

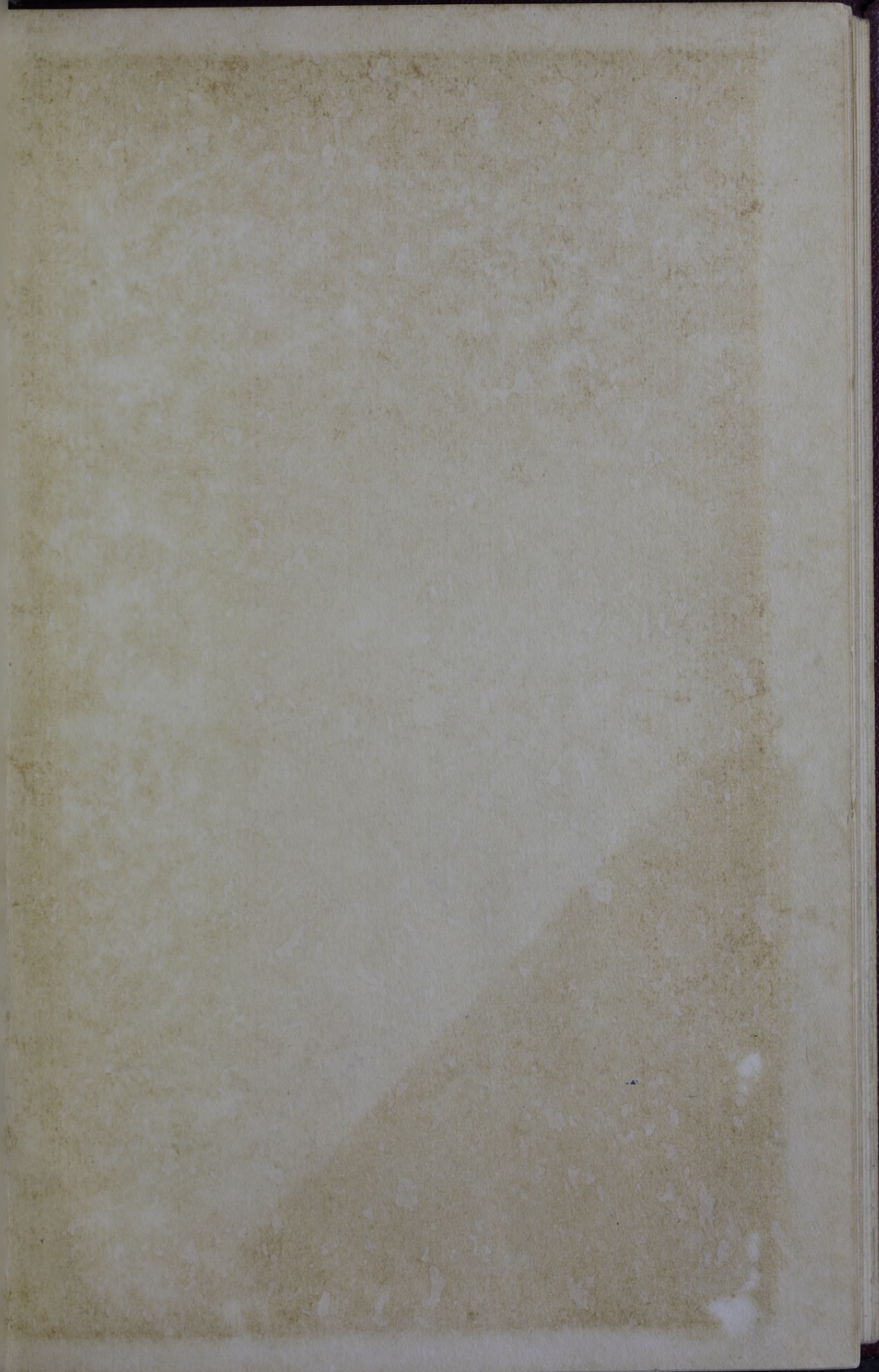
B

9(L)21/22

LIELĀ OKTOBRA
SOCIALISTISKĀ REVOLUCIJA
UN ĀRZEMJU MILITARĀ
INTERVENCIJA LATVIJĀ

LATVIJAS PĀRSTĀVĪBAS KĀRTOŠĀS DOKUMENTĀKĀRĀTĀS

57-34.455

B
9(4)21/22

B

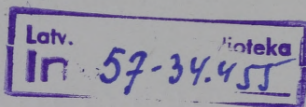
LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES UN MATERIALĀS KULTURAS INSTITUTS

LIELĀ OKTOBRA
SOCIALISTISKĀ REVOLUCIJA
UN ĀRZEMJU MILITARĀ
INTERVENCIJA LATVIJĀ

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS IZDEVNIECĪBA
RĪGĀ 1957

ВЕЛИКАЯ ОКТЯБРЬСКАЯ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ И
ИНОСТРАННАЯ ВОЕННАЯ ИНТЕРВЕНЦИЯ
В ЛАТВИИ

На латышском языке

REDAKCIJAS KOLEĢIJA:

*Latvijas PSR ZA akademiķis J. Krastiņš (atb. red.),
Latvijas PSR ZA akademiķis K. Strazdiņš,
vēst. zin. kand. A. Drīzulis.*

Latvijas PSR ZA akademiķis J. Krastiņš (atb. red.),
Latvijas PSR ZA akademiķis K. Strazdiņš,
vēst. zin. kand. A. Drīzulis.

LIELĀS OKTOBRA SOCIALISTISKĀS REVOLUCIJAS 40 GADI

IEVADAM

Marksisms-ļeņinisms māca, ka dabas un sabiedrības attīstība virzās uz priekšu pēc objektīviem, t. i., no cilvēka gribas un apziņas neatkarīgiem likumiem. Cilvēku sabiedrības attīstību nosaka ražošanas veids, ražošanas spēki un ražošanas attiecības. To attīstības līmenim atbilst attiecīga sabiedriskā iekārta, tāpēc vienai sabiedriskai ekonomiskai formacijai seko cita. Lūk, kāpēc tikpat neizbēgami, kā feodalisma vietā nāca kapitalisms, — kapitalisma vietā ir jānāk socialismam. Raksturodams Ķ. Marksa vēsturisko materialismu kā zinātniskās domas lielāko iekarojumu, V. I. Ļeņins saka: «Chaosā un patvaļas vietā, kas līdz tam laikam valdīja uzskatos par vēsturi un par politiku, tika likta apbrīnojami viengabalaina un harmoniska zinātniska teorija, kas rādīja, kā no vienas sabiedriskās dzīves formas ražošanas spēku augšanas rezultātā attīstās cita, augstāka forma, — piemēram, no dzimtbūšanas izaug kapitalisms.»¹ Kad ražošanas veida un sabiedriskās iekārtas attīstībā ir nobrieduši sociāli ekonomiskie cēloņi un apstākļi jaunam ražošanas veidam un jaunai sabiedriskai iekārtai, parasti notiek sociālās revolūcijas, kas novērš šķēršļus un paver ceļu jaunās sabiedriski ekonomiskās iekārtas sekmīgai attīstībai. Lūk, kāpēc Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija nav nejauša parādība, bet gan likumsakarīgi un neizbēgami izriet no tiem konkrētiem starptautiskajiem un Krievijas iekšējiem sociāli ekonomiskajiem cēloņiem un apstākļiem, kuri radās 1917. gadā.

Kad 19. gs. beigās — 20. gs. sākumā kapitalisms pārauga savas attīstības augstākajā, pēdējā stadijā — imperialismā, kur ražošanas attiecību neatbilstība ražošanas spēku raksturam

---

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 19. sēj., 4.—5. lpp.

saasināja līdz galējībai visas kapitalisma pretrunas, imperialisma sistema visumā nobrieda socialistiskai revolūcijai, kura izvirzījās par proletariata šķiru cīņas tiešo uzdevumu. Pamatojoties uz kapitalisma nevienmērīgo un lēcienveidīgo ekonomisko un politisko attīstību imperialisma periodā, V. I. Lēņins pamatoja ģenialo secinājumu, ka socialistiska revolūcija imperialisma apstākļos var uzvarēt iepriekš dažās zemēs vai pat vienā atsevišķā kapitalistiskā zemē, jo arī proletariskās revolūcijas kapitalistiskajās zemēs nobriest ne vienā un tai pašā laikā. Tāpēc revolūcija vispirms notiek un uzvar tādā zemē, kur imperialisma pretrunas ir visvairāk saasinājušās un kur proletariata pozīcijas ir diezgan stipras, t. i., tur, kur imperialisma sistēmā ir radusies vāja vieta. Par tādu zemi 1917. gadā izvirzījās Krievija.

Kapitalisma attīstība 19.—20. gs. mijā arī Krievijā iegāja imperialisma stadijā. Rūpniecība sasniedza augstu koncentrācijas un centralizācijas pakāpi, par noteicējām izvirzījās monopolistiskās apvienības (kartēļi, sindikāti, tresti, bankas u. c.). Metalrūpniecībā, piemēram, pāri par 70 procentiem no akciju kapitāla un vairāk nekā 80 procentu no metalrūpniecības produkcijas atradās monopolistiskās apvienības «Prodamet» («Продамет») rokās. Dažu citu monopolistisko apvienību rokās arī atradās ap 70—80 un pat pāri par 90 procentiem no attiecīgo ražošanas nozaru produkcijas un noieta. Lielu banku rīcībā bija gandrīz trīs ceturtdaļas no visiem ieguldījumiem. Banku kapitāls saauga ar rūpniecības kapitālu. Lielu vietu Krievijā ieņēma arī ārzemju kapitāls. Tā, piemēram, metalrūpniecībā 72 procenti, akmeņogļu ieguvē Donas baseinā 70 procenti, naftas rūpniecībā 60 procenti, elektrotehniskā rūpniecībā 90 procenti atradās ārzemju monopolistisko apvienību rokās. 1914. gada sākumā Krievijas valsts tiešie parādi līdzinājās gandrīz 9 mljrd. rubļu (apmēram puse no tiem bija parādi citām valstīm), bet kopā ar parādiem, ko garantējusi cara valdība, parādu suma jau pirmā pasaules kara priekšvakarā pārsniedza 13 mljrd. rubļu. Tas liecina par cariskās Krievijas atkarību no ārzemju imperialistiem.

Tai pašā reizē Krievija bija atpalikusi zeme, un monopolistiskais kapitalisms tanī bija sapīnies ar lielām dzimtbūtnieciskās iekārtas paliekām ekonomiskajā un politiskajā iekārtā. Spilgtākās no tām bija lielie muižnieku zemes privatīpašumi un absolūtā cariskā monarchija. Vidējais ienākums gadā uz vienu iedzīvotāju 1913. gadā bija gandrīz 3 reizes mazāks nekā Vācijā, 3,5 reizes mazāks nekā Francijā, 4,5 reizes mazāks nekā Anglijā un 7 reizes mazāks nekā Amerikas Savienotajās Valstīs. 20. gs. sākumā Krievijā ogļu ieguva 20 reizes mazāk nekā Amerikas Savienotajās Valstīs un gandrīz 14 reizes mazāk nekā Anglijā. Cariskā patvaldība muižnieku un kapitalistu interesēs piekopa

tautas masām naidīgu reakcionaru politiku, kuras rezultats bija strādnieku un zemnieku stāvokļa pasliktināšanās, rūpniecības vāja attīstība, chroniskā lauksaimniecības krīze, Krievijas atkarība no citām kapitalistiskajām valstīm. Tas viss veda Krieviju pretim nacionalai katastrofai. Glābt to varēja vienīgi revolūcija, kas kā neizbēgamas sekas likumsakarīgi izrietēja no visas Krievijas ekonomiskās un politiskās attīstības. Un Krievijā bija tādi sabiedriski spēki, kas deva iespēju revolūcijai uzvarēt.

Jau 1913. gadā Krievijā bija vairāk nekā 3 milj. fabriku un rūpniecību strādnieku, kuri lielām masām koncentrējās lielos rūpniecības uzņēmumos. Apmēram tikpat liels skaits bija transporta strādnieku, būvstrādnieku un citu kategoriju strādnieku. Bez tam Krievijā skaitījās ap 5,6 milj. laukstrādnieku, dažādu dienas strādnieku utt., bet plašajos laukos ap 65 milj. trūcīgo zemnieku — pusproletariēšu. 30 tūkst. muižnieku rokās bija 70 milj. desetinu zemes, bet 10,5 milj. zemnieku rīcībā — tikai 75 milj. desetinu. Uz katra muižnieka iznāca pa 2 tūkst. desetinu, bet uz katras zemnieku saimniecības — tikai 7,5 desetinas; daudziem zemniekiem bija tikai pa 1—2 desetinām. Tāpēc Krievijas proletariātam laukos bija spēcīgs sabiedrotais — zemniecība, kura daudzajās cīņās par zemi un brīvību bija izveidojusies par revolūcionaru spēku. Krievijas proletariātam kā sabiedrotais bija arī cariskajā Krievijā apspiesto nekrievu tautu darbaļaužu masas, kas alka pēc brīvības. Krievijas proletariāta uzdevums tad nu bija apvienot visus šos revolūcionaros spēkus un vadīt tos gaidāmajā revolūcijā. To spēja un prata Krievijas proletariāts tāpēc, ka viņam bija savs apzinīgs un asās šķiru cīņās rūdīts priekšpulks — Komunistiskā partija.

Pirmais imperialistiskais karš vēl vairāk saasināja un atklāja imperialistiskās pretrunas. Karā cieta darbaļaužu masas frontē un tās aizmugurē (apmēram puse no darba spējīgiem vīriešiem bija mobilizēti armijā), sāka sabrukt Krievijas rūpniecība, lauksaimniecība un transports, parādu suma kara gados pieauga vēl par 8 mljrd., Krievijas armija cieta sakāvi, ienaidnieks ielauzās plašā pierobežas joslā, zemē pieauga posts un trūkums. Darbaļaužu masās auga sašutums un naidis pret cara patvaldību un karu. Tas viss noveda pie 1917. gada Februāra revolūcijas, kur strādnieku masas kopā ar zemniecību Komunistiskās partijas vadībā nogāza carisko patvaldību.

Pēc Februāra buržuaziski demokrātiskās revolūcijas Krievijā iestājās divvaldība: valsts varu sagrāba savās rokās buržuazija un nodibināja Pagaidu valdību, kuru atbalstīja «meņševiku» un «socialistu-revolūcionaru» partijas, bet līdzās Pagaidu valdībai pastāvēja Strādnieku un zaldātu deputātu padome, kas bija strādnieku un zemnieku vara.

Buržuaziskā Pagaidu valdība turpināja cariskās valdības

politiku: centās novest karu «līdz uzvarai», apspieda strādnieku un zemnieku, kā arī nacionālo atbrīvošanās kustību valstī, nedeva tautai ne miera, ne maizes, ne patiesas brīvības. Tautas saimniecības sabrukums turpinājās. Kонтрреволюcionārā buržuāzija ar Pagaidu valdību priekšgalā darija visu iespējamo, lai nostiprinātu savu varu un apspiestu revolūciju. Šāda buržuāzijas politika veda valsti pretim neizbēgamai nacionālai katastrofai. Stāvokli glābt varēja vienīgi socialistiska revolūcija.

Jau tūlīt pēc Februāra revolūcijas V. I. Leņins savās ievērojamās Apriļa tezēs aizrādīja: «Pašreizējā momenta savdabība Krievijā ir *pāreja* no revolūcijas pirmā posma, kas proletariāta nepietiekamās apzinības un nepietiekamās organizētības dēļ devis varu buržuāzijai, — uz tās *otro* posmu, kam būs jānodod vara proletariāta un zemniecības trūcīgo slāņu rokās.»¹ Komunistiskās partijas galvenais uzdevums šādos apstākļos bija noskaidrot darbaļaužu masām patieso stāvokli, pulcināt tās ap proletariāta un partijas karogiem, organizēt un gatavot cīņai par valsts varas saņemšanu proletariāta rokās un proletariāta diktaturas nodibināšanu, balstoties uz strādnieku šķiras un trūcīgo zemnieku savienību. Pēc Februāra revolūcijas pirmajos mēnešos, kamēr vēl pastāvēja divvaldība, bija iespējama mierīga revolūcijas tālāka attīstība, iekarojot vairākumu Padomēs un izmainot valdības sastāvu un politiku. Bet, kad jūlija sākumā kontrrevolucionārā buržuāzija pārgāja uzbrukumā pret revolūciju un «meņševiki» un «socialisti-revolucionāri» bija pārvērtuši Padomes par kontrrevolucionārās Pagaidu valdības piedēkli, cits neatlika, kā organizēt masas Pagaidu valdības gāšanai un vardarbības ceļā saņemt valsts varu proletariāta rokās. Tāpēc Komunistiskās partijas VI kongress nosprauda partijai un proletariātam uzdevumu gatavot bruņotu sacelšanos. Kad revolūcionārā situācija bija nobriedusi, masu vairākums pārgājis boļševiku pusē, nostiprinājusies strādnieku šķiras un trūcīgo zemnieku savienība, uz V. I. Leņina ierosinājumu un priekšlikumu Komunistiskās partijas Centralā Komiteja 1917. gada 10. oktobrī pieņēma lēmumu par bruņotas sacelšanās realizēšanu.

Tā 1917. gada 25. oktobrī (7. novembrī) Petrogradas strādnieki, zaldāti un matroži Komunistiskās partijas vadībā gāza Pagaidu valdību, buržuāzijas un muižnieku varu. Tās pašas dienas vakarā sanāca II Viskrievijas Padomju kongress, kurš pasludināja, ka valsts vara ir pārgājusi Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās un nodibināja strādnieku un zemnieku padomju vadību ar V. I. Leņinu priekšgalā. II Viskrievijas Padomju kongress pieņēma arī dekretus par

¹ V. I. Leņins, Raksti, 24. sēj., 4. lpp.

mieru un zemi, kuros bija izteikta tautas masu griba. Tā Krievijā nodibinājās proletariata diktatura padomju varas veidā. Tā bija jauna tipa valsts, kur uzvarējusi darbalaužu vara bija galvenais cīņas ierocis revolūcijas uzvaras nostiprināšanai un socialistiskās iekārtas uzcelšanai. Šāda, t. i., padomju valsts forma proletariata diktaturai Krievijā dabiski bija izaugusi no iepriekšējās revolucionāro cīņu pieredzes, un tā izrādījās vispiemērotākā un visatbilstošākā tiem konkrētajiem vēstures apstākļiem, kādi toreiz bija Krievijā. Tas, protams, nenozīmēja, ka visās zemēs, kur uzvar socialistiskā revolūcija un nodibinās proletariata diktatura, proletariskās valsts formai obligāti jābūt Padomēm. Vēl 1916. gadā V. I. Ļeņins rakstīja: «Visas nacijas nonāks pie socialismā, tas ir nenovēršami, bet visas nenonāks pilnīgi vienādi, katra ienesīs īpatnību vienā vai otrā demokrātijas formā, vienā vai otrā proletariata diktaturas paveidā...»¹

Padomju valsts iekārta, kas nodibinājās pēc Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras, ir jauna tipa, socialistiska demokrācija, kur valda patiesa pilsoņu vienlīdzība un brīvība, kas dod iespēju tautas masām aktīvi piedalīties politiskajā dzīvē, ņemt līdzdalību valsts pārvaldē un būt aktīviem savas dzīves veidotājiem. Salīdzinot buržuazisko un proletarisko demokrātijā, V. I. Ļeņins aizrāda: «Padomes ir pašu darba ļaužu ekspluatēto masu tiešā organizācija, kas tiem *atvieglo* iespēju pašiem iekārtot valsti un pārvaldīt to visādi, kā tikai var... Proletariskā demokrācija ir *miljonreiz* demokrātikāka par ikkatru buržuazisko demokrātijā; Padomju vara ir *miljonreiz* demokrātikāka par visdemokrātikāko buržuazisko republiku.»²

Kā zināms, vairākās Eiropas un Azijas zemēs pēc Lielā Tēvijas kara nodibinājās tautas demokrācija, t. i., tāda valsts iekārta, kas ir viens no proletariata diktaturas paveidiem. Arī šī valsts iekārta līdzīgi padomju iekārtai ir jauna tipa, socialistiska demokrācija, kas arī ir *miljonreiz* demokrātikāka par visdemokrātikāko buržuazisko republiku. Tautas demokrātijas zemēs mēs redzam piepildāmies minētos V. I. Ļeņina pravietiskos vārdus par iespējamiem dažādiem socialistiskās demokrātijas un proletariata diktaturas paveidiem dažādās zemēs atkarībā no vietējiem konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem.

Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija radīja apstākļus un bija sākums kapitalistiskās Krievijas pārveidošanai par socialistisku Krievijā. Revolūcija izglāba Krievijā no nacionalās katastrofas un pavēra tai ceļu uz socialismu, radīja iespēju tautai izraisīt visus savus spēkus tautas saimniecības un kulturas dzīves sekmīgai celšanai.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 23. sēj., 57. lpp.

² V. I. Ļeņins, Raksti, 28. sēj., 222. lpp.

Sākt socialistisko celtniecību padomju tautām nācās ārkārtīgi grūtos un sarežģītos starptautiskos un iekšējos apstākļos.

Kapitalistiskās valstis un iekšējā kontrrevolūcija visiem spēkiem mēģināja gāzt padomju varu Krievijā un atjaunot kapitalistu un muižnieku kundzību. 14 kapitalistiskās valstis organizēja bruņotu intervenciju pret Padomju zemi, bet iekšējā kontrrevolūcija organizēja vairākas sacelšanās un izraisīja pilsoņu karu. Čīna pret ārējo bruņoto intervenciju un pilsoņu karš ilga trīs gadus. Tas ne tikai neļāva atjaunot izpostīto tautas saimniecību, bet grāva to vēl vairāk, prasot daudzus un lielus upurus, traucējot un aizkavējot ražošanu. Visam tam vēl pievienojās 1920. gada neraža, kas ļoti pasliktināja vispārējo stāvokli. Raksturojot stāvokli pilsoņu kara beigās, V. I. Ļeņins aizrādīja: «Jūs zināt, ka vairākus gadus pēc strādnieku revolūcijas uzvaras Krievijā, pēc imperialistiskā kara mums nācās izturēt arī pilsoņu karu, un tagad bez pārspilējumiem var teikt, ka no visām zemēm, kuras bija ierautas imperialistiskajā karā, pat no tām, kuras visvairāk bija cietušas tajā, tāpēc ka tas norisinājās viņu teritorijā, tomēr nav nevienas, kura būtu tā cietusi kā Krievija, tāpēc ka pēc četrus gadus imperialistiskā kara mēs esam izturējuši trīs gadus pilsoņu kara, kas izpūtināšanas, iznīcināšanas, ražošanas apstākļu pasliktināšanas ziņā bija daudz sliktāks nekā ārējais karš, jo šis karš norisinājās valsts centrā.»¹

Visa tā rezultātā 1920. gadā Padomju Krievijā rūpniecības produkcija, salīdzinot ar 1913. gadu, bija samazinājusies 7 reizes; 1921. gadā čuguna izlēja tikai 3 procentus no pirmskara daudzuma, bet akmeņogles ieguva tikai 1,7 procentus; tekstilrūpniecība deva izstrādājumu 20 reizes mazāk nekā 1913. gadā. Ļoti sliktā stāvoklī bija transports un lauksaimniecība. Ja grībam pareizi novērtēt padomju varas sasniegumus, nekad nedrīkstam aizmirst to stāvokli un apstākļus, kādos tai nācās sākt atjaunot tautas saimniecību un celt socialistisko iekārtu. Vēl jāievēro arī tas, ka Padomju Savienībai nācās uzcelt socialistisko iekārtu imperialistisko valstu ielenkumā, kuras visu laiku centās kaitēt un kavēt, gan lietojot blokādi, gan organizējot diversijas un visāda veida kaitniecību, gan gatavojot karu pret Padomju Savienību. Visiem tagad zināms, cik milzīgus zaudējumus, upurus un grūtības nācās izciest Padomju Savienībai Lielajā Tēvijas karā 1941.—1945. gadā, cik daudz spēka un līdzekļu nākas veltīt padomju valsts aizsardzībai pret ārējiem ienaidniekiem, kuri vēl tagad nav atteikušies no jauna kara gatavošanas pret Padomju Savienību.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 32. sēj., 258. lpp.

Un neraugoties uz visu to, Padomju Savienība īsā laikā gūsi tik lielas uzvaras, tik grandiozus sasniegumus, kādus līdz šim nepazīna cilvēces vēsture. Padomju Savienības darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā ir izveidojuši spēcīgu socialistisku rūpniecību un lauksaimniecību, augstu pacēlušī savu kultūras un labklājības līmeni, uzcēlušī savā zemē socialistisku iekārtu un tagad sekmīgi risina uzdevumus šīs iekārtas galīgai izveidošanai un pakāpeniskai pārejai uz komunismu. Minēsim šē tikai dažus faktus, kas raksturo Padomju Savienības daudzos sasniegumus.

1956. gadā Padomju Savienībā ražoja 48,6 milj. tonnu tērauda, ieguva 429 milj. tonnu ogļu un 83,8 milj. tonnu naftas, ražoja 192 mljrd. kilovatstundu elektroenerģijas. Tērauda ražošanā mēs tagad pārspējam pirmsrevolūcijas Krieviju 11 reizes, naftas ieguvē — 9 reizes, ogļu — 15 reizes, bet elektroenerģijas ražošanā — gandrīz 100 reizes. Straujie smagās rūpniecības attīstības tempi veicināja arī sekmīgu plaša patēriņa preču ražošanu. Tā, piemēram, 1956. gadā, salīdzinot ar 1917. gadu, tika ražots 3,8 reizes vairāk kokvilnas auduma, 3,7 reizes vairāk cukura, bet, salīdzinot ar 1913. gadu — 5 reizes vairāk ādas apavu un 18 reizes vairāk zīda auduma, bet šūšanas un trikotāžas izstrādājumu produkcija pieaugusi 40 reizes. Padomju socialistiskai tautas saimniecības sistēmai, salīdzinot ar kapitalistisko sistēmu, ir daudz priekšrocību, un tāpēc tā tautas saimniecības attīstībai spēj nodrošināt straujākus tempus. Tagad Padomju Savienībā ražo 30 reizes vairāk visas rūpnieciskās produkcijas nekā 1913. gadā, bet Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs tai pašā laikā (1913.—1956.) pacēlušas savu rūpniecības produkciju tikai apmēram četras reizes, Anglija un Francija — nepilnas divas reizes. Salīdzinot ar 1929. gadu, Padomju Savienība savu rūpniecības produkciju pacēlusi vairāk nekā 20 reizes, bet Ziemeļamerikas Savienotās Valstīs tikai apmēram 2 reizes, Anglija un Francija — nepilnas 2 reizes.

Sevišķi strauji Padomju Savienībā attīstījās mašīnbūvniecība un metalapstrādāšana. Ja visa rūpniecības produkcija 1956. gadā bija 30 reizes lielāka nekā 1913. gadā, tad mašīnbūvniecības un metalapstrādāšanas produkcija 1956. gadā pārsniedza 1913. gada produkciju vairāk nekā 100 reizes.

Milzu sasniegumi Padomju Savienībai ir arī lauksaimniecībā. Pēc Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas Krievijas zemnieki saņēma no padomju valdības daudz miljonu desētīnu zemes, kas bija konfiscēta muižniekiem, baznīcām, klosteriem u. c. Padomju vara atbrīvoja zemniekus no lielās parādu nastas, kas sniedzās pāri par 3,5 mljrd. rubļu, atbrīvoja no izpirkšanas un rentes maksām par zemi, ko zemnieki katru gadu atdeva muižniekiem vairāk nekā 700 milj. rubļu apmērā

(zelta naudā). Sīko individuālo zemnieku saimniecību vietā izveidojās lielas socialistiskas padomju un kolektīvās saimniecības, kas apgādātas ar modernu lauksaimniecības tehniku. Jau pirms Lielā Tēvijas kara Padomju Savienības lauksaimniecībā strādāja vairāk nekā 500 tūkst. traktoru un 150 tūkst. kombainu, bet tagad pēdējos trijos gados vien socialistiskā industrija piegādājusi lauksaimniecībai vairāk nekā 650 tūkst. traktoru (skaitot 15 zirgspēku traktoros), 142 tūkst. labības kombainu, 345 tūkst. smago automašīnu un daudz citas tehnikas. Tagad Padomju Savienības lauksaimniecībā strādā apmēram 1500 tūkst. traktoru, 400 tūkst. kombainu, 500 tūkst. smago automobiļu. Padomju Savienībā jau tagad ražo ap 8 mljrd. pudu graudu labības gadā, bet tuvākos gados ražos 11 mljrd. pudu, t. i., trīs reizes vairāk nekā cariskā Krievija ražīgākajos gados. Pašreiz Padomju Savienība organizējusi daudzus lielus pasākumus (vecaiņu un neskarto zemju apstrādāšana, lauksaimniecības tehnikas pastiprināta ražošana, lauksaimniecības specialistu sagatavošana, lauksaimniecības kulturu un augu seku regulēšana, lopkopības strauja celšana u. c.), kas tuvākajos gados pacels lauksaimniecības līmeni vēl daudz augstāk un radīs lauksaimniecības produktu pārpilnību valstī.

Padomju Savienībā jau 30. gadu vidū bija likvidētas kapitalisma paliekas rūpniecībā un lauksaimniecībā un visa tautas saimniecība pārvērsta par socialistisku, likvidētas ekspluatatoru šķiras un ekspluatācija, uzcelta socialistiska iekārta. Socialisma uzvara izmainīja padomju sabiedrības šķirisko sastāvu: nav vairs buržuazijas un muižnieku; izauga jauna strādnieku šķira, kura ir brīva no ekspluatācijas un kuras rokās atrodas valsts vara; izveidojās kolchozu zemnieku šķira, kura arī ir brīva no ekspluatācijas un savienībā ar strādnieku šķiru ceļ socialistisko iekārtu. Izaugusi patiesa tautas inteliģence, kura ir cieši saistīta ar padomju strādniekiem un zemniekiem. Šāds Padomju Savienības šķiriskais sastāvs, sabiedriskais īpašums uz ražošanas līdzekļiem un socialistiskā iekārta ir pamats padomju patriotismam un padomju sabiedrības politiskai un morālai vienotībai, tās saliedētībai ap Padomju valdību un Komunistisko partiju. Tas ir pamats strādnieku un zemnieku savienībai, kā arī padomju tautu nesaraujamajai draudzībai.

Neizsakāmi lieli ir padomju tautu sasniegumi kulturas dzīvē. 1955./1956. mācību gadā Padomju Savienības vidusskolās mācījās 33 897 600 skolēnu, t. i., 3,4 reizes vairāk nekā 1914./1915. mācību gadā, kad bija tikai 9 837 400 skolēnu. Cariskās Krievijas augstskolās 1914./1915. mācību gadā mācījās 127 400 studentu. 1955./1956. mācību gadā Padomju Savienības augstskolās mācījās 1 867 000 studentu, t. i., 14,7 reizes vairāk. Cariskajā Krievijā vairāk nekā puse no visiem iedzīvotājiem bija

analfabeti. Tagad Padomju Savienībā visā valstī realizē septiņgadīgo un vispārējo vidējo izglītību. 1914. gadā cariskajā Krievijā bija 13 876 bibliotēkas un apmēram 9,5 milj. grāmatu. Padomju Savienībā 1955. gadā bija 147 412 masu bibliotēkas ar apmēram 600 milj. grāmatu. Cariskajā Krievijā 1914. gadā bija 237 tautas klubi, bet Padomju Savienībā 1955. gadā — 126 361, avižu tiraža 1914. gadā — 3252 tūkst., 1955. gadā — 48 688 tūkst.

Jau šie skaitļi vien liecina par to lielo kultūras darbu, kas tiek veikts Padomju Savienībā. Bet tā ir tikai daļa no visa, ko redzam īstenībā. Visiem tagad zināms, ka Padomju Savienībā gandrīz nav tādu cilvēku, kas nemācās kādā mācību iestādē,ursos, pulciņā, seminarā, pašmācības ceļā utt. Milzīgs daudzums strādnieku un zemnieku ir iesaistījušies tehniskās kvalifikācijas celšanā, ražošanas procesa un jaunas tehnikas apgūšanā. Visiem zināms teātru, kinematografu, zinātniski pētniecisko un citu kultūras iestāžu straujais pieaugums mūsu zemē. Kopš Oktobra revolūcijas uzvaras Komunistiskā partija nemītīgi gādāja, lai plašas tautas masas apgūtu zinātnes un mākslas sasniegumus, lai celtu savu politiskās apziņas un kultūras līmeni, kas ir milzu spēks straujiem celtniecības tempiem. Bez tautas masu augstas kultūras nav iespējams uzcelt komunistisko iekārtu. Lūk, kāpēc plašs un vispusīgs kultūras darbs neizbēgami izriet no socialistiskās iekārtas būtības un ir dabiska parādība Padomju Savienībā. Še atzīmējama vēl arī otra puse — pats kultūras saturs. Apgūstot un izmantojot visas cilvēces kultūras sasniegumus, visu to progresīvo, ko devusi zinātne, tehnika, māksla, padomju kultūras darbinieki ceļ jaunu, socialistisku kultūru. Apgarotas marksisma-ļeņinisma idejām, tās darbā piedalās plašas tautu masas, kuras uzdevums ir uzcelt komunistisko iekārtu. Padomju kultūra ir socialistiska pēc satura un nacionāla pēc formas: tā nav atraujama no padomju tautu kopējiem uzdevumiem un mērķiem komunisma celšanā un nav arī atraujama no katras padomju tautas nacionālajām īpatnībām, valodas, tradīcijām, iepriekšējiem kultūras sasniegumiem utt. Tāpēc padomju socialistiskā kultūra ir spēcīgs ierocis tautas masu rokās cīņā par laimīgu un gaišu nākotni. Padomju Savienībā patiesi ir notikusi liela kultūras revolūcija.

Viens no ļoti lieliem un nozīmīgiem Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas rezultātiem ir apspiesto tautu atbrīvošana. Komunistiskās partijas vadībā Padomju Savienībā izveidojās tāda iekārta, kur neviena tauta vairs neapspiež un neekspluatē otru, bet kur pastāv tautu patiesa vienlīdzība, brīvība, patstāvība un draudzīga sadarbība. Padomju Savienībā socialistiskās revolūcijas un socialistiskās celtniecības gaitā no agrāk Krievijā dzīvojošām tautām izveidojās socialistiskas nacijas. Šo

naciju raksturīgākās pazīmes ir tās, ka viņas sastāv no brīvām un draudzīgām strādnieku un zemnieku šķirām, kuras, izmantojot kopējos sabiedriskos ražošanās līdzekļus, ceļ komunistisko iekārtu, draudzīgi sadarbojas ar citām padomju tautām, brālīgi palīdz viena otrai, cīnās par mieru starp tautām, demokratismu un socialisma uzvaru visā pasaulē. Šai cīņā visas šīs nacijas vadās no proletariskā internacionalisma, komunisma idejām. Tautu draudzība Padomju Savienībā ir izaugusi par jaunu dzinēj spēku, kas virza padomju tautu attīstību pa komunisma ceļu.

Leņiniskā nacionālā politika, ko realizē Padomju Savienībā, sevišķi daudz devusi cariskās Krievijas apspiestām un atpalikušām tautām. Minēsim dažus piemērus. Ja Padomju Savienībā kopējā rūpniecības produkcija, salīdzinot ar 1913. gadu, tagad ir izaugusi apmēram 30 reizes, tad Tadžikijas PSR tā ir pieaugusi vairāk nekā 300 reizes, Kirgizijas PSR — 150 reizes.

Turkmenijā cariskās Krievijas laikā uz katriem 100 iedzīvotājiem bija tikai 7 lasītpratēji, bija pavisam 58 skolas, kurās mācījās turīgo aprindu bērni, nebija nevienas augstākās un nevienas vidējās specialās mācību iestādes. Tagad Turkmenijā realizē septiņgadīgo izglītību laukos un vidējo — pilsētās, darbojas 1186 skolas, 6 augstākās mācību iestādes, tai skaitā Valsts universitāte, 37 specialās vidējās mācību iestādes. Šais mācību iestādēs mācās 250 tūkst. cilvēku. Turkmenijas PSR ir arī sava Zinātņu akadēmija un 38 dažādi zinātniski pētnieciski institūti un iestādes. Turkmenijā tagad darbojas 6 teatri, vairāk nekā 300 kinoteatru, 1475 kultūras nami, klubi un bibliotēkas, iznāk 76 avīzes un žurnāli apmēram 350 tūkst. eksemplāros.

Azerbaidžanā pirms Oktobra revolūcijas ap 90 procentu iedzīvotāju bija analfabeti. Tagad tur realizē septiņgadīgo un vidējo izglītību. Cariskās Krievijas laikā Azerbaidžanā nebija nevienas augstskolas; tagad strādā 14 augstskolas un 79 tehnikumi, kuros mācās ap 65 tūkst. studentu. Azerbaidžanas PSR darbojas Zinātņu akadēmija un 80 dažādas zinātniski pētnieciskas iestādes, kurās strādā 5 tūkst. zinātnisku darbinieku. Republikā ir 44 tūkst. dažādu speciālistu ar augstāko izglītību un 46 tūkst. ar vidējo izglītību. 1913. gadā slimnīcās bija 1100 gultu, tagad to ir 20 500, 1913. gadā bija 290 ārstu, tagad ir 6763 ārsti un ap 16 tūkst. vidējā medicīniskā personāla.

Tatarijā cara laikos viss iedzīvotāju vairums bija analfabeti; darbojās tikai viena bibliotēka ar 10 tūkst. grāmatām. Tagad republikā ir 2424 bibliotēkas ar vairāk nekā 7 milj. grāmatu, darbojas PSRS Zinātņu akadēmijas filiāle, Valsts universitāte, 12 citas augstākās mācību iestādes, Valsts konservatorija, 44 tehnikumi; mācās 38 tūkst. studentu.

Uzbekistanā cariskās Krievijas laikā rūpniecības uzņēmumos strādāja 16 tūkst. strādnieku, tagad strādā vairāk nekā 300 tūkst.

Tad nebija nevienas augstākās mācību iestādes, nebija neviena uzbeku tautības inženiera; tagad Uzbekijā strādā 112 tūkst. specialistu, kas beiguši augstākās un vidējās mācību iestādes. Zinātniski pētnieciskās iestādēs strādā 6 tūkst. zinātnieku.

Padomju Savienībā socialistiskās celtniecības gaitā lielā mērā ir pārveidojušās arī tā sauktās «nomales», «tālie» un «tukšie» rajoni. Kā zināms, daudzās tādās vietās ir izauguši lieli rūpniecības rajoni un jaunas pilsētas (Karaganda, Kuzņeckas baseins u. c.), uz upēm uzceltas spēkstacijas, uzbūvētas jaunas dzelzceļu līnijas utt. Piemēra dēļ minēsim Krasnojarskas novadu (bijušo Jeņisejas guberņu). Cariskās Krievijas laikā šis novads skaitījās pie atpalikušākajiem kā lauksaimniecībā, tā arī rūpniecībā. Tagad tas radikāli pārveidojies. 1913. gadā sējas kopplatība bija 662 tūkst. hektaru, no kuriem ievāca 27 milj. pudu labības ar vidējo ražu 6,9 centneri no hektara; novadā bija 579,7 tūkst. liellopu. 1956. gadā Krasnojarskas novadā sējas platība bija palielinājusies līdz 3287 tūkst. hektaru, ievāca 172 milj. pudu graudu labības; raža bija pacēlusies līdz 11,7 centneriem no hektara, liellopu skaits pieaudzis līdz 1020,4 tūkst. 1913. gadā rūpniecības produkcija novadā līdzinājās 23 milj. rubļu un strādnieku skaits nepārsniedza 7—8 tūkst. cilvēku. 1956. gadā rūpniecība ražoja par 10,6 mljrd. rubļu produkciju un rūpniecībā strādāja 400 tūkst. strādnieku. 1914. gadā 86 procenti no Jeņisejas guberņas iedzīvotājiem bija analfabeti, guberņā bija 781 skola, kurā mācījās 46,5 tūkst. skolēnu; nebija nevienas augstākās mācību iestādes. 1956. gadā Krasnojarskas novadā gandrīz 100 procentu iedzīvotāju bija lasīt un rakstīt-pratēji, strādāja 3262 skolas, kurās mācījās 331 tūkst. skolēnu, darbojās 48 specialās vidējās un 8 augstākās mācību iestādes. Tagad novadā darbojas 1045 kolchozi, 131 mašīnu-tractoru stacija un 72 padomju saimniecības. Nākošajās piecgadēs novads būs ievērojams kā spēcīgs elektroenerģijas, akmeņogļu un metāla ražošanas un mašīnbūvniecības rajons. Piepildās A. P. Čehova vārdi, ka pilnīga, gudra un droša dzīve reiz uzausīs Jeņisejas krastos, kur tik daudz bagātību, spēka un jaunības, ka nezina, kur viņu likt. Un tā tas nav ar Krasnojarskas novadu vien, tā tas ir Kazachijā, Altajā, Sibīrijas kalnos, stepēs un taigās, Jakutijā, Tālajos Austrumos un citur. Padomju Savienība no Baltijas jūras līdz Klusajam okeānam, no Ziemeļu okeāna līdz Melnajai un Kaspijas jūrai pārvēršas par bagātu, ziedošu, augsti attīstītu rūpniecības un lauksaimniecības zemi, kur brīvas padomju tautas ceļ komunistisko iekārtu.

Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvarai sevišķi liela un izšķirīga nozīme ir latviešu tautas dzīvē. Neraugoties uz to, ka 1917. un 1919. gadā Latvija atradās kara frontes joslā, daļa no viņas teritorijas bija okupēta, rūpniecība un lauksaimniecība

izpostīta, liela iedzīvotāju daļa, sevišķi strādniecība, izklīdināta un daudz cietusi. Latvijas darbaļaudis, ejot roku rokā ar Krievijas proletariatu, Komunistiskās partijas vadībā bija Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas aktīvi līdzcīnītāji un panāca lielas uzvaras. Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvara Krievijā radīja apstākļus un iespējas arī Latvijā gāzt kapitalistu un muižnieku kundzību, saņemt valsts varu darbaļaužu rokās, nodibināt proletariata diktaturu un strādnieku un zemnieku padomju valdību, izveidot patstāvīgu Padomju Latviju, pārņemt savās rokās zemes bagātības un ražošanas līdzekļus, sākt socialistiskās iekārtas celšanu. Kaut ārējie un iekšējie apstākļi bija nelabvēlīgi, kas radīja lielas grūtības, Latvijas darbaļaudīm pavērās ceļš uz jaunu, laimīgu dzīvi, bez kapitalistiem un muižniekiem, bez «veinbergiem» un «ziliem» un «pelēkiem» baroniem. Latvijas darbaļaudīm pavērās socialistiskās iekārtas āres, un viņi ļoti drīz sāka izjust šīs iekārtas priekšrocības. Nedaudzie padomju varas mēneši bija uzvara un ieguvums, kādu līdz tam nebija bijis latviešu tautas vēsturē.

Vēsturiskie apstākļi, sevišķi ārējie, tad sarežģījās tā, ka Padomju Latvija ilgāk nevarēja pastāvēt. Imperialistisko valstu interventiem, kurus atbalstīja iekšējā kontrevolūcija, izdevās sagraut Padomju Latviju. Iestājās divdesmit gadus ilgā nacionalistiskās buržuazijas kundzība. Ārzemju interventu un vietējā buržuazija iznīcināja Padomju iekārtu Latvijā, bet Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaru Krievijā un socialistiskās revolūcijas uzvaru sekas Latvijā tie iznīcināt nespēja. Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaru rezultātā izauga varēnā Padomju Socialistisko Republiku Savienība, bet Latvijas darbaļaužu masās neizzuda socialistiskās revolūcijas cīņu pieredze, padomju socialistiskās idejas, atziņas par gūtajām uzvarām un sasniegumiem, pārliecība, ka nākamo jaunu cīņu rezultātā neizbēgami atgriezīsies padomju vara un uzvarēs socialisms. Komunistiskās partijas vadībā Latvijas darbaļaudis gatavojās jaunām cīņām.

1940. gadā ar Padomju Savienības palīdzību latviešu tauta gāza nacionalistiskās buržuazijas tautai uzspiesto naidīgo fašistisko režīmu un nodibināja Latvijas Padomju Socialistisko Republiku. Tā brīvprātīgi iegāja Padomju Socialistisko Republiku Savienībā kā suverena līdztiesīga citām padomju republikām valsts, paturot savas nacionalās īpatnības un Konstitūcijā paredzētās tiesības. No jauna Latvijas darbaļaudis stājās pie socialistiskās iekārtas uzcelšanas. Uz laiku to pārtrauca fašistiskās Vācijas iebrukums, bet pēc gūtās uzvaras Lielajā Tēvijas karā Padomju Latvijas darbaļaudīm no jauna radās labvēlīgi apstākļi turpināt socialistiskās celtniecības darbu.

Lai pareizi saprastu un novērtētu gūtos sasniegumus socialistiskajā celtniecībā, jāatceras tas lielais posts, kādu Latvijai nodarīja fašistiskās Vācijas iebrukums un smagie okupācijas

gadi. Pēc aptuveni aprēķiniem materialie zaudējumi tautas saimniecībā vien sniedzās pāri par 20 mljrd. rubļu. Rūpniecības produkcija 1944. gadā līdzinājās apmēram $\frac{1}{6}$ no pirmskara rūpniecības produkcijas, daudzi rūpniecības uzņēmumi bija izpostīti un izlaupti. Galvenās lauksaimniecības mašīnas bija izvestas no Latvijas, lopu skaits samazinājies apmēram uz pusi, sējas platība bija mazāka par $\frac{1}{3}$ un ražas līmenis noslīdējis. Visas lielākās republikas elektrostacijas bija iznīcinātas, uzspriecināti lielākie tilti, nojaukti daudzi ceļi, cietušas bija daudzas pilsētas, dažas pat gandrīz pilnīgi iznīcinātas (Jelgava, Rēzekne, Daugavpils u. c.), daži lauku rajoni arī bija pilnīgi izpostīti, darba spējīgo iedzīvotāju skaits republikā samazinājies par vienu trešdaļu. Padomju Latvijai, kā tas bija 1919. gadā, pēc kara posta atkal no jauna bija jāceļas no drupām, jāsāk ar tautas saimniecības atjaunošanu.

Citu padomju republiku lielā palīdzība, padomju tautu draudzīgā sadarbība un padomju socialistiskā iekārta un saimniecības sistema deva iespēju sekmīgi izpildīt jau divus pēckara piegādu plānus. Pirmās piegādes (1946.—1950.) rezultātā tika atjaunota izpostītā tautas saimniecība, augstu pacelts rūpniecības līmenis un Latvija pārvērsta par industriālu zemi, lauksaimniecība pārkārtota uz socialistiskiem pamatiem un pārņākta socialisma uzvara Latvijā. Piegādes laikā rūpniecības līmenis pacēlās vairāk nekā 6 reizes un pārsniedza pirmskara līmeni trīs reizes, piegādes beigās tika ražots 2,3 reizes vairāk elektroenerģijas nekā pirms kara, rūpniecības produkcijas īpatsvars visā tautas saimniecības produkcijā pacēlās līdz 79 procentiem (1940. g. bija 38 procenti). Lauksaimniecībā piegādes laikā ievērojami palielinājās sējas platība, graudu kultūru kopražā apmēram divkārtējās, cukurbiešu un kartupeļu raža palielinājās vairāk nekā 3 reizes, liellopu skaits pieauga par 20 procentiem, traktoru skaits republikā piegādes beigās pārsniedza 4500 (15 zirgspēku aprēķinā), t. i., palielinājās 9 reizes, salīdzinot ar 1945. gadu. Bet galvenais sasniegums lauksaimniecībā bija tas, ka tā visa tika pārkārtota uz socialistiskiem pamatiem. Piegādes beigās Latvijā bija likvidētas kapitalisma paliekas rūpniecībā un lauksaimniecībā, kā arī ekspluatatoru šķiras un ekspluatācija. Bija uzcelta socialistiska iekārta.

Otrā pēckara piegāde (1951.—1955.) vainagojās ar jauniem sasniegumiem kā tautas saimniecībā, tā kultūras darbā. Piegādes laikā tika uzcelti 73 jauni rūpniecības uzņēmumi, rūpniecības produkcija piegādes beigās pārsniedza 1940. gada produkciju gandrīz 6 reizes un strādnieku un kalpotāju kopējais skaits republikā divkārtējās (1940. g. bija 264 tūkst., 1955. g. — 553 tūkst.). Elektroenerģijas 1955. gadā tika ražots par 90 procentiem vairāk nekā 1950. gadā un 4,3 reizes vairāk nekā 1940.

gadā, kūdras iegūts 7,2 reizes vairāk nekā 1939. gadā. Sevišķi strauji attīstījās mašīnbūvniecība. Šai rūpniecības nozarē republikā strādā vairāk nekā 20 lieli rūpniecības uzņēmumi un ir nodarbināta apmēram $\frac{1}{4}$ no visiem rūpniecības strādniekiem. Lieli panākumi bija arī citām rūpniecības nozarēm. Salīdzinot ar 1940. gadu, 1955. gadā ražoja cementa 5 reizes vairāk, šifera — 6,4, mēbeļu — 6, kokvilnas audumu — 2,7, vilnas audumu — 3,4, zīda audumu — 2,2 un lina audumu — 2 reizes vairāk; zivju zveja palielinājusies 5 reizes un konditorejas izstrādājumu — 2,8 reizes. Otrās pēckara piegādes laikā straujiem tempiem attīstījās lauksaimniecības mechanizācija: traktoru skaits divkārtšojās, strādāja 107 mašīnu-traktoru stacijas ar 11 tūkst. traktoriem un 17 mašīnu-meliorācijas stacijas, republikā darbojās 1500 labības kombainu, 756 lina kombainu un plūcēju, 3 tūkst. traktoriem piekabināmo sējmašīnu utt. Kolchozos 80 procentu zemes apstrādāšanas darbu bija mechanizēti. Dažādu grūtību un kļūdu dēļ lēni attīstījās lopkopība un lauku ražība, taču labākajās padomju saimniecībās un kolchozos bija gūtas augstas ražas un labi panākumi lopkopībā, kas savukārt liecināja par socialistiskās lauksaimniecības priekšrocībām un plašām perspektīvām.

Sevišķi lieli sasniegumi gūti kultūras darbā. Padomju Latvijā jau realizēta septiņgadīga vispārīzglītojošā skola un notiek pāreja uz vispārējo vidējo izglītību. Jau 1954./1955. mācību gadā republikā strādāja 222 vispārīzglītojošās vidusskolas, kurās mācījās vairāk nekā 122 tūkst. skolēnu (buržuaziskajā Latvijā 1937. g. darbojās 76 vidusskolas ar 76 000 skolēniem). Padomju Latvijā darbojas plašs vidējo speciālo mācību iestāžu tīkls (arodskolas, tehnikumi, pedagoģiskās skolas u. c.), kurās mācās 25 tūkst. cilvēku, t. i., četras reizes vairāk nekā attiecīgajās skolās kapitalistiskajā Latvijā. Deviņās augstskolās 1955. gadā mācījās 15 tūkst. studentu (kapitalistiskajā Latvijā bija 4 augstskolas ar 6 tūkst. studentu). 1946. gadā Padomju Latvijā nodibināja Zinātņu akadēmiju, kurā tagad darbojas 14 zinātniski pētnieciski institūti. Zinātņu akadēmijā strādā 23 akademiķi, 12 korespondētājlocekļi un vairāk nekā 600 zinātnisko līdzstrādnieku. Republikā darbojas 80 kultūras namu, 1050 klubi, 2280 biblioteku, kuru grāmatu fondi pārsniedz 7 milj. eksemplāru. Padomju Latvijas Valsts izdevniecība 1956. gadā laida klajā 11,6 milj., bet 1957. gadā izlaidīs vairāk nekā 14 milj. eksemplāru periodiskās preses izdevumu (buržuaziskajā Latvijā 1937. gadā izlaida 3,3 milj.). Redzamus sasniegumus guvuši Padomju Latvijas zinātnieki, rakstnieki, komponisti, teātru un tēlojošās mākslas darbinieki. Nekad agrāk latviešu tauta nav piedzīvojusi tik vispusīgu, plašu un strauju kultūras uzplaukumu, kādu redzam tagad Padomju Latvijā.

Trešā pēckara piecgade (1956.—1960.) paver Padomju Latvijai vēl plašākas perspektīvas. Sakarā ar Rīgas termoelektriskās stacijas, kurai būs ļoti liela jauda, un ieplānotās jaunās Pļaviņu hidroelektrostacijas, kā arī citu elektrostaciju uzcelšanu, Latvijas PSR rūpniecībai, transportam un lauksaimniecībai tiks radīta spēcīga enerģētiskā bāze, kas veicinās mehanizācijas tālāku uzplaukumu. Plaši tagad izvērstā dažādu lauksaimniecības mašīnu, mākslīgo mēsļu, būvmateriālu un citu lauksaimniecībai vajadzīgo piederumu ražošanas, kas veicinās lauksaimniecības attīstību. Komunistiskās partijas XX kongress savos lēmumos par Padomju Savienības tautas saimniecības attīstības plānu sestajā piecgadē deva noteiktus norādījumus par Padomju Savienības savienoto republiku tautas saimniecības, kultūras un iedzīvotāju materiālā līmeņa celšanu. Šai nolūkam kongress nolēma uzlabot ražošanas spēku izvietojumu, tuvināt rūpniecību izejvielu avotiem, kurināmā un enerģētikas resursiem un patēriņa rajoniem, pareizi specializēt un kompleksi attīstīt ekonomisko rajonu saimniecību, lai efektīvāk izmantotu to dabas un darba resursus sabiedriskā darba kāpināšanai. Kongress paredzēja piecgadē palielināt vietējās rūpniecības un ražošanas kooperācijas kopprodukciju apmēram 1,6 reizes, nodrošināt vietējo resursu, izejvielu un kurināmā maksimālu izmantošanu, savas izejvielu bāzes attīstīšanu. Sestās piecgades plānā tika paredzēta savienoto republiku rūpniecības un lauksaimniecības apgādāšana ar jaunu tehniku, jaunu plaša patēriņa izstrādājumu, kultūras un sadzīves priekšmetu un saimniecības preču ražošanu, ievērojami paplašināt iedzīvotāju apkalpošanas iestāžu tīklu un uzlabot to darba kultūru. Kongress nolēma piecgadē palielināt Padomju Latvijā elektroenerģijas izstrādi apmēram 1,6 reizes, kūdras ieguvī — 2,2, fosfora mēsļu ražošanu — 1,4, cementa — 1,6, ādas apavu — 1,6, cukura — 2,8, sviesta — 1,3, zivju nozveju — 2,7 reizes; 1960. gadā, salīdzinot ar 1955. gadu, palielināt lauksaimniecības produkcijas ražošanu: gaļas — apmēram 1,6 reizes, piena — 2,2, graudaugu kultūru — 3,6, linšķiedras — 2,4, kartupeļu — 2,3 reizes.

Tagad veiktā rūpniecības pārvaldes reorganizācija un daudzi citi Komunistiskās partijas un Padomju valdības pasākumi nodrošina sestajā piecgadē atkal jaunus sasniegumus un Padomju Latvijas tautas saimniecības un kultūras dzīves strauju augšupeju un uzplaukumu. Izveidojusies par socialistisku nāciju un uzcelusi savā zemē socialismu, latviešu tauta kopā ar citām padomju tautām veic uzdevumus valsts tālākai nostiprināšanai un pakāpeniskai pārejai uz komunismu. Šie sasniegumi bija iespējami Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā, pateicoties Komunistiskās partijas gudrajai vadībai un iedvesmojošam spēkam, kā arī citu padomju tautu

lielajai palīdzībai, ko tās nemitīgi sniedz mūsu republikas darba-
ļaudīm.

Liелajai Oktobra socialistiskajai revolūcijai ir neaprakstāma nozīme visas cilvēces vēsturē. Krievijā Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija gāza buržuazijas varu un nodibināja proletariāta diktaturu, salauza veco, buržuazisko valsts aparātu un radīja jauna tipa valsti — padomju varu kā proletariāta diktaturas veidu. Buržuaziskā parlamentarisma, t. i., buržuazijas diktaturas vietā tika radīta proletariska, socialistiska demokrātija, strādnieku un zemnieku valsts strādnieku šķiras vadībā. Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija likvidēja privatīpašumu uz ražošanas līdzekļiem: zeme, fabrikas, rūpnīcas, dzelzceļi, bankas, jūras un upju transports un citi galvenie ražošanas līdzekļi pārgāja visas tautas, valsts īpašumā. Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā Padomju Savienībā tika likvidētas ekspluatatoru šķiras, likvidēta ekspluatācija un izauga jauna tipa strādnieku un zemnieku šķiras, kuras draudzīgi sadarbojas un, izmantojot kopējos sabiedriskos ražošanas līdzekļus, ceļ komunistisko iekārtu. Oktobra revolūcija likvidēja visāda veida nacionālos spaidus un piešķīra Krievijas tautām pašnoteikšanās tiesības, kā arī tiesības radīt savas patstāvīgas valstis, radīja apstākļus tautu izveidošanai par socialistiskām nacijām. Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā Krievija atbrīvojās no atkarības, kādu tai bija uzspiedušas imperialistiskās lielvalstis, Krievijas tautas ieguva patstāvību un brīvību, un tām radās apstākļi un iespēja celt socialistisko iekārtu un izaugt par lielu neuzvaramu socialistisku valsti ar augsti attīstītu socialistisku rūpniecību, lauksaimniecību un kultūru.

Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija bija arī liela vēsturiska pagrieziena posms visā cilvēces vēsturē. Kapitalisma sistēmai tika dots milzu trieciens, pārrauta tās fronte, nodibinot vienā pasaules daļā, Krievijā, proletariāta diktaturu. Līdz ar to cilvēces vēsturē sākās jauna era — proletarisko revolūciju un proletariāta diktaturas era, kā arī koloniju un citu apspiesto zemju tautu mošanās un atbrīvošanās era. Oktobra socialistiskās revolūcijas rezultātā radās divas nometnes — kapitalistiskā un socialistiskā — un tā bija viens no cēloņiem kapitalisma sistēmas vispārīgai krīzei. Socialistiskā sistēma ar Padomju Savienību priekšgalā kļuva par visu zemju proletariāta un apspiesto tautu revolucionārās kustības atbrīvošanās centru un atbalstu. Oktobra socialistiskā revolūcija bija milzu uzvara arī ideoloģijas frontē, jo tā pierādīja marksisma-ļeņinisma mācības pareizību un deva lielu triecienu reformistiskām socialdemokratu un citām oportunistiskām teorijām.

Jau pirmajos pēcoktobra gados Lielās Oktobra socialistiskās

revolucijas ietekmē sākās liels revolucionarās kustības vilnis kapitalistiskajās zemēs: 1918. gadā revolūcija Somijā, «rīsa» nemierni Japānā, revolūcija Austrijā un Vācijā un 1919. gadā revolūcija Ungārijā. Līdzās tam nacionālā atbrīvošanās kustība notika Indijā, Iranā, Afganistanā, Eģiptē, Korejā, 1920.—1922. gadā buržuaziskā revolūcija Turcijā, 1923. gadā sacelšanās Bulgārijā, 1925. gadā nacionālā atbrīvošanās kustība Marokā un Sirijā, beidzot lielā Ķīnas tautas revolūcija. Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvara un pēc tam Padomju Savienības pastāvēšana pašos pamatos satricināja imperialisma kundzību, ietekmēja un atbalstīja strādnieku revolucionāro kustību un apspiesto tautu nacionālo atbrīvošanas kustību, bet tās savukārt atbalstīja Padomju Savienību. Padomju Savienības cīņa par mieru starp tautām, pretspars iekšējai kontrrevolūcijai un imperialistisko valstu uzbrukumiem, sasniegumi socialistiskajā celtniecībā, uzvara Lielajā Tēvijas karā noveda pie vairāku Eiropas, Ķīnas un Korejas tautu atbrīvošanas un beidzot pie plašās socialistisko zemju nometnes nodibināšanās un nostiprināšanās, noveda pie daudzu Āzijas tautu atbrīvošanās no kolonālā jūga.

Padomju Savienība un tautas demokrātijas valstis tagad ir izveidojušās par lielu spēku, kas ne tikai virza šo zemju tautas pa socialisma ceļu uz komunismu, bet iet visu zemju tautu priekšgalā cīņā par brīvību, mieru starp tautām un demokrātiju. Lielās Ķīnas tautas vadonis Mao Cze-duns, raksturodams socialisma nometnes spēka augšanu, rakstīja: «Tagad Padomju Savienība sasniegusi tādu varenību, Ķīnas tautas revolūcija guvusi tādu lielu uzvaru, celtniecībai tautas demokrātijas zemēs ir tādi lieli panākumi, pasaules tautu kustībai pret apspiestību un agresiju ir tāds vēriens un mūsu draudzības un sakļautības fronte tādā mērā nostiprinājusies, ka varam pilnīgi pamatoti teikt, ka mums nav bīstama nekāda imperialistiska agresija. Jebkādu imperialistisko agresiju mēs sagrausim, visas neģēlīgās provokācijas beigsies ar neveiksmi.»

No Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas, Padomju Savienības socialistiskās celtniecības un Padomju Savienības Komunistiskās partijas pieredzes, viņu sasniegumiem un trūkumiem mācās visas pasaules komunistiskās partijas un revolucionārās darbaļaužu masas, izmanto šo pieredzi cīņai par revolūcijas un socialisma uzvaru savās zemēs, piemērojot marksisma-ļeņinisma mācību savu zemju konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem un īpatnībām. Starp Padomju Savienību un citu socialistisko valstu tautām ir nodibinājušās draudzības un brālīgas sadarbības attiecības uz tautu līdztiesības, vienlīdzības, savstarpēju interešu un tiesību cienīšanas pamatiem. Tās ir jauna tipa tautu draudzības, savstarpējas sadarbības un palīdzības attiecības, kādu nav un nevar būt kapitalistiskajā pasaulē, kur valda ekspluatatoru

šķiras un kapitalisma attīstības likumi. Padomju Savienība un tautu demokrātijas valstis cenšas nodibināt arī ar kapitalistiskām zemēm sadarbību saimniecības un kultūras darba sferās uz mierīgas līdzās pastāvēšanas un savstarpēju interešu un tiesību ievērošanas pamatiem. Lai saglabātu un stiprinātu mieru starp tautām, socialisma nometnes valstis cīnās par kolektīvas drošības organizēšanu Eiropā, par pakāpenisku atbrūņošanu, atomu ieroču noliegšanu un citiem pasākumiem, ko atbalsta mieru mīlošās tautas.

Imperialistiskās lielvalstis ar Ziemeļamerikas Savienotām Valstīm priekšgalā reakcionāro kapitalistu interesēs negrib samierināties ar plašo tautu masu cīņu par mieru un demokrātiju, mēģina apturēt šo cīņu, saasināt starptautisko sasprindzinājumu, piekopt bruņošanās pastiprināšanas politiku, organizē bīstamas avantūras, kas apdraud mieru starp tautām, kā, piemēram, tas bija Ungarijā, kā to iesāka Anglija un Francija, iebūkot Eģiptē, u. c.

Agresīvo imperialistu aprindas nav mitējušās gatavoties jaunam karam pret tautu demokrātijas valstīm un Padomju Savienību nolūkā iznīcināt tās un atjaunot šais zemēs kapitalistisku iekārtu. Tāpēc socialistiskās nometnes valstis ar Padomju Savienību priekšgalā, realizējot Ņeņinisko politiku, kas paredz dažādu valstu mierīgu līdzās pastāvēšanu neatkarīgi no to sociālās iekārtas, arī turpmāk aktīvi cīnīsies par mieru un tautu drošību, par uzticības nodibināšanu starp valstīm, par starptautiskā saspīlējuma samazināšanu. Tai pašā laikā socialistiskās valstis aktīvi sekos imperialistu intrigām un nodomiem, atmaskos miera ienaidnieku graužošos plānus, veiks nepieciešamos pasākumus, lai tālāk nostiprinātu socialistisko valstu aizsardzības spēku un gādātu par to tautu drošību, vajadzības gadījumā sniedzot viena otrai nepieciešamo palīdzību, kā to cēli un pašai izlēdzīgi darīja Padomju Savienība ungaru tautai, kad imperialisti mēģināja atjaunot kapitalistisko iekārtu Ungarijā un radīt tur sev bazi agresīvajiem kontrrevolucionārajiem nolūkiem. Viens no socialistisko valstu svarīgākajiem uzdevumiem sekmīgas socialistiskās celtniecības veicināšanas, miera un drošības uzturēšanas un stiprināšanas nolūkos ir tālāk attīstīt politiskos, saimnieciskos un kultūras sakarus un draudzīgu sadarbību, cīnīties par socialistiskās nometnes stiprināšanu. Socialistisko zemju Komunistiskās partijas ved miera nometnes tautas pa šo miera, demokrātijas un socialisma uzvaras ceļu.

Pasaules sabiedrības vēstures attīstības gaita iet savu nelokāmo ceļu saskaņā ar objektīvajiem sabiedrības attīstības likumiem un neizbēgami nonāks pie komunisma, demokrātijas un miera spēku uzvaras. Tam garantija ir socialistiskā sistēma, kurā ietilpst pasaules lielākās valstis — Padomju Savienība un

Ķīna — un tas fakts, ka neatkarību ieguvušas lielās Indijas, Indonezijas un daudzu citu austrumu zemju tautas un ka cīņā par savu atbrīvošanos stājas arvien jaunas tautas. Ap Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas karogiem, ap marksisma-ļeņinisma karogiem vairāk saliedējas vareni komunisma, demokrātijas un miera spēki. Padomju Savienības Komunistiskā partija — padomju tautu lielais iedvesmojošais un vadošais spēks cīņā par komunismu — ved mūs pretim jaunām uzvarām.

*K. Strazdiņš,
Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas
akademiķis*

A. Drīzulis
Vēstures zinātņu kandidāts

LIELĀ OKTOBRA SOCIALISTISKĀ REVOLUCIJA LATVIJĀ

CARISMA GĀŠANA UN DIVVALDĪBAS NODIBINĀŠANĀS

Cara patvaldība bija novedusi Krieviju katastrofālā stāvoklī kā frontē, tā aizmugurē. Cara karaspēks cieta neveiksmes: frontē trūka lielgabalu, šāviņu, šauteņu un citu kara piederumu. Rūpniecība un lauksaimniecība panīka, iestājās saimnieciskais sabrukums. 1914.—1918. gada pasaules karš, ko izraisīja visu zemju imperialisti, atnesa Krievijas tautām neapraķstāmu postu, trūkumu un nabadzību. Kara darbības gaitā vācu karaspēkam izdevās iebrukt Baltijā un 1915. gadā sagrābt Kurzemi. Ienaidnieka iebrukums nodarīja Latvijas tautas saimniecībai milzīgus materiālus zaudējumus. Latvijas rūpniecību izpostīja, bet lielākos uzņēmumus kopā ar strādniekiem evakuēja uz Krievijas centralajām gubernām. Ceļus pārpildīja tūkstošiem latviešu bēgļu, kuri kā straume plūda no piefrontes apriņķiem. Evakuācijas gaitā no Latvijas izveda apmēram 15 tūkst. vagonu fabriku iekārtas un darbgaldus. 1915. gadā Rīgā palika tikai 18 procentu no metalapstrādāšanas rūpniecības uzņēmumiem un 3 procenti metalistu no pirmskara strādnieku skaita.¹ Tos Latvijas apriņķus, pa kuriem virzījās frontes līnija, pilnīgi izpostīja. Latvijas zemi izvagoja ierakumi, blindāžas, nocietinājumi. No 512 Latvijas pagastiem pilnīgi izpostīja 146. Pēc statistiskajiem datiem, 10 procentus no visām Latvijas ēkām pilnīgi sagrāva, bet 14 procentiem ēku nodarīja smagus zaudējumus. Pavisam kara gados pilnīgi sagrāva 78 278, bet daļēji izpostīja 104 576 dzīvojamās namus un saimniecības ēkas.²

1917. gada sākumā saimnieciskais sabrukums Krievijā saņiedza savu kulminācijas punktu. Slēdza fabrikas un rūpnīcas.

¹ Я. Крастинь. Борьба латышского народа против немецких захватчиков и поработителей. Огиз, 1946, 122. lpp.

² Ю. Кирш. Аграрная революция в Прибалтике. М. 1931, 64. lpp.

Bezdarbs aptvēra milzīgas strādnieku masas, padarot vēl neciešamāku viņu stāvokli. Pilsētu iedzīvotājiem un armijai trūka maizes. Gandrīz pilnīgi pārtrauca produktu piegādi Petrogradai un Maskavai. 1917. gada janvarī un februārī partikas, izejvielu un kurināmā sabrukums kļuva par visas valsts postu. Ar katru dienu pieauga plašo tautas masu neapmierinātība kā frontē, tā aizmugurē, tika iedragāti cara režīma paši pamati. Kara cenzuras atskaitēs Februāra revolūcijas priekšvakarā bija atzīmēts, ka Ziemeļu frontes zaldātu vēstulēs «biežāk parādās sūdzības par slikto uzturu (pirmajā vietā lēcas, siļķes, reņģes), par apavu, tabakas, sveču, dažreiz arī par maizes trūkumu, kā arī žēlošanās par mājinieku grūtajiem dzīves apstākļiem. Turklāt šīs žēlabas izpaužas nervozāk, satrauktāk nekā agrāk.»¹ Zaldātu masu noskaņojumu spilgti raksturo vēstules 1916. gada beigās un 1917. gada sākumā. Tā, piemēram, vienā no vēstulēm, kas bija sūtīta no aktīvās armijas uz 172. kājnieku rezerves pulku, nezināms zaldāts rakstīja: «Vai ilgi vēl turpināsies šī verdzība? Vai ilgi mēs vēl klusēsīm? Ai, biedri, laiks būtu saraut šīs važas, biedri, drošāk par savu sievu un bērnu glābšanu vērsisim savas krūtis pret bandītiem, atbrīvosim Krievzemi no važām.»² 318. Černojarskas kājnieku pulka ierindas kareivis Žerebcovs savā vēstulē ziņoja par zaldātu masu neapmierinātību ar karu. Viņš rakstīja: «Pie mums vairāki pulki sadumpojušies un arī citi domā.»³ Aleksejs Brilovskis no 78. kājnieku rezerves pulka rakstīja brālim: «Ēdiens slikts... Es ar nepacietību gaidu momentu, kad fronte pagriezīsies ar seju uz pretējo pusi un prasīs rēķinu samaksu... noskaņojums visiem slikts, nikns.»⁴ Pēc oficiāliem kara cenzuras datiem, šādu vēstulu procents no 11 1916. gada decembrī palielinājās līdz 19 procentiem 1917. gada janvarī. Revolūcijas pieaugums aizmugurē ietekmēja arī armiju. Zaldāti aktīvajā armijā saņēma vēstules no mājām ar aicinājumu uzstāties kopā ar visu tautu pret carismu un karu. Vienā no šādām vēstulēm, ko nosūtīja uz aktīvo armiju, bija rakstīts: «Visur pa sādžām apraksta zemnieku labību, atņem to par nieka naudu. Ar vārdu sakot, zemniekam tā aizžņaudz rīkli, ka viņam sāk izspiesties acis... Zemnieki drīz zaudēs pacietību un sāksies jukas.»⁵ Citā vēstulē rakstīja: «Ja tev liks sist neapbruņotos, tad atceries, ka starp viņiem ir tavs brālis un tava ģimene.»⁶ 1917. gada sākumā cenzura savās atskaitēs arvien biežāk atzīmēja, «ka aizmugures

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 1181, л. 150.

² Turpat, л. 151.

³ Turpat.

⁴ Turpat, л. 152.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

ietekme sāk izplatīties armijā līdz pašiem ierakumiem».¹ Buržuazija un izlīdzējas partijas — eseri un meņševiki Krievijā, Rietumeiropas socialdemokratiskās partijas atbalstīja imperialistisko karu. Vienīgā partija, kas palika uzticīga socialisma lietai, proletariskā internacionalisma lietai, kā to parādīja karš, bija boļševiku partija.

Kara apstākļos, kad pieredzes bagātākie un autoritatīvākie partijas biedri bija arestēti, atradās cietumos un trimdā, boļševiku varonīgā cīņa, neraugoties uz represijām, neatslāba. Neapvaldīta šovinisma un buržuaziskā nacionalisma apstākļos viņi aicināja visu zemju strādniekus uz brālīgu vienību. Viņi aicināja strādniekus un zemniekus vērst ieročus pret saviem apspiedējiem un pārvērst imperialistisko karu pilsoņu karā.

Savu darbību nepārtrauca arī revolucionarā Latvijas Socialdemokratija (LSD). Laikā, kad latviešu buržuazija ar Goldmani un Zālīti priekšgalā dzina nāvē latviešu strēlniekus, padarot viņus par krievu reakcionaro ģeneraļu nodevības un tumšo intrigu objektiem, latviešu boļševiki cīnījās par to, lai pārvērstu latviešu strēlnieku bataljonus revolucionarās krīzes nobrieduma apstākļos par revolūcijas balstu.

Galvenais uzdevums, kuru boļševiki izvirzīja kara gados, bija uzdevums pārvērst imperialistisko karu pilsoņu karā. Visur, kā frontē, tā aizmugurē, boļševiki izvirzīja šo lozungu. Viņi izskaidroja zaldātu un matrožu masām, Krievijas darbaļaudīm, ka revolūcija tautai ir vienīgā izeja no imperialistiskā kara. 1917. gada sākumā boļševiki izvērtā lielu darbu Petrogradas garnizona un Ziemeļu frontes armiju vidū. Ziemeļu frontes nozīme sevišķi pieauga 1915. gadā — pēc krievu karaspēka atiešanas uz Daugavas līniju, Ziemeļu frontes uzdevumos ietilpa aizsargāt no ienaidnieka pieejas galvaspilsētai, cieši sadarbojoties ar Baltijas floti, kas atradās Helsinkos (Helsingforsā), Kronštātē, Tallinā (Rēvelē) un Rīgā. Sakarā ar to Ziemeļu fronte bija viens no svarīgākajiem krievu-vācu frontes iecirkņiem pirmā pasaules kara laikā. Ziemeļu frontes armiju virspavēlniekam bija piešķirtas ārkārtējas pilnvaras. Bez Baltijas un Somijas, kas ietilpa kara darbības arenā, militārā ziņā viņam pilnībā bija pakļautas Petrogradas, Arhangeļskas, Pleskavas, Oļņecas un Kauņas guberņas, daļēji arī Tveras, Jaroslavljas, Vitebskas un Viļņas guberņas. Ziemeļu frontē bija koncentrēti ievērojami bruņoti spēki. No 68 armijas korpusem, kas bija izvietoti visā Krievijas austrumfrontes kara darbības arenā, Ziemeļu frontē atradās 12 korpusi. Pēc Galvenās mītnes datiem, 1917. gada 8. februārī frontes kaujas vienību sastāvā ietilpa 490,5 kājnieku bataljoni, 256 eskadroni un simtiem jātnieku, 174,5 inženieru un sapieru

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 1181, л. 152.

rotas, kopā 12 480 virsnieku un 522 851 zaldāts.¹ Kopā ar rezerves un zemessargu brigādēm, dažādām aizmugures komandām, dzelzceļnieku daļām un Petrogradas garnizonu frontes karaspēka skaitliskajā sastāvā bija apmēram pusotra miliona cilvēku. Galvenie frontes spēki bija 3 armijas. Vislielākā no tām bija XII armija, kuras sastāvā ietilpa latviešu strēlnieki; tai pēc lieluma sekoja V un I armija.

Neraugoties uz ārkārtīgi sarežģītajiem un grūtajiem mūsu partijas eksistences apstākļiem, boļševistiskais darbs Ziemeļu frontē izvērtās jau kopš pirmā pasaules kara paša sākuma. Šo darbu veica tieši KSDS(b)P Petrogradas komiteja, LSD, kas aizstāvēja boļševistiskus ieskatus un kas bija padzinusi nelielo socialnodevēju aizsardzībnieku grupu (Graša—Pekmaņa grupa) jau 1914. gadā, KSDS(b)P Tallinas organizācija, Rīgas, Helsinku, Viborgas, Daugavpils (Dvinskas) un citu pilsētu boļševistiskās organizācijas, kā arī atsevišķi boļševiki, kas bija mobilizēti armijā.

Boļševistiskā darba tiešie vadītāji frontes sauszemes karaspēka daļās, it sevišķi XII armijā, bija LSD Rīgas organizācijas biedri, latviešu strēlnieku pulku partijas organizāciju biedri un krievu boļševiki citās frontes daļās, it sevišķi 43. korpusa 109. divīzijas 436. Novoladogas strēlnieku pulka boļševiki.

KSDS(b)P Ziemeļbaltijas organizācija ar centru Tallinā izplatīja savu ietekmi karaspēka un matrožu daļās, kas bija izvietotas Tallinas, Narvas, Tartu (Jurjevas), Pjarnu (Pērnavas) rajonos un citās apdzīvotās vietās Igaunijā. Boļševistiskās organizācijas Helsinkos un Viborgā bija cieši saistītas ar Baltijas flotes jūrniekiem un 42. atsevišķā armijas korpusa zaldātiem, kurš bija izvietots Somijā.

V armijas zaldātu vidū, kura pēc sava lieluma un svarīguma bija otrā armija frontē, pretkara propagandu un revolucionāro darbību vadīja Daugavpils KSDSP komiteja. Neliela boļševiku grupa bija noorganizēta Pleskavā, kur atradās fronteī pakļautas daļas ar frontes štabu priekšgalā. Cara žandarmerija bija bezspēcīga iznīcināt boļševistiskās organizācijas, neraugoties uz visām represijām un vajāšanām. Tā, piemēram, 1916. gada augustā Petrogradas ochrankas nodaļas priekšniekam bija jākonstatē, «ka Pēterburgas socialdemokrātu boļševiku komitejā tuvākajā nākotnē paredzēts izdot jaunu kara skrejlapu speciāli flotei 100 tūkst. lielā eksemplāru skaitā pēc Kronštates kara organizācijas kolektīva pasūtījuma un domā pasūtījumu izpildīt vienas nedēļas laikā . . . Kronštates kolektīvā ietilpst vienīgi matroži, un

¹ ЦГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 1727, 40. Dati ņemti no A. Seļubskas raksta «Большеви́стская пропаганда и революционное движение на Северном фронте накануне 1917 года». «Вопросы истории», 1947, № 2.

tas ļoti cieši saistīts ar Rīgu, Helsingforsu un citām flotes atrašanās vietām.»¹ Caur Petrogradu kolektīvs apgādāja boļševistiskās pagrīdes organizācijas ar nelegālo literatūru, kuru izdeva Krievijā, kā arī ar ārzemēs izdoto nelegālo literatūru.²

Milzīgā daudzumā boļševiku proklamācijas un uzsaukumus izplatīja Ziemeļu frontes kājnieku daļās un Baltijas flotē, izdeva un izplatīja boļševistiskās preses periodiskos izdevumus, tajā skaitā arī latviešu valodā — «Biedrs» un «Ziņotājs». Ar visādiem līdzekļiem boļševiki izplatīja zaldātu masās patiesību par laupīšanas karu, aicināja pārvērst imperialistisko karu pilsoņu karā. Neraugoties uz represijām un upuriem, bija nodibināti cieši sakari starp atsevišķām Ziemeļu frontes boļševistiskajām organizācijām, kā arī pastāvīgi tika koordinēta šo organizāciju darbība; ap 1917. gadu bija uzkrāta milzīga darba pieredze karaspēka daļās. Neraugoties uz represijām, latviešu boļševiki visā kara laikā saglabāja kaut arī nelielas, taču aktīvas nelegālas partijas organizācijas (Rīgas, Vidienas un Malienas organizācijas) un noorganizēja jaunas — latviešu strēlnieku pulkos un citās frontes daļās, kā arī ierakumu strādnieku vidū. LSD partijas organizāciju darbu vadīja tās Centralā Komiteja, kam bija cieši sakari ar krievu boļševikiem.

Zaldātu iespaidīgākā un svarīgākā cīņas forma pret imperialistisko karu bija zaldātu brāļošanās un nemieri karaspēka daļās, kam parasti sekoja kolektīva atteikšanās iet uzbrukumā, neraugoties uz zaldātu nošaušanu un carisma masveida represijām. Sevišķi plašos apmēros zaldātu nemieri un brāļošanās Ziemeļu frontē sākās 1916. gadā.

Boļševiku partija brāļošanos uzskatīja par internacionālās solidaritātes jūtu izpaušmi, par masu revolucionārās iniciatīvas izpaušmi, par vienu «... no posmiem soļu ķēdē uz socialistisko, proletarisko revolūciju.»³

Šajā sakarībā partija visādi atbalstīja brāļošanos un uzskatīja to par ceļu uz mieru, kas «ved ne caur kapitalistiskajām valdībām, ne savienībā ar tām, bet *pret* tām»,⁴ cenšoties piešķirt tai organizētu raksturu un apbruņot to ar skaidru politisku programmu, ko ar lieliem panākumiem izveda dzīvē Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanas un realizēšanas periodā.

Pēc Ļeņina vārdiem, karš nozīmē vislielāko vēsturisko krīzi, un «kā jebkura krīze karš ir saasinājis dziļi apslēptās pretrunas

¹ Большевики в годы империалистической войны (1914—февр. 1917). ГАУ НКВД, Центральный архив революции. М. 1939, 205. lpp.

² С. Ф. Найдан. Революционное движение в царском флоте М.—Л. 1948, 551. lpp.

³ В. И. Ленинс, Raksti, 24. sēj., 278. lpp.

⁴ Turpat.

Latviešu strēlnieku brāļošanās ar vācu zaldātiem.

un iznesis tās virspusē...»¹. Zaldātu masu niknums pret patvaldību ap 1917. gadu sasniedza galējās robežas. Arvien plašākas masas pārliecinājās, ka izeja no nepanesamā stāvokļa var būt tikai viena — cara patvaldības gāšana. Sašutums par carisma politiku aptvēra armiju un aizmuguri. Buržuazija cerēja novērst carisma krīzi galma apvērsuma ceļā, bet tautas masas gāza cara patvaldību.

Pirmie pret carismu uzstājās Petrogradas strādnieki. Pēc boļševiku aicinājuma, viņi 1917. gada februārī noorganizēja vispārēju politisku streiku un izgāja galvaspilsētas ielās; strādniekiem pievienojās karaspēks. Sacelšanās dalībnieku karogos bija rakstīts: «Nost karu!», «Nost caru!», «Maizi!». Boļševiku partijas praktiskā darba vadību šajā laikā realizēja partijas CK birojs,

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 21. sēj., 77. lpp.

kas atradās Petrogradā. CK birojs 27. februārī (12. martā) izdeva manifestu ar aicinājumu turpināt bruņoto sacelšanos pret carismu, nodibināt revolucionaru Pagaidu valdību. Karaspēks atteicās šaut uz Petrogradas strādniekiem, un sākās viņa masveidīga pāriešana revolucionārās tautas pusē. 1917. gada 27. februārī (12. martā) revolūcija Krievijā uzvarēja, carisms bija gāzts.

Februara revolūcija, tāpat kā pirmā Krievijas revolūcija 1905.—1907. gadā, bija vērsta pret cara patvaldību, pret dzimtbūšanas atliekām. Februara revolūciju realizēja strādnieki un zemnieki strādnieku šķiras vadībā. Krievijas proletariats vadīja zemnieku miljonu masu, kas bija ietērpta zaldātu šīņos, revolucionāro kustību par mieru, par maizi, par brīvību; proletariata hegemonija nodrošināja revolūcijas panākumus. Straujo Februara buržuaziski demokrātiskās revolūcijas uzvaru sagatavoja 1905.—1907. gada revolūcija. V. I. Ļeņins rakstīja: «...ja patiešām dziļā 1905. gada revolūcija «nebūtu uzirdinājusi augsni», nebūtu darbībā parādījusi citu citai visas šķiras un partijas, nebūtu atmaskojuši cara bandu, cik tā ir mežonīga un zvērīga, tad 1917. g. ātrā uzvara nebūtu bijusi iespējama.»¹

Izmantojot 1905.—1907. gada revolūcijas pieredzi, sacēlušies strādnieki un zemnieki Februara buržuaziski demokrātiskās revolūcijas gaitā nodibināja Strādnieku un zaldātu deputātu padomes kā revolucionārās varas organus. Jau 1917. gada 27. februara (12. marta) vakarā notika pirmā Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes sēde.

Laikā, kad revolucionārie strādnieki un zaldāti ar boļševikiem priekšgalā cīnījās Petrogradas ielās un laukumos, meņševiki un eseri sagrāba savās rokās deputātu mandatus Petrogradas Padomē, izveidojot tur vairākumu. To sekmēja arī tas apstāklis, ka daudzi boļševiku partijas vadoņi tajā laikā atradās cietumos un trimdā. V. I. Ļeņins bija emigrācijā, J. M. Sverdlovs un J. V. Staļins — trimdā Sibīrijā. Strādnieki un zaldāti, apbruņotā tauta skatījās uz Padomēm kā uz tautas varas orgāniem. Bet Petrogradas Padomes izpildkomitejas eseru un meņševiku līderi aiz boļševiku un tautas muguras vienojās ar buržuazijas pārstāvjiem Valsts domē par Pagaidu valdības nodibināšanu no buržuazijas un muižnieku pārstāvjiem.

Tādējādi 27. februārī (12. martā) bija izveidota Valsts domes Pagaidu komiteja ar domes priekšsēdētāju Rodzjanko priekšgalā, bet pēc dažām dienām — Pagaidu valdība ar redzamu muižnieku kņazu Ļvovu priekšgalā, kas ieņēma arī iekšlietu ministra posteni. Par ārlietu ministru kļuva kadetu līderis Miļukovs, par kara un jūras ministru — oktobristu vadonis Gučkovs, par iz-

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 23. sēj., 333. lpp.

glītības ministru — kadets Manuilovs, par zemkopības ministru — kadets Šingarevs, bet par tieslietu ministru — eseris Kerenkis. Blakus buržuazijas valdībai turpināja pastāvēt Strādnieku un zaldātu deputātu padomes. Zemē radās divvaldība. V. I. Ļeņins rakstā «Par divvaldību» rakstīja: «Kas ir divvaldība? Divvaldība ir tā, ka blakus Pagaidu valdībai, buržuazijas valdībai, izveidojusies *cita valdība*, vēl gan vāja, tikai diglī, bet tomēr jau tāda, kas neapšaubāmi faktiski pastāv un aug: strādnieku un zaldātu deputātu Padomes.

Kāds ir šās otrās valdības šķiriskais sastāvs? Proletariats un zemniecība (tērpta zaldātu mundieros). Kāds ir šās valdības politiskais raksturs? Tā ir revolucionara diktatura, t. i., vara, kas balstās tieši uz revolucionaro sagrābšanu, uz tautas masu tiešu ierosmi no apakšas, *nevis uz likumu*, kuru izdevusi centralizētā valsts vara.»¹

Ar ko izskaidrojams, ka Padomēs sākumā bija vairākumā meņševiki un eseri un ka strādnieki un zemnieki, kas bija uzvarējuši, brīvprātīgi atdeva varu buržuazijai? Ļeņins izskaidro² to tā, ka miljoniem cilvēku bija pamodušies un tiecās pēc politikas. Lielāko tiesu tie bija sīksaimnieki, zemnieki, strādnieki no bijušajiem zemniekiem, cilvēki, kas stāvēja vidū starp buržuaziju un proletariatu. Krievija toreiz bija vissīkburžuaziskākā zeme no visām Eiropas zemēm. Un šajā zemē «milzīgais sīkburžuazijas vilnis pāršļāca visu, nomāca apzinīgo proletariatu ne tikai ar savu lielo skaitu, bet arī idejiski, t. i., saindēja, aizrāva ļoti plašās strādnieku aprindas ar sīkburžuaziskiem uzskatiem politikā».³

Šīs sīkburžuaziskās stichijas vilnis iznesa virspusē meņševiku un eseru sīkburžuaziskās partijas.

Otrs iemesls bija strādnieku sastāva pārmaiņas kara laikā (daudzus karā iesauktos strādniekus aizvietoja cilvēki no sīkburžuaziskām aprindām) un proletariata nepietiekamais apzinīgums un organizētība revolūcijas sākumā.

Februara revolūcijas laikā Latvija bija piefrontes rajons, kas ietekmēja revolucionāro notikumu attīstības turpmāko gaitu.

Latvijas neokupētajā daļā bija sakoncentrēts liels daudzums Ziemeļu frontes karaspēka daļu. Latvijas kā piefrontes joslas administratīvās varas vietējie organi darbojās kontaktā ar kara iestādēm un to kontrolē. Lielais vairums Latvijas rūpniecības proletariata un kopā ar to latviešu boļševistisko organizāciju biedri sakarā ar rūpniecības evakuāciju kara laikā bija izkaisīti pa dažādām Krievijas guberņām un boļševiku skaits Latvijā bija stipri samazinājies.

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 19. lpp.

² V. I. Ļeņins, Proletariata uzdevumi mūsu revolūcijā. Raksti, 24. sēj.

³ V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 41. lpp.

Vadošais LSD organs — tās CK Februara revolūcijas laikā atradās Maskavā līdz maija mēneša sākumam, kas apgrūtināja partijas organizāciju tiešo vadīšanu. Turklāt jāņem vērā, ka nebija vēl nodibināti pietiekami cieši sakari starp atsevišķām partijas organizācijām. Ievērojams skaits laukstrādnieku atradās armijā, un budži laukos visiem spēkiem centās nostiprināt savu ietekmi zemniecības masās. Šādos apstākļos Latvijas boļševikiem vajadzēja organizēt savus spēkus, nostiprināt savas organizācijas un vienlaikus plaši izvērst izskaidrošanas darbu masās. Viss tas jāņem vērā, novērtējot un analizējot šķiru cīņu Latvijā pēc Februara revolūcijas.

Revolucionārie notikumi Latvijā pieauga pakāpeniski Petrogradas revolucionāro notikumu ietekmē. Kara administratīvā vara darīja visu, lai izolētu fronti un Latvijas iedzīvotājus no revolucionārās Petrogradas un nepieļautu revolucionāras cīņas iespēju Rīgā. Pastā un telegrafā bija nodibināta stingra cenzūra. Latvijas pilsētās, it sevišķi Rīgā, policija un žandarmerija atradās kaujas gatavībā, Rīgas laukumos notika policistu masveidīgas apmācības ielu cīņām. Rīgas ielu krustojumos bija novietotas pastiprinātas policistu patruļas, kuri bija apbruņoti ar šautenēm. Uz namu jumtiem pilsētas centrā novietoja ložmetējus. Rīgas garnizona zaldātiem aizliedza atstāt kazarmas vai dzīvokļus, kur tie bija novietoti. Ziemeļu frontes štabs pavēleja nodibināt kontroli uz dzelzceļiem, iekārtot patruļu un kratišanu dienestu, lai izolētu karaspēku no tautas masu revolucionārās cīņas ietekmes. Galvenā mītne ieteica «saķert aģitatorus no Petrogradas un pēc iespējas sarīkot turpat uz vietas lauku kara tiesu, kuras spriedumu nekavējoties izpildīt».

Taču izolēt Ziemeļu frontes miljonu armiju, kā arī visas piefrontes joslas iedzīvotājus no revolucionārās Petrogradas notikumiem nebija iespējams. 2. (15.) martā Rīga saņēma pirmās ziņas par revolūcijas uzvaru Petrogradā.¹ Vēstis par revolucionārajiem notikumiem galvaspilsētā ātri izplatījās zaldātu un iedzīvotāju vidū. Armijā sākās revolucionāra kustība. Sākās sadursmes ar policiju. Marta sākumā Rīgā, uz Kalnciema ielas notika spēcīgas policistu vienības sadursme ar latviešu strēlniekiem, kura beidzās ar policistu sakāvi.

5. (18.) martā Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Ruzskijs un XII armijas komandieris ģenerālis Radko-Dimitrijevs oficiāli paziņoja par carisma gāšanu un Pagaidu valdības nodibināšanu un griezās pie karaspēka ar aicinājumu atbalstīt Pagaidu valdību un turpināt karu līdz uzvarai.²

Kad visiem kļuva zināms par revolūcijas uzvaru, gubernators

¹ «Zinotājs», 1917., 2.

² LPSR CVA, 5434. f., 1. ap., 647. l., 406.—408. lapa.

un citi augstākās cara administrācijas, žandarmerijas un policijas pārstāvji, glābdamies no tautas naida, aizbēga no Latvijas. Pagaidu valdība 6. (19.) martā uzdeva Rīgas pilsētas galvam — advokatam Krastkalnam — izpildīt Vidzemes guberņas komisara (gubernatora) pienākumus. Krastkalns deva rīkojumu visām valdības un sabiedriskajām iestādēm turpināt darbu, visiem kalpotājiem, tajā skaitā arī policijai, palikt savās vietās, vecajai pilsētas domei turpināt vadīt pilsētas saimniecisko dzīvi.¹ Ta kā Latvija atradās piefrontes joslā, tad Pagaidu valdības pilsoniskā vara šeit balstījās uz kara pavēlniecību.

Latvijas tautas masu pieaugošās revolucionārās kustības priekšgalā gāja boļševiki. 20. martā (2. aprīlī) notika pirmā Rīgas partijas organizācijas legalā kopīgā sapulce, kurā piedalījās apmēram 300 partijas biedru. Šajā sapulcē ievēlēja jaunu LSD Rīgas komiteju. Partijas organizācija iznāca no pagrīdes.

Rīgas organizācijas boļševiki — pagrīdnieki bija Rīgas Strādnieku deputātu padomes dibināšanas iniciatori. 7. (20.) martā ievēlēja pirmo Padomes sastāvu, kurā ietilpa 39 cilvēki, kas pārstāvēja 35 organizācijas.² Rīgas Strādnieku deputātu padomes pirmajās sēdēs (9., 11., 13. martā) izlēma daudzus organizatoriskus jautājumus, tajā skaitā arī jautājumu par sarunām ar Zaldātu deputātu padomi, lai nodibinātu kontaktu starp abām Padomēm un izdotu savu preses organu «Ziņotājs» («Известия») latviešu valodā.³

Rīgas Padomes pirmais politiskais solis bija likvidētās policijas vietā organizēt tautas miliciju. Pagaidu valdības komisars Krastkalns neapstiprināja Rīgas Strādnieku deputātu padomes noorganizēto miliciju un sāka komplektēt «savu» miliciju no ugunsdzēsējiem, kuru vidū bija daudz vecu policistu. 18. martā Rīgas Padomes kopsapulce pieņēma rezolūciju, kurā izsaka neuzticību Krastkalnam. Tajā pašā sēdē Padome, atzīdama strādnieku šķiras galveno prasību — 8 stundu darba dienu, — nolēmj izšķirt šo jautājumu, saistoties ar Zaldātu deputātu padomi.⁴ Pēc dažām dienām, 22. martā, sakarā ar boļševiku ierosinājumu un strādnieku pieprasījumu Rīgas Padome nolēma ieviest visos pilsētas uzņēmumos, visās darbnīcās un iestādēs 8 stundu darba dienu. Šo lēmumu realizēja, neraugoties uz uzņēmēju nikno pretestību. Rīgas Strādnieku deputātu padome Februāra revolūcijas periodā galvenajos politiskajos jautājumos gāja vēl meņševiku (kas sevi dēvēja par socialdemokrātiem-internacionalistiem) pavadā; viņi centās novirzīt Padomes uz sadarbošanos ar latviešu buržuaziju. Meņševiku ietekmē Rīgas Strādnieku depu-

¹ LPSR CVA, 849. f., 1. ap., 360. l., 24. lapa.

² «Ziņotājs», 1917., 2.

³ Turpat.

⁴ «Jaunākās Ziņas», 1917., 78.

tatu padome iekļāvās Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomes sastāvā, kura apvienoja Rīgas buržuaziskās un sīkburžuaziskās partijas un organizācijas un pretendēja uz vadošo lomu vietējā dzīvē. Taču meņševiku kundzība Rīgas Padomē nevarēja būt ilgstoša. Masu revolucionārā apziņa auga ar katru dienu, boļševiku izskaidrošanas darbs palīdzēja strādniekiem saprast meņševiku barvežu izlīgšanas politikas patieso būtību Padomē.

Padomes nodibinājās arī citās Latvijas pilsētās. Martā boļševiku vadībā Padomes nodibināja Valmierā, Valkā, Cēsīs, Rūjienā un citās pilsētās. Vidzemes mazo pilsētu Padomēs ietilpa arī laukstrādnieku, bezzemnieku un sīkzemnieku deputāti. Revolucionārā kustība aptvēra arī Latgali.¹

Tā revolūcijas gaitā izveidojās Strādnieku un zemnieku deputātu padomes, kas darbojās līdzās buržuaziskās Pagaidu valdības varas organu vietējām organizācijām. Vienlaikus armijā sākās Zaldātu deputātu padomju dibināšana.

Revolucionārā kustība sākās arī XII armijas karaspēka daļās. Pēc Februāra revolūcijas notikumiem XII armijā aktivizēja savu darbību eseru un meņševiku izlīdzēju partijas. To vadībā 8. un 9. martā notika XII armijas Zaldātu deputātu padomes noorganizēšana. XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja («Искосол XII») kopš pirmajām savas pastāvēšanas dienām kļuva par buržuaziskās Pagaidu valdības balstu ne tikai armijā, bet arī visā Vidzemē. Tā uzstājās par imperialistiskā kara turpināšanu un vadīja cīņu pret boļševikiem XII armijā. Atsevišķi no Zaldātu deputātu padomes organizējās virsnieki. 9. martā viņi ievēlēja savu XII armijas virsnieku izpildkomiteju («Искомоф XII»), kas vēlāk, apvienojusies ar XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteju, kļuva par kontrevolūcijas centru XII armijā. Martā savu strēlnieku Padomi nodibināja arī latviešu strēlnieki. I latviešu strēlnieku pulku delegātu kongress notika 13. martā Valmierā. II kongresā, kas notika 27.—29. martā Rīgā, ievēlēja Latviešu strēlnieku pulku padomes izpildkomiteju («Исколастрел»). Kongresa darbā piedalījās 190 delegātu (176 strēlnieki un 14 virsnieki). Socialdemokrātu frakciju pārstāvēja tikai daži delegāti, to vēlēšanas notika bez jebkādas sagatavošanās, tikai saskaņā ar telefonogramu, kurā nebija pat norādīts, uz kuriem un kāpēc jāievēlē delegāti. Pirmajā laikā Latviešu strēlnieku pulku padomes izpildkomitejā, tāpat kā agrāk XII armijas Zaldātu padomes izpildkomitejā, viltus ceļā bija iekļuvuši meņševiki un buržuaziskie nacionalisti.²

¹ Sk. tālāk attiecīgu rakstu.

² Sk. A. Šelubska rakstu «Большевистская работа на Северном фронте в первый период подготовки Октябрьской революции (март — апрель 1917)». «Известия Академии наук СССР, Серия истории и философии», 1948, № 5, 442. lpp.

Rīgas Padomi pirmajā laikā ietekmēja meņševiki F. Menders, P. Kalniņš un viņu piekritēji. XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteju vadīja meņševiki, eseri un armijas ierēdņi ar Rommu priekšgalā. Meņševiki un nacionalisti (Menders, Skujenieks un citi) sagraba savās rokās latviešu strēlnieku laikrakstu «Brīvais Strēlnieks». Tas pats notika V armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejā un dažās vietējās Padomēs. Latvijā, tāpat kā Krievijā, sīkburžuaziskā stichija ļāva uz laiku izpeldēt meņševikiem, eseriem un buržuaziskajiem nacionalistiem, kuri, izmantojot tautas masu piedzīvojumu trūkumu politikā un boļševiku skaitlisko mazākumu, sagraba Padomes vadību savās rokās.

1917. gada marta revolucionarajiem notikumiem Latvijā bija savas īpatnības. Vispirms revolūcijas uzvaru Latvijā ietekmēja revolūcijas izšķirošie panākumi Krievijas centrā — Petrogradā. V. I. Leņins atzīmēja: «Katrš Pēterburgas solis ir vadošs piemērs visai Krievijai.»¹ Atklātas bruņotas cīņas galveno smagumu pret carisma spēkiem iznesa Petrogradas strādnieki un zaldāti, turpretim Latvijas darbaļaužu upuri revolūcijas dienās nebija lieli un būtībā pārņēma revolucionārās Petrogradas iekarotās uzvaras rezultātus. Ātšķirībā no Petrogradas un citām Krievijas pilsētām, kur uzreiz noorganizēja vienotas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes, Latvijā revolūcijas gaitā šādas Padomes tika noorganizētas atsevišķi. Revolucionārās cīņas attīstība Latvijas laukos arī ienesa savas īpatnības revolūcijas spēku organizācijā. Latvijā pirmo reizi un plašā apjomā 1917. gada pavasarī noorganizēja Bezzemnieku deputātu padomes, kas izskaidrojams ar saasinātajām šķiru pretišķībām uz laukiem un ar sīkzemnieku un kalpu ievērojamām masām. Strādnieku, strēlnieku (zaldātu) un bezzemnieku deputātu padomju organizatoriskā apvienošanās notika 1917. gada vasarā, kad Latvijā bija nostiprinājušies strādnieku un zemnieku savienība un revolūcija bija izvērtusies ne vien plašumā, bet arī dziļumā.

Carisma sabrukums Krievijā Februāra revolūcijas rezultātā stipri iedragāja vācu baronu visvaldību, kas nevarēja neizraisīt revolucionāru aktivitāti latviešu tautas masās. Februāra revolūcija un socialistiskās revolūcijas turpmākā sagatavošana un realizēšana Latvijā notika ar Ziemeļu frontes zaldātu aktīvu piedalīšanos. Krievu boļševistiskās organizācijas sadarbībā ar latviešu boļševikiem palīdzēja LSD izvērst revolucionāro kustību plašos apmēros. Revolucionārie pārkārtojumi aptvēra neokupēto Latvijas daļu (Vidzemi), kā arī Latgali, kas toreiz ietilpa Vitebskas guberņas sastāvā, bet Kurzemē, ko bija okupējis vācu karaspēks, ar armijas durkļu palīdzību ilgu laiku bija atrauta no Krievijas revolūcijas.

¹ V. I. Leņins, Raksti, 24. sēj., 487. lpp.

Februara revolūcijas periodā Latvijas bolševistiskās organizācijas bija vēl vājas. Imperialistiskais karš izrāva no ierindas simtiem revolūcijas cīnītāju. Cara žandarmerija un policija nepārtraukti vajāja vietējās partijas organizācijas. 1916. gada aprīlī visa partijas Rīgas organizācijas vadība tika apcietināta. Ja pirms kara partijas Rīgas organizācijā bija 1900 partijas biedru, tad 1917. gada marta sākumā — tikai nedaudzi desmiti.¹ Taču, neraugoties uz LSD partijas organizāciju mazo skaitu, Latvijas bolševiki pārvarēja visas grūtības un viņu spēki strauji auga. Marta beigās pie Latvijas Socialdemokratijas Rīgas komitejas nodibināja bolševistisku kara organizāciju, kura vadīja partijas darbu Ziemeļu frontes karaspēka daļu vidū. Šī organizācija tika nodibināta ar 436. Novoladogas pulka bolševiku grupas iniciatīvu. Vēl pirms Februara revolūcijas pulkā noorganizēja savu pagrīdes grupu, bet pēc revolūcijas nodibināja tiešus sakarus ar Petrogradas bolševiku kara organizāciju. Pēc Podvoiska liecības, KSDS(b)P Petrogradas komitejas kara komisijas sastāvā bijis XII armijas pārstāvis Vasiļjevs.² 1917. gada 29. martā XII armijas komandieris ģenerālis Radko-Dimitrijevs ziņoja Ziemeļu frontes armiju virspavēlniekam ģenerālim Ruzskijam: «43. korpusa karaspēka daļās kaujas gars ļoti nedrošs un jāšaubās, vai daži pulki izpildīs savu elementārāko pienākumu. Zaldātu vidū stipri izplatīta aģitācija par sakāvi, kas nozīmē, ka viņi neies kaujā un gaida drīzu miera noslēgšanu... Šajā sakarībā sevišķi izceļas 109. dizivija un it sevišķi 436. pulks.»³

Arī latviešu pulkos bolševiku darbība bija aktīva. 18. martā notika latviešu strēlnieku partijas biedru sanāksme, kur pieņēma virkni organizatorisku lēmumu un stājās pie to realizēšanas. 26. martā notika otra latviešu strēlnieku partijas sapulce. Sapulcē piedalījās 71 partijas biedrs, no tiem 34 — bijušie pagrīdnieki. Sapulcē ievēlēja organizatorisko komiteju, kas pēc tam noorganizēja vairākas sapulces pulkos, nodibināja virkni partijas organizāciju un sagatavoja latviešu strēlnieku — LSD biedru kopīgas sapulces sasaukšanu.⁴

Februara revolūcijas laikā Valmierā latviešu strēlnieku rezerves pulkā aktīvi darbojās bolševistiskais pulciņš «Pelēkie» (J. Vilks, A. Anskins, K. Gailis, V. Strautiņš u. c.). Šis pulciņš, kas darbojās vēl pirms Februara revolūcijas, marta sākumā legalizējās un iesaistīja savās rindās diezgan daudz jaunu partijas biedru. Pēc šā pulciņa biedru iniciatīvas, 5. martā notika zaldātu

¹ J. Kalnbērziņš, Padomju Latvijas desmit gadi, Rīgā, 1950., 14. lpp.

² «Красная летопись», 1928, № 6, 66. lpp.

³ ЦГВИА, ф. 200, оп. 1, д. 147, л. 319.

⁴ V. Steinbergs, Revolucionārā kustība Latvijā pirmā pasaules kara un Februara revolūcijas periodā (1914. g. marts — 1917. g.), Rīgā, 1954., 105. lpp.

bruņota demonstrācija Valmierā sakarā ar uzvaru pār carismu. Tās pašas dienas vakarā sasauca visu latviešu strēlnieku rotu pārstāvju sapulci ar krievu karaspēka daļu pārstāvju piedalīšanos, kurā ievēlēja delegāciju Petrogradas padomē, kas sastāvēja no 4 boļševikiem un 1 bezpartejiskā. Drīz pēc tam ievēlēja rotu komitejas, kurās iegāja vairāk aktīvo pulciņa «Pelēkie» biedri.¹

Ar katru dienu pastiprinājās boļševistisko kara organizāciju ietekme zaldātu masās. Vienlaikus notika arī straujš partijas organizatoriskais darbs pilsētās un uz laukiem. 26. martā Valmierā sanāca LSD Vidienes organizācijas konference, kura apvienoja Valmieras, Valkas, Rīgas un Cēsu apriņķu 11 organizācijas. Marta beigās sāka legāli darboties LSD Malienas organizācija. Auga un nostiprinājās partijas organizācijas Valmierā, Valkā, Rūjienā, Rēzeknē, Daugavpilī, Mazsalacā un Smiltēnē.

4. latviešu strēlnieku pulkā martā grupa boļševiku-pagrīdnieku noorganizēja «Marta pulciņu», kura dalībnieki ierosināja izveidot visu latviešu strēlnieku pulku apvienotu boļševistisku kara organizāciju. 3. aprīlī latviešu strēlnieku pulku boļševistisko organizāciju pārstāvji šajā nolūkā nodibināja organizatorisko komiteju, kas stājās sakaros ar LSD Rīgas komiteju. Tādējādi aprīļa sākumā XII armijā bija izveidotas divas partijas kara organizācijas: pirmajā bija apvienoti krievu karaspēka daļu boļševiki, otrajā — latviešu karaspēka daļu boļševiki. Abu kara organizāciju darbu sākumā vadīja Rīgas komiteja, bet pēc tam LSD CK. Aprīļa sākumā boļševistisku kara organizāciju nodibināja arī V armijā; šī organizācija bija cieši saistīta ar KSDS (b)P Daugavpils komiteju.

Tādējādi martā Latvijas boļševiki veica lielu partijas organizatorisko darbu. Marta beigās LSD biedru skaits Latvijā pieauga līdz 600 cilvēku, no kuriem vairāk nekā 200 bija armijā.² Aprīlī boļševistisko kara organizāciju biedru skaits latviešu pulkos sasniedza 800, bet Ziemeļlatvijas lauku apvidos LSD biedru skaits jau pārsniedza 700 cilvēku.³

Ciņā par varu aktivizējās arī latviešu buržuāzija. Martā Rīgā notika Rīgas sīkburžuāzisko un buržuāzisko organizāciju pārstāvju organizatoriska sapulce, lai radītu «kopīgu nacionālu» latviešu centru. Šajā sapulcē nodibināja Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomi — latviešu pilsētu buržuāzijas organu.⁴ Buržuāzija centās izmantot Februāra revolūciju, lai nostiprinātu savas pozīcijas, pirms revolūcijas spēki paspēja noorganizēties.

¹ Latvu strēlnieku vēsture, I sēj., II d., 1929., 380.—381. lpp.

² V. Steinbergs, Revolucionārā kustība Latvijā pirmā pasaules kara un Februāra revolūcijas periodā (1914. g. marts — 1917. g.), Rīgā, 1954., 107. lpp.

³ «Zinotājs», 1917., 42.

⁴ «Jaunākās Ziņas», 1917., 76.

Kontrevolucionārā latviešu buržuazija steidzīgi sakopoja savus spēkus, cenždamās piesavināties visas politiskās tiesības un uzstāties latviešu tautas vārdā. Buržuazijas Pagaidu valdība visādi sekmēja un atbalstīja latviešu buržuaziju neokupētajā Latvijas daļā. Latviešu buržuaziju atbalstīja arī meņševiki un citi izlīdzēji un strādnieku šķiras interešu nodevēji. Buržuazija sevišķu uzmanību veltīja laukiem, cenždamās vispirms nostiprināties tur un šajā nolūkā izmantot pagaidu pašvaldības vēlēšanas Latvijā. 1917. gada 6. martā latviešu buržuazijas organizācija — «Rīgas Centralā lauksaimniecības biedrība» piesūtīja visām Vidzemes guberņas pagastvaldēm cirkularu par zemes sapulces saaukšanu. Cirkularā bija norādīts: «Līdz ar vecā režīma iestāžu darbības pārtraukšanu radusies neatliekama vajadzība veco vietā izveidot jaunas. Uzskatot šo jautājumu šajā vēsturiskajā momentā par pašu svarīgāko, Rīgas lauksaimniecības centralās biedrības valde saziņā ar Pagaidu valdības pārstāvi Vidzemē, ar Rīgas pilsētas galvu A. Krastkalnu un ar armijas komandiera piekrišanu nolēmusi sasaukt Vidzemes latviešu daļas lauku iedzīvotāju sapulci, lai apspriestu zemes pagaidu pārvaldīšanu Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos un noorganizētu jaunus lauku pašpārvaldes varas organus.»¹ Uz šo buržuazijas aicinājumu 12. un 13. martā Valmierā sanāca budžu, pagasta vecāko un pagasta skrīveru, baznīcas draudžu priekšnieku, agronomu un Vidzemes guberņas latviešu buržuazisko sabiedrisko darbinieku pārstāvju sapulce, lai ievēlētu savu varas organu, ar kura palīdzību tā cerēja saņemt savās rokās Vidzemes sabiedrisko lietu pārvaldi. Šī sapulce pilnīgi ignorēja lauku proletariata intereses un atteicās apspriest strādnieku jautājumu.

Valmieras sapulce ievēlēja Vidzemes zemes padomi 48 locekļu sastāvā no lauku buržuazijas un buržuaziskās intelģences pārstāvjiem. Šajā Padomē bija 12 zemnieki — zemes īpašnieki, 12 bezzemnieku pārstāvji (to vidū 2 agronomi, 2 kooperatori, 1 pagasta skrīveris, 1 advokats u. tml. un tikai viens socialdemokrats, kas tikko bija atgriezies no katorgas), 4 muižnieki, 4 brīvo profesiju pārstāvji, 8 pilsētu pārstāvji un 8 budžu organizāciju pārstāvji.²

Tāds bija šī varas organa šķiriskais sastāvs. Zemes sapulce, kas centās nostiprināt buržuazijas varu, tūlīt arī sāka realizēt savus nodomus. Milīču, kā arī pārtikas komitejas un citās vēlēšanās pagastos vēlēšanu tiesības piešķīra tikai zemniekiem — zemes īpašniekiem, bet bezzemnieku masas tāpat palika beztiesīgas. Trūcīgo un vidējo zemnieku masas, pirmkārt, lauku proletariats, uz šo buržuazijas politiku atbildēja ar vēl lielāku šķiru cīņas pastiprināšanos.

¹ LPSR CVA, 990. f., 2. ap., 83. 1., 24. lapa.

² Ю. Кирш. Аграрная революция в Прибалтике, М. 1931, 67. стр.

To redzējama, lauku buržuazija steidzīgi organizēja savus spēkus; viņi nodibināja tā saukto Zemnieku savienību, kas darbojās blokā ar Pagaidu valdības organiem.

Valmieras budžu sapulce un tās cenšanās sagrabt varu izraisīja asus protestus visā Latvijā. Rīgas Strādnieku deputātu padome uzstājās pret latviešu budžu sapulci, atteikdamās atzīt šīs sapulces tiesības un pilnvaras sarīkot visas tautas pārstāvju organa vēlēšanas, kurā latviešu tauta varētu ņemt savās rokās visas zemes lietu pārvaldīšanu. Laikraksts «Cīņa» rakstīja: «Šī sapulce ir tikai latviešu lauksaimnieku svinīga parāde, kuri grib ieņemt agrākās vācu muižniecības vietu... Šo pagastvecāko, rakstvežu, vietnieku pulku — «pelēko baronu» un viņu dienderu sabiedrību no «līdumnieku» politiķu lēģera mēs atteicāties atzīt par latvju tautas gribas izteicēju, nerunājot nemaz par to, ka šī kompanija nebauda latviešu tautas uzticību...» Latviešu strēlnieku pulku delegātu apvienotais kongress 29. martā arī atteicās atzīt Vidzemes Pagaidu zemes padomi par zemes pārstāvju tiesisku organu.

Februara revolūcijas gaitā 1917. gadā Latvijā tātad izveidojās divvaldība. Pilsētās un miestos nodibinājās Strādnieku un zaldātu deputātu padomes, kas pārstāvēja un ko atbalstīja plašās strādnieku un lauku darbaļaužu masas. Frontē organizējās Latviešu strēlnieku padome, kas pārstāvēja latviešu strēlnieku bataljonus. Strādnieku un zaldātu deputātu padomes bija proletariāta un zemniecības diktaturas organi. Masu kustības ietekmē Padomes jau savas darbības pirmajā periodā realizēja virkni pasākumu darbaļaužu labā. Taču nodibinājās arī otra vara Pagaidu valdības komisaru personā, kuri darbojās ciešā kontaktā ar vietējām buržuaziskajām organizācijām un iestādēm — Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomi, Vidzemes Pagaidu zemes padomi, Latgales Zemes padomi u. c.

Ziemeļu frontē nodibinājās XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja, kas līdz Lielajai Oktobra socialistiskajai revolūcijai atradās meņševiku, eseru un virsnieku rokās, un XII armijas Virsnieku deputātu padomes izpildkomiteja — virsnieku organizācija. Visas šīs organizācijas atbalstīja buržuazisko Pagaidu valdību un izpildīja tās direktīvas.

Boļševiki neatlaidīgi cīnījās pret buržuaziju un tās Pagaidu valdību, izskaidroja masām, ka tās neizklūs no grūtā stāvokļa, neiegūs ne mieru, ne zemi, ne maizi, kamēr Padomēs saimniekos meņševiki un eseri un kamēr vara atradīsies buržuaziskās Pagaidu valdības rokās. Boļševiki atklāja meņševiku un eseru nodevību, atmaskoja Pagaidu valdības politikas imperialistisko raksturu un izskaidroja masām nepieciešamību turpināt revolūciju, nomainot Pagaidu valdību ar Padomju valdību.

CIŅA PAR PĀREJU UZ SOCIALISTISKU REVOLUCIJU

Revolūcijas tālākās attīstības un uzvaras interesēs bija palīdzēt darbaļaužu masām saprast radušos stāvokli zemē, nostiprināt Padomes un strādnieku šķiras un zemniecības savienību. Esošajos ciņās apstākļos partijai un proletariātam bija nepieciešama jauna orientācija par revolūcijas turpmākās attīstības ceļu. Šo orientāciju partijai deva V. I. Ļeņina slavenās Apriļa tezes. Tās deva teoretiski pamatotu, konkrētu buržuaziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanas plānu socialistiskā revolūcijā.

«... Pašreizējā momentā savdabība Krievijā, — rakstīja V. I. Ļeņins, — ir *pāreja* no revolūcijas pirmā posma, kas proletariāta nepietiekamās apzinības un nepietiekamās organizētības dēļ devis varu buržuazijai, — uz tās *otro* posmu, kam būs jānodod vara proletariāta un zemniecības trūcīgo slāņu rokās.»¹

Partijas svarīgākais uzdevums šajā revolūcijas attīstības posmā bija organizēt un mobilizēt masas, izveidot strādnieku šķiras un trūcīgās zemniecības stingru politisku savienību.

Politiskajā laukā V. I. Ļeņins ieteica pāriet no parlamentaras republikas uz Padomju republiku kā vislietderīgāko sabiedrības politiskas organizācijas formu pārejas periodā no kapitalisma uz socialismu.

Kā pārejas līdzekļus ekonomiskajā laukā V. I. Ļeņins ieteica nacionalizēt valstī visas zemes, konfiscējot visu muižnieku zemi un nododot to vietējām Kalpu un zemnieku deputātu padomēm; nodibināt Strādnieku deputātu padomju kontroli pār sabiedrisko ražošanu un produktu sadali; apvienot visas bankas vienā kopējā nacionālā bankā un nodibināt pār to Strādnieku deputātu padomju kontroli.

V. I. Ļeņins norādīja, ka Pagaidu valdība ir buržuazijas valdība un ka to nevajag nekādi atbalstīt. Pagaidu valdības apstākļos karš paliek imperialistisks laupīšanas karš. Savās tezēs V. I. Ļeņins norādīja, ka bolševiku partija Padomēs pagaidām ir mazākumā, ka tur valda meņševiki un eseri. Tāpēc partijas uzdevums šādos apstākļos ir: «Noskaidrot masām, ka S.D.P. ir *vienīgi iespējamā* revolucionārās valdības forma un ka tāpēc mūsu uzdevums, kamēr šī valdība ļaujas buržuazijas ietekmei, var būt tikai pacietīga, sistematiska, neatlaidīga, sevišķi piemērojoties masu praktiskajām vajadzībām, viņu taktikas kļūdu *noskaidrošana*.

Kamēr mēs esam mazākumā, mēs turpinām kritikas un kļūdu noskaidrošanas darbu, sludinot tajā pašā laikā nepieciešamību, ka visai valsts varai jāpāriet strādnieku deputātu Padomju rokās...»² Tā bija nostādne par mierīgu revolūcijas attīstību —

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 24. sēj., 4. lpp.

² Turpat, 4.—5. lpp.

demokratizējot Padomes — izmainīt valdības sastāvu. V. I. Leņina Aprīļa tezes, kas deva partijai un proletariatam skaidru turpmākās revolucionārās cīņas perspektīvu, izraisīja buržuazijas, meņševiku, eseru un citu partijas ienaidnieku niknus uzbrukumus.

Partija pieņēma V. I. Leņina tezes ar lielu gandarījumu. Boļševiku vadībā Latvijā izvērtās tautas masu cīņa par pāreju uz socialistisko revolūciju. Latvijas darbaļaudis aktīvi cīnījās par pilsētu domju un pagastu valžu revolucionāru pārveidošanu, par reakcionāro elementu padzišanu no turienes. Rīgas strādnieki cīnījās pret veco melnsimtniecisko pilsētas domi un prasīja nodot varu Strādnieku deputātu padomēm. Rīgas Padome jau marta beigās panāca Krastkalna atstādināšanu no visiem ieņemtajiem posteņiem. 22. martā Krastkalns telegrafēja uz Petrogradu: «Pēc manas atbrīvošanās no Pagaidu Valdības guberņas komisāra un Rīgas pilsētas galvas vietas izpildītāja pienākumiem sakarā ar Rīgas strādnieku deputātu Padomes man oficiāli izteikto neuzticību, uzskatu par neiespējamu šādos apstākļos turpmāk palikt par jūsu pilnvaroto pārtikas sagādes lietās.»¹

Pēc boļševiku pieprasījuma Rīgas Strādnieku deputātu padome 3. aprīlī arestēja Krastkalnu un sardzes pavadībā nosūtīja uz Petrogradu. Par Vidzemes domes kandidātu izvirzīja bijušo III Valsts domes locekli socialdemokrātu A. Priedkalnu, kas ieņēma šo posteni 1917. gada aprīļa sākumā. Darbaļaužu masu revolucionārā aktivitāte pieauga kā Latvijas pilsētās, tā arī laukos. Ar katru dienu Latvijas boļševiku darbs masās deva savus rezultātus, palīdzēja darbaļaudīm atrast pareizo ceļu uz socialistiskās revolūcijas uzvaru. Plašas tautas masas sāka atbrīvoties no nacionalisma indes, no buržuazijas un nacionalšovinistu ietekmes. Kad 1917. gada aprīlī latviešu buržuazija ar Goldmani un Zālīti priekšgalā sāka organizēt Kurzemes zemes sapulces sasaukšanu, Kurzemes bēgļu darbaļaužu masas atbildēja uz to ar protesta sapulcēm. Darbaļaudis tajās pieņēma lēmumus par to, ka vesela rinda organizāciju, tajā skaitā arī latviešu strēlnieku pulki, izteikuši neuzticību Goldmanim un Zālītim, uzsverot, ka nevar būt runa par kopīgu darbu ar tādiem kungiem, kuri ievēro tikai mantīgo šķiras politiku.² Saratovā dzīvojošo latviešu bēgļu sapulces pieņemtajā rezolūcijā bija norādīts: «*Vienbalsīgi nolēmām: nepiedalīties šinī sapulcē, jo tā tiek saaukta uz tādiem vēlēšanu nosacījumu pamatiem, kam nav nekā kopēja ar demokratiskiem vēlēšanu principiem*»³, un visi bēgļi

¹ ЦГАОП СССР, ф. 351, оп. 6, д. 59, л. 5.

² «Zinotājs», 1917., 41.

³ Turpat, 40.

tika aicināti boikotēt Kurzemes zemes sapulces sasaukšanu. Tādā pašā garā rezolūcijas pieņēma latviešu bēgļi Vitebskā, Gomeļā, Pleskavā, Kijevā, Ribinskā un citās Krievijas pilsētās. Lielum lielais bēgļu vairākums boikotēja Kurzemes Zemes padomes sasaukšanu un lēmumus. Pēc nepilnīgiem datiem, boikotā piedalījās apmēram 60 tūkst. bēgļu Petrogradā un 62 tūkst. bēgļu Rīgas apkārtnē, Archangēlskas, Rostovas pie Donas, Sibīrijas u. c. rajonos.

1917. gada 25. un 26. aprīlī Tartu notika Kurzemes bēgļu un latviešu strēlnieku pulku pārstāvju sapulce, kura protestēja pret Tartu sasaukto Kurzemes zemes sapulci, jo tā mīda kājām latviešu strēlnieku un bēgļu — bezzemnieku tiesības.¹ Savā rezolūcijā pret latviešu buržuazijas rīcību protesta sapulces dalībnieki atzīmēja, ka šī banku direktoru un dažādu vairs neesošu Kurzemes biedrību pārstāvju sapulce, no kurienes demonstratīvi aizgājuši latviešu strēlnieku pulki, ievērojamu bēgļu masu delegāti, patvarīgi apspriež un pieņem lēmumus visu kurzemnieku vārdā par Kurzemi.²

Sapulce protestēja pret vācu imperialistu karaspēka Kurzemes okupāciju un prasīja noslēgt demokratisku mieru uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamatiem, bez aneksijām un kontribūcijām.

Paužot darbaļaužu masu centienus, Latvijas Socialdemokrātijas CK kopā ar Rīgas Strādnieku deputātu padomi nolēma sasaukt Valmierā bezzemnieku kongresu un griezās ar aicinājumu pie visiem Latvijas bezzemniekiem ievēlēt no katra pagasta pa diviem delegātiem uz Vislatvijas bezzemnieku kongresu. LSD CK aicinājums guva dedzīgu atbalsi lauksaimnieku, bezzemnieku un sīkzemnieku masās. Gatavošanās kongresam izvērtās asas šķiru cīņas pieauguma apstākļos. Uz vietām trūcīgo lauku darbaļaužu sapulces pret pagastu valžu gribu prasa revolucionāru agrarā jautājuma izšķiršanu, visu muižnieku un baznīcas zemju bezmaksas konfiskāciju. Tā 11. aprīlī Cēsu apriņķa Kārļu pagasta bezzemnieku sapulcē apsprieda kārtējos jautājumus un nolēma: «...visas rezolūcijas par muižu un kroņa zemes konfiscēšanu, par attiecībām pret Pagaidu valdību utt. tika pieņemtas, izejot no socialdemokrātijas programmas un taktikas.»³

Laukstrādnieki, ierakumu strādnieki savās sapulcēs prasīja nekavējoties ieviest 8 stundu darba dienu un atsacījās strādāt virsstundas bez atlīdzības. 5. un 8. rotas ierakumu strādnieki pameta darbu un savā sapulcē vienbalsīgi atzina 8 stundu darba dienu par normalu darba dienu.⁴ Citā bezzemnieku sapulces rezolūcijā atzīmēts: «Mēs, Krimuldas pagasta bezzemnieki —

¹ «Zinotājs», 1917., 39.

² Turpat.

³ Turpat, 37.

⁴ Turpat, 33.

laukstrādnieki, savā sapulcē apskatīdami bezzemnieku stāvokli un 8 stundu darba laika ieviešanu, pielaižam virsstundu darbu tikai tādā gadījumā, ja tas nepieciešami vajadzīgs, un par virsstundu pieprasām dubultu algu.»¹ Trūcīgie lauku ļaudis savās sapulcēs izvirzīja prasību apspriest visus svarīgos jautājumus bezzemnieku kongresā un aktīvi piedalījās savu kongresa delegātu vēlēšanās.

1917. gada 16.—18. aprīli boļševiku vadībā Valmierā notika I Vislatvijas bezzemnieku kongress. Kongresa darbā piedalījās 436 delegāti, ko pagastu sapulcēs bija ievēlējuši lauku trūcīgie iedzīvotāji Latvijas neokupētajā teritorijā, kā arī Rīgas Strādnieku deputātu padomes pārstāvji.² Kongress apsprieda jautājumu par attiecībām pret Pagaidu valdību, par attiecībām pret Vidzemes Pagaidu zemes padomi, jautājumus par muižnieku un baznīcas zemju konfiskāciju, par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu, par imperialistisko karu un citus jautājumus. Ievērojamu vietu kongresa darbā ieņēma pašreizējā stāvokļa apspriešana; pieņēma speciālu rezolūciju, kurā bija teikts: «1) Revolūcija Krievijā vēl nav pabeigta, bet tā jāturpina ar strādniecības un revolucionārās zemniecības kopējiem spēkiem, noteikti uzstājoties pret visām kontrrevolucionarajām šķirām un viņu valdībām. 2) Tagadējā Pagaidu valdība, kura sastāv savā vairākumā no mantīgo šķiru pārstāvjiem, nav revolucionārās tautas gribas izteicēja, bet, vadīta no savas šķiras interesēm, sveras jau uz kontrrevolūcijas pusi, kādēļ nepieciešama visstingrākā kontrole par viņas darbību no Strādnieku un Zaldātu Deputātu Padomēm, kurām sapulce izsaka savu nedalītu uzticību. 3) Revolūcijas un visas nomāktās tautas turpmākās attīstības interesēs ir tagadējā kara izbeigšana visdrīzākā laikā, kas panākama ar visu zemju demokrātiju nostāšanos pret karu un savām imperialistiskajām valdībām. Tādēļ mēs prasām no Pagaidu valdības, lai tā atklāti un ne tik mīklaini kā līdz šim atteiktos no iekarošanas nolūkiem, uzaicinot arī uz to mūsu sabiedrotos un paziņojot visu valstu tautām, ka Krievija ir gatava slēgt mieru bez kontribūcijām un aneksijām uz visu tautu pašnolemšanās tiesību pamatiem.»³ Galveno uzmanību kongress veltīja agrarajam jautājumam, lauku proletariāta stāvokļa uzlabošanai un pašpārvaldes organizēšanai Latvijā.

Kongress pieņēma vēsturisku lēmumu par muižnieku un baznīcas zemju īpašumu konfiskāciju, kas iezīmēja izšķirošu pagrieziena agraro attiecību vēsturē Latvijā. Lēmumā bija teikts, ka Bezzemnieku saeima uzskata, ka līdz ar demokrātiskas valsts iekārtas nodibināšanu, kura garantē vispārēju interešu ievēro-

¹ «Ziņotājs», 1917., 32.

² LPSR CVA, 7233. f., 1. ap., 1. l., 1. lapa.

³ «Ziņotājs», 1917., 30.

šanu un neuzveļ (zemes) izpirkšanas jūgu proletariatam, ir pienācis laiks spert pirmo soli šajā virzienā un konfiscēt visas valsts, privatās un baznīcas muižas bez atlīdzības¹, ka konfiscētās muižas jānodod Latvijas pašvaldības organu rīcībā, kuri nosaka minimalās (mazākās) un maksimālās (lielākās) atsevišķu zemes gabalu normas, kā arī zemes lietošanas kārtību.² Šis lēmums spilgti apliecināja latviešu boļševiku vadošo lomu bezzemnieku kongresā, jo, kā zināms, jau LSD IV kongresā 1914. gada janvarī bija izvirzīts lozungs par muižnieku zemes īpašumu konfiskāciju. Pieņemtajā rezolūcijā par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu kongress izteicās par 8 stundu darba dienas ieviešanu, par socialo apdrošināšanu un strādnieku inspekcijas nodibināšanu un uzdeva Bezzemnieku padomei kopā ar Rīgas Strādnieku deputātu padomi izstrādāt noteikumus par darba laiku, minimālo darba algu, higiēniskiem dzīvokļiem laukstrādniekiem, medicīnisko palīdzību, līgumiem un ar apdrošināšanas Padomes ziņu Petrogradā noteikumus par laukstrādnieku apdrošināšanu.³ Kongress pieņēma lēmumu par laukstrādnieku arodbiedrības organizāciju un aicināja LSD CK uzņemties iniciatīvu un pirmos praktiskos darbus laukstrādnieku profesionālo savienību dibināšanā un to popularizēšanā plašās darbaļaužu masās. Kongress uzskatīja, ka laukstrādnieku arodbiedrību organizēšanai un darbībai jāatrodas LSD ietekmē un laukstrādnieku arodbiedrībām jādarbojas kopā ar pilsētas strādnieku organizācijām.⁴ Kongress pieņēma arī speciālu lēmumu, pēc kura tā saukto Vidzemes Pagaidu zemes padomi, ko ievēlēja 12.—13. martā, atzina par mantīgās zemniecības, t. i., budžu organizāciju, ko neatbalsta darba zemniecība un kam nav tiesības izlemt jautājumus atiecībā uz visiem Latvijas iedzīvotājiem.⁵ Lai aizstāvētu lauku trūcīgo iedzīvotāju intereses, kongress nolēma organizēt katrā pagastā Bezzemnieku padomi. Pagastu Bezzemnieku padomes vajadzēja izveidot, izejot no visa pagastā dzīvojošo bezzemnieku skaita pēc normas pa 1 pārstāvim no 50 bezzemniekiem. Pagastu Bezzemnieku padomēm vajadzēja ievēlēt pa vienam pārstāvim no katriem 1000 bezzemniekiem arīņķa Padomē, kam jāsiūta savi delegāti Rīgas Strādnieku deputātu padomē, lai koordinētu visu Bezzemnieku deputātu padomju darbu.⁶ 1917. gada 18. aprīlā kongresa prezidijs izstrādāja un publicēja instrukciju par pagastu Bezzemnieku padomju politiskajiem un saimnieciskajiem uzdevumiem. Tajā bija teikts: «Laukos organizētajām pagastu

¹ LPSR CVA, 7233. f., 1. ap., 1. l., 2.—3. lapa.

² Turpat.

³ Turpat, 3. lapa.

⁴ Turpat, 4. lapa.

⁵ Turpat, 6. lapa.

⁶ Turpat, 4. lapa.

bezzemnieku Padomēm jāklūst par visu vietējo revolucionāro spēku organizējošiem centriem. To uzdevums ir apgaismot pašreizējā stāvokļa revolucionāros uzdevumus, tām jāaudzina laukstrādnieku šķiras apziņa, uzstājoties, kur tas nepieciešams, pret buržuāzijas preses liekulību, izplatot savas šķiras laikrakstus, savas šķiras idejas, sarīkojot referātus utt. Bezzemnieku padomēm jābūt vietējo bezzemnieku domu paudzējam un viņu interešu aizstāvēm. Padomēm jāizskata visu bezzemnieku vajadzības un prasības un jāatbalsta visi bezzemnieku pasākumi. Bezzemnieku padomēm uzmanīgi jāseko pagastu pašpārvaldes iestāžu darbībai un, ja šo iestāžu rīcība neatbilst bezzemnieku interesēm, jāprotestē pret šādu komiteju rīcību».¹ Pirmais bezzemnieku kongress izskatīja arī jautājumu par turpmākajiem cīņas mērķiem un nākošo Latvijas valsts iekārtu. Savā rezolūcijā par demokrātisko republiku kongress norādīja: «Atzīdami, ka bez plašu politisku tiesību iekarošanas nav domājama mūsu drīza tālākā attīstība un pilnīga atsavināšanās, ka ar tagadējo Krievijas revolūciju mūsu cīņa nav beigusies, bet gan stiprināma, mēs pieprasām tādu valsts iekārtu, kurā ar vismazākiem upuriem varētu turpināt savu cīņu līdz pilnīgai uzvarai — socialīsmam; mēs cīnāmies par demokrātiski federatīvas republikas ieviešanu.»² Kongress uzskatīja, ka «Latvijai jābūt politiski autonomam apgabalam Krievijas demokrātiski federatīvā republikā»³. Kongresa domas bija tādas, ka tikai kopējā cīņā ar Krievijas darbaļaudīm un ciešā savienībā ar Krievijas demokrātisko republiku Latvijas darbaļaudis var panākt pilnīgu uzvaru.

Sava darba noslēgumā par vadošo izpildorganu kongress ievēlēja Bezzemnieku padomi 45 cilvēku sastāvā, kurai uzdeva kongresa lēmumu realizēšanas visu turpmāko darbu.⁴ Bezzemnieku padomes locekļu vidū bija Andrejs Upīts, Eferts-Klusais, Gailis, Ratnieks, Birkenfelds, Vigants, Krēsliņa, Pētersons, Viksne un daudzi citi Oktobra revolūcijas aktīvi dalībnieki Latvijā.

Bezzemnieku kongresam, kas uzstājās pret Vidzemes Pagaidu zemes padomi, bija ievērojama loma revolucionāro spēku mobilizēšanā un bezzemnieku boļševistisko Padomju nodibināšanā Latvijā.

Bezzemnieku padomes locekļu vidū bija ievēlēti arī meņševiki Bastjānis, Skujenieks un citi.⁵ Meņševistiskā ietekme Padomē, it sevišķi pirmajā tās darbības periodā, bija par iemeslu zinā-

¹ LPSR CVA, 1061. f., 260. l., 1. lapa.

² Turpat, 7233. f., 1. ap., 1. l., 1. lapa.

³ Turpat, 7. lapa.

⁴ Turpat, 8. lapa.

⁵ Turpat, 1. lapa.

mām svārstībām, izligšanas tendencēm Padomes darbībā, uz kurām norādīja un kuras kritizēja boļševistiskā prese.¹

Ievērojama nozīme revolucionāro notikumu turpmākās attīstības gaitā bija LSD biedru un KSDS(b)P latviešu grupu XIII partijas konferencei, kas notika 1917. gada 19.—22. aprīlī Maskavā. Delegātu vairākums — 56 cilvēki — bija latviešu dažādu socialdemokrātu grupu pārstāvji Krievijā, kuras apvienoja 2375 partijas biedrus. No Latvijas konferencē varēja ierasties tikai 4 delegāti, kas pārstāvēja 1837 partijas biedrus. Konferences darba pamatā bija V. I. Ļeņina Aprīļa tezes. Norādījusi savos lēmumos², ka Padomes ir revolucionārās demokrātijas organi, konference uzskatīja par nepieciešamu turpināt cīņu Padomēs par patiesu revolucionāru taktiku viņu darbībā — lai nodrošinātu revolūcijas gala mērķi, t. i., lai nodotu visu valsts varu Strādnieku, zaldātu un kalpu deputātu padomju rokās. «Mūsu tuvākais uzdevums, — bija atzīmēts konferences lēmumos, — ir izplatīt ar visiem spēkiem pārliecību par to, ka vara jāpārņem Strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, kas mums ne tikai jānostiprina, bet arī nemiļīgi jādemokratizē, iesaistot Padomēs kalpu pārstāvjus (lauku proletariātu) un pastāvīgi demokrātiskā ceļā tās atjaunot, jo bieži vien tās bija sastādītas nejauši vai arī atpalika no masu apziņas izaugsmes.»³

Apspriedusi organizatorisko jautājumu, konference savos lēmumos uzsvēra LSD I kongresā pieņemto partijas uzbūves teritoriālo principu «uz stingra demokrātiskā centralisma pamatiem»⁴ un tās ciešos organizatoriskos sakarus ar KSDSP, norādot, ka «Latvijas socialdemokrātijai organiski saistīta ar KSDS(b)P»⁵. Aprīļa težu garā konference pieņēma arī lēmumus jautājumos par attiecībām pret Pagaidu valdību, par karu un mieru, par revolūcijas pāriešanu jaunā etapā u. c. Konference pieņēma īpašu rezolūciju agrarā jautājumā, kur izteicās par visas zemes nacionālizāciju un lielo zemes īpašumu bezmaksas konfiskāciju.

Ļeņina Aprīļa tezes, KSDS(b)P VII konferences (Aprīļa) lēmumi bija LSD boļševikiem vadoši dokumenti. Latvijas boļševiki izvērta cīņu par pāreju uz socialistisko revolūciju.

Savā praktiskajā darbā latviešu boļševiki vadījās no Ļeņina norādījumiem par Padomju milzīgo lomu cīņā par revolūcijas tālāko attīstību. V. I. Ļeņins rakstā «Uzmetumi pie rezolūcijas tezēm par Padomēm» sakarā ar partijas VII konferences

¹ «Socialdemokrāts», 1917., 31.

² XIII konferences lēmumi bija publicēti laikraksta «Socialdemokrāts» 20., 21., 22., 25., 26. un 29. numurā laikā no 1917. gada 25. aprīļa (8. maija) līdz 18. (31.) maijam un arī «Cīņā».

³ «Socialdemokrāts», 1917., 20.

⁴ Turpat, 29.

⁵ Turpat.

(aprīļa) darbu norādīja: «... kamēr galvaspilsētās un lielākajos centros galvenās pūles nākas ziedot tam, lai *sagatavotu* spēkus revolūcijas otrā posma *pabeigšanai*, — uz vietām var un vajag *tieši* virzīt revolūciju tālāk, realizējot strādnieku deputātu Padomju vienvaldību, attīstot strādnieku un zemnieku masu revolucionāro enerģiju, pārejot uz ražošanas un produktu sadalīšanas kontroli utt.»¹ Bezzemnieku kongresa izvirzītais lozungs: «Proletarieši un bezzemnieki, organizējieties ap Padomēm!» kļuva Latvijā par valdošo. Ap Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomēm apvienojas visi revolūcijas piekritēji. Valmieras bezzemnieku kongresa delegāti, atgriezušies uz vietām, vadīja cīņu par kongresa lēmumu realizāciju.

Pēc bezzemnieku kongresa un XIII partijas konferences 1917. gada aprīļa beigās un maija sākumā neokupētās Latvijas daļas pagastos bolševiku vadībā bija izveidotas pagastu Bezzemnieku padomes, kas apvienoja laukstrādniekus, trūcīgos zemniekus un ievērojamu daļu vidējo darba zemnieku. Kādā no tā laika korespondencēm lasām: «Naukšēnu, Ipiķu, Idus, Ozeru un Rūjienas pagastos notikušas pārvēlēšanas un arī citos apkārtējos notiks drīzumā.»² Bezzemnieku sapulču gaitu un pirmo Bezzemnieku kongresa darbību spilgti raksturo ziņojums no Vietalvas-Odzienas, kur 25. aprīlī notika sapulce. Ziņojumā bija teikts:

«Bezzemnieku sapulce pēc Valmieras delegata ziņojuma par bezzemnieku sapulces darbību un rezolūcijas nolasišanas izteica piekrišanu sapulces lēmumiem. Lai šie lēmumi nepaliktu uz papīra, bet varētu tikt izvesti dzīvē, tad, pārrunājot plašāk organizēšanas jautājumu, nolēma tūlīt izvēlē pagasta bezzemnieku Padomi, kura lai būtu visas tālākās bezzemnieku — laukstrādnieku dzīves un organizēšanas vadītāja. Ievēlēja arī delegātus uz apriņķa Padomi. Dienas kārtībā bija arī pārtikas jautājums, kurš te, frontes tuvumā, ar katru dienu kļuva spiedošāks. Norādīja pārtikas komisijai pielikt visas pūles, lai iegūtu kaut cik pārtikas labību.»³

Daudzas vietējās pārtikas komisijas Bezzemnieku padomju vadībā pagastos veica pārtikas rezervju reģistrāciju, nolēma rekvizēt labību budžiem un pārdot to trūcīgajiem lauku iedzīvotājiem. Tā, piemēram, 1917. gada 28. aprīlī Ainažu pagasta komiteja nolēma rekvizēt J. Vāveritīm noslēpto labību, lai pārdotu to trūcīgajām zvejnieku — bezzemnieku ģimenēm.⁴ Pagastu Bezzemnieku padomes vietējo partijas organizāciju vadībā veica

¹ V. I. Leņins, Raksti, 24. sēj., 220.—221. lpp.

² «Ziņotājs», 1917., 39.

³ Turpat.

⁴ LPSR CVA, 29. f., 1. ap., 452. l., 8.—9. lapa.

milzīgu darbu agraro attiecību revolucionārā pārkārtošanā, kā arī buržuazijas un junkuru agrarās iekārtas likvidēšanā Latvijā.

Agrarais jautājums Latvijā bija cieši saistīts ar nacionālo jautājumu, jo muižu īpašnieki bija vācu baroni, kas sevišķi saasināja šķiru pretrunas uz laukiem. Lielu palīdzību lauku trūcīgajiem iedzīvotājiem cīņā pret vietējiem muižniekiem sniedza Ziemeļu frontes zaldāti. Aprīļa beigās Valmieras un Cēsu apriņķos zaldāti arestēja baronu Mendenu — Vecmuižas īpašnieku, muižniekus Zengeru (Meķes muiža), Geredorfu (Blomes muiža), Aderkasi (Ķirbižu muiža), muižas pārvaldnieku Nenertu (Vatranes muiža), muižnieci Daņilovu (Vatranes muiža) un citus. Baltijas muižnieku pārstāvis Valsts domē barons A. Meindorfs griezās pēc palīdzības pie Pagaidu valdības¹; pēc tam sekoja telegrafisks iekšlietu ministra rīkojums Vidzemes guberņas komisaram atbrīvot arestētos muižniekus². Bieži vien latviešu zemnieki, it sevišķi tie, kas dzīvoja piefrontes joslā, griezās pie Ziemeļu frontes atsevišķo daļu zaldātu komitejām ar lūgumu izlemt jautājumus par nomas naudu, par zemes lietošanu un aizdevumiem sēklas iegādei. Tā vienā no 1. divīzijas 13. lauku smagās artilērijas brigades komitejas sēdēm (priekšsēdētājs Godovikovs, sekretars Morozovs) tika lemts sekojošais: «1917. gada 22. aprīlī komiteja saņēma protokolu, ko bija parakstījuši Vidzemes guberņas Rīgas apriņķa Rembates pagasta Grepermuižas rentnieki — 20 pilsoņi un pilsones; muižas īpašnieks bija Ferdinands Grepers, kas nesen bija izsūtīts uz aizdomu pamata par sadarbošanos ar ienaidnieku. Rentnieki lūdz komitejas atbalstu sēklas iegādei, kā arī lauksaimniecības mašīnu saņemšanai no Grepera, lai varētu apstrādāt un apsēt jau trīs gadus neapstrādāto tā paša Grepera zemi; zemi viņi grib saņemt pagaidu lietošanā, apņemoties samaksāt likumā paredzēto maksu kā par sēklu, tā par zemes lietošanu.

Komitejas sēde, kurā kā virsnieku pārstāvis piedalījās divīzijas vec. ārsts kol. asesors Zegebarts un pieaicinātie pilsoņi Alfreds Kārļa d. Miķelsons un Andrejs Jāņa d. Sīlis, apskatīja īpašumu, no kura nolēma nodot rentniekiem:

Sēklu: kviešus — 6 pudus 20 mārčiņas
miežus — 7 " 20 "
auzas — 12 " 30 "

Lauksaimniecības rīkus:

koka ecēšas ar dzelzs tapām (vecas) — 5 gab.
atsperu ecēšas, dzelzs, ar veltniem — 2 "
vecus arkļus, kam vajadzīgs remonts — 4 "
sakas bez siksnām — 6 "»³

¹ ЦГАОП СССР, ф. 406, оп. II, д. 199, л. 4.

² LPSR CVA, 7233. f., 1. ap., 16. l., 32. lapa.

³ ЦГВИА, ф. 2152, оп. 7, д. 154, л. 52.

Ar katru dienu šķiru cīņa uz laukiem arvien vairāk saasinājās. Vācu muižniecība un budži pretojās Bezzemnieku padomju lēmumiem. Vācu muižnieki un latviešu buržuazija centās nožņaut revolūciju ar badu un tāpēc paaugstināja labības cenas, spekulēja ar pārtikas precēm, slēpa labības rezerves, iznīcināja sējumus. Piemēram, Lubānas muižas pārvaldnieks Česu aprīņķī deva rīkojumu nopļaut vēl neienākušos rudzus, «lai ziemā revolucionariem nebūtu maizes»¹.

Pēc Pagaidu valdības iekšlietu ministra paziņojuma «aprīlī parādījās pirmās pārmaiņu pazīmes, zemnieku tiesību apziņa attiecībā uz zemes jautājuma izšķiršanu un līdz ar šo pārmaiņu sāka ienākt attiecīgi paziņojumi telegramu veidā no vietām».² Pagaidu valdība sāka aizstāvēt muižniekus. Tā publicēja likumu «Par sējumu aizsardzību»³, kas nozīmēja muižnieku zemju aizsardzību, rentes maksas saglabāšanu un kas garantēja muižniekiem atlīdzības samaksu par sējumiem «tautas nemieru» gadījumā. Vienlaikus muižnieku muižās izvietoja Pagaidu valdības karaspēku, lai ar ieroču spēku salauztu zemnieku masas kustību par agrarā jautājuma atrisināšanu revolucionārā ceļā. Vitebskas guberņas komisārs 1917. gada 3. maijā telegrafēja Daugavpils kara apgabala aizsardzību: «Tā kā novēroti ekscesi iedzīvotāju vidū sakarā ar agraro jautājumu un lai nākotnē novērstu šādu ekscesu izvēršanos plašumā, ir ļoti nepieciešams atstāt uz vietām pēc aprīņķu komisāru lūguma komandētās karaspēka daļas, it sevišķi kavalerijas daļas».⁴ Pagaidu valdība, maldinot zemnieku masas, apsoliņa izlemt zemes jautājumu Satversmes sapulcē. Uz Pagaidu valdības represijām un solījumiem zemnieki atbildēja ar vēl lielāku revolucionārās kustības vērienu Latvijas laukos, kas sevišķi pastiprinājās 1917. gada vasarā.

Bezzemnieku padomes uz vietām sāka realizēt bezzemnieku kongresa lēmumu par 8 stundu darba dienu laukstrādniekiem u. c. Ja muižnieki atteicās izpildīt laukstrādnieku prasības, pieteica streikus, ko parasti vadīja Bezzemnieku deputātu padomes. Daudzos gadījumos, ja muižnieki nepiekāpās, Padomes realizēja muižnieku zemju konfiskāciju. Jau maijā Jaunpiebalgas Bezzemnieku padome nolēma konfiscēt muižnieku zemes, nenogaidot Viskrievijas Satversmes sapulces sasaukšanu. Tādas pašus lēmumus pieņēma Koknesē, Lubānā un daudzos citos Latvijas apvidos. Maija beigās Valmieras aprīņķa muižās uzliesmoja plaša laukstrādnieku streiku kustība. Pirmo atņemto muižu skaitā bija Jaunburtņieku muiža, kas piederēja aprīņķa muižnie-

¹ Ю. К и р ш. Аграрная революция в Прибалтике, 1931, 73. Ірр.

² История гражданской войны. I, 1936, 137. Ірр.

³ LPSR CVA, 1054. f., 3. ар., 334. l., 113. лара.

⁴ ЦГАОР БССР, ф. 622, оп. 1, д. 61, л. 13.

cības maršalam baronam Nolkenam. Par kalpu streika iemesliem izmeklēšanā noskaidrojās, ka «strādnieku darba alga pirms streika bijusi tiešām ļoti zema, daļa lauku nav bijusi laikā apsēta, bet barons Nolkens šā gada pavasarī pārdevis vairākus muižas zirgus, kas bija vajadzīgi saimniecībā»¹. Streika rezultātā muiža pārgāja komitejas rīcībā; komitejā ietilpa muižas Strādnieku, bezzemnieku padomes, vietējās pārtikas komitejas un Valmieras Strādnieku un zaldātu deputātu padomes pārstāvji². Atbildot uz baronu pieprasījumu izrēķināties ar streikotājiem, gubernas komisars Priedkalns 1917. gada jūlijā Galvenajai milicijas lietu pārvaldei ziņoja: «Pamatu agrarajai kustībai Vidzemes gubernā radījuši baronu kungi paši ar savu izturēšanos pret plašo laukstrādnieku kategoriju, kuri nodarbināti viņu muižās. Zemā darba alga, pārmērīgais darbs, muižas kalpu sliktie dzīvokļi — lūk, patiesie tagadējās agrarās kustības iemesli Vidzemes gubernas lielajās muižās. Es nevaru atbalstīt baronu vēlēšanos sūtīt soda ekspedīcijas, ar ko viņi vienmēr ir apspieduši līdzīgas kustības.»³ 1917. gada jūnijā konfiscēja arī Nurmū, Katvaru un daudz citu muižu Valmieras apriņķī, daļu Ainažu muižas zemes, kas palika neapstrādāta, izrentēja vietējiem zemniekiem⁴. Apriņķa muižniecības maršals 13. jūnijā telegrafēja uz Pēterburgu iekšlietu ministram: «Vidzemes gubernas Valmieras apriņķī sākas anarchija. Strādnieki, zaldāti, bezzemnieku komitejas kūda un atbalsta laukstrādniekus, lai uz šā pamata sagrābtu muižas, mežus, vērtīgu inventāru un citu mantu. Kustība aug... steidzīgi lūdzam palīdzību.»⁵

Laukstrādnieku cīņa Latvijā kļuva arvien neatlaidīgāka. Sevišķi spilgti tas izpaudās Valkas apriņķa pazīstamajā Trikātas laukstrādnieku streikā 1917. gada jūlijā—augustā. 1917. gada 7. jūlijā Galvenās milicijas lietu pārvaldes priekšnieks ziņoja Vidzemes gubernas komisaram, ka, pēc Vidzemes gubernas muižniecības maršala ziņojuma, Trikātas muižas laukstrādnieki «iesnieguši ekonomiskas prasības un draudot, ka viņu prasību neizpildīšanas gadījumā nodošot muižu Valkas—Valmieras strādnieku deputātu Padomei, kas, pēc maršala domām, nozīmējot saimniecības izpostīšanu»⁶, un prasīja parūpēties par muižas apsargāšanu. Muižas kalpu prasības atbalstīja Trikātas pagasta bezzemnieku un kalpu lielā masa, kas izvirzīja virkni prasību arī pret budžu saimniecībām. 1917. gada 12. jūlijā notika pagasta bezzemnieku kopīga sapulce, kas izstrādāja darba līgumu no-

¹ ЦГАОП СССР, ф. 406, оп. II, д. 199, л. 57.

² Turpat, л. 58.

³ Turpat.

⁴ Turpat, лл. 34.—35.

⁵ Turpat, л. 38.

⁶ Turpat, л. 20.

teikumus starp kalpiem un saimniekiem. Bezzemnieki prasīja 8 stundu darba dienas ieviešanu, dubultu atlīdzību par virsstundu darbu, darba algas noteiktu minimumu, prasīja arī kalponei vienādu atalgojumu ar vīrieti, ja viņa izpilda vīrieša darbus (plaušana u. tml. darbi), kā arī vairākus citus noteikumus. Ekonomiskās prasības un līguma noteikumus galīgi apstiprināja Trikātas bezzemnieku padome.¹

15. jūlijā notika jauna sapulce, kurā bija uzaicināti saimnieku pārstāvji, bet viņi neieradās, un vienošanās starp kalpiem un saimniekiem saskaņā ar kolektīvā līguma noteikumiem nenotika. Lielu palīdzību vietējiem laukstrādniekiem viņu cīņā pret budžiem sniedza latviešu strēlnieki, kas aktīvi piedalījās streika sagatavošanā un norisē. 26. jūlijā notika visu pagasta pilsoņu kopsapulce ar strēlnieku piedalīšanos, kurā izvirzīja jautājumu par streiku, taču saimnieki atkal atteicās no sarunām ar kalpiem. Pēc šīs sapulces notika bezzemnieku sapulce, kurā nolēma uzsākt streiku 1917. gada 26. jūlijā. Šajā sapulcē ievēlēja arī streika komiteju 38 personu sastāvā, kurā ietilpa 14 strēlnieku.² Streiks aptvēra visus pagasta laukstrādniekus un bezzemniekus un jau nākošajā dienā Trikātas pārtikas komitejas priekšsēdētājs ziņoja uz Rīgu, ka «Trikātas pagastā ļaužu pūlis latviešu strēlnieku rezerves pulka 14. rotas zaldātu vadībā sarīkojis manifestāciju pret saimniekiem»³. Pagasta budži griezās pēc palīdzības pie Pagaidu valdības varas orgāniem, apmelojot strēlniekus, kuri it kā ar varu piespiežot kalpus streikot. Pārtikas komiteja par to ziņoja guberņas pārtikas komitejai, XII armijas štābam un Ziemeļu frontes virspavēlniekam, prasot steidzami spert soļus streika izbeigšanai.⁴ Kā izmeklēšanas komisija bija noskaidrojusi, tad «streika komiteja ar cietumu nav draudējusi, spēku nekur nav pielietojusi»⁵. Pēc dažām streika dienām — 7. augustā panāca vienošanos, pēc kuras kalpi dabūja tiesības noslēgt brīvus līgumus, bet līgumus «vajadzēja apstiprināt pagasta izpildu komitejai un bezzemnieku padomei; ne 7., ne 9. augustā neviens no saimniekiem neieradās pagasta namā līguma noslēgšanai»⁶. 18. augustā kopīgajā saimnieku un laukstrādnieku sapulcē tika panākta vienošanās jautājumā par darba dienu, jo saimnieki kategoriski atteicās no jebkādu kopīgu līguma normu izstrādāšanas visiem kalpiem.

Neatlaidīgā cīņā Trikātas pagasta laukstrādnieki iekaroja sev tiesības uz 8 stundu darba dienu. Tā šķiru cīņas attīstības

¹ LPSR CVA. 29. f., 2. ap., 473. l., 25. lapa.

² Turpat, 7233. f., 1. ap., 13. l., 34.—38. lapa.

³ Turpat, 29. f., 1. ap., 473. l., 16. lapa.

⁴ Turpat, 20. lapa.

⁵ Turpat, 7233. f., 1. ap., 13. l., 37. lapa.

⁶ Turpat.

procesā uz laukiem Bezzemnieku padomes faktiski kļuva par varas organiem pagastā. Savā darbībā Bezzemnieku padomes balstījās uz trūcīgo zemnieku un kalpu plašo masu atbalstu. Latvijas boļševiki aicināja lauku proletariatu un trūcīgo zemniecību tālāk nostiprināt Padomes uz laukiem. Šķiru cīņa uz laukiem arvien vairāk saasinājās un ieguva plašu vērīenu.

Pēc 1917. gada marta—aprīļa Padomju organizēšanas process un to boļševizācija Latvijā noritēja straujos tempos. Uz laukiem nodibinājās Bezzemnieku padomes, kuras jau pašā sākumā vadīja boļševiki. Cīnīdamies par Padomju revolucionārās varas organu nostiprināšanu, Latvijas boļševiki izvirzīja priekšlikumu nodibināt apvienotu Strādnieku un zaldātu deputātu padomi Latvijā. Šāda Padome vēl vairāk nostiprinātu proletariata un trūcīgās zemniecības savienību, nostiprinātu revolūcijas spēku nākotnes kaujām par socialistisku revolūcijas uzvaru. Šajā nolūkā Tartu 13. maijā tika sasaukta Latvijas Strādnieku un zaldātu deputātu padomju pārstāvju apspriede, lai apspriestu jautājumu par revolucionāro masu vadošā centra dibināšanu Latvijā. Apspriedē ieradās Rīgas, Jaunjelgavas, Alūksnes, Rūjienas un citu Latvijas Padomju pārstāvji. Latvijas boļševiku centrālais orgāns «Cīņa» rakstā «Mums nepieciešama Latvijas strādnieku un zaldātu deputātu Padome» rakstīja: «Kareivjiem jāiet cieši kopā ar strādnieku organizācijām. Tā dabiskā kārtā izaug tā savienība, kurai jāveido Krievijas un Latvijas politiskā un arī sabiedriskā dzīve. Tā ir *strādnieku un kareivju savienība*, kuras vadošie orgāni ir *Padomes*. Un, lūk, šīm Padomēm jāvienojas, jārada Latvijas strādnieku un zaldātu deputātu Padome, kura būtu atbalsts ne vien Krievijas revolūcijas ieguvumiem un tālākai attīstīšanai, bet arī demokrātiskas Latvijas nodrošināšanai.»¹ Tartu apspriede lika pirmos pamatus apvienotas Padomes radīšanai Latvijā. Maija beigās Rīgas Padome pieņēma speciālu rezolūciju saskaņā ar boļševika Lenčaņa priekšlikumu par nepieciešamību dibināt Latvijas apvienoto centrālo Padomi. Rezolūcijā bija norādīts, ka revolūcija uzvarēs tikai tad, ja apvienosies visi aktīvie revolūcijas spēki; tāpēc ir nepieciešams organizēt centrālo Padomi, kura apvienos šos spēkus.² Vēlāk, 29.—30. jūlijā, Rīgas Strādnieku deputātu padomes apspriedes rezultātā galīgi noformēja Latvijas revolucionāro centru — Latvijas Strādnieku un zaldātu deputātu apvienoto padomi — «Исколат».

1917. gada maijā boļševikiem bija lieli panākumi latviešu strēlnieku vidū un Rīgas Strādnieku deputātu padomē. Rīgas Padomes vadību, neraugoties uz meņševiku pret darbību, pārņēma boļševiki. Rīgas Padomes priekšgalā nostājās boļševiki

¹ «Cīņa», 1917., 13. maijā.

² Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., II d., Maskavā, 1928., 23. lpp.

R. Endrups un J. Lenčmanis. 1917. gada 11. maijā Rīgas Strādnieku deputātu padome pēc LSDCK pārstāvja J. Daniševska referāta pieņēma bolševistisku rezolūciju, kurā bija norādīts, ka buržuaziskā Pagaidu valdība «nav spējīga atbrīvot ne mūsu armiju no asins izliešanas kapitalistu, bankieru un visu iekarotāju labā, ne izmantot visus iespējamus un nepieciešamos līdzekļus, lai glābtu Krieviju no saimnieciska sabrukuma un kontrrevolūcijas uzliesmojumiem»¹. Atbalstot lozungu «Visu varu Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomēm!», rezolūcija nosodīja meņševiku un eseru rīcību, prasīja pārtraukt imperialistisko karu, noslēdzot mieru bez aneksijām un kontribūcijām uz tautu pašnoteiktības tiesību pamata.

R. Endrups.

Pēc savas būtības un satura Rīgas Padomes rezolūcija sakrita ar rezolūciju, kuru 17. maijā pieņēma Latviešu strēlnieku pulku apvienotā padomē. Tādējādi, sekojot Rīgas strādnieku un viņu Padomes piemēram, ātrā tempā risinājās bolševizācijas process arī latviešu strēlnieku vidū un viņu organizācijās.

Milzīgu palīdzību Ziemeļu frontes bolševistiskajām organizācijām viņu darbībā sniedza leņiniskā «Pravda», kas atjaunoja savu iznākšanu 1917. gada 5. martā Petrogradā. Pārvarējusi visus šķēršļus, «Pravda» nokļuva frontē, to lasīja zaldātu ierakumos, tā palīdzēja partijas organizācijām atmaskot meņševiku un eseru nodevīgo rīcību un pārliecināt zaldātu masas par bolševiku partijas taisnību. Kopš pirmajām «Pravdas» iznākšanas dienām kontrrevolūcija to nežēlīgi vajāja. XII armijas komandieris ģenerālis Radko-Dimitrijevs savā intervijā laikraksta «Večerņeje vremja» līdzstrādniekam ar naidu paziņoja: «Nevaru neatzīmēt laikraksta «Pravdas» ārkārtīgi samaitājošo ietekmi uz

¹ «Cīņa», 1917., 11. maijā.

J. Lencmanis.

zaldātu prātiem» un norādīja, ka «vajadzētu gan pasargāt armiju no līdzīgām... lapiņām»¹.

«Pravdas» vajāšana izraisīja zaldātu, matrožu, strādnieku un zemnieku protestus. Simtiem frontes zaldātu vēstuļu «Pravdas» redakcijai liecināja par boļševiku partijas centralā organa kvēlu atbalstu, par to, ka Ziemeļu frontes zaldātu vidū «Pravdas» aizstāvju skaits ar katru dienu aug.

Boļševistiskās preses ietekme vēl vairāk pastiprinājās, kad kopš 1917. gada 13. maija «Cīņa» sāka iznākt jau Rīgā. Kopā ar «Pravdu» «Cīņa» saliedēja strādniekus, bezzemniekus un latviešu strēlniekus cīņai par pāreju no buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uz socialistisko revolūciju. «Cīņa» ļoti ātri ie-

karoja Latvijas darbaļaužu simpatijas un mīlestību. Līdz ar «Cīņu» kopīgajā cīņā piedalījās arī XII armijas boļševistisko organizāciju organs «Okopnaja pravda». Laikraksts radās kā 436. Novoladogas pulka boļševistiskās grupas organs. Tā izveidošanā aktīvi piedalījās šā pulka boļševiki Grigorjevs, Sivers, Vasiļjevs un boļševikiem pieslēdzies virsnieks Haustovs, kas pēc tam iestājās boļševiku partijā. Aprīļa sākumā pulka boļševistiskā zaldātu komiteja nolēma «nekavējoties stāties pie sava zaldātu laikraksta izdošanas»². Zaldāti atbalstīja komiteju, ziedoja savu naudu laikraksta izdošanai, un pirmais «Okopnaja pravda» numurs iznāca Rīgā 1917. gada 30. aprīlī 5 tūkst. eksemplaru lielā tiražā. «Pravda», apsveicot jaunā boļševistiskā laikraksta iznākšanu, lūdza «visus biedrus, kas simpatizē jaunajam organam, atbalstīt to kā materiāli, tā arī moraliski»³. Maija

¹ Citāts pēc Seļubskas iepriekš minētā raksta. «Известия Академии наук СССР, Серия истории и философии», 1948, № 5, 444. lpp.

² Д. И. Гразкин. «Окопная правда». М. 1933, 13. lpp.

³ «Правда», 1917, 17.

otrā pusē «Okopnaja pravda» kļuva par XII armijas boļševiku kara organizācijas organu pie LSD Rīgas komitejas, bet līdz ar kara organizācijas pāriešanu turp, pārgāja arī laikraksts. Laikraksta tiraža drīz pieauga līdz 10 tūkst. eksemplaru. «Okopnaja pravda» ātri kļuva pazīstama ne tikai XII armijas zaldātiem, bet arī visām Ziemeļu frontes karaspēka daļām. Laikraksts ietekmēja arī zaldātus citās frontēs — tālās Kaukaza frontes zaldātus, par ko liecināja zaldātu vēstules laikrakstam.¹

Latviešu boļševiki par vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem uzskatīja padzīt meņševikus no Latviešu strēlnieku padomes. 1917. gada 12.—17. maijā notika strēlnieku pulku apvienotās padomes plenums, kurā boļševiki deva iznīcinošu triecienu meņševikiem un eseriem. Boļševiki saņēma savās rokās latviešu strēlnieku izpildkomitejas organu — laikrakstu «Brīvais Strēlnieks», kas kļuva boļševistisks. Meņševikus no laikraksta redakcijas padzina. Ar šā frontes preses organa palīdzību boļševiki turpmāk veica ievērojamu organizatorisku un audzināšanas darbu latviešu strēlnieku vidū.

1917. gada 17. maijā latviešu strēlnieki pieņēma LSD CK vārdā ieteikto boļševistisko rezolūciju.² Rezolūcijā bija norādīts: «Par mūsu lozungu paliek līdzšinējais revolucionarās demokrātijas uzaicinājums: «**V i s u v a r u S t r ā d n i e k u , z a l d ā t u u n z e m n i e k u d e p u t ā t u p a d o m ē m . . .**», un ka karš izbeidzams tikai revolucionarā ceļā.»³ Rezolūciju, kas bija vērsta pret koalīcijas Pagaidu valdību un pret karu, galīgi apstiprināja ar visām balsīm pret vienu (8 atturējās). Nākošajā dienā — 1917. gada 18. maijā — to publicēja laikrakstā «Cīņa». Latviešu strēlnieku pulki pārgāja boļševiku pusē. Savos lēmumos latviešu strēlnieki atbalstīja boļševiku lozungu «Visu varu Strādnieku, zemnieku un zaldātu padomēm!» Latviešu strēlnieku pulku padome nosūtīja valdības telegramu V. I. Ļeņinam, kurā rakstīja: «Mēs apsveicam Jūs kā Krievijas proletariāta lielāko taktiķi, revolucionarās cīņas patieso vadoni, mūsu domu izteicēju un izsakām vēlēšanos Jūs redzēt savā vidū.»⁴ Apsveikumus nosūtīja arī K. Libknechtam, P. Stučkam, Fr. Roziņam, J. Rainim un boļševistiskajiem laikrakstiem «Pravdai» un «Cīņai».⁵ P. Stučka, atgriezies Petrogradā no kārtējā izbraukuma uz Latviju, pastāstīja V. I. Ļeņinam par latviešu strēlnieku pieņemto vēsturisko boļševistisko 17. maija rezolūciju. V. I. Ļeņins, augstu novērtējis latviešu strēlnieku apvienošanos

¹ Д. И. Гразкин. «Окопная правда». М. 1933, 43. lpp.

² «Cīņa», 1917. g. 18. maijā, sk. arī LPSR Valsts revolūcijas muzeja mat. 18. 1. (inv. Nr. 23/2 — VII).

³ «Cīņa», 1917., 18. maijā.

⁴ Turpat, 19. maijā.

⁵ Turpat.

zem boļševistiskās partijas karoga, ieteica P. Stučkam uzrakstīt par to rakstu «Pravdā».

P. Stučka savā rakstā «Vēstule no Rīgas»¹ iepazīstināja Krievijas proletariatu ar latviešu strēlnieku lēmumiem, kā arī ar LSD darbību kara gados un pēc Februara revolūcijas. Latviešu revolucionarie strēlnieki kļuva par boļševistiskā karaspēka kodolu XII armijā. No jauna ievēlētā Latviešu strēlnieku pulku padomes izpildkomiteja («Исполконтрел») griezās ar manifestu pie Latvijas darbaļaudīm. Manifestā bija teikts: «Visas Latvijas biedri strādnieki un visi darbaļaudis! Trīs gadus turpinās briesmīgais tautu pasaules karš. Divi gadi jau pagājuši no tā laika, kopš vācu karaspēks ielauzies mūsu dzimtenes teritorijā... Mūsu šovinistu piekrāptie un apmuļķotie latviešu bataljonu strēlnieki izlējuši savas asinis un gājuši nāvē it kā par dzimtenes brīvību. Strēlnieki nesaprata, ka viņi sevi ziedo imperialisma un kapitalisma interesēs... Taču lielā Krievijas revolūcija atvēra mums acis. Strēlnieki sāka saprast, kur slēpjas ienaidnieks. Strēlnieki pasūtīja pie velna «nacionalos aizbildņus», atklāti pārģāja revolūcijas pusē un ieņēma vietu revolucionārā proletariata pirmajās rindās.»²

Latviešu buržuazija, kontrrevolucionarie virsnieki, meņševiki un eseri ar naidu uzņēma strēlnieku boļševistiskās rezolūcijas norādījumus.

Budžu Zemnieku savienība un tās organs — laikraksts «Līdums» kopā ar citiem buržuaziskās preses organiem uzsāka niknu melu kampaņu pret strēlniekiem, nosaucot viņus par «atkritējiem», «dzimtenes interešu nodevējiem», un aicināja armijas vadību nedot strēlniekiem pārtiku, atbruņot un izformēt boļševistiskos strēlnieku bataljonus. Laikraksts «Līdums» rakstīja: «...Boļševistiskajiem strēlniekiem mēs nedosim nevienu grasi, līdz viņi neatteiksies no pieņemtās rezolūcijas...»³

Buržuazijas, cara ģeneraļu un reakcionaro virsnieku naidis, kā arī melu straumes, ko pār strēlniekiem lēja meņševiki un eseri, vēl vairāk pārliecināja revolucionaros strēlniekus par viņu lēmumu un izvēlētā ceļa pareizību. Ar katru dienu latviešu strēlnieku karaspēka daļās palielinājās boļševiku partijas jauno biedru skaits. Ja Februara revolūcijas sākumā boļševistisko partijas organizāciju skaits latviešu pulkos nebija liels, tad latviešu strēlnieku pulku socialdemokrātisko frakciju I konferencē, kas sanāca Rīgā 1917. gada 4. jūnijā, pārstāvēja 1491 partijas biedrs. 1917. gada augustā latviešu strēlnieku pulkos jau bija apmēram 3 tūkst. boļševīku.

¹ «Правда», 4 июня 1917 г.

² «Старый большевик», 1933, № 4 (7), 144. lpp.

³ Turpat, 145. lpp.

1. Maija svētku demonstrācija Valmierā 1917. gadā.

Ar tādu pašu niknumu un draudiem buržuaziskā prese uzstājās pret boļševistisko presi, it sevišķi pret laikrakstiem «Cīņa», «Okopnaja pravda», «Laukstrādnieku Cīņa» un «Brīvais Strēlnieks». Laikrakstiem draudēja ar represijām, pret tiem rīdīja reakcionārās karaspēka daļas, redakciju darbiniekus un laikrakstu izplatītājus vajāja. Taču neraugoties uz visu, boļševistiskās preses vārds nonāca līdz masām. Boļševistisko presi neiebiedēja kontrrevolucionāru draudi. Atbildot uz tiem, «Cīņa» rakstīja: «Neiebiedēsiet mūs, jo esam pārliecināti, ka par «Cīņu» stāv un stāvēs latviešu strādnieki un revolucionārie strēlnieki un ka te slēpjas «Cīņas» spēks.»¹

Aprīlī un maijā masveidīgā zaldātu brāļošanās Ziemeļu frontē ieguva plašu vērīenu. 25. aprīlī «Pravda» publicēja īsu atskaiti par Ziemeļu frontes pārstāvja ziņojumu boļševiku Centralajā kara organizācijā, kurā bija norādīts, ka visos latviešu strēlnieku pulkos, neraugoties uz reakcionāro virsnieku un komandieru pret darbību, strēlnieki aktīvi brāļojas. Boļševiku propagandētā masveida brāļošanās frontē, kā arī cīņas propaganda par revolucionāru karā izbeigšanu, plaši izplatījās Ziemeļu frontes zaldātu vidū. Pagaidu valdības kara ministra un Ziemeļu frontes pavēlniecības vairākkārt izdotajām pavēlēm par brāļošanās tūlītēju pārtraukšanu nebija panākumu, tāpat nepalīdzēja arī meņševiku un eseru pamācības no armijas komitejām. Neraugoties uz rep-

¹ «Cīņa», 1917., 8.

resijām (uz zaldātiem, kas brāļojās, šāva pat ar artilērijas uguni), brāļošanās ar vācu zaldātiem frontē turpinājās. 1917. gada 4. maijā XII armijas komandieris Radko-Dimitrijevs ziņoja Ziemeļu frontes virspavēlniekam: «Zaldātu pilnīga dezorganizācija neraugoties uz visiem priekšniecības spertajiem soļiem un līdzekļiem pieņem milzīgus apmērus. Brāļošanās, kaut arī ne masveidīga, tomēr turpinās. 21. korpusa iecirknī zaldāti brāļošanās nolūkā ceļas pāri pat Daugavai un neviens viņus nevar atturēt. Dažas 2. korpusa daļas faktiski noslēgušas pamieru ar ienaidnieku... Tātad par uzbrukumu tuvākajā laikā nevar būt ne runas.»¹

Zaldātu masu noskaņojums kļuva par apspriešanas priekšmetu frontu virspavēlnieku apspriedē, kuru sasauca Galvenā mītne 2. maijā Mogiļevā. Tūliņ pēc tam — 4. maijā Petrogradā notika Galvenās mītnes pārstāvju un Pagaidu valdības kopēja apspriede, kurā piedalījās arī Strādnieku un zaldātu deputātu padomju CIK meņševiku un eseru vadība.

Uzstājoties šajā sanāksmē, jaunais Ziemeļu frontes armijas virspavēlnieks ģenerālis Dragomirovs² paziņoja, ka «valdošais noskaņojums armijā — miera alkas.»³

Galvenās mītnes pārstāvji ar augstāko virspavēlnieku ģenerāli Aleksejevu priekšgalā prasīja, lai Pagaidu valdība ievestu armijā stingru disciplīnu, t. i., represijas pret zaldātu masu revolucionāro kustību. Taču ne ģenerāļi, ne Pagaidu valdība nebija spējīgi apturēt zaldātu masu revolucionizēšanās procesu, viņu pāreju boļševiku pusē. Boļševiku partijas spēks, tās ietekme uz masām izskaidrojama ar to, ka partija aizstāvēja un pauda darba tautas intereses, tās vitalās vajadzības. Partijas cīņa par demokrātiska miera noslēgšanu bez aneksijām un kontribucijām, par revolucionāru kara izbeigšanu bija tuva tautas masu interesēm, un ar katru dienu šajā cīņā iesaistījās arvien plašākas zaldātu masas frontē, arvien plašākas strādnieku un zemnieku masas aizmugurē.

Boļševistiskās aģitācijas spēks izpaudās prasmē tuvoties masām, iekļaut viņu stichisko neapmierinātību skaidros partijas lozungos, padarīt saprotamus cīņas uzdevumus. Skaidrs bija, ka... «revolūcijas uzvarai, ja šī revolūcija ir īstena tautas revolūcija, kas apņēm miljonu masas, — nepietiek ar partijas lo-

¹ ЦГВИА, ф. 2003/с, оп. II, л. 155, л. 2.

² Ģenerālis Dragomirovs nomainīja ģenerāli Ruzskiju Ziemeļu frontes virspavēlnieka amatā 1917. gada aprīlī un palika šajā amatā līdz 9. jūnijam. Pēc tam par virspavēlniekiem bija ģenerāļi Klembovskis (9. VI—31. VIII), Bončs-Brujevičs (31. VIII—10. IX), Čeremisovs (10. IX—14. XI). Sk. ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, л. 2, лл. 328, 496, 596.

³ А. И. Деникин. Очерки русской смуты, т. I вып. II, Париж (6. г.), 52. 1pp.

zungu pareizumu vien. Lai revolūcija uzvarētu, ir vajadzīgs vēl viens nepieciešams nosacījums, un proti: lai pašas masas savā pieredzē pārliecinātos par šo lozungu pareizumu. Vienīgi tad partijas lozungi kļūst par pašu masu lozungiem. Vienīgi tad revolūcija kļūst par istu tautas revolūciju.»¹ Boļševiku partijas taktika, kuru socialistiskās revolūcijas sagatavošanas periodā bija izstrādājis V. I. Ļeņins, izpaudās tajā apstākļi, lai plašās tautas masas izprastu partijas lozungus un cīņas nepieciešamību par šo lozungu realizēšanu dzīvē. Drīz vien parādījās boļševiku partijas kaujinieciskā un spraigā darba rezultāti. 1917. gada 18. jūnijā Petrogradas proletariats sarīkoja demonstrāciju, kas bija īsta revolūcijas spēku skate. LSD CK un Rīgas komiteja aicināja Latvijas strādniekus un zaldātus pievienoties demonstrācijai: «Biedri! Mēs nedrīkstam klusēt. Pievienosim šodien savu balsi Krievijas revolucionārās tautas balsij! Lai mūsu sarkanie karogi stāsta, ka mēs neizvairāmies no cīņas, ka mēs esam vienoti, ka ar apvienotiem spēkiem uzstāsimies pret kontrrevolūciju, pret kapitalistu un muižnieku antidemokrātisko darbību un noziedzīgo rīcību rūpniecības laukā. Visi uz ielas!... Sakļausimies ap karogiem, kas aicina uz mieru, jo karš ir revolūcijas un visu darbaļaužu lāsts. Visu varu Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomēm! Nav vietas kapitāla pārstāvjiem revolucionārā valdībā! Mieru bez aneksijām un kontribūcijām!»² Saskaņā ar partijas aicinājumu 18. jūnijā Rīgā, Valmierā, Valkā un Latvijas lauku apvidos notika demonstrācijas ar boļševistiskiem lozungiem: «Nost karu!», «Visu varu Padomēm!». Latviešu strēlnieku rezerves pulka strēlnieki savā mītiņā 18. jūnijā pieņēma lēmumu, kurā prasīja atstādināt no varas Pagaidu valdības ministrus, noslēgt mieru bez aneksijām un kontribūcijām, nepieļaut revolucionāro pulku izformēšanu.³ Demonstrācijas liecināja par latviešu proletariāta šķiras solidaritāti ar Petrogradas proletariātu. V. I. Ļeņins nosauca 18. jūnija demonstrāciju par lūzuma dienu. Savā rakstā «Astoņpadsmitais jūnijs» viņš rakstīja: «18. jūnija demonstrācija kļuva par revolucionārā proletariāta spēku un politikas demonstrāciju, proletariāta, kas rāda revolūcijai virzienu, kas rāda izeju no strupceļa.»⁴

Demonstrācijas panākumi galvaspilsētā un uz vietām nozīmēja meņševiku un eseru politikas izgāšanos, nozīmēja, ka Pagaidu valdība pārdzīvo krīzi. Pagaidu valdība, saņēmusi atbalstu no I Viskrievijas padomju kongresa, kur vairākumā bija eseri un meņševiki, nolēma 18. jūnijā sākt uzbrukumu frontē, izdabājot Antantes sabiedrotajiem — kapitalistiem.

¹ J. Staļins, Raksti, 6. sēj., 359. lpp.

² LPSR CVA, 990. f., 1. ap., 83. l., 64. lapa.

³ «Cīņa», 1917., 35.

⁴ V. I. Ļeņins, Raksti, 25. sēj., 89. lpp.

Krievu armijas jūnija uzbrukums, kas bija sagatavots steigā un dibinājās uz zaldātu apmānīšanu, pilnīgi izgāzās. Zaldāti ar savām asinīm samaksāja par Kerenska avanturu. Dienvidrietumu frontes armijas 10 dienu ilgā uzbrukumā zaudēja apmēram 60 tūkst. cilvēku.¹ Jau uzbrukuma gaitā izpaudās pretrunas starp zaldātu masu un virsniekiem, kas atbalstīja Pagaidu valdību. Daudzas karaspēka daļas atsacījās iet uzbrukumā.

Ziemeļu frontes armijām pēc jūnija uzbrukuma plāna vajadzēja izdarīt papildtriecienu un, pārejot uzbrukumā, līdz ar to atbalstīt dienvidrietumu frontes karaspēku. Bet Ziemeļu frontes vadība zaldātu atteikšanās dēļ nevarēja uzbrukumā noorganizēt. V armijas štaba priekšnieks 23. jūnijā telegrafēja Ziemeļu frontes štaba priekšniekam: «Butirku pulks atteicās nomainīt daļu pirmās divīzijas. 22. jūnijā 22. divīzijas neišlotiešu² 500 cilvēku liela grupa ar vienu virsnieku un plakatu «Nost ar uzbrukumā!» ieradās Petrovskas pulkā³, piekāva divus oratorus, kas prasīja izpildīt pavēles par uzbrukumā, un pierunāja atsacīties no uzbrukuma.»⁴ 161. kājnieku divīzijas 641. Tavdas pulka zaldāti nosūtīja pie Kerenska specialu delegāciju ar protestu pret uzbrukumā. Kerenskis ar delegātiem atsūtīja šādu zīmīti: «Rakstu nevis kā kara ministrs, bet gan kā jūsu vecākais biedrs. Ejiet un izpildiet revolucionārās varas pavēli, un es no savas puses darīšu visu, lai jums jo drīzāk palīdzētu. Ticiet kopējai lietai.»⁵

Kerenska pierunāšana nepalīdzēja. 641. pulks atsacījās iet uzbrukumā un aģitēja pret uzbrukumā 161. divīzijas citos pulkos.⁶

V armijas štaba priekšnieks 27. jūnijā ziņoja Ziemeļu frontes štaba priekšniekam par noskaņojumu: «Armijas karaspēka daļas lielāko tiesu nav noskaņotas uzbrukumā: aicinājumus iet uzbrukumā uzņem ļoti naidīgi, un pavēlei doties uzbrukumā acīm redzot būs liela pretestība. Pārgrupējumi nākamajai operācijai nav izpildīti; placdarmu sagatavošana tikko uzsākta, bet darbi gandrīz nemaz nevirzās uz priekšu. Visa tā dēļ... man jāsaka, ka armija 30. jūnija uzbrukumā nav sagatavota.»⁷ Pēc V armijas pavēlniecības ziņām, daudz zaldātu — veseliem pulkiem — atsacījušies iet uzbrukumā. 23. jūnijā Kerenskis izdeva pavēli par represijām pret zaldātiem, kuri atsacījās iet uzbrukumā. Ziemeļu frontē sākās masu aresti. 25. jūnijā un naktī uz 26. jūniju V armijas Možaiskas pulkā arestēja vairāk nekā 1000 zaldātu un 9 virsniekus, Kašinas pulkā — 5. rotas zaldātus un 1 virsnieku, Dorogobužas pulkā — 40 zaldātus.

¹ История гражданской войны. т. I, М. 1936. 234. lpp.

² Runa iet par 22. kājnieku divīzijas 87. Neišlotes pulka zaldātiem.

³ Runa iet par tās pašas divīzijas 88. Petrovskas pulku.

⁴ ЦГВИА. ф. 2031/с, оп. 1, д. 99, л. 12.

⁵ Турпат, л. 13.

⁶ Турпат.

⁷ Турпат, л. 69.

Pret uzbrukumu krasi nostājās arī XII armijas zaldātu masas. 30. jūnija ziņojumā XII armijas ģeneralim — kvartirmeistaram bija sacīts: «Noskaņojums nav uzlabojies. Bolševiku ietekme pastiprinās. 10. un 70. pulka mītiņos pieņemti lēmumi par kara pārtraukšanu, par neuzticēšanos Pagaidu valdībai, par 10 ministru nomainīšanu un priekšnieku vēlēšanām un par brāļošanos ar vāciešiem. 70. pulka mītiņā uzstājās kāda sieviete, students un civils latvietis, kurus mītiņā bija uzaicinājuši zaldāti-bolševiki. Mītiņā piedalījās arī zaldātu deputātu Padomes Izpildkomitejas biedri, bet viņiem nebija panākumu.»¹ Zaldātu protesta rezultātā Ziemeļu frontē neizdevās organizēt uzbrukumu. Ziemeļu frontes armijas virspavēlnieks Kļembovskis jūlija sākumā ziņoja frontes kara komisaram eserim V. Stankevičam, ka «noskaņojums XII armijā vēl vienmēr neapmierinošs» un ieteica krasus represīvus līdzekļus — aizlielt bolševistiskos laikrakstus «Сіпа» un «Окоп-ниж набат», likvidēt Latviešu strēlnieku pulku padomes izpildkomiteju, izraidīt no armijas rajona aģitatorus, tajā skaitā P. Stučku.²

Jūnija uzbrukuma izgāšanās frontē un Pagaidu valdības masveida represijas pret zaldātiem izraisīja sašutumu tautas masās. Sakarā ar Pagaidu valdības draudiem izvest revolucionāro garnizonu no Petrogradas un uzsākt izrēķināšanos ar Petrogradas strādniekiem, sākās masveida demonstrācijas. 3. un 4. jūlija demonstrācijās izpaudās Petrogradas strādnieku un zaldātu sašutums par buržuaziskās valdības noziedzīgo politiku. Neraugoties uz demonstrācijas mierīgo raksturu, junkuru un virsnieku vienības Petrogradas ielās uz to raidīja šāvienus. Raksturojot jūlija politiskās krīzes notikumus, V. I. Leņins rakstīja: «3. un 4. jūlija kustība bija pēdējais mēģinājums ar manifestācijas palīdzību pamudināt Padomes ņemt varu savās rokās. Ar šo brīdi Padomes, t. i., eseri un meņševiki, kas tajās valda, faktiski nodod varu kontrrevolūcijai. . . . Tagad mierīga revolūcijas attīstība Krievijā nav vairs iespējama un vēsture jautājumu ir izvirzījusi tā: vai nu pilnīgi kontrrevolūcijas uzvara, vai arī jauna revolūcija.»³

DIVVALDĪBAS IZBEIGŠANĀS KRIEVIJĀ. BOLŠEVIKU PARTIJAS KURSS UZ BRUŅOTAS SACELŠANĀS SAGATAVOŠANU

Ar jūlija notikumiem izbeidzās divvaldība zemē. Visa vara pārgāja Pagaidu valdības rokās, bet Viskrievijas padomju Centralā izpildkomiteja ar eseru un meņševiku vadību tajās, palīdzēdama apspiest jūlija demonstrāciju, pārvērtās par buržuaziskās

¹ ЦГВИА, ф. 2286, оп. 1, д. 286, л. 103.

² Турпат, ф. 2031, оп. 1, д. 1237, лл. 18—19.

³ V. I. Leņins, Raksti, 25. sēj., 192. lpp.

valdības piedēkli. Pēc jūlija demonstrācijas apspiešanas meņševiki un eseri savienībā ar buržuaziju un baltgvardu ģenerāļiem strauji uzbruka revolucionarajiem zaldātiem un strādniekiem. Sākās represijas pret boļševikiem un viņu presi. Kонтрреволюcionarā buržuazija Latvijā arī pārgāja uzbrukumā pret revolucionarajām masām. Pastiprinājās zaldātu vajāšanas, «nāves bataljona» uzrīdīšana latviešu strēlniekiem, kā rezultātā izcēlās bruņota sadursme starp strēlniekiem un «nāves bataljonu» Rīgā 1917. gada jūlija sākumā. 7. jūlijā izdeva pavēli par Ļeņina arestēšanu. «Pravdas» redakcijas telpas izdemolēja. «Pravdu» un vairākus citus boļševiku laikrakstus slēdza. 11. jūlijā Ziemeļu frontes virspavēlnieks izdeva pavēli aizliegt laikrakstu «Pravda», «Soldatskaja pravda» un «Okopnaja pravda» pārdošanu, bet šās pavēles neizpildīšanas gadījumā — minētos laikrakstus konfiscēt un sadedzināt.¹

Reakcija uzbruka arī Latvijas boļševistiskajai presei. 21. jūlijā pēc XII armijas pavēlnieka pavēles ar Rīgas apgabaltiesas prokurora biedra sankciju kazaki izdarīja kratīšanas Rīgas Strādnieku deputātu padomes telpās, vienlaicīgi izdemolējot laikrakstu «Okopnaja pravda» un «Cīņa» redakcijas un ekspedīcijas telpas.²

Taču, neraugoties uz visām vajāšanām, boļševistiskie laikraksti turpināja iznākt. 23. jūlijā «Okopnaja pravdas» vietā iznāca «Okopnij nabat» 1. numurs.³

Pēc jūlija dienām boļševiku partija izmainīja savu taktiku, partija pārgāja pagrīdē un sāka gatavot sacelšanos. Krievijā lozungu «Visu varu Padomēm!» uz laiku atcēla. Tas nenozīmēja, ka boļševiki būtu atsacījušies no cīņas par Padomju varu. Viņi pauda partijas attieksmi nevis pret Padomēm vispār kā pret revolucionarās cīņas orgāniem, bet tikai pret dotajām Padomēm, kuras vadīja meņševiki un eseri. Laikraksts «Laukstrādnieku Cīņa» šajās dienās rakstīja: «Mums jāatzīst, ka *revolūcijas mierīgā* attīstība beigusies. Tautai nepieciešamā vara nespēj vairs samērā mierīgā ceļā pāriet pašas tautas rokās... Jāgatavojas uz jaunām plašu masu cīņām.»⁴

Kонтрреволюcijas represiju apstākļos 9. jūlijā Rīgā sāka savu darbu LSD V kongress. Kongresa darbā piedalījās 116 delegāti ar lēmēja balsstiesībām un 32 delegāti ar padomdevēja balsstiesībām. Pavisam kongresā bija pārstāvēti 6622 LSD biedri un 6427 KSDS(b)P latviešu grupu biedri.⁵ Pēc sava sastāva V kongress bija boļševistisks; tikai 6 cilvēki pārstāvēja nelielu meņ-

¹ ЦГВИА, ф. 2031/с. оп. 1, д. 113, л. 141.

² LPSR CVA. 117. f., 1. ap., 276. l., 7.—14. lapa.

³ Turpat, 8.—9. lapa.

⁴ «Laukstrādnieku Cīņa», 1917., 6.

⁵ LKP 25 gadi. Maskava, 1929., 347. lpp.

ševiku internacionālistu grupu¹. Kongresa lēmumi balstījās uz V. I. Ļeņina Aprīļa tezēm un citiem viņa rakstiem. Kongress pieņēma speciālu lēmumu par nepieciešamību dibināt apvienotu Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomi, lai apvienotu visus revolūcijas spēkus. Kongresa vadība kopā ar Rīgas Strādnieku deputātu padomes vadītājiem un Apvienoto latviešu strēlnieku pulku deputātu padomi uzsaukumā Latvijas darbaļaudīm aicināja strādniekus, zemniekus un zaldātus būt modriem, nepadoties provokācijām, gatavoties aktīvai cīņai pret kontrrevolūciju un sekot tikai savu revolūcionāro organizāciju un LSD CK aicinājumiem.

Darba nobeigumā kongress ievēlēja jaunu Centralo Komiteju, kuras sastāvā bija: Stučka, Daņiševiskis, Lencmanis, Eiche, Ziemeļis-Bērziņš, Andersons-Bērziņš, Krūmiņš-Pilats, Bauze un citi ievērojami latviešu revolūcionāri.

Boļševiku partijas darbība frontē un aizmugurē attīstījās terora un represiju apstākļos. Frontē trakoja lauku kara tiesas. 12. jūlijā ar Kerenska Pagaidu valdības lēmumu tika ieviests nāves sods zaldātiem un matrožiem²; nāves sodu pieprasīja kā reakcionārie krievu ģenerāļi un buržuāzija, tā arī sabiedroto — Anglijas, Francijas un ASV pārstāvji. 19. jūlijā pēc V armijas 135. divīzijas tiesas pavēles par brāļošanos nošāva 539. Borovskas pulka zaldātus Simonovu, Kučerovu, Charitonovu un Kužņecovu.³

Nāves soda ieviešana, boļševistisko laikrakstu aizliegšana, kontrrevolūcijas uzbrukums fronteī un aizmugurē izraisīja Ziemeļu frontes zaldātu un Latvijas darbaļaužu masu asu protestu. 1917. gada 20. jūlijā 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka strēlnieki, izsakot savu protestu pret Kerenska pavēli par laikrakstu «Pravda», «Okopnaja pravda» un «Soldatskaja pravda» slēgšanu, vēstulē «Cīņai» rakstīja: «Šī vārda un preses brīvības zemiskā ierobežošana un aizliegšana ir tāda, kādu mēs bijām raduši redzēt tikai asiņainā Nikolaja laikos, kad Krievijā vēl valdīja rupja patvaldība un pletne kazaku rokās. Mēs prasām, lai aizliegtos laikrakstus arī uz priekšu regulāri piesūtītu armijai.»⁴

22. jūlijā Daugavpils cietoksnī notika 17. divīzijas zaldātu un matrožu mītiņš: «Mītiņā pieņēma rezolūciju par bruņotu demonstrāciju Daugavpilī 22. jūlijā plkst. 8 ar lozungiem: «Nost Pagaidu valdību! Nost nāves sodus! Nost kazakus!»⁵

30. jūlijā laikraksts «Okopnij nabat» publicēja Rīgas Strād-

¹ П. Дауге. Октябрьская революция в Латвии. «Исторический журнал», 1940 № 11, 36.

² LPSR CVA, 4974. f., 1. ap., 4. l., 91.—92. lapa.

³ ЦГВИА, ф. 2003/с, оп. 1, д. 182, л. 52.

⁴ «Cīņa», 1917., 57.

⁵ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 37, л. 90.

nieku deputatu padomes protestu pret laikraksta «Okopnaja pravda» aizliegšanu un kratišanām laikraksta redakcijā, «kuras notika visrupjākā kārtā ar veselu kazaku nodaļu piedalīšanos, kas nebija pat vecā režīma laikā»¹. Ziemeļu frontes pavēlniecība cerēja ar terora un represiju palīdzību apspiest zaldātu masu revolucionāro kustību. Ģenerālis Klembovskis — Ziemeļu frontes armijas virspavēlnieks — 1917. gada jūlijā nosūtīja XII armijas komandierim ģenerālleitnantam Parskim šādu rīkojumu: «Papildinot savu 27. jūlija 557. pavēli, lūdzu Jūs darīt zināmu vadošajām personām, ka nepietiekama stingrība pavēlē norādīto stingru līdzekļu pielietošanā var samazināt varas autoritāti un iedvest zaldātiem pārliecību, ka priekšniecība tālāk par vārdiem neies un ka minētā pavēle domāta tikai iebiedēšanai.»²

Kontrevolucionijas spēki ar armijas štāba un reakcionāro latviešu virsnieku daļu palīdzību, ar Zaldātu deputatu padomes izpildkomitejas meņševiku un eseru aktīvu atbalstu sāka atklāti gatavoties revolucionāri noskaņoto latviešu strēlnieku pulku atbrūnošanai un izformēšanai.

Sajā nolūkā 1917. gada 10. jūlijā 1. latviešu strēlnieku brigades štāba priekšnieks pulkvedis Gopers nosūtīja cirkularu rīkojumu visiem latviešu strēlnieku 1., 2., 3. un 4. pulka komandieriem. Pulkvedis Gopers, ņemot vērā jūnija uzbrukuma izgāšanos frontē, rakstīja: «Ievērojot bīstamo stāvokli, kas radies dienvidrietumu frontē... pavēlu pulku komandieriem prasīt no strēlniekiem dot atbildes uz šādiem jautājumiem: 1) vai var paļauties, ka strēlnieki atturēsies no likuma pārkāpšanas un bez iebildumiem izpildīs visas dienesta pavēles un priekšniecības rīkojumus, kā to prasa kara ministra Kerenska pavēlēs, kurš tagad kļuvis par valdības galvu un kuram dotas diktatoriskas pilnvaras, 2) vai rotu un pulku komitejas atsakās apspriest priekšnieku dotās dienesta pavēles un apņemas visiem spēkiem sekmēt šo pavēļu izpildīšanu, 3) vai strēlnieki paši apņemas uzrādīt saukšanai pie likumīgas atbildības tās personas, kuras musinās neizpildīt priekšniecības pavēles un attīstīt priekšniecības autoritātes graužošu aģitāciju...»

Atbildes uz šiem trijiem jautājumiem parādīs, ciktāl mūsu strēlniekiem var uzticēt goda pilno uzdevumu — aizsargāt Rīgu tās galvenajā virzienā, kā arī, cik pamatota un taisnīga ir pati latviešu nacionālo pulku pastāvēšana. Par aptaujas rezultātiem ziņot man līdz šā gada 21. jūlijam.»³

¹ «Окопный набат», 1917 г., № 4.

² LPSR ZA Vēstures un materialās kultūras institūta rokrakstu fonds, 6. l., 2. latviešu strēlnieku brigade, 1917., 43. lapa.

³ LPSR ZA Vēstures un materialās kultūras institūta rokrakstu fonds, 3611. l., latviešu strēlnieku brigade, 34. lapa (pasvītrojumi mani. — A. D.); sk. arī LPSR CVA, 5434. f., 1. ap., 675. l., 209.—210. lapa.

5. latviešu strēlnieku pulka ložmetēju komanda kaujas pozīcijā.

Latviešu revolucionāro strēlnieku atbilde bija skaidra un pārliecinoša. Lūk, ko pulkvēdim Goperam ziņoja 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka 4. rotas komiteja:

«Izpildot 1257. pavēli, Rīgas latviešu strēlnieku pulka 4. rotas komiteja visas rotas strēlnieku vārdā ir pilnvarota atbildēt: 1) demokrātiskās iekārtas likumus mēs atjaunojam un nevis pārkāpjam. Kaujas pavēles tiks izpildītas nekavējoties, tāpat arī dienesta pavēles, ja tās būs izteiktas saprotami un skaidri, lai katrs strēlnieks varētu izprast uzdevuma jēgu, kā to prasa reglaments, un ja tām nebūs acīm redzami noziedzīgs raksturs. Brīvā demokrātiskā zemē atsevišķu diktatoru principā neatzīstam. 2) Ja pavēles būs skaidri un saprotami izteiktas un nebūs acīm redzami noziedzīgas, rotas komiteja, bez šaubām, sekmēs to izpildīšanu. 3) Ja mēs, un tāpat komiteja, būsīm pārliecināti par aģitācijas ļaunprātību un kaitīgumu, tad šādas personas neapšaubāmi mēs paši pacentīsimies saukt pie likumīgas atbildības biedriskās disciplinārās tiesās. Kas attiecas uz prasību negraut priekšniecības autoritāti, tad mēs ieteicam pašiem priekšniekiem to saglabāt ar savu izturēšanos»¹.

Līdzīgas atbildes saņēma arī no 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka 1., 3. un 5. rotas un citiem pulkiem. Gopers uz to atbildēja ar brigades pavēli, saskaņā ar kuru aizliedza «visādus mītiņus un kopsapulces ne tikai pulku un bataljonu, bet arī rotu un ko-

¹ LPSR ZA Vēstures un materiālās kultūras institūta rokrakstu fonds, 36. l., 44.—45. lapa; sk. arī LPSR CVA, 5434. f., 3. ap., 675. l., 208. lapa.

mandu apjomā neatkarīgi no atrašanas vietas un no tā, kādus jautājumus paredzēts apspriest»¹. Gopers prasīja «personas, kas aicina nepaklausīt priekšniecības rīkojumiem, nekavējoties apcietināt un nodot tiesai»². Kad pulkvedis Gopers izbrauca uz 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka novietni, lai pierunātu strēlniekus atbalstīt Pagaidu valdību un panāktu paklausību, viņu izsvilpa, bet automašīnu apmētāja ar akmeņiem. Strēlnieku masas arvien aktīvāk un aktīvāk uzstājās pret reakcionarajiem virsniekiem un Pagaidu valdības imperialistisko politiku. 2. Rīgas pulka komandieris Peniķis raportā priekšniecībai 1917. gada 2. augustā ziņoja: «Noslēgumā aiz pienākuma pret sirdsapziņu ir jāsaka, ka es neesmu pārliecināts, vai vajadzīgajā brīdī varēšu izpildīt saņemto kaujas uzdevumu. Par virsniekiem es galvoju, bet par strēlniekiem galvot nevaru.»³ Neraugoties uz vajāšanām, ko boļševiki izcieta reakcijas laikā, Latvijas boļševikus atbalstīja darbaļaudis, un viņi turpināja savu darbību. 1917. gada 22. jūlijā Galvenā mītne ziņoja, ka arī 4. latviešu strēlnieku pulkā izvērstā spraiga propaganda pret Pagaidu valdību un par labu boļševismam. Šo propagandas darbu vadot žurnalisti Daņiševiskis un Stučka, kas piedaloties vietējo boļševistisko laikrakstu «Brīvais Strēlnieks» un «Cīņa» izdošanā.⁴ Galvenā mītne prasīja, lai Ziemeļu frontes pavēlniecība sper attiecīgus soļus pret boļševikiem. Boļševiku ietekme masās un Padomēs bija tik liela, ka Latvijā pēc jūlija dienām lozungu «Visu varu Padomēm!» partija neatsauca. Tā bija raksturīga vēsturiski izveidojušos apstākļu īpatnība Latvijā, kur revolūcijas attīstība bija aizgājusi tālāk nekā daudzos citos Krievijas apgabalos. Latvijas boļševiki cīnījās pret uzbrūkušo kontrerevolūciju aicināja kā Strādnieku, tā arī Zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes izveidot apvienoto Padomju centru, lai saliedētu revolūcijas spēkus un dotu pretsitienu kontrerevolūcijai. Latviešu boļševikiem izdevās īsā laikā (jau jūlijā) izveidot tādu centru. Boļševiku panākumi izskaidrojami ar to, ka Latvijā šajā laikā Padomes jau bija viņu rokās un darbaļaudis saprata, ka boļševiku vadītās Padomes ir vienīgais spēks, kas spējīgs nodrošināt revolūcijas uzvaru, pārtraukt imperialistisko karu un apmierināt tautas ekonomiskās un politiskās prasības.

Jūlija beigās Rīgā sanāca apvienotais Strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku deputātu padomju kongress, kurā ievēlēja apvienoto Latvijas Padomju Izpildkomiteju («Исколат») 27 cilvēku sastāvā. Izpildkomitejas locekļu vidū bija boļševiki

¹ LPSR ZA Vēstures un materialās kultūras institūta rokrakstu fonds, 36. l., 48. lapa; sk. arī LPSR CVA, 5434. f., 1. ap., 722 l., 153. lapa.

² Turpat, 48. lapa.

³ Turpat, 61. lapa (ret. — A. D.).

⁴ ЦГВИА, ф. 2031/с, оп. 1, д. 113, л. 147.

J. Andersons (Bērziņš), J. Vilks, J. Daņiševiskis, J. Krūmiņš, F. Linde, K. Kauliņš, J. Peterss, R. Eiche, E. Eferts, R. Endrupis un citi. Kongresa lēmumos bija norādīts, ka nepieciešams «sagatavot visplašākās revolucionārās demokrātijas masas tam momentam, kad visa vara pāries strādnieku, zaldātu un bezzemnieku Padomju rokās, lai revolucionārā demokrātijā varētu nostiprināt revolūcijas iekarojumus, attīstīt tos tālāk un salauzt jebkuru restaurācijas iespēju (vecās iekārtas nodibināšanu)».¹

Apvienoto Padomju Vislatvijas centrs — Latvijas Padomju Izpildkomiteja — ar savu darbību palīdzēja un vēl vairāk sekmēja Latvijas revolucionāro spēku saliedēšanu. Latvijas boļševiki kopā ar Krievijas boļševikiem veda tautas masas pretim socialistiskajai revolūcijai. XII armijas boļševiki cīnījās, lai iekarotu vairāku XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejā, kuras vadība visādi pretojās XII armijas Zaldātu deputātu padomju pārvēlēšanām. Armijas zaldātu masas, kas bija neapmierinātas ar izpildkomitejas kontrrevolucionāro politiku, 1917. gada jūlijā nodibināja «kreiso bloku», kurā ietilpa kā krievu, tā latviešu revolucionārie pulki. «Kreiso bloku» izveidoja 18 pulku pārstāvju apspriedē, kas notika 1917. gada 11. jūlijā latviešu strēlnieku izpildkomitejā ar boļševistiskās kara organizācijas pārstāvja piedalīšanos. Pirms apspriedes notika vairākas pārstāvju sapulces pulkos, kas bija nemiera ar zaldātu izpildkomitejas politiku XII armijas Zaldātu deputātu padomes kongresa laikā 1917. gada jūlijā. Apspriedes dalībnieki pieņēma rezolūciju: «Tā kā XII armijas Izpildkomitejas darbība krasi nesaskan ar zaldātu masu noskaņojumu, apvienotā pulku sapulce nolemj: Prasīt, lai zaldātu deputātu Padomes Izpildkomiteja sasauk kongresu jautājuma apspriešanai par Padomju un Izpildkomitejas reorganizāciju un pārvēlēšanām uz demokrātiskiem pamatiem.»² Bloks, kurā ietilpa zaldātu deputāti, boļševiki un viņu līdzjutēji, uzstājās pret revolucionāro zaldātu vajāšanām armijā.³ 22. jūlijā, atbildot uz Pagaidu valdības represijām, boļševiki sasauca 23 pulku «kreisā bloka» delegātu sapulci, kur bija pārstāvēti krievu, sibiriešu un latviešu pulki. Apspriede pieņēma protesta rezolūciju par Pagaidu valdības represijām⁴.

KSDS(b)P VI kongresa priekšvakarā boļševikus atbalstīja visi 48 tūkst. latviešu strēlnieku. 1917. gadā no 26. jūlija līdz 3. augustam Petrogradā notika boļševiku partijas VI kongress, kas orientēja partiju un tautu uz bruņotu sacelšanos. V. I. Leņins, Pagaidu valdības vajāts, šajā laikā slēpās teltī Razlivas tuvumā

¹ Proletariata diktatura Latvijā, Maskavā, 1919., 14. lpp.

² «Рижский фронт», 15 июля 1917 г., № 9.

³ «Окопная правда», 12 июля 1917 г.

⁴ Sk. Протоколы VI съезда РСДРП(б). Партиздат, 1934, 70.—71. lpp.; История гражданской войны, т. I, ОГИЗ, 1939, 159. lpp.

un no pagrīdes vadīja kongresu ar savu līdzgaitnieku un skolnieku — J. V. Staļina, J. M. Sverdlova, G. K. Ordžonikidzes un citu starpniecību. V. I. Ļeņins izstrādāja direktīvas par partijas VI kongresa taktiku. Ļeņina tezes bija CK politiskā pārskata, kā arī organizācijas biroja referātu pamatā.

Kongresu atklāja viens no vecākajiem KSDS(b)P biedriem — M. S. Oļminskis. Par kongresa goda priekšsēdētāju, delegātiem aplaudējot, ievēlēja V. I. Ļeņinu. Pirmajā kongresa dienā noklausījās Organizācijas biroja referātu (J. M. Sverdlovs), otrajā dienā — CK politiskā pārskata ziņojumu (J. V. Staļins). Noklausījies un apspriedis ziņojumus par CK darbību, kongress nolēma: «1) apstiprināt CK pārskatu, 2) atzīt par pareizu CK darbu KSDSP politiskās darbības un strādnieku šķiras politiskā vadīšanā.»¹ Kongress konstatēja, ka, neraugoties uz buržuazijas lietotajām represijām un teroru, revolūcija aug un attīstās. Politiskais stāvoklis zemē pēc jūlija dienām krasī pārmainījies, nav vairs divvaldības, revolūcija pēc sava rakstura kļuvusi socialistiska, revolūcijas mierīgais periods beidzies. Sakarā ar to bija jāmainās partijas taktikai. «Imperialistiskās buržuazijas diktatūras gāšana — lūk, kam tagad jāklūst par kārtējo partijas lozungu,»² sacīja J. V. Staļins KSDS(b)P VI kongresā. Partijai vajadzēja sagatavot bruņotu sacelšanos. Pret bruņoto sacelšanos uzstājās Bucharins un trockists Preobraženskis. Viņus atmaskojot, J. V. Staļins sacīja, ka trūcīgā zemniecība meklē savienību ar strādnieku šķiru un atbalstīs viņu cīņā par revolūcijas uzvaru un ka «nav neiespējami, ka taisni Krievija būs tā zeme, kas laužis ceļu uz socialismu... Vajag atnest novecojušos priekšstatu, ka tikai Eiropa var rādīt mums ceļu.»³ No partijas VI kongresa tribīnes Rīgas organizācijas delegāts A. Dižbite, apsveikdams kongresu latviešu strēlnieku vārdā, paziņoja: «Tagad štābs nožēlo, ka pieļāvis nacionālo pulku formēšanu, taču izformēt astoņus latviešu strēlnieku pulkus jau vairs nevar. Latviešu strēlnieki paziņojuši, ka viņi to nepieļaus. Sibīriešu pulki paziņojuši, ja notiks latviešu pulku izformēšana, tad būšot jārēķinās arī ar viņiem. Un otrādi. Latviešu un sibīriešu pulku vienība ir nesatricināma, un ja štābam neizdosies mūs izprovocēt uzbrukumam, tad es esmu pārliecināts, ka mēs spēsim padarīt XII armiju par «Sarkano armiju.»»⁴

Partijas VI kongress aicināja strādniekus un zemniekus gatavoties jaunām revolucionārām kaujām. Kongresa izdots partijas manifests visiem Krievijas darbaļaudīm, visiem strādniekiem,

¹ PSKP kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., LVI, 1954., 342. lpp.

² J. V. Staļins, Raksti, 3. sēj., 168. lpp.

³ Turpat, 177.—178. lpp.

⁴ Шестой съезд РСДРП(б). Партиздат, 1937, 84.—85. lpp.

zaldātiem un zemniekiem beidzās ar vārdiem: «Gatavojieties jel jaunām cīņām, mūsu kauju biedri! Stingri, vīrišķīgi un mierīgi, neļaudamies provokacijai, krājiet spēkus, kārtojieties kaujas kolonās! Zem partijas karoga, proletarieši un zaldāti! Zem mūsu karoga, apspiestie lauku ļaudis!»¹ VI kongress iegājis vēsturē kā Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanas kongress. Apbruņoti ar kongresa lēmumiem, boļševiki izvērtā plašu darbu, lai sagatavotu bruņotu sacelšanos.

1917. gada augustā buržuazija sāka gatavot Korņilova savvērestību. Korņilovs sapulcināja karaspēku, lai virzītu to uz Petrogradu, likvidētu Padomes un nodibinātu zemē militāru diktatūru. Viņš bija gatavs pavērt vācu karaspēkam ceļu uz Petrogradu, lai ar vācu imperialismā palīdzību noņņaugtu revolūciju. Korņilova nodevigajos plānos ievērojamu vietu ieņēma Rīga, kuras tuvumā XII armijas karaspēks ieņēma kaujas pozīcijas, noslēdzot ceļu uz Petrogradu.

Zaudējusi cerības viltus ceļā izformēt latviešu strēlnieku pulkus, kontrevolūcija nolēma ķerties pie ieročiem, izmantojot cīņā ar revolucionarajiem strēlniekiem visdažādākās triecienvienības, «nāves bataljonus» un citas kontrevolucionārās karaspēka daļas.

12. augustā pret 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulku, kas apsargāja Rīgu, uzsāka uzbrukumu «nāves bataljons». Darbā laida ložmetējus un rokas granatas, lai atbruņotu strēlniekus un izformētu pulku.² Taču latviešu strēlnieki Rīgas ielās atsita «nāves bataljona» uzbrukumu un iedzina viņus kazarmās. 2. pulka strēlniekus atbalstīja pārējie latviešu un sībiešu strēlnieku pulki, ar ko vajadzēja rēķināties kā XII armijas pavēlniecībai, tā arī tās Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejai. Kontrevolūcijas provokācija izgāzās. LSD CK un Rīgas komiteja savā uzsaukumā rakstīja: «Kontrevolūcija, kas uzvarēja Petrogradā, ar savu provokāciju cenšas to atkārtot Krievijas revolucionarajās nomalēs. Taču Jums, kontrevolucionāriem, savu mērķi sasniegt neizdosies.»³ 13. augustā, pēc kontrevolūcijas neveiksmīgā mēģinājuma atbruņot Rīgā latviešu strēlniekus, Korņilovs, uzstādamies tā sauktajā «valsts apspliedē», atklāti draudēja atdot Rīgu vāciešiem.

1917. gada 19. augustā vācu artilērija atklāja uguni uz XII armijas pozīcijām Ikšķiles rajonā. Neilgi pirms tam, pēc Korņilova pavēles, 19. augustā āgri no rīta steidzami atsauca vairākas karaspēka daļas no Kalnciema—Olaines—Ķekavas līnijas, lai

¹ PSKP CK kongresu, konferenču un CK plenumu rezolūcijās un lēmumos, I d., LVI, 1954., 347. lpp.

² ЦГВИА, ф. 2301/с, оп. 1, д. 127, лл. 150—151.

³ LPSR CVA, 7233. f., 1. ap., 2. l., 1. lapa.

gan «pavēlniecībai bija no pārbēdzējiem zināms ne tikai vācu trieciena virziens, bet arī uzbrukuma diena un pat stunda.»¹

Pieejas Petrogradai bija atklātas. Latviešu strēlnieki, palikuši bez artilērijas un rezervēm, varonīgi aizstāvēja pilsētu, lai segtu ceļu uz revolucionāro Petrogradu.

2. latviešu brigade, kas bija Rīgas frontes karaspēka pēdējā rezerves grupa, bez artilērijas, 16 verstu garā frontes iecirknī gar Juglas upi (400 cilvēku uz versti) 19. un 20. augustā varonīgi atsita vāciešu niknos uzbrukumus; vācieši bija pārcēlušies pāri Daugavai pie Ikšķiles. Tikai tad, kad spēcīgā vācu artilērija ar gāzes lādiņu palīdzību izlauza 2 verstu garu pārrāvumu frontes līnijā un vāciešu ķēdes parādījās jau aizmugurē vidējam kaujas iecirknim, kur atradās 5. Zemgales strēlnieku pulks, brigade atkāpās nākošajās pozīcijās.

No 21. līdz 23. augustam, kad karaspēka grupas kreisajā krastā (6. sībiešu un 43. armijas korpusi) atkāpās cauri Rīgai, iatviešu brigade, kas bija visu karaspēka grupu, kuras atradās pie Ikšķiles, pamats, ar savu neatlaidību kaujās kritiskajā momentā izdarīja lielu pakalpojumu visai XII armijai un deva iespēju grupai kreisajā krastā iziet no tai draudošā vācu karaspēka ielenkuma. Tikai 21. augustā, izmantojot savā labā korņiloviešu nodevību un koncentrējot pret Rīgas aizstāvjiem milzīgu artilērijas un karaspēka daļu pārspēku, vācu karaspēkam izdevās ielauzties pilsētā. Tūlī pēc Rīgas krišanas sākās izrēķināšanās ar revolucionarajiem strādniekiem un zaldātiem, kas bija palikuši pilsētā. Jau pirmajās dienās, pēc vācu pavēlniecības pavēles, Rīgā nošāva Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas 6 locekļus.²

Represijas pret revolucionarajiem Rīgas zaldātiem un strādniekiem, kuras sarīkoja vācu pavēlniecība, atklāti apsveica Krievijas buržuazija. Viens no viņas līderiem — Rodzjanko, — uzstājoties «sabiedrisko darbinieku» kongresā Maskavā ar priekšlikumu atdot vāciešiem Petrogradu, paziņoja: «... baidās, ka Petrogradā iešot bojā centralās iestādes. Pret to es iebildu, ka būšu ļoti priecīgs, ja visas šīs iestādes tiks iznīcinātas, tāpēc, ka tās Krievijai cita neka nav devušas kā ļaunumu... Pēc Rīgas atdošanas nodibinājās tāda kārtība, kāda vēl nekad tur nebija redzēta: nošāva desmit bāryežu, atgriezās gorodovoji.»³

Pēc Krievijas kontrevolūcijas ieskatiem, kura cerēja noslīcināt asinīs tautas masu revolūciju, represiju un terora režīma nodibināšana sagrābtajos rajonos bija vācu imperialisma lielā-

¹ А. И. Деникин. Очерки русской смуты, т. I, ч. II, 206. lpp.

² «Laukstrādnieku Циņa», 1917., 11.

³ История гражданской войны, т. I, М. 1936, 477. lpp. (ret. — A. D.).

kais nopelns. 22. augustā Ziemeļu frontes komisars Stankevičs telegrafēja Kerenskim: «Nododu Voitinska¹ telegramu, atrodos Daugavpils pārrāvuma rajonā. Stāvoklis draudīgs, bet *ceru, ka mērķis, kura dēļ mēs atdevām Rīgu, būs sasniegts.*»² Acīm redzama bija korņiloviešu noruna ar Kerenski, kas cerēja pēc Rīgas atdošanas dažu dienu laikā nodibināt Krievijā militaru diktaturu.

Taču šos plānus izjauca boļševiku vadītā tautas masu uzstāšanās pret Korņilova sazvērestību. Latviešu strēlnieku varonīgā pretošanās Rīgas pievārtē piespieda vācu pavēlniecību atteikties no plāna strauji virzīties uz Petrogradu cauri Vidzemei. Tas bija pirmais trieciens visai Korņilova avanturāi. Pēc Rīgas krišanas buržuaziskā prese uzsāka Ziemeļu frontes zaldātu un boļševiku vajāšanu, apvainojot viņus pilsētas atdošanā. Bet fakti pierādīja, ka Rīgu atdeva reakcionārie ģenerāļi ar Korņilovu priekšgalā pēc norunas ar Krievijas kontrrevolūcijas vadoņiem un Antantes imperialistiem. To apstiprina Rumanijas sūtņa telegrama savas valdības galvam. Ziņojot par sarunu ar Korņilovu, sūtņis Diamandi telegrafēja: «Ģenerālis piebilda, ka karaspēks atstājis Rīgu pēc viņa pavēles un atkāpies tāpēc, ka pēc viņa atzinuma labāk zaudēt teritoriju nekā armiju. Ģenerālis Korņilovs cer arī, ka Rīgas ieņemšana ietekmēs sabiedrisko domu nekavējoties atjaunot disciplīnu Krievijas armijā.»³

Latviešu boļševiki pēc Rīgas krišanas un okupācijas turpināja savu darbu kontrrevolūcijas trakošanas apstākļos. Pagrīdes darbam Rīgā tika atstāti vairāki LSD CK locekļi, kuru uzdevumos ietilpa arī sagatavot nelegalās «Cīņas» izdošanu Rīgā. Boļševistisko darbu vāciešu aizmugurē saskaņā ar LSD CK lēmumu veica tādi nelokāmi boļševiki kā R. Eichē, J. Lencmanis, R. Endrups, J. Silfs, A. Bērce un citi vadoši boļševiku partijas darbinieki. Pēc Rīgas krišanas Latvijas boļševistiskās preses organu izdošanu pārcēla uz Valmieru, kur pārcēlās arī LSD CK un Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes Izpildkomiteja. Grūtajās dienās, kad vācu imperialismis uzbruka Latvijai, kad kontrrevolūcijas spēki plosījās zemes iekšienē, Latvijas boļševiku orgāns «Laukstrādnieku Cīņa» griezās pie Latvijas darbaļaudīm ar uzsaukumu saliedēt spēkus. Sakarā ar Rīgas krišanu laikraksts savā ievadrakstā rakstīja: «Krievijas imperialisti pagaidu valdībā vairs nekaunās atklāti visas pasaules priekšā apliecināt savus laupīšanas un tautas žņaugšanas nolūkus, ko katrs bērns tagad saprot zem lozunga «līdz galīgai uzvarai». Un šo jauno upuru vidū ir arī Latvija un tās centrs Rīga. Notikumiem

¹ Voitinskis — Ziemeļu frontes komisaru palīgs — bija izbraucis kara darbības rajonā Rīgas pievārtē.

² ЦГВИА, ф. 266/с, оп. 1, д. 259, л. 87 (pasvitrojumi tekstā mani. — A.D.).

³ История гражданской войны, т. I, М. 1936, 179. lpp.

Rīgas frontē nav tikai stratēģiska, tiem ir arī sava politiska nozīme. Krievijas kontrrevolūcija nesnauž, kontrrevolucionārie ģenerāļi un buržuāzija gatavo triecienus revolūcijai... bet ja tas tā, tad arī revolūcionārai demokrātijai ir jānoslēdz sava fronte cīņā pret kontrrevolūciju un karu.»¹

Korņilovs nodevīgi atdeva Rīgu 20. augusta priekšvakarā — dienā, kad bija paredzētas Vidzemes Zemes padomes vēlēšanas. Pagaidu valdība 22. jūlijā apstiprināja «likumu par Vidzemes pašpārvaldi», pēc kura vajadzēja ievēlēt guberņas un apriņķu Zemes padomi.² Zemes padomēm vajadzēja pārstāvēt vietējo politiski administratīvo un saimniecisko varu. Kontrrevolūcija Vidzemes Zemes padomes vēlēšanās nevarēja cerēt uz panākumiem. Priekšvēlēšanu kampaņa parādīja, ka ievērojams vēlētāju vairākums ir boļševiku pusē un atbalsta viņu izstrādāto vēlēšanu platformu. Savus kandidātu sarakstus vēlēšanās izvirzīja trīs galvenās partijas: LSD kopā ar Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomēm, budžu partija — t. s. Zemnieku savienība un eseri.

Vēlēšanu priekšvakarā 1917. gada 18. augustā LSD CK un Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome publicēja savu vēlēšanu platformu. Tajā bija teikts: «Visai varai ir jāpāriet revolūcionārās demokrātijas, t. i., Viskrievijas strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomes rokās. Nedalītai Latvijai (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātai uz demokrātijas principiem.»³

Boļševistiskā vēlēšanu programma prasīja likvidēt reakcionāro muižniecības kārtu un visas kārtu privilēģijas, visas zemes nacionalizāciju, baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas — no baznīcas, 8 stundu darba dienas ieviešanu visiem strādniekiem, darbaļaužu sociālo apdrošināšanu un bezmaksas apmācību skolās.⁴ Par šīm prasībām balsoja lielum lielais vēletāju vairākums. Kontrrevolūcijas cerības, ka līdz ar Rīgas krišanu revolūcionārajai kustībai būs dots iznīcinošs trieciens, neattaisnojās. Vidzemes Zemes padomju vēlēšanās neokupētos Vidzemes apriņķos visvairāk balsu dabūja LSD saraksti. Tā, piemēram, Valmieras apriņķa pagastos vēlēšanās pavisam piedalījās 49 956 vēletāji, no tiem par 1. sarakstu (LSD) nodeva savas balsis 32 976 vēletāji, par 2. sarakstu (Zemnieku savienību) — 15 325 vēletāji un par 3. sarakstu (eseri) — 1283 vēletāji, 372 biļetenus atzina par nederīgiem.⁵

¹ «Laukstrādnieku Cīņa», 1917., 8.

² LPSR CVA, 866. f., 2. ap., 263. 1., 179.—180. lapa.

³ «Laukstrādnieku Cīņa», 1917., 7.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat, 8.

* Cēsu apriņķī no 41 208 vēletājiem par 1. sarakstu (Zemnieku savienība) nodeva savas balsis 16 745 vēletāji, par 2. sarakstu (eseri) — 3380 vēletāji un par 3. sarakstu (LSD) — 21 083 vēletāji.¹ LSD vēlēšanu rezultātā dabūja 8 deputatu vietas Valmieras apriņķī, 9 — Valkas apriņķī un 7 — Cēsu apriņķī; Zemnieku savienība — 4 vietas Valmieras apriņķī, 6 — Valkas apriņķī un 5 — Cēsu apriņķī. Eseri dabūja tikai vienu vietu (Cēsu apriņķī). Tādi bija Vidzemes Zemes padomes vēlēšanu rezultāti. 29. augustā Valkā notika pirmā Padomes sēde, kurā $\frac{2}{3}$ bija Latvijas strādnieku un darba zemnieku pārstāvji.²

Vēlēšanu rezultāti liecināja par revolūcijas spēku pieaugumu Latvijā. Cenzdamās iznīcināt revolūcijas augošos spēkus, buržuāzija pieslēgās Korņilova kontrrevolucionarajam dumpim. 1917. gada 25. augustā Korņilovs virzīja uz Petrogradu ģenerāļa Krimova 3. jātnieku korpusu, kurā ietilpa kazaku pulki un «mežonīgās divīzijas» daļas. Līdz ar korņiloviešu dumpja sākšanos reakcija pastiprināja uzbrukumu boļševiku partijai. Ar Kerenska pavēli slēdza Latvijas boļševistiskos laikrakstus «Cīņu» un «Brīvais Strēlnieks».³

Mobilizējot masas cīņai ar korņiloviešiem, boļševiki nepārtrauca cīņu pret buržuāzisko Pagaidu valdību. Latvijas boļševistiskā prese izskaidroja tautas masām Korņilova uzstāšanās nozīmi. Laikraksts «Laukstrādnieku Cīņa» rakstīja: «Tagad visi runā par Korņilova neģēlīgo sazvērestību pret revolūciju, visi nosoda šā kontrrevolucionārā ģenerāļa rīcību, turpretī visai maz nākas dzirdēt, ka aiz Korņilova slēpjas ne tikai pulciņš izdēdējušu cara ģenerāļu, bet visi t. s. «dzīves sabiedrības spēki» ar kadetisko buržuāziju priekšgalā.»⁴

Boļševiki mobilizēja visus spēkus, lai satriektu kontrrevolūcijas plānus. Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja aicināja strādniekus un zaldātus uz aktīvu bruņotu prettriecienu kontrrevolūcijai. Strādnieku Sarkanās gvardes vienības šajās dienās vairākkārt pieauga. Arodbiedrības mobilizēja savus biedrus cīņai pret kontrrevolūciju. Petrogradai palīgā ieradās Kronštates matroži, apkārt pilsētai cēla nocietinājumus, masas gatavojās cīņai. Korņilova dumpis ātri tika likvidēts boļševiku vadībā.

Korņilova dumpis izraisīja Latvijas darbaļaužu un Ziemeļu frontes zaldātu sašutumu. To nācās atzīt arī XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas vadītājiem — Kučīnam un Belousovam. Savā telegramā Kerenskim viņi rakstīja, ka «Korņilova sazvērestība dziļi ietekmējusi armijas masu dzīvi. Masas vairs netic tam, kam agrāk ticēja, un prasa, lai tās ātrāk pasar-

¹ LPSR CVA, 990. f., 2. ap., 87. l., 67. lapa.

² «Laukstrādnieku Cīņa», 1917., 9.

³ ЦГВИА, ф. 2031/с, оп. 1, л. 113, л. 194.

⁴ «Laukstrādnieku Cīņa», 1917., 9.

gātu no melnās nodevības, no saņemtā trieciena.»¹ Korņilova dumpja dienās latviešu rezerves pulks nosūtīja telegramu uz Petrogradu Padomju Centralajai Izpildkomitejai, kurā piedāvāja savu palīdzību cīņā pret kontrevolūciju.² Darbaļaužu masas prasīja, lai Pagaidu valdība nodod tiesai Korņilovu un citus dumpja organizētājus.

No Daugavpils Petrogradā uz CIK adresi nosūtīja šādu telegramu: «Daugavpils strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomes Izpildkomiteja prasa, lai valdība un demokratijas centralie organi nodod Korņilovu un visus viņa līdzdalībniekus atklātai revolucionārai tiesai.»³ Tādas pašas prasības ienāca arī no citām Latvijas Padomēm.⁴ Pagaidu valdība, masu ietekmēta, bija spiesta atstādināt Korņilovu no augstākā virspavēlnieka posteņa un dot rīkojumu par viņa nodošanu tiesai.

Par Korņilova dumpi V. I. Ļeņins rakstīja: «Korņilova sacelšanās vēsturiskā nozīme ir tieši tā, ka šī sacelšanās ar ārkārtīgu spēku atvēra tautas masām acis un parādīja to patiesību, ko slēpa un līdz šim laikam slēpj eseru un meņševiku izlīdzēju frazes, proti: muižnieki un buržuazija ar k. d. partiju priekšgalā un ģeneraļi un oficiēri, kas stāv viņu pusē, ir saorganizējušies, viņi ir gatavi izdarīt un viņi izdara pašus briesmīgākos noziegumus — atdot Rīgu (un pēc tam arī Petrogradu) vāciešiem, atvērt viņiem fronti, atdot apšaušanai boļševistiskos pulkus, sākt dumpi, vest uz galvaspilsētu karaspēku ar «mežonīgo divīziju» priekšgalā utt. — visu to tālab, lai sagrābtu visu varu buržuazijas rokās, lai nostiprinātu muižnieku varu uz laukiem, lai noslīcinātu zemi strādnieku un zemnieku asinīs.»⁵

LIELĀS OKTOBRA SOCIALISTISKĀS REVOLUCIJAS UZVARA LATVIJĀ

Pēc korņiloviešu sagrāves iestājās jauns socialistiskās revolūcijas sagatavošanas posms — trieciena organizēšanas periods. Šo posmu raksturoja straujš politiskās krīzes kāpinājums zemē, pilnīgs valdošo aprindu apjukums, meņševiku un eseru izolācija un svārstīgo elementu masveidīga pāreja boļševiku pusē.

Korņiloviešu sagrāve iezīmēja jaunu Padomju darbības atjaunošanas un atdzīvošanās posmu, Padomju boļševizācijas posmu. Kopš 31. augusta Petrogradas Strādnieku deputātu padome kļuva boļševistiska, bet drīz pēc tam — 5. septembrī boļ-

¹ ЦГАОП СССР, ф. 6978, оп. 1, д. 387, л. 51.

² Turpat, 266. l., 49. lapa.

³ Turpat, 264. l., 66. lapa.

⁴ Turpat, 1235. f., 80. ap., 30. l., 12. lapa.

⁵ V. I. Ļeņins, Raksti, 25. sēj., 289. lpp.

ševiku pusē pārgāja Maskavas Padome. Padomju boļševizācijas process risinājās visā Krievijā.

Boļševiku ietekme sāka ātri pieaugt arī uz laukiem. Trūcīgā zemniecība arvien ciešāk saliedējās ap boļševikiem, bet vidējie zemnieki pievienojās trūcīgajām zemniecības masām. Plašās zemniecības masas sāka saprast, ka tikai Komunistiskā partija ir spējīga likvidēt muižnieku zemes īpašumus un veco agraro iekārtu, ir gatava atdot zemi zemniekiem un atbrīvot viņus no kara, un tāpēc uzsāka cīņu par mieru un zemi. No jauna tika izvirzīts lozungs «Visu varu Padomēm!». Taču tagad tas bija lozungs Padomēm sacelties pret Pagaidu valdību, lai nodotu visu varu zemē boļševiku vadīto Padomju rokās.

Latviešu strēlnieki un Latvijas darbaļaudis ar lielu sajūsmu uzņēma vēsti par Padomju boļševizāciju Pēterburgā un Maskavā. Šajā periodā Latvijā, kur Padomju lielāko daļu bija stingri iekarojuši boļševiki jau pirms septembra, attīstījās boļševizācijas process arī vietējos pašpārvaldes organos — pārtikas komitejās, pagastvaldēs un citās vietējās iestādēs. Boļševiki enerģiski cīnījās arī pret saimniecisko sabrukumu un badu, postošajām rekvizīcijām, pret spekulāciju ar pārtikas precēm. Piedaloties Vidzemes Zemes padomes un Āpriņķu zemes padomju darbā, boļševiki tai pašā laikā izskaidroja masām, ka vienīgā izeja no saimnieciskā sabrukuma ir visas varas pāreja Padomju rokās, proletariskā revolūcija.

Latviešu buržuazija, būdama mazākumā Vidzemes Padomē, darīja visu iespējamo, lai izjauktu Padomju darbu un boļševiku ieteiktos pasākumus. Pārliecinājušies par to, ka buržuazijai neizdosies vadīt Zemes padomi, buržuazijas pārstāvji 9. oktobrī atstāja Vidzemes Padomi, lai pilnīgi sev atraisītu rokas kontrrevolucionarajai darbībai. Tajā pašā laikā buržuazija un Zemnieku savienības līderi savas preses slejās izvērtā apmelojumu kampaņu pret boļševikiem, revolucionarajiem zaldātiem, strādniekiem un zemniekiem, nosaucot viņus par zemes saimnieciskā sabrukuma un posta vaininiekiem.

Taču buržuazija nespēja apturēt revolūcijas attīstību. Korņiloviešu sakāve parādīja, ka boļševiku partija izaugusi par revolūcijas izšķirošu spēku, kas spējīgs satriekt kontrrevolūcijas spēkus. Pēc Rīgas krišanas latviešu boļševiki koncentrēja savu darbību trijos neokupētajos apriņķos: Valkas, Valmieras un Cēsu. Šeit boļševiki ciešā kontaktā ar strēlnieku organizācijām veica lielu darbu masās.

1917. gada 10. oktobrī V. I. Leņina vadībā notika KSDS (b) P CK vēsturiskā sēde, kurā, pēc V. I. Leņina ziņojuma, pieņēma lēmumu tuvākajās dienās sākt bruņotu sacelšanos. Partija gatavoja strādnieku šķiru izšķirošām kaujām par socialistisko revolūciju.

Krūmiņš-Pilats.

16. oktobrī Valkā notika LSD XV ārkārtējā konference. Tās dalībnieki apsprieda jautājumu par bruņotu sacelšanos sakarā ar KSDS(b)P CK 10. oktobra lēmumu, par kuru ziņoja KSDS(b)P CK pārstāvis V. Antonovs-Ovsejenko.¹

Konference pieņēma lēmumu visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt Petrogradas proletariata sacelšanos, kurš gāja revolūcijas avangardā.

Rezolūcijā, kuru vienbalsīgi pieņēma pēc konferences priekšsēdētāja J. Krūmiņa (Pilata) priekšlikuma, bija norādīts, ka «Pienācis izšķirošo cīņu pēdējais brīdis, kad izšķirsies ne tikai Krievijas, bet visas pasaules revolūcijas liktenis... Iekļaujoties šajā cīņā, latviešu proletariātam visciešākā kārtā jāsaistās ar Krievijas strādnieku

šķiru, nešķirot savu likteni no Krievijas strādnieku cīņas un uzvarām un uzskatot par savu uzdevumu visiem spēkiem un cīņas līdzekļiem atbalstīt proletariāta revolucionāros centrus (Petrogradu, Maskavu u. c.) par valsts varas pāreju strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu Padomju rokās.»²

Konferences 3. Kurzemes pulka delegāts K. Poema savās atmiņās raksta: «Ar stingru apņemšanos cīnīties par proletariskās revolūcijas uzvaru latviešu strādnieku pārstāvji aizbrauca no konferences uz saviem pulkiem.»³ Nākošajā dienā pēc LSD XV ārkārtējās konferences Valkā notika zaldātu mītiņš, kurā zaldāti, pievienojušies Petrogradas pilsētas revolucionarajam garnizonam un proletariātam, «deva zvērestu sekot revolucionarajai demokratijai un pieņēmuši vienbalsīgi, trim atturoties, Latvijas socialdemokrātijas konferences (1917. gada 16. oktobrī) rezolu-

¹ Latvju strādnieku vēsture, I sēj., II d., Maskavā, 1928., 31. lpp.

² «Latvju Strādnieks», 1917., 45.; sk. arī krājumu «LKP 25 gadi», Maskavā, 1929., 390.—394. lpp.

³ Latvju strādnieku vēsture, I sēj., II d., Maskavā, 1928., 398. lpp.

ciju par pašreizējo momentu».¹ Saskaņā ar LSD ārkārtējās konferences lēmumu bruņotās cīņas vadīšanai par Padomju varu 18. oktobrī Cēsīs nodibināja XII armijas rajona kara revolucionāro komiteju. Tās uzdevums bija sacelšanās momentā Petrogradā ieņemt visus stratēģiskos punktus virzienā uz Petrogradu un paralizēt XII armijas štaba kontrrevolucionāro darbību un raudzīties, lai no frontes netiktu nosūtītas kontrrevolucionaras karaspēku daļas uz Petrogradu sacelšanās apspiešanai. XII armijas kara revolucionarajā komitejā (KRK) ietilpa LSD CK, XII armijas LSD kara organizācijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas, XII armijas ierakumu strādnieku izpildkomitejas, «kreisā bloka» (XII armijas revolucionāro krievu un latviešu pulku apvienība) pārstāvji, kā arī Cēsu, Valmieras, Valkas un Tartu Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomiteju pārstāvji.²

Latviešu Strēlnieku padomes izpildkomitejas pārstāvis XII armijas KRK bija J. Čariņš (XII armijas KRK priekšsēdētājs), XII armijas ierakumu strādnieku izpildkomitejas pārstāvis — Fr. Markuss (XII armijas KRK priekšsēdētāja vietnieks). Kara revolucionārās komitejas nodibināja arī latviešu strēlnieku pulkos un Latvijas pilsētās.

20. oktobrī Cēsīs notika latviešu strēlnieku mazās Padomes apspriede, kurā piedalījās pulku, brigāžu komitejas, KSDS (b) P CK, LSD CK un LSD XII armijas kara organizācijas pārstāvji. Ar ziņojumu par pašreizējo momentu un latviešu strēlnieku uzdevumiem uzstājās LSD CK loceklis J. Krūmiņš (Pilats) un latviešu strēlnieku pulku komisars S. Nachimsons. Savā runā J. Krūmiņš (Pilats) uzsvēra, ka latviešu strēlnieku galvenais uzdevums ir aizsargāt Petrogradu no Krievijas un starptautiskās kontrrevolūcijas uzbrukuma. Rezolūcijā bija norādīts: «Visu zemju proletariāta cerības pašreizējā momentā ir vērstas uz revolūciju Krievijā, kur notiks pirmās izšķirošās kaujas starp proletarisko demokrātiju (strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu Padomes) un buržuaziskās kontrrevolūcijas diktaturu (Kerenska valdība). Revolucionārā krīze nobriest, izšķirošā cīņa kļūst neizbēgama. Tikai tautas sacelšanās un pilnīgas kontrrevolūcijas sakāves rezultātā vara pāries strādnieku, zaldātu un bezzemnieku (trūcīgās zemniecības) rokās, kuri vienīgi var vēl glābt Krieviju no draudošā posta, no miera uz Krievijas rēķina, no Rietumeiropas imperialistu verdzības, aicinot arī Rietumeiropas proletariātu uz revolucionāru sacelšanos.»³

Boļševiku rezolūciju, kas aicināja būt gataviem jebkurā mo-

¹ «Latvju Strēlnieks», 1917., 46.

² Turpat, 53. —

³ Turpat, 49.

mentā uzsākt bruņotu cīņu par Padomju varas nodibināšanu, vienbalsīgi pieņēma Latviešu strēlnieku padomes.

Šī rezolūcija bija latviešu strēlnieku atbilde uz Zinovjeva un Kameņeva nodevību, kuri uzstājās pret bruņotu sacelšanos.

Bruņota strādnieku un zaldātu sacelšanās Petrogradā sākās 24. oktobrī (6. novembrī). Boļševiku partijas stingrā vadība ar V. I. Ļeņinu priekšgalā, strādnieku — sarkano gvardu, revolucionāro zaldātu un matrožu izšķirošā un pašai izlēdzīgā cīņa noveda pie muižnieku un kapitalistu varas gāšanas. 1917. gada 25. oktobrī (7. novembrī) socialistiskā revolūcija uzvarēja. Tajā pašā dienā publicēja V. I. Ļeņina uzrakstīto Revolucionārās kara komitejas (pie Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes) uzsaukumu «Krievijas pilsoņiem!»¹.

Pagaidu valdība bija gāzta, vara pārgāja Padomju rokās. 1917. gada 25. un 26. oktobrī (7.—8. novembrī) Petrogradā notika II Viskrievijas Strādnieku un zaldātu deputātu padomju kongress, kas pieņēma dekretus par mieru un zemi un nodibināja Padomju valdību, — Tautas komisaru Padomi ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. Kongresa darbā piedalījās arī latviešu strēlnieku un Latvijas Padomju delegāti (R. Ķīsis, K. Pētersons, P. Stučka u. c.). K. Pētersons, atbildot uz Kučina (XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs) un citu meņševiku draudiem «atstāt kongresu», sacīja: «Latviešu strēlnieki vairākkārt paziņojuši, ka vara jāsaņem savās rokās. Lai viņi aiziet, armija nav ar viņiem.»²

Socialistiskā revolūcija Krievijā, kas sākās ar uzvarām viņagoto bruņoto sacelšanos Petrogradā, ātri izplatījās pa visu zemi.

26. oktobrī XII armijas KRK izdeva manifestu strādniekiem un zaldātiem ar aicinājumu atbalstīt galvaspilsētā nodibināto Padomju varu. Manifestā bija sacīts: «Biedri, zaldāti un strādnieki! Sītusi liktens stunda! Sākusies cīņa par varas pāreju pašas tautas rokās. Kontrevolucionārā bagātnieku Pagaidu valdība ir sevi atmaskojusi... Vispirms sacelās sarkanā Petrograda... Mums jāpalīdz šiem tautas revolūcijas cīnītājiem, viņi nedrīkst par mums šaubīties. Nav vajadzīgi vārdi, bet darbi!»³

Tajā pašā dienā XII armijas kara revolucionārā komiteja izdeva pavēli 1. Daugavpils un 3. Kurzemes pulkam ieņemt Cēsis. 27. oktobrī XII armijas komandieris ģenerālis Juzefovičs paziņoja ģenerālim Čeremisovam, ka «izveidota viltus Kara revolucionārā komiteja, ko vada latviešu strēlnieku Padomes izpildkomiteja, šī komiteja izsaukusi pirmo un trešo latviešu pulkus, kas aizgājuši

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 26. sēj., 203. lpp.

² Архив Октябрьской революции. Второй Всероссийский съезд Советов. Р. и С. Д., М. 1928, 5.—6. lpp.

³ «Latvju Strēlnieks», 1917., 53.

patvarīgi saskaņā ar šo izsaukumu no sava rajona.»¹ Latviešu strēlnieku pulki kopš pirmajām cīņas dienām par Padomju varas nodibināšanu Latvijā pārgāja XII armijas KRK rīcībā un nepakļāvās Ziemeļu frontes un XII armijas pavēlniecībai. 28. oktobrī pēc kara revolucionarās komitejas nodibināšanas Cēsis 6. Tukuma un 7. Bauskas pulki saņēma XII armijas KRK pavēli ieņemt Valmieru un Valku. 2. Rīgas, 4. Vidzemes un 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulki kaujas gatavībā palika savās vietās. Latviešu strēlnieku rezerves pulks, kas bija Tartu, atradās vietējās kara revolucionarās komitejas rīcībā.

Latviešu strēlniekiem oktobra dienās pēc Partijas CK norādījuma vajadzēja aizturēt kontrrevolūcijas spēku pārsviešanu no frontes palīgā Kerenskim apspiest sacelšanos Petrogradā.

Šajā sakarībā Juzefovičs 28. oktobrī ziņoja Ziemeļu frontes komandierim Čeremisovam: «Kara revolucionārā komiteja Cēsis paziņo, ka latviešiem esot dots kāds speciāls uzdevums, bet nenorāda — kāds.»²

Šo uzdevumu latviešu strēlnieki godam izpildīja. Viņi ieņēma svarīgus dzelzceļu mezglus un stacijas — Cēsis, Valmieru, Valku, Tartu, nedodot iespēju kontrrevolūcijai pārsviet karaspēku uz Petrogradu un Maskavu. No XII armijas nevienu karaspēka daļu nenosūtīja uz Petrogradu sacelšanās apspiešanai.

Petrogradā vairāki tūkstoši latviešu strādnieku, cīnīdamies Sarkanās gvardes rindās, piedalījās Pagaidu valdības gāšanā. Tajās dienās partijas Petrogradas komitejā darbojās LSD CK loceklis P. Stučka. Bruņotās sacelšanās norisē Maskavā bez latviešu strādniekiem — sarkanajiem gvardiem aktīvi piedalījās arī V armijas daugaviešu vienība.

XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja mēģināja organizēt kontrrevolūcijas spēkus Latvijā, nodibinot Valkā «Dzimtenes un revolūcijas glābšanas komiteju». Kontr-revolūcija izdarīja mēģinājumu izdemolēt laikraksta «Brīvais Strēlnieks» redakciju. XII armijas komandieris Juzefovičs uzsāka savilkēt karaspēku ap Valku. Vienlaikus XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja mēģināja aizkavēt latviešu strēlnieku virzīšanos uz Valku un Valmieru. 29. oktobrī XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks Tumarkins nosūtīja telefonogramu 13. korpusa štābam: «Dodiet rīkojumu, lai latviešu brigādei tuvākajās 2 stacijās nebūtu neviena lieka vagona, nevienas lokomotives, tas ir nepieciešams, lai aizkavētu patvaļīgo kustību.»³

¹ «Красный архив», т. 4(23), М. 1927, 177. lpp.

² Turpat, 180. lpp.

³ ЦГВИА, ф. 941/с, оп. 1, д. 17, л. 11.

Ģenerālis Juzefovičs nosūtīja uz Valku 20. dragunu pulku un deva rīkojumu nosūtīt uz Valkas rajonu arī pārējos 17. kavalerijas divīzijas pulkus, jo šo divīziju viņš uzskatīja par Pagaidu valdībai uzticīgu.¹ Savukārt XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja telegrafēja 17. divīzijas štābam un divīzijas komitejai: «Lai pastiprinātu Valkas pilsētas un dzelzceļu mezgla apsardzību, apstiprinām nepieciešamību nosūtīt uz Valku 17. kavalerijas divīziju.»² 43. korpusa komandieris saņēma pavēli neatdot revolucionāriem pulkiem Valmieru un aizkavēt to virzīšanos uz Valku. Taču visas šīs pavēles nevarēja apturēt revolucionārā karaspēka uzvarām vainagoto gājienu. 29. oktobrī (11. novembrī) 6. un 7. latviešu pulki iegāja Valmierā. Pēc dažām dienām 6. latviešu strēlnieku pulks izgāja no Valmieras virzienā uz Valku. Strenčos tam pievienojās 42. smagā artilērijas divīziona baterija un 483. Novoladogas pulka baterija ar ložmetējnieku komandu. 5. latviešu pulka komandieris J. Vācietis, vēlāk visu KPFSR bruņoto spēku pirmais virspavēlnieks, izstrādāja Valkas ieņemšanas plānu un ziņoja par to XII armijas KRK sēdē.³ Ar katru dienu arvien vairāk Ziemeļu frontes zaldātu pārgāja revolūcijas pusē.

XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas eseru un meņševiku vadība, cerēdama vēl paturēt varu savās rokās, 28. oktobrī Cēsīs sasauca XII armijas kongresu.⁴ Vēlēšanas uz šo kongresu notika pirms bruņotās sacelšanās Petrogradā, un eseriem kongresā bija diezgan liels skaits piekritēju. Jau pašā darba sākumā kongress sašķēlās divās grupās — «kreiso blokā», kurā ietilpa boļševiki un «kreisie» eseri, un «labējo blokā», kas bija meņševiku un eseru bloks. No 7 vietām prezidijā 3 vietas ieguva boļševiki. Sākumā par kongresa priekšsēdētāju ievēlēja boļševiku S. Nachimsonu, bet pēc pārbalsošanas — labējo eseri M. Ļichaču. Kongresa darba laikā vietējā garnizona zaldāti un delegācijas no frontes noorganizēja solidaritātes demonstrāciju ar boļševikiem un prasīja nodot visu varu Padomēm.⁵ Gandrīz visos jautājumos XII armijas kongress pieņēma meņševiku un eseru rezolūcijas. Taču jautājumā par attiecībām pret Oktobra revolūciju kreiso bloks uzvarēja. Ar 248 balsīm pret 243 balsīm noraidīja labējo bloka rezolūciju, kura solidarizējās ar Viskrievijas dzimtenes un revolūcijas glābšanas komiteju, un pieņēma kreiso bloka rezolūciju, kurā bija sacīts: «Kongress paziņo, ka atgriešanās pie pagātnes nenotiks un ka Pagaidu koalīcijas valdībai brīvajā Krievijā nav vairs vietas. Mēs apsolum ar visiem

¹ «Красный архив», т. 4(23), 180. lpp.

² ЦГВИА, ф. 941/с, оп. 1, д. 17, л. 16.

³ Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., II d., Maskavā, 1928., 423. lpp.

⁴ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 12, л. 482.

⁵ Турпат, д. 16, л. 42.

mūsu rīcībā esošajiem līdzekļiem plaši atbalstīt strādnieku un zemnieku valdību, kas ir atbildīga zaldātu, zemnieku un strādnieku deputātu Viskrievijas Padomei.»¹ Kongresā ievēlēja armijas komiteju jaunā sastāvā — pa 22 cilvēkiem no kreiso bloka un labējo bloka. Vēlēšanās boļševiki izvirzīja šādas prasības, ko kongress pieņēma:

1) pēc divām nedēļām jāsauc jauns kongress un jāsarīko armijas komitejas pārvēlēšanas,

2) jaunajā komitejas sastāvā nedrīkst ieiet neviens no vecajiem Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas locekļiem — kučiniešiem, t. i., meņševika Kučina, armijas komisara piekritējiem,

3) «Glābšanas komitejas» darbība jāpārtrauc.²

Jaunizvēlētajā XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejā bija divi priekšsēdētāji: no kreiso bloka un no labējo bloka. Komiteja nevarēja strādāt lietišķi un formali pastāvēja līdz XII armijas ārkārtējam kongresam, kas 1917. gada novembra vidū ievēlēja jaunu boļševistisku XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteju. Pa to laiku, kamēr meņševiku un eseru vadītās Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas apspriedās un lēma par XII armijas neitralitāti,³ boļševiku pusē cits pēc cita pārgāja Ziemeļu frontes pulki un divīzijas.

Generalis Juzefovičs želojās priekšniecībai, ka viņam nav līdzekļu, lai pretotos boļševistiski noskaņotajiem pulkiem, bet Čeremisovs viņam paziņoja: «Man nav reāla spēka ... 17. kavalērijas divīzija ir uzticamāka, bet tā pieņēmusi rezolūciju: saglabāt neitralitāti.»⁴

1917. gada 4. novembrī ģenerālis Čeremisovs sarunā ar Juzefoviču par stāvokli XII armijā atzinās: «Ar ko tad es varu tev palīdzēt? Ja tev nav uzticama karaspēka, uz kā tu varētu balstīties, tad man vēl jo vairāk tāda karaspēka nav.»⁵

Cara ģenerāļiem un Pagaidu valdībai Ziemeļu frontē nebija uzticama karaspēka, kaut arī šeit bija sakoncentrēta ievērojama krievu armijas daļa. Ar to izskaidrojams tas apjukums un svārstīšanās, kas tik spilgti šajās dienās izpaudās Ziemeļu frontes un tās atsevišķo armiju pavēlniecības rīcībā.

7. (20.) novembrī 6. latviešu strēlnieku pulks ieņēma Valkā dzelzeļu mezglu, telegrafu, pastu, XII armijas štabu un citas iestādes. Pēdējais kontrrevolūcijas atbalsta punkts Latvijas neokupētajā daļā bija strēlnieku ieņemts.

14. un 15. novembrī notika XII armijas ārkārtējais armijas

¹ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 16, л. 42.

² История гражданской войны, т. II, 473. lpp.

³ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 17, л. 78.

⁴ «Красный архив», т. 5(24), М. 1927, 74. lpp.

⁵ Turpat, 75. lpp.

kongress, kura vairākums izteicās par Padomju varas nodibināšanu. «Cīņa» rakstīja: «Ar 405 balsim pret 143 balsim kongress pieņēma boļševiku rezolūciju par politisko stāvokli. Ar to kongress parādīja savu politisko seju un nosacīja zaldātu deputātu Padomes izpildkomitejas likteni.»¹ Kongress ievēlēja jaunu boļševistisku Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteju. Par tās priekšsēdētāju ievēlēja latviešu strēlnieku pulku komisaruru S. Nachimsonu. Jaunā XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomiteja 19. novembrī telegrafēja visām armijas komitejām: «XII armijas komiteja apsveic strādnieku, zaldātu un zemnieku apvienošanās Petrogradā. Aicinām visas armijas kopā ar mums visiem līdzekļiem (arī ar ieroču spēku) atbalstīt Tautas Komisaruru Padomi.»²

Cīņa par Padomju varu sekmīgi norisa arī Latgalē, kas tajā laikā ietilpa Vitebskas guberņā.

Plašas darbaļaužu masas un latviešu strēlnieki atbalstīja patiesas tautas varas — Padomju varas nodibināšanu. Par to liecina Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti; vēlēšanu laikā Ziemeļu frontes zaldātu un Latvijas iedzīvotāju lielum lielais vairākums balsoja par boļševiku partijas kandidātiem. Gatavošanās Satversmes sapulces vēlēšanām Latvijas teritorijā izvērtās 1917. gada oktobrī. Dienu pirms socialistiskās revolūcijas uzvaras Ziemeļu frontes komisija sakarā ar Satversmes sapulces vēlēšanām oficiāli reģistrēja KSDS(b)P kandidātu 5. sarakstu 25 cilvēku sastāvā ar V. I. Ļeņinu priekšgalā.³

Latvijas neokupētajā teritorijā vēlēšanās bija izvirzīts arī LSD kandidātu 3. saraksts ar P. Stučku priekšgalā. Latgalē partija aicināja visus darbaļaudis balsot par 5. sarakstu. Strēlnieki savā uzsaukumā Latgales darbaļaudīm rakstīja: «Tas ir kā Vitebskas guberņas darbaļaužu, tā arī Latgales strādnieku, trūcīgo zemnieku un bezzemnieku aizstāvju saraksts. Mēs, strēlnieki, aicinām balsot par šo sarakstu visus zemniekus un strādniekus, kas dzīvo Latgalē. Jūsu saraksts armijā un dzimtenē var būt tikai socialdemokratijas 5. saraksts.»⁴

Satversmes sapulces vēlēšanas Ziemeļu frontē un Latvijas neokupētajā daļā (Vidzemē) notika 1917. gada oktobra beigās un novembra sākumā. Pēc Ziemeļu frontes vēlēšanu komisijas 29. novembra sēdes protokola ziņām⁵, pavisam Ziemeļu frontē Satversmes sapulces vēlēšanās piedalījās 828 651 vēlētājs. No tiem par 5. sarakstu (KSDS(b)P) balsoja 465 581 vēlētājs.

XII armijā par boļševikiem balsoja lielum lielais vairākums —

¹ «Cīņa», 1917., 15.

² ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 17, л. 176.

³ ЦГВИА, ф. 13, оп. 2, д. 210, л. 8.

⁴ «Brīvais Strēlnieks» (Valkā), 1917., 15.

⁵ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 17, л. 272.

205 954 cilvēki. XII armijas Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs S. Nachimsons, telegrafējot partijas CK uz Petrogradu un laikrakstu «Pravda», «Soldatskaja pravda» un «Izvestija Sovetov» redakcijām par Satversmes sapulces vēlēšanu rezultātiem XII armijā, rakstīja: «Ziemeļu frontes citās armijās bolševikiem bija tikpat noteikta uzvara.»¹

Latviešu strēlnieku pulkos par bolševikiem balsoja vairāk nekā 90 procentu personālā sastāva. 8. Valmieras strēlnieku pulks gandrīz visas savas balsis nodeva par bolševikiem. No septiņiem kandidātu sarakstiem bolševiku 5. saraksts saņēma 2316 balsis, bet visi pārējie saraksti kopā — tikai 25 balsis.²

Vidzemē balsošanā piedalījās 136 080 vēlētāju. No tiem par LSD 3. sarakstu savas balsis nodeva 97 781 vēlētājs.³ No Ziemeļu frontes un Latvijas neokupētās daļas Satversmes sapulcē ievēlēja 17 deputatus, tajā skaitā 12 bolševikus.⁴

Ievēlēto bolševiku deputātu vidū bija V. I. Ļeņins, P. Stučka, Fr. Roziņš (Āzis), S. Nachimsons, J. Bērziņš, V. Antonovs-Ovsejenko un N. Podvoiskis. Pēc savas ievēlēšanas no Ziemeļu frontes apgabala V. I. Ļeņins, kas bija ievēlēts Satversmes sapulcē arī no citiem vēlēšanu apgabaliem, frontes komisijai uzrakstīja paziņojumu, ka viņš paliek par Baltijas flotes deputātu. Sakarā ar to no Ziemeļu frontes bija ievēlēts pēc bolševiku saraksta nākošais kandidāts — A. Vasiļjevs, aktīvs Ziemeļu frontes cīnītājs par Oktobra uzvaru.⁵

1917. gada 3. un 4. (16. un 17.) decembrī Rēzeknē notika Latgales strādnieku, zaldātu un zemnieku pārstāvju kongress. Kongress nosūtīja apsveikuma telegramu Padomju valdībai — Tautas komisāru padomei un Petrogradas strādniekiem, zaldātiem un matrožiem.⁶

No 16 līdz 18. (29.—31.) decembrim notika Latvijas strādnieku strēlnieku un bezzemnieku deputātu II kongress, kas svinīgi pasludināja Padomju varas nodibināšanu Latvijā. Latvijas Padomju II kongresa darba laikā Latgales Padomes izpildkomiteja 1917. gada 19. decembrī griezās ar lūgumu Tautas komisāru padomē par Latgales apvienošanu ar Latviju. Lūgumā bija teikts: «Saskaņā ar Latgales tautu gribu un sakarā ar Tautas Komisāru Padomes dekretu Latgales Izpildkomiteja lūdz Tautas Komisāru Padomi izdot īpašu dekretu par Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas.»⁷

¹ ЦГВИА, ф. 94/с. оп. 1, д. 17, л. 272.

² «Brīvais Strēlnieks» (Valkā), 1917., 27.

³ ЦГАОР СССР, ф. 13, оп. 2, д. 51, л. 22.

⁴ Turpat, 210. lapa.

⁵ Turpat, 208. l. 133. lapa.

⁶ ЦГАОР СССР, ф. 393, оп. 3, д. 61, л. 145.

⁷ ЦГАОР, ф. 393, оп. 3, д. 27, л. 105.

Fr. Roziņš-Āzis.

Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku deputātu II kongress apstiprināja likumu par muižu konfiskāciju un feodālo zemes īpašumu likvidāciju Latvijā.¹ Kongress izskatīja arī jautājumu par laukstrādniekiem un nosacīja 8 stundu darba dienu un sociālo apdrošināšanu, atcēla laukstrādnieku darba apmaksu naturā, kā arī nodibināja lauku proletariāta kontroli pār ražošanu.²

Kongress apmierināja Latgales darbaļaužu prasību par Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķu iekļaušanu Latvijas sastāvā. Tādējādi visa latviešu apdzīvotā teritorija bija apvienota vienā Latvijas Padomju republikā.

Latvijas strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku deputātu II kongresā ievēlēja Latvijas Deputātu padomi 69 cilvēku sastāvā, tajā skaitā Roziņu (Āzi), Efertu (Kluso), Viksniņu, Bauzi, Zili, Samsonu, Vilku, Lindi, Poišu, Dvorecki (K. Kauliņu), Gaili, Seržantu, Allenu, Krūmiņu, Ķelli, Mežiņu, Strausu, Janeli un citus.³ Kongress ievēlēja Latvijas Padomju valdību («Исколар») ar Fr. Roziņu (Āzi) priekšgalā, kas bija viens no pirmajiem latviešu marksistiem un LSD dibinātājiem. Latvijas Padomju valdības sastāvā bija K. Gailis — priekšsēdētāja vietnieks un darba daļas priekšnieks, J. Vilks — agrarās daļas priekšnieks, E. Eferts-Klusais — pārtikas daļas priekšnieks, K. Seržants — propagandas un aģitācijas daļas priekšnieks, J. Krūmiņš — «Ziņotāja» redaktors un citi.⁴

Kongresā ievēlētā Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome 1917. gada 19. decembrī griezās ar manifestu pie visiem Latvijas iedzīvotājiem, kurā bija rakstīts: «Revo-

¹ «Ziņotājs», 1917., 5.

² Turpat.

³ Turpat, 7.

⁴ Turpat, 6.

lucionarās Padomju varas uzdevums ir stāties pie socialisma celtniecības, soli pa solim iznīcinot privāto īpašumu uz visiem ražošanas līdzekļiem: zemi, rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumiem, transporta līdzekļiem un bankām utt.»¹

Pirmos pasākumus padomju celtniecības laukā neokupētajā Latvijas daļā realizēja sasprindzinātas šķiru cīņas apstākļos. Buržuazija un Baltijas baroni pretojās Padomju varas lēmumiem. Viņi organizēja bandītu grupas, kas nogalināja Padomju un partijas darbiniekus, bezpartejiskos darbaļaudis, kuri aktīvi cīnījās par padomju iekārtas nostiprināšanu. Budži izplatīja provokatoriskas baumas un draudēja strādniekiem un trūcīgajiem lauku iedzīvotājiem ar izrēķināšanos. Buržuazija un baroni gaidīja vācu okupantu ierašanos, cerēdami, ka viņi atdos muižniekiem konfiscēto zemi, iznīcinās Latvijā Padomes un atdos buržuazijai varu zeme.

Revolūcijas iekarojumu aizsargāšanai kopš pirmajām Padomju varas nodibināšanas dienām Latvijā sāka organizēt Sarkanos gvardi. 1917. gada novembrī «Cīņa» rakstīja: «Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Deputātu Padomes atzīst par nepieciešamu nekavējotī dibināt uz vietām (pilsētās, miestos un pagastos) Sarkanos gvardi no strādniekiem un revolucionarajiem bezzemniekiem, lai nodrošinātu, paplašinātu un vajadzības gadījumā ar bruņotu spēku aizstāvētu revolūcijas pozīcijas pret uzbrūkošo kontrrevolūciju.»² 1917. gada decembrī Latvijas Padomju valdība («Исколат») pieņēma lēmumu: «... visi ieroči, kas konfiscēti uz vietām, pāriet vietējās Sarkanās gvardes rīcībā. Visi ieroči bez vajadzīgās atļaujas pakļauti konfiskācijai.»³

Laužot kontrrevolūcijas pretestību, Padomju valdība likvidēja buržuazijas organizācijas un nostiprināja Padomes uz vietām. 1917. gada decembrī Latvijas Padomju valdība pieņēma lēmumu par kontrrevolucionāro buržuaziskās preses organu «Līdums» un «Laika Vēstis» slēgšanu,⁴ bet 1918. gada janvarī slēdza meņševiku laikrakstu «Strādnieku Avīze».⁵

Pirmajos socialistiskās celtniecības mēnešos Latvijā plaši izvērtā muižnieku zemes īpašumu konfiskāciju un visas zemes nacionalizācijas darbus.

1917. gada 15. novembrī Latvijas Padomju valdība («Исколат») pieņēma lēmumu par muižnieku zemju konfiskāciju un pagasta Bezzemnieku padomes kontroles nodibināšanu pār muižu saimniecību.⁶ Ar attiecīgajiem 1917. gada 22. novembra un 1918.

¹ «Ziņotājs», 1917., 6.

² «Cīņa», 1917., 16. novembrī.

³ «Ziņotājs» (Valkā), 1917., 1.

⁴ Turpat.

⁵ Proletariāta diktatura Latvijā, Maskavā, 1919., 30. lpp.

⁶ LPSR CVA, 990. f., 2. ap., 83. l., 136. lapa.

gada 13. janvāra valdības lēmumiem¹ nosacīja muižu konfiskācijas realizēšanas un konfiscēto muižu nostiprināšanas kārtību. Saskaņā ar šiem lēmumiem konfiscēja visas muižas ar zemi, kustamo un nekustamo inventāru neatkarīgi no tā, kam tas piederējis — privatām personām, bankām, baznīcai, klosteriem, pilsetām u. tml. Konfiscētās muižas saimniecības pārvaldīšanai nodibināja laukstrādnieku un vietējo pagasta bezzemnieku padomes pārstāvju specialu muižas pārvaldi. Muižas pārvaldei bija plašas tiesības vadīt muižas saimniecisko darbību, bija tiesības pieņemt darbā strādniekus un kalpotājus un sastādīt muižas saimniecības gada budžetu.

Rūpniecības uzņēmumus, kas piederēja muižu īpašniekiem un kas bija saistīti ar muižas saimniecību, arī konfiscēja saskaņā ar Latvijas Padomju valdības 1917. gada 14. decembra lēmumu.²

1917. gada beigās un 1918. gada janvārī muižu konfiskācija notika visā Vidzemes neokupētajā daļā, kā arī Latgalē. 1917. gada novembrī Smiltenes rajonā konfiscēja Smiltenes, Jaunsmiltenes, Mēra muižas, Bauzas, Palsmanes, Bilskas, Lazdiņu un Ramkas muižas.³ 1917. gada decembrī Cesvaines Bezzemnieku deputātu padome konfiscēja Aizkujas, Dravnieku un Kīnderes muižas.⁴ Periodā no 1918. gada 21. līdz 31. janvārim Valmieras pagastā konfiscēja mācītāja muižu un 17 šīs muižas rentes mājas.⁵ 1918. gada janvārī Rēzeknes Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padome saņēma priekšrakstu steidzami veikt visus pasākumus, lai realizētu dekretu par zemi — «nekavējoties stāties pie muižu, klosteru un apanāžas zemju konfiskācijas Ludzas apriņķī, sekot, lai atsavināšanu zemes komitejas veiktu organizēti un lai netiktu izlaupītas mežu bagātības»⁶. Bez tam Latvijas Padomju valdība izstrādāja šķiru iekārtas palieku, nacionālā jūga režīma un baznīcas privilēģiju iznīcināšanas pasākumus, kā arī lielo rūpniecības uzņēmumu, banku ārējās tirdzniecības un dzelzceļu nacionalizācijas pasākumus. Tajā pašā laikā bija nepieciešams veikt pasākumus, lai atjaunotu karā izpostīto saimniecību un izbeigtu kara stāvokli, kas visvairāk traucēja Padomju varas nostiprināšanos.

Šo uzdevumu sagatavošanu un realizēšanu pārtrauca vācu karaspēka uzbrukums Padomju Krievijai, kas izvērtās pēc Trocka nodevīgās atteikšanās parakstīt miera līgumu. Sakarā ar vācu uzbrukumu 1918. g. februārī Padomju vara Latvijā tika likvidēta un Latvijas darbaļaudis nokļuva zem vācu imperialisma papēža.

¹ «Brīvais Strēlnieks», 1917., 24.; «Ziņotājs», 1918., 7.

² «Ziņotājs» (Valkā), 1917., 2.

³ LPSR CVA, R-629. f., 1. ap., 3. l., 321. b lapa.

⁴ Turpat, 854. f., 1. ap., 317.a l., 52. lapa.

⁵ Turpat, R-47. f., 1. ap., 674. l., 1.—3. lapa.

⁶ ЦГАОП СССР, ф. 393, оп. 2, д. 27, л. 100.

Padomju vara uzvarēja Latvijā 1917. gadā, pateicoties Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvarai Krievijā, un viņa bija tās neatņemama sastāvdaļa.

Lielo Oktobra socialistisko revolūciju sagatavoja visas Krievijas sabiedriskās attīstības gaita imperialisma laikmetā. Tās uzvaru vēsturiski un likumsakarīgi nosacīja revolucionārās kustības process zemē un Komunistiskās partijas darbība.

Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas gaitā realizējās ļeņinskā teze par buržuaziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu socialistiskajā revolūcijā un iespējamo socialisma uzvaru vienā atsevišķā zemē.

1917. gadā pasaules imperialistiskās frontes ķēde tika pārtauta Krievijā tāpēc, ka Krievija, būdama visu imperialisma pret-runu mezgls, reizē ar to bija visvājākais posms imperialisma ķēdē.

Pēc Februāra revolūcijas Krievijas sabiedriskās dzīves pret-runas pirmā pasaules kara periodā ārkārtīgi saasinājās un neizbēgami paplašināja tautas revolūcijas vērienu un pavājināja imperialistiskās buržuazijas pozīcijas, kas stājās pie varas. Revolūcijai pret carismu vajadzēja pāraugt revolūcijā pret imperialismu, proletariskajā revolūcijā.

Komunistiskās partijas izvīrtie lozungi — miers, agrarais apvērsums un tautu brīvība — apvienoja ar krievu proletariatu, ko vadīja Komunistiskā partija, visu Krievijas tautu darbaļaudis.

Komunistiskā partija 1917. gada oktobrī prata apvienot vienā kopīgā revolucionārā straumē tādas dažādas kustības kā vispārējo demokrātisko kustību par mieru, zemnieku demokrātisko kustību par muižnieku zemju konfiskāciju, apspiesto tautu nacionālo atbrīvošanās kustību par nacionālo līdztiesību un — galvenais un izšķirošais — proletariāta socialistisko kustību par buržuazijas varas gāšanu un proletariāta diktatūras nodibināšanu. Visu revolucionāro straumju apvienošana vienā kopīgā spēcīgā revolucionārā straumē ar proletariatu priekšgalā izšķīra kapitāla likteni Krievijā. Strādnieku šķiras un darba zemniecības savienība, ko izveidoja Komunistiskā partija, bija Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras visizšķirošākais priekšnoteikums. Vēsturē vēl neredzēti revolucionārā tautas masu radošā darbība ir Oktobra socialistiskās revolūcijas spilgtākā īpatnība. Revolūcijas attīstības gaitā tauta izveidoja Padomes — darbaļaužu politiskas organizācijas. Socialistiskā revolūcija Krievijā nobrieda kā patiesa tautas revolūcija un izvērtās zem Padomju karoga, kuras radās kā masu revolucionārās mobilizācijas organi un kā sabiedrības darbaļaužu vairākuma politiskās varas organi. V. I. Ļeņins uzsvēra, ka Oktobra apvērsums guva panākumus vispirms

«... tāpēc, ka masas bija organizētas Padomēs...»¹ Oktobra revolūcija attīstījās un uzvarēja kā Padomju socialistiska revolūcija.

Komunistiskā partija, balstīdamās uz masu revolucionārās kustības pieaugumu, vadīdamās no leņiniskās teorijas, proletariskās revolūcijas stratēģijas un taktikas, stingri ievērojot apstākļus zemē, nodrošināja sekmīgu Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanu un realizēšanu.

Latvijā, tāpat kā Krievijā, bija visi priekšnosacījumi proletariskās revolūcijas uzvarai. Pirms imperialistiskā kara Latvija bija viens no kapitalistiski visvairāk attīstītākajiem Krievijas rūpniecības rajoniem, ar augstu ražošanas koncentrācijas pakāpi, ar lielu revolucionārā proletariata skaitu, kas gāja Krievijas strādnieku šķiras pirmajās rindās cīņā pret carismu, muižniecību un buržuaziju. Šķiru pretrunas Latvijā bija ļoti saasinājušās kā pilsētās, tā uz laukiem. Tās vēl vairāk saasināja ilgstošais imperialistiskais karš, kas noveda Latvijas darbaļaudis postā un nabadzībā. Daudzi laukstrādnieki, bezzemnieki un trūcīgie zemnieki bija proletariata dabiskie sabiedrotie cīņā par socialistiskās revolūcijas uzvaru. Latvijas proletariatom bija sava partija, kuras attīstība risinājās krievu boļševiku spēcīgajā ietekmē. Latviešu tauta cieta divkārtu nacionalu jūgu — vācu baronu un cara patvaldības jūgu. Latvijā bija objektīvi ekonomiski apstākļi, kas bija pietiekami nobrieduši socialistiskai revolūcijai. Šeit bija arī pietiekami nobrieduši politiski spēki, lai realizētu šo revolūciju, Komunistiskā partija, kura bija spējīga vadīt strādnieku šķiras cīņu savienībā ar darba zemniecību par revolūcijas uzvaru.

Oktobra socialistiskā revolūcija Latvijā notika Komunistiskās partijas vadībā ar tiešu krievu proletariata palīdzību. Tā bija gadsimtiem ilgās un stiprās krievu un latviešu tautu draudzības spilgta demonstrācija.

Lielajai Oktobra socialistiskajai revolūcijai bija liela vēsturiska nozīme latviešu tautas vēsturē. Tā iznīcināja neokupētājā Latvijas daļā muižnieku un kapitalistu varu un gadsimtiem ilgo Baltijas baronu jūgu, iznīcināja ekspluatatorisko iekārtu un nodeva visu varu darbaļaudīm. Tā atņēma kapitalistiem fabrikas un rūpnīcas un nodeva tās strādnieku šķirai, ievēda 8 stundu darba dienu. Tā iznīcināja vācu baronu ekonomisko kundzību, nodeva bez atlīdzības zemi darba zemniecībai un atbrīvoja zemniekus no parādiem un rentes maksājumiem muižniekiem. Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija, atbrīvojusi latviešu tautu no sociālā un nacionālā jūga, padarīja to par sava likteņa saimnieku un pirmo reizi vēsturē nodibināja suverenu Padomju Latvijas valsti.

¹ V. I. Leņins, Raksti, 29. sēj., 39. lpp.

A. Spreslis
Vēstures zinātņu kandidāts

LATGALE LIELĀS OKTOBRA SOCIALISTISKĀS REVOLUCIJAS SAGATAVOŠANAS UN NORISES PERIODĀ

Strādnieku, zaldātu un zemnieku revolucionārā kustība Latgalē Oktobra revolūcijas sagatavošanas un norises laikā attīstījās apstākļos, kas daudzējādā ziņā līdzinājās apstākļiem citos Latvijas rajonos. Tās teritorija atradās tieši frontes tuvumā: jau 1915. gadā vācu karaspēks atradās no Daugavpils tikai 20—25 km attālumā. Sakarā ar to pilsēta pa daļai tika evakuēta. Iedzīvotājus evakuēja arī no 30 km platās joslas Daugavas labajā krastā.

Frontes tuvums ietekmēja visu Latgales saimniecisko un politisko dzīvi. Daugavpils frontes iecirknī, kas stiepās gar Daugavas krastu no Stukmaņiem (Pļaviņām) līdz Krāslavai, stāvēja V armijas daļas, kas ietilpa Ziemeļu frontes sastāvā. Daugavpilī atradās armijas štabi un dažādas militārās iestādes. Pilsēta vārda tiešā nozīmē bija pārpildīta V armijas un vietējā garnizona zaldātiem un virsniekiem. Ludzā, Rēzeknē un Latgales miestīņos atradās daudz rezerves apakšvienību, kā arī aizmugures daļas un intendanturas pārvaldes. Vietējie iedzīvotāji tādēļ atradās pastāvīgā zaldātu masas, kas savā vairumā rekrutējās no strādniekiem un zemniekiem, ietekmē. No otras puses, vietējie iedzīvotāji savukārt nevarēja neatstāt ietekmi uz zaldātiem, kuriem darbaļaužu intereses bija tuvas un saprotamas. Tādēļ Latgales strādnieku un zemnieku cīņa bija cieši saistīta ar zaldātu masas revolucionāro kustību.

Tāpat kā visā Latvijā, arī Latgalē 1917. gada sākumā nobrieda priekšnoteikumi jaunai buržuaziski demokrātiskai revolūcijai. Kara laikā šeit bija notikušas būtiskas sociāli ekonomiskas pārmaiņas. Latgale atšķirībā no pārējās Latvijas bija atpalicis agrars rajons, kuras iedzīvotāju lielais vairākums bija sīkzemnieki. Galvenai lauku iedzīvotāju daļai piederēja mazi zemes gabaliņi. No 40 000 saimniecībām 23% bija tādas, kuru zemes

platība sniedzās līdz 8 desetinām. Vairāk nekā pusei no visām saimniecībām bija no 8 līdz 15 desetinām liela zemes platība. 1912. gadā 14 000 zemnieku saimniecībām (vairāk nekā $\frac{1}{3}$) nebija zirgu. Pa kara laiku šādu saimniecību skaits krasi pieauga. Zemi apstrādāja pēc trīslauku sistēmas ar primitīviem darba rīkiem.

No otras puses, Latgalē bija palikušas daudzas muižas, kurām piederēja tūkstošiem un desmitiem tūkstošu desetinu zemes. Lielākās no tām bija Platera-Zīberga, Borchas, Paulina u. c. muižas. Muižnieki plaši izmantoja sīko zemnieku un kalpu darbaspēku, nežēlīgi tos ekspluatēdami.

Karš atnesa Latgales darba zemniecībai neizsakāmas ciešanas un postu. Sakarā ar mobilizāciju stipri samazinājās darba roku skaits, pārmērīgās nodevas un rekvizīcijas kara vajadzībām izputināja trūcīgos un vidējos zemniekus. Frontes tuvums traucēja normālu saimniekošanu; ievērojamas zemes platības palika atmatās. Militarās iestādes mobilizēja zemniekus tranšeju rakšanas darbiem un kravu pārvadāšanai. Stāvokli pasliktināja vairāki neražas gadi.

Visa tā rezultātā Latgales zemnieku lielais vairākums revolūcijas priekšvakarā bija nonākuši bezizejas stāvoklī, trūkumā un badā. Turpretim neliels budžu un muižnieku virsslānis kara laikā iedzīvojās un kļuva bagāti uz nabadzīgo zemnieku ekspluatācijas rēķina, no dažādām spekulācijām un militārām piegādēm. Sādzā notika zemniecības diferencēšanās, saasinājās šķiru cīņa. Plašos lauku iedzīvotāju slāņos auga pretkara noskaņojums, naidis pret muižniekiem un budžiem. Zemniecība alka pēc miera un zemes.

Strādnieku šķira Latgalē nebija liela. Pavisam skaitījās ap 2500 fabriku un rūpniecību strādnieku, no kuriem $\frac{9}{10}$ bija koncentrēti Daugavpilī. Lielākais uzņēmums bija dzelzceļu darbnīcas, sērskābes fabrika «Dvina», Natansona pogu fabrika, Kovarska, Mizrocha kokzāģētavas un adatu fabrika; Krāslavā — Churina ādu fabrika. Dzelzceļu transportā tika nodarbināti ap 1000 cilvēku, bet būvniecībā — 4—5 tūkst. strādnieku. Bez tam Latgalē skaitījās vēl ap 2000 amatnieku.

Kara laikā strādnieku šķirā notika pārmaiņas. Armijā iesaucā ievērojamu skaitu kadru strādnieku. Karš radīja jaunu strādnieku kategoriju — tranšeju racējus, kas rekrutējās galvenokārt no zemniekiem un kalpiem. To skaits 1917. gada sākumā sasniedza 10—12 tūkst. cilvēku. Kara priekšvakarā un kara laikā katru gadu tūkstošiem latgāliešu, galvenokārt zemnieki, aizbrauca uz citiem rajoniem meklēt līdzekļus eksistences nodrošināšanai. Petrogradā vien 1917. gada sākumā bija apmēram 10 tūkst. latgāliešu, kas strādāja galvenokārt par melnstrādniekiem. Petrogradas proletariāta sastāvā viņi izgāja šķiru cīņas skolu. Daudzi

Petrogradas strādnieki, kas bija cēlušies Latgalē, nebija sarāvuši saites ar dzimtajām vietām. Februāra un Oktobra revolūciju periodā viņi diezgan aktīvi piedalījās masu cīņā savā dzimtajā pusē.

Februāra revolūcijas priekšvakarā Latgales strādnieku un amatnieku stāvoklis bija vēl smagāks nekā zemnieku stāvoklis. Visur pazemināja darba algas, bet pārtikas un plaša patēriņa preču cenas tajā pašā laikā vairākkārt cēlas. Strādnieku un amatnieku stāvoklis sevišķi pasliktinājās 1917. gada sākumā, kad sākās vispārēja pārtikas stāvokļa pasliktināšanās un pārtraukumi pārtikas piegādē piefrontes rajonos. Pilsētas proletariātā pieauga vispārēja neapmierinātība ar karu un visu carisma politiku. Šī neapmierinātība varēja jebkuru brīdi izpausties atklātā strādnieku cīņā.

Rūkšana notika arī plašos pilsētu sīkburžuazijas slāņos, kam karš sagādāja ne mazāk ciešanu un grūtību.

Revolucionārs noskaņojums auga arī armijā. Zaldāti vēlējās imperialistiskā kara izbeigšanu, lai varētu atgriezties mājās. Zaldātu vairākums bija zemnieki. Viņi sapņoja par zemi, cerdami, atgriežoties no kara, to saņemt. Zaldātu vidū aktivākie bija bijušie strādnieki. No visām zemes malām viņi atnesa sev līdzī strādnieku revolucionāro noskaņojumu. Tas it īpaši attiecās uz jaunmobilizētiem strādniekiem, kas atradās armijas papildinājumos un pārgājienu rotās.

Ziemeļu frontes un V armijas reakcionārā pavēlniecība centās izolēt zaldātus no aizmugures notikumiem. Tomēr par spīti visiem norobežojumiem zaldāti drīz dabūja zināt par Petrogradā un citās pilsētās notiekošiem nemieriem.

Jau nākošajā dienā pēc valdības gāšanas zaldātu un Latgales iedzīvotāju vidū sāka izplatīties ziņas par notikumiem galvaspilsētā. Pavēlniecība aizturēja oficiālā paziņojuma publicēšanu līdz 1917. gada 5. martam, cerēdama tā novērst zaldātu un vietējo iedzīvotāju eventualu uzstāšanos. Bet tās plāni nepiepildījās. 1917. gada 3. martā no Petrogradas ar vilcienu Rēzeknē ieradās grupa bruņotu strādnieku-latgaliešu.¹ Strādnieki vispirms atbruņoja stacijas gorodovojus, pēc tam noturēja mītiņu, kurā zaldātiem un iedzīvotājiem pastāstīja par galvaspilsētas notikumiem.

Strādniekiem pievienojās ap 1000 zaldātu. Viņi sagrāba ieroču darbnīcu, atbrīvoja no cietuma apcietinātos zaldātus, strādniekus un zemniekus.² Apbruņotie demonstranti sadedzināja visas tiesas un arestantu lietas, kas atradās pie garnizona priekšnieka, komandanta un policijas iecirknī.³ Reizē tika arī atbruņoti vietējā garnizona virsnieki.

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 9, л. 344.

² Турпат, л. 338.

³ Турпат, л. 344.

Armijas pavēlniecība steidzīgi mobilizēja spēkus revolucionārās kustības apspiešanai. Uz Rēzekni nosūtīja Sumu 1. kavalērijas pulku. Lai pastiprinātu sardzes dienestu, uz Daugavpils, Krāslavas u. c. stacijām nosūtīja pa kājnieku rotai. Armijas aizmugurē pastiprināja tiltu, telegrafa, telefona, kā arī valsts iestāžu apsardzību.¹

6. martā Rēzeknē no jauna pulcējās liels strādnieku un zaldātu pūlis un pieprasīja kavalērijas pulka izvešanu no pilsētas. Demonstrācijas laikā nogalināja pulkvedi. Pavēlniecība, baidīdamās no vēl nopietnākām sadursmēm, pavēlēja pulku izvest no Rēzeknes.²

5. martā arī Daugavpilī ieradās Latgales strādnieki no Petrogradas un atveda Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes «Ziņotāja» («Izvestija») 4. numuru. Stacijā viņi noorganizēja mītiņu trīs rotu zaldātiem, kas devās no Jamburgas caur Daugavpili uz I armiju. Petrogradas latgalešu strādnieki kopā ar zaldātiem pieprasīja arestēto atbrīvošanu. Viņiem pievienojās daudz vietējo strādnieku un kalpotāju, kā arī stacijā pienākušais Tarutinas pulka ešelons. 4000 cilvēku lielais demonstrantu pūlis ielēca cietumu un pastāvēja, lai izvirzītā prasība tiktu izpildīta. Garnizona priekšnieku ģenerāli Bezladnovu, kas bija pazīstams kā nežēlīgs zaldātu vajātājs, sapulcējušies apcietināja. Zaldātu un iedzīvotāju nemieri Daugavpilī turpinājās arī vēl nākošajā dienā. Policistu un virsnieku atbrūošana notika arī citās vietās.

Pirmo dienu notikumi Latgalē pēc Februāra revolūcijas liecināja, ka ļaužu masas ir aktivizējušās; pa kara gadiem uzkrājusies neapmierinātība ar cara patvaldību pēkšņi izlauzās uz āru. Strādnieku, zaldātu un zemnieku revolucionārā iniciatīva izvērtās vispirms vecās kārtības un iestāžu likvidēšanā. Pēkšņi ierauti politikā un nokļuvuši pēdējo notikumu plūsmā, Latgales iedzīvotāju masas pirmajās nedēļās pēc Februāra revolūcijas bija tomēr sīkburžuaziskās stichijas pārņemtas. Apreibušās revolūcijas ātras uzvaras priekos, būdamas bez politiskās cīņas pieredzes, masas drīz vien nokļuva izlīdzēju — eseru un meņševiku — gūstā.

Galvenais iemesls bija tas, ka V armijas zaldātu un Latgales iedzīvotāju lielais vairākums bija zemnieki.

Proletariskais slānis Latgales pilsētās bija neliels, un kara gados tas bija vēl samazinājies. Zaldāti, kas nāca no strādnieku šķiras rindām, bija izklīdināti. Tādēļ boļševikiem no sākuma bija grūti dot eseriem un meņševikiem vajadzīgo pretsparu. Bez tam pirmajās nedēļās daudz boļševiku vēl paši nespēja orientēties

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 9, л. 344.

² Турпат, лл. 404—405.

straujajos notikumos, atrast pareizas atbildes uz izvirzītajiem jautājumiem. Viss tas sekmēja izlīdzēju panākumus.

Tūlīņ pēc Februāra revolūcijas Latgales pilsētās — Daugavpili, Rēzeknē un Ludzā — tika ievēlētas pirmās Strādnieku un zaldātu deputātu padomes. Sakarā ar to, ka pilsētā bija maz strādnieku, Padomēs vairākumā tika ievēlēti zaldāti. Tajās vadībā jau pašā sākumā nonāca meņševiki, eseri un bundisti, kuri apvienojās tā sauktajā «socialistisko partiju» blokā. Boļševistiski noskaņotu zaldātu, strādnieku un amatnieku pilsētu Padomēs bija maz. Tikai Rēzeknē izveidojās neliela revolucionāro deputātu grupa, kuru vadīja vietējā boļševistiskā organizācija. Tā uzturēja sakarus ar Petrogradas strādniekiem — latgaliešiem. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas Padomes deklarēja, ka tās atbalsta Pagaidu valdību un palīdzēja tās komisariem un citiem organiem.

1917. gada februāra notikumi plaši atbalsojās arī Latgalē. Tāpat kā citos Krievijas rajonos, arī šeit vecos pašvaldības orgānus iznīcināja revolūcijas vilnis. Dažu nedēļu laikā Latgales laukos nodibinājās zemnieku komitejas. Pagaidu valdība bija spiesta rēķināties ar zemnieku kustību Krievijā, un jau 20. martā tā nosūtīja gubernu komisariem norādījumus, ka līdz pagastu zemstu ievēlēšanai pagastos jārada pagastu komitejas, kam jāveic pagasta pārvaldīšana.

Pagaidu valdība uzdeva izveidot pagastu komitejas no valdībai lojalām personām. Pagastu komitejām bija jāievāc nodevas armijas apgādei, jāuztur kārtībā sabiedriskās ēkas un jākārtō pagastu komiteju lietvedība. Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils aprinķu pagastu vairākumā arī tika radītas zemnieku komitejas. Pretēji Pagaidu valdības un tās komisaru, kā arī lauku buržuazijas pārstāvju gribai Latgales pagastu komitejas daudzos gadījumos pārvērtās revolucionārās varas orgānos, kuros noteicošais iespaids bija lauku trūcīgajiem iedzīvotājiem. Tomēr daļa Latgales zemnieku savas neorganizētības dēļ nonāca eseru iespaidā. Arī strādnieku šķira bija samērā vāja. Par revolucionārās kustības noteicošo spēku izvērtās zaldātu masa. Tā arī bija galvenā revolūcijas attīstības īpatnība Latgalē.

Ziemeļu frontes un V armijas pavēlniecības mēģinājumi nobremzēt vai pilnīgi apturēt zaldātu masā sākušos revolucionāro kustību beidzās neveiksmīgi. Armiju nevarēja izolēt no masu kopējās cīņas. Jau 1917. gada marta pirmajās dienās visā armijā notika mītiņi un sapulces. Zaldāti prasīja, lai noslēdz mieru un viņus atlaiž mājās. Pacēlās arī balsis, ka virsnieki ir jāizvēl. Armijā un garnizonos izvēlēja rotu, bataljonu, pulku, divīziju un korpusu zaldātu komitejas. Korpusu, divīziju un pulku komitejās sākumā gandrīz visur vadība nokļuva eseru un meņševiku rokās. Turpretim zemāko vienību komitejās (rotu un pa daļai

arī bataljonu) vairākumā bija ierindas zaldāti, no kuriem daudzi bija revolucionāri noskaņoti.

Marta vidū Daugavpilī notika V armijas zaldātu deputātu kongress, kurā izvēlēja Armijas izpildkomiteju («Armiskomu V»). Kongress noritēja pavēlniecības tiešā kontrolē, kas atsūtīja uz kongresu savus novērotājus — štaba virsniekus. Eseriem izdevās nodrošināt sev vairākumu izvēlētajā «Armiskomā V». Par tā priekšsēdētāju kļuva eseris Boguslavskis, bet par viņa vietnieku — «tautas socialistis» Viļenkins. Kongress nolēma atbalstīt Pagaidu valdību un nostiprināt disciplīnu armijā. «Armiskoms V» un izlīdzēji zaldātu komitejās bija pavēlniecības un Pagaidu valdības atbalsts armijā.

Latgales buržuazija un katoļu garīdzniecība centās nostiprināt savu kundzību, balstoties uz reakcionāro armijas pavēlniecību. Kā reakcijas avangards Latgalē uzstājās katoļu garīdzniecība ar Rancānu priekšgalā, kas grupējās ap laikrakstu «Drywa». Aiz katoļu garīdzniecības gāja daļa buržuazijas, kā arī atpalikušie zemniecības slāņi. Tiem tuvu stāvēja arī Kambala, Laizana, Rubuļa u. c. nacionāli demokrātiskā grupa, kas pauda un aizstāvēja Latgales pilsētu un lauku buržuazijas intereses. Latgales vidējā buržuazijas daļa un sīkburžuazija ar Fr. Kempu priekšgalā grupējās ap laikrakstu «Liauzu Bolss» un uzstājās katoļu garīdzniecības un lielburžuazijas opozīcijas lomā. Masu piesaistīšanai viņi neskopojās dažādiem demagoģiskiem solījumiem un mēģināja sevi iztēlot par tautas aizstāvjiem.

1917. gada 26. aprīlī buržuazija un garīdzniecība organizēja Rēzeknē Latgales pārstāvju I kongresu. Tajā piedalījās 300 delegātu, vairākumā budži un katoļu mācītāji. Strādnieku un darba zemnieku pārstāvju bija samērā maz. Petrogradas strādnieku-latgaliešu 37 delegāti uzstājās pret reakcionāro garīdzniecību un nacionālo deputātu grupu. Tomēr viņi nespēja pareizi orientēties kongresa šķiriskajā būtībā un pieslējās Fr. Kempa piekritējiem. Izteikuši savu protestu sakarā ar kongresa reakcionāro raksturu, viņi atstāja to un organizēja ielas demonstrāciju.

Kongress izvēlēja Latgales Zemes padomi, ko Pagaidu valdība atzina aprīņķos par vietējās pašvaldības organu. Turpretim pagastos pastāvēja zemnieku komitejas.

Tādā veidā Latgalē pēc Februāra revolūcijas arī radās divvaldība. No vienas puses, nostiprinājās Pagaidu valdības vara tās komisāru un citu organu, kā arī Zemes padomes vārdā, kas balstījās uz V armijas un Ziemeļu frontes reakcionāro pavēlniecību. No otras puses, nodibinājās arī revolucionārās varas organi — Strādnieku un zaldātu deputātu padomes, zaldātu un zemnieku komitejas. Tomēr tās gadījumu vairumā atradās izlīdzēju rokās. Šis apstāklis ievērojami traucēja masu revolucionārās iniciatīvas attīstību, neļāva noteikti uzstāties pret kontrerevolūciju.

Sīkburžuaziskā stichija, kas sākumā pārņēma Latgales strādniekus un zemniekus, kā arī zaldātu masu, nevarēja ilgi turpināties. Pagaidu valdība pēc savas šķiriskās būtības negribēja apmierināt masu vitalās intereses — izbeigt karu, pārvarēt sabrukumu un nodot zemniekiem muižnieku zemi. Tā aizstāvēja buržuazijas intereses un uzstājās par kara turpināšanu. Tādēļ neizbēgama bija strādnieku, zemnieku un zaldātu novēršanās no Pagaidu valdības politikas un masu tālāka revolucionarizēšanās.

Nesagaidījuši no Pagaidu valdības savu vitalo interešu apmierināšanu, masas uzsāka cīņu par sava stāvokļa uzlabošanu.

1917. gada martā Daugavpili nodibinājās arodbiedrības — kokapstrādātāju, dzelzceļnieku, apavrupniecības, pārtikas rūpniecības, adatu rūpniecības, kažokādu izstrādātāju, mucinieku u. c. profesiju. Tajās apvienojās vietējie strādnieki un amatnieki. Arodbiedrības sūtīja Padomē savus pārstāvjus, kas aktīvi piedalījās Padomes strādnieku sekcijas darbā. Arodbiedrības vadīja Daugavpils strādnieku un amatnieku cīņu par 8 stundu darba dienu un darba algas paaugstināšanu. Vairākos uzņēmumos — Levina tipografijā, Mizrocha, Kovarska kokapstrādāšanas un citās rūpnīcās — notika streiki. Daugavpils pilsētas Padomes meņševiku un eseru bloka izlīdzēji mēģināja strādnieku cīņu noturēt mierīgos ietvaros. Daugavpils Padomes strādnieku sekcija nodibināja samierināšanas kameras un šķīrējtiesas, ar kuru palīdzību izlīdzēji mēģināja noregulēt izcēlušos konfliktus. Bez tam V armijas pavēlniecība arī mēģināja kavēt strādnieku kustības izvēršanos, atsaukdamās uz frontes tuvumu. Neraugoties uz to, Daugavpils strādnieki panāca 8 stundu darba dienu. Tas pats notika arī Rēzeknē un Ludzā. Cīnīdamies par savām interesēm, Latgales pilsētu proletariats pakāpeniski atbrivojās no sīkburžuaziskās partijas ietekmes.

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Latgales laukos izvērtās plaša zemnieku kustība. Zemnieku cīņu lielākajā daļā pagastu vadīja pagastu zemnieku komitejas. Marta vidū zemnieki, pārgājiena rotu zaldātu atbalstīti, izdemolēja baronietes Rozenas muižu «Zaļesje» Ludzas apriņķī.¹ 23. aprīlī Ludzas apriņķa zemnieki patvarīgi paņēma labību V. Katoviča muižā. Vitebskas guberņas komisars ar 1. maiju datētajā telegramā ziņo, ka pēdējā laikā guberņā, it sevišķi Latgales apriņķos, bijuši gadījumi, kad zemnieki patvarīgi sagrauj muižnieku zemi, izcērt muižu un valsts mežus. Dažos apriņķos zemnieki atbrūvoja mežsargus, tiem atņēmtos ieročus nodeva ievēlētajiem lauku miličiem. Daugavpils un Ludzas apriņķos daudzos gadījumos apbruņojušies zemnieki arestējuši dažādas amatpersonas, piemēram, Rozentovas

¹ ЦГВИА, ф. 398, оп. 2, д. 85, л. 135.

zemnieku komiteja arestēja martā 100 cilvēkus, kuru vidū bija zemstes priekšnieks, pristavs, žandarmi, uradņiki u. c. Maija beigās zemnieki patvarīgi sagrāba grafa Platēra-Zīberga Komūlas muižas zemes.¹

Sakarā ar to, ka daudzi muižnieki spekulatīvos nolūkos mēģināja izcirst mežus, zemnieki bieži tam pretojās.

1917. gada maijā Latgales muižu — Rozentovas, Garkalnu, Griščātu u. c. — kalpi nolēma dibināt Kalpu deputātu padomi; izvēlēja Padomi 5 cilvēku sastāvā. Tāpat nolēma ieviest 8 stundu darba dienu.

1917. gada vasarā zemnieku kustība Latgalē pastiprinājās. Latgales Pagaidu zemes padome un citi valdības organi arvien vairāk zaudēja savu ietekmi masās. Pagaidu valdība pieņēma vairākus lēmumus par cīņu ar pagastu komitejām un muižu patvarīgiem sagrābšanas mēģinājumiem. Tā ieteica saviem komissariem organizēt muižnieku un zemnieku pārstāvju samierināšanas komisijas pie pagastu komitejām, komissariem praktizēt izbraukšanu uz pagastiem, propagandēt, kā arī lietot represīvus līdzekļus pret muižnieku īpašumu patvarīgiem aizskārējiem.² Pagaidu valdības komisari Latgalē zemnieku kustības apspiešanai izmantoja «uzticamākās» V armijas karaspēka daļas.³

Tomēr represijas nespēja apturēt zemnieku kustību. 1917. gada jūnijā Vārkavas pagasta komiteja kopā ar Solvičegodskas pulka zaldātu pārstāvjiem nolēma konfiscēt muižnieku zemes.⁴

1917. gada vasarā un rudenī Latgalē zemnieku kustība turpināja augt un vērsties plašumā, pieņemot arvien vairāk pilnīgi atklātu muižnieku zemju sagrābšanas raksturu. Zemnieku kustības attīstību sekmēja V armijas dažādo karaspēka daļu zaldāti, kas bija novietoti Latgales miestņos un sādžās. Bieži vien zaldāti bija iniciatori muižu izdemolēšanai; viņi organizēja zemniekus, atbalstīja viņu revolucionāros pasākumus. Sākumā zemnieku kustībai bija galvenokārt stichisks raksturs, bet pakāpeniski tajā nostiprinājās organizētība un apzinīgums. To sekmēja sevišķi Rēzeknes boļševistiskā organizācija, kurai bija cieši sakari ar zaldātu partijas organizācijām. Rēzeknes boļševiki nodibināja kontaktu ar daudzām tuvāko pagastu zemnieku komitejām, attīstīja plašu izskaidrošanas darbu, aicināja konfiscēt muižnieku un baznīcu zemes.

Dziļš' revolucionizēšanās process norisinājās zaldātu masā. Pēc pirmā revolucionārā reibuma, vētrainām sapulcēm un mītiņiem, komiteju dibināšanām zaldāti sāka saprast, ka mieru viņi nav sasnieguši. Karš turpinājās, un Pagaidu valdība pat nedo-

¹ ЦГВИА. ф. 7622, оп. 1, д. 36, л. 14.

² Турпат, ф. 94, оп. 1, л. 4, л. 181.

³ ЦГАОР БССР. ф. 622, оп. 1, д. 61, л. 13.

⁴ LPSR CVA, 1207. f., 2. ap., 1. 1., 32. lapa.

māja to pārtraukt. Pavēlniecība visiem līdzekļiem centās armijā uzturēt veco kārtību. Tādēļ zaldātu vidū turpināja pieaugt neapmierinātība.

1917. gada 29. martā V armijas pavēlnieks rakstīja, ka vispārējais noskaņojums armijā ar katru dienu kļūstot saspīlētāks. Zināms apklusums, kas bija novērojams pirmajās dienās pēc visu armijas karaspēka daļu pārvalžu un iestāžu deputātu kop-sapulces sasaukšanas, pēdējās dienās esot izgaiss un tā vietā iestājusies neapmierinātība. Virsnieku aresti neesot izbeigušies. Pavairojušies gadījumi, kad zaldāti atteikušies doties uz pozīcijām.¹ Zaldātu vidū pastiprinājās prasība, ka virsnieki izvēlami zaldātu sapulcēs, un parādījās proklamācija par bijušo priekš-nieku arestešanu. Sakarā ar šādu noskaņojumu daži reakcionarie virsnieki un ģenerāļi tika atstādināti no saviem posteņiem.

«Politika, — rakstīja pavēlnieks, — kas plaši aptvērusi visus armijas slāņus, gribot negribot novērsusi visu uzmanību no frontes uz to, kas notiek Petrogradā, un piespiedusi visu kara-spēka masu vēlēties tikai vienu — kara izbeigšanu un atgrieša-nos mājās.»²

Brāļošanās frontē kļuva par masveidīgu parādību, it sevišķi 19. korpusa daļās.

Sādos apstākļos armijā arvien dziļāk iesakņojās boļševistiskās idejas par tūlītēju mieru, muižnieku zemju konfiskāciju un visas varas nodošanu Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm. V armijas daudzās karaspēka daļās, it sevišķi papildinājuma zaldātu vidū, nodibinājās boļševistiskas organizācijas. Boļševiku galvenais balsts bija zemāko karaspēka daļu komitejas, kuras sastāvēja galvenokārt no ierindas zaldātiem. Ziemeļu frontē plaši izplatījās boļševistiskā prese — laikraksti «Pravda», «Okopnaja pravda».

Par zaldātu revolucionizēšanās procesu liecina viņu uzstāšanās 1917. gada 1. maijā (18 aprīlī). «Armiskoms V» un citas izlīdzēju komitejas kopā ar Daugavpils un Rēzeknes Padomēm gribēja izvērst zaldātu Pirmā Maija demonstrāciju par Pagaidu valdības atbalstīšanas un kara turpināšanas gājienu. Bet notikumam nepavisam neattīstījās tā, kā to gribēja meņševiki un eseri. Daugavpilī uz boļševiku aicinājumu daudz zaldātu izgāja demonstrācijā ar prasībām pēc miera.

Rēzeknē demonstrācijai bija skaidri izteikts revolucionars raksturs. Tajā piedalījās tūkstošiem zemnieku no apkārtējām sādžām.

Daugavpilī notika zaldātu mītiņš, kurā piedalījās arī strādnieki. Mītiņā ar runām uzstājās boļševiki, tajā skaitā

¹ ЦГВИА, ф. 2000, оп. 1, д. 147, лл. 321—322.

² Turpat, ф. 366, оп. 1, д. 2, л. 16.

KSDS(b)P Petrogradas komitejas pārstāvis. Pēc tam notika zaldātu demonstrācija.

Pēc KSDS(b)P aprīļa konferences boļševiki Latgalē ievērojami pastiprināja masu iekarošanas darbu. Vietējo garnizonu un V armijas boļševiki, kā arī Rēzeknes boļševiku organizācija veica lielu darbu strādnieku, zaldātu un zemnieku vidū, izskaidroja viņiem meņševiku un eseru izligšanas politiku un revolucionāros boļševiku lozungus.

Sakarā ar Petrogradas Padomes izpildkomitejas aicinājumu 18. jūnijā darbaļaudīm iziet demonstrācijā arī Daugavpils strādnieki un zaldāti gatavojās demonstrācijai. Vietējā Padome kopā ar «Armiskomu V» izlaida uzsaukumu, kurā ieteica iziet demonstrācijā ar lozungiem par Pagaidu valdības atbalstīšanu. Boļševiki aicināja darbaļaudis un zaldātus iziet demonstrācijā ar revolucionāriem lozungiem. Daugavpilī 18. jūnijā notikušā demonstrācija liecina, ka eseru un meņševiku ietekme masās bija mazinājusies. Ievērojama daļa demonstrācijas dalībnieku izgāja ielās ar boļševistiskiem lozungiem: «Nost ar karu!», «Visu varu Padomēm!».

«Armiskoma V» pārvēlēšanu laikā otrajā armijas kongresā 1917. gada jūnijā eseriem un meņševikiem izdevās vēl noturēt vadību savās rokās, bet zaldātu komitejās — rotu, bataljonu un arī dažās pulku komitejās — krasi pastiprinājās revolucionārais noskaņojums. Daudzās karaspēka daļās zaldātu komitejas kļuva boļševistiskas. Liela nozīme zaldātu revolucionizēšanā Latgalē bija tam, ka uz V armiju tika pārsviesti no Rīgas frontes vairāki revolucionāri pulki — Kadņikovas, Senņikovas u. c., kuru boļševistiskās organizācijas plaši izvērtā šeit savu darbu.

Visu 1917. gada pavasari un vasaru Pagaidu valdība veica sagatavošanas darbus uzbrukuma operācijām frontē. Piektās armijas pavēlniecība kopā ar Pagaidu valdības komisariem un «Armiskoma V» izlīdzējiem «apstrādāja» zaldātus, mēģinot tos noskaņot par labu uzbrukumam. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas Padomes, kur vairākums bija eseriem un meņševikiem, arī aktīvi atbalstīja reakcionāro pavēlniecību.

Tāpat kā citas krievu armijas, tā arī V armija bija pilnīgi nesagatavota uzbrukuma operācijām. Nepietika ieroču un municijas un bieži gadījās pārtraukumi karaspēka apgādē ar pārtiku un apģērbu. Uzbrukuma gatavošana sastapa zaldātu masās pieaugošu pretestību. V armijā visur notika mītiņi un sapulces, kurās zaldāti nolēma neizpildīt komandieru pavēles. Daudzas zaldātu komitejas pieņēma boļševistiskus lēmumus pret Pagaidu valdības imperialistisko politiku un prasīja kara izbeigšanu. Visaktīvāk kustība pret uzbrukuma gatavošanu izvērtās tajās karaspēka daļās, kur bija boļševistiskās organizācijas, kā, piemēram, 36., 121., 135., 182. u. c. kājnieku divīzijās. 36. divīzijas zaldāti

paziņoja, ka viņi neatzīst citu autoritāti kā vien Ļeņinu. 479. Kadņikovs kājnieku pulks, kas pirms tam uz V armiju bija pārsvieties no Rīgas frontes, nolēma atteikties iet uzbrukumā. 161. divīzijas Tavdas pulks atteicās izpildīt komandiera pavēli un aicināja tā paraugam sekot arī citas karaspēka daļas. 1. divīzijā Ņevas un Koporjes pulki arī atteicās doties uz pozīcijām.¹

V armijas štaba priekšnieks 25. jūnijā ziņoja, ka Butirskas pulka mītiņā, kurā piedalījušies arī citu pulku pārstāvji, zaldāti izteikušies pret uzbrukumu. Naktī tie izlikuši savu sardzi, lai nepieļautu pēkšņu kazaku uzbrukumu.² 182. kājnieku divīzijā, pēc šīs divīzijas komandiera izteicieniem, stāvoklis bijis «bezcerīgs», pavēles netika izpildītas, noskaņojums pret uzbrukumu — skaidri noraidošs.

V armijas pavēlniecība uzbrukuma priekšvakarā ziņoja, ka korpusos (13., 19., 37. u. c.) valda pilnīga demoralizācija, ikviens pierunāšanas mēģinājums iet uz pozīcijām vēl vairāk sanikno zaldātus un saasina attiecības ar virsniekiem līdz galējībai. Virsniekiem un komitejām nebija autoritātes.³

Pavēle par pāriešanu uzbrukumā tika dota 1917. gada 25. jūnijā. Tomēr V armijas lielākā vairuma karaspēka daļu zaldāti šo pavēli neizpildīja. Kad 182. divīzijas zaldātus mēģināja aizdzīt uz pozīcijām ar ieroču varu, tie atklāja pretuguni. No 120. divīzijas uzbrukumā devās tikai viens pulks, bet arī tas vēlāk atgriezās atpakaļ. Uz boļševiku aicinājumu 135. divīzijā tika ievēlēts revolucionārs štabs un nosūtīti propagandisti uz citām karaspēka daļām. Daudzi pulki atklāti pretojās uzbrukumam, nostādīdami savus posteņus un nelaizdami citas daļas uz pozīcijām.

«Armiskoma V» un citu izlīdzēju komiteju locekļi, kā arī Pagaidu valdības komisari Chodorovs un Mazurenko izbrauca uz karaspēka daļām un mēģināja pierunāt zaldātus iet uzbrukumā. Bet arī tas neko nelīdzēja. Tad sākās represijas.

Pagaidu valdība izdeva steidzīgu pavēli lietot ieročus pret zaldātiem, kuri atsakās iet uzbrukumā. No 25. līdz 30. jūnijam armijā aizliedza visas sapulces un mītiņus. Mobilizēja visas valdībai uzticīgās karaspēka daļas — 1. kavalerijas korpusu, 3. Kaukaza divīziju, bruņu mašīnu divizionu, riteņbraucējus, kas tika virzīti pret revolucionarajiem zaldātiem.

V armijā tika iecelta ārkārtēja izmeklēšanas komisija, kas sastāvēja no «Armiskoma V» locekļiem, kara prokurora un štaba virsniekiem. Soda pasākumus vispirms lietoja pret 36. kājnieku divīziju, kas aktīvi uzstājās pret uzbrukumu. To ielenca Daugavpili un atbruņoja. Karaspēka daļās, kas bija atteikušās iet uzbrukumā, izdarīja masu arestus. Laikā no 25. līdz 26. jūnijam

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 99, лл. 12—13.

² Турпат. д. 27, лл. 68—70.

³ Турпат.

Možaiskas pulkā arestēja vairāk nekā 1000 zaldātu un 9 virsniekus, Kaširas pulkā — 5 rotas, 642. pulkā — 815 zaldātus utt. Līdz 2. jūlijam V armijā pavisam tika arestēti 8012 zaldātu un un 13 virsnieku.¹

Arestētos zaldātus turēja Daugavpilī, intendanturas pilsētiņā, kur izmeklēšanas komisija mēģināja noskaidrot kustības barvežus. Ap 6000 zaldātu, protestēdami pret komisijas rīcību, sāka dumpoties un prasīja viņu atbrīvošanu. Steidzīgi izsauca bruņotās automašīnas un kazaku eskadronus, kas aplenca intendanturas pilsētiņu un izolēja dumpīgos zaldātus. Pavisam 1917. gada jūnija beigās un jūlija sākumā V armijā represīvi pasākumi tika lietoti pret 82 karaspēka daļām, kurās arestēja 12 725 zaldātus un uz citām daļām pārvietoja 11 000 zaldātu. No Daugavpils Citadelē ieslodzītajiem zaldātiem virsrevolucionārākos 869 cilvēkus nosūtīja uz Maskavas cietumiem. Viņus no cietumiem atbrīvoja tikai oktobra dienās sacēlušies strādnieki, un viņi aktīvi piedalījās Maskavā kaujās ar junkuriem. Šī nodaļa pilsoņu kara vēsturē kļuvusi pazīstama ar nosaukumu «dvinci» («daugavpilieši»).

1. jūlijā V armijā ieradās Pagaidu valdības ministri Skobeļevs un Ļebedevs, lai pārbaudītu soda pasākumu lietošanu. Specialā sanāsmē apsprieda stāvokli armijā. «Armiskoma V» priekšsēdētājs poručīks Boguslavskis savā referatā uzsvēra, ka uzbrukuma izgāšanās vispirms esot boļševiku aģitācijas un Petrogradas notikumu ietekmes rezultāts. Viņš ieteica nepieļaut laikrakstu «Pravda» un «Soldatskaja pravda» izplatīšanu armijā.²

3. jūlijā Daugavpilī atklāja pulku un divīziju komiteju pārstāvju kongresu. Šī kongresa delegātu vairums bija eseri un meņševiki. Kongress atzina, ka komiteju autoritāte mazinoties un tāpēc jāpastiprinot aģitācija zaldātu vidū. Kongress pieņēma arī lēmumu, kas attaisnoja armijā lietotās represijas un aicināja gatavot jaunu uzbrukumu.³

Represijām frontē turpinoties, Petrogradā 3. (16.) jūlijā norisinājās revolucionāri notikumi. Petrogradas strādnieku masu demonstrāciju apšaudīja kontrrevolucionāras karaspēka daļas. Strādnieku apšaudīšanā piedalījās arī dažas kontrrevolucionārās karaspēka daļas, kas bija aizsūtītas no Daugavpils frontes iecirkņa. «Armiskoma V» un vietējo Padomju izlīdzēji, kas bija aktīvi piedalījušies izrēķināšanās akcijā ar revolucionārajiem zaldātiem, atbalstīja arī kontrrevolucionāro karaspēka daļu nosūtīšanu uz Petrogradu.

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 99, л. 61.

² Турпат, ф. 366, оп. 1, д. 227, лл. 74—75.

³ Турпат.

Sakarā ar to, ka Pagaidu valdība pārgāja atklātā uzbrukumā pret revolucionāro proletariatu, arī Latgalē pastiprinājās represijas. Armijā turpinājās aresti, tika padzītas revolucionārās zaldātu komitejas. Ziemeļu frontes virspavēlnieks 11. jūlijā aizliedza V armijā un starp vietējiem iedzīvotājiem izplatīt laikrakstus «Soldatskaja pravda» un «Okopnaja pravda». Vēlāk, augustā, tika arī aizliegti laikraksti «Ciņa» un «Brīvais Strēlnieks». Šos laikrakstus pavēlēja konfiscēt un sadedzināt.

Ar Pagaidu valdības 12. jūlija pavēli frontē ūka ievests nāves sods. 18. jūlijā V armijas 539. Borovskas pulkā pēc kara tiesas sprieduma tika nošauti 4 zaldāti, bet 27. jūlijā — 732. Pokrovskas pulkā nošāva vecāko apakšvirsnieku boļševiku Alekseju Gordijenko. Kā atbilde uz nāves sodu visā V armijā notika plaši protesta mītiņi, ko organizēja boļševiki. Borodinas pulka zaldāti sarīkoja mītiņu pie nošautā Gordijenko kapa.¹ Maskavas un Tarutinas pulku 400 zaldāti nolēma organizēt bruņotu protesta demonstrāciju ar lozungiem «Nost ar Pagaidu valdību!», «Nost ar nāves sodiem!».²

Tomēr demonstrācija izjuka, jo daļa zaldātu paklausīja pulku un divīziju izlīdzēju komiteju atrunāšanām un sāka svārstīties.

Sakarā ar to, ka zaldātu nemieri nemitējās, jūlijā V armijā turpinājās karaspēka daļu atbrūnošana un revolucionāro zaldātu aresti.³ Piekopjot izlīdzēju politiku, «Armiskoms V» kopā ar divīziju delegātiem nolēma griezties pie Pagaidu valdības ar iesniegumu lietot radikālus līdzekļus, lai paceltu armijas kaujas spējas.⁴ Bet, neraugoties uz masveida represijām, revolucionārā kustība V armijā turpināja attīstīties un vērsties plašumā.

V armijas pavēlnieks savā ziņojumā par stāvokli armijā laikā no 1917. gada 9. līdz 17. jūlijam bija spiests atzīt, ka revolucionārā kustība zaldātu vidū pieaug. Ātsevišķas karaspēka daļas, kā, piemēram, 76. divīzijas 303. pulks, 17. divīzijas 65. pulks, bet it sevišķi 540. Sučiniču pulks pilnīgi pārgāja boļševiku pusē. Līdz ar armijas boļševizāciju arvien vairāk samazinājās «Armiskoma V» un citu izlīdzēju zaldātu komiteju ietekme armijā. 27. korpusa komandieris ziņoja, ka korpusā pulku un rotu komiteju vairākums ir boļševistisks.⁵

Pēc trauksmainajiem jūlija notikumiem arī Latgalē beidzās divvaldības periods. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas Padomes, kā arī «Armiskoms V» kļuva par Pagaidu valdības tiešiem piedēkļiem. Pilsētās un lauku apvidos sākās atklāta kontrevolūcijas trakošana. Bet kontrevolūcijas pārsvars bija tikai pagaidu

¹ ЦГВИА, ф. 366, оп. 1, д. 277, лл. 59—60.

² ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 37, л. 90.

³ ЦГВИА, ф. 366, оп. 1, д. 227, лл. 56—57.

⁴ Турпат, ф. 2003, оп. 2, д. 85, лл. 68—69.

⁵ Турпат, ф. 366, оп. 1, д. 277, лл. 59—60.

parādība. Korņilova dumpja apspiešana augusta beigās liecināja par revolūcijas spēku augšanu. Boļševiki, kas bija galvenais organizējošais spēks Korņilova dumpja sagrāvē, sāka gatavoties uz bruņotu sacelšanos, ko bija paredzējis KSDS(b)P VI kongress.

V armijas reakcionārā pavēlniecība aktīvi piedalījās Korņilova dumpī. Pēc dumpja izgāšanās ģenerālis Daņilovs bija spiests atstāt savu amatu. Viņa vietā stājās ģenerālis Boldirevs.

Arī Latgalē boļševiki sāka gatavot revolūcijas spēkus izšķirošai kaujai. Pēc VI kongresa boļševiki izvērtā plašu aģitāciju zaldātu vidū. Daudzās Latgales pilsētās un miestīņos — Dagdā, Krāslavā, Krustpīlī un citur, kur stāvēja V armijas karaspēka daļas, tika nodibinātas boļševistiskas organizācijas, kurās bez zaldātiem sastāvēja arī strādnieki un zemnieki.

1917. gada septembrī Daugavpīlī tika nodibināts boļševistisko Kara organizāciju birojs, kuru vadīja Skļānskis, Ļitvins, Sedjākins un citi. Tā ietekme īsā laikā strauji pieauga. Laikrakstā «Rabočij putj» 1917. gada 28. septembrī raksta, ka zaldātu un strādnieku sapulcēs boļševikiem ir vienprātīga piekrišana. Turpretim meņševiki sapulcēs atradušies tādā stāvoklī kā ģenerāļi bez armijas.¹

Masu straujas revolucionizēšanās apstākļos septembrī Latgalē notika pagastu zemstu vēlēšanas. Vēlēšanās Pagaidu valdības komisari cerēja likvidēt revolucionārās zemnieku komitejas un nostiprināt pagastos un apriņķos budžu pozīcijas. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas Padomju izlīdzēji — eseri un meņševiki — attīstīja lielu aktivitāti, izbraucot uz pagastiem un noturot zemnieku sapulces. Tomēr vēlēšanu rezultāti pierādīja, ka eseru ietekme zemnieku masās ir ievērojami mazinājusies.² Daudzos pagastos darba zemnieki ignorēja vēlēšanas, atzīdami par saviem pārstāvjiem jau pastāvošās revolucionārās zemnieku komitejas. Daugavpils apriņķī kādā ciemā zemnieki kā viens vīrs atteicās piedalīties balsošanā. Arī daudzos Ludzas un Rēzeknes apriņķu pagastos lauku darbaļaudis atteicās piedalīties vēlēšanās. Ludzas apriņķī Pagaidu valdības komisars cēla iebildumus pret 9 vēlēšanu iznākumiem, jo zemstēs bija ievēlēti revolucionārie zemnieki un kalpi.³ Rēzeknes apriņķī Pagaidu valdības komisars arī cēla iebildumus pret vairāku iecirkņu vēlēšanu rezultātiem tā paša iemesla dēļ. Visumā vēlēšanu rezultātā Latgales pagastu zemstēs vairākumu iekaroja revolucionāri noskaņotie trūcīgie zemnieki. Tikai nedaudzos pagastos eseriem izdevās noturēt savas pozīcijas. Dažos pagastos turpināja pastāvēt arī bijušās zemnieku komitejas.

¹ ЦГАОП СССР, ф. 406, оп. 6, д. 68, л. 79.

² Turpat, ф. 6978, оп. 1, д. 430, лл. 12—13.

³ Turpat, ф. 404, оп. 1, д. 147, лл. 4—7.

Septembrī pastiprinājās Latgales boļševiku cīņa par revolucionārās ietekmes palielināšanu Padomēs. Šajā laikā Rēzeknē un Ludzā notika Strādnieku, Zaldātu un Zemnieku deputātu padomju apvienošanās. Daugavpilī tas bija noticis jau agrāk. Padomju sastāvs tagad jau vairs pareizi neatspoguļoja revolūcijas spēku attiecības, jo boļševiku ietekme bija krasi pieaugusi tiklab armijā, kā arī starp Latgales iedzīvotājiem. Tādēļ boļševiki pieprasīja Padomju pārvēlēšanas.

Padomju pārvēlēšanas Latgalē notika 1917. gada oktobra sākumā. Eseri un meņševiki ar V armijas pavēlniecības un Pagaidu valdības komisaru atbalstu centās par katru cenu nodrošināt sev Padomēs vairākumu. Tomēr vēlēšanu rezultātā viņu pozīcijas ievērojami vājinājās. Daugavpils un Ludzas Padomēs, kur izveidojās vienots buržuazijas, eseru un meņševiku bloks, viņiem vēl izdevās paturēt vadību savās rokās. Viņu rokās palika arī laikraksta «Dvinskoje slovo» redakcija. Bet viņu vairākums nebija stabils un drošs. Daugavpils Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomē nodibinājās stipra boļševistiska frakcija, kas veda noteiktu cīņu pret izlīdzējiem.

Rēzeknes Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomes vēlēšanās eseri un meņševiki cieta neveiksmi. Boļševiki ieguva šajā Padomē noteiktu vairākumu. Laikraksts «Rēzeknes Strādnieku, Zaldātu un Zemnieku Deputātu Padomes Ziņotājs» pārņēma boļševiku rokās.

Pēc Korņilova dumpja apspiešanas zaldātu boļševizācijas process paātrinājās. V armijas komisara vietnieks poručiks Dolgopolovs 11. oktobrī ziņoja Kara ministrijas politiskai pārvaldei, ka... «noskaņojums karaspēka daļās turpina pasliktināties, it īpaši 1., 28. un 19. korpusa daļās. Visur pieaug boļševistiska rakstura aģitācija, prasība slēgt mieru un nomainīt daļas no pozīcijām.»¹

Ar boļševiku iniciatīvu oktobrī V armijā notika zaldātu komiteju masveida pārvēlēšanas. Pārvēlēšanu rezultātā vairums komiteju pārgāja revolucionāro zaldātu rokās.²

Ievērojamu uzvaru pār izlīdzējiem deva V armijas zaldātu deputātu III kongress, kas notika 1917. gada 15. oktobrī Daugavpilī. Vairāk nekā puse kongresa delegātu bija boļševiki, kreisie eseri un meņševiki-internacionalisti. Kongresa delegāti bija noteikti noskaņoti pret bijušo «Armiskoma V» priekšsēdētāju Viļenkinu un viņa vietnieku Kemuariju. Par priekšsēdētāju ievēlēja 38. divīzijas ārstu boļševiku Skļanski. Kongress pieņēma galvenokārt boļševistiskas rezolūcijas, kuras nosūtīja visām armiju komitejām.

¹ ЦГВИА, ф. 366, оп. 1, д. 227, лл. 23—26.

² Турпат, д. 259, лл. 27—31.

«Armiskoma V» izpildkomitejā ievēlēja 28 boļševikus, 7 meņševikus — internacionālistus, 23 socialistus — revolucionarus un 2 socialdemokratus — aizsardzībniekus. Par «Armiskoma V» izpildkomitejas priekšsēdētāju kļuva boļševiks Skļanskis. Par deputātiem II Viskrievijas Padomju kongresam ievēlēja 9 boļševikus, 2 meņševikus — internacionālistus, 8 socialistus — revolucionarus un 1 socialdemokrātu — aizsardzībnieku.¹

Jau 1917. gada maijā V armijā nodibinājās latviešu birojs, kas nodarbojās ar latviešu zaldātu organizēšanu. No 20. līdz 22. oktobrim šis birojs sasauca latviešu delegātu kongresu, kurā piedalījās 40 karaspēka daļu pārstāvji. Kongresā ieradās arī 5 viesi, tajā skaitā «Iskolastrela» pārstāvis — strēlnieks Vikmanis. Ar lielu vairākumu kongress pievienojās LSD Oktobra ārkārtējās konferences rezolūcijai.² Tika pieņemta arī boļševistiskā rezolūcija Satversmes sapulces jautājumā.

Kongresā ievēlētās V armijas latviešu izpildkomitejā bija 6 boļševiki un viens meņševiks — internacionālists. Starp izpildkomitejas locekļiem bija boļševiki Mieriņš, Bērziņš, Grundulis u. c. Kongress nosūtīja LSD CK šāda satura apsveikumu: «Piektās armijas latviešu karavīru kongress sūta biedriskus sveicienus Latvijas socialdemokratijas Centralai Komitejai kā Latvijas proletariāta, revolucionārās armijas gribas paudējam un viņu interešu aizstāvei.»³

Kongress parādīja, ka V armijas latviešu zaldāti bija stingri nostājušies zem boļševistiskā karoga.

Aktīvi cīņai pret Pagaidu valdību gatavojās Rēzeknes Padome, kas pēc pārvēlēšanām bija pilnīgi pārgājusi boļševiku rokās. 1917. gada 21. oktobrī Rēzeknē Padomes izpildkomitejas plenarsēdē, kurā piedalījās arī vietējā garnizona pulku, bataljonu un rotu komiteju pārstāvji, pieņēma boļševistisku lēmumu par tūlītēju Pagaidu valdības gāšanu un par visas varas nodošanu Padomju rokās, par visdrīzāko kara izbeigšanu, par visu muižnieku zemju nodošanu zemniekiem, par strādnieku kontroles nodibināšanu pār ražošanu utt.⁴

Revolucionārā kustība Latgalē Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanas periodā nogāja sarežģītu attīstības ceļu. Pateicoties boļševiku neatslābstošajam darbam, masas pakāpeniski atbrīvojās no izlīdzēju — meņševiku un eseru ietekmes.

1917. gada septembrī un oktobrī Latgales strādnieki un zemnieki, kā arī V armijas zaldātu masas boļševiku vadībā devās pretim socialistiskajai revolūcijai.

¹ «Latvju Strēlnieks», 1917., 50.

² «Brīvais Strēlnieks», 1917., 9.

³ Turpat.

⁴ ЦГАОП СССР, ф. 1325, оп. 1, д. 19, л. 5.

* * *

V armijas frontes iecirknis, kas atradās Petrogradas tuvumā, Oktobra apvērsuma sagatavošanas periodā, bet it sevišķi apvērsuma norises laikā pārvērtās niknas cīņas arenā starp revolūcijas un kontrrevolūcijas spēkiem. Bolševiki, kas bija iekarojuši vairākumu V armijā un Latgales darbaļaudis, centās pārvērst šo frontes iecirkni revolūcijas atbalstā. Daugavpils bolševiku komiteja — V armijas kara organizācijas birojs gatavojās apvērsuma gadījumā sūtīt Petrogradas strādniekiem un zaldātiem palīgā revolucionārās karaspēka daļas. Turpretim Pagaidu valdība un kontrrevolucionārā pavēlniecība centās V armiju izmantot cīņai pret revolucionāro tautu. 25. oktobrī V armijā saņēma telegramu par notikumiem Petrogradā. Armijas komandieris ģenerālis Boldirevs pavēlēja telegramu neizpaust. Tomēr «Armiskoma V» bolševiki neklausīja šai pavēlei un ziņu par Pagaidu valdības gāšanu izsūtīja pa karaspēka daļām.

«Armiskoms V» savā sēdē ievēlēja Revolucionāro kara komiteju, kurā iegāja Volpe, Sedjaks, Seļivandriņs un Raculis. Revolucionārā kara komiteja nosūtīja uz visām karaspēka daļām specialus komisarus, kuri zaldātiem izskaidroja Petrogradas notikumu nozīmi. No amatiem V armijā atcēla kara ministra komisaru Pirogovu un Pagaidu valdības komisaru Dolgopolovu.

«Armiskoms V» nosūtīja II Padomju kongresam adresētu radioziņojumu, ka V armija ar Revolucionāro kara komiteju priekšgalā pievienojas Petrogradas strādniekiem un izlieto visus līdzekļus, lai nepieļautu reakcionāro karaspēka daļu nosūtīšanu uz Petrogradu.

V armijas pavēlniecība pēc Oktobra sacelšanās steidzīgi sāka mobilizēt kontrrevolucionāros spēkus cīņai ar plašumā ejošo revolūciju. Daugavpils Padomes meņševiki un eseri, V armijas un vietējā garnizona pavēlniecības atbalstīti, nodibināja savu komiteju, kurā bija Bobrovs, Aļeksandrovs un Hodels. Izlīdzēju laikraksts «Dvinskoje slovo» atklāti uzstājās pret Oktobra revolūciju, aicinot iedzīvotājus un armiju neatbalstīt Padomju varu. Aprīņa un pilsētas milicija, kas atradās buržuazijas rokās, atbalstīja meņševiku un eseru komiteju.

Bet Rēzeknē un Ludzā pēc Petrogradas sacelšanās vara pārgāja bolševiku rokās. Nodibinātās Revolucionārās kara komitejas vadīja zaldātu, strādnieku un zemnieku cīņu pret Pagaidu valdību.

V armijas un vietējo partijas organizāciju bolševiki pēc Petrogradas sacelšanās noturēja masu mītiņus, kuros aicināja strādniekus, zemniekus un zaldātus pastiprināt cīņu pret kontrrevolūciju. Karaspēka daļu masu mītiņos zaldāti nolēma nepieļaut kontrrevolucionāro karaspēka daļu nosūtīšanu un Petrogradu.

29. oktobra naktī V armijas Revolucionārā kara komiteja saņēma no Padomju republikas virspavēlnieka Kriļenko pieprasījumu II Padomju kongresa vārdā sūtīt karaspēku uz Petrogradu. «Armiskoms V» savā sanāksmē nolēma nosūtīt 4. atsevišķo divīziju, bet armijas komandieris ģenerālis Boldirevs aizliedza sūtīt karaspēku. Nākamajā dienā «Armiskoms V» nolēma ignorēt komandiera pavēli un nosūtīt uz Petrogradu boļševiku atbalstīšanai 12 bataljonus kājnieku, 14 ložmeteļus, kavaleriju un artilērijas daļas; 30. oktobrī «Armiskoma V» boļševiki iesniedza armijas komandierim ģenerālim Boldirevam prasību nepretoties revolucionāro karaspēka daļu nosūtīšanai uz Petrogradu. Bet Boldirevs neizpildīja šo prasību un pavēlēja Pagaidu valdībai uzticīgajām karaspēka daļām ieņemt Daugavpils dzelzceļa mezglu, bet 1. kavalerijas divīzijai nogriezt ceļu pie Rušonu stacijas, lai aizturētu ešelonus ar revolucionarajām karaspēka daļām. Pavēlniecības kontrrevolucionārā rīcība neļāva revolucionāro karaspēka daļu nosūtīt uz Petrogradu.

V armijas Revolucionārā kara komiteja veltīja visus spēkus, lai aizkavētu kontrrevolūcijas aktīvo pretrīcību revolūcijai. Uz Rēzekni nosūtīja telegramu, lai vietējās aizmugures un etapa karaspēka daļas sagatavojas aizturēt ešelonus ar kontrrevolucionarajām karaspēka daļām, ja pavēlniecība sūtītu tās palīgā Kerenskim.

30. oktobrī Daugavpilī uz ģenerāļa Boldireva pavēli mēģināja ielādēt vilcienā ešelonu bruņu mašīnu nosūtīšanai uz Petrogradu, bet to aizkavēja zaldāti un strādnieki. Tad bruņu mašīnas devās pa šoseju uz Rēzekni, lai no turienes turpinātu ceļu pa dzelzceļu. To uzzinājušas, revolucionārās karaspēka daļas un strādnieku milicija ar boļševiku Mieriņu priekšgalā izārdīja dzelzceļa sliedes Rēzeknes stacijā un sagatavojās kaujai. 31. oktobrī bruņu mašīnas un karaspēka daļas, ko bija sūtījusi V armijas pavēlniecība, tika aizturētas Rēzeknes dzelzceļa mezglā. Liela daļa bruņu mašīnu divīziona zaldāti pārgāja boļševiku pusē, bet pārējie ar virsniekiem priekšgalā bija spiesti griezties atpakaļ uz Daugavpili. Ešelona priekšnieku arestēja.

Sakarā ar notikumiem Rēzeknē Ziemeļu frontes pavēlnieks Čeremisovs pieprasīja, lai ģenerālis Boldirevs tomēr nosūtītu uzticamas karaspēka daļas uz Petrogradu. Boldirevs bija spiests atzīties, ka armija neklausā komandieru pavēlēm un ka viņš ir bezspēcīgs kaut ko darīt.

«Armiskoma V» stingrs vairākums, — rakstīja Boldirevs, — pilnīgi pieslejas boļševistiskās partijas uzskatiem un šo viedokli plaši izplata masās.»¹

¹ «Красный архив», т. 5(24), 72. lpp.

V armijas kontrrevolucionarai pavēlniecībai neizdevās nosūtīt Pagaidu valdībai palīgā karaspēku. Atsevišķas karaspēka daļas aizturēja revolucionarie zaldāti, un tie Petrogradā nenokļuva.

12. novembrī Daugavpilī ieradās Padomju republikas armijas virspavēlnieks Kriļenko, lai noorganizētu cīņu pret kontrrevolucionāro virspavēlniecības mītni. Ģenerālis Boldirevs, kas atteicās pakļauties Padomju republikai, tika arestēts. «Armiskoma V» eseri arī paziņoja, ka viņi neatzīst Padomju virspavēlnieku, bet viņu niecīgais skaits nepārstāvēja zaldātu intereses. Bolševiki konsekventi atstādināja no pavēlniecības kontrrevolucionāros ģenerāļus un V armijas vadību pārņēma pilnīgi savās rokās.

Uz bolševiku pieprasījuma no Daugavpils Padomes padzina izlīdzējus; viņu laikrakstu «Dvinskoje slovo» slēdza. Novembrī Daugavpilī sāka izdot krievu valodā «Izvestija rabočich, krestjanskich i soldatskich deputatov». V armijā augstāko varu realizēja revolucionārā kara komiteja, ko izvirzīja no «Armiskoma V» sastāva. V armijas KRK uzturēja ciešus sakarus ar Tautas Komisarū Padomi un republikas armijas virspavēlnieku Kriļenko.

Pēc uzvaras pār kontrrevolūciju V armijas frontes iecirknī uz Ļeņina ierosinājumu sākās sarunas ar vācu pavēlniecību par pamiera noslēgšanu. Caur frontes līniju nosūtīja delegāciju sarunu vešanai. Šās delegācijas sastāvā bija arī «Armiskoma V» pārstāvji — G. Mieriņš, M. Sagalovičs un citi.

18. novembrī Daugavpilī tika atklāts V armijas IV kongress. Tajā piedalījās 440 delegāti, no kuriem 370 bija bolševiki, 60 — eseri un 10 — meņševiki-internacionalisti. Tādējādi kongresā milzīgs vairākums bija bolševikiem. Kongresa prezidija ievēlēja 6 bolševikus, 2 eserus un 1 meņševiku-internacionalistu. Par Padomju republikas iekšējo un starptautisko stāvokli referēja Volodarskis. Kongress noklausījās arī pārskatus par «Armiskoma V» un Revolucionārās kara komitejas darbību un ievēlēja jaunu «Armiskomu V». Ar 364 balsīm no 440 tika pieņemta bolševiku rezolūcija, kur bija solīts pilnīgs atbalsts padomju valdībai, izteikta piekrišana dekretiem par zemi, mieru un par ražošanas kontroli.¹

Kongress atmaskoja buržuazijas un viņu atbalstītāju — meņševiku un eseru — kontrrevolucionāro rīcību, norādot, ka saprašanās iespējama tikai ar tām socialistiskajām partijām, kas atzīst padomju varu. Kongress norādīja, ka tas prasa no visiem valsts iestāžu kalpotājiem bezierunu pakļaušanos tautas varai un prasīja kontrrevolucionārās pavēlniecības maiņu, jo tā traucēja pamiera noslēgšanu un padomju varas cīņu ar kontrrevolucionāro virspavēlniecības mītni.² Kongress nostiprināja bolše-

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. 1, д. 15, л. 225.

² Турпат, ф. 94, оп. 1, д. 5, лл. 266—268.

viku uzvaru V armijā, tas parādīja, ka V armija stāv par padomju varu.

Tomēr pēc kongresa cīņa ar kontrrevoluciju vēl nebeidzās. Izlīdzēji — meņševiki un eseri — kopā ar buržuaziju turpināja sīksti pretoties padomju varai. Boļševiku uzdevums bija nostiprināt un nostabilizēt padomju varu uz vietām, nosargāt to pret kontrrevolūcijas pretuzbrukumiem.

Sīvas cīņas rezultātā ar kontrrevoluciju Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas pilsētās visa vara pārgāja Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās. Tika reorganizēta milicija, no tās padzina buržuaziskos elementus. Latgales buržuazija ar ļaunu naidu sagaidīja Oktobra socialistisko revolūciju un izmisīgi pretojās padomju varas nodibināšanai.

Lielu aktivitāti buržuazija attīstīja Satversmes sapulces vēlēšanās, kas notika 1917. gada novembrī. Vēlēšanas notika asas šķiru cīņas apstākļos. Buržuazija izveidoja vienotu fronti pret proletariatu un darba zemniecību. Tā izvērtā neķītru nacionalšovinistisku aģitāciju, izmantojot baznīcu un citus līdzekļus.

Bet Latgales darbaļaudis nesekoja buržuazijai. Vēlēšanu dienās Latgales boļševiki veica masās lielu aģitācijas darbu.

V armijas un vietējo garnizonu revolucionārie zaldāti, bet it sevišķi latviešu birojs, aktīvi atbalstīja viņus šajā darbā. Šā darba rezultātā neviens Latgales buržuazijas pārstāvis Satversmes sapulcē ievēlēts netika. Tas bija jauns trieciens reakcijai.

1917. gadā no 3. līdz 4. decembrim Rēzeknē notika Latgales pārstāvju II kongress. Atšķirībā no I kongresa tanī lielā vairākumā bija boļševiki un viņu piekritēji. Kongresu apsveica «Iskolata» loceklis Viksniņš, V armijas latviešu pārstāvis Līcis, Rēzeknes Padomes priekšsēdētāja pienākumu izpildītājs Zacharovs, Daugavpils Padomes pārstāvis Čekins un citi.¹

Kongresa dienas kārtību pieņēma boļševistiskās frakcijas iesniegtajā redakcijā: 1) Krievijas pašreizējais stāvoklis, 2) tautu pašnoteikšanās un Latgales autonomija un 3) vēlēšanas. Par pirmo jautājumu referēja «Iskolata» loceklis Viksniņš. Boļševistisko rezolūciju par pašreizējo stāvokli pieņēma vienbalsīgi, tikai trim delegātiem balsojot pret to. Kongress nosūtīja apsveikuma telegramu Tautas komisāru padomei.

Pašnoteikšanās jautājumā izraisījās karstas debātes. Boļševiki atbalstīja Viksniņa rezolūciju par Latgales pievienošanu pārējai Latvijai. Sīkburžuazijas pārstāvis Fr. Ķemps un viņa piekritēji pretēji tam aizstāvēja Latgales pašnoteikšanās jautājumā federatīvo principu un prasīja Latgales atdalīšanu kā no Krievijas, tā arī no Latvijas.

Boļševistisko rezolūciju Latgales pašnoteikšanās jautājumā

¹ ЦГАОП СССР, ф. 39, оп. 3, д. 61, лл. 144—149.

pieņēma ar 202 balsīm pret 74, 14 delegātiem atturoties. Rezolūcijā par Latgales pievienošanu Latvijai bija ievērots arī brīvprātīgais pašnoteikšanās princips. Tās saturs bija šāds: «Ievērojot — 1) ka Latgali apdzīvo galvenokārt latvieši — latgalieši ap 67%, 2) ka Latgale atšķiras no citiem Vitebskas guberņas apriņķiem pēc savām kultūras un dzīves parašām, Latgales 1917. gada 3.—4. decembra kongress nolēmj:

a) nekavējoties atdalīt no Vitebskas guberņas trīs apriņķus — Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils,

b) ievēlēt no šā kongresa delegātiem Latgales Izpildkomiteju,

c) pēc Latgales atdalīšanās sasaukt jaunu Latgales kongresu, kas arī izšķirs Latgales turpmāko likteni,

d) uzdot ievēlētai Izpildkomitejai stāties ciešos sakaros ar visām Latvijas revolucionāri demokrātiskām organizācijām un ar visu Krievijas demokrātisko republiku.

Tajā pašā reizē mēs atzīstam un sargāsim visu Latgales nāciju tiesības un pašnoteikšanos.»¹

Buržuaziskie delegāti, redzēdami pilnīgo izgāšanos, atstāja kongresu.

Kongresa beigās ievēlēja Latgales Zemnieku, strādnieku, kalpu un zaldātu deputātu pagaidu padomi 36 cilvēku sastāvā, kam bija jābūt par augstāko valsts varas organu Latgalē līdz nākamajam kongresam. Padome ievēlēja no sava vidus izpildkomiteju 9 cilvēku sastāvā, tajā skaitā Greivuli, Siļiniku, Ēstu, Kravali u. c.

Kongress nolēma arī sūtīt savus pārstāvjus uz Latvijas Bez-zemnieku, strādnieku un zaldātu deputātu kongresu Valmierā. Ievēlētā izpildkomiteja 18. decembrī griezās Petrogradā pie Tautas Komisarū Padomes ar lūgumu atdalīt Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķus no Vitebskas guberņas un lemt par to pievienošanu pārējiem Latvijas rajoniem.² Uz šo lūgumu saņēma pozitīvu atbildi.

1917. gada decembrī «Iskolats» uzdeva Latgales apriņķu Padomēm izvēlēt delegātus II Latvijas Padomju kongresam Valmierā uz tādiem pašiem pamatiem, kā to darīja pārējie Latvijas rajoni. Ievērojot to, ka laika bija ļoti maz, tikai Rēzeknes apriņķī paspēja izvēlēt delegātus, kas tad arī piedalījās kongresā. Tādējādi bija sperti konkrēti soļi Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķu ietilpināšanai Latvijas teritorijā, tomēr pabeigt šo pasākumu neizdevās, jo sākās vācu imperialistu agresija.

Izšķirot jautājumu par Latgales apriņķu ietilpināšanu Latvijas sastāvā, Latgales boļševiki vadījās no Padomju nacionālās politikas principiem. Viņi uzskatīja Latviju, tajā skaitā arī

¹ ЦГАОП СССР, ф. 393, оп. 3, д. 61, лл. 144—149.

² Turpat, д. 27, лл. 104—105.

Latgali, par Padomju Krievijas sastāvdaļu. Latvijas boļševiki veda sīvu cīņu pret nacionalistisko buržuaziju, kas centās atdalīt Latviju no Krievijas un nodibināt tās teritorijā kapitalistisku iekārtu. Savu plānu realizēšanai Latvijas buržuazija, tajā skaitā arī Latgales buržuazija, meklēja palīdzību pie ārzemju imperiaļistiem.

Latgales Zemnieku, kalpu, strādnieku un zaldātu pagaidu padome veica vairākus pasākumus Padomju varas nostiprināšanai. Pēc kongresa tika aizliegts katoļu laikraksts «Drywa». Tā vietā sāka izdot boļševistiskus laikrakstus «Latvīšu Izpildu Komitejas Ziņejums», «Orajs» un «Breivais Latgalīts». Tika arestēti vairāki bijušās Zemes padomes locekļi, kas bija aktīvi kontr-revolucionāri.

1917. gada decembra beigās Latgalē likvidēja bijušās apriņķu un pagastu zemstu komitejas un to funkcijas nodeva Padomju izpildkomiteju agrarajām nodaļām.¹

1917. gada beigās un 1918. gada sākumā Latgalē sāka realizēt dekretu par zemi. Muižnieku un baznīcu zemes tika konfiscētas un nacionalizētas. Pagastu Padomes uzņēmās muižu saimniecību turpmāko vadīšanu.

1918. gada janvarī Latgalē tika apliktas ar nodokļiem turīgās šķiras. Pie Padomēm noorganizēja revīzijas un kontroles komisijas un nodibināja strādnieku kontroli pār ražošanu. Daugavpilī vietējā Padome sāka organizēt ražošanu 5 kokzāģētavās, 2 ziepju fabrikās un 1 sērskociņu fabrikā utt.²

Tāpat bija veikti zināmi pasākumi kultūras jomā.

1917. gada beigās un 1918. gada sākumā padomju vara Latgalē pastāvēja neilgu laiku. 1918. gada februārī vācu imperiaļisti, laužot pamiera vienošanos, sāka agresiju pret jauno Padomju republiku. 21.—22. februārī visu Latgali okupēja vācu karaspēks.

Neraugoties uz to, Latgales darbaļaudis kopā ar visu latviešu tautu turpināja neatlaidīgu cīņu par padomju varas atjaunošanu, kas uz neilgu laiku atkal nodibinājās Latvijā 1919. gadā. Šī cīņa guva pilnīgu uzvaru 1940. gadā.

¹ LPSR CVA, 1207. f., 2. ap., 1. 1., 121. lapa.

² ЦГАОП СССР, ф. 393, оп. 3, д. 32, л. 32.

T. Draudiņš
Vēstures zinātņu kandidāts

LATVIEŠU STRĒLNIEKI CĪŅĀ PAR LIELĀS OKTOBRA SOCIALISTISKĀS REVOLUCIJAS UZVARU

Slavenās cīņās par proletariskās revolūcijas uzvaru un padomju varas nostiprināšanu mūsu dzimtenē latviešu strēlnieki deva nozīmīgu ieguldījumu. Latviešu strēlnieki bija viens no aktīviem un apzinīgiem cīnītāju pulkiem, kurš deva kontrevolūcijai sāpīgus triecienus un palīdzēja lielās uzvaras sasniegšanai.

Latviešu strēlnieki savām asinīm ir rakstījuši Oktobra revolūcijas un pilsoņu kara vēsturē daudzas slavenas lappuses.

Vēl nav uzrakstīta pilnīga latviešu strēlnieku pulku vēsture. Vērtīgākais šajā ziņā ir LKP grāmatizdevniecības «Prometejs» no 1928. līdz 1937. gadam Maskavā izdotās piecas grāmatas «Latvju strēlnieku vēsture», kurās savāktas strēlnieku atmiņas par dažādiem cīņas periodiem, latviešu strēlnieku pulku dokumenti un dažādi materiāli. 1922. gadā LKP grāmatapgādniecības «Spartaks» izdotā Padomju Krievijas armijas bijušā (1918. g. IX — 1919. g. VII) virspavēlnieka J. Vācieša grāmata «Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme» (divās daļās) dod plašu pārskatu par strēlnieku cīņām no operatīvi stratēģiskā viedokļa, bet autora politiskie slēdzieni ir pārāk naivi un caurausti nacionāliem motīviem. Vērtīgs ir V. Strausa apcerējums «Padomju Latvija un starptautiskā kontrevolūcija» (Maskavā, «Prometejs», 1931. g.), kurā autors apskata latviešu revolūcionāro strēlnieku cīņas 1919. gadā Latvijā pret starptautiskās kontrrevolūcijas spēkiem.

Vispārēju pārskatu par latviešu strēlnieku cīņām sniedz Roberts Ķīsis savā apcerējumā «Oktobra revolūcija un latviešu strēlnieki» (Rīgā, LVĪ, 1948.; izdota arī krievu valodā).

Latviešu strēlniekiem ir veltīts arī daudz avīžu un žurnālu rakstu, bet tās viss ir pārāk maz, lai apgaismotu latviešu strēlnieku — latviešu bruņoto strādnieku un bezzemnieku — vēsturiskos nopelnus socialistiskās revolūcijas uzvarā. Neapgaismo-

tas un vāji izpētītas ir vēl daudzas problēmas, kas saistītas ar latviešu strēlniekiem.

Kad 1914. gada augustā sākās pirmais pasaules karš, Latvijas Sociāldemokrātija palika uzticīga marksismam un internacionālismam un nostājās pret karu, par revolūciju. «Tas bija Latvijas Sociāldemokrātijas nemirstamais vēsturiskais nopelns, — rakstīja LSD nelegālais orgāns — avīze «Cīņa» 1915. gada 135. numurā, — ka tā tik draudošā brīdī stājās pretim politiskam trakumam un latviešu pilsonības lojalītai nostādīja pretim latviešu proletariāta neloyalitāti — nesamierināmi revolucionāro šķiru cīņu.» Latvijas sociāldemokrātija pieņēma V. I. Ļeņina izvirzīto lozungu: «Pārvērst imperialistisko karu pilsoņu karā!»

Latviešu buržuāzija turpretim izmantoja visus savus aģitācijas un propagandas līdzekļus ārkārtējai šovinisma un nacionālisma kurināšanai. Latviešu buržuāzijas pārstāvis IV Valsts domē J. Goldmanis jau kara sākumā savā runā apliecināja carisma pārstāvjiem, ka latvieši it kā esot mūžīgi uzticīgi carismam, jo «viss, ko mēs [latvieši] esam sasnieguši, ir sasniegts vienīgi Krievijas ērgļa apsardzībā». 1915. gada vasarā, kad Krievijas patvaldībai draudēja briesmas sakarā ar Vācijas karaspēka iebrukumu Kurzēmē un viņa virzīšanos uz Pēterburgas pusi, latviešu buržuāzija savu padevību carismam steidzās apliecināt darbiem, lūdzot atļauju dibināt brīvprātīgos latviešu bataljonus.

Kad vācu karaspēks 1915. gada vasarā tuvojās Rīgai, IV Valsts domes locekļi J. Goldmanis un J. Zālītis saņēma armijas galvenā virspavēlnieka lielkņaza Nikolaja Nikolajeviča atļauju dibināt latviešu strēlnieku «brīvprātīgo» bataljonus. 1915. gada 17. jūlijā apstiprināja latviešu bataljonu statutus un līdz ar to arī bataljonu organizācijas komiteju ar IV Valsts domes locekli J. Goldmani priekšgalā. Organizācijas komitejā iegāja bez Goldmaņa vēl 14 latviešu buržuāzijas priekšstāvji, kā: zv. advokāts Arvids Bergs — «Berga bazāra» īpašnieks un vēlākais fašistu līderis buržuāziskā Latvijā, J. Bisenieks — Latviešu lauksaimnieku ekonomiskās biedrības vadītājs un rīkotājs, bankas direktors J. Brumels, Latvijas Lauksaimniecības centralbiedrības, kredītbiedrības (bankas) direktors Zigfr. Meierovics (vēlāk buržuāziskās Latvijas ārlietu ministrs), atvaļināts ģenerālis J. Plūme, kas 1906. gadā ņēma dalību banketā, kuru Rīgā sarīkoja vācu muižnieki par godu sodu ekspedīcijas vadītājam ģenerālim Orlovam, Valsts domes loceklis J. Zālītis, bankas direktors Seskovs un citi.

Pēc šo priekšdarbu veikšanas valsts domnieki J. Goldmanis un J. Zālītis griezās pie latviešu tautas ar uzsaukumu, kuru bija sastādījuši rakstnieki K. Skalbe un A. Kēniņš. «Pulcējieties zem

latviešu karoga!» — tā skan šis uzsaukums, kurā latviešu tauta tika aicināta pulcēties zem «divgalvainā ērgļa spārniem», jo «ar savu patriotismu», kā bija rakstīts uzsaukumā, «savu uzticību Caram un Krievijai un varonību cīņās pret mūsu vēsturisko ienaidnieku latvieši ir pelnījušies tiesības iet karā zem sava karoga». Tāda bija latviešu buržuazijas vadoņu valoda 1915. gadā, kas nebūt neliedza tiem pašiem vīriem 1919. un 1920. gadā, kad viņi bija pārgājuši Rietumeiropas imperialistu kalpībā, runāt citu valodu un apmētāt dubļiem krievu tautu un viņas kulturu.

Visi latviešu buržuazijas un sīkburžuazijas laikraksti, rakstnieki, dzejnieki, avižnieki un žurnalisti centās viens otru pārspēt šovinisma kurināšanā. Priekšzīmi viņi ņēma no J. Goldmaņa, kura kanibalistiskās runas tika iespiestas visos latviešu laikrakstos.

Kad bija saņemta atļauja, sākās latviešu brīvprātīgo vervēšana latviešu strēlnieku bataljonos. Cinisms, kādu latviešu buržuazija parādīja šajā darbā, ir izteikts pazīstamā mācītāja V. Maldoņa uzrunā savervētajiem strēlniekiem: «Ejiet, brāļi! Mēs par dzimteni lūgsim dievu, jūs par viņu lūgsat *savām asinīm!*» Tātad — jums kaps, bet mums — ordeņi un nauda. Latvijas Socialdemokrātija, palikdama uzticīga proletariskās solidaritātes un internacionālisma principiem, bija pret strēlnieku bataljonu organizēšanu un centās atmaskot latviešu buržuazijas nodevīgo lomu.

Nelegalajā «Cīņā» J. Jansons-Brauns rakstīja: «Mēs uzskatām latviešu bataljonu dibināšanu par tīšu noziegumu pret latviešu tautas asinīm un ar visdziļāko rūgtumu mēs nožēlojam visus tos, kas krīt par upuri šai aplamībai. Tā nav tautas brīvības lieta, par ko nelaimīgie latviešu strēlnieki iet nāvē. Tie upurējas par velti cariskās varmācības labā, tie lej savas asinis, lai ar viņu nobendētām dzīvībām tautiskā buržuazija varētu apliecināt savu verdzisko lojalismu. Uzupurēties šavas verdzības labā — vai var būt vēl briesmīgāki maldī un māņi?!»¹

Tajā pašā laikā, kad latviešu buržuazijas vadoņi rikoja goda mielastus krievu ģenerāļiem un paši saņēma ordeņus un kara pasūtījumus, simtiem Latvijas Socialdemokrātijas darbinieku tika arestēti un nosūtīti katorgā vai bez tiesas izsūtīti uz Sibīriju.

Latviešu buržuazijas sarīkotā brīvprātīgo vervēšana nedeļa gaidītos panākumus. Tad Latviešu strēlnieku bataljonu organizācijas komitejai izdevās izvest kara valdes rīkojumu atļaut latviešu kareivjiem pārcelties no krievu pulkiem uz latviešu bataljoniem. 1916. gadā brīvprātības princips gandrīz pilnīgi tika

¹ Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., I d., Maskavā, 1928., 21. lpp.

atmests un latviešu bataljoni tika formēti jau mobilizācijas kārtībā. Latviešu strēlnieku kaujas vienības arvien paplašinājās un izvērtās par ievērojamu spēku. 1916. gada rudenī strēlnieku bataljonus, kuros bija 4 rotas, pārvērtā par astoņu rotu pulkiem. Izveidojās 8 latviešu strēlnieku pulki: 1. — Daugavgrīvas, 2. — Rīgas, 3. — Kurzemes, 4. — Vidzemes, 5. — Zemgales, 6. — Tukuma, 7. — Bauskas, 8. — Valmieras, kas atradās frontes līnijā, un latviešu strēlnieku rezerves pulks, kas 1916. gada rudenī no Tērbatas (Tartu) tika pārcelts uz Valmieru un tās apkārtnes muižām. 8 strēlnieku pulki bija apvienoti 2 brigādēs, katrā pa 4 pulkiem. Kopējais latviešu strēlnieku skaits kopā ar rezerves pulku bija sasniedzis jau apm. 35 000 zaldātu un 1000 virsnieku.

Rīgas frontei jeb Rīgas placdarmam, kuru ieņēma un aizsargāja latviešu strēlnieki kopā ar Sibīrijas strēlniekiem, bija svarīga nozīme Petrogradas aizsargāšanai. Rīgas fronte bija Petrogradas atslēga. 1916. gadā latviešu strēlnieki Rīgas frontē — no Rīgas jūrmalas, Ķekavas līdz Ogresi — ņēma daļību 8. un 16. marta kaujās, 4. jūlija uzbrukumā, Smārdes operācijā un ziemassvētku kaujās. Visās šajās kaujās latviešu strēlnieki parādīja lielu drošsirdību un kaujas spējas.

Svarīgākās no tām bija ziemassvētku kaujas, kuras ilga no 23. decembra līdz 18. janvarim (pēc v. st.). Vēl pirms šīm kaujām latviešu divas brigādes tika apvienotas latviešu divīzijā zem ģenerāļa Misiņa komandas.

Ziemassvētku kaujās XII armija un līdz ar to arī latviešu divīzija cieta lielus zaudējumus, bet šo kauju rezultāts bija niecīgs. «Ziemassvētku un janvara kaujas pie Tīreļpurva un Ložmetējkalna, — raksta J. Vācietis, šo kauju dalībnieks un 5. Zemgales pulka komandieris, — atstāja dziļu un rūgtu pārdzīvojumu un vilšanās iespaidu uz latviešu strēlniekiem un visu tautu... Ar ārkārtēju drošību un neaptveramiem zaudējumiem latviešu strēlnieku pulki cīnījās no 1916. gada 23. decembra līdz 1917. gada 18. janvarim un rezultāts bija tas, ka tika ieņemts divas kvadratverstis liels zemes gabals Ložmetējkalnā, kuram nebija priekš mums nekādas stratēģiskas, ne taktiskas nozīmes.»¹ «Vēlāk izrādījās, ka ieņemtais zemes gabals mums taktiskā ziņā nāca par ļaunu, tāpēc ka bijām ielīduši kā maisā vācu pozīcijās.»²

Pēc J. Vācieša ziņām, «latviešu strēlnieki pazaudēja ap astoņi tūkstoši cilvēku. Pēc kaujām 19. janvarī 1917. gadā 5. Zemgales pulkā palika tikai 195 štiku un 6. Tukuma pulkā — 240 štiku.»³ Ziemassvētku kauju neveiksmes izskaidrojamas ar

¹ J. Vācietis, Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme, izdevn. «Spartaks», 1922., 4. lpp.

² Turpat, 10. lpp.

³ Turpat, 58. lpp.

cara ģeneraļu aprobežotību, ieroču un lādiņu trūkumu un nodevību Rīgas frontes štābos un komandējošā sastāvā. Šī nodevība sniedzās līdz Pēterburgas cara galmam, kur pretinieka labā darbojās pati care Aleksandra Fjodorovna un Grigorijus Rasputins, kuri bija par drīzu separata miera slēgšanu ar Vāciju. Viss tas nevarēja neizsaukt rūgtumu un nemieru zaldātu masās, kas ziemassvētku kauju laikā izvērtās par atklātu sacelšanos 2. Sibīrijas korpusā, 14. Sibīrijas strēlnieku divīzijā, kā arī 7. Sibīrijas korpusā. Zaldāti atteicās iet uzbrukumā, aizrādot, ka visos štābos sēd vācu spiegi: «Nevienu zemes pēdu mēs neatdosim vāciešiem, bet uzbrukumā neiesim,» sacīja zaldāti. Sāka darboties ārkārtējās kara tiesas. 1917. gada 1. janvārī 17. Sibīrijas strēlnieku pulkā pēc lauku kara tiesas sprieduma izveda no ierindas un visa pulka priekšā nošāva 24 strēlniekus, bet 55. Sibīrijas strēlnieku pulkā — 39 strēlniekus.¹ 7. Sibīrijas strēlnieku korpusā tika atvilktis aizmugurē un pārņemts uz Rumanijas fronti. Ziemassvētku kauju laikā arī 4. (Vidzemes) latviešu strēlnieku pulka pirmais bataljons, kā arī 8. (Valmieras) pulka viena rota pilnā sastāvā, pēc vairāku dienu kaujām noguruši, atteicās iet uzbrukumā.²

Tautiskie virsnieki, lai nebojātu savu karjeru, šos viņiem nepatīkamos faktus noklusēja. Nežēlīgiem līdzekļiem patvaldība vēl centās glābt savu stāvokli, bet revolūcija, kā vēstures prokursors, jau stāvēja pie carisma sliekšņa.

No visa iepriekš sacītā par latviešu strēlniekiem varam secināt, ka latviešu strēlnieku pulki sakarā ar strēlnieku pārvešanu no krievu pulkiem un mobilizāciju nekādā ziņā vairs nebija «brīvprātīgo» karaspēka daļas. Tajos, tāpat kā visos citos kara pulkos, absolūtā vairākumā bija proletarieši un pusproletarieši, strādnieki un latviešu bezzemnieki, kas piespiedu kārtā bija iesaukti kara dienestā.

Kā redzams no saglabātajiem datiem par 6. (Tukuma) un 8. (Valmieras) bataljonu socialo sastāvu, tajos pārsvarā bija bezzemnieki un strādnieki. Par 8. (Valmieras) bataljonu raksta kapteinis P. Grīnvalds žurnālā «Latviešu Strēlnieks» 1937. gada 16. numurā: «Socialā sastāva ziņā lielā pārsvarā bija lauku proletariāts: gājēji, vaļinieki, laukstrādnieki, muižu kalpi, rentnieki un sīki lauku amatnieki. Pilsētu strādnieku bija maz, jo

¹ R. Endrupis un A. Feldmans, *Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata*, II sēj., 1907.—1917., Maskavā, 1936. Piemiņas grāmatā ir atzīmēti lauku kara tiesas spriedumi (601. un 609. lpp.), kā arī īsas ziņas par visiem nošautajiem Sibīrijas strēlniekiem. Savus no cara kalpiem nobendēto biedru liķus pēc Februāra revolūcijas XII armijas zaldāti un latviešu strēlnieki pārveda uz Meža kapiem un apbedīja tur ar kareivisku godu. Visa Rīga piedalījās svinīgajā bērū gājienā.

² Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., II d., Maskavā, 1928., 77. lpp.

gandrīz visas Latvijas fabrikas un rūpniecības iestādes bija evakuētas līdz ar visiem strādniekiem uz Krievijas iekšieni.» Latviešu bataljonā bija vairāk nekā 90%, bet pārējie bija krievi, igauņi, lietuvieši u. c.

1915. gadā 6. (Tukuma) bataljonā lielā pārsvarā bija lauku proletarieši. No visiem 1852 strēlniekiem tikai 253 bija pilsētnieki (14,2%), pārējie 1589 bija laucinieki (85,8%). Vēl 1915. gadā no visa strēlnieku skaita tikai 25,5% bija brīvprātīgo, atlikušie pārcelti no krievu pulkiem. Tikai divos bataljonos: 1. Daugavgrīvas un 2. Rīgas bataljonā pārsvarā bija fabriku strādnieku jaunatne.

Latviešu buržuazija un tās ideologi tikai uz neilgu laiku varēja apmūļot latviešu strēlniekus nacionalistiskām frazēm, bet to iespajds drīz beidzās.

Latvijas Socialdemokratija veda plašu nerimstošu pretkara aģitācijas un propagandas darbu frontē, atmaskodama imperialistiskā kara laupīšanas mērķus un latviešu buržuazijas nacionalšovinisma kaitīgumu.

Socialdemokratu pretkara propagandas, kā arī ziemassvētku kauju un Sibīrijas strēlnieku sacelšanās ietekmē šovinisma tvans izgaisa. Strēlniekos radās naidis kā pret karu un kara kurinātājiem, tā arī pret latviešu buržuaziju un strēlnieku bataljonu organizatoriem.

Strēlnieku revolucionizēšanu sekmēja arī tas, ka sakarā ar mobilizācijām strēlnieku pulkos ieplūda daudz nelegalās Latvijas Socialdemokratijas biedru, kuri individuali veda plašu revolucionāru propagandu. Frontes un karadienesta apstākļos gandrīz pilnīgi bija izslēgta iespēja radīt nelegalu strēlnieku organizāciju. Tomēr tādi mēģinājumi bija jau 1915. gada beigās, kad tikko organizējās latviešu strēlnieku bataljoni. 8. (Valmieras) bataljons bija izvietots Rīgā huzaru kazarmās, bet vēlāk «Ziemeļblāzmas» telpās Vecmīlgrāvī, 6. (Tukuma) bataljons — Heses fabrikā. Tajos notika pirmais mēģinājums organizatoriski saistīt pa atsevišķiem latviešu bataljoniem izsvaidītos partijas biedrus. Pēc Rīgas komitejas locekļa A. Helmaņa ierosinājuma, Rīgā, Matīsa ielā notika apspriede, kurā piedalījās 6. un 8. bataljonu partijas biedri. Šajā apspriedē A. Helmanis ziņoja, ka partijas biedri esot visos bataljonos un ka viņi vēlas uzņemt organizatoriskus sakarus. Atsevišķu bataljonu pārstāvji izteica šaubas, vai pašreizējos frontes apstākļos tas būtu iespējams. Pirmie apvienošanās mēģinājumi neizdevās, bet pretkara revolucionārā aģitācija un propaganda latviešu strēlnieku pulkos nekad neaprima.

Daudz izdevīgāki apstākļi bija rezerves pulkā, kas bija izvietots Tartu (Tērbatā), bet vēlāk Valmierā, Strenčos un apkārtnē. Rezerves pulkā sastapās vairāki partijas biedri un sāka

8. Valmieras pulka 5. rota 1917. gadā.

organizēt nelegālas sanāksmes. Tā 1916. gadā radās strēlnieku nelegālais pulciņš «Pelēkie», kurā sastāvēja A. Anskins (Skujietis), K. Gailis, J. Vilks, V. Strautiņš, F. Uvens, A. Vīksna, J. Laroze (Mazais), K. Strazdiņš u. c. Pulciņš «Pelēkie» veda plašu internacionālu un revolucionāru propagandu strēlniekos. Februāra revolūcijas dienās «pelēkie» kopā ar Vidienas organizāciju Valmierā un tās apkārtnē nostājās strādnieku, bezzemnieku un karēivju revolucionārās kustības priekšgalā.

Februāra revolūcija un cara patvaldības gāšana atbalsojās Rīgas frontē un Rīgā ar novēlojumu. Tam par cēloni bija šausmīgie kara apstākļi, kādos tad atradās Latvija. Visa dzīve bija sažņaugta «ochrankas» tīklos, nemitīgi darbojās lauku kara tiesas, piespriedamas zaldātiem par mazāko protestu vai atteikšanos iet uzbrukumā nāves sodus. Raksturīga tai ziņā ir galvenā štāba priekšnieka ģenerāļa Aleksejeva 3. marta telegrama, kad jau bija izsludināta cara atteikšanās no troņa. Sai telegramā tika pavēlēts visus aģitatoru frontē nekavējoši nodot lauku kara tiesām un spriedumu uz vietas izpildīt.

Bet šie draudi nevarēja aizturēt frontes apstākļos norūdītos latviešu strēlniekus. Viens no aktīvākajiem partijas darbiniekiem latviešu strēlnieku pulkos H. Valdbachs (Pidžus) rakstīja savās atmiņās par Februāra revolūcijas dienām: «Pēc Ziemassvētku kaujām mūsu 1. (Daugavgrīvas) pulks bija atvilts rezervē un izvietots Pārdaugavā. Kādu rītu (februāra beigās) mūsu rota, iziedama uz Kalnciema ielu, sastapa savādu gājienu. Apm. 20 gorodovoju kailiem zobeniem dzina kādus 30 mūsu strēlniekus, kas bija noķerti bez atvaļinājuma atļaujām. Kad arestētie

atradās mums blakus, atskanēja sauciens: «Biedri! Uz priekšu, atsvabināsim mūsu puīšus!» Notika burzma. Visi sajuka vienā virpulī. Gorodovoji tika piekauti, vairāki gulēja uz ielas asinīs... Mūsu biedri bija atsvabināti. Pēc pusstundas pie mūsu rotas mājokļiem ieradās žandarmu virsnieks vairāku desmitu gorodovoju un žandarmu pavadībā, pieprasīdams atsvabināto strēlnieku izdošanu. Kā atbilde atskanēja šāvieni. Žandarmi bēga... Uz ielas palika kāds pusducis nošauto un ievainoto gorodovoju. No mums bija viens smagi un viens viegli ievainots.»¹ Sakarā ar revolūciju izmeklēšana nenotika.

Par latviešu strēlnieku revolucionāro noskaņojumu jau marta dienās liecina arī zaldātu un darbaļaužu demonstrācija Valmierā 1917. gada 5. martā, kuru vadīja nelegālā strēlnieku pulciņa «Pelēkie» un Vidienas organizācijas biedri. Rezerves pulka komandieris Francis aizliedza demonstrāciju. Neskatoties uz to, strēlnieki izgāja demonstrācijā apbruņoti. Tā kā rotās ieroči bija atņemti, tad ieroču noliktava tika uzlauzta, un strēlnieki apbruņojās. Pilsētas laukumā salasījās plašs strādnieku un zaldātu mītiņš, kurā ar runu uzstājās «Pelēko» pulciņa biedrs V. Strautiņš. Tai pašā vakarā tika sasaukti rezerves pulka rotu pārstāvji. Sapulce nolēma nekavējoši realizēt dzīvē Petrogradas Zaldātu deputātu padomes «Pavēli Nr. 1», kurā bija sacīts, ka visās frontēs un frontes aizmugures karaspēka daļās jādibina armijas Zaldātu padomes, kā arī rotu un pulku komitejas. Sapulce nolēma nekavējoši ievēlēt rotu un pulku komitejas. Ievēlētās komitejās partijas biedri bija noteicēji. Sapulce ievēlēja arī piecus delegātus no rezerves pulka uz Petrogradas Strādnieku un zaldātu Padomi, starp tiem 4 boļševikus: K. Gaili, J. Larozi, J. Vilku un A. Anskinu. Rezerves pulka partijas biedri bija cieši saistīti ar Vidienas partijas organizāciju. Jau marta sākumā notika Vidienas organizācijas nelegāla konference. Nelegāla tādēļ, ka partijas biedri vēl neuzticējās Februāra revolūcijas ieguvumiem. Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķos, kas atradās rezerves pulka un Vidienas organizācijas ietekmē, boļševiku vadošā loma politiskā dzīvē bija noliedzama, sākot jau no marta dienām.

Rīgā turpretim bija centrs to revolucionāro spēku organizēšanai latviešu strēlnieku pulkos, kuri atradās pozīcijās, kaut gan iebraukt Rīgā strēlniekiem bez sevišķām kara atļaujām nebija atļauts. Jau 1917. gada 4. martā 4. (Vidzemes) pulka saimniecības nodaļas telpās Stabu ielā Nr. 90 notika pirmā strēlnieku pulku nelegālo partijas biedru pārstāvju apspriede, kurā piedalījās Valdbachs (Pidžus), Vikmanis, Eilands un Oldbergs no 4. pulka, Jurevičs — no 5. pulka un praporščiks Osvalds Lācis no 7. pulka. Šīs sapulces uzskatāmas par latviešu aktīvo strēlnieku pulku

¹ «Sarkanā Zvaigzne», 1921., 3.

socialdemokrātu — boļševiku kara organizācijas pamatšūniņu un arī par pirmo pagaidu kara organizācijas komiteju. Pirmā apspriede nolēma, ka komitejas darbībai jāaptver visi latviešu strēlnieku pulki, jāsaistās jo cieši ar Sibīrijas krievu pulkiem un jāizvērs tajos plaša revolucionāra darbība.

26. martā Rīgā notika plaša strēlnieku — Latvijas Sociāldemokrātijas partijas biedru sapulce, kurā piedalījās 71 pārstāvis no visiem latviešu pulkiem, neskaitot rezerves pulku. Sapulcē tika izvēlēta organizācijas komiteja 7 locekļu sastāvā: P. Eilands, O. Lācis, H. Valdbachs, E. Vikmanis, E. Jurevičs, J. Oldbergs un M. Štāls. Aprīlī notika vairākas kopējas sociāldemokrātiskās kara organizācijas sapulces. Drīz vien visos latviešu strēlnieku pulkos izveidojās plaši sociāldemokrātu pulciņi, bet pulku komitejās — boļševiku frakcijas. Plaši izvērsās partijas biedru darbs strēlnieku masās. Partijas autoritāte bija liela.

Partijas organizācija sākumā nepiegrīza vērību Latviešu strēlnieku pulku padomes organizēšanai, ko bija uzsākuši daži sīkburžuāziskie elementi strēlnieku pulkos ar štābkapitanu V. Ozolu priekšgalā, kuri atradās opozīcijā pret J. Goldmaņa un J. Zāliša kliķi. Tādēļ arī ir izskaidrojama tā tautiskā nokrāsa, kura bija raksturīga pirmajai apvienoto latviešu strēlnieku pulku deputātu sapulcei 1917. gada 13. martā Valmierā. Šī sapulce nolēma dibināt apvienoto Latviešu strēlnieku padomi kā organizāciju kultūras darbam latviešu strēlniekos. Partijas biedri šo organizāciju uzskatīja kā «tautisku lietu».

Par šo pirmo latviešu strēlnieku pulku deputātu sapulci J. Laroze (Mazais) raksta savās atmiņās: «Tiku izvēlēts rezerves pulka komitejā. No turienes tiku deleģēts vēl ar otru biedri uz kaut kādu apspriedi *tautiskās lietās*. Štābkapitāns V. Ozols informēja par apvienoto latviešu strēlnieku pulku Izpildkomitejas (Iskolastrela) dibināšanu, kāds briļļains skrīveris runāja par Latvijas autonomiju... Šajā sapulcē bez mums bija vēl citi kareivji, bet kas tos bija vēlējuši — nezinu. Tajā sapulcē jutos ļoti neomulīgi, jo pārāk stipri oda pēc tautiskās lietas.»¹ Šī pirmā latviešu strēlnieku pulku padome izsacījās par kara turpināšanu līdz uzvarai, pret ko bija lielais vairākums strēlnieku pozīcijās.

Pēc divām nedēļām Rīgā 27. martā Jonatana biedrības telpās sanāca otrā apvienoto latviešu strēlnieku pulku padome. Kaut gan partijas organizācijas domas par šādas padomes nozīmi, kurai jāizteic kā strēlnieku, tā arī virsnieku uzskati, bija vēl vienmēr noraidošas, tomēr otrās padomes sabiedriskā nozīme bija daudz lielāka. Par sapulces vadītāju tika izvēlēts nevis virsnieks, bet strēlnieks K. Bergs. Partijas biedrs strēlnieks Gričmans asi izsacījās pret strēlnieku un virsnieku kopējās organizācijas

¹ Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., I d., Maskavā, 1928., 195. lpp.

radīšanu, «jo starp strēlniekiem un virsniekiem, — viņš teica, — nevar būt kopēju interešu, tāpat kā tādu nevar būt starp buržiem un strādniekiem»¹.

Aktualā dienas jautājumā — par karu un mieru — Padome pieņēma pēc ilgām debatēm lēmumu kompromisa garā: «Aģitācija par kara vešanu līdz tam laikam, kad būs iespējams noslēgt starptautisku mieru bez aneksijām, bez kontribucijām, dibinātu uz tautu pašnoteikšanās principiem.»² Vēl otrā strēlnieku deputātu sapulcē bija diezgan stiprs meņševiku iespaids.

Daudz krasāka, revolucionārāka bija Padomes pozīcija pret latviešu buržuazijas mēģinājumiem sagrābt savās rokās lauku pašvaldību, organizējot no saviem pārstāvjiem, sevišķi no lauku buržuazijas, Vidzemes Zemes padomi. Virsnieki un nacionalisti, dzejnieks K. Skalbe un citi, runādami par latviešu tautas kopējām interesēm, centās atbalstīt latviešu buržuazijas mērķus. Bet tas viņiem neizdevās. Pēc asām un ilgstošām pārrunām Padome pieņēma lēmumu, ka «apvienotā latviešu pulku strēlnieku un virsnieku delegātu sapulce neatzīst pagaidu Vidzemes Zemes padomi par visas zemes pārstāvju Padomi, bet atzīs to par tādu tikai tad, kad viņa tiks izvēlēta no visas tautas». Nākošā dienā uz partijas biedra K. Pētersona priekšlikumu apvienotā Padome izteica savu neuzticību latviešu bataljonu organizētājiem—Valsts domes locekļiem J. Goldmanim un J. Zālītim, kā arī nolēma likvidēt 1915. gadā buržuazijas radīto latviešu strēlnieku pulku organizācijas komiteju.

Tas bija spējš strēlnieku trieciens latviešu buržuazijai, kura strēlnieku pulkus uzskatīja par «savējiem». Pašu strēlnieku noskaņojums pozīcijās bija daudz krasāks, nekā tas izpaudās Padomes sapulcē. Tā, piemēram, Padomes sapulcē nācās apspriest konfliktu 6. Tukuma pulkā. Viens no pulka bataljoniem, kurš Rīgā pagaidām izpildīja apsardzības un kārtības uzturēšanas uzdevumus, jo tautas milicija vēl nebija pietiekoši organizēta, atteicās iziet pozīcijās, aizrādot, ka Rīga paliek bez apsardzības. Pie tam bataljons pieprasīja, lai Pagaidu valdība publicē slepenos līgumus, atteicas no iekarošanas politikas un noslēdz drīzu mieru. Bataljonu atbalstīja partijas organizācija un Rīgas Strādnieku deputātu padome. Kontrrevolucionarie virsnieki uzskatīja bataljona atteikšanos atstāt Rīgu kā kara disciplīnas pārkāpšanu. Pazīstamais kontrrevolucionārs pulkvedis Gopers apvienotajā Padomē iesniedza steidzīgu pieprasījumu saukt bataljonu pie disciplīnas ievērošanas. Kaut arī pēc ilgām debatēm, Padome

¹ Sk. Apvienoto latviešu strēlnieku pulku deputātu 1917. gada 27. — 29. marta sapulces protokolu krājumā «Latvju strēlnieku vēsture», I sēj., II d., Maskavā, 1928., 567.—573. lpp.

² Turpat.

pieņēma lēmumu griezties pie 6. pulka komitejas ar uzaicinājumu nekavējoši rūpēties par virsnieku pavēļu izpildīšanu. Notikumi rādīja, ka boļševizācijas process latviešu strēlniekos bija gājis daudz dziļāk, nekā tas bija redzams strēlnieku Padomes sapulcē.

Sakarā ar šo incidentu kontrrevolucionari centās radīt nacionālas nesaskaņas starp latviešu un krievu pulkiem, bet tas viņiem neizdevās. Otrās latviešu strēlnieku brigades masu sapulcē jautājumā par krievu biedru nomaiņu pozīcijās pieņēma lēmumu, ka no latviešu puses nav un nevar būt runas par atteikšanos iziet pozīcijās un tas notiks uz krievu biedru pirmo pieprasījumu.¹ Vēl 13. aprīlī 436. Novoladogas krievu pulks masu sapulcē, kurā piedalījās arī pārstāvji no 433., 434. un 435. pulka, kā arī no 109. artilērijas brigades, savā lēmumā paziņoja, ka «ar latviešu daļām mums ir pilnīga vienprātība». Šī rezolūcija bija publicēta arī laikrakstā «Okopnaja pravda».²

Otrā latviešu strēlnieku pulku deputātu sapulce Jonatana biedrībā 29. martā izvēlēja latviešu strēlnieku pulku izpildkomiteju («Iskolastrelu»).

Izpildkomitejas locekļi tika vēlēti atsevišķi no brigādēm un pulkiem. Jau šai pirmajā «Iskolastrelā» sastāvēja vairāki Socialdemokratiskās partijas biedri: no I brigades Timermanis, no 1. (Daugavgrīvas) pulka — Redlichs, no 2. (Rīgas) pulka — Rostoks, no 3. (Kurzemes) pulka — Bārda, no rezerves pulka — Stūrmanis, Krieviņš un Pētersons (vēlāk kara komisars Padomju Latvijā 1919. g.). Par «Iskolastreļa» priekšsēdētāju ievēlēja štaba kapteini V. Ozolu.

Aprīlī strēlnieku socialdemokratiskā kara organizācija sāk piegriezt «Iskolastrelam» lielāku vērību, jo tas bija nepieciešams partijas aģitācijas, propagandas un organizēšanas darba paplašināšanai. Kara organizācijas komitejas locekļi bija dažādu pulku strēlnieki, kuri bez atļaujas nevarēja aiziet no sava pulka. Ar «Iskolastreļa» palīdzību viņiem bija iespējams dabūt rīcības un kustības brīvību. Vienā no «Iskolastreļa» sēdēm tika pieņemts Socialdemokratijas boļševiku frakcijas priekšlikums kooptēt socialdemokratisko kara organizācijas komiteju pilnā sastāvā kā «Iskolastreļa» aģitācijas komisiju. Tagad kara organizācijas komitejai visos pulkos bija brīva pieeja. Šis lēmums balstījās uz pozīcijās esošo strēlnieku pieprasījuma, jo Latvijas Socialdemokratijas iespaids pulkos bija jau neapstrīdams.

Strēlnieki pozīcijās plašā mērā piekopa brāļošanos. Boļševiku aģitācija par kara izbeigšanu un demokrātisku mieru starp tautām bez aneksijām un bez kontribūcijām uz tautu pašnoteikšanās

¹ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 4, л. 40.

² ЦГВИА, ф. 2152, оп. 7, д. 2, л. 103.

principiem atrada visplašāko atbalstu strēlnieku masās. Kara kurinātājiem — pulkvedim Goperam, Fr. Briedim un citiem, kā arī nacionalistiskajiem rakstniekiem K. Skalbem, J. Akurateram un Ed. Virzam — vairs nebija klausītāju un «urā saucēju». Aģitācijas komisijas sēdēs, kuras notika Tērbatas ielā, Latvijas Lauksaimniecības centralās kredītbiedrības telpās, vienmēr piedalījās pulku pārstāvji no pozīcijām. Aģitācijas komisijas pārstāvji bieži vien brauca uz pozīcijām un tur noturēja plašas sapulces, pulku vai bataljonu mītiņus.

1917. gada aprīlī latviešu strēlnieku pulku un rotu komitejās boļševikiem jau bija nenoliedzams pārsvars. Gatavojoties latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes sanāksmei, kura bija nolikta uz 12. maiju, strēlnieki — partijas biedri — izteica savus ieskatus par politisko stāvokli valstī un noskaidroja savas attiecības pret buržuazisko Pagaidu valdību. 11. maijā I latviešu strēlnieku brigades partijas biedru sapulce pieņēma rezolūciju, ka Pagaidu valdība ir buržuazijas izpildu orgāns, kas cieši saistīts ar Rietumeiropas imperialistiem un vērsts pret tautas masām. Valsts varai jāpāriet Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomju rokās. Apzinīgie latviešu strēlnieki izvirzīja lozungu «Visu varu Padomēm!».

Gatavojoties Padomes sanāksmei 9. maijā II latviešu strēlnieku brigādē sasauca masu sapulci, kura pēc mītiņa pieņēma lēmumu, ka latviešu strēlnieki par kapitalistu interesēm vairs negrib karot un prasa demokrātiska miera noslēgšanu bez kontribūcijām un aneksijām.

9. maijā sanāca XII armijas Zaldātu deputātu padome. Tā bija tikai svinīga parāde, kurā Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Dragomirovs, franču ģenerālštāba pārstāvis Žanens un citi uzstājās par «kara turpināšanu līdz uzvarai». Padomē ģenerāļi skūpstījās ar zaldātiem, «Iskosolam», kas atradās meņševiku un eseru rokās, izteica uzticību, un tā pilnvaras pagarināja... Bet balsošanā zaldātu delegāti neņēma gandrīz nekādu daļību. Par «Iskosola» pārvēlēšanu un iesniegtām rezolūcijām no 601 delegata balsošanā piedalījās tikai viens simts, no kuriem 75 balsoja par «Iskosolu», bet 42 atturējās. XII armijas Zaldātu deputātu padome izteica uzticību Pagaidu valdībai un aicināja armiju gatavoties uzbrukumam. XII armijas Zaldātu deputātu padome centās radīt armijā šovinisma uzplūdus, ko kontrrevolucionāri un kara kurinātāji varēja izmantot savās interesēs.

Tādos apstākļos 12. maijā sanāca latviešu strēlnieku delegāti «Interimteatra» telpās (aiz tagadējā Valsts akadēmiskā dramata teātra). Atklājot sēdi, orķestris vēl spēlēja «Dievs, svētī Latviju», ar glaimojošām runām uzstājās XII armijas komandieris Radko-Dimitrijevs, «Iskosola» un Petrogradas Strādnieku padomes pār-

stāvji. Viņu runas gan noklausījās bez sajūsmas, bet dažādu «gūstekņu» runas, kurus «Iskosols» bija atsūtījis aģitēt par karu, strēlnieku delegāti vairs neklausījās, Kerenska aģentu Iljinu izsvilpa... Padomē sāka skanēt citas runas. Kā pārstāvis no Maskavas Padomes uzstājās J. Daniševskis, kurš dedzīgā runā norādīja, ka vienīgais ceļš sasniegt revolūcijas uzvaru ir varas pāreja Padomju rokās. No Rīgas Strādnieku deputātu padomes ar apsveikumiem uzstājās J. Lencmanis (Misiņš-Ķencis), no strēlnieku socialdemokrātiskās kara organizācijas — Eilands.

Svarīgākais dienas kārtības punkts bija pašreizējais stāvoklis un sakarā ar to debātes par strēlnieku politiskajiem uzdevumiem. Piecas dienas turpinājās dedzīgas runas un asas cīņas. Tās nenorima pat sēžu pārtraukumu laikā. Kanāla malā katru dienu notika socialdemokrātiskās kara organizācijas komitejas apspriedes, kurās dalību ņēma liels skaits delegātu. Tajās apsprieda un lēma, kādu taktiku ieturēt Padomes sēdēs. Bija jau skaidrs, par ko balsos strēlnieku delegāti: viņiem frontes biedri deva revolucionāru mandātu balsot par nekavējošu mieru bez kontribūcijām un bez aneksijām, par baronu muižu konfiskāciju, par maizi strādniekiem un nekādu atbalstu buržuaziskajai Pagaidu valdībai.

Debātēs par pašreizējo stāvokli visa Padome, atskaitot pulkvedi Goperu un citus virsniekus, noteikti nosvērās boļševiku pusē. Latvijas Socialdemokrātijas Centralās Komitejas vārdā J. Daniševskis iesniedza plašu rezolūciju. Aizklāti balsojot, Padome ar 194 balsīm pret 29, atturoties vienai balsij, pieņēma LSD CK iesniegto rezolūciju. Galīgā redakcijā rezolūcija 17. (30.) maijā tika pieņemta ar visām balsīm pret vienu (Goperu) un 8 atturoties. Ar šīs rezolūcijas pieņemšanu Apvienotā latviešu strēlnieku pulku padome paziņoja visu latviešu strēlnieku pulku vārdā, ka «par mūsu lozungu paliek līdzšinējais revolucionārās demokrātijas aicinājums: «Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomēm», bet attiecībā uz Pagaidu valdību — ka koalīcijas ministrija nespēj atsvabināt ne mūsu armiju no asinsizliešanas un kropļošanas kapitalistu, baņķieru un visu iekarotāju labā, ne arī glābt Krieviju no saimnieciskā sabrukuma un kontrrevolūcijas. Tamdēļ nekādu atbalstu buržuaziskai Pagaidu valdībai! Socialisti, kas piedalās Pagaidu valdībā tieši vai netieši, atbalsta imperialistisko politiku.»

Latviešu Strēlnieku deputātu padome tajā laikā, kad visi buržuaziskie un sīkburžuazijas (meņševiku un eseru) laikraksti, avīzes un žurnāli veda ārkārtīgu apmelošanas un naida pilnu aģitāciju pret revolūcijas vadoni V. I. Ļeņinu, pieņēma lēmumu nosūtīt Ļeņinam sekojošu apsveikuma telegramu:

«Mēs apsveicam Jūs kā Krievijas proletariata lielāko taktiķi, revolucionārās cīņas patieso vadoni, mūsu domu izteicēju un izsakām vēlēšanos redzēt Jūs savā vidū.»

Padome pieņēma arī lēmumu apsveikt Latvijas proletariata revolucionārās cīņas veteranus Pēteri Stučku un Frici Roziņu (Āzi), kā arī boļševiku avīzes «Pravdu» un «Cīņu».

Ar ovacijām strēlnieku delegāti saņēma sirmo Pēteri Stučku, kurš ieradās Padomē (no Petrogradas) tad, kad vēsturiskā rezolūcija bija jau pieņemta. P. Stučka nodeva strēlniekiem revolucionāru apsveikumu no Ļeņina un Krievijas boļševiku partijas Centralās Komitejas.

17. (30.) maija rezolūcija parādīja, ka latviešu strēlnieki ir proletariskā internacionālisma karognesēji, droši un bezbailīgi cīnītāji par padomju varu, par socialisma uzvaru. Ar kādu uzmanību un ievēribu jau tad, 1917. gada maijā, lielais revolūcijas vadonis V. I. Ļeņins sekoja latviešu strēlnieku boļševizācijas procesam, liecina sekojoši P. Stučkas vārdi: «Man negribētos garām palaist gadījumu, lai vēlreiz pateiktu, kādās domās bija *lielais pasaules revolūcijas vadonis* par latviešu strēlniekiem kā proletariata revolūcijas cīnītājiem un uzvaras aizsargiem. Kad es 1917. gada maija beigās, atgriezies Pēterpilī, ziņoju biedram Ļeņinam par Rīgas notikumiem, viņš vislielāko vēribu piegriezta latviešu strēlnieku revolucionizēšanās (boļševizācijas) faktam. Man bija, uz V. I. Ļeņina ierosinājumu, jāuzraksta raksts «Pravdā», kas nodrukāts 4. (17.) jūnijā (Nr. 73) kā vēstule no Rīgas. Tajā rakstā bija atzīmēta arī strēlnieku rezolūcija. Mūsu lielais vadonis Ļeņins šo rezolūciju pozitīvi novērtēja.»¹ «Vēstulē no Rīgas» P. Stučka atzīmēja, ka strēlnieku rezolūcija saskan ar boļševiku partijas aprīļa konferences lēmumiem un vērsta pret Pagaidu valdību un par visas varas pāreju Padomju rokās. P. Stučka rakstīja, ka 48 000 latviešu strēlnieku nostāšanās boļševiku pozīcijās izraisīja vētru buržuazijas nometnē: visi viņu laikraksti neganti uzbruka strēlniekiem, kliegdami, ka viņiem nevajag dot vairst maizi.

Grūti iedomāties to naidu, ko ik dienas latviešu buržuaziskie preses organi izteica pret latviešu strēlniekiem, kas pirms 17. (30.) maija rezolūcijas bija «Lāčplēši, kas nesa brīvību Latvijai». Latviešu buržuazija izmisumā zaudēja katru mēra sajūtu. Budžu avīze «Līdums» aicināja sarīkot soda ekspedīcijas pret latviešu strēlniekiem un rakstīja: «Nedosim nevienas papīra markas boļševikiem — latviešu strēlniekiem, līdz kamēr viņi nav norobežojušies no tās aplamās 17. maija rezolūcijas, kas tautu ved pretīm postam un iznīcībai.» Reakcionarais «Baltijas Vēstnesis» ziņoja, ka latviešu strēlnieku pulkiem tagad atklāti vajag pāriet

¹ Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., I d., Maskavā, 1928., V lpp.

5. Zemgales pulka latviešu strēlnieki lasa avīzi «Brīvais Strēlnieks».

vāciešu pusē, bet bijušie Valsts domes locekļi J. Goldmanis un J. Zālītis savā «profestā» izlietoja toreiz ļoti parasto denunciaciju pret boļševikiem par «vācu naudu». «Tautieši» un virsnieki J. Daniševskim rakstīja draudu vēstules kā «vācu spiegam» un stāstīja blēņas par «vācu naudu».

Siem tautiskajiem denunciantiem, bijušajiem ochrankas aģentiem un aizmugures varoņiem, jauna izvēlētā boļševistiskā strēlnieku izpildkomiteja («Iskolastrels») atbildēja ar uzsaukumu «Latviešu revolucionarai tautai», kurā tas paziņoja, ka strēlnieki vairs negrib būt latviešu buržuazijas kalpībā un par tās «papīra markām» un maizi liet savas asinis un atdot savas dzīvības, bet gan roku rokā ar Krievijas un Latvijas proletariatu grib izveidot jaunu sabiedrības iekārtu, balstoties uz Padomēm, kuru rokās jāpāriet visai varai.

Latviešu strēlnieki savu avīzi «Brīvais Strēlnieks», kuru līdz 17. maijam rediģēja meņševiks Marģers Skujenieks, tagad saņēma savās rokās, un tās redakciju uzticēja boļševikiem.

Ar 17. (30.) maija rezolūciju strēlnieki tika ierauti politiskās dzīves virpulī un šķiru cīņā, kura sevišķi asā veidā norisa Latvijas laukos. Sarežģītās šķiru attiecības vēl jo vairāk padziļināja grūtīes frontes apstākļi, jo Latvijā atradās simttūkstošiem lielas armijas. Pēc 17. maija latviešu strēlnieki ņēma aktīvu dalību vietējā politiskajā dzīvē un šķiru cīņās. Vācu baronu un baznīcu

muižu pārņemšana vietējo pagastu komiteju rokās pa lielākai daļai notika ar latviešu strēlnieku dzīvu līdzdalību un palīdzību. Strēlnieki ņēma visdzīvāko dalību arī pilsētu domju, Vidzemes un apriņķu Zemes padomju vēlēšanās.

Strēlnieku padomes lēmumi un boļševistiskā nostāja sacēla kājās kontrrevolucionāros spēkus ne vien Latvijā, bet arī citos Krievijas apgabalos. Pagaidu valdība ar toreizējo kara ministru A. Kerenski priekšgalā pacēla jautājumu par latviešu strēlnieku pulku izformēšanu. Pagaidu valdības oficiālais orgāns «Armija i flot svobodnoi Rossiji» rakstīja: «Rīgas rajons ir pārāk svarīgs, lai mēs varētu ciest frontē tādu izvirtību. Latvieši līdz pat pēdējam laikam turpina brāļošanos ar vāciešiem. Latviešu strēlnieku pulkus nepieciešams ir atstāt tālā aizmugurē, lai tur tos atjaunotu ar stingru represiju palīdzību.»

Lai iepazītos ar apstākļiem Rīgas frontē, A. Kerenskis 24. maijā pats ieradās Rīgā. XII armijas «Iskosols» sarīkoja viņam svinīgu sagaidīšanu operas teatra telpās. Bet latviešu strēlnieku pārstāvjus tur neielaida. Latviešu strēlnieku pulku vārdā «Iskolastrels» savu «apsveikumu» tad publicēja avīzēs, kurā bija rakstīts: «Mazāk asiņu, mazāk ģajonetu dūrienu, bet vairāk skaidrības Antantes kara mērķos. Vajadzīgās skaidrības no tagadējās Pagaidu valdības mums nav ko gaidīt! Mēs atzīstam, ... ka nepieciešams ir nākošais revolūcijas etaps, kas nodos visu varu Viskrievijas strādnieku un zemnieku deputātu Padomēm.» «Iskolastrels» asi protestēja arī pret to, ka «Iskosols» atteicās latviešu strēlniekiem dot priekšstāvniecību pirmajā Viskrievijas strādnieku un zaldātu deputātu kongresā. «Iskolastrela» loceklis P. Bārda rakstīja: «Latviešu strēlniekus pirmos sūta kaujās, bet politiskās tiesības viņiem nedod.»¹

Uz strēlnieku «apsveikumu» A. Kerenskis atbildēja ar boļševiku arestiem Rīgā. Bet uz viņa mēģinājumiem izformēt latviešu strēlnieku pulkus latviešu strēlnieki atbildēja ar draudzīgu sakaru paplašināšanu ar krievu biedriem. Latviešu strēlnieki praktizēja kopējus masu mītiņus ar blakus stāvošām krievu daļām, sevišķi ar 436. (Novoladogas) pulku un Sibīrijas strēlniekiem. Tas palīdzēja novērst nesaskaņas un atsegt virsnieku noziedzīgos nolūkus sarīdīt krievu kareivjus pret latviešiem, lai varētu latviešu strēlnieku pulkus izformēt. XII armijas boļševistiskā kara organizācija maijā paplašinājās ar latviešu strēlnieku socialdemokratisko kara organizāciju. Jau jūnija sākumā kopējā XII armijas kara organizācija apvienoja 19 pulkus, starp tiem arī visus latviešu pulkus. Drīz vien tiem pievienojās vēl 4 pulki.

Pret šiem spēkiem sašķīda Pagaidu valdības un «Iskosola» mēģinājumi izformēt latviešu strēlnieku pulkus, kaut arī tam no-

¹ ЦГВИА, ф. 94/с, оп. 1, д. 4, л. 320.

lūkam Rīgā un apkārtne bija savākti kazaki un «nāvinieki». VI Viskrievijas Komunistiskās partijas kongresā, kurš notika no 26. jūlija līdz 3. augustam, latviešu delegāts Andrejs Dižbite varēja ziņot: «Tagad štābs nožēlo, ka devis atļauju formēt nacionālos pulkus. Izformēt astoņus latviešu pulkus vairs nevar. Latviešu strēlnieki paziņoja, ka viņi izformēšanu nepielaidīs. Sibīrijas strēlnieku pulki arī paziņoja, ka gadījumā, ja tiks izformēti latviešu pulki, vajadzēs rēķināties arī ar viņiem. Un otrādi. Vienība starp latviešiem un Sibīrijas pulkiem ir pilnīga. Ja štābam neizdosies izprovocēt mūs ar uzstāšanos, tad ceram XII armiju pārvērst Sarkanā Armijā.»¹

Pagaidu valdība un viņas aģenti vēl pirms VI partijas kongresa gatavoja provokāciju un neslēpa savus nolūkus izformēt latviešu pulkus, sevišķi jūlija dienās sakarā ar vispārējo kontrrevolūcijas uzbrukumu boļševiku partijai un strādnieku šķirai. Tā Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis V. Klembovskis 1917. gada 3. jūlijā slepeni lūdza kara ministra atļauju aizliegt avīzes «Okopnaja pravda» un «Cīņa», noliegt «Iskolastrelam» un visiem aģitatoriem darboties un Stučku arestēt.²

5. jūlijā pie XII armijas komandiera ģenerāļa Radko-Dimitrijeva ieradās abu latviešu brigāžu, kā arī Rīgas strādnieku organizācijas socialdemokrātijas pārstāvji, arī guberņas komisars Dr. A. Priedkalns, lai brīdinātu XII armijas pavēlniecību no neapdomātas rīcības soļiem, kurus latviešu strēlnieki uzskata kā sagatavošanos uz latviešu strēlnieku pulku izformēšanu. Bija pavēlēts 1. Latviešu brigādei atiet armijas rezervē Valmieras apkārtnē, lai to atrautu no 2. Latviešu brigādes un no Sibīrijas korpusa. Sakarā ar jūlija dienu notikumiem latviešu strēlnieki atteicās izpildīt pavēli, uzskatot to kā kontrrevolūcijas pasākumu. Slepenā šifrētā telegramā Ziemeļu frontes virspavēlniekam ģenerālis Radko-Dimitrijevs ziņoja, ka gadījumā, ja tiktu dota jauna pavēle par latviešu atiešanu rezervē, tā paliks neizpildīta un pilnīgi iznīcinās armijas komandiera autoritāti, jo latviešus pilnīgi atbalsta viss II Sibīrijas korpusa un Rīgas proletariāts. Radko-Dimitrijevs prasīja atļauju atstāt 1. latviešu brigādi tajās pozīcijās, kuras tā ieņēma līdz tam, vēl jo vairāk tādēļ, ka latviešu brigādes ir vienīgais reālais spēks pret vācu uzbrukumiem frontē.³ Šī telegrama liecina, ka Rīgas frontē pat jūlija dienās kontrrevolūcija nebija spējīga pāriet uzbrukumā pret strādnieku šķiru, revolucionāriem zaldātiem un Latvijas Socialdemokrātiju, jo boļševiku rokās bija bruņots spēks. Šo spēku apsardzībā pat tad, kad Petrogradā plosījās kontrrevolūcija, kad Pagaidu val-

¹ Протоколы VI съезда РСДРП(б). М. 1934, 84.—85. лрр.

² ЦГВИА, ф. 2031/с, оп. 1, д. 1237, л. 18.

³ Турпат, д. 20, л. 3.

dība arestēja boļševikus, kad aizliegti bija viņu preses organi, Rīgas pili 9. jūlijā atklāti sanāca Latvijas Socialdemokratijas V kongress. Kongress darbojās latviešu strēlnieku apsardzībā. Kongresa darbā piedalījās arī strēlnieku partijas biedru delegāti, kuri reprezentēja ap 3000 latviešu strēlnieku partijas biedru. Kongress starp citu lēma, ka boļševikiem jāved visdzīvākā agitācija karaspēkā, ka visiem boļševikiem — partijas biedriem armijā, kas atradās Latvijas teritorijā, jāapvienojas vienā LSD CK padotai kara organizācijā, neizņemot XII armijas boļševikus krievu pulkos.

Kongresa lēmumi vēl jo vairāk saliedēja latviešu strēlniekus un krievu zaldātus XII armijā kopējā proletariskā cīņā par padomju varu, par socialisma mērķiem.

Skaidri bija redzams, ka kontrrevolūcijas mēģinājumi izdarīt apvērsumu Rīgas frontē nevar izdoties, jo revolūcijas spēki šeit bija diezgan organizēti un stipri. Tomēr kontrrevolūcija arī šeit lietoja neķītras provokācijas un grautiņus. Tā 8. jūlijā kara ministrs A. Kerenskis pavēlēja XII armijas komandierim aizliegt «Okopņuju pravdu», arestēt frontē visus agitatorus un nodot kara tiesai, aizrādot, ka Petrogradā «Pravda» jau esot aizliegta un boļševiki arestēti.¹ Tomēr šo pavēli tūlīt izpildīt nebija iespējams. Tikai 21. jūlijā kara prokuratūra vairāku simtu kazaku apsardzībā izdarīja uzbrukumu «Okopņajas pravdas» redakcijai, izdarīja kratišanu un aizliedza zaldātu avīzi. Bet pēc dienas — 23. jūlijā tā no jauna iznāca ar nosaukumu «Okopņij nabat» («Ierakumu Trauksmes Zvans»). Daudz lielākos apmēros provokācija tika sarīkota Rīgā 12. augustā, Rīgas pilsētas Valsts domes vēlēšanu priekšvakarā.

Rīgas ielas 12. augustā pārvērtās par cīņas vietu starp «nāves bataljonu» un latviešu strēlniekiem. Incidents sākās sakarā ar kādu norautu vēlēšanu plakatu. Kopējā uzsaukumā Rīgas iedzīvotājiem un zaldātiem, ko izlaida LSD CK, Rīgas Strādnieku deputātu padome un apvienotā XII armijas boļševistiskā kara organizācija, tika konstatēts, ka provokācija bija iepriekš sagatavota. Tāpat kā Pēterpilī, uz jumtiem un balkoniem bija uzstādīti ložmetēji. Tai pašā laikā šāva uz Maskavas, Daugavpils, Romanova (tag. Lāčplēša), Gogoļa, Ģertruodes (K. Marksa), Matisa (Revolūcijas) un citām ielām un Grīziņkalna (1905. gada parka) apkārtnē. Viss tika izlietots, lai izsauktu krievu pulku zaldātus kaujā pret latviešu strēlniekiem, kas pilsētā izpildīja aizsardzības dienestu, kā arī sarīkotu ebreju grautiņus. Rezultātā vairāki desmiti bija nogalināti un ievainoti. Tagad, kad pieejami arhīvu materiāli, skaidrs, ka 12. augusta notikumi Rīgā bija provocēti sakarā ar pavēli no Petrogradas.

¹ ЦГВИА, ф. 2031/с, оп. 1, д. 4, л. 237.

Vēl trīs dienas pirms šī notikuma (9. augustā) Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Klembovskis ar slepenu telegramu pieprasīja no galvenā štaba atļauju aizliegt strēlnieku laikrakstu «Brīvais Strēlnieks» un arestēt visus aģitatorus frontē.¹ Atbildot uz šo pieprasījumu, galvenais štabs ar ģenerāļa Lukomska parakstu izteica savu piekrišanu, ka laikrakstus «Brīvais Strēlnieks» un «Cīņa» vajagot aizliegt, visas rotu un pulku komitejas padzīt, «Iskolastrelu» likvidēt, bet latviešu strēlnieku brigades atvest armijas tālākā aizmugurē Valmieras rajonā un ar stingriem līdzekļiem nodibināt tajās kārtību, t. i., latviešu brigades izdalīt no citām armijas daļām.² Tomēr ne XII armijas komandieris, ne «Iskols» nespēja realizēt šos uzdevumus. XII armijas revolucionārās organizācijas novērsa 12. augusta provokācijas tālāku izplatīšanos un uzaicināja revolucionāros krievu un latviešu strēlnieku pulkus ieturēt disciplīnu un kārtību. Kontrevolūcijai neizdevās ar provokacijām radīt nesaskaņas starp krievu un latviešu pulkiem. Bet tas neapturēja kontrevolūcijas noziedzīgo darbību. Lai apspiestu revolūciju, Krievijas buržuazijas vadoņi, ģeneralitate un izlīdzēju partiju (meņševiku un eseru) lideri nostājās tieši uz valsts nodevības ceļa.

V. I. Leņins rakstīja: «... muižnieki un buržuazija ar k.-d. partiju priekšgalā un ģenerāļi un oficiēri, kas stāv viņu pusē, ir saorganizējušies, viņi ir gatavi izdarīt un viņi izdara pašus briesmīgākos noziegumus — atdot Rīgu (un pēc tam arī Petrogradu) vāciešiem, atvērt viņiem fronti, atdot apšaušanai boļševistiskos pulkus, sākt dumpi, vest uz galvaspilsētu karaspēku ar «mežonīgo divīziju» priekšgalā utt. — visu to tālab, lai sagrābtu visu varu buržuazijas rokās, lai nostiprinātu muižnieku varu uz laukiem, lai noslīcinātu zemi strādnieku un zemnieku asinīs.»³

Krievu armiju virspavēlnieks ģenerālis Korņilovs saziņā ar A. Kerenski atdeva Rīgu vāciešiem. Tas, ka Rīgu nodeva vāciešiem nodevīgā kārtā, tagad neapstrīdami pierādīts ar archiva materiāliem. Par to liecina ģenerāļa Korņilova izteicieni Rumānijas vēstniekam un citi dokumenti. Tagad ir pierādīts, ka par šo nodevību zināja arī Kerenskis un meņševiki — Ziemeļu frontes komisari.

Ziemeļu frontes komisars Stankevičs 22. augustā telegrafēja slepeni kara ministram A. Kerenskim sekojošo: «Ziņoju Voitinska telegramu: «Atrodos Daugavpils rajona pārrāvumā. Stāvoklis nopietns, tomēr ceru, ka mērķis, kura dēļ mēs atdevām Rīgu, tiks sasniegts.»»

Atdodot Rīgu vāciešiem, ģenerālis Korņilovs un Kerenskis,

¹ ЦГВИА, ф. 2031, оп. I, д. 1237, л. 28.

² Турпат, л. 29.

³ V. I. Leņins, Raksti, 25. sēj., 289. lpp.

starp citu, to izmantoja revolucionaro Sibīrijas strēlnieku un sevišķi latviešu strēlnieku pulku iznīcināšanai. No Ikšķiles līdz Juglas tiltam starp Daugavu un Juglas upi trīs dienas latviešu strēlnieki aizstāvēja savu dzimteni. Daži latviešu pulki pazaudēja šajās cīņās ļoti daudz no sava sastāva. Un tas viss bija velti, jo XII armijai bija jau dota pavēle atstāt Rīgas placdarmu.

Ziemeļu frontes komisara palīgs Voitinskis telegramā, kas bija publicēta visās avīzēs, rakstīja: «Visas Krievijas priekšā apliecinu, ka mūsu armijas sakāvē nebija nekas apkaunojošs. Karaspēks godam izpildīja visas komandieru pavēles un dažās vietās izturēja durkļu cīņas, iedams neizbēgamā nāvē. Karaspēkā nebija mazdūšības un bēgšanas. Visu noslaucīja ienaidnieka artilērija viesuļugunīm. Mūsu placdarms bija pārklāts viņu lādiņiem un bumbām ar nāvējošām gāzēm...»

Neraugoties uz to, ka revolucionārie pulki Rīgas frontē pierādīja savu uzticību revolucionarajai Krievijai, visi buržuazijas laikraksti pēc Rīgas atdošanas uzsāka neglītu neslavas un melu gājienu pret latviešu strēlniekiem un revolucionarajiem krievu pulkiem. Tas bija vajadzīgs buržuazijai, lai realizētu savus kontr-revolucionaros nodomus. Jau Rīgas atdošanas dienās A. Kerenskis izdeva pavēli par «Brīvā Strēlnieka» un «Cīņas» aizliegšanu.

«Brīvā Strēlnieka» nozīme Rīgas aizstāvēšanas un krišanas dienās bija ļoti liela. Avīzes pēdējais numurs Rīgā iznāca 19. augustā vāciešu uzbrukuma dienā — sestdienā. Pirmdienas naktī, kad bija skaidrs, ka Rīgu noturēt nav iespējams, redakcija kopā ar «Iskolastrelu» atstāja Rīgu. Atceros, kad tuvojāties Juglai, apkārtne krita vāciešu smagie lādiņi. Ceļš līdz Siguldai bija stāvgrūdus pilns zaldātiem, ap ceļu daudz pamestu lielgabalu, lādiņu kastes, salauzti rati, apgāzti vezumi. Šādos apstākļos bija vajadzīgs, lai skanētu partijas balss, kas kopotu spēkus un sauktu uz cīņu. Tikko iebrucām Cēsīs, devāmies uz Ozola tipografiju, kur sastādījām avīzi. Avīzē tika nodrukāts Latvijas Sociāldemokrātijas Centralās Komitejas biroja locekļu J. Krūmiņa-Pilata un Petersa uzsaukums: «Nebēgt! Iedzīvotājiem palikt uz vietas!» Avīze nekavējoši tika sūtīta uz Siguldu un izplatīta starp strēlniekiem. Pats fakts, ka iecienītā strēlnieku avīze no jauna iznāk un organizē strēlniekus cīņai, atstāja lielu iespaidu. P. Stučka, kas no Rīgas kājām gāja līdz armijas daļām, ienācis Cēsīs, izteica savu izbrīnu par «Brīvā Strēlnieka» redakcijas organizatoriskajām spējām un apliecināja, ka avīzes eksemplari atstājuši lielu morālistisku iespaidu armijā.

Un šo strēlnieku laikrakstu, kura nozīme krīzes brīdī bija tik liela, kara ministrs aizliedza. Visi latviešu pulki, tikko iznākuši no kaujas ugunīm, izteica savu protestu. «Iskolastrels» latviešu pulku vārdā paziņoja, ka kara ministra pavēle paliks neizpildīta. Pat «Iskosols» krievu zaldātu ietekmē bija spiests

griezties ar telegramu pie kara ministra, kurā rakstīja, ka latviešu strēlnieku preses organa aizliegšana ir neapdomāts un nepareizs rīkojums, kuram var būt nevēlamas sekas. «Tikko izkaujas ugunīm ir iznākuši varonīgie latviešu strēlnieki, kas kā lauvas cīnījās par Krievijas un Latvijas brīvību un kas cieta lielus zaudējumus. Šo varoņu laikraksta aizliegšanu organizācijas un

Peterss.

masas nevar citādi izskaidrot kā nepieļaujamu varmācības aktu un kā latviešu demokrātijas vārda brīvību apspiešanu.» Neraugoties uz kara ministra aizliegumu, latviešu strēlnieku laikraksts jau nākošajā dienā iznāca ar nosaukumu «Latvju Strēlnieks».

Visa Krievijas kontrrevolūcija Rīgas atdošanu vāciešiem apsvēica kā soli uz revolūcijas satriekšanu.

Viens no Krievijas kontrrevolūcijas vadoņiem, bijušais IV Valsts domes priekšsēdētājs Rodzjanko 1917. gada oktobrī Maskavā attaisnoja Rīgas atdošanu vāciešiem un izteica savu gandarījumu, ka vācieši Rīgā likvidējuši visas revolucionārās iestādes. «Pēc Rīgas atdošanas, — viņš teica, — vācieši Rīgā ieveda tādu kārtību, pēc kādas mēs ilgojamies: nošāva vairākus desmitus vadoņus, pilsētā uz ielām nolika gorodovojušus (policiju) — un tagad pilsētā ir kārtība un tā apgaismota.»

Dažas dienas pēc Rīgas krišanas, 25. augustā, ģenerālis Korņilovs uzsāka savu kontrrevolucionāro gājieni uz Petrogradu, lai ar «mežonīgās divīzijas» palīdzību likvidētu visus revolūcijas

ieguvumus, padzītu Padomes un nodibinātu kapitalistu un muižnieku diktaturu. Bet šis ģeneraļu un Krievijas fabrikantu rīkotsais pučs likvidējās nedaudzās dienās, jo uz boļševiku partijas aicinājumu visa Petrogradas strādniecība un revolucionarie zaldāti nostājās pret sazvērniekiem un satrieca viņu spēkus. Korņilovu un «mežonīgās divīzijas» ģeneraļus arestēja, bet viņu apmānītie zaldāti pārgāja revolūcijas pusē. Pēc Korņilova puča satriekšanas boļševiku iespaids lielā mērā pastiprinājās. Petrogradas un Maskavas Padomes pārgāja boļševiku rokās.

Latviešu strēlnieku pulki pēc Rīgas krišanas ieņēma pozīcijas no Ainažiem līdz Līgatnei un tālāk uz Stukmaņu pusi. Latviešu rezerves pulks tika pārvests uz Tērbatu (Tartu) un tās apkārtni. Latviešu strēlnieku revolucionarais garastāvoklis nebija mainījies. Vēl 3. septembrī «Iskolastrels» pieņēma lēmumu griezties pie Viskrievijas Padomju Izpildkomitejas ar uzaicinājumu ņemt visu valsts varu Padomju rokās, apsolot latviešu strēlnieku bruņotos spēkus. Bet Izpildkomitejā vēl sēdēja meņševiki un eseri. Lielais revolūcijas vadonis V. I. Ļeņins jau septembrī savās vēstulēs partijas CK pacēla jautājumu, ka boļševikiem nekavējotī jāņem valsts vara savās rokās. 10. oktobrī partijas Centralā Komiteja pieņēma vēsturisko lēmumu par bruņoto sacelšanos, lai gāztu buržuazijas varu un nodibinātu strādnieku un zemnieku valdību.

Boļševiku partija pēc 10. oktobra vēsturiskā lēmuma stājās pie bruņotās sacelšanās sagatavošanas. Uz partijas ierosinājumu visā Krievijā tika organizēti un noturēti apgabalu un apvidu Padomju kongresi. Sevišķi liela nozīme bija ziemeļu apgabala Padomju kongresam, kas notika Smoļņijā un Petrogradā un kuram V. I. Ļeņins veltīja sevišķu uzmanību. Kongresu vadīja N. Kriļenko un tajā piedalījās arī Latvijas un latviešu strēlnieku pārstāvji. 12. oktobrī kongresa tribīnē parādījās latviešu strēlnieki. Viņu pārstāvji apsveica kongresu un apliecināja, «ka latvieši no pirmajām revolūcijas dienām aizstāvējuši lozungu «Visu varu padomēm!». Un tagad, kad revolucionārā Petrograda šo lozungu grib realizēt, latviešu strēlnieki, skaitā 48 tūkst., kā viens ir gatavi to atbalstīt ar savu bruņotu spēku.»¹

Ziemeļu apgabala Padomju kongress pieņēma lēmumu par varas saņemšanu Padomju rokās.

Partija bruņotās sacelšanās nodrošināšanai mobilizēja visus spēkus. Visā pasaules vēsturē nav otras tādas revolūcijas, kura būtu tik precīzi sagatavota kā Oktobra revolūcija. Visa partija bija mobilizēta bruņotai sacelšanai. CK uz vietām nosūtīja savus pārstāvjus, kuriem bija jāinformē vietējās partijas organizācijas par Centralās Komitejas 1917. gada 10. oktobra vēsturisko lē-

¹ История гражданской войны, т. II, М. 1943, 44. lpp.

mumu uzsākt bruņotu sacelšanos buržuazijas varas gāšanai. Uz Latviju CK komandēja kā savu pārstāvi Antonovu-Ovsejenko, kas 16. oktobrī ieradās Latvijas Socialdemokratijas ārkārtējā konferencē. Tā notika Valkā, «Liesmas» kluba telpās latviešu strēlnieku apsardzībā. Puse no konferences dalībniekiem bija tērpta strēlnieku šinēļos.

Konferenci atklāja un vadīja Latvijas Socialdemokratijas CK biroja priekšsēdētājs J. Krūmiņš-Pilats. Antonovs-Ovsejenko informēja konferenci par Krievijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas lēmumiem un uzdevumiem Latvijas boļševikiem. Antonovs-Ovsejenko iepazīstināja LSD CK locekļus ar V. I. Ļeņina norādījumiem Latvijas boļševikiem un latviešu strēlniekiem, kā rīkoties un ko darīt, kad Petrogradā sāksies bruņotā sacelšanās. Galvenais viņu uzdevums: visiem līdzekļiem nepieļaut kontrevolucionāro karaspēku, kazaku un «nāvinieku» sūtīšanu ar štabu un ģeneraļu rīkojumiem no XII armijas uz Petrogradu revolūcijas apspiešanai. Un šo uzdevumu Latvijas boļševiki un strēlnieki godam izpildīja.

Konference pieņēma rezolūciju par visas varas pāriešanu Padomju rokās, aizrādot, ka tikai, liekot Kerenska bonapartistiskās valdības vietā patiesu strādnieku un revolucionārās zemniecības valdību, ir iespējams: a) nodod visu zemi zemniekiem un izbeigt zemnieku revolucionārās kustības apspiešanu; b) tikai tad būs iespējams griezties pie visām pasaules tautām ar demokrātiska un revolucionāra miera priekšlikumiem un c) uzsākt revolucionārus soļus pret kapitalistiem, lai apgādātu armiju ar pārtiku, apģērbu un apaviem un lai cīnītos pret saimniecisko sabrukumu visā valstī. «Ejot šinīs cīņās, — lasām konferences rezolūcijā par tagadējo momentu, — Latvijas proletariāta uzdevums ir uz visciešāko saistīties ar revolucionārās Krievijas strādniecību, neizdalot savu likteni no Krievijas strādnieku cīņām un uzvarām un stādot par savu uzdevumu visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt revolucionāro centru (Pēterpils, Maskavas u. c.) proletariāta cīņu par valsts varas pāriešanu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomju rokās.»¹

Pēc konferences naktī uz 18. oktobri Valmierā uz LSD CK ierosinājumu nelegāli nodibinājās XII armijas rajona revolucionārā kara komiteja, kurā bija pārstāvētas kā kara, tā arī civilās un partijas organizācijas un visas tās organizācijas, kuras stāvēja par valsts varas pāriešanu Padomju rokās. Nākošajās dienās tāpat nelegāli nodibinājās arī Valmieras, Valkas, Rūjienas un citas rajonu revolucionārās kara komitejas. > 21. oktobrī latviešu strēlnieku orgāns «Latvju Strēlnieks» ievadrakstā «Priekšvakarā» rakstīja: «Mēs stāvam ārkārtēju no-

¹ LKP archivs, 35. f., 28. l., 1.—2. lapa.

tikumu priekšvakarā, kas izsauks lielas pārmaiņas visā dzīvē.» Tādā pašā garā rakstīja XII armijas kara organizācijas laikraksts «Okopnij nabat»: «Ledus ir sakustējies, ūdeņi plūst... Proletariata revolūcija iet pretī savai galīgai uzvarai...»

Cīņai gatavojās arī pretējā nometne: XII armijas štābs, «Iskols» un kontrevolucionārā virsniecība. Viņu galvenais mērķis — Valka un tās apkārtnē — bija pārvērst par kara nometni, kur bija izvietoti nāves bataljoni, kazaki un artilērijas divizionī. Kaut arī fronte no Valkas bija tālu, 18. oktobrī Valkas garnizona priekšnieks deva pavēli kavalerijas pulkam turēt zirgus apsedlotus un būt kaujas gatavībā. Pret ko?!...

Līdz ar visu Krieviju Latvija, XII armija un latviešu strēlnieki gāja pretī socialistiskajai revolūcijai.

1917. gada 25. oktobrī (7. novembrī) strādnieku un revolucionāro zaldātu bruņotā sacelšanās boļševiku partijas vadībā Petrogradā vainagojās ar pasaulvēsturisko uzvaru. Ziemas pils bija ieņemta, buržuāziskā Pagaidu valdība arestēta un II Viskrievijas strādnieku un zaldātu deputātu kongress visu varu pārņēma savās rokās. II Padomju kongress pieņēma V. I. Leņina izstrādātos dekretus par mieru un zemi un apstiprināja jauno padomju valdību — Tautas Komisarū padomī ar V. I. Leņinu priekšgalā.

Lielās Oktobra Socialistiskās revolūcijas uzvarai bija pasaulvēsturiska nozīme. «No šī brīža, — teica V. I. Leņins, — Krievijas vēsturē sākās jauns posms un šai trešajai Krievijas revolūcijai savā gala iznākumā jānovēd pie socialisma uzvaras.»¹

II Padomju kongresā bija samērā liela Latvijas strādnieku un strēlnieku delegātu grupa ar P. Stučku priekšgalā. P. Stučku ievēlēja arī Tautas Komisarū Padomē par tieslietu komisarū. Latviešu delegāti Padomju kongresā ieņēma noteiktu pozīciju un veda sīvu cīņu pret XII armijas «Iskosola» oficiālajiem delegātiem ar meņševiku līderi Kučīnu priekšgalā. Kad Kučīns organizēja tā sauktos «armijas pārstāvjus» un viņu demonstratīvo aiziešanu no kongresa, latviešu strēlnieku delegāts Kārlis Pētersons, uzstādamies kongresā XII armijas revolucionāro zaldātu vārdā, teica: «Lai viņi iet, armija nav ar viņiem.»

Sekojošo dienu notikumī XII armijā apstiprināja šos vārdus.

Bruņotā sacelšanās Petrogradā notika vienlaicīgi ar delegātu vēlēšanām uz XII armijas zaldātu deputātu padomī, kurai bija jāsanāk 28. oktobrī un kurā vajadzēja izvēlē «Iskosola» jaunu sastāvu. Boļševiki armijā, sevišķi frontē, izmantoja delegātu vēlēšanas, lai sagatavotu zaldātus lielajiem notikumiem Petrogradā. Vēlēšanu laikā visās frontes daļās, sevišķi frontes joslā, tika karsti debatēti par valsts varu, par Pagaidu valdību, par izlīdzību

¹ V. I. Leņins, Raksti, 26. sēj., 204. lpp.

partiju — meņševiku un eseru nodevību, par «Iskosola» pārvēlēšanu.

XII armijas rajona revolucionarā kara komiteja, gatavojoties atbildīgajam momentam, saistījās ar revolucionarajiem Sibīrijas un latviešu strēlnieku pulkiem un uzmanīgi sekoja to karaspēku daļu rīcībai, kuru politiskā seja nebija visai skaidra. Vispār stāvoklis bija tāds, ka neviena XII armijas daļa aktīvi nenostājās kontrrevolūcijas un buržuaziskās Pagaidu valdības aizstāvju lomā. Bet tāda uzmanība bija nepieciešama, jo XII armijas izpildkomiteja «Iskosols» vēl arvien atradās meņševiku un eseru rokās un nostājās kontrrevolūcijas pusē. Telegramā, kura tika nosūtīta visām XII armijas daļām, korpusiem, divīzijām un pulkiem, «Iskosols» kvalificēja II Padomju kongresa un Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes lēmumus par valsts varas pāreju Padomju rokās kā «ārprātīgu soli», kā neapzinīgu un nodevīgu dūrienu no muguras puses revolucionarajai armijai. «Iskosola» vadoņi nostājās Viskrievijas kontrrevolūcijas organizatoru pirmajās rindās. Ar viņu iniciatīvu tika nodibināta Dzimentenes un revolūcijas glābšanas komiteja un tās vārdā «Iskosols» uzsāka atklātu kara gājienu pret Petrogradas revolucionarajiem strādniekiem, kā arī pret latviešu strēlniekiem un Latvijas revolucionarajām organizācijām. «Iskosols» izsludināja XII armijas rajona revolucionaro kara komiteju par sazvērnieku organizāciju, pret kuru var izlietot visus kara laika likumus un sodus.

«Iskosols» kopā ar XII armijas štābu centās visiem spēkiem organizēt XII armijā palīgspēkus gāztajai Pagaidu valdībai un A. Kerenskim. Vēl 25. oktobrī, kad izšķīrās Pagaidu valdības liktenis, Ziemeļu frontes komisara vietnieks meņševiks Voitinskis ziņoja Petrogradas kara apgabala štābam, ka frontē visnoteiktāko pozīciju Pagaidu valdības atbalstīšanā ieņem XII armijas izpildkomiteja «Iskosols», kas uz savu iniciatīvu organizē diezgan ievērojamus spēkus sūtīšanai uz Petrogradu.¹

Oktobra revolūcijas dienās starp galveno štābu, Ziemeļu frontes virspavēlnieku ģenerāli Čeremisovu un XII armijas komandieri ģenerāli Juzefoviču notika biežas sarunas par stāvokli Petrogradā un kā palīdzēt Pagaidu valdībai. Galvenais štābs un A. Kerenskis kategoriski pieprasīja lielus palīgspēkus. Čeremisovs centās šīs pavēles izpildīt, uzliekot Juzefovičam par pienākumu šos palīgspēkus organizēt XII armijā.

Bet kontrrevolucionaru cerībām nebija lemts piepildīties. Jau 26. oktobrī Cēsīs legalizējās XII armijas revolucionarā kara komiteja. Tā frontes joslā, balstoties uz latviešu strēlnieku pulkiem pasludināja sevi par augstāko varas organu un publicēja

¹ «Красный архив», т. 4 (23), 1927, 152.—153. lpp.

savu manifestu, kas krievu un latviešu valodā tika plaši izplatīts frontē. Manifestā bija teikts: «Pienācis izšķirošais brīdis. Ne vārdi, bet darbi ir vajadzīgi. Neviena XII armijas zaldāts nedrīkst tikt sūtīts uz Pēterpili priekš kauna pilnās «tautas nomierināšanas» — tā būtu mūsu brāļu slepkavība!... Neizpildat nevienu pavēli un rīkojumu par karaspēka daļu pārgrupēšanu, ja tie izdoti no kontrrevolucionāriem štabiem.» Nepieļaut kontrrevolucionāru karaspēka sūtīšanu uz Petrogradu revolūcijas apspiešanai — tas bija svarīgs uzdevums latviešu strēlniekiem. Uz revolucionārās kara komitejas pavēli jau 26. oktobrī 1. (Daugavgrīvas) un 3. (Kurzemes) pulks, izmainoties ar revolucionāriem krievu pulkiem, neraugoties uz štaba draudiem, iegāja Cēsīs. 27. oktobrī XII armijas komandieris J. Juzefovičs ziņoja Čeremisovam, ka ar patvaļīgi izveidotās revolucionārās kara komitejas rīkojumu 1. un 3. latviešu pulki patvaļīgi atstājuši pozīcijas. Cēsīs un Valmierā tie sagrābuši dzelzceļu piestātnes, telegrafu un arestējuši daudz virsnieku¹.

Ģenerāļi un komandieri līdz ar «Iskosolu» centās apmēlot latviešu strēlniekus, ka viņi patvaļīgi pametuši pozīcijas un tādējādi devuši iespēju vāciešiem virzīties uz priekšu. Slavenais latviešu strēlnieku varonis Jānis Fabriciuss savās atmiņās «Kā mēs ņēmām varu» par 1917. gada oktobra dienām raksta: «XII armijas štābā toreiz bija daudz baltgvardu un pat monarhistu... Varas saņemšanu XII armijā varēja izvest tikai latviešu pulki, kuri toreiz atradās pirmās pozīcijās. Tiem vajadzēja atiet rezervē. Lai neatsegtu fronti un reizē ar to nedotu brīvu ceļu vāciešiem, mēs griezāmies pie 78., 79. un citu Sibīrijas strēlnieku pulku biedriem ar lūgumu aizvietot latviešus un dot zvērestu vācu uzbrukuma gadījumā drīzāk krist nekā atkāpties un atdot pozīcijas. Sibīrijas strēlnieki deva mums zvērestu, reizē ar to ņemdami no mums vārdu, ka mēs — latvieši — darīsim visu, lai gāztu Kerenska un Ko valdību.»

Latviešu strēlnieki, saņēmuši savā pārziņā stacijas un telegrafu frontes rajonā, atņēma «Iskosolam» un štābam rīcības brīvību un nedeva tiem iespēju sūtīt karaspēka nodaļas uz Petrogradu revolūcijas apspiešanai. Tā, piemēram, Valmieras stacijā strēlnieki aizturēja dažas kazaku nodaļas, kuras bija spiestas atstāt vagonus.

28. oktobrī Cēsīs sanāca XII armijas Zaldātu deputātu padome. Tajā latviešu strēlnieku pulku delegāti, sastāvēdami XII armijas kreisā blokā, ņēma visdzīvāko dalību, lai armijā varu izrautu no meņševiku un eseru rokām. XII armijas izpildkomiteja — «Iskosols» — no februāra dienām bija izlīdzēju varā un pilnīgi atrauta no frontes zaldātu masām. «Iskosolieši» balstījās

¹ «Красный архив», т. 4(23), 1927, 180. lpp.

galvenokārt uz aizmugures daļām un kara iestādēm. Atrazdamies tiešos sakaros ar štabiem un virsniekiem, kuri sastāvēja «Iskosolā», XII armijas izpildkomiteja bija kontrrevolucionari noskaņota un kopā ar Kerenski un Ziemeļu frontes virspavēlnieku ģenerāli Čeremisovu organizēja XII armijā kontrrevolūcijas spēkus.

Eseru partija uz XII armijas Zaldātu deputātu padomi bija atsūtījusi savu lideri Viktoru Černovu. Cēsis bija atbraukuši arī daži meņševiku vadoņi. Neraugoties uz vētrainām debatēm un eseru demagoģiju, izlīdzēju politikai XII armijā pienāca gals. XII armijas Padome sadalījās divās vienlīdzīgās daļās.

Jaunā izpildkomiteja, kuras darbības laiks bija noteikts uz divām nedēļām, līdz jaunās XII armijas Zaldātu deputātu padomes sasaukšanai bija izvēlēta uz paritātes pamatiem: puse boļševiku, otra puse — meņševiki un eseri. Svarīgs tomēr bija noteikums, ka neviens no agrākā «Iskosola» locekļiem nevarēja ieiet jaunā «Iskosola» sastāvā. Tas atņēma meņševikiem XII armijā vadību un rīcības brīvību.

«Iskosola» meņševistiskā daļa no Cēsīm pārvietojās uz Valku, saistījās ar reakcionāro štabu un ģenerāļiem. Valkas apkārtnē bija novietotas kontrrevolucionārās karaspēka daļas draguni un kazaki, kā arī artilērijas divīzija, bet pašā Valkā — nāves bataljons. Tā Valka izvērtās par kontrrevolūcijas centru, kuru vajadzēja likvidēt visiem līdzekļiem.

4. novembrī XII armijas revolucionārā kara komiteja pavēlēja 6. (Tukuma) pulkam no Valmieras un vienam 436. (Novoladogas) pulka bataljonam no frontes kaujas kārtībā kājām doties uz Valku. Sūtīt šos revolucionāros spēkus pa dzelzceļu nevarēja, jo pusceļā starp Valmieru un Valku pie Strenčiem štabs ar «Iskosolu» bija novietojis artilērijas divīziju ar lielgabaliem.

Arī 6. (Tukuma) pulkā bija vērojama pretdarbība no virsnieku puses. Pulka komandieri pulkvedi Krustiņu (kurš vēlāk bija viens no buržuaziskās Latvijas karavadoņiem) vajadzēja jau iepriekš izdzīt no pulka. Pulkveža palīgs Berķis, kuram tika uzdots komandēt pulku, nonācis Valmierā, saziņā ar citiem virsniekiem slepeni nolēma aizkavēt 6. (Tukuma) pulka virzīšanos uz Valku. Strēlnieki arestēja Berķi un citus virsniekus.

Pulka komandēšanu uzticēja partijas biedram, praporščikam R. Kirchenšteinam. Kreisā flangā 6. pulkam gāja viens 436. (Novoladogas) pulka bataljons.

4. novembrī XII armijas komandieris Juzefovičs ļoti lūdza Ziemeļu frontes virspavēlnieku Čeremisovu Valkas aizstāvēšanai pārsviet vienu uzticamu 49. korpusa brigadi, bet Čeremisovs bija bezspēcīgs. «Ar ko es tev varu palīdzēt? Ja tev nav uzticīga karaspēka, tad man tādu pavisam nav,» tā atbildēja Čeremi-

sovs.¹ Artileristi, kas stāvēja pie Strenčiem, atteicās doties kaujā ar latviešiem. Iskosolieši bija spiesti padoties.

7. novembrī Tukuma pulks, kaujas karogiem plandot, ar pulka orķestri priekšgalā, «Internacionales» skaņām skanot, biedra Kirchenšteina vadībā ienāca Valkā un nogāja gar «Iskosola» un štaba telpām... Visa štaba un armijas komandiera darbība tika pakļauta XII armijas revolucionarās kara komitejas stingrai kontrolei. Valka kā kontrrevolūcijas centrs XII armija vairs neeksistēja. Liela nozīme piešķirama arī tam, ka latviešu rezerves pulks bija noņemts Tērbatā (Tartu) un tās apkārtnē. Oktobra dienās rezerves pulks turēja pilnīgi savā pārziņā dzelzceļa pietātni, kā arī aktīvi piedalījās Padomju varas organizēšanas darbā Tērbatā un vietējā apkārtnē.

14. novembrī sanāca jauna XII armijas Zaldātu deputātu padome, kura stingri un bez svārstīšanās nostājās uz padomju valdības platformas, kvēli apsveica Ļeņina dekretus par mieru un par zemi, izvēlēja jaunu, boļševistisku XII armijas izpildkomiteju ar S. Nachimsonu priekšgalā. Līdz ar to varas jautājums XII armijas rajonā bija galīgi izšķirts.

Latviešu strēlnieki bija droši un uzticīgi cīnītāji par padomju varu un par tās nostiprināšanu. Latviešu strēlniekiem, jau sākot ar 17. (30.) maija rezolūcijas pieņemšanu, savu uzmanību pievērta lielais revolūcijas vadonis V. I. Ļeņins. Kad reakcionārā krievu buržuāzija un virsnieki organizēja kontrrevolucionāro karaspēku sūtīšanu uz Petrogradu un Petrogradas tuvumā pie Gatčinas iesākās sīvas cīņas, uz V. I. Ļeņina kā Tautas Komisarū Padomes priekšsēdētāja rīkojumu tika izsaukts viens latviešu strēlnieku pulks uz Petrogradu palīgā tās strādniekiem un zaldātiem. 30. oktobrī V. I. Ļeņins personīgi tādu rīkojumu deva LSD CK loceklim Kārlim Gailim, kurš arī nekavējoties devās uz XII armiju, uz Cēsīm, lai izpildītu šo uzdevumu. Pēc Valkas ieņemšanas 6. (Tukuma) pulks sāka gatavoties ceļam uz Petrogradu. 15. novembrī Valkā ienāca 2. (Rīgas) pulks, bet 6. (Tukuma) pulks 24. novembrī R. Kirchenšteina vadībā ieradās Petrogradā un stājās valdības rīcībā. Petrogradā Tukuma pulkam tika uzdots pilsētas, Taurijas pils un valdības iestāžu apsardzība. Vēl pirms Tukuma pulka ierašanās Petrogradā ar V. I. Ļeņina rīkojumu no frontes tika izsaukta izlases rota, vēlāk sauktā «Сводная рота латышских стрелков при ВЦИК и Совнарком», kurai tika uzdots Smoļņija apsardzība. Pulku sapulcēs izvēlēja apmēram 40 strēlnieku no katra pulka, pa lielākaī daļai partijas biedru, kuri arī sastādīja «Smoļņija rotu» — kopskaitā 350 strēlnieku.

Pēteris Stučka rakstīja: «Tad nāca Oktobra dienas. Jaunai

¹ «Красный архив», т. 5 (24), 1927, 75. lpp.

S. Nachimsons (vidū) XII armijas «Iskosola» avīzes
«Rīgas Fronte» redakcijā.

varai vajadzēja *drošus* un nešaubāmi uzticamus sargus. Smoļņija un Taurijas pils apsardzībā pirmo vietu ieņēma latviešu strēlnieku izredzētie biedri. Es atminos, kādu vakaru, kad pie Pēterpils revolūcijas frontes apvārksņa parādījās draudoši mākoņi. Ļeņins īpaši uzaicināja pie sevis mani un, tagad netaiķi, K. Pētersonu. Ļeņins mums prasīja, vai viņam nevajadzētu, lai pastiprinātu latviešu strēlnieku palāvību, personīgi uzstāties viņu priekšā ar runu. Mēs abi ar Pētersonu apgalvojām Ļeņinam, ka tas ir lieki, ka, protams, strēlnieki viņu ar lielāko prieku redzētu savā vidū, bet, ievērojot pārmērīgo darbu, kas guļ uz Ļeņina, viņam ar šādu uzstāšanos nav jāsteidzas. Latviešu strēlnieki stāv droši **kā klints**, revolūcijas sargvietās. Un mūsu vārdi nebija tukša skaņa.»¹

Neraugoties uz P. Stučkas iebildumiem, V. I. Ļeņins 1918. gada 20. februārī tomēr uzstājās ar lielu runu latviešu strēlnieku masu sapulcē Smoļņijā. Avīze «Novaja žizņ» 1918. gada 21. februāra 30. numurā ievietoja V. I. Ļeņina runas īsu atreferējumu, kurā rakstīja: «Ļeņins uzstājās ar lielu runu, kurā uzaicināja latviešus atbalstīt Padomju valdību jautājumā par karu un mieru. Daudz cietušai krievu tautai mums katrā ziņā ir jādod miers; ar to mēs nostiprināsim revolūciju un uzsāksim jaunās

¹ Latvju strēlnieku vēsture, I sēj., I d., Maskavā, 1928., V lpp.

Krievijas celtniecību. Vācieši pār tiem apgabaliem, kas viņiem ir atdoti, ilgi nevaldīs, tāpēc ka krievu revolūcija tuvākā laikā aizņems ne vien Vāciju, bet arī citas karojošās valstis. Pasaules socialistiskās revolūcijas ietekmē Vācijas imperialisms būs spiests atteikties no saviem iekarojumiem.»¹ V. I. Ļeņina runa bija vērsta arī pret latviešu nacionalistu kontrrevolucionāro agitāciju. Runā tika norādīts, ka vāciešu valdīšanai Latvijā būs īss mūžs un ka strēlnieki, palikdami uzticīgi socialistiskajai revolūcijai un padomju varai, jo ātrāk sekmēs Latvijas atbrīvošanu.

Pēc Oktobra revolūcijas uzvaras jaunā padomju valdība, sevišķi V. I. Ļeņins, veltīja latviešu strēlnieku pulkiem izcilu vērību kā revolucionāriem pulkiem, kuros bija saglabāta disciplina un kaujas spējas cīņā pret proletariāta revolūcijas ienaidniekiem. Kad buržuaziskā kontrrevolūcija sāka pacelt galvu, cīņā pret to, pārliecināti par savu taisnību, gāja latviešu strēlnieki.

Tā, piemēram, 3. (Kurzemes) pulks 1918. gada janvārī no Cēsīm caur Petrogradu devās uz Donas apgabalu cīņā pret ģenerāļa Kaļedina baltgvardiem. Petrogradā pulku pārstāvjus pieņēma Tautas Komisarū Padomes priekšsēdētājs V. I. Ļeņins. Strēlnieks J. Ozolzars šādi aprakstīja šo sarunu: «Biedrs Ļeņins mūs pieņēma visai laipni. Apsveicām viņu visa pulka vārdā un izsacījām gatavību izpildīt visus proletariāta valdības rīkojumus. Ļeņins no savas puses nodeva sveicienu mūsu pulkam kā vienam no revolucionārākajiem un izsacīja savu prieku par mūsu gatavību iet cīņā pret Kaļedīnu un pārējo kontrrevolucionāro bandu. Viņš aizrādīja un paskaidroja tekošo momentu sakarā ar mūsu nākamo uzdevumu cīņā pret kontrrevolūciju.

Beidzot biedrs Ļeņins novēlēja mums labas sekmes cīņā, cerībā, ka revolucionārie latviešu strēlnieki dos Kaļedīna bandai izšķirošo triecienu.»² Un latviešu strēlnieki godam attaisnoja Ļeņina cerības.

1. Daugavgrīvas un 4. Vidzemes pulks 1918. gada janvārī devās uz Mogiļevu cīņā pret poļu baltgvardu korpusu, kas atradās Dovbora-Musnicka vadībā, un kaujā pie Rogačevas pilnīgi satrieca poļu baltgvardu dzīvus spēkus.

Tā jau 1918. gada janvārī un februārī latviešu strēlnieki uzsāka savas slavenās kauju gaitas pret dažādām baltgvardu bandām Padomju Krievijā, cīnoties par jaunās padomju varas pastāvēšanu un nostiprināšanu.

Latviešu strēlnieki visās pilsoņu kara frontēs kopā ar citām Padomju Krievijas Sarkanās Armijas kauju vienībām guva mūžīgu slavu kā socialistiskās revolūcijas pārliecināti un uzticīgi cīnītāji.

¹ В. И. Ленин. Соч., 3-е изд., т. XXII. Приложения, 535. lpp.

² «Brīvais Strēlnieks», 1918., 27.

J. Krastiņš
Latvijas PSR ZA akademiķis

PADOMJU LATVIJA 1919. GADĀ

LATVIJAS EKONOMISKAIS UN POLITISKAIS STĀVOKLIS 1918. GADĀ

1918. gada februarī Vācija, pārtraukusi Brestļitovskas miera sarunas, atjaunoja militaro uzbrukumu jaunajai Padomju Krievijas republikai. Šajā uzbrukumā vācieši ieņēma arī trīs līdz tam vēl neokupētos Latvijas apriņķus — Cēsu, Valmieras, Valkas un arī Latgales novadu, kur Oktobra revolūcijas attīstības gaitā bija izveidojusies padomju vara. Ar tās darbiniekiem okupanti zvēriski izrēķinājās. Tādējādi 1918. gadā visu Latviju bija jau okupējis vācu karaspēks — Kurzeme tika ieņemta 1915. gada vasarā, Rīga ar Rīgas apriņķi 1917. gada augustā, bet pēdējie iepriekš minētie trīs apriņķi un Latgale — 1918. gada sākumā.

Vācu militārā okupācija nodarija latviešu tautai milzu postu: sagrāva saimniecību un noveda zemi bada stāvoklī. Četrus gadus ilgstošais karš galīgi izpostīja Latviju, un 1918. gadā tās stāvoklis bija neciešami smags. Vācu okupācijas rezultātā Latvijā tika pilnīgi sagrautas 78 tūkst., bet bojātas 104 tūkst. ēkas. 140 pagasti (no visā Latvijā esošajiem 512), caur kuru teritoriju gāja fronte, bija pilnīgi izpostīti, bet stipri cietuši arī pārējie. Bez pajumtes palika 25% lauku iedzīvotāju. Dažos pagastos, kā, piemēram, Sēlpils (Jēkabpils apriņķī), viss bija izpostīts: lauki izraknāti tranšējām un klāti dzelonstiepļu žogiem. Lielākā daļa no tiem palika neapstrādāti un neapsēti. Ap 65% no Jēkabpils apriņķa bija pilnīgi sapostīts. Tur, tāpat kā daudzos citos apriņķos, nebija nekādu rūpniecības preču — ne manufakturas, ne ādu, ne sāls un petrolejas, ne cukura, ne citu masu patēriņa preču. Stipri tika sabojāti dzelzceļi un dzelzceļu ripojošais sastāvs; tāpat stipri samazinājās iedzīvotāju skaits Latvijā. Jau 1915. gadā, vāciešiem ieņemot Kurzemi, bēgļu straumes pildīja visus ceļus — Latviju atstāja vairāk nekā pusmiljons cilvēku. Vāciešiem dziļāk ievirzoties Latvijā, bēgļu skaits palielinājās. Kara laikā iedzīvotāju

skaitis Latvijā samazinājās vairāk nekā par miljonu cilvēku. Ja 1913. gadā Latvijā bija 2,5 milj. cilvēku, tad 1919. gadā tur bija palikuši vairs tikai 1,3 miljoni.¹ Latvijas galvaspilsētā Rīgā iedzīvotāju skaits samazinājās vairāk par pusi. Ja 1913. gadā Rīgā bija 517 tūkst. iedzīvotāju, tad 1918. gadā tur bija palikuši tikai ap 200 tūkst. Iedzīvotāju skaits stipri samazinājās arī citās Latvijas pilsētās. Ventpilī no 28 tūkst. cilvēku bija palikuši tikai 8 tūkst. Latvijas rūpniecība un agrākā dzīvā jūras ostu tirdzniecība pamira. Jau pirmajos kara gados, kad sākās vāciešu iebrukums, cara valdība sāka evakuēt no Latvijas rūpnīcu iekārtas un strādniekus. Pa kara gadiem no Latvijas tika izvesti uz Krievijas iekšieni 30 tūkst. vagonu ar dažāda veida fabriku iekārtu. No fabriku inspekcijai pakļautajiem 110 tūkst. strādnieku, kas 1913. gadā bija nodarbināti Latvijas rūpniecībā, 1918. gadā bija palikuši tikai 3 tūkstoši.

Kara izpostīto zemi vācu okupanti pakļāva vēl nepiedzīvotai izlaupīšanai. Visas degvielas, visas izejvielas, visus pārtikas krājumus no Latvijas izveda. Katru dienu vezumu rindas devās uz dzelzceļu stacijām un jūras ostām ar salaupītām mantām, lai tās nosūtītu uz Vāciju. Zemniekiem vācieši atņēma novākto ražu, plašos apmēros rekvizēja lopus, aizveda uz Vāciju sienu, salmus, linus un daudz kokmateriālu. Vācieši bieži nopļāva arī vēl nenogatavojušos labību karaspēka zirgu barošanai.

Kara gados vācu okupanti noveda Latviju līdz drausmīgai nabadzībai un badam. Bezdarbs, šī drausmīgā strādnieku nelaime, izplatījās kolosālā apmēros. Darbu meklēdami, daudzi pilsētu strādnieki devās uz laukiem, bet arī tur viņiem reti kad izdevās darbu dabūt, jo arī uz laukiem valdīja bezdarbs. Palikuši bez pārtikas, Latvijas iedzīvotāji bieži mira bada nāvē. Lai radītu iesaipādu, it kā par iedzīvotājiem «gādā», vācieši atvēra Rīgā tā sauktās tautas ēdnīcas, kurās izsniedza vārītu ūdeni ar sēnalu piemaisījumu. Par šo dziru vajadzēja maksāt tāpat kā par labu zupu, neskatoties uz to, ka darbaļaudīm nebija nekādu naudas līdzekļu. Dažās vietās darba zemnieki, lai nebūtu jāmirst badā, cepa maizi, piejaucot miltiem saberztas koku mizas, ozolzīles; ēdiena gatavošanai lietoja dažādas savvaļas zāles. Pilsētu darbaļaudis ķēra un ēda baložus, kaķus un suņus.

Vācu interventu, okupējušu Latviju, vispirms visus spēkus veļtija revolucionārās kustības apspiešanai un 1917. gada revolūcijas iekarojumu likvidēšanai. Okupanti kopā ar Baltijas vācu baroniem arestēja un apšaudīja revolucionāro strādnieku un zemnieku masas. Cietumi un koncentrācijas nometnes bija pārpildītas darbaļaudīm. Iedzīvotāju 1917. gadā izvēlētās Strādnieku

¹ Latvju revolucionārais strēlnieks, II, Maskavā, 1935., 95.—96. lpp.

un zaldātu deputātu padomes, arodbiedrības un citas sabiedriskās organizācijas okupanti slēdza. Par sapulču rīkošanu vai piedalīšanos sapulcēs draudēja nāves sods. Zemē tika izsludināts kara stāvoklis; pilsētu iedzīvotājiem aizliedza nakts laikā parādīties uz ielām un pārvietoties no vienas pilsētas uz otru, lauku iedzīvotājiem — no viena pagasta otrā. Baidīdamies, ka bada mocītie iedzīvotāji varētu doties uz Padomju Krieviju, okupanti apstāvēja visus ceļus pastiprinātām karaspēka patruļām, bet Rīgai apkārt apvilka stieples ar augstsprieguma elektrisko strāvu. Baltijas baroniem okupanti atdeva padomju varas konfiscētās muižas, atjaunoja viņu agrāko privileģēto stāvokli, anulēja padomju valdības dekretus un pilnīgi atjaunoja muižnieku un buržuazijas virskundzību pār latviešu tautu. Zemē nodibinājās okupantu militārā diktatura.

Okupācijas režīma uzturēšanai vācieši izdeva neiedomājami daudz dažāda veida pavēļu, kuros draudēja iedzīvotājiem to nepildīšanas gadījumā ar nāves sodu. Zemniekiem draudēja nāves sods par produktu nenodošanu, strādniekiem — par piedalīšanos vienā vai otrā sapulcē, par parādīšanos nakts laikā uz ielas utt.

Tomēr okupantiem neizdevās ne ar terora, ne ar draudu palīdzību apspiest revolucionāro noskaņojumu Latvijas darbaļaužu masās. Vācu militārās okupācijas rezultātā radītais smagais bezizejas un beztiesiskais stāvoklis un vāciešu piekoptais terors vēl vairāk saasināja šķiru pretilšķības un revolucionizēja Latvijas darbaļaudis cīņai par Padomju varas atjaunošanu. Kaut arī karš bija stipri novājinājis Latvijas proletariatu, jo tā pamatkadri bija evakuējušies uz Krieviju, tomēr Latvijā bija palicis vēl pietiekami daudz proletariata, kas bija spējīgs izšķiroši cīnīties ar starp-tautisko un iekšējo kontrevolūciju. Latvijā kara priekšvakarā strādāja ne tikai 110 tūkst. fabriku inspekcijai pakļauto fabriku — rūpnīcu strādnieku, bet arī liels skaits strādnieku, kas bija nodarbināti sīkos uzņēmumos un darbnīcās. Latvijā strādāja arī daudz ostu un būvstrādnieku, ap 10 tūkst. dzelzceļnieku un ne mazums vienkāršā darba strādnieku.¹ Šo strādnieku ievērojama daļa bija palikusi Latvijā.

Uz laukiem galvenais revolucionārais spēks bija lauku proletariats. Līdz karam algoto laukstrādnieku skaita ziņā Latvija ieņēma vienu no pirmajām vietām starp pārējiem Krievijas apgabaliem. Jau 1905.—1907. gadu revolūcijas priekšvakarā Latvijā bija ap 250 tūkst. kalpu. Ja tiem pieskaita dienas strādniekus, ganus, sīkos nomniekus un pusgraudniekus, tad Latvijas lauku strādnieku un trūcīgo iedzīvotāju kopskaits jau pirms kara sniedzās pie 500 tūkstošiem. Šī milzīgā lauku proletariata un lauku

¹ Latvijas PSR vēsture, II sēj., LPSR ZA izdevniecība, 1954., 312. lpp.

trūcīgo iedzīvotāju armija kopā ar viņu ģimeņu locekļiem sastādīja ap $\frac{9}{10}$ no pirmskara Latvijas lauku iedzīvotājiem. Kara gados Latvijā ievērojami pieauga sīko nomnieku saimniecību skaits. Baltijas baroni un vietējie lauku māju īpašnieki kara laikā atrada par izdevīgāku daļu no savas zemes iznomāt bezzemiekiem. Tajā pašā laikā daļa zemnieku, kuri 1915. gadā bija evakuējušies no Kurzemes, palika Vidzemē un arī sāka kā sīki nomnieki vai kā pusgraudnieki apstrādāt atsevišķus muižu zemes gabalus.

Nav šaubu, ka starp minētajiem lauku iedzīvotāju noslāņojumiem pastāvēja zināmas šķiru pretrunas, bet tomēr lauku proletariata un pusproletariata galvenā masa izturējās naidīgi pret vācu okupantiem, Baltijas vācu baroniem un pret to aģentiem no latviešu buržuazijas vidus. Oktobra socialistiskās revolūcijas laikā lauku darbaļaudis savienībā ar pilsētu proletariatu cīnījās par padomju varu vēl neokupētajā Latvijas daļā. Pēc tam, kad okupanti apspieda revolūciju, šīs masas tomēr nezaudēja ticību padomju varai. Daudz laukstrādnieku un lauku trūcīgo iedzīvotāju cīnījās latviešu strēlnieku rindās (viņi sastādīja vairāk par pusi no latviešu strēlnieku skaita) par Oktobra revolūcijas uzvaru. Arī 1918. gadā proletariats un lauku trūcīgie iedzīvotāji Latvijā sastādīja iedzīvotāju vairākumu, kaut arī tā sastāvs nedaudz bija mainījies. Ar revolūcionarās kaujās pārbaudīto latviešu socialdemokrātisko boļševiku partiju priekšgalā viņi bija tas virzošais spēks, kas, latviešu strēlnieku (kuri 1918. g. beigās ienāca Latvijā) atbalstīts, 1919. gadā no jauna izcīnīja padomju varu Latvijā.

Latvijas proletariats, kas saglabāja savas revolūcionarās tradīcijas arī pēc tam, kad vācieši okupēja Latviju, neizbeidza cīņu. Šī cīņa 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā kļuva okupantiem draudoša un tā pārgāja bruņotā masu sacelšanās kustībā. Lielā ietekme uz visu revolūcionarās cīņas gaitu bija Krievijas proletariata varonīgajai cīņai un tā uzvarai pār starptautisko kontrrevolūciju.

Revolūcionāro cīņu vadīja Latvijas Socialdemokrātija, kuras vadošie organi, kā LSD CK un Rīgas komiteja u. c., vācu kara spēkam 1917. gada augustā ieņemot Rīgu, palika uz vietām un turpināja darbu dziļā pagrīdē. Lai varētu sekmīgāk cīnīties ar vācu okupantiem, LSD nodibināja sakarus ar kreiso vācu socialdemokrātu grupu «Spartaks», ko vadīja Kārlis Libknechts un Roza Luksemburga. Lai uzturētu sakarus ar vācu socialdemokrātu grupu «Spartaks», LSD CK un Rīgas komiteja uzstājās kā spartakiešu grupa.¹ Kā norāda P. Stučka, tas nebija nodevības

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 329. lpp.

akts attiecībā pret Krieviju, bet katra īsta revolucionāra, patiesa internacionālista vienkāršs taktikas paņēmieni.¹

Pēc savu rindu pārkārtošanas, pēc aiziešanas dziļā pagrīdē jau 1917. gada oktobrī LSD sāka izdot uzsaukumus latviešu un vācu valodās. Vācu valodā izdotajos uzsaukumos latviešu boļševiki aicināja vācu zaldātus izbeigt karu un pagriezt ieročus pret savu imperialistisko buržuaziju. 1918. gada janvarī LSD sāka izdot laikrakstu «Spartaks» un žurnālu «Cīņas Biedrs». LSD CK nodibināja sakarus ar Liepājas, Jelgavas, Tukuma partijas vietējām organizācijām. Revolucionārā socialdemokrātiskā aģitācija un propaganda izvērtās arvien plašākos apmēros. Stipri palielinājās izlaisto uzsaukumu skaits, kā arī cita izdotā nelegālā revolucionārā literatūra.

Vācu okupanti krasi pastiprināja teroru — arestus, piekaušanas, nošaušanas. Par uzsaukumu izplatīšanu viņi piedraudēja ar nāves sodu. Uz okupantu mežonīgo teroru LSD atbildēja ar revolucionārā darba pastiprināšanu masās. Tā informēja Vācijas neatkarīgo socialdemokrātu Reichstaga frakciju par vācu okupantu zvēriskajām represijām pret Latvijas iedzīvotājiem. Pamatojoties uz šo informāciju, Vācijas neatkarīgo socialdemokrātu frakcijas pārstāvji Ledeburgs un Haaze no Reichstaga tribīnes asi kritizēja un atmaskoja okupantus.

Interventu mežonīgā patvaļa izraisīja masās stipru nemieru, kas 1917. gada decembra beigās Rīgā izvērtās masu neorganizētās ielu demonstrācijās. Drīz pēc tam — 1918. gada 6. janvarī — Rīgā notika LSD organizēta masu protesta demonstrācija pret Latvijas okupāciju. Par gatavojošos demonstrāciju uzziņāja vācu politpārvalde, kas naktī no 5. uz 6. janvari arestēja ap 100 aktīvāko biedru, tajā skaitā gandrīz visus LSD CK² locekļus un daudzus vācu okupantu padzītās Rīgas Strādnieku deputātu padomes deputātus. Neraugoties uz minētajiem arestiem, demonstrācija izvērtās visai plaša. Policijas un zaldātu atspiesti, strādnieki no pilsētas centra demonstrēja uz nomalēm. Demonstrācijai bija liela politiska nozīme; tā noritēja ar lozungiem: «Nost ar okupantiem!», «Nost ar Baltijas baroniem!», «Lai dzīvo brīva Padomju Latvija Padomju Krievijas sastāvā!»

Pret demonstrantiem sūtīja policiju un karaspēku, notika aresti, un tā tika izklīdināta ar bruņotu spēku palīdzību. Represijas vēl lielākā mērā uzkurināja naidu pret interventiem, un 3. februarī notika vēl varenāka Rīgas darbaļaužu demonstrācija. Arī šoreiz demonstrāciju vadīja LSD un tajā piedalījās gandrīz

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 22. lpp.

² LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 330. lpp.

visi pilsētā palikušie vīrieši, sievietes un bērni. Demonstranti prasīja maizi, brīvību, vācu karaspēka izvešanu un Latvijas atkalpievienošanu Padomju Krievijai. Vācieši laida darbā pret demonstrantiem ieročus, nogalināja partijai bezgala uzticīgo boļševiku partijas biedreni Ženiju Boilmani (Priedi), Emmu Zanderoni, kādu nepazīstamu biedru un daudzus ievainoja.

1918. gada sākumā arī citos Latvijas apvidos notika protesta demonstrācijas. Okupanti cerēja ar represiju pastiprināšanu apspiest revolucionāro kustību. Tomēr viņu cerības bija veltas. LSD ar agrāko neatlaidību turpināja organizēt masas cīņai pret interventiem, plaši izvērtā agitāciju, izlaida simtiem tūkstošu eksemplāros uzsaukumus, kuros atmaskoja okupantu asiņaino režīmu. 1918. gada Pirmo Maiju — proletariāta starptautiskās solidaritātes dienu — Latvijā atzīmēja, izkarot sarkanos karogus un masveidīgi izplatot uzsaukumus. Boļševiki sasauca nelegālas strādnieku sapulces, uzstājās tajās ar referātiem par politiskiem un ekonomiskiem jautājumiem. Sapulces pieņēma rezolūcijas, kurās asi kritizēja okupācijas režīmu. Citēsīm dažas vietas no vienas šādas strādnieku rezolūcijas. «Vācu militārā pārvalde, — lasām strādnieku rezolūcijā, — ir iznīcinājusi vietējo Latvijas pašdarbību. Slēgtas strādnieku demokrātiskās avīzes, arodnieciskās, izglītības un pašpalīdzības biedrības un Strādnieku Socialdemokrātiskā partija. Iedzīvotāji pārvērsti par militārās varas darbības objektiem, kuriem paklausīgi jāseko militāro iestāžu pavēlēm. Iedzīvotāju plašākas aprindas nospiešanas vergu stāvoklī, par vismazāko uzstāšanos pret vācu pārvaldi vai darba devējiem draud ar nāves sodiem, ieslodzīšanu katorgā vai nosūtīšanu uz koncentrācijas nometnēm.

Neaptverami plašās un netaisnās rekvizīcijās un konfiskācijās militārā pārvalde atņēmusi apkārtnes zemniekiem un pilsētas nomales iedzīvotājiem pārtikas un citus līdzekļus. Iedzīvotāji palikuši vislielākā trūkumā bez darba un maizes. Vislielākā nekārtība valda pārtikas līdzekļu izdalīšanas organizācijā. Lai saņemtu pārtikas kartiņas, badā un salā novārdzinātām sievietēm dienām ilgi jāgaida garajās rindās, kamēr tās nokļūst līdz kartiņu devējiem. Gaidīšana turpinās pie produktu izdalīšanas vietējiem veikaliem. Un tomēr tālākie numuri bieži vien paliek bez pārtikas, zivīm, gaļas, kartupeļiem. Turklāt bērni un slimie ir gluži neapgādāti vajadzīgiem produktiem, lai gan par pasākainām cenām ir dabūjams cukurs, piens, sviests, gaļa, milti...»

Strādnieki uzstājās arī pret okupantu mēģinājumiem pievienot Latviju Vācijai. Viņi norādīja, ka «... Latvijas nākotnes jautājums atrisināms saskaņā ar Krievijas strādniecības valdības lēmumiem un saskaņā ar Krievijas likumdošanas principiem.

Pēc šiem principiem Latvijas iedzīvotājiem tiešā balsošanā

jālemj par Latvijas satversmi un starptautiskām attiecībām.»

«Bet vietējās, kā arī Kurzemes kara pārvaldes politika ir gluži pretēja demokratiskiem miera principiem. Kurzemē tautas vārdā lemj un spriež mākslīgi sastādīta vietējo baronu lielpašnieku zemes sapulce, kurai nav ne mazākās tiesības runāt iedzīvotāju vārdā. Un Rīgā dažādiem viltus ceļiem tiek sastādīta lielpašnieku sapulce, kura vācu imperialistu aģentu (Krustkalna, Veinberga u. c.) vadībā pieņem lēmumus par atdalīšanos no Krievijas un izvēl uz vācu imperialistu projektējamās Vidzemes guberņas Padomi vīrus, kuri vietējiem iedzīvotājiem politiskā un moraliskā ziņā ir gluži pretīgi. Šiem oficiāli organizētiem vācu imperialistu aģentiem pievienojās dažādu vācu fabrikantu, ģildes un biržu paliekas. Un šo nelielo kliķu un militarās pārvaldes sastādītās viltus sapulču domas Vācijas un viņas sabiedroto delegācija Brest-litovskā 28. decembrī proklamē kā tautas balsi, tā viltodama vietējo iedzīvotāju domas un maldinādama Krievijas delegāciju un Vācijas, Krievijas valstu proletariatu. Mēs protestējam pret to un uzsveram, ka Latvijas proletariats un līdz ar viņu ejošās Latvijas iedzīvotāju visplašākās aprindas uzstājās par vienotas Latvijas saistīšanu ar Krieviju.»¹

Ķeizariskā Vācija, realizējot savus imperialistiskos iekarošanas plānus Baltijā, balstījās galvenokārt uz Baltijas vācu baroniem. Pēdējie jau no senseniem laikiem uzskatīja Baltiju par Vācijas austrumprovinci un loloja cerības nodibināt Baltijā muižniecības valsti, kas pilnīgi būtu pakļauta ķeizariskajai Vācijai.

Kara laikā tie sniedza visu iespējamo palīdzību imperialistiskajai Vācijai Baltijas okupēšanā. Vācu okupācijas laikā Baltijas baroni atkal vadīja vietējo pašvaldību un ieņēma visus atbildīgos administratīvos amatus. Baltijas vācu baroni un vācu pilsētu buržuazija bija visuzticamākie ķeizariskās Vācijas balsti tās agresīvo plānu realizēšanā Baltijas zemēs. Lai maskētu Baltijas tiešo aneksiju no Vācijas puses, okupācijas varas pārstāvji kopā ar Baltijas baroniem sasauca landtagu sēdes, kurās pieņēma lēmumus par to Baltijas guberņu atdalīšanos no Krievijas, ko bija sagrābuši vācu iebrucēji. Šajās sēdēs pieaicināja arī dažas personas no latviešu buržuazijas vidus, lai radītu iespaidu, ka sēdēs piedalījušies arī latviešu tautas pārstāvji. Tā 1917. gada septembrī tika sasaukta Kurzemes landtaga sēde, kas nolēma Kurzemē nodibināt hercogisti un tās troni piedāvāt Vācijas ķeizaram, Prūsijas karalim Vilhelmam II. 9. decembrī sasauca tautas sapulci, bet īstenībā sapulcināja tikai ģermanofili noskaņotos latviešu buržuazijas pārstāvjus; tika noturēta arī vāciskās Rīgas pilsētas domes sēde. Šajās sēdēs pieņēma lēmumus par Latvijas atda-

¹ LPSR CVA, 11. f., 3. ap., 27. l., 8.—9. lapa.

lišanu no Krievijas un par tās pakļaušanu Vācijai. Šās šaurās Baltijas baronu kliķes un vācu pilsētas buržuazijas, kurai pieslēgās dažas personas no latviešu buržuazijas vidus, pieņemtos lēmumus Vācijas delegācija Brestļitovskas miera konferencē nekautrējās pasludināt par latviešu tautas lēmumu. Par šāda paziņojuma liekulību liecina kaut tikai tas, ka Baltijas baroni un pilsētu vācu buržuazija, kas šos lēmumus pieņēma, sastādīja ne vairāk par 3% no Latvijas iedzīvotāju skaita.

Pēc tam, kad 1918. gada 3. martā Brestļitovskā tika parakstīts Padomju Krievijas un Vācijas miera līgums, imperialistiskā Vācija jau atklāti ķērās pie Vācijai pakļautās Baltijas valsts dibināšanas. Tajā laikā vācu interventi bija sagrābuši jau visu Baltiju. Atkal sasauca Kurzemes landtagu, Rīgas pilsētas domi un Vidzemes bruņniecības sapulci, kuros pieņēma lēmumus par Latvijas atdalīšanu no Krievijas. 12. aprīlī notika apvienota Igaunijas, Vidzemes, Sāmu salas Baltijas baronu un Rīgas pilsētas vācu buržuazijas pārstāvju sapulce. Šajā sapulcē bija uzaicinātas arī dažas ģermanofili noskaņotas personas no latviešu buržuazijas vidus. Šī nelielā sapulce griezās pie Vācijas ar lūgumu nodibināt no trim Baltijas guberņām — Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes, — pievienojot tām Sāmu salu un Rīgas pilsētu, Vācijai pakļautu monarchistisku Baltijas valsti. Šo lēmumu Vācijas valdība uzskatīja par pietiekamu viēģes lapu varmācīgai Baltijas atšķiršanai no Padomju Krievijas. Padomju valdība noteikti protestēja pret to, ka Vācijas valdība pasludina Baltijas muižniecības pārstāvju lēmumu par visu Baltijas iedzīvotāju lēmumu, uz kura pamatojoties tā uzskata jautājumu par Baltijas pievienošanu Vācijai par izšķirtu. Bet monarchistiskās Baltijas valsts nodibināšana ieilga līdz 1918. gada novembrim un tikai novembra sākumā, kad sakarā ar apstākļu pārmaiņām tam nebija vairs nekādas nozīmes, tika oficiāli proklamēta šī valsts. Tā bija atklāta Baltijas tautu pašnolemšanas tiesību ignorēšana, vēl jo vairāk tāpēc, ka Brestļitovskas miera līgumā Vidzemes un Igaunijas iedzīvotājiem bija piešķirtas tiesības pašiem noteikt savu turpmāko likteni.

Kas attiecas uz Antantes valstīm — Angliju, Franciju, Amerikas Savienotajām valstīm, tad tās izturējās naidīgi pret Padomju Krieviju. Jau 1917. gada vasarā Antantes pārstāvji prasīja, lai Krievijas buržuaziskā pagaidu valdība apspiestu revolucionāro kustību, bet ar Padomju valsts, kas visas pasaules priekšā deklarēja savu miermīlīgo politiku, pirmajām nodibināšanās dienām Antantes imperialisti piekopa pret Padomju Krieviju tiklab atklātu, kā arī slepenu karu, cerībā gāzt padomju varu un pārvērst Krieviju savā kolonijā. Jau 1917. gada 15. decembrī Anglija ar Franciju, būdamas pārliecinātas par Vācijas sakaušanu, noslēdza līgumu par Krievijas sadalīšanu «iespaidu

sferās».¹ Saskaņā ar šo līgumu Baltija, Krievijas ziemeļi, Kaukaza, Kubaņa un Donas apgabala austrumu daļa ietilpa Anglijas «ietekmes sferā», bet Polija, Ukraina, Krīma un Donas apgabala rietumu daļa — Francijas «ietekmes sferā».

1918. gada sākumā Antantes valstis, it kā nolūkā sniegt Krievijai palīdzību pret vācu agresoriem, bet īstenībā, lai sāktu atklātu militāru intervenciju pret pašu Padomju Krieviju, sāka izcelt savu karaspēku Murmanskā, Archangelskā un Odesā.² Antantes valstis noteikti uzstājās pret to, ka padomju valdība slēdz Brest-litovskas miera līgumu ar Vāciju. Antante solīja padomju valdībai naudu, ieročus, lokomotīves u. c., lai tikai tā turpinātu karu ar Vāciju. V. I. Ļeņins rakstīja: «Viņa tagad visādi velk mūs karā ar Vāciju, sola mums miljoniem labumu, zābakus, kartupeļus, šāviņus, lokomotīves... Viņa grib, lai mēs tagad karotu ar Vāciju.

Ir saprotams, kāpēc viņai vajag to gribēt: pirmkārt, tāpēc, ka mēs atvilkto daļu Vācijas spēku. Otrkārt, tāpēc, ka Padomju vara varētu visvieglāk sabrukt no priekšlaicīgas militāras sadursmes ar Vācijas imperialismu.»³

Visaktīvāk rīkojās ASV imperialisti. Viņi darīja visu iespējamo, lai Krieviju sadalītu atsevišķās daļās un lai to pārvērstu savā kolonijā. Ģeogrāfiskā karte, ko bija izgatavojis ASV Valsts departaments savai delegācijai «miera» konferencē un kas bija nosaukta «Ieteicamās robežas Krievijā», rāda, ka amerikāņu imperialisti ieteica atdalīt no Krievijas Baltiju, Baltkrieviju, Ukrainu, Sibīriju, Kaukazu un Vidusāziju.⁴

Amerikāņu imperialistu laupīšanas plāni maskētākā veidā izteikti pazīstamajos «Vilsona 14 punktos», kas publicēti 1918. gada februārī. Komentāros pie «14 punktiem» norādīts, ka «no Padomju valsts jāatdala Lietuva, Latvija un Igaunija un varbūt arī Ukraina», ka «Kaukaza acīm redzot būs jāaplūko kā Turcijas imperijas problēmas sastāvdaļa». Attiecībā uz Vidusāziju teikts: «... vajadzēs piešķirt kādu ierobežotu mandātu pārvaldīšanai uz protektorāta pamatiem». Kas attiecas uz Lielkrieviju un Sibīriju, tad, pēc Vilsona domām: «Miera konferencei vajadzētu griezties ar vēstījumu, kurā ieteiktu radīt valdību, kas būtu pietiekami autoritatīva, lai uzstātos šo teritoriju vārdā.»⁵

1918. gadā Antantes valstu imperialisti bija aizņēmti karā ar Vāciju un nevarēja visu vērību pievērst cīņai pret Padomju

¹ Amerikāņu un Rietumeiropas imperialistu agresija Latvijā, LPSR ZA izdevniecība, 1954., 47. lpp.

² Turpat.

³ V. I. Ļeņins, Raksti, 27. sēj., 9. lpp.

⁴ «Исторические записки», № 45, 237. lpp.

⁵ Turpat.

Krieviju. Bet viņi jau izcēla savu karaspēku Vladivostokā, Murmanskā, Archangeļskā, viņi atbalstīja kontrrevolucionāro sacelšanos Padomju Krievijā, izvērtā tur plašu spiegu un diversantu darbību. Ipašu vērību savos diversiju plānos Antantes valstu imperialisti veltīja Baltijai — Lietuvai, Latvijai un Igaunijai. Viņi gribēja Baltiju pārvērst savā kolonijā, placdarmā uzbrukumam Padomju Krievijai un «sanitarā kordonā» Eiropas pasargāšanai no boļševisma ietekmes. Ar šā plāna realizēšanu Antante nodarbojās sevišķi aktīvi pēc kara izbeigšanas ar Vāciju.

Savu agresīvo plānu realizēšanai un maskēšanai tiklab Vācijas, kā arī Antantes valstu imperialisti meklēja atbalstu pie vietējās buržuazijas. Un latviešu buržuazija labprāt atsaucās. Pēc Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas tā kopā ar ārzemju buržuaziju aktīvi uzstājās par Latvijas atdalīšanu no Padomju Krievijas. Cara patvaldības laikā latviešu buržuazija nekad nebija izteikusies par Latvijas atdalīšanu no Krievijas. Vēl 1915. gada 12. februārī buržuazijas laikraksts «Dzimtenes Vēstnesis» nosauca par plānpriekšmetiem tos, kas domā par Latvijas atdalīšanu no Krievijas. Pēc Februāra revolūcijas tā atbalstīja krievu imperialistisko buržuaziju un izteicās par Latviju kā autonomu provinci vienotās kapitalistiskās Krievijas ietvaros. Kopā ar krievu buržuaziju viņa cīnījās tad pret briestošo proletarisko revolūciju un piedzīvoja vienu neveiksmi pēc otras. 1917. gada rudenī aprīņķu Zemes padomju vēlēšanās Latvijas boļševiki ieguva 70%, bet Satversmes sapulces vēlēšanās — 78% balsu.¹ Buržuazisko partiju pārstāvji ieguva vēlēšanās pavisam niecīgu balsu daudzumu. Latvijas darba tauta neatbalstīja buržuaziju tās kontrrevolucionārās nostājas dēļ un tādēļ, ka tā mēģināja atdalīt Latviju no Padomju Krievijas. Latvijas buržuazijas pārstāvis J. Goldmanis 1918. gada 5. janvārī Satversmes sapulces sēdē Taurijas pilī paziņoja, ka «Latvija līdz šim ir bijusi Krievijas logs uz Vakarēiropu, bet turpmāk tai jābūt priekš Eiropas un Amerikas durvīm uz Krieviju».²

1917. gada oktobrī latviešu buržuazija, kas uzturējās Petrogradā un Latvijas vēl neokupētajā daļā, nodibināja kontrrevolucionāru Nacionalo padomi. Nacionalā padome nodibināja nodaļas citās pilsētās, kur dzīvoja evakuētā latviešu buržuazija. Savai kontrrevolucionarajai darbībai Nacionalā padome nelikumīgi izmantoja bēgļu komitejas, dažādu kooperatīvo organizāciju naudu, tā saistījās ar angļu-amerikāņu imperialistiem un centās panākt Latvijas atdalīšanos no Krievijas. Šajā nolūkā tā nelegāli nosūtīja Meierovicu un citus savus pārstāvjus uz Vāciju un Londonu,

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 339. lpp.

² «Cīņa», 1952., 274.

lai miera sarunās katrā ziņā panāktu Latvijas atdalīšanu no Krievijas. Šajā pašā nolūkā Nacionalās padomes pārstāvji apmeklēja Amerikas sūtni Krievijā Frensisu un Anglijas vēstniecību. 1918. gada janvarī Nacionalā padome nosūtīja Meierovicu, Bachmani, Čaksti u. c. uz Kijevu pie kontrevolucionārās Ukrainas Radas ar lūgumu Brestļitovskas miera konferencē uzstāties par Latvijas atdalīšanu no Krievijas.¹

1918. gadā latviešu buržuazija, kaut arī dažreiz izteica savu neapmierinātību ar vācu okupantu un Baltijas baronu patvaļu, tomēr sadarbojās ar tiem. Šajā ziņā vislielāko aktivitāti parādīja neliels latviešu lielburžuazijas slānis ar Veinbergu, Krastkalnu un Niedru priekšgalā, kuri orientējās uz Vāciju. Šim latviešu reakcionarās buržuazijas slānim vācu okupanti jau 1917. gada decembrī atļāva sasaukt sapulci, kurā tika pieņemts liekulīgs lēmums, ka Latvija vēlas atdalīties no Krievijas.

Otra lielākā latviešu buržuazijas daļa ar Ulmani, Meierovicu, Čaksti un reakcionarās nacionalistiskās organizācijas Zemnieku savienības citiem līderiem priekšgalā arī sadarbojās ar vācu okupantiem, bet 1918. gadā tā jau šaubījās par Vācijas iespējamo uzvaru pār Antanti un bez tam tā baidījās arī no Baltijas baronu neaprobežotās diktaturas atjaunošanas Latvijā. Tādēļ latviešu buržuazijas lielākā daļa orientējās uz Antanti, bet, tā kā 1918. gadā Latvijā nebija citu bruņotu spēku kā vien vācu, tad tajā laikā tā arī rāpoja uz ceļiem imperialistiskās Vācijas priekšā, meklēja pie okupantiem aizsardzību pret birstošo revolūciju, sadarbojās ar okupantiem, apsoliya dot zemi un Latvijas pilsoņu tiesības visiem vācu zaldātiem, kas piedalīsies cīņā pret boļševikiem.

Laikā, kad ārzemju imperialisti, vietējās buržuazijas atbalstīti, pielika visus spēkus, lai panāktu Baltijas atdalīšanu no Krievijas un lai tur nodibinātu sev padevīgas marionešu buržuaziskās valdības, Baltijas zemju proletariats kopoja spēkus un gatavojās izšķirošām cīņām. Latvijas boļševiki nostiprināja pagrīdes organizācijas un atīrīja partiju no oportunistiskiem elementiem. 1918. gada maija beigās Rīgā notika LSD XVI konference, kura izslēdza no socialdemokratijas rindām meņševikus-internacionalistus. Meņševiki-internacionalisti bija ieperinājušies Rīgas socialdemokratiskās organizācijas VI rajonā. Starp tiem bija pazīstamie meņševiki P. Kalniņš, Fr. Menders, K. Ēliass, K. Kurševics un daži citi. Meņševiki-internacionalisti uzstājās pret plašumā ejošo Oktobra socialistisko revolūciju, pret revolucionāro boļševistisko stratēģiju un taktiku, demagoģiski apvainojot boļševikus, ka tie ar savu revolucionāro cīņu it kā esot pavēruši durvis ārzemju intervencijai. Meņševiki-internacionalisti ieteica atteik-

¹ Līgotņū Jēkabs, Latvijas valsts dibināšana, Rīgā, 1926., 166. lpp.

ties no proletariata diktaturas, šo Oktobra revolūcijas svarīgāko iekarojumu; viņi nosodīja arī Krievijas Satversmes sapulces padzišanu un pieprasīja Latvijas atdalīšanu no Padomju Krievijas, kaut arī tajā laikā šo pēdējo prasību viņi maskēja ar deklarācijām par nepieciešamību nodibināt neitrālu «neatkarīgu» demokrātisku Latviju. Faktiski latviešu meņševiki kopā ar latviešu buržuazijas reakcionarajām aprindām orientējās uz Vāciju. Jau 1917. gada 18. decembrī meņševiki Kurševics, Straujāns, Skuienieks u. c. kopā ar latviešu buržuazijas pārstāvjiem griezās pie vācu austrumfrontes virspavēlnieka Bavārijas prinča Leopolda ar padevības apliecinājumu un lūgumu atļaut sasaukt okupēto Latvijas apgabalu pārstāvju sapulci jautājuma apspriešanai par Latvijas valsts dibināšanu zem Vācijas aizbildniecības.

Ievērojot minēto, kā arī meņševiku-internacionalistu naidīgo nostāju pret Oktobra socialistisko revolūciju, konference vienbalsīgi izslēdza tos no partijas.¹

Konferencē tika apspriesti vēl arī citi visai svarīgi jautājumi, kā, piemēram, jautājums par starplautisko stāvokli un revolucionārās socialdemokratijas uzdevumiem, par stāvokli Latvijā, par partijas aģitāciju un propaganda u. c. Konference veica lielu darbu. Tās pieņemtie bolševistiskie lēmumi orientēja partiju uz darba pastiprināšanu masās, norādīja, ka nepieciešams mobilizēt masas cīņai pret vācu okupantiem, bet it īpaši cīņai pret Latvijas atdalīšanu no Padomju Krievijas. Konference nolēma atjaunot LSD CK orgāna — laikraksta «Cīņa» izdošanu, kas bija uz laiku pārtraukta sakarā ar to, ka vācieši bija okupējuši visu Latviju. Konferencē izskatīja arī jautājumu par vadoša centra radīšanu tām bolševistiskajām partijām, kas strādāja pagrīdē vāciešu okupētajā Padomju Krievijas teritorijā — Igaunijā, Latvijā, Baltkrievijā, Lietuvā, Ukrainā un citur. Tāds centrs tika radīts vēlāk — 1918. gada augustā.

Pēc XVI konferences LSD turpināja izdot masu tiražā uzsaukumus, kuros iedzīvotājus aicināja gatavoties izšķirošām revolucionārām cīņām; uzsaukumos iedzīvotāji tika arī informēti par revolucionārās kustības sākšanos Eiropas valstīs. 1918. gada vasarā vācu armijas Austrumu frontē jau bija manāms pretkara noskaņojums, sāka sabrukt vecās ķeizarkās armijas disciplīna, sākās uzstāšanās pret komandējošo sastāvu. Vācu zaldātus jau interesēja LSD uzsaukumi, kuros tika apgaismots šā kara laupīšanas raksturs. No Austrumu uz Rietumu fronti nosūtītajās vācu armijas daļās nebija vairs agrākās kaujas spējas. Vācu imperialismis kļuva vājāks, un Antante sāka gūt vienu uzvaru pēc otras pār Vācijas sabiedrotajiem. V. I. Ņeņins rakstīja: «Vācijas impe-

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 404.—432. lpp.

rialisti nevarēja noņņaupt socialistisko revoluciju. Revolucijas apspiešanu sarkanajā Latvijā, Somijā un Ukrainā Vācija samaksāja ar armijas demoralizaciju. Vācijas sakāvi Rietumu frontē ievērojamā mērā radīja tas, ka vecā armija Vācijā vairs neeksistē. Tas, par ko, pa pusei jokojot, runāja Vācijas diplomati — vācu zaldātu «rusifikacija», — tagad ir izrādījies nevis par joku, bet attiecībā uz viņiem par rūgtu patiesību. Protesta gars aug, «nodevības» kļūst par parastu parādību Vācijas armijā.»¹

Revolucionarais noskaņojums Latvijas darbalaužu masās auga ātri. Okupācijas režīma badā izmērdētie un izmocītie iedzīvotāji nezaudēja cerības par padomju varas atjaunošanu Latvijā. Vasarā uzsāka streiku Rīgas ostas strādnieki un mežstrādnieki. Dažos apgabalos, kā, piemēram, Rūjienā un Mazsalacā, pastiprinājās partizāņu kustība. Latvijā nobrieda atkal revolucionara situacija. 1918. gada novembrī Vācijā uzliesmojušā revolucija tuvināja arī Latviju revolucionārā atrisinājuma brīdim. Latvijas proletariats savienībā ar trūcīgo zemniecību no jauna virzījās pretim proletariskai revolūcijai.

PADOMJU VARAS ATJAUNOŠANA LATVIJĀ 1919. GADĀ

Vairākus gadus ilgstošajā imperialistiskajā karā Vācijas un tās sabiedroto spēki izsīka un sākot ar 1918. gada vasaru viņi Rietumu frontē cieta vienu sakāvi pēc otras. Septembrī karošanu pārtrauca Vācijas sabiedrotā — Bulgarija, oktobrī — Turcija un novembra sākumā — Austro-Ungarija. Bulgarijā un citās Eiropas zemēs sākās revolucionārā kustība. Oktobrī—novembrī varena revolucionara kustība izvērtās Vācijā — sacēlās matroži un strādnieki. Sekojot Krievijas strādnieku piemēram, vācu zaldāti un strādnieki sāka dibināt Strādnieku un zaldātu deputātu padomes. 9. novembrī no troņa tika gāzts Vilhelms II.

Tomēr Vācijā sākušos revolūciju buržuazija ar socialšovinistu palīdzību sāka nežēlīgi apspiest. Socialšovinisti — šeidemanieši un kautskieši, — kas sagrāba varu savās rokās pēc Vilhelma II gāšanas, pielika visus spēkus, lai apspiestu augošo vareno revolucionaro kustību Vācijā.

11. novembrī uzvarētā Vācija bija spiesta Kompjēnas mežā parakstīt pamiera līgumu ar Antanti. Vācijas sakāve imperialistiskajā karā deva iespēju Padomju Krievijai anulēt tai uzspiesto smago Brestļitovskas miera līgumu, ar kuru no Padomju Krievijas tika atdalīti Baltijas apgabali un Polija, bet Ukraina pārvērsta Vācijas vasaļvalstī. Bez tam Padomju Krievijai bija

¹ V. I. Leņins, Raksti, 28. sēj., 65.—66. lpp.

jāmaksā Vācijai kontribucija. Padomju valdība, paziņodama par Brestļitovskas miera līguma anulēšanu, aicināja vāciešu okupēto Krievijas apgabalu tautas pašam izšķirt savus likteņus.

Vāciešu okupēto apgabalu — Somijas, Lietuvas, Latvijas, Igaunijas, Baltkrievijas, Ukrainas, Polijas — boļševistisko partiju Centralais birojs, par kuru jau minējām agrāk, griezās pie minēto apgabalu tautām ar aicinājumu sacelties, organizēt Strādnieku deputatu padomes un radīt Sarkanos gvardi.

«Centralais birojs, — lasām izlaistajā uzsaukumā, — aicina visu okupēto apgabalu strādniekus uz izšķirošo kauju par proletariāta varas atjaunošanu . . . Štiki, uz kuriem balstījās okupētās Polijas, Lietuvas, Somijas, Latvijas un Baltkrievijas valdnieki, grīlojas un vērsas pret viņiem pašiem. Visvarenie apspiedēji tagad ir nevarīgi zaldātu revolucionārās masas priekšā. Mēs nedrīkstam pieļaut, ka kontrrevolucionārie elementi organizējas un sagrābj varu . . . Sacelieties visi kā viens! Sākiēt nekavējoties organizēt Strādnieku deputatu Padomes. Bet ar to vēl nepietiek. Mums jāķeras pie Sarkanās gvardes radīšanas.»¹

Latvijas boļševiki dedzīgi atsaucās uz šo aicinājumu. Vācijas sakāve karā un novembra revolūcija satricināja vācu okupācijas varas stabilitāti, vācu zaldātu vidū pastiprinājās pretkara noskaņojums, un uzstāšanās pret komandējošo sastāvu izvērtās arvien plašākos apmēros. Pēc krievu zaldātu 1917. gada parauga, vācu zaldāti dažās karaspēka daļās norāva virsniekiem uzplečus, uzvilka sarkanos karogus un izvēlēja Padomes. 1918. gada 9. novembrī, tūlīt pēc vācu matrožu sacelšanās Ķīlē, arī uz Vācijas karakuģiem Liepājā 8000 matroži pacēla sarkanos karogus un iesniedza prasības militārai priekšniecībai. Rīgā, Liepājā, Jelgavā un dažās citās pilsētās tika radītas Zaldātu deputatu padomes, tomēr vadību tajās sagrāba socialšovinisti-šeidemānieši, kuri centās aizkavēt okupācijas režīma sabrukumu un atjaunot armijā rungas disciplīnu. Vācu socialšovinists A. Vinigs, kuru jau septembrī Vilhelms II bija atsūtījis uz Latviju, cītīgi mēģināja saglabāt vācu armijas kaujas garu. Pēc Vilhelma II gāšanas Šeidemaņa valdība iecēla A. Vinigu par Vācijas pilnvaroto Baltijā. Vinigs aktīvi aizstāvēja uzvarētās, bet vēl neiznīcinātās imperialistiskās Vācijas intereses; viņš daudz pūlējās, lai sakoportu kontrrevolucionāros spēkus cīņai pret plašumā ejošo revolucionāro kustību Latvijā.

Kopš novembra revolucionārā kustība Latvijā strauji vērtās plašumā. Strādnieki un bezzemnieki LSD vadībā atkal nodibināja Padomes, organizēja Sarkanos gvardi un kaujas dražinas.

¹ «Правда», 1918. g. 16. novembrī, 248.

1918. gada 12. novembrī Valkā notika strādnieku sapulce, kas nolēma organizēt Strādnieku deputātu padomi. Izvēlēja organizācijas komiteju. Liepājā Strādnieku deputātu padome nodibinājās 15. novembrī. Strādnieku deputātu padomes nodibināja arī Valmierā, Rūjienā, Dobelē, Vecgulbenē, Cēsīs, Ventpilī un citās Latvijas pilsētās. Cēsīs Padomes pirmā kopējā sanāksme notika 19. decembrī.

Rīgā novembrī notika strādnieku masu sapulces, kurās pieņēma rezolūcijas ar prasībām nodot visu varu Padomēm un nodibināja organizācijas komiteju Rīgas Strādnieku deputātu padomes vēlēšanām.

17. novembrī Rīgā vienā no pilsētas ēkām notika strādnieku sapulce, kurā piedalījās vairāk nekā 3 tūkst. cilvēku, bet daudzi tūkstoši, kam ēkā nebija vietas, salasījās uz ielas. Rezolūcijā, ko pieņēma šī strādnieku masu sapulce, lasām: «Mēs... sapulcējušies Rīgas strādnieki un strādnieces apsveicam Krievijas un Vācijas socialistisko revolūciju un viņas vadoņus Kārli Libknechtu, Leņinu, Rožu Luksemburgu u. c...»

«Mēs atzīstam, ka Vācijas revolūcija pamatos nav izkustinājusi Baltijas junkuru un bagātnieku varu. Baltgvardi un melnsimtnieki vēl organizējas, vietējās vācu virsniecības atbalstīti. Policija, vecā ierēdniecība, «landesrāti», cariskās pilsētas domes vēl atrodas savās vietās. Revolūcijas turpmākā attīstība Latvijā līdz ar to ir apdraudēta visnopietnākā kārtā. Tādēļ mēs prasām:

1) Visu no okupācijas iekārtas radīto, kā arī pēdējā laikā sastādījušos Nacionālo Padomju buržuazisko viltus pašvaldību iestāžu padzišanu un visas varas pāriešanu Strādnieku un nemanīgo bezzemnieku Padomju rokās.

2) Visu baltgvardu, žandarmu, policistu un melnsimtnieku atbruņošanu un informēšanu un strādnieku milicijas ieviešanu.

3) Mēs prasām strādnieku šķiras apbruņošanu, jo vienīgi tā spēj uzturēt revolucionāru kārtību.

4) Mēs prasām vācu okupācijas karaspēku izvākšanu un protestējam pret angļu-franču imperialistu bandu ienākšanu Latvijā.¹

5) Mēs apsveicam revolucionāros Latvju strēlniekus, kuri cīnās par starptautisko revolūciju Krievijā, un vēlamies tikai viņus par saviem sargiem un bruņoto spēku.

6) Mēs prasām visu politisko ieslodzīto atsvabināšanu, emigrantu netraucētu atgriešanos Latvijā, neaprobežotas pilsoņu tiesības, personas neaizskaramību, vārda, organizācijas, preses,

¹ Tanī laikā Liepājas un Rīgas ostās bija jau ieradušies angļu kreiseri.

sapulču un demonstrācijas brīvību bez jebkādas piemeldēšanas vai izlūgšanas no policijas.

7) Mēs nolemjam tūdaļ stāties pie Strādnieku deputātu Pado-
mes dibināšanas, kādos nolūkos izvēlam priekšstāvjus uz orga-
nizācijas komitejas.

8) Mēs atzīstam revolucionāro Latvijas socialdemokratiju par
savu šķiras interešu aizstāvi un izteicēju un protestējam pret tās
darbības jebkādu ierobežošanu no buržuaziskajām valdības
iestādēm.»¹

Tajā pašā laikā, kad Rīgā notika strādnieku masu sapulces,
sanāca arī LSD XVII konference. LSD XVII konference notika
no 18. līdz 19. novembrim Rīgā, un tās lēmumiem ir liela nozīme
Latvijas proletariāta revolucionārās cīņas attīstībā. Konferen-
ces lēmumā par pašreizējo stāvokli norādīts, ka «...saimnieciskais
sabrukums, militarie zaudējumi un revolucionārā apspiesto masu
kustība ir noveduši pie centralvalstu imperialisma pilnīgas
sabrukšanas un revolūcijas Bulgarijā, Austro-Ungarijā un
Vācijā...»²

Sakarā ar uzvaru pār Vāciju angļu-amerikāņu imperialisti
ievērojami nostiprinājās un kļuva par pašiem bīstamākajiem
revolūcijas ienaidniekiem, bet tajā pašā laikā arī viņu zemes no-
nāca cieši pie revolucionārās sacelšanās robežām.

Konference norādīja, ka «Starptautiskā, no angļu-amerikāņu
imperialistiem vadītā, kontrevolūcijas cīņa sakarā ar to kļūst
daudz neatlaidīgāka un asāka, un zem atklātas «lieliniecisma»
apkarošanas lozungiem ar visiem spēkiem vēršas pret Padomju
Krieviju kā pieaugošās pasaules revolūcijas centru.

Sinī cīņā angļu-amerikāņu imperialisma nolūks ir aizkavēt
no Vācijas okupēto apgabalu (Ukrainas, Baltijas, Lietuvas utt.)
atiešanu pie Krievijas. Ar desantu Melnā un Baltijas jūrās tie
steidzās palīgā okupēto apgabalu buržuazijai, lai vācu-austriešu
karaspēka vietā tur ievestu savus karaspēkus un tādā kārtā no
visām pusēm ieslēgtu socialistisko Krieviju.

Tas nozīmētu ne vien okupācijas varas uzturēšanu un strād-
nieku šķiras dziļāku verdzināšanu Baltijā, Ukrainā u. c., bet arī
smagu triecienu Krievijas un Vācijas revolūcijām. Tādēļ okupēto
apgabalu proletariātu uzdevums ir savienot visus spēkus okupa-
cijas režīma un savas buržuazijas varas nokratīšanai bruņotas
sacelšanās ceļā, lai savienotos ar socialistisko Krieviju, iekams
nav ieradušās angļu-amerikāņu imperialisma bandas, saņemot
visu varu strādnieku un bezzemnieku rokās.»³

¹ LPSR CVA, f. R-1., 3. ap., 82. 1., 2. lapa.

² LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 433. lpp.

³ Turpat, 433.—434. lpp.

Nolūkā saņemt varu strādnieku un zemnieku rokās konference ieteica pastiprināt revolucionāro propagandu un aģitāciju vācu zaldātu vīdū, izlietot visus līdzekļus, lai iesaistītu aktīvā cīņā plašas strādnieku masas, ieteica nekavējoties revolucionārā ceļā nodibināt Strādnieku un bezzemnieku deputātu padomes, tāpat revolucionārā ceļā atbrūņot un padzīt policiju, žandarmeriju un baltgvardi, nekavējoties apbrūņot strādniekus, revolucionārā ceļā atbrīvot politieslodzītos un izvērst visnoteiktākā veidā cīņu pret kontrrevolucionāriem buržuaziskajiem centriem — Tautas padomēm.

«Šinī momentā, — norāda konference, — partijai noteikti jāaizstāv lozungs — «Visu varu Strādnieku un nemantīgo bezzemnieku Padomēm!», apkarojot maziņu un eseru mēģinājumus izvērst Padomes par buržuaziskās varas piedēkļiem, kā tas bija Kerenska laikā.»¹

Konference izstrādāja nopietnu, konkrētu pasākumu plānu bruņotās sacelšanās sagatavošanai. Pēc konferences sākās steidzīgi bruņotās sacelšanās sagatavošanas darbi. LSD CK-radīja Latvijas revolucionāro kara komiteju, kuru vadīja LSD CK locekļi J. Silfs un J. Žukovskis. Revolucionārās kara komitejas tika radītas arī dažās pilsētās, piemēram, Rīgā, Valmierā, Valkā u. c. Kurzemē dažos lauku apvidos tika nodibinātas rīcības komitejas. Sacelšanos sagatavojot, liels darbs tika veikts dzelzceļa strādnieku vidū. Pēc konferences Latvijas proletariāta cīņa izvērtās ar jaunu sparū. Visur tika dibinātas Padomes, revolucionārās kara komitejas, notika vietējās partijas konferences, strādnieku un zemnieku sapulces.

Revolucionārās cīņas uzplūdi un okupācijas režīma sairšana radīja latviešu buržuazijā bailes. Tā kā tai nebija nekāda reāla bruņota spēka, tā, tāpat kā citu okupēto apgabalu buržuazija, griezās pēc palīdzības pie Antantes un Vācijas, lūgdama atstāt Latvijā vācu okupācijas karaspēku, nedot iespēju boļševikiem sagrābt varu Latvijā un apvienoties ar Padomju Krieviju.

V. I. Leņins teica: «... Vilsona valdību bērtin apbēra ar telegramām, kurās lūgts, lai vācu karaspēku atstājot Polijā, Ukrainā, Igaunijā un Vidzemē, jo, kaut arī viņi ir Vācijas imperialisma ienaidnieki, bet šis karaspēks dara viņu darbu: tas apspiež boļševikus. Ļaujiet tam aiziet tikai tad, kad parādīsies antantofila «atbrīvošanas karaspēks», lai žņaugtu boļševikus.»²

Imperialistiskā Antante, kas ne mazāk baidījās no revolucionārās kustības izvēršanās, pati bija ieinteresēta vācu okupācijas

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 434. lpp.

² V. I. Leņins, Raksti, 28. sēj., 127. lpp.

karaspēka atstāšanās okupētajā Krievijas teritorijā, līdz to varēs nomainīt ar savu vai tai pakļauto valstu karaspēku. Šajā jautājumā nebija nekādu domstarpību starp ASV, Angliju un Franciju. Jau miera līguma militaro pantu apspriešanas laikā Parizē Vilsons norādīja, ka nevajag pārāk stipri atbruņot Vāciju, jo Vācijai varbūt nāksies sadurties ar «boļševisma briesmām» austrumos. Antantē lika lielas cerības uz Vācijas okupācijas karaspēku. Ar šā karaspēka palīdzību tā cerēja apspiest revolucionaro kustību okupētajos apgabalos un paplašināt intervenciju pret Padomju Krieviju. Tādēļ jau 1918. gada 11. novembrī, noslēdzot Kompjēnas pamieru ar Vāciju, Antante pamiera līguma 12. pantā uzlika Vācijai par pienākumu līdz turpmākajam rīkojumam atstāt okupētos Krievijas apgabalos savus bruņotos spēkus.

Pēc pamiera noslēgšanas ar Vāciju Antante krasi pastiprināja bruņoto intervenciju pret Padomju Krieviju, un jau 1918. gada beigās tā izvērtās visai plaši. Antante abruņoja, apgādāja un apgērbja Kolčaka karaspēku, kas 1918. gada beigās Sibīrijā sāka uzbrukumu Padomju Krievijai; tā izcēla savu karaspēku Odesā, Sevastopolē un Aizkaukazā. Padomju Krievijas stāvoklis kļuva ļoti grūts.

Savos agresīvajos plānos pret Padomju Krieviju Antantes valstis izcīlu vērību veltīja Baltijai. Militārās intervencijas gatavošanai Baltijā un cīņai ar «boļševisma briesmām» Antantes valstis nodibināja īpašu komisiju ar Huveru priekšgalā. Šī komisija ieteica nosūtīt uz Baltiju militaru misiju, kuras uzdevums bija nodarboties ar baltgvardu pulku organizēšanu, apbruņošanu un apgādi. Baltijas ziemeļu daļā — Igaunijā — Antantes interventī organizēja baltgvardu daļas, sūtīja apbruņojumu un apgērbu igauņu, krievu un latviešu baltgvardiem, vervēja Zviedrijā, Somijā, Dānijā brīvprātīgos un nosūtīja tos uz Igauniju. Lielas cerības Antante lika uz vācu okupācijas karaspēku. Sākt atklātu intervenciju Baltijā Antante neuzdrošinājās, jo bija spiesta rēķināties ar darbaļaužu noskaņojumu un pie tam tā baidījās arī, ka tās zaldāti un matroži netiek saindēti ar «boļševismu», vēl jo vairāk tādēļ, ka tajā laikā arī Antantes valstīs pieauga revolucionārā kustība.

Vācija, kam bija savi īpaši imperialistiski plāni, labprāt uzņēmās pakalpot Antantei. Tā vēl arvien sapņoja par nostiprināšanos Baltijā un tās paturēšanu sev. Baltija tai bija vajadzīga kā ekspluatācijas objekts un kā placdarms uzbrukumam Padomju Krievijai. Gadījumā, ja karagājiens uz Krieviju norisinātos tai labvēlīgi un tai kopā ar citiem baltgvardu spēkiem izdotos nomākt padomju varu, Vācija varētu runāt pavisam citādi ar Antanti vai arī, apvienojoties ar restaurēto muižnieciski buržuā-

zisko Krieviju, varētu uzsākt no jauna karu pret Antanti. Tādus tālejošus plānus loloja uzvarētā Vācija, it īpaši 1919. gada sākumā. 1918. gada beigās, kad tās okupācijas karaspēks vēl atradās Baltijā, Vācija centās visiem līdzekļiem tur nostiprināties. Vācijas pilnvarotais Baltijā Vinigs, kam bija uzdots nokārtot Baltijas pakļaušanu Vācijai, rakstīja: «Es centos Baltijas valstis pārvilkt Vācijas pusē. Es gribēju izmantot Latvijas neatkarību, lai mēs varētu palikt šajā zemē arī turpmāk.»¹

Pēc pamiera līguma noteikumiem Baltijā tika atstāta visa 6. Vācijas armija, kurā tolaik skaitījās vairāk par 75 tūkst. zaldātu un virsnieku. Bez tam ar Vāciju noslēgtā pamiera līguma 16. pants paredzēja ievest papildus Antantes intervencijas karaspēku Vācijas okupētajos apgabalos.

Vāciešu okupētā Baltija saistīja visu Antantes imperialistu uzmanību gan sakarā ar tās izdevīgo stratēģisko stāvokli, gan arī kā ekspluatācijas objekts. Pakļaujot sev Baltiju, tā varēja nodarēt viņiem kā placdarms bruņotam iebrukumam Padomju Krievijā un pildīt arī «sanitarā kordona» lomu Rietumeiropas pasargāšanai no boļševisma ietekmes.

Visu to ievērojot, Antantes imperialisti nāca pretim latviešu buržuazijai, kas meklēja pie viņiem palīdzību. Tie atstāja Baltijā vācu okupācijas karaspēku, atbalstīja Baltijas buržuazijas tieksmes un ieteica nodibināt Baltijā zem «pašnoteikšanās» maskas vietējas buržuaziskās valstis, jo vairāk tāpēc, ka savus agresīvos plānus attiecībā uz Baltiju viņiem bija izdevīgāk realizēt zem Baltijas zemju nacionālā karoga. Tas bija mazāk bīstami no politiskā viedokļa un izdevīgāk arī materialā ziņā. Tas neprasija lielus upurus un līdzekļus, jo Baltijas buržuazijai piešķirtie aizdevumi, kā arī izdevumi sakarā ar Antantes organizētajām baltgvardu bandām, Baltijas tautām vēlāk bija jāatmaksā līdz ar procentiem. Tajā pašā laikā šie aizdevumi padarīja Baltijas tautas atkarīgas no Antantes imperialistiem.

Pēc tam nodibinātās Baltijas buržuaziskās republikas bija pilnīgi atkarīgas no imperialistiskām Rietumu valstīm, kļuva par to agrariem piedēkļiem. To valdības bija Rietumeiropas un Amerikas imperialistiskās buržuazijas paklausīgi aģenti.

Vietējo nacionālo buržuazisko valstu radīšanu Baltijā Antante uzdeva Vācijai, kurai tur bija vēl savs okupācijas karaspēks, militārie un administratīvie pārvaldes organi. Baltijas iedzīvotāji atradās vēl vācu okupantu varā.

Vācija labprāt tam piekrita. Latvijas buržuaziskās valdības radīšanu uzņēmas jau agrāk minētais Vinigs. Ievērodams speci-

¹ A. Winnig, Am Ausgang der deutschen Ostpolitik, Berlin, 1921, 50. lpp.

fiskās Vācijas intereses Baltijas jautājumā, Vinigs centās radīt Baltijā Vācijai plašāku sabiedrisku atbalstu, nekā tas bija ķeizarkajai Vācijai. Viņš centās dabūt Vācijas pusē visas buržuaziskās partijas un socialdemokratus-meņševikus. Vinigs kā Šeideņa šovinistiskā virziena socialdemokrats drīz vien atrada kopēju valodu ar latviešu meņševikiem un socialistiem-revolucionāriem. Viņš sadraudzējās arī ar latviešu buržuazijas pārstāvjiem, vairākas reizes piedalījās viņu slepenajās sēdēs, kurās apsprieda Latvijas valsts dibināšanas jautājumu, viņš parūpējās arī par to, lai šīs sēdes neviens netraucētu.¹

Baidīdamās no revolucionārās kustības augšanas, latviešu buržuazija steidzās izveidot savu valdību. Ar Viniga ziņu 16. novembrī notika buržuazisko partiju pārstāvju sēde, kurā piedalījās arī socialdemokrātu-meņševiku, socialistu-revolucionāru un ebreju «Bunda» pārstāvji. Sēdē apskatīja jautājumu par valdības sastādīšanu. Socialistu-revolucionārs Skubiķis un meņševiks Skujeniēks norādīja, ka vajadzīgs pasteigties ar valdības sastādīšanu, jo masu nemiers pieaug ar katru dienu. Skujeniēks ieteica par valdības sastāvu vienoties partiju frakciju sēdē vai tā sauktajā starpfrakciju birojā.² Starpfrakciju birojs bija aizkulisu orgāns, kura lēmumi ne vienmēr kļuva zināmi visiem sanāksmes dalībniekiem. 17. novembrī partiju pārstāvju sanāksmē tika radīts priekšparlaments, tā sauktā Tautas padome, kas sastādījās no buržuazisko partiju un meņševiku pārstāvjiem. Tautas padomes kodolu sastādīja latviešu budžu partijas Zemnieku savienības vadoni un latviešu meņševiku lideri. Tautas padomē Zemnieku savienībai bija 13 pārstāvji, bet meņševikiem — 10. 17. novembra sēdē tika sadalīti arī amati Tautas padomē un paredzēti kandidāti valdības sastāvam.³ 18. novembrī pilsētas teatrī notika sapulce, kur tika proklamēta «neatkarīgā» Latvijas valsts⁴ un sastādīta buržuaziskā pagaidu valdība ar K. Ulmani priekšgalā. Tādā veidā tika nospēlēta komedija par «neatkarīgas» Latvijas dibināšanu. Tā Rietumu imperialisti uzsēdināja latviešu tautai uz kakla valdību, kas sastādījās no saujiņas buržuazisko avanturistu. Priekšparlamentu — Tautas padomi radīja tautas masu apmānīšanai, lai atrautu to no plašumā ejošās revolūcijas, lai Rietumu imperialisti varētu cīnīties ar boļševismu zem Latvijas nacionālā karoga un lai Latvijai varētu pievienot vai pakļaut lielajām imperialistiskajām valstīm. Par buržuaziskās Latvijas kaut kādu neatkarību runāt nav nozīmes. Vācijas pilnvarotais Baltijā Vinigs, kas

¹ A. Winnig, *Am Ausgang der deutschen Ostpolitik*, Berlin, 1921, 13.—14. lpp.

² LPSR CVA, 118. f., 1. ap., 327. l., 3., 14. lapa.

³ Turpat, 27.—28. lapa.

⁴ Turpat, 40. lapa.

Antantes uzdevumā radīja latviešu buržuazisko valdību, pavisam nedomāja sekmēt patstāvīgas «neatkarīgas» Latvijas dibināšanu. Savā jau agrāk minētajā grāmatā «Am Ausgang der deutschen Ostpolitik» viņš rakstīja: «Vēstures progress prasa lielu saimniecisku apvienību radīšanu, tādēļ domāju, ka jautājumu par to, kam jāpieder Krievijas nomalēm, vajadzīgs izšķirt ar spēka palīdzību. Bet patstāvīgas tās nedrīkst būt — tas būtu pretrunā ar pasaules vēstures progresu — un it sevišķi nedrīkst pieļaut lozungu «Patstāvību mazajām nacijām». Mans politiskais mērķis — nodibināt tādas attiecības starp mums un Baltiju, kas šo zemi kā politiski, tā arī ekonomiski saistītu ar mums.» Komentāri šiem Viņiga izteicieniem ir lieki; tie pārlicinoši rāda viņa imperialistiskos nolūkus, radot Latvijas valdību. Jau no savas pirmās pastāvēšanas dienas Latvijas buržuaziskā valdība visā pilnībā bija atkarīga no saviem saimniekiem — ārzemju imperialistiem. Ārzemju buržuazijas nodibinātai buržuaziskai valdībai nebija nekādas aizmugures, to nebija izvēlējušas tautas masas un tā arī nebalstījās uz masām, bet tikai uz reakcionarajiem Latvijas pilsētu un lauku buržuazijas slāņiem. Latviešu tauta šo valdību neatbalstīja un neatzina. Tā Jānis Kalniņš savās atmiņās norāda, ka Vecgulbenes dzelzceļnieki 1918. gada 20. novembrī, uzzinājuši par buržuaziskās valdības sastādīšanu, nolēmuši vakarā sasaukt strādnieku mītiņu. Kad stacijas priekšnieka palīgs Vēciņš paziņojis, ka nodibinājusies Latvijas nacionālā valdība, atskanējuši sašutuma saucieni:

«Kas viņi ir?

Kas tos ir vēlējis?

Kas viņus pilnvarojis pasludināt atdalīšanos no Padomju Krievijas?

Mēs tādu Nacionalpadomi neatzīstam!

Cūkkopis Ulmanis sadomājis būt par ministru prezidentu!»

«Buržuazija, — teica Lavenieks, — ir pasludinājusi sevi par neatkarīgu no Padomju Krievijas, bet mēs pasludināsim sevi par neatkarīgu no mūsu buržuazijas un nacionālās valdības. Vai mēs paši savu dzelzceļu nepratīsim pārvaldīt? Uzurpatorus — Ulmani un Čaksti — sūtīsim pie velna. Mēs paši esam vara!»¹

Lavenieka runu sapulce saņēma ar urā saucieniem un aplausiem. Tika pieņemts priekšlikums, ka Vecgulbenes Strādnieku deputātu padome uzskatāma par rajona augstāko varu un ka jāpaddodas tikai tai līdz tam laikam, kamēr ieradīsies Sarkanā Armija, dzelzceļa pārvaldišanu saņemt savās rokās un neatzīt nekādu pagaidu valdību.

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 8. lpp.

Līdzīgu buržuaziskās valdības neatzišanas gadījumu ir ļoti daudz. Daudzos pagastos laukstrādnieki padzina buržuaziskās valdības noorganizētās administratīvās iestādes.

Ulmaņa valdība nevarēja pastāvēt bez Rietumu imperialistu finansialās un militarās palīdzības nevienu dienu. Tā balstījās tikai uz ārvalstu durkļiem un viņu līdzekļiem. Līdz decembrim vien Ulmanis saņēma no Vācijas pusmiljona marku. Vēlāk viņš saņēma no Vācijas vēl līdz 3 miljoniem marku, kā arī apbruņojumu un apģērbu armijas organizēšanai. Arī Antante apgādāja buržuazisko valdību ar naudu un kara piederumiem.

Tūlīt pēc Tautas padomes nodibināšanas valdība nosūtīja telegramas Antantes valstīm ar lūgumu sniegt palīdzību.

Savas naudas latviešu valdībai nebija. Par 10 milj. marku izlaistais aizņēmums izgāzās: iedzīvotāji negribēja sniegt buržuaziskai valdībai materiālu palīdzību.

1918. gada 7. decembrī Vācijas pilnvarotais Vinigs noslēdza ar Ulmaņa kabinetu līgumu, kurā pēdējais apņēmas organizēt latviešu karaspēku. Tam vajadzēja sastāvēt no Baltijas vācu baronu dēliem, vācu buržuazijas, krievu baltgvardiem un Viniga organizētā landesvera. Tomēr arī latviešu armijas organizēšana cieta fiasko. Iedzīvotāji nevēlējās atbalstīt Ulmaņa valdību ne ar naudu, ne cilvēkiem. Līdz 1918. gada beigām bija saformētas tikai 7 rotas, no kurām 4 izrādījās «neuzticamas» un 2 no tām sacēlās pret pašu Ulmaņa valdību. Citu daļu — vācu un krievu — organizēšana landesverā arī kavējās. Izdevās savākt tikai ap tūkstoš baltgvaru. Tajā pašā laikā vācu okupācijas armijas kaujas spējas turpināja kristies un zaldāti vēlējās atgriezties mājās.

Lai paturētu Baltiju Vācijai, Vinigs sāka steidzīgi organizēt tā saukto «dzelzs divīziju» no tādiem vācu zaldātiem, kuri bija ar mieru par augstu atalgojumu karot pret boļševikiem. Latvijā tādu vācu zaldātu atradās nedaudz. Bet «dzelzs divīzijai» zaldātus vervēja arī Vācijā, Šarlotenburgā, Marsa ielā 4—5 Familienheimā uzturējās Baltijas baronu pilnvarotais — zvērināts advokāts Folks. Folks cītīgi nodarbojās Vācijā ar naudas vākšanu un zaldātu vervēšanu «dzelzs divīzijai». Pierādījums tam ir viņa paša vēstules. Citēsīm dažas vietas. Vēstules rakstītas 1918. gada 12. decembrī. Pirmā no tām adresēta kādam Akselim. Tajā Folks raksta: «Mīļais Aksel! Nedēļām nodarbojos ar baltiešu mobilizēšanu un vervēšanu priekš dzelzs divīzijas, kas novērs manu uzmanību no politikas. Pie manis izskatās kā apgabala kara pavēlnieka darbistabā. Esmu jau arī nosūtījis daudz oficeru un zaldātu. Man vajag daudz naudas, lasu visur kopā, bet pie labi lielām sumām es šādi nevaru tikt. Par velti esmu lūdzis L. K. (domājams, landrata koleģiju) dot man plašākas ziņas par turie-

nes organizacijām; lūdzu rīkieties, lai tas tiktu darīts, es varētu tūkstošus sūtīt. Bruņniecībai es varētu naudu apgādāt, man vajag pilnvaras un neaprobežotas rīcības brīvības. Ja mūsu nervi izturēs un ja mēs darbojamies enerģiski, tad mums nebūs bojā iet. Caur dzelzs divīziju, ja viņa pareizi tiks sastādīta un vadīta, mēs varam uzvarēt un zem lielinieku briesmu spiediena noslēgt priekš mums labvēlīgus aizsargu līgumus ar igauņiem un latviešiem; tikai mums jāstrādā bez kautrēšanās. Mana darbība šē ilgs laikam vēl dažas nedēļas, tad arī es nāksu uz mājām...»

Vervētājiem bija tieši sakari ar vācu armijas virspavēlniecību, un ar tās palīdzību tie vervēja baltgvardus «dzelzs divīzijai». To apliecina cita Folka vēstule, kas adresēta virspavēlniecības vecākajam leitnantam Brokhauzam. Šajā vēstulē Folks raksta: «Augsti godātais virsleitnanta kgs! Ļoti Jums pateicos par vēstuli no 10. 12. š. g. Es sūtu visus uz «dzelzs divīziju», ja mans plāns izdosies, tad mēs, vācieši, nāksim pie stūres. Pie manim izskatās kā kara komandiera mitekļi, lai gan es aiz ļoti saprotamiem iemesliem ar šo lietu nevaru nodarboties īsti atklāti.

Leitenants Ottenkampfs no Desavas (Anhalte), «Pour le mérite» ordeņa kavaliers, 31 gaisa kauju varonis, ir ar mieru nākt uz mums ar 8 gaisa aparātiem, 11 oficiēriem, 30 kareivjiem, autopiederumiem utt., Berlīnei neko nekaitējot. Viņš uzņemas izdabūt braukšanas atļauju un t. t. no turienes strādnieku un zaldātu Padomes. Izdevumi apmēram 500 000 markas. Mēģināšu savākt līdzekļus... 8 gaisa kuģi, kuri met bumbas, darītu ļoti skaistu iespaidu uz lieliniekiem.»¹

Šīs vēstules apgaismo pašu reakcionārāko elementu — Baltijas muižnieku noskaņojumu, kas gadu simteņiem ilgi apspieduši latviešu tautu cīņā pret Latvijā pieaugošo revolūciju. Tās rāda arī Baltijas baronu cenšanos katrā ziņā noturēties Baltijā un pakļaut to Vācijai. Sekojot Viniga norādījumam, šajā nolūkā viņi jau 1918. gada decembrī ne tikai Latvijā, bet arī Vācijā vervēja spēkus «dzelzs divīzijai», kas pēc tam 1919. gadā Kurzemes frontē uzbruka Padomju Latvijai. Baltijas baronu kontrrevolucionāro darbību visiem spēkiem sekmēja un vadīja Vācijas pilnvarotais Vinigs. Šis socialimperialists pielika daudz pūļu, lai Baltija paliktu Vācijas pakļautībā. Izpildīdams Noskes — Šeidemaņa valdības uzdevumu, kura Baltijas jautājumā piekopa iepriekšējo — ķeizariskās Vācijas laupīšanas politiku, Vinigs mobilizēja pret latviešu darba tautu visus kontrrevolucionāros spēkus, sākot ar Baltijas baroniem un beidzot ar latviešu socialdemokrātiem-meņševikiem. Jāatzīmē, ka latviešu socialdemokrāti-meņševiki vēl nekad nebija tik zemu krituši kā toreiz. Līdz ar

¹ «Сіпа», 1919., 27.

latviešu buržuaziju un Baltijas baroniem viņi lūgdamies lūdza Vinigu un Antanti pasargāt viņus no «boļševisma briesmām». Kopā ar buržuazijas pārstāvjiem viņi brauca uz Vāciju un Antantes valstīm izlūgties palīdzību cīņai ar revolucionāro latviešu tautu. Kaut arī meņševiki apgalvoja, ka viņi cīnītos divās frontēs — pret boļševikiem un Baltijas baroniem, faktiski viņi tomēr cīnījās tikai pret boļševikiem. Kā meņševiki, tā arī Baltijas baroni un latviešu buržuazija toreiz uzskatīja par savu galveno uzdevumu kontrrevolucionāro spēku mobilizāciju cīņai ar revolucionāro kustību. Kā jau atzīmējām, meņševiki aktīvi darbojās līdz ar latviešu buržuaziskās valdības izveidošanā.

Vācijas imperialistisko plānu realizēšanai Vinigs izmantoja arī Vācu zaldātu deputātu padomes Baltijā, kas ar viņa līdzdalību nonāca tiešā socialimperialistu šeidemaniešu ietekmē. Ar Zaldātu deputātu padomju palīdzību Vinigs mēģināja glābt vācu okupācijas armiju no sairšanas, mēģināja nepieļaut, ka latviešu partizāni sagrābj vācu armijas apbruņojumu un municiju. Tomēr pieaugošajā revolūcijas vilnī sabruka visi ārzemju imperialistu un vietējo kontrrevolucionāru agresīvie plāni. Tajā laikā daudzās Latvijas vietās, kā, piemēram, Rūjienā, Kuldīgā, Bauskā, Latgalē u. c., organizējās milicijas un partizāņu nodaļas, kas uzsāka kaujas ar baltgvardu nodaļām, neļāva atteikties vācu okupācijas karaspēkam laupīt un aizvest vietējo iedzīvotāju mantu, padzina latviešu buržuaziskās valdības nodibinātās apriņķu un pagastu iestādes. G. Boķis savās atmiņās raksta, ka Rūjienas Padome partijas uzdevumā ķērusies pie milicijas organizēšanas. «Tika savākti noslēptie ieroči... Pēc ieročiem griezamiem arī pie vietējās Vācu zaldātu padomes, kur vairākumā bija socialdemokrāti, bet pēdējie palika uzticīgi savai «faterlandei» un ne par ko ieročus nedeķa. Milicija stājās pie vietējo pelēču dēlu atbruņošanas. Tika likvidēts Ulmaņa valdības nodibinātais Baltlatvijas armijas brīvprātīgo vākšanas birojs.»¹

23. novembrī Vecgulbenē dzelzceļa strādnieki padzina vācu zaldātu nodaļu ar leitnantu priekšgalā, kas bija ieradusies arestēt vietējās Padomes locekļus. Dzelzceļnieki atbruņoja arī virsniekus, kas tajā laikā ieradās ar pasažieru vilcienu vairākos štaba vagonos Vecgulbenes stacijā. Novembra beigās okupācijas karaspēks, ko vajāja Sarkanās Armijas daļas, sāka atkāpties no Pleskavas. Naktī no 5. uz 6. decembri Vecgulbenes stacijā ieradās Sarkanās Armijas bruņuvilciens.²

Revolucionārā kustība vērtās arvien plašumā, aptverot visplašākās strādājošo iedzīvotāju aprindas. Izvēlētās apriņķu Strād-

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 157. lpp.

² Turpat, 10., 14. lpp.

nieku deputatu padomes stājās pie Bezzemnieku deputatu padomju organizēšanas pagastos. Tā Cēsu apriņķa Strādnieku deputatu padome 19. decembra sēdē nolēma, ka bezzemniekiem nekavējoties jārada savas Padomes, kam iespējamības robežās jāņem savās rokās pagasta pašvaldība. Cēsu Strādnieku deputatu padome uzdeva izpildkomitejai nekavējoties sākt organizēt Bezzemnieku padomes.¹

Ārzemju interventi un buržuazija pastiprināja represijas pret plašumā ejošo revolucionāro kustību, mēģinādama to apspiest ar varu. Rīgā, Liepājā un visā Latvijā policija un landesvera bandas bieži uzbruka strādnieku sapulcēm, mītiņiem un izklidināja demonstrācijas. Rīgā 1. decembrī izklidināja strādnieku sapulci, kas notika vairākos pilsētas rajonos, kā arī Rīgas Strādnieku deputatu padomes sēdi, aizturot R. Endrupu, bijušo Rīgas Padomes priekšsēdētāju 1917. gadā. Sakarā ar piekoptajām represijām Rīgas Strādnieku deputatu padome sapulcējās nelegāli. 1918. gada 10. decembrī nelegālā sēdē tika izvēlēta Rīgas Strādnieku deputatu padomes izpildkomiteja.

Otrā ostas pilsētā — Liepājā — strādnieku kustība arī vērtās plašumā. 1918. gada 15. novembrī nodibinātā Liepājas Strādnieku deputatu padome pirmajā laikā nokļuva meņševiku ietekmē, bet strādnieki drīz no tās atbrīvojās. Vairs nenotika neviena strādnieku sapulce, kurā nepieņemtu boļševistisku rezolūciju. Augošās strādnieku kustības iebiedēta, vietējā buržuazija un vācu okupanti laida darbā ieročus pret Liepājas strādniekiem. 10. decembrī vācu karspēka daļa, bruņojusies šautenēm, revolveriem, rokas granātām un ložmetējiem, ielauzās strādnieku sapulcē un atklāja pret sapulces dalībniekiem uguni, nogalinot 2, ievainojot 10 un daudzus līdz nāvei piekaujot. No 700 sapulces dalībniekiem 150 arestēja.² Bet arī šī asiņainā izrēķināšanās nespēja salauzt Liepājas strādnieku apņemšanos turpināt cīņu pret ārzemju interventiem un vietējo buržuaziju.

Ievērojot augošo revolucionāro kustību, LSD CK kopā ar Rīgas Strādnieku deputatu padomes prezidiju 1918. gada 10. decembrī apstiprināja Padomju pagaidu valdības sastāvu ar P. Stučku priekšgalā. Valdībā iegāja biedri Lencmanis, Pētersons, Daniševskis un citi. Daži no viņiem jau 1917. gadā bija Latvijas Padomju valdības locekļi. 1918. gada 17. decembrī valdība publicēja plašu manifestu, kurā tika deklarēts, ka visa vara Latvijā pāriet Strādnieku, bezzemnieku un zaldātu deputatu padomju rokās. Padomju II kongress, ko 1917. gada decembrī bija izvēlējusi latviešu darba tauta, deklarēja, ka Strādnieku,

¹ LPSR CVA, 14. f., 1. ap., 14. l., 4. lapa.

² «Cīņa», 1919., 1.

P. Stučka.

zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes ir vienīgie varas organi Latvijā. 1918. gada decembrī nodibinātā Latvijas valdība, tāpat kā pirmā Latvijas Padomju valdība, kas tika nodibināta 1917. gadā, savas pilnvaras ņēma no Padomju II kongresa lēmumiem. Abām šīm valdībām bija ciešs vēsturisks sakars. Manifests pasludināja arī okupācijas varas un latviešu buržuaziskās valdības gāšanu, atcēla to izdotos likumus un rīkojumus, atcēla privatīpašumu uz zemi, pasludināja, ka nekavējoties ievedama 8 stundu darba diena utt. Manifestā tika norādīts, ka latviešu tauta apspiedīs katru, kas pacels roku pret Padomju varu un ka latviešu tauta turpmāk ies kopā ar Krievijas Padomju Federatīvo Socialistisko Republiku. Manifests aici-

nāja Latvijas iedzīvotājus ķerties pie ieročiem, padzīt vācu okupantus un latviešu buržuazisko marionešu valdību. 1918. gada 22. decembrī Padomju Krievijas valdība atzina Latvijas neatkarību un pēc divām dienām šo lēmumu apstiprināja Viskrievijas Centrālā Izpildkomiteja.

Padomju Latvijas valdības nodibināšanai bija milzīga nozīme revolucionārās cīņas tālākajā attīstībā Latvijā. Uzturēdama ciešus sakarus ar LSD Centralo Komiteju, tā savukārt mobilizēja un vadīja revolucionaros spēkus cīņā pret ārzemju imperialistiem un latviešu buržuaziju. Tā griezās arī pie Vācijas Strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, pie Vācijas un Anglijas valdības ar protestiem pret patvaļu, zvērībām un laupīšanām, ko piekopa vācu okupācijas karaspēks.

Latvijas proletariātam palīgā nāca latviešu strēlnieku pulki, kas bija sakomplektēti galvenokārt no tām strēlnieku daļām, kuras atradās atpūtā un kas bija varonīgi cīnījušās Padomju Krievijā pilsoņu kara frontēs. Latviešu strēlnieki virzījās no Ples-

kavas uz Rīgu, no Polockas uz Latgali un Kurzemi, no Zilupes uz Jelgavu. Sarkanā Armija sāka enerģisku uzbrukumu. 25. novembrī tā atbrīvoja no vāciešiem Pleskavas pilsētu, 28. novembrī — Narvu. Pēc Narvas atbrīvošanas Sarkanā Armija, vietējo iedzīvotāju atbalstīta, ātri virzījās uz priekšu Latvijas teritorijā, ieņemdama vienu apdzīvotu vietu pēc otras. 18. decembrī, kad tā nonāca pie Valkas, vara tur jau atradās vietējās Padomes rokās. Tās priekšgalā bija viens no Latvijas Padomju valdības locekļiem — A. Arājs (Bērce)¹. Sacēlušies Valkas strādnieki atbrīvoja pilsētu no vācu okupantiem un sagaidīja latviešu strēlniekus. 22. decembrī latviešu strēlnieki ieņēma Valmieru, bet 23. decembrī — Cēsis. Jau agrāk latviešu strēlnieki bija ieņēmuši Daugavpili, Jēkabpili un vairākas citas pilsētas un miestņus. Decembra beigās Sarkanā Armija bija atbrīvojusi pusi Latvijas teritorijas un tuvojās Rīgai. Tuvojoties Sarkanai Armijai, iedzīvotāji parasti sacēlās un tādējādi sekmēja Sarkanās Armijas ātru virzīšanos uz priekšu.

Rīgas strādnieki tajā laikā enerģiski gatavojās uz sacelšanos. Revolūcijas attīstība un sarkano latviešu strēlnieku straujā virzīšanās uz priekšu iedvesa šausmas Ulmaņa marionetu valdībai. Tās ministri un latviešu meņševiki katru dienu griezās pie Viniga ar lūgumu, lai tas gādā par labāku valsts aizsardzību. «Gandrīz katru dienu, — rakstīja Vinigs, — pie manis ieradās ministri Ulmanis un Valters un lūdza rūpēties par labāku zemes aizsardzību. Arī latviešu socialisti ieradās pie manis gandrīz katru dienu un centās ietekmēt mani šajā pašā virzienā.

Tajā brīdī, kad es liku saprast Latvijas valdībai, ka viss pagalam un ka Rīgu nav iespējams noturēt, Latvijas valdība deva solījumu piešķirt Latvijas pavalstniecību visiem vācu karēivjiem, kas piedalīsies cīņā pret boļševikiem. Par to sastādīja attiecīgu līgumu, ko 29. decembrī parakstīja Latvijas ministri — Ulmanis, Paeglis, Zālīts un es.

Es vēlreiz aizbraucu pie Berlīnes valdības, kur man deva padomu vervēt brīvprātīgos, kurus valdība tad apbruņotu un atalgotu. Brīvprātīgo vervēšanai es nodibināju biroju «Baltenland», kas bija cieši saistīts ar kara ministriju.»²

Šis izraksts no Viniga vēstules rāda, ka latviešu buržuaziskā valdība bija ar mieru kolonizēt Latviju ar vāciešiem, lai tikai novērstu Padomju Latvijas tapšanu. Noslēgtais līgums ar Vinigu, pēc kura visiem vācu zaldātiem, kas piedalīsies karā pret Padomju Latviju, tika apsolīts piešķirt Latvijas pilsoņu tiesības, pēc būtības nozīmēja Latvijas kolonizāciju, par ko jau sen sapņoja

¹ «Cīņa», 1919., 18.

² Viniga vēstule, «Vorwärts», 1919., 455.

Baltijas baroni un vācu imperialisti. Jau pirmā imperialistiskā kara laikā, 1916. gadā, Baltijas baroni Bröderichs, Rādens un Manteifels strādāja Vācijas kolonizācijas iestādēs un izstrādāja Vācijas armijas virspavēlniekam Hindenburgam plānu par apmēram 2 milj. vāciešu izvietojumu Kurzemē.

Otrkārt, šis izraksts no Vinīga vēstules arī liecina kā Vācijas Šeidemaņa — Noskes valdība, neraugoties uz savu socialistisko izkārti, faktiski turpināja bijušā Vācijas ķeizara Vilhelma II imperialistisko iekarošanas politiku. Tā turpināja karu pret Baltijas tautām, izlaupīja zemi, neizveda no Baltijas savu karaspēku, nodibināja Vācijā biroju brīvprātīgo vervēšanai karam pret Baltijas zemju miermīlīgajām tautām. 1918. gada 25. decembrī Latvijas Padomju valdība nosūtīja telegramu Vācijas Strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, kurā norādīja, ka vācu karaspēks un dažādi melnsimtnieciski baltgvardu elementi gatavojas izrēķināties ar Rīgas strādniekiem. Ja tas tiek darīts jums uzspiestā pamiera līguma noteikumu pildīšanas nolūkos, tad paziņojiet par to atklāti, lai zaldāti zinātu, ka viņi uzstājas uz Vilsona pavēli angļu-franču imperialistu labā.¹ Bet šāds atklāts paziņojums netika publicēts, jo Vācijas šeidemanieši paši sapņoja par Baltijas sagrābšanu.

Latvijas buržuazija griezās arī pie Antantes valstu pārstāvjiem ar lūgumu pastiprināt valsts aizsardzību, sūdzējās angļu admirālim Sinkleram, ka vācieši slikti cīnās, un lūdza izcelt Rīgā angļu jūrnieku desantu. Tajā laikā Baltijas ostās — Liepājā, Rīgā, Tallinā — atradās spēcīga Anglijas jūras kara flotes eskadra, kuras sastāvā bija vairāki desmiti karakuģu. Decembra sākumā šī eskadra noenkurojās Liepājas ostā, pēc tam angļu karakuģi parādījās Tallinas reidā, bet 18. decembrī tie ienāca Rīgas ostā. Visas galvenās ostas Baltijas jūras piekrastē pārvērtās par angļu imperialistu jūras kara bazēm. 19. decembrī Rīgas ostā palika vēl daži karakuģi, citi atgriezās Liepājā.

Neskatoties uz to, ka Vinīgs izlietoja visdažādākos līdzekļus, vācu okupācijas karaspēka atkāpšanos apturēt viņam tomēr neizdevās. Sarkanās Armijas trieciena spiests, vācu karaspēks steidzīgi atkāpās. 1918. gada 23. decembrī angļu eskadras pārstāvis uzaicināja pie sevis uz karakuģa vācu okupācijas armijas komandieri un Vinīgu un lika viņiem priekšā apturēt atkāpšanos, kā arī pārtraukt karaspēka nosūtīšanu uz Vāciju. Bet Vinīgs atbildēja, ka tas nav iespējams. Pēc viņa domām, tas varētu izsaukt nemiērus karaspēka daļas un vēl vairāk pasliktināt stāvokli.

Bet tajā pašā laikā Baltijas baroni un Rīgas vācu buržuazija

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. II, 1919, 15.—16. lpp.

Latviešu strēlnieki 1919. gada 3. janvarī iesoļoja Rīgā.

papildināja landesvera rindas un kopā ar «dzelzs divīzijas» daļām virzīja to pretim uzbrūkošajai Sarkanai Armijai. Pa Rīgas ielām staigāja baltgvardu patruļas, notika aresti. Latvijas buržuaziskā valdība, baidīdamās no sacelšanās, izlīmēja Rīgas ielās paziņojumus, ka jebkuras nekārtības tiks apspiestas ar angļu karakuģu artilērijas uguni. Neraugoties uz šo bargo brīdinājumu, naktī uz 30. decembrī tomēr sacēlās divas rotas buržuaziskās valdības mobilizēto zaldātu. Rotas atteicās iet kaujā pret latviešu strēlniekiem. Priekšlaicīgā zaldātu sacelšanās tika nežēlīgi apspiesta ar angļu kreiseru un vācu landesvera palīdzību. Angļu kreiseri apšaudīja sacēlušos zaldātu kazarmas ar 17 artilērijas šāvieniem. Artilērijas uguns piespīsti, sacēlušies zaldāti atstāja kazarmas, dziedādami latviešu revolucionāro himnu. 30. decembrī ārzemju interventu un latviešu buržuazijas kara tiesa no 200 arestētajiem zaldātiem 11 notiesāja uz nāvi nošaujot.

Interventu zvēriskās represijas nespēja novērst Rīgas proletariāta sacelšanos. Tā sākās 1919. gada 2. janvarī, un to vadīja Rīgas revolucionārā kara komiteja. Vairākās vietās, kā, piemēram, pie krievu teātra, arsenala, elevatora un stacijas, notika asiņainas Rīgas strādnieku sadursmes ar landesvera un «dzelzs divīzijas» daļām. Bet jau 3. janvāra dienā pilsēta atradās strādnieku rokās. P. Stučka rakstīja: «Cīņa izvērtās par vakzāli, bija kritisks stāvoklis, sāka pagurt spēki. Bet tad parādījās pie Gaisa tilta trīs krievu jātnieki. Tas pacēla garastāvokli. Pēc tam parā-

dījās mūsu kavalerija, kura auļoja cauri pilsētai, lai izglābtu tiltus. Aiz kavalerijas nāca sestais strēlnieku pulks. Pie mums pārnāca arī atlikušās mobilizētās pretinieka brīvprātīgas rotas.»¹

Latviešu strēlniekiem vajadzēja uzvarēt pretiniekus pie Līgatnes, Siguldas un Inčukalna. Niknās kaujās strēlnieki salauza interventu spēku pretestību un laikā atsteidzās palīgā Rīgas strādniekiem. Karaspēka daļas, kas cīnījās pie Siguldas, Inčukalna un ienāca Rīgā, vadīja pazīstamais pilsoņu kara karavonis, drošsirdīgais un enerģiskais komisars Jānis Fabriciuss.

Atejošais vācu karaspēks aizveda sev līdzī salaupti pārtiku, preces un citas mantas, bet, ko nevarēja aizvest, to iznīcināja. Piemēram, Rīgā viņi izlaupīja un nodedzināja elevatoru un nogalināja 16 strādnieku miličus, kas mēģināja glābt Rīgas pārtikas krājumus. Tajās dienās, kad vācu karaspēks atstāja Rīgu, ļaudis pie elevatora līdz ceļiem brīda pa izbārstīto cukuru un miltiem.² V. Feldmanis savās atmiņās raksta, ka 3. janvārī 1. latviešu strēlnieku pulks, ienācis Rīgā, apstājās Aleksandra ielā un apkārtējos namos. Tur viss bijis izpostīts, trūcis vēl tikai, ka baltie bēgdami nebija paņēmuši sev līdzī durvis. «Bet vēl vairāk kritā acīs šausmīgā darbaļaužu nabadzība. Ielās neredzēti daudz dāvanu lūdēju: sakumpuši darba rūķi, vecīši, vecītes, pusaudži bālām sejām, izdilušām rokām. Nav darba. Bet pārtikas veikalos produktu bija pietiekoši... Bet strādniecībai pirkt nebija iespējāmības.»³ Līdz ar atejošo vācu karaspēku no Rīgas aizgāja arī Latvijas buržuaziskā valdība, daudz buržuazijas, bet tiem nopakaļ — arī meņševiki. Aizbrauca arī angļu kreiseri. «Vienu mirkli, — raksta P. Stučka, — pat angļu kreiseriem draudēja apšaudīšana. Strādnieki viņpus Daugavas bija ieguvuši divus vācu lielgabalus un pagriezuši tos pret kreiseriem, kas stāvēja Daugavā, bet strādnieks, kurš pratis šaut ar lielgabalu, nav zinājis mērķi noteikt un nav uzdrošinājies apdraudēt pilsētu. Angļi aizgāja. Nezin vai viņi bija nojauduši šīs briesmas vai arī viņi to darīja, paklausīdami mūsu radiotelegramu, kurā mēs (no Cēsīm) atklāti brīdinājām angļus, ka šajās dienās Rīgā notiks strādnieku sacelšanās un ka tā var ievilkt arī angļu kuģus cīņā, kādēļ mēs arī griežam viņu uzmanību uz atbildību, kāda tiem jānes sava proletariāta priekšā. Vai arī gluži vienkārši izmantoja gadījumu, lai nopelnītu braukšanas maksu no baroniem, Pagaidu Valdības locekļiem, banku direktoriem un maziņu lideriem, kuri gribēja aizbraukt ar šiem kuģiem.»⁴

Sarkanās Armijas ierašanās iejūsmināja darbaļaudis turpmā-

¹ «Cīņa», 1919., 18.

² Turpat.

³ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 112.—113. lpp.

⁴ «Cīņa», 1919., 18.

kai cīņai. Visur viņi sagaidīja Sarkanu Armiju ar atplestām rokām un gavilēm. P. Apars savās atmiņās raksta, ka latviešu strēlnieki nekad nav piedzīvojuši tik sirsnīgu sagaidīšanu, kādu viņi piedzīvoja Rīgā. «Daudzi pilnīgi sveši cilvēki krita mums ap kaklu un raudāja; ikviens centās mūs apturēt, lai pateiktu dažus vārdus.»¹

Pēc Rīgas ieņemšanas ātri noritēja arī Kurzemes atbrīvošana no okupācijas jūga. Arī Kurzemes lielākajā daļā vēl pirms Sarkanās Armijas ierašanās notika iedzīvotāju sacelšanās un vara pārgāja Padomju rokās. Kā izriet no Fr. Bernovska atmiņām, jau 4. janvarī Tukumā vara pārgāja Padomes rokās. Talsos strādnieki saņēma varu savās rokās 6. janvarī. Kandavā revolucionārā komiteja nodibinājās 7. janvarī; tajā pašā dienā sākās strādnieku sacelšanās Ventspilī.²

Jelgavā vēl pirms Rīgas sacelšanās, kā raksta P. Stučka, meņševiku vadībā notika Kurzemes pagastu pārstāvju kongress, lai izsacītu Ulmaņa pagaidu valdībai uzticību, bet šis kongress pieņēma boļševiku rezolūciju. Šis kongress turpat uz vietas bija sastādījis Kurzemes padomju varas organus, kas uz neilgu laiku bija spiesti atstāt Jelgavu, kad no Rīgas nāca atkāpušies baltie.³ Jelgavā strādnieku sacelšanās un varas pārņemšana notika 9. janvarī. Jelgavas un Kurzemes revolucionārā kara komiteja izlaida uzsaukumu, kurā paziņoja Jelgavas un Kurzemes iedzīvotājiem, ka Jelgavas strādnieki bruņotas sacelšanās ceļā salauzuši nekaunīgās buržuaziskās pagaidu valdības un okupācijas varas pēdējās paliekas. Uzsaukums beidzās ar aicinājumu visiem strādniekiem ķerties pie ieročiem: «Visiem būt stingriem savās vietās. Nepieļaut ne mazāko kontrevolucionāro mēģinājumu. Visnesaudzīgākais sods un neatlaidīgākais pretspars sagaida katru atklātu reakcionāru sacelšanos.»⁴

Kurzemes iedzīvotājiem, kas bija sacēlušies un saņēmuši varu savās rokās, pirmajās dienās pēc varas saņemšanas nācās izturēt nežēlīgus uzbrukumus no landesvera un «dzelzs divīzijas» bandām, kas, Sarkanās Armijas vajāti, atkāpās no Vidzemes un Rīgas uz Kurzemi. Piemēram, landesvera banda ar baronu Manteifelu priekšgalā 8. janvarī, atkāpjoties no Rīgas caur Jelgavu, uzzināja, ka Tukumā vietējā Padome saņēmusi gūstā kā ķīlniekus daudzus vācu baronus. Naktī uz 9. janvari tā uzbruka Tukumam, uzsāka kauju ar vietējo miliciju un atbrīvoja baronus. 10. janvarī Tukumā ienāca latviešu strēlnieku izlūki.⁵

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 19. lpp.

² Turpat, 28. lpp.

³ «Cīņa», 1919., 18.

⁴ LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 1. l., 3. lapa.

⁵ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā. 1934., 28. lpp.

Latviešu strēlnieku parāde Jelgavā 1919. gada 22. janvārī.

Atejošais vācu karaspēks, sevišķi landesvera daļas, zvēriski izrēķinājās ar vietējiem iedzīvotājiem. Tā Jaunpilī (Tukuma apriņķī) landesvera banda sagrāba pie vakariņu galda sēdošos vietējās Bezzemnieku padomes locekļus — Dreiju un Antaisonu — un turpat uz vietas nošāva. Turpat pie baznīcas tika nošauti divi biedri — Āboliņi — kā Bezzemnieku padomes locekļi. Mežmuižā 1919. gada 12. janvārī iebruca 50 cilvēku liela baltgvardu banda, bruņojusies ar ložmetēju. Tā terorizēja visu pagastu, nogalināja visus kaut cik aktīvākos strādniekus.¹

Vairākās vietās notika niknas kaujas starp vietējiem miličiem-partizāņiem un landesvera bandām, piemēram, Kuldīgā, kur partizāņi cīnījās ar pārspēkā esošiem landesvera spēkiem. Divas reizes partizāņus piespieda atstāt Kuldīgu, bet katru reizi tie ieņēma to atkal no jauna. 27. janvārī Kuldīgā iegāja 3. Sarkanās Armijas kavalerijas nodaļa.²

Niknas kaujas notika ap apriņķa un ostas pilsētu Ventspili, kurā arī bija nodibināta Strādnieku deputātu padome. 1919. gada janvāra beigās Ventspils ostā stāvēja vācu tvaikonis, uz kura atradās uz ārzemēm bēgošie Baltijas baroni, žandarmi, virsnieki

¹ «Сіпа», 1919., 8.

² Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 45. lpp.

līdz ar viņu mantām. Jau agrāk viens tvaikonis ar tādu pašu kravu bija atgājis uz Vāciju. 1919. gada 30. janvarī latviešu strēlnieki kopīgi ar strādniekiem, kas bija sacēlušies, ieņēma pilsētu, un vara pārgāja Ventspils revolucionarās kara komitejas rokās. Cīņās ap vācu tvaikoni, kas izrādīja asu pretestību, piedalījās arī stipra partizaņu nodaļa.

Pēc Ventspils ieņemšanas Sarkanās Armijas daļas virzījās tālāk Liepājas virzienā, bet drīz Ventspilij uzbruka liela baltgvardu banda, kas pilsētu apšaudīja pat ar artileriju, bet Ventspils strādnieki varonīgi aizstāvēja savu dzimto pilsētu.¹

Decembrī un janvarī sacēlušies strādnieki un latviešu strēlnieki atbrīvoja no okupācijas jūga visu Latviju, izņemot tikai ostas pilsētu Liepāju un tās apkārtnē esošos Grobiņas un Aizputes apriņķus. Ārzemju interventu diktaturas vietā Latvijā nodibinājās proletariāta diktatura. Jau 1919. gada 13. janvarī, kad gandrīz visu Latviju — Latgali, visu Vidzemi un lielāko daļu Kurzemes — bija ieņēmusi Sarkanā Armija un visur bija nodibinātas Padomes, Rīgā atklāja apvienotās Latvijas Padomju kongresu. Pirms Vislatvijas Padomju kongresa sasaukšanas notika apriņķu Padomju kongresi, kuros plaši apsprieda jaunās dzīves un padomju varas celtniecības jautājumus. Apvienotās Latvijas Padomju kongresā piedalījās 705 delegāti no visiem Latvijas apriņķiem. Tas bija pirmais kongress, kas apvienoja visu triju Latvijas apgabalu — Latgales, Vidzemes un Kurzemes — iedzīvotājus. Kongresu atklāja padomju valdības priekšsēdētājs P. Stučka. VCIK vārdā kongresam apsveikumu nodeva tās priekšsēdētājs J. M. Sverdlovs. «Centralās Izpildu komitejas vārdā, — teica biedrs Sverdlovs, — es apsveicu jūsu personā tos desmitiem tūkstošu cīnītāju, kas ar savām asinīm izcīnījuši brīvību, es apsveicu jūsu personā tās masas, kas cīnā par vācu imperialisma samīdītām tiesībām sagatavoja tos svētkus, ko mēs svinam patreizējā brīdī. Biedri, diezin vai ir kāda cita Krievijas imperijas daļa, ar ko mēs būtu tik cieši saistīti, kā esam saistīti ar sarkāno Latvijū. No šejienes vācu imperialisma ordu izdzīti tūkstošiem labāko biedru tur, Padomju Krievijas teritorijā, saglabāja savus organizētos spēkus un kopā ar mums cīnījās pret kopējo ienaidnieku.»²

Kongress saņēma daudz apsveikumu no dažādām Padomju Krievijas pilsētām un brālīgajām Padomju republikām.

Apvienotās Latvijas Padomju kongresam ierādāma izcila vieta latviešu tautas daudzus gadus ilgstošās revolucionarās cīņas vēsturē. Tas bija latviešu tautas uzvaras kongress pār tās

¹ «Cīņa», 1919., 28.

² П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. II, 1919, II. lpp.

Latvijas Strādnieku teātris Rīgā, kurā 1919. gada
13. janvārī notika Latvijas Padomju kongress.

apspiedējiem — zvēriskajiem ārzemju interventiem, Baltijas baroniem, kā arī pār vietējo buržuaziju. Tas bija proletariata diktaturas nodibināšanas kongress, visdemokrātiskākās varas visā pasaulē — padomju varas proklamēšanas kongress apvienotajā Latvijā. Apvienotās Latvijas Padomju kongress bija latviešu

tautas draudzības kongress ar lielo krievu tautu un citu zemju miermīļīgajām tautām. Jautājumā par Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas savstarpējām attiecībām ar KPFSR kongress norādīja, ka «...Latvijas darba tauta ar savu varonīgo cīņu par Padomju Latviju pavērusi ceļu mūsu zemes brīvai un labprātīgai savienībai ar brālīgo Krievijas proletariatu un tā radīto Krievijas Padomju Federatīvo Socialistisko Republiku».¹

Kongress noklausījās P. Stučkas pārskata ziņojumu par padomju valdības darbību neilgajā, apmēram mēnesi garajā laika sprīdī kopš tā bija nodibināta, un atzina to par pareizu, kā arī atzina par ļoti enerģisku Komunistiskās partijas darbību uzvarošās bruņotās sacelšanās vadīšanā. Kongress apstiprināja Latvijas Padomju valdības 1918. gada 17. decembra manifestu. Bez tam kongress noklausījās ziņojumus par starptautisko stāvokli, Sarkano Armiju un agraro jautājumu. Ziņojumā par starptautisko stāvokli referents P. Stučka izteica pārliecību, ka latviešu tauta spēs nosargāt savu neatkarību un brīvību cīņā pret starptautisko un iekšējo kontrrevolūciju, jo vairāk tādēļ, ka latviešu tauta necinās viena, bet kopā ar lielo Padomju Krieviju un starptautisko proletariatu.² Jautājumā par Sarkano Armiju kongress izteicās par tās komplektēšanu pēc brīvprātības principa, jo to, kas vēlējas cīnīties Sarkanās Armijas rindās, bija daudz. Agrarajā jautājumā kongress turējās pie ieskata, ka jāapstrādā pēc iespējas visa zeme, jo tikai tādā ceļā iespējams iedzīvotājus pasargāt no bada. Vadoties no šī uzskata, kongress atzina, ka agrarajā jautājuma pamatā liekams nolikums, ko 1917. gadā (līdz Rīgas okupācijai) pieņēma Padomju kongress Valmierā un kurā viens no svarīgākajiem priekšlikumiem bija — dibināt uz muižnieku konfiscētās zemes padomju saimniecības. Pieņemot par pamatu agrarajā jautājumā Valmieras Padomju kongresa nolikumu, kongress tomēr uzdeva valdībai izstrādāt agrarajā jautājumā pagaidu noteikumus, kamēr sanāks nākamais kongress.³

Kongress pieņēma arī Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas konstitūciju. Tai pamatā tika likta KPFSR konstitūcija, kuras pamatpanti — no 9. līdz 23. — tika pilnīgi ietverti Latvijas Padomju republikas konstitūcijā; nedaudz grozīja Padomju varas konstrukciju un, pieskaņojoties vietējiem apstākļiem un īpatnībām, arī vēlēšanu sistemu.⁴ Konstitūcijā tika noteikta arī Padomju valdības struktūra.

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. II, 1919, 19. лрр.

² «Сіпа», 1919., 9.

³ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 16. лрр.

⁴ Turpat, 15. лрр.

Kongress ievēlēja Padomju Latvijas Centralo Izpildkomiteju, kurā bija 60 locekļu un 20 kandidātu. Par goda locekļiem tika ievēlēti V. I. Ļeņins, J. M. Sverdlovs un citi Padomju republiku valdību atbildīgi darbinieki.

Apvienotās Latvijas Padomju kongress rezumēja Latvijas proletariāta un trūcīgo zemnieku varonīgo cīņu par Padomju varu Latvijā. 1919. gada revolūcija Latvijā bija 1917. gada revolūcijas turpinājums, ko bija pārtraukusi vācu okupācija visā Latvijas teritorijā. 1919. gada proletariskās revolūcijas ātro uzvaru sekmēja izdevīgie starptautiskie apstākļi — Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvara Krievijā, tās turpmākās uzvaras, kas satricināja visu pasaules kapitalisma sistemu, un novembra revolūcija Vācijā. Tajā pašā laikā arī Latvijā bija izveidojušies visi noteikumi proletariskai revolūcijai — valsts atradās ļoti grūtos apstākļos, okupantu ne ar ko neaprobežotā patvaļa pret vietējiem iedzīvotājiem, bads, bezdarbs. Pie tam latviešu proletariāts bija izgājis lielu revolucionārās cīņas skolu, to iedvesmoja revolucionārās tradīcijas un tas gāja revolūcijas priekšgalā. Viņš sāka revolūciju savienībā ar trūcīgajiem zemniekiem, un viņam sekoja plašas darbaļaužu masas.

Liela loma revolūcijas uzvarā bija latviešu strēlniekiem, kas atsteidzās palīgā iedzīvotājiem. Tie bija tie paši latviešu strādnieki, kalpi un sīkie zemnieki, kuri Komunistiskās partijas vadībā kļuva par proletariskās revolūcijas organizēto bruņoto spēku.

Bet proletariskā revolūcija nebūtu uzvarējusi Latvijā, ja Latvijas proletariātam nebūtu bijusi stipra, dzelzs disciplinā saliedēta proletariska partija. Latvijas Komunistiskā partija (tajā laikā vēl LSD) attīstīja milzīgu enerģiju revolūcijas organizēšanā un vadīšanā. Neraugoties uz milzīgajiem upuriem, tā novadīja revolūciju līdz uzvarai, līdz padomju varas atjaunošanai Latvijā un līdz ar to iemantoja latviešu tautas mīlestību.

SOCIALISTISKĀ CELTniecība

Latvijas Padomju valdība un Komunistiskā partija sāka socialistisko celtniecību ļoti smagos apstākļos. Zemi bija izlaupījuši ārzemju interventī, kas ar savu karaspēku to bija pārstaigājuši krustām šķērsām. Tādēļ visur valdīja saimnieciskais sabrukums, trūkums un bads. Pirmais visai nopietnais pasākums, kam valdība un partija veltīja daudz vērības, bija pārtikas jautājums, kura labvēlīga atrisināšana ievērojamā mērā sekmētu arī socialistisko celtniecību. Tādēļ jau 3. janvārī, tikko padomju valdība ieradās Rīgā, tika nodibināts Pārtikas komisariāts ar R. Eichu priekšgalā. 10. janvārī, t. i., vēl pirms Padomju kongresa sanāk-

šanas, Padomju valdība publicēja dekretu, ar kuru uzlika lauku māju īpašniekiem par pienākumu nodot Pārtikas komisariatam no katras desetinas sējumu platības 6 pudus labības par valsts noteiktām cenām.¹ Padomju valdība izdeva rīkojumu reģistrēt visus esošos pārtikas un rūpniecības preču krājumus. Jau 11. janvarī laikraksts «Cīņa» norādīja, ka pašreizējā brīdī pats svarīgākais uzdevums ir atrisināt pārtikas jautājumu un noorganizēt plānveidīgu rūpniecisku ražošanu. Lai šo uzdevumu izpildītu, jāreģistrē visi pārtikas krājumi, lopī, lopbarība un lauksaimniecības inventars.² Bet maizes labības pārpalikumi bagātākajos apriņķos bija tik niecīgi, ka ar tiem nevarēja nodrošināt pilsētas un tos apriņķus, kur bija bads. Gaļas un taukvielu krājumi, kā redzams no pārtikas komisara ziņojuma, Latvijā nebija. Liellopus bija iznīcinājuši un izveduši uz Vāciju okupanti. Stipri bija samazinājies sīklopu skaits. Armija un sabiedriskās ēdnīcas patērēja gaļas krājumu atlikumus, ko vācieši bija sagatavojuši izvešanai.³

«Latvijas kara komisariats, — teica pārtikas komisars Eiche, — nevar izdarīt mobilizāciju, jo trūkst pārtikas; pat Latvijas Padomju valdības lēmums kaut par vienu gadagājuma, t. i., 1893. gadā dzimušo iesaukšanu atlikts līdz tam laikam, kamēr tiks nodrošināti vajadzīgie pārtikas krājumi, neskatoties uz to, ka igauņu baltgvardu daļas ar somu un zviedru baltgvardu palīdzību spiež atpakaļ mūsu Sarkano Armiju.»⁴

Padomju valdības 10. janvarī izdotajam dekretam par obligātu vienreizēju maizes labības nodevu 6 pudu apmērā no desetinas sējumu platības nebija gaidīto panākumu. Budži sabotēja dekretu. Uz šīs nodevas rēķina valstij pavisam tika nodoti tikai 20 tūkst. pudu labības, kas pietika armijas, Latvijas pilsētu iedzīvotāju un lauku bezzemnieku apgādei ar maizi tikai pusotrām dienām.⁵ Pārtikas krīze un budžu sabotaža piespieda padomju valdību stāties pie budžu lieko labības krājumu rekvizīcijas.

Cīņā ar badu padomju valdība, vadoties no V. I. Ļeņina norādījumiem, ievada valsts labības monopolu. V. I. Ļeņins 1918. gadā vēstulē Petrogradas strādniekiem rakstīja: «... kategoriski jāaizliedz jebkāda privattirdzniecība ar labību, viss labības pārpalikums obligāti jānodod valstij par cietām cenām, kategoriski jāaizliedz katram, lai kas tas būtu, aizturēt un slēpt labības pārpalikumus.» «... šai nolūkā nepieciešama visu labības pārpalikumu ļoti stingra uzskaitē un nevainojami pareiza labības

¹ LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 121. l., 1. lapa.

² «Cīņa», 1919., 4.

³ «Красный архив», т. 6, 1940, 54. lpp.

⁴ Turpat, 52. lpp.

⁵ Turpat, 53. lpp.

piegāde no pārpalikuma vietām uz vietām, kur labības trūkst, sagādājot krājumus patēriņam, pārstrādāšanai, sējai.» «... nepieciešama pareiza, taisnīga, strādnieku, proletariešu valsts kontrolēta maizes sadalīšana visiem valsts pilsoņiem, nedodot bagātajam nekādas privilēģijas un priekšrocības.»¹

Valdība ievada valsts monopolu uz labību (rudziem, miežiem, putrainiem, miltiem, zirņiem), kartupeļiem, cukuru, sāli un alkoholiskiem dzērieniem. Pārējos produktus varēja pārdot par valsts noteiktām cietām cenām. Zemniekiem, kam bija govis, bija jānodod valstij pa 30 litriem piena vai 3 mārciņas sviesta mēnesī.² Tika noteiktas pārtikas normas pilsētu un lauku iedzīvotājiem. Pilsētu iedzīvotāji saņēma pusmārciņu (200 g) maizes dienā. Sākot ar 1. martu, visās Latvijas pilsētās un miestos tika ieviesta iedzīvotājiem vienveidīga trīs kategoriju pārtikas sistēma pēc KPFSR parauga.

Lai atvieglotu pārtikas krīzi, taupītu kurināmo un darbaspēku, Pārtikas komisariats veltīja lielu vērību sabiedriskās ēdināšanas organizēšanai, Rīgā janvāra beigās jau 180 tūkst. cilvēku ēda sabiedriskās ēdnīcās.³

Ar labību nodrošināto aprīņu Padomju izpildkomitejas pieņēma daudz pūļu, lai savāktu maizes labību armijas, pilsētu iedzīvotāju un lauku bezzemnieku vajadzībām. Valmieras Padomes izpildkomiteja vienā no savām atskaitēm raksta, ka no janvāra līdz 1. maijam sagādāts un nosūtīts Pārtikas komisariāta rīcībā 38 tūkst. pudu dažādas labības. Tajā pašā laikā armijas vajadzībām sagādāti 137—140 tūkst. pudu maizes labības, lopbarības graudu, gaļas u. c. produktu. No februāra līdz 1. maijam pavisam sagādāti 27 618 pudu linsēklu.⁴

Tomēr pārtikas stāvoklis palika smags vēl joprojām. Ar savu maizes labību vien nevarēja apmierināt armijas un iedzīvotāju pat pašas minimalākās prasības. Šajās grūtajās dienās Padomju Latvijai vispusīgu palīdzību sniedza brālīgās Padomju republikas. Jau decembrī KPFSR piešķīra Padomju Latvijas valdībai 20 milj. rubļu lielu kredītu, bet februārī rūpniecības preces. No Maskavas un Petrogradas daudz vagonu nāca uz Latviju ar tabaku, petroleju, manufakturu un citām rūpniecības precēm. No Ukrainas saņēma maizes labību, cukuru un gaļu. Šī brālīgā palīdzība ievērojami palīdzēja Padomju Latvijai turpināt cīņu ar ārzemju intervenciju un nodarboties ar socialistisko celtniecību.

¹ V. I. Leņins, Raksti, 27. sēj., 347. lpp.

² Sk. «Красный архив», т. 6, 1940, 53. lpp.

³ Turpat.

⁴ LPSR CVA, 47. f., 1. ap., 15. l., 19. lapa.

Bet šī palīdzība vēl nespēja likvidēt smago pārtikas stāvokli okupantu sagrautajā un badam padotajā zemē.

Martā pārtikas stāvoklis pasliktinājās sakarā ar februarī sākušos igauņu baltgvardu uzbrukumu Ziemeļu frontē, kas nedaudz atspieda mūsu strēlnieku daļas. Martā arī Kurzemes frontē, kā turpmāk redzēsim, ārzemju interventiem izdevās ieņemt dažus ar maizes labību bagātākos apriņķus. Padomju valdība, ievērojot radušos stāvokli, nodibināja Pārtikas apgādes padomi un piešķīra tai ārkārtējas pilnvaras. Aprīļa beigās, lai atvieglotu pilsetu iedzīvotāju apgādi ar pārtiku, tika atļauta brīva tirdzniecība par tirgus cenām ar nenormētiem pārtikas produktiem — saknēm, sviestu un gaļu.¹

Padomju valdība un Komunistiskā partija, stingri ieturēdamas šķīras principu pārtikas politikā, paglāba darbaļaužu masas no bada un enerģiski ķērās pie socialistiskā jauncelsmes darba. Okupantu izlaupītajā Latvijā iedzīvotāji cieta ne tikai pārtikas trūkumu, bet tiem trūka arī plaša patēriņa rūpniecības preču. Nebija apavu, manufakturas, apģērbi, petrolejas, sērkociņu, velas utt. Kara gados zemniekiem bija arī nolietojušies un salūzuši arkli, ecēšas un cits lauksaimniecības inventars. Tajā laikā Latvijā nebija gandrīz nekādas rūpniecības. Bija palikuši tikai nelieli uzņēmumi un arī no tiem vairums nestrādāja izejvielu trūkuma dēļ.

Mēs jau agrāk atzīmējām, ka rūpnīcas un fabrikas kara laikā tika no Latvijas evakuētas uz Krievijas iekšieni. Kopā ar tām evakuējās arī daudz fabriku strādnieku. KPFSR Tautas Komisaru Padome atļāva padomju valdībai reevakuēt rūpniecības atjaunošanai nepieciešamās rūpnīcu iekārtas. Tomēr smagie Latvijas apstākļi neatļāva reevakuāciju veikt. Neizdevās reevakuēt pat pašas nepieciešamākās rūpnīcu un fabriku iekārtas. Vispirms to neatļāva darīt nestabilais frontes stāvoklis, jo gadījumā, ja Latvijā izdotos atkal iebrukt ārzemju interventiem, reevakuētās rūpnīcas varētu krist interventu rokās. Otrkārt, sakarā ar grūto pārtikas stāvokli Latvijas valdība nevarēja nodrošināt ar pārtiku strādniekus, kas kopā ar rūpnīcām atgrieztos no Krievijas.

Ievērojot visu to, Latvijas valdība nolēma atjaunot fabrikas un darbnīcas, kurām bija saglabājusies kaut kāda iekārta vai kuras varēja iekārtot ar fabriku iekārtu, kas bija palikusi uz vietas. Pirmām kārtām Rūpniecības komisariats, kuru vadīja D. Beika, stājās pie to uzņēmumu atjaunošanas, kuru produkcija bija nepieciešama armijai un plašiem darbaļaužu slāņiem un kas varēja strādāt ar vietējām izejvielām, kā, piemēram, pārtikas, kokapstrādāšanas nozares, papīrfabrikas, līnu vērptuves un

¹ LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 121. l., 142. lapa.

D. Beika.

austuves. Sāka arī atjaunot elektrostacijas un rūpnīcas lauksaimniecības mašīnu ražošanai. Padomju valdība nodibināja darbnīcas ieroču un lauksaimniecības inventara remontam. Apriņķos tā atjaunoja un ierīkoja no jauna dzirnavas, elektrostacijas, kokzāģētavas, ziepju vārīšanas darbnīcas un darvas dedzinātavas. Darbā tika laistas arī Staiceles papīrfabrika, Mazsalacas vilnas vērpstuve un austuve. No Jēkabpils apriņķa Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas rūpniecības un tirdzniecības nodaļas marta apskata redzams, ka Saukas pagastā strādājusi mehaniskā darbnīca, kurai bijis ļoti daudz darba, bet trūcis amatnieku. Atvēra arī galdnieku darbnīcu. Kokzāģētavā uzstādīja lokomobili,

Dignājas ķieģeļceplis sāka ražot līdz 30 000 ķieģeļu nedēļā; Ekņengrāves kokzāģētava un ķieģeļceplis sāka strādāt no 20. aprīļa. Malku sagādāja visai vasarai. Elkšņu, Zases, Salas pagastos atvēra darvas dedzinātavas, kas deva 40—50 pudu darvas mēnesī.¹

Apriņķos atjaunoja ādas micētavas, bet Rīgā atvēra apavu fabriku, kurā nodarbināja līdz 600 strādnieku. Atjaunoja arī būvmateriālu rūpnīcas.

Padomju valdība piegriezta nopietnu vērību okupantu sagrauto elektrostaciju atjaunošanai. Tā izstrādāja arī projektu par lielas spēkstacijas celšanu uz Ventas upes pie Kuldīgas krācēm un par vēl lielākas hidroelektrostacijas celšanu pie Doles salas uz Daugavas.

Latvijas galvenais rūpniecības centrs bija Rīgas pilsēta. Kādu 4—5 mēnešu laikā padomju vara Rīgā atjaunoja daudzus rūp-

¹ LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 7. l., 53. lapa.

niecības uzņēmumus. Daļēji tika atjaunota rūpnīca «Fenikss», galvenokārt tie ceči, kas ražoja lauksaimniecības mašīnas.

Tāpat daļēji atjaunoja arī Krievu-Baltijas vagonbūves rūpnīcu un ķīmisko rūpnīcu «Kaučuks», apavu rūpnīcu «Bufalo», diezgan daudz metalapstrādāšanu, tekstilrūpnīcu u. c. Rīgā vien tika atjaunots ap 100 rūpniecības uzņēmumu, pie kam nodarbināto strādnieku skaits pieauga no 3000 līdz 12 000. Padomju Krievijas valdība palīdzēja ar visu nepieciešamo izejvielu, kā instrumentu tēraudu, ķīmiskām vielām u. c. Lielu vērību Latvijas padomju valdība veltīja kurināmā un degvielu jautājumam. Latvijai nav savas ogļu raktuves un naftas avotu. Ievest ogles un naftu no Padomju Krievijas pie toreizējā sliktā dzelzceļu stāvokļa bija grūti. Pie tam dzelzceļi tolaik bija noslogoti galvenokārt ar pārvadājumiem frontes vajadzībām. Tādēļ Padomju Latvijas valdība lielāko vērību pievērsa malkas sagatavošanai. Jau 1919. gada februārī Rīgas vajadzībām bija sagatavots ap 70 tūkst. kubikasu malkas. Arī aprīņu rūpniecības uzņēmumi un iestādes tika nodrošinātas ar malku.

Stipri sapostītā stāvoklī okupanti pameta dzelzceļus un cita veida transporta līdzekļus. Atejošais vācu karaspēks uzspīdzināja ap 14 dzelzceļa un daudz mazāku tiltu, kā arī sabojāja dzelzceļa uzbērumus un sliedes. Daudz darba un enerģijas padomju valdībai vajadzēja veltīt sagrauto tiltu un dzelzceļa līniju atjaunošanai un lokomotīvu remontam. Ātri Rīgā un Daugavpilī tika atjaunotas dzelzceļa remontdarbnīcas, kas līdz aprīļa mēnesim paspēja atremontēt jau ap 80 lokomotīvu. Tika izvērsti arī tvaikoņu un liellaivu remonta darbi. Daudzi no šiem transporta līdzekļiem bija nolietoti līdz pēdējam. 1919. gadā sastādīja arī projektu par kanāla būvi, kas savienotu Daugavu ar Melno jūru.

Liels darbs tika veikts dzīvokļu celtniecībā, remontējot sabiedriskās ēkas, skolas, strādnieku un zemnieku dzīvokļus. Tāds intensīvs rūpniecības atjaunošanas un celtniecības darbs smagajos pilsoņu kara apstākļos varēja izvērsties, tikai pateicoties strādnieku augstajai apziņai. Komunistiskās partijas vadībā strādnieki parādīja neparastu varonību socialistiskajā jauncelsmes darbā.

Jau pirms apvienotā Latvijas Padomju kongresa padomju valdība savā plaši izplatītajā manifestā pasludināja privatīpašuma atcelšanu uz zemi un publicēja dekretu par kārtu un muižniecības feudālo privilēģiju likvidāciju. 1919. gada 11. februārī padomju valdība publicēja dekretu par zemes nacionalizāciju, tās lietošanu un pārvaldīšanu. Dekretā ir teikts:

«1) Visas Latvijas zemes (lauki, pļavas, ganības, meži, ūdeņi un zemes dabas bagātības) tiek nacionalizētas, t. i., pāriet Latvijas darba tautas īpašumā un Socialistiskās Padomju valdības rīcībā bez jebkādas atlīdzības līdzšinējiem zemes īpašniekiem.

Līdz ar zemes īpašumu tiek arī konfiscēts un nacionalizēts viss dzīvais un nedzīvais inventars, kas piederējis aizbēgušajiem kontrrevolucionāriem, kā arī lielo saimniecību īpašniekiem (muižu kā personīgo, tā arī kārtu sabiedrību un korporāciju).

2) Nomnieku un bijušo zemnieku māju (viensētu) īpašnieku inventars tiek reģistrēts, bet paliek agrāko īpašnieku pārziņā un rīcībā, cik tālu tas nepieciešams saimniecībā, ko apsaimnieko pats inventara īpašnieks.

Piezīme: tvaika kuļmašīnas, rindu sējmašīnas, labības plaujmašīnas un citi rīki, ko pilnīgi nevar izmantot vienā saimniecībā, tiek nacionalizēti uz vispārējiem pamatiem pret atlīdzību vai bez atlīdzības atkarībā no tā, kam tie piederējuši.»¹

Nacionalizētā zeme pēc savas izmantošanas un pārvaldīšanas sadalījās: padomju saimniecību zemēs un iznomājamās zemēs. Komunistiskā partija un padomju valdība 1919. gada agrarajā politikā vadījās galvenokārt no nepieciešamības likvidēt badu. Padomju valdības galva P. Stučka apvienotā Latvijas Padomju kongresā teica: «Galvenais jautājums priekš mums tomēr ir, lai visa zeme pēc iespējas tiktu apstrādāta, tikai tad mēs būsīm izglābti, ja būsīm nodrošināti ar pārtiku, tad varēsīm uz priekšu iekārtot pilsētas darbu tā, lai lauku strādnieki būtu apgādāti ar rūpniecības produktiem.»²

Šā uzdevuma veikšanai — bada likvidēšanai — Padomju valdība un Komunistiskā partija savas agrarpolitikas pamatā lika principu organizēt bijušajās muižās padomju saimniecības. 1919. gada pavasarī Latvijā pavisam tika nodibinātas 239 padomju saimniecības. Padomju valdība, tās Zemkopības komissariāts, ko vadīja Fr. Roziņš-Āzis, veica lielu darbu padomju saimniecību dibināšanā. Jau februārī sāka nopietnu darbu, lai noskaidrotu, kāds katrā muižā ir dzīvais un nedzīvais inventars. Tā 25. februārī Neretas pagasta Padomes izpildkomiteja rakstīja Jēkabpils apriņķa Padomes agrarai nodaļai, ka viņu pagastā ir 5 konfiscētas muižas, kur var organizēt padomju saimniecības. Bet inventars ir tikai Pilskalnu muižai. Pārējās 4 muižās nekāda inventara nav, un tādēļ pagasta Padome lūdz tās apgādāt ar inventāru kopvērtībā par 245 000 rubļiem.³ Parasti padomju saimniecības tika dibinātas tādās muižās, kur bija inventars, lopi, piena lopu fermas u. c. Tās papildināja ar inventāru un lopiem no citām muižām, kur inventāra nepietika padomju saimniecības organizēšanai. Padomju saimniecību strādnieku kodolu veidoja bijušie muižu kalpi un sīkie nomnieki, kas agrāk apstrādāja muižnieku zemi, uz kuras tagad dibināja padomju saimniecības, tiklab

¹ «Красный архив», т. 6, 1940, 59. лор.

² LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 81. l., 28. lapa.

³ Turpat.

uz darba līgumu, kā arī uz nomas pamata. Iestājoties darbā padomju saimniecībās, viņiem bija savi lopi jānodod padomju saimniecībai. Dekretā par zemes nacionalizāciju un lietošanu bija teikts: «Padomju saimniecības vadītājam un strādniekiem aizliegts turēt personīgus lopus; tie strādnieki, kuriem ir personīgi lopi, var tos nodot padomju saimniecībai par pilnu atlīdzību.»¹

Strādnieki saņēma pēc normām noteiktu darba algu. Strādnieks, kas strādāja smagu darbu, saņēma 500 rubļu mēnesī; tie kas strādāja mazāk smagu darbu, saņēma nedaudz mazāk. Strādniekiem bija tiesības saņemt no padomju saimniecības dzīvokli, apgaismošanu, apkurināšanu, kā arī visus viņam nepieciešamos pārtikas produktus pēc vispārējām normām un par noteiktām cenām. Padomju saimniecībās tika radīti koptaldi, lasītavas un bibliotēkas. Tika ieviesta 8 stundu darba diena, kuru vasaras darbu periodā varēja pagarināt līdz 10 stundām, bet ziemā saīsināt līdz 6 stundām. Muižās, kurās tikai daļa zemes tika pārvērstas padomju saimniecībās, pārējo zemi apstrādāja nomnieki, kas bija padotī padomju saimniecības valdei.

Padomju saimniecības pārvaldīja vēlētas valdes trīs cilvēku sastāvā: viens pārstāvis no strādnieku arodbiedrības, viens no vietējā pagasta Strādnieku padomes un viens no apriņķa izpildkomitejas. Padomju saimniecības valdes priekšsēdētājs bija apriņķa izpildkomitejas pārstāvis.² Valde algoja saimniecības vadītāju un izvēlēja no strādnieku vidus strādnieku vecāko, kas bija saimniecības vadītāja palīgs.

Zemnieku saimniecības, māju īpašnieku un nomnieku saimniecības, kuru aramzemes platība nepārsniedza 100 ha, ar dekretu tika ieskaitītas nomas saimniecībās. Tām pieskaitīja arī pusgraudnieku saimniecības. Zemnieki varēja palikt savās agrākajās saimniecībās kā valsts zemju nomnieki. Dekretā bija teikts: «Kā bijušie zemes īpašnieki, tā arī nomnieki turpmāk var dabūt savā lietošanā Padomju rokās pārgājušo zemi, samaksājot Latvijas zemkopības komisariatam nomas naudu ar apriņķa zemes nodaļas starpniecību.»³

«Visiem nomniekiem, bijušiem pusgraudniekiem un zemes īpašniekiem līdz 1919. gada 15. martam jāpaziņo apgabala Padomei, ka viņi ir ar mieru ņemt zemi savā lietošanā un padoties pagasta Padomes un apriņķa instruktoru (iecirkņu agronomu) kontrolei.»⁴

Nomas līgumus slēdza uz vienu gadu. Līgumos tika fiksēta maksājamās nomas suma, tika norādīts, ka saimniecības ēkas

¹ «Красный архив», т. 6, 1940, 60. lpp.

² Turpat, 61. lpp.

³ Turpat, 62. lpp.

⁴ Turpat.

un inventars jātur kārtībā, ka jāizdara nepieciešamie meliorācijas darbi, jātira grāvji u. c. Algotu darbaspēku bija atļauts turēt, ja ievēroja valdības lēmumus par darba dienas ilgumu laukstrādniekiem un pārējos lēmumus par algotā darbaspēka aizsardzību.

Padomju valdība, izdodama dekretu par zemes nacionalizāciju un lietošanu, veica arī lielu darbu, lai sagatavotu lauksaimniecību pavasara sējai. Visai enerģiski pie šī darba stājās apriņķu un pagastu Padomes. Jāatzīmē, ka 1919. gadā Latvijā Strādnieku deputātu padomes attīstīja lielu aktivitāti visās ekonomiskās, politiskās un sabiedriskās dzīves nozarēs. It īpaši tur, kur Padomju priekšgalā atradās komunisti, Padomes bija īstas jaunās socialistiskās iekārtas cēlājas, īstas Latvijas darba tautas varas nesējas.

Padomju vara pirms pavasara sējas savlaicīgi izdarīja nepieciešamās sēklas reģistrāciju, sagādi un sadalīšanu, organizēja salauztā, nolietotā lauksaimniecības inventara remontu un aizliedza mobilizēt zirgus no tādiem zemniekiem, kam bija tikai viens zirgs. Nopietna vērība tika pievērsta padomju saimniecību sagatavošanai pavasara sējai. Padomju saimniecību strādnieki, vietējās partijas organizācijas un Padomes veica lielu darbu, lai nodrošinātu lauksaimniecības inventara remontu, lauku apstrādāšanu, padomju saimniecību apgādi ar sēklu un nepieciešamajām lauksaimniecības mašīnām.

Lielu darbu Zemkopības komisariats veica lopkopības attīstībā: reģistrēja sugas lopus, aizliedza tos kaut, tāpat arī aizliedza kaut jaunlopus, izstrādāja projektus lopkopības fermu būvei, izvērta cīņu pret lopu epidemiskām slimībām utt. Nopietnu vērību pievērsa agrotehnikās palīdzības sniegšanai zemniekiem un padomju saimniecībām, agronomisko zināšanu izplatīšanā lauksaimniecībā. Zemkopības komisariats visiem līdzekļiem atbalstīja agronomu iniciatīvu jaunu kultūru ieviešanā lauksaimniecībā. 1919. gadā bija paredzēts Latvijā plaši sākt audzēt tomātus, dažādus ārstniecības augus un tabaku. 1919. gadā padomju saimniecības un zemnieki Latvijā pirmo reizi sāka kultivēt cukurbietes. Zemkopības komisariats jau savlaicīgi griezās pie Ukrainas Padomju republikas ar lūgumu piešķirt 1000 pudu cukurbiešu sēklas. Lūgums tika apmierināts, un aprīļa vidū cukurbiešu sēklas nosūtīja uz Latviju.

Smagajos apstākļos, kad bija jācīnās pret kontrrevolūciju, Latvijas Komunistiskā partija (tad vēl Latvijas Socialdemokrātija) un Padomju valdība darīja ļoti daudz lauksaimniecības socialistiskā pārkārtošanā. Bet šajā smagajā, neierastajā darbā viņi pielaida arī dažas kļūdas. Viena no tām bija aizliegums padomju saimniecību strādniekiem turēt govī un apstrādāt nelielu ģimenes dārziņu. Viņu rīcībā esošie lopī tiem pret atlīdzību bija

jānodod padomju saimniecībām. Tiem, kas nevēlējās lopus nodot, bija padomju saimniecība jāatstāj. Valkas apriņķa Padomes agrarā nodaļa uzdeva muižu valdēm: «...vēlreiz atgādināt visiem stūrgalvīgiem muižu strādniekiem, kuri savus lopus negrib atdot padomju saimniecībām, ka 30. IV š. g. jāatstāj muižas. Nepaklausības gadījumā sastādīt protokolus un iesūtīt Agrarā nodaļā, kura vainīgos nodos Revolucionarajam tribunalam.»¹ Daudzi padomju saimniecību strādnieki, kam bija personīgas govīs, bija nemierā ar valdības lēmumu par govju nodošanu padomju saimniecībām un par aizliegumu turēt lielu ģimenes dārziņu. Kaut arī, sākot ar 1. maiju, šis aizliegums tika atcelts, tomēr kontrrevolucionāri to paguva izmantot aģitācijai pret padomju varu.

Par kļūdu agrarajā jautājumā jāuzskata arī tas, ka Komunistiskā partija un Padomju valdība pilnīgi atteicās kaut daļu no muižniekiem konfiscētās zemes sadalīt darba zemniekiem. Starp citu, 1919. gadā Latvijā kara un okupācijas rezultātā bija stipri palielinājies sīko zemnieku saimniecību skaits. Ja 1905. gada revolūcijas laikā Latvijā bija ap 80 tūkst. zemnieku saimniecību, no kurām 64% bija sīkās un vidējās, tad 1919. gadā zemnieku saimniecību skaits palielinājās līdz 138 tūkst. un galvenokārt uz sīko saimniecību rēķina. Kara laikā lielākā daļa muižnieku neapstrādāja savas muižas ar kalpu darbaspēku, bet iznomāja zemi nelieliem gabaliņiem. Tā radās liels skaits sīko nomnieku, pusgraudnieku. Vidzemē to skaits palielinājās vēl uz bēgļu rēķina, kas kara pirmajos gados bija evakuējušies no Kurzemes. Vidzemē apmetušos Kurzemes bēgļu skaits pārsniedza 150 tūkst. cilvēku, no kuriem lielākā daļa bija zemnieku, kam tagad trūka zemes. Ievērojami liels skaits tādu zemnieku, kam nebija zemes—sīko nomnieku, pusgraudnieku un kalpu—un kas nebija nodarbināti padomju saimniecībās, gribēja dabūt zemi tāpat, kā to saņēma Krievijas zemnieki. Bet Latvijā zemnieki zemi varēja apstrādāt tikai uz nomas noteikumu pamata, pie kam zemi iznomāja tikai tiem, kam bija darba lopi un inventārs. Tajā pašā laikā daļu muižnieku zemes, ko nenodeva padomju saimniecībām, mierīgi varēja nodot proletariāta sabiedrotajam—trūcīgajiem bezzemniekiem.

Kļūda bija arī tā, ka visas zemnieku saimniecības tika pasludinātas par nomas saimniecībām, kas pieder Padomju valstij. Māju īpašnieki, starp kuriem ne mazums bija arī vidējo zemnieku un zināms procents pat sīko zemnieku, gadiem ilgi par augstām cenām bija izpirkuši mājas no vācu baroniem un cieši turējās pie tām. Vidējo un sīko zemnieku saimniecību pārvēršana nomas

¹ LPSR CVA, 2. f., 1. ap., 7. l., 53. lapa.

saimniecībās bez plašāka izskaidrošanas darba izvērtās par zemniekiem nesaprotamu pasākumu un izraisīja viņos neapmierinātību.

Pieļauto kļūdu cēloņi sakņojās Latvijas kapitalistiskās attīstības pārvērtēšanā, nepareizā šķiru un šķiru spēku attiecību noteikšanā. Latvijas Komunistiskā partija uzskatīja, ka kapitalistiskā attīstība un iedzīvotāju diferenciacija Latvijā aizgājusi jau ļoti tālu, ka starpslāņi starp proletariatu un buržuaziju jau gandrīz izzuduši. Proletariata šķirai pieskaitīja arī bezzemniekus — pusgraudniekus, sikos nomniekus, kam bija lauksaimniecības inventars, kā arī amatniekus. Rīgas pilsētas partijas konferencē, kas notika 1919. gada janvāra sākumā, P. Stučka uzstājās ar ziņojumu par Strādnieku deputātu padomēm. Viņa težu 4. paragrafā ierakstīts, ka «...Latvijas bezzemnieku šķira uz laukiem ir tā pati strādnieku šķira».¹ P Stučkas tezes konference pieņēma vienbalsīgi. Nepareizi izprotot strādnieku šķiras jēdzienu, pieskaitot tai bezzemniekus, pēdējie tika idealizēti, noslēpjot viņiem piemītošās sīkburžuaziskās iezīmes. Īstenībā bezzemnieki nebija sasnieguši vēl tādu proletarizācijas pakāpi, ka tos varētu pieskaitīt pilsētu strādnieku šķirai.

Pieskaitīdama bezzemniekus pilsētu strādnieku šķirai, LKP tajā pašā laikā visus pārējos zemniekus ierindoja antiproletariskajos elementos, nenodalot no tiem vidējos zemniekus.

LKP, tāpat kā 1905. gadā, uzskatīja, ka lielsaimniecību sadrumstalošana sīkās saimniecībās nav progresīvs pasākums un tādēļ atteicās kaut no daļas muižniekiem konfiscētās zemes sadalīšanas darba zemniekiem. Tā cerēja pārkārtot lauksaimniecību uz socialistiskiem pamatiem ātrākiem tempiem, ātri dibinot lielas padomju saimniecības. Šis lauksaimniecības pārkārtošanas plāns balstījās galvenokārt uz ekonomiskās lietderības motīviem, lai ātrāk likvidētu grūto pārtikas stāvokli Latvijā, bet aizmirsta bija jautājuma politiskā puse — dot darba zemniekiem kaut vai daļu no muižnieku konfiscētās zemes. Tas nostiprinātu strādnieku un darba zemnieku savienību, dotu viņiem laiku un iespēju pārliecināties par socialistiskās saimniecības pārākumu, tādējādi sekmējot padomju varas nostiprināšanos.

Pieļautās kļūdas latviešu kontrrevolucionārā buržuazija vēl vairāk iztēloja un izmantoja savā agitācijā pret padomju varu, biedēja zemniekus ar komunām utt.

Padomju vara nedaudzajos socialistiskās celtniecības mēnešos veica daudz darbaļaužu grūtā stāvokļa atvieglošanai, to materialo un kulturalo vajadzību apmierināšanai. LKP un Padomju valdība veltīja nopietnu vērību bezdarbnieku nodrošinā-

¹ «Ціпа», 1919, 3.

šanai ar darbu. Apskatot biržas datus par 1919. gada aprīli, redzam, ka no 1. līdz 30. aprīlim padomju valdība nosūtījusi darbā 3168 vīriešus un 2181 sievieti. Uz nākamo mēnesi palika bezdarbniekos tikai 417 vīrieši un 3553 sievietes. Bet arī jauni darbaspēka pieprasījumi ienāca diezgan daudz, ap 8 tūkstoši.¹

Maijā bezdarbnieku skaits stipri samazinājās un vairākās vietās bezdarbs bija jau pavisam likvidēts.

Jau pirmajās nodibināšanās dienās padomju vara ievēda 8 stundu darba dienu pieaugušiem strādniekiem. Mazgadīgos, jaunākus par 14 gadiem, tika aizliegts nodarbināt, bet pusaudžiem līdz 18 gadiem tika noteikta 6 stundu darba diena. Par virsstundu un svētdienu darbu bija jāmaksā 60% vairāk par saņemamo darba algu. Pavasarī strādniekiem un kalpotājiem ievērojami paaugstināja darba algas.

Padomju vara sniedza arī daudzpusīgu palīdzību darba invalīdiem, slimajiem un vācu okupācijā cietušajiem darbaļaudīm. Socialās nodrošināšanas komisariats izsniedza pensijas strādniekiem un kalpotājiem, kuri bija zaudējuši vai nu pilnīgi, vai daļēji darba spējas, pabalsti tika izsniegti grūtniecēm, sarkanarmiešu ģimeņu locekļiem. Sarkanarmiešu ģimeņu locekļi tika atbrīvoti arī no nodokļiem un īres maksas par dzīvokli. Īpašu vērību padomju vara veltīja darba aizsardzībai. Tā realizēja valsts apdrošināšanu visos darba spēju zaudēšanas gadījumos: slimības, sakropļojuma, kā arī bezdarba gadījumos. Daudz rūpju tika arī veltīts darbaļaužu dzīvokļu apstākļu uzlabošanai. Pilsētu strādniekiem ierādīja tukšos buržuazijas dzīvokļus nacionālizētajos namos, bet bezzemniekiem ieteica pārcelties uz ciemiem, labākiem dzīvokļiem. 1919. gada 16. janvārī Valmieras apriņķa Padomes izpildkomiteja uzdeva pagastu Bezzemnieku padomēm nokārtot dzīvokļu jautājumu, nodrošinot bezzemniekus ar pienācīgiem dzīvokļiem, pārvietojot tos no sliktiem dzīvokļiem saimnieku istabās, kas atbilda higiēnas prasībām. Tāpat tika uzdots pārvietot uz muižām visas skolas, kuru telpas neatbilda higiēnas prasībām.²

Padomju vara daudz darīja tautas izglītības un kultūras jomā. Skolas remontēja, skolniekiem izsniedza siltas brokastis un mācības pasniedza pēc jaunas — padomju programmas. Tika nodibināta Latvijas Valsts universitāte, atvērta Operas un baleta teātris, sāka darboties arī citas kulturizglītības iestādes. Uz Tautas izglītības komisariāta iniciatīvu pilsētās un laukos dibināja klubus, bibliotēkas un lasītavas, organizēja dažāda veida pašdarbības pulciņus — dramatiskos, dziedāšanas, muzikas, la-

¹ LPSR CVA, 1. f., 2. ap., 101. l., 2. lapa.

² LPSR CVA, 47. f., 1. ap., 3. l., 15. lapa.

sija lekcijas par zinātniskiem un politiskiem tematiem, organizēja dažāda veida kursus — vispārīzglītojošos u. c.

Šajā spriegajā socialistiskās celtniecības periodā notika Latvijas Socialdemokratijas VI kongress. LSD īsā laikā, kādos 3 mēnešos, bija skaitliski stipri pieaugusi. Ja 1918. gada novembra partijas konferences laikā LSD rindās skaitījās pāri par 900 biedru, tad VI kongresa laikā tās biedru skaits bija jau 8378¹. LSD rindas papildinājās ar aktivākajiem un revolūcijai uzticīgākajiem biedriem. Visos rajonos partijas VI kongresa saaukšanas laikā bija nodibinātas un pastāvēja partijas organizācijas. Vislielākās bija Rīgas, Malienas un Vidienas partijas organizācijas. Latviešu strēlnieku daļās bija vairāk nekā 2 tūkst. partijas biedru. Partijas organizācijas, kā tas redzams no partijas konferences materiāliem, izvērtā aktīvu masveida propagandas darbu, vadīja Padomju un valdības iestāžu darbu, cīnījās frontēs pret baltgvardiem, strādāja rūpnīcās un fabrikās.

Rīgas partijas organizācija rīkoja katru svētdienu baznīcās un lielās pilsētas zālēs 7—12 mītiņu par dažādiem jautājumiem. Bez mītiņiem notika arī strādnieku un kalpotāju sapulces, kurās referēja partijas biedri. Grandioza masu demonstrācija notika janvarī, pieminot cara benžu nošautos Petrogradas un Rīgas strādniekus. Rīgas komiteja bez maksas izplatīja ļoti lielu skaitu dažādu literatūru. Piemēram, 2 mēnešu laikā Rīgas komiteja izplatīja bez maksas 200 052 grāmatas, kopvērtībā par vairāk nekā pusmiljonu rubļu.²

LSD VI kongress, kurā piedalījās 159 balstiesīgi delegāti, notika sasprindzināta starptautiskā un iekšējā stāvokļa apstākļos. Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija stipri ietekmēja starptautiskā proletariāta revolucionāro kustību un apspiesto tautu nacionālās atbrīvošanās kustību. Revolūcijas vilnis vēlās pāri vienai zemei pēc otras. Martā Berlīnē uzliesmoja spartakiešu sacelšanās un aprīļa sākumā tika proklamēta Bavārijas Padomju republika, kaut gan to ātri nomāca. Neatlaidīga revolucionāra cīņa taiā laikā notika arī Ungārijā un Austrijā.

Padomju Krievijā Sarkanā Armija izcīnīja niknas kaujas ar Kolčaku, Judeniču u. c. baltgvardu bandām, ko bija saorganizējuši un apgādāja Antantes interventi. Latvijas frontēs latviešu strēlnieki cīnījās ar igauņu baltgvardu daļām, kas uzbruka no ziemeļiem, bet Kurzemes frontē — ar vācu karaspēku. Jau 5. februārī Latvijā tika izsludināts aplenkuma stāvoklis.

LSD VI kongress noklausījās CK pārskata ziņojumu un ar balsu vairākumu atzina CK darbību pamatvilcienos par pareizu.

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 468. lpp.

² «Cīņa», 1919. g. 27. februārī, 42.

Kongress nolēma atteikties no vecā socialdemokratiskā partijas nosaukuma, kas bija aptraipīts ar II Internacionales oportunismu un vairs neatbilda partijas spraustajiem mērķiem, un nolēma turpmāk saukties par Latvijas Komunistisko partiju.¹ Līdz ar partijas nosaukuma grozīšanu kongress apsprieda arī jautājumu par partijas programmu un nolēma par LKP partijas programmu atzīt Krievijas Komunistiskās partijas programmu, kuru galīgā redakcija pieņems KKP VIII kongress.²

Kongress pieņēma jaunus partijas statutus, kuru pirmajā paragrafā bija norādīts, ka «...Latvijas Komunistiskā partija ir Krievijas Komunistiskās partijas sastāvdaļa. Viņas darbības rajons ir Latvija.»³

Kongress apsprieda arī vēl citus visai svarīgus principālus jautājumus: partijas un Padomju savstarpējās attiecības, partijas attiecības pret ražotāju apvienībām (arodbiedrībām), Latvijas Padomju armijas uzbūvi, Latvijas Padomju Socialistisko Republiku u. c.

Kongresa lēmumi pēc sava satura bija revolucionāri, kas nostiprināja proletariāta diktaturu, attīstīja socialistisko celtniecību un pastiprināja latviešu tautas draudzīgo sadarbību ar lielo krievu tautu. Bet savos lēmumos kongress pielaida arī dažas kļūdas, piemēram, jautājumā par partijas un Padomju savstarpējām attiecībām kongress atzina, ka vadošie partijas organi ir arī Padomju valdība, citiem vārdiem runājot, kongress identificēja partijas vadību ar Padomju valdību, likdams starp tiem vienlīdzības zīmi. Kongresa lēmumā par Komunistiskās partijas savstarpējām attiecībām ar Padomēm teikts: «Latvijas Komunistiskās partijas Centralajai Komitejai un Partijas vietējām komitejām jābūt reizē Latvijas Padomju Valdībai un vietējo Padomju vadošiem organiem.»⁴ Vēl skaidrāka partijas vadības identificēšana ar valdību atrodama P. Stučkas rakstā «Valdošā partija». Tajā teikts: «Mūsu partijas organi vienā un tajā pašā laikā ir arī valdības organi, izņemot «Ziņotāju», kas publicēs tikai oficiālos lēmumus, dekretus utt. Mums nebūs atsevišķas padomju aģitācijas un propagandas, bet pa vecam būs vienota partijas propaganda un aģitācija, jo, pārfrazējot veco izteicienu, mēs varam teikt: «Padomju valdība — tā esam mēs, kas esam tikpat atbildīgi partijas priekšā, cik atbildīgi esam strādnieku šķiras priekšā.»⁵

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 469. lpp.

² Turpat, 470. lpp.

³ Turpat, 476. lpp.

⁴ Turpat, 474. lpp.

⁵ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 38. lpp.

Kā redzams, LKP nav bijis pavisam skaidra priekšstata par to, ka partija proletariata diktaturas sistēmā ir vadošais, virzošais spēks, bet ne pati valdība, kaut arī dažos partijas preses rakstos šī doma tika pausta. Tādu partijas vadības pārvēršanu Padomju valdībā kongress izskaidroja ar nepieciešamību taupīt laiku un cilvēkus, neradīt liekas, paralelas organizācijas, nedarīt vienu un to pašu darbu vairākās vietās. P. Stučka rakstā par LKP kongresu izteicās: «Padomju valdībai un vadošiem partijas organiem personāli jāsakrīt, t. i., partijas CK tajā pašā laikā jābūt arī Padomju valdībai, bet partijas vietējām komitejām — vietējo IK (Izpildkomiteju) prezīdijiem.»¹

Otra kļūda tika pielauta arodbiedrību celtniecībā. Kongress piešķīra arodbiedrībām valsts iestāžu funkcijas, tās tika pārvērstas ražotāju apvienībās, valsts tās subsidēja, biedru maksas atcēla, un valdība arodbiedrības faktiski pārvērtā savās iestādēs. Arodbiedrības sāka saukt par ražotāju apvienībām, un tās pamatuzdevums bija palīdzēt valdībai tautas saimniecības attīstībā. Kulturali izglītojošais darbs un citi svarīgi arodbiedrību uzdevumi bija aizmirsti un pamesti.

Latvijas Komunistiskā partija strādāja ļoti grūtos apstākļos. Uz nomocīto, ilgā karā izpostīto Latviju no visām pusēm virzījās ārzemju interventu karaspēki; arī vietējā kontrrevolūcija sāka aktīvi darboties. Tādos apstākļos pielaiestas kļūdas un pārskatīšanās, kad nebija vēl nekādas pārbaudītas pieredzes socialistiskajā celtniecībā, bija pilnīgi dabiska un neizbēgama parādība.

Kongress darbu beidza marlā. Neraugoties uz dažām pielautajām kļūdām, kongresam bija pozitīva nozīme Latvijas proletariata revolucionarajā cīņā. Kongress pārdēvēja partiju par Latvijas Komunistisko partiju, pieņēma jaunus statutus un izšķīra partijas programmas jautājumu. Kongress pieņēma arī vairākus lēmumus, kas mobilizēja masas turpmākajai cīņai un apstiprināja pamatnoteikumus Sarkanās Armijas izveidošanai. Kongresā izvērtās draudzīga, lietišķa kritika, un tas noritēja pacilatā atmosfērā, visiem dalībniekiem parādot lielu aktivitāti.

STARPTAUTISKĀS KONTRREVOLUCIJAS KARAGĀJIENS PRET PADOMJU LATVIJU

Pieaugošais revolucionarās kustības vilnis, kas skāra arī Rietumeiropu, nopietni uztrauca ārzemju imperialistus. Padomju Krievijas panākumi pilsoņu karā un šī apstākļa milzīgā revolucionizējošā ietekme uz starptautisko proletariatu izraisīja ār-

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 50. lpp.

zemju imperialistu aprindās stipru sašutumu. Tie redzēja, ka viņu plāni par Krievijas revolūcijas apspiešanu sabrūk. Antantes imperialisti nepavisam nedomāja atteikties no saviem agresīvajiem plāniem, bet padarīja «krievu jautājumu» par savas starptautiskās politikas centrālo jautājumu. Janvarī Parīzes miera konferencē jautājums par miera līgumu ar Vāciju tika noņemts no apspriežu dienas kārtības un tā vietā uzņemts «krievu jautājums». Antantes pārstāvji izteicās par steidzīgu spēku mobilizāciju. Sevišķu uzmanību viņi pievērsa Baltijai. Kā jau norādījām, Baltija pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa — tās tuvums Rietumeiropai un tajā pašā laikā arī Petrogradai, šai revolūcijas sirdij, — ar savām pirmšķirīgajām jūras ostām bija visai parocīga vieta placdarma radīšanai militāram iebrukumam Padomju Krievijā. Tādēļ Sarkanās Armijas virzīšanās uz priekšu Baltijā izraisīja ārzemju imperialistu lielu niknumu. 1919. gada 4. janvarī amerikāņu laikraksts «New York Times» rakstīja, ka ASV, Anglija un Francija iesniegušas Vācijas armijas virspavēlniekam ultimātu, lai vācu karaspēks ne tikai atvairītu tālāko Sarkanās Armijas uzbrukumu, bet ieņemtu no jauna dažas pilsētas Baltijā. Tomēr attejušais un sairstošais Vācijas karaspēks vairs jau nebija spējīgs izpildīt Antantes pavēli. Savas karaspēka daļas Antante nesūtīja uz Baltiju, jo baidījās no to saindēšanās ar boļševismu, jo vairāk tādēļ, ka franču un angļu karaspēku daļās arvien vairāk pastiprinājās revolucionārs noskaņojums. Pēc Čerčila liecības, jau 1918. gada sākumā tikai vienas nedēļas laikā Lielbritānijas kara ministrija saņēma no dažādām vietām vairāk nekā 30 ziņojumu par nekārtībām angļu karaspēka daļās.¹ 1919. gada sākumā Parīzē un Londonā notika strādnieku protesta mītiņi un izvērtās streiku cīņa. Viss tas uztrauca Antantes valdības un aturēja tās no sava karaspēka sūtīšanas uz Baltiju. Nepaļaudamās uz saviem spēkiem, Antante sāka organizēt kombinētu uzbrukumu Baltijai un līdz ar to arī Padomju Krievijai. Tā iesaistīja šajā pasākumā Vāciju un vervēja Skandināvijas valstis baltgvardu bandas cīņai ar boļševikiem, sūtīja igauņu, krievu un latviešu baltgvardiem bruņojumu, apģērbu un municiju. Uz amerikāņu lielrūpnieka, nākamā ASV prezidenta H. Huvera priekšlikuma amerikāņu un angļu imperialisti intervencijas organizēšanai Baltijā piešķīra 10 milj. mārciņas sterliņu.² Intervencijas sagatavošanai Baltijā Antantes lielvalstis nodibināja īpašu komiteju ar Huveru priekšgalā.

Antantes imperialisti, rēķinādamies ar pieaugošo revolucionāro kustību pašu zemēs un dziļo līdzjūtību, kādu baudīja Pa-

¹ V. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija, Maskavā, 1932., 49. lpp.

² История Эстонской ССР. Таллин 1952, 352. lpp.

domju Krievija visas pasaules darbaļaudis, maskēja savu agresīvo rīcību pret Padomju Krieviju un Baltiju, iztēlodami savus pasākumus par «kārtības uzturēšanas» akcijām, par palīdzības sniegšanu krievu un Baltijas tautām.

Kas attiecas uz Vāciju, tad tā pati bija ieinteresēta karagājienā uz Baltiju un Padomju Krieviju. Tā nespēja samierināties ar domu, ka tai jāzaudē Baltija, un tādēļ ar lielu gandarījumu pieņēma Antantes priekšlikumu piedalīties militārā intervencijā. Ar Antantes piekrišanu Vācija sāka formēt savā teritorijā iebrukumam Baltijā tā saukto Ziemeļu armiju. Plaši tika izvēsta brīvprātīgo vervēšana, kādam nolūkam nodibināja īpašu ar Kara ministriju saistītu biroju «Baltenland» ar nodaļām daudzās pilsētās: Berlīnē, Breslavā, Dancigā, Drezdenē, Libekā, Minchenē, Štutgartē u. c. Ziemeļu armijas štabs novietojās Austrumprūsijā, Bartenšteinas pilsētā. Vācijas labā spārņa prese attīstīja plašu aģitācijas kampaņu brīvprātīgo vervēšanai Ziemeļu armijai. Tiem, kas pierakstījās Ziemeļu armijā, tika apsolīts augsts atalgojums — trīs četras reizes augstāks par parasto zaldātu algu. Tajā pašā laikā Vācijas presē plaši izplatīja Ulmaņa valdības solījumu visiem vācu zaldātiem, kas piedalīsies karā pret Padomju Latviju, piešķirt Latvijas pilsoņu tiesības un tiesības saņemt zemi. Pēc būtības tas nozīmēja Latvijas kolonizāciju.

Tomēr jaunu karaspēka daļu saformēšanai bija vajadzīgs zināms laiks, bet starptautiskās revolucionārās kustības viļņa pieaugums un Sarkanās Armijas panākumi turpināja uztraukt Antanti. Laika iegūšanai Antantes imperialisti mēģināja apturēt Sarkanās Armijas virzīšanos uz priekšu diplomatiskiem līdzekļiem. Laida darbā priekšlikumu sasaukt miera konferenci Prinču salās.¹ ASV prezidents Vilsons un Anglijas premjerministrs Loids Džordžs 1919. gada janvārī Parīzē desmit valstu padomes sēdē uzstājās ar priekšlikumu sākt ar boļševikiem miera sarunas. Desmit valstu padome piekrita šim priekšlikumam. Uz šo konferenci uzaicināja visu Krievijā esošo politisko un militāro grupējumu pārstāvjus; tika arī uzaicināti Baltijas buržuazisko marionetu valdību pārstāvji. Kā priekšnoteikumu konferences saaukšanai Antante izvirzīja prasību pārtraukt karadarbību. Konferences mērķis bija skaidri redzams — apstādināt Sarkanās Armijas virzīšanos uz priekšu, iegūt laiku kontrevolucionāro spēku organizēšanai un, pieaicinot konferencē dažādus baltgvardu politisko un militāro grupējumu pārstāvjus, mēģināt diplomātiskā ceļā panākt Padomju Krievijas sadalīšanu.

Padomju valdība uzminēja Antantes nodomus un atteicās no karadarbības pārtraukšanas. Bet, palīdzīga uzticīga miermīli-

¹ Diplomātijas vēsture, III d., Rīgā, LVI, 1948., 61. lpp.

gajai politikai, tā piekrita ņemt dalību konferencē. Kad Antante redzēja, ka tās plāns nav izdevies, tā atteicās no konferences sasaukšanas.

Nodarbodamies ar demagoģisku frazeoloģiju par mieru, Antantes imperialisti tajā pašā laikā uzdeva paātrināt baltgvardu daļu organizēšanu, lai iebruktu Baltijā, un tās karakuģi turpināja apšaudīt Baltijas pilsētas. Laikraksts «Cīņa» rakstīja: «Šie miermīlīgie plēsoņas uzaicina Padomju Krieviju uz miera sarunām. Tas netraucē viņu jūras kuģus apšaudīt Baltijas pilsētas un apgādāt tās buržuaziskās armijas ar ieročiem, lādiņiem, lielgabaliem, apģērbu un kapitalu.»¹

Ulmaņa buržuaziskā valdība aktīvi piedalījās Antantes militārajos pasākumos Baltijas okupēšanā. Pirms Sarkanā Armija ieņēma Rīgu tā atstāja pilsētu un pārcēlās uz Liepāju, kur pilnīgi pārgāja Antantes apgādniecībā. Buržuaziskai valdībai savas armijas nebija. Trīs rotas, kas sastādījās no budžu dēļiem un latviešu studentiem-korporeļiem, kopā ar valdību aizbēga uz Liepāju. Ieradusies Liepājā, Ulmaņa valdība atkal griezās pie Viņiga ar prasību, lai tas lūgtu Vācijas valdību sniegt militāru palīdzību. «Liepājā, — raksta Viņigs, — mani atkal apstāja i Baltijas vācieši, i latvieši, i konservatīvie, i demokrāti, i socialisti ar lūgumu griezties vēlreiz pie Vācijas valdības un izklapatāt no tās militāro palīdzību... Tagad latviešu valdība bija ar mieru turpināt nopietnas sarunas par ātru vācu zaldātu izvietojšanu Latvijā, piešķirot tiem zemi un pilsoņu tiesības.»²

Kopā ar buržuazisko valdību uz Liepāju aizbēga arī meņševiku līderi — Skujenieks, Cielēns, Menderis u. c., kas ietilpa Ulmaņa Tautas padomes sastāvā. Liepājā meņševiki aktīvi piedalījās brīvprātīgo vervēšanā militārajam karagājienam uz Padomju Latviju un atrunāja Liepājas strādniekus no cīņas pret okupantiem un buržuaziju.

Ulmaņa buržuaziskā valdība, kas, kā jau agrāk bija norādīts, balstījās tikai uz vācu okupācijas karaspēka durkliem un eksistēja no ārzemju interventu naudas līdzekļiem, 29. janvārī saņēma no Vācijas jaunu aizdevumu — vairāk nekā miljons marku. Tajā pašā laikā Ulmaņa valdība griezās pēc palīdzības arī pie citām valstīm.

8. janvārī tā nolēma sūtīt uz ārzemēm vairākus ministrus. 14. janvārī Liepājas laikrakstā «Ziņotājs» bija ievietots Ulmaņa paziņojums, ka viņš valdības delegācijas priekšgalā dodas uz neitrālām valstīm, lai ievadītu sarunas ar Antantes valdībām un lūgtu viņu oficiālos diplomātiskos pārstāvjus palīdzēt ar kara-

¹ «Cīņa», 1919., 41.

² A. Winnig, Am Ausgang der deutschen Ostpolitik, Berlin, 1921 38. lpp.

spēku, bruņojumu, pārtiku u. c.¹ Ulmanis, Goldmanis un Paegle aizbrauca uz Kopenhagenu, Čakste un Zemgals — uz Stokholmu, kur lūdza Antantes valstu valdību pārstāvjus, lai Antantes valstis sūtītu uz Liepāju sabiedroto karaspēku un lai ļautu vervēt karaspēku arī citās valstīs. Liepājas pilsētā un Liepājas rajonā Ulmaņa valdībai nebija nekādas autoritātes starp iedzīvotājiem. Tā nevarēja saformēt kaut cik ievērojamas karaspēka daļas, kaut arī Antantes valdības to regulāri apgādāja ar apbruņojumu un lieliem municijas krājumiem. Iedzīvotāji ignorēja valdības mobilizācijas pavēles, neieradās mobilizācijas punktos vai arī ieradās tur ļoti niecīgā skaitā. 1919. gada martā Ulmaņa valdībai Kurzemes frontē bija tikai ap 400 vīru liels karaspēks. Tie ietilpa Baltijas vācu landesvera sastāvā, kurā tajā laikā bija jau vairāk nekā 3 tūkst. cilvēku.

Piedzīvojuši neveiksmi ar baltgvardu daļu formēšanu Liepājas rajonā, Ulmaņa valdība ar Antantes atļauju sāka vervēt baltgvardu brīvprātīgos Zviedrijā. Par atļauju vervēt brīvprātīgos Ulmaņa valdība apsoliya pārdot zviedru tirgotājiem Latvijas mežus. Ulmaņa valdība griezās arī pie Igaunijas valdības, lai tā atļautu no igauņu baltgvardiem ieņemtajos Latvijas pagastos izdarīt mobilizāciju un organizētu Igaunijas armijas sastāvā latviešu baltgvardu daļas. Par atļauju izdarīt mobilizāciju Latvijas pagastos Ulmaņa valdība apsoliya atdot Igaunijai vairākus mežiem bagātus pagastus.

1918. gada beigās sakarā ar Sarkanās Armijas sekmīgajām operācijām un Igaunijas proletariāta neatslābstošo revolucionāro cīņu Igaunijas teritorijas lielākajā daļā bija nodibinājusies padomju vara. Bet Igaunijas buržuazijai ar angļu eskadras palīdzību izdevās noturēt Tallinu ar tās jūras ostu un apkārtējo teritoriju. Te nostiprinājās Igaunijas buržuazija. Antantes imperālisti šo teritoriju pārvērtā militarā placdarmā uzbrukumam Padomju Igaunijai, Padomju Latvijai un Petrogradai. Militarās intervencijas sagatavošanu sākumā vadīja angļu admirālis Sinklers, bet vēlāk Antantes militarā misija ar ģenerāli Gofu priekšgalā. Zem Igaunijas nacionalās buržuazijas izkārtnes angļu-amerikāņu imperālisti vervēja Zviedrijā, Somijā un Dānijā brīvprātīgos un sūtīja tos uz Igauniju. Baltīgaunijas valdībai izdevās no pilsētu un lauku buržuazijas dēliem, kā arī no vācu un krievu baltgvardiem, saformēt karaspēka daļas. Kopā ar baltgvardiem, kuri ieradās no Skandināvijas zemēm, viņiem pēc sīvas cīņas izdevās noņņaut padomju varu Igaunijā. Janvara otrā pusē igauņu baltgvardi sāka jau uzbrukumu Sarkanajai Armijai Padomju Latvijā.

¹ «Cīņa», 1919., 15.

Ulmaņa buržuaziskā valdība uzturēja sakarus ar Igaunijas valdību, vienojās par kombinētām operācijām pret Padomju Latvijas Sarkanu Armiju. Ar Igaunijas valdības palīdzību Ulmanim izdevās ar piespiestas mobilizācijas palīdzību radīt igauņu ieņemtajos Latvijas pagastos vienu kājnieku pulku, kuru steidzīgi nosūtīja uz fronti.

Šajā laikā no Vācijas sāka pienākt Liepājā savervētie baltgvardi, tika komplektēta kontrrevolucionārā Ziemeļu armija. Ziemeļu armijā ietilpa 6., 3. un 10. rezerves korpuss. 6. rezerves korpusu novietoja Liepājā un tās apkārtnē, un tas bija paredzēts iebrukumam Padomju Latvijā, 3. korpuss bija paredzēts iebrukumam Padomju Lietuvā, bet 10. korpuss tika novietots uz Polijas robežas, un tā štabs atradās Grodņā.

6. korpusa priekšgalā atradās ģenerālis fon der Golcs, kas pirms tam bija apspiedis revolūciju Somijā. Korpusā ietilpa: Baltijas landesvers, «dzelzs divīzija», rezerves divīzija un Kurzemes brigade. Golca korpussam 16. martā, ieskaitot arī rezerves, bija 34 bataljoni un 12 kavalerijas eskadroni, kuros skaitījās pilnīgi kaujas spējīgi — 12—14 tūkst. kājnieku, 610 ložmetēju, 1150 kavaleristu, kā arī 8 lielgabali, korpusa uzturā pavisam bija 28 tūkst. cilvēku.¹

Daļu karaspēka vācieši bija spiesti turēt Liepājā, jo stāvoklis Liepājā vāciešiem bija visai saspilēts. Liepājas un tās apkārtnējo rajonu iedzīvotāji bija revolucionāri noskaņoti, tie tikai gaidīja Sarkanās Armijas tuvošanos, lai sāktu sacelšanos. It īpaši janvarī, kad Liepājā vācu karaspēka nebija tik daudz kā vēlāk, okupanti un latviešu buržuazija ar tās valdību pārdzīvoja visai nemierīgus brīžus. Liepājas Strādnieku deputātu padomē tanī laikā vairākumā bija boļševiki, un LSD Liepājas organizācija turpināja piekopt aktīvu revolucionāru propagandu iedzīvotāju un vācu karaspēka vidū. Pēdējā disciplina atslāba, vācu zaldāti nepavisam nedomāja par uzbrukumu. Baidīdamies no sacelšanās, okupācijas varas organi turēja Liepājas ostā dežurējošus kuģus, ar kuriem Liepājas strādnieku sacelšanās un uzvaras gadījumā varētu aizbēgt uz Vāciju.

Tajā pašā laikā okupanti un Ulmaņa valdība izlietoja visus piesardzības līdzekļus, lai novērstu bruņoto sacelšanos; notika strādnieku aresti, tika aizliegtas un izklīdinātas strādnieku sapulces, bet meņševiki atrunāja strādniekus no aktīvas cīņas. Pilsētu un lauku strādnieku vajāšanā sevišķi izcēlās Ulmaņa valdības nodibinātā budžu un vietējās buržuazijas dēlu teroristiskā organizācija aizsargi. Kaut arī sākumā tajā nebija

¹ V. Strauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija, Maskavā, 1932., 68. lpp.

daudz locekļu, taču izrēķināšanās ziņā ar darbaļaudīm, kas simpatizēja boļševikiem, tie neatpalika no Baltijas vācu landesvera bandām.

Ulmanis lietoja ne tikai teroru, bet neskopojās arī ar solījumiem. Viņš apsoliya latviešu bezzemniekiem zemi, radīt šim nolūkam valsts zemes fondu, iznomāt neapstrādātās zemes platības bezzemniekiem utt. LSD Liepājas organizācija atmaskoja šos Ulmaņa valdības manevrus, kuru nolūks bija novirzīt darbaļaužu uzmanību no saviem tiešajiem šķiras uzdevumiem. Martā Liepājas strādnieki, nesagaidījuši Sarkanās Armijas atnākšanu, uzbruka stacijai nolūkā to sagrābt savās rokās un izvērst sacelšanos visā pilsētā. Tomēr vācu bruņotais vilciens piespieda Liepājas strādniekus atkāpties.

Generalis Golcs, kas februāra sākumā bija Liepājā, uzskatīja par savu pirmo pienākumu izklīdināt vācu karaspēka 6. korpusa Zaldātu deputātu padomes. Golcs bija galīgs reakcionārs, nīkns demokrātijas pretinieks, kas loloja cerības par imperialistiskās Vācijas varenības atjaunošanu. Viņš labprāt stājās pie Baltijas okupācijas plāna realizēšanas. Februārī un martā no Vācijas Baltijā ieradās arvien vairāk karaspēka un Golcs, papildinājis 6. korpusu ar svaigiem spēkiem, gatavojās asiņainam karagājienam uz Padomju Latviju. Sakautie okupanti, Baltijas baroni un latviešu buržuāzija negribēja padoties un mobilizēja spēkus vēl asiņainākam pilsoņu karam.

Tā Antantes imperialistu tiešajā vadībā tika no vācu armijas paliekām Liepājā, vācu baltgvardiem, Baltijas landesvera un daļēji no lietuviešu un latviešu baltgvardiem radīta Ziemeļu armija.

Baltijas ziemeļaustrumu daļā, Igaunijas teritorijā Antantes imperialisti organizēja no igauņu, zviedru, somu un latviešu baltgvardiem armiju, kuras skaits pārsniedza 20 tūkst. cilvēku. 1919. gada 26. februārī «Cīņa» rakstīja: «Somijas buržuāzija sūta savus spēkus palīgā Igaunijas buržuāziskai valdībai; Zviedrijā tiek vervēti brīvprātīgie sūtīšanai uz Igauniju cīņā ar Latvijas un Krievijas Padomju Republiku; Dānijā un revolūcijas liesmās degošā Vācijā par fabrikantu un bankieru kapitalu tiek pirktas brīvprātīgo bandas transportēšanai uz šejieni revolucionārās kustības apspiešanai. Un aiz visa šā kontrrevolucionārā midzeņa stāv galvenais viņu atspāids un balstītājs — angļu-amerikāņu un franču imperialismus.»¹

Antantes imperialisti, gatavodami asiņaino karagājienus uz Baltiju, sūtīja savus militāros instruktorus un misijas intervencijas sagatavošanai un realizēšanai. ASV atsūtīja savu misiju ar pulkvežiem Cerviku un Grīnu priekšgalā, Anglija savu — ar

¹ «Cīņa», 1919., 41.

generāli Gofu priekšgalā. Anglija nosūtīja vēl arī ekonomisku misiju ar pulkvedi Tallentu priekšgalā. Liepāju apmeklēja arī tā sauktā amerikāņu palīdzības organizācija (ARA), ko vadīja reaktors Huvers. ARA misijas sastāvā Latvijā bija 55 cilvēki, un tās priekšgalā atradās pulkvedis Remns. Vācu karaspēka 6. korpuss un Ulmaņa buržuaziskā valdība saņēma no ARA bagātīgos apmēros palīdzību pārtikas produktu veidā. Vēlāk Antantes imperialisti nodibināja Latvijā vēl vairākas citas reakcionaras organizācijas, kā «Amerikāņu Krusts», «Ziemeļamerikāņu jaunatnes savienība», vairākās Latvijas pilsētās — Rēzeknē, Daugavpilī, Zilupē — pat amerikāņu klubus.

Tuvojoties pavasarim, Ziemeļu armija sāka uzbrukumu Padomju Baltijai. 3. rezerves korpuss virzījās uz Padomju Lietuvu, bet 6. — uz Padomju Latviju. Pēc sīvām kaujām 3. martā vācu karaspēkam izdevās ieņemt Ventspils—Talsu rajonu. Sarkanā Armija, kas bez atpūtas bija atradusies vairākus mēnešus frontēs un ilgstošajās kaujās bija pagurusi, nespēja izturēt pretinieka pārsvarā esošo svaigo spēku uzbrukumu, tādēļ tā ar kaujām atkāpās. Vāciešu rokās krita 10. martā Saldus, 15. martā — Tukums, bet 19. martā — Jelgava. Maskavas Strādnieku un sarkanarmiešu deputātu padomes plenuma ārkārtējā sēdē 1919. gada 3. aprīlī V. I. Leņins teica: «Tagad vācieši virzās uz Daugavpili, lai atgrieztu Rīgu. No ziemeļiem viņiem palīdz igauņu baltgvardi par naudu, ko sūta Anglija, ar brīvprātīgiem, kurus sūta zviedri un dāņi, kurus caur un cauri uzpirkuši Anglijas, Francijas un Amerikas miljardieri. Viņi rīkojas pēc mums pilnīgi skaidra, vienota plāna, izmantotami to apstākļi, ka Vācijā viņi ar asiņainu apspiešanu novājinājuši spartakiešu un revolucionāru kustību. Un, kaut arī viņi jūt, ka tik tikko elpo, viņi tomēr atzinuši momentu par pietiekoši izdevīgu, lai to izmantotu, lai nosūtītu Hindenburgam daļu karaspēka un no rietumiem pastiprinātu uzbrukumu saplosītajai un izmocītajai Latvijai un apdraudētu mūs.»¹

Vāciešiem virzoties uz priekšu Kurzemē, tie mežonīgi izrēķinājās ar vietējiem iedzīvotājiem. Bez kādas izmeklēšanas viņi bieži vien apšāva veselas ģimenes, ja kāds no ģimenes locekļiem bija strādājis padomju iestādēs. Sāva vecīšus, sievietes, bērnus, un bija pat gadījumi, kad baltgvardi sarkanarmiešus un padomju darbiniekus dzīvus sadedzināja. Dokumenti liecina, ka pat 1905.—1907. gada soda ekspedīciju zvērības nobāl, salīdzinot ar tām mežonībām, ko pastrādāja landesvers un citas Golca korpasa bandas, kas iebruka Padomju Latvijā. Tajā pašā laikā vācu karaspēks lietoja arī mežonīgas karošanas metodes: lietoja

¹ V. I. Leņins, Raksti, 29. sēj., 223.—224. lpp.

gāzes, no kreiseriem apšaudīja mierīgos jūras piekrastes iedzīvotājus.¹ Ziemeļu frontē jau janvāra mēnesī sākās igauņu baltgvardu uzbrukums pret Padomju Latvijas Sarkanā Armiju. Martā tiem izdevās ieņemt vairākus rajonus Vidzemē, kas pasliktināja mūsu stāvokli frontē un dezorganizēja aizmugures darbu. Sāka pacelt galvu arī iekšējā kontrrevolūcija. Rīgā un citās vietās palikusī buržuāzija un budži, tāpat palikušie nedaudzie vācu baroni un ierēdņi, bijušie policisti un baltgvardi, sākoties Golca korpasa uzbrukumam frontē, pastiprināja kontrrevolucionāro darbību. Latviešu tauta, tās valdība un armija nokļuva visai grūtā stāvoklī.

LATVIEŠU TAUTAS CIŅA PRET KONTRREVOLUCIJU

Padomju Latvijas Sarkanā Armija, kā jau norādījām, marta otrā pusē pārdzīvoja grūtas dienas. Stāvokli pasliktināja mūsu neveiksmes Vidzemes frontē Alūksnes rajonā. Šajā rajonā mūsu strēlnieki 17. martā sāka uzbrukumu, bet tas beidzās ar mūsu frontes pārrāvumu. 2. latviešu divīzijas 2. brigāde atkāpās uz Alūksni, un Vecgulbenes dzelzceļa mezgls kļuva pretinieka apdraudēts.

Kļuva redzams, ka pretinieks mēģināja ar kombinētiem triecieniem Kurzemes un Vidzemes frontēs ielenkt mūsu armiju, aizejot tai dziļā aizmugurē. Marta beigās un aprīļa sākumā sākās pavasara atkusnis, kas uz laiku apturēja nopietnākas kara operācijas. Šis klusuma brīdis deva iespēju sagatavot un pārgrupēt mūsu spēkus turpmākajām kaujām.²

Armijas štābā pēc Jelgavas krišanas noskaņojums bija pesimistisks. Par to jūlija mēnesī P. Stučka rakstīja: «Jau marta beigās pēc Jelgavas krišanas mūsu armijas štābs izstrādāja projektu par Rīgas atstāšanu bez kaujas un par mūsu karaspēka atvilkšanu apmēram uz tagadējām pozīcijām. Ievērojot jautājuma svarīgumu, Rīgā tomēr tika sasaukta sevišķa sanāksme ar valdības locekļu piedalīšanos, un tā politisku apsvērumu dēļ Rīgas atdošanu bez kaujas noraidīja.»³ P. Bērziņš savās atmiņās arī norāda, ka pēc tam, kad 26. martā no Daugavpils atbrauca Kara padomes priekšsēdētājs Daniševskis un armijas komandieris Slavens, notika neliela sanāksme, kurā piedalījās valdības locekļi un daži militārie darbinieki. Sanāksme nolēma aktīvi aiz-

¹ «Известия ВЦИК», 10 мая 1919 г.

² «Latvju revolucionārais strēlnieks», II, Maskavā, 1935., 145.—146. lpp.

³ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 174. lpp.

stāvēt Rīgu. Tika nomainīts Rīgas frontes komandieris Avens, kurš uzskatīja, ka Rīga jāatdod bez kaujas, un viņa vietā iecēla Manguli.¹

Tajā pašā laikā valdība stājās pie jaunu karaspēka daļu formēšanas. Tika izsludināta četru gadu gājumu mobilizācija, bet ražotāju savienības deva divus strādnieku pulkus. Marta beigās organizēja komunistu bataljonu, kurā bija 257 cilvēki.² Aprīļa sākumā visi komunisti skaitījās par mobilizētiem un tos varēja atbrīvot no mobilizācijas tikai ar militaro iestāžu atļauju. LKP Rīgas organizācija atbrīvoja garnizona karaspēka daļas no pilsētas apsardzības, dodot tiem iespēju braukt uz fronti, un uzņēmās pati pilsētas iekšējo apsardzību. Padomju valdība darīja visu iespējamo, lai apgādātu armiju ar apģērbu, apaviem, veļu, bet galvenokārt ar pārtikas produktiem, it sevišķi tā rūpējās par tām daļām, kuru militārie apgādes organi netika galā ar savu darbu.³

No Latvijas iedzīvotājiem vāca apģērbu armijai. Valmieras Padomes izpildkomiteja Sarkanās Armijas vajadzībām savāca 2092 linu krekļus, 1479 linu apakšbikses, 2212 vilnas dūraiņus, 1955 pārus vilnas zeķu, 2454 dvieļus u. c.⁴

Komunistiskā partija un Latvijas Padomju valdība neslēpa no tautas māsām stāvokļa nopietnību, interventu cenšanos no jauna paverdzināt latviešu tautu. LKP plaši apgaismoja starptautisko stāvokli, it īpaši Vācijas un Ungārijas proletariāta cīņas, un aicināja tautu nosargāt savu brīvību un neatkarību.

Darbaļaužu masas parādīja kvēlu milestību pret savu Padomju dzimteni. Rīgas strādnieki, kuri reizēm dienām ilgi nebija saņēmuši ne gabala maizes, bieži krita nesamaņā, bet tomēr turpināja strādāt, lai apgādātu armiju ar nepieciešamo bruņojumu un municiju. Frontēs sarkanarmieši un partizāni parādīja nepieredzētu drošsirdību un varonību cīņā ar pārākajiem pretinieka spēkiem. Jau janvarī un februārī Kuldīgas partizāni varonīgi cīnījās ar landesvera daļām; janvarī Kuldīga divas reizes gāja no rokas rokā. Bet 13. janvarī Kuldīgu aplenca Baltijas landesvera karaspēks, kopskaitā 760 cilvēku, bruņoti lielgabaliem un ložmetējiem. Kuldīgā bija tikai ap 150--170 partizānu, citu karaspēka vienību nebija. Baltgvardi uzaicināja partizānus padoties, bet partizāni priekšlikumu noraidīja, un militāri neapmācītie lauku kalpi, kas bija bruņojušies tikai vecas sistēmas šautenēm un kam nebija vairāk par 15 patronām, drošsirdīgi devās uzbrukumā un krita no ložmetēju un šrapneļu uguns. No 150 līdz 170 partizāniem caur pretinieka aplenkumu izdevās izlauzties tikai 10 par-

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 85.—86. lpp.

² Turpat, 139. lpp.

³ «Cīņa», 1919., 107.

⁴ LPSR CVA, 14. f., 1. ap., 16. l., 170.—173. lapa.

tizaņiem. Ievainotos un sagūstītos partizaņus Kuldīgas katoļu mācītājs apslacīja ar «svēto» ūdeni, pēc tam tos landesveristi kādā sētā zvēriski nogalināja.¹

Neskatoties uz pretinieka tiklab skaitlisko, kā arī lielo pārsvaru apbruņojuma ziņā pār partizaņiem, kaujas laikā, kā izteicās paši baltgvardi, bija brīži, kad viņu stāvoklis kļuva visai kritisks.

Arī Vidzemes frontē latviešu strēlnieki un partizaņu nodaļas varonīgi aizstāvēja katru zemes pēdu no Antantes imperialistu spēkiem. Tā no 3. brigades komandiera Šteina 1919. gada 27. februara ziņojuma Padomju Latvijas 1. strēlnieku divīzijas priekšniekam redzams, ka pretinieks februara vidū pārgājis uzbrukumā un savus galvenos triecienus virzījis no Rūjienas uz Valmieru, tad uz Limbažiem un no Dreimaņu ciema uz Ainažiem un Salacgrīvu. Tā kā pretinieka spēki skaitliskā ziņā daudzkārt pārsniedza mūsu spēkus, tad viņiem izdevās dažus kilometrus atspiest 7. pulka 2. bataljonu un Valmieras brīvprātīgo bataljonu un ieņemt vairākas apdzīvotas vietas. Neskatoties uz mūsu kara spēka niecīgo skaitlisko sastāvu (ap 500 durkļu 80 kilometrus garā frontes joslā), visi zaldāti ar ārkārtīgu varonību un izturību aizstāvēja katru zemes pēdu un atkāpās tikai ļoti stipra pretinieka spiediena priekšā, kas prasīja no pretinieka milzīgus upurus; katrā mājā, katrā sētā baltie spiesti pamest desmitiem nogalināto, dažreiz tika iznīcinātas pat vairākas pretinieka nodaļas.

No sava vecākā kaujas biedra — 7. pulka — drošsirdībā un uzticībā daudz neatpalika arī Valmieras Padomju brīvprātīgo bataljons. Pateicoties tikai pēdējam, Valmieras rajons mazāk par citiem cieta no baltgvardu uzbrukumiem. 3. brigades komandieris Šteins nobeidza savu ziņojumu ar lūgumu apbalvot 7. latviešu strēlnieku pulku ar sarkano kaujas karogu par parādīto drošsirdību un varonību cīņā ar ienaidnieku, kas paralizēja pretinieku, deva iespēju pāriet pretuzbrukumā un nostiprināt fronti pulka darbības rajonā. Šteins lūdza ar sarkano kaujas karogu apbalvot arī Valmieras bataljonu.²

Baltgvardu februara uzbrukums Vidzemes frontē, kā tas redzams no Valmieras Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas pārskata par februara mēnesi, radīja nepieciešamību evakuēt Valmieras pilsētu, jo baltgvardi atradās tikai ap 25 km no pilsētas. Neraugoties uz lielajām grūtībām, evakuāciju izdevās veikt ātri un labi; pēc tam, kad atguva Mazsalacu un Ainažus, visus piefrontes pagastus varēja nostādīt pilnā kaujas ga-

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 46. lpp.

² Turpat, 52.—53. lpp.

Darbaļaužu 1. Maija svētku demonstrācija Rīgā 1919. gadā.

tavībā. Pagastos organizējās pašaizsardzības nodaļas, kas apbruņojās ar ieročiem, ko strādnieki bija noslēpuši vācu okupācijas laikā. Vecsalacas pagastā noorganizējās pašaizsardzības nodaļa no apkārtējo pagastu miličiem un strādniekiem, Talsu pagastā — nodaļa 60 cilvēku sastāvā, Dīriņu — 40, Ramkas — 150. Ozolu pagasts deva 7. strēlnieku pulkam ap 50 jaunu zaldātu. Šīs nodaļas atradās pastāvīgā kaujas gatavībā un tām bija ievērojama loma frontes aizsardzībā pret baltgvardiem. Vēlāk šīs nodaļas daļēji iekļāvās Sarkanās Armijas sastāvā.

Arī vietējie iedzīvotāji izturējās ļoti apzinīgi. Apbruņojušies ar visu, kas gadījās pie rokas, darbaļaudis devās cīņā pret baltgvardiem.¹

Aprīlī Vidzemes frontē stāvoklis uzlabojās. Sarkanā Armija ieņēma visu rajonu līdz Rūjienai un 25. aprīlī tika ieņemts arī pats Rūjienas miestiņš.² Tajā laikā viena no piespiedu kārtā mobilizētajām baltgauņu karaspēka daļām ar komandieri priekšgalā, pacēlušī sarkano karogu, pārnāca Sarkanās Armijas pusē. P. Stučka rakstīja: «No visas sirds mēs viņus apsveicam savā pusē. Un pirmās maija dienās cīņas svētkos viņi ies mūsu rindās pa Rīgas ielām. Pirmie un, mēs ceram, ne pēdējie.»³

¹ LPSR CVA, 47. f., 1. ap., 16. l., 170.—173. lapa.

² Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 160. lpp.

³ «Cīņa», 1919., 43.

Latviešu strēlnieku 1. Maija svētku demonstrācija Rīgā
1919. gadā.

Pirmā Maija svētki 1919. gadā Latvijā, tāpat kā visā Padomju Krievijā, noritēja zem lozunga turpināt cīņu ar starptautisko un iekšējo kontrrevolūciju. Pirmo Maiju Latvijā svinēja visa latviešu tauta, un svētki noritēja pacilātā noskaņojumā visās pilsētās, tāpat arī uz laukiem notika strādnieku, kalpotāju un zemnieku masu demonstrācijas, karaspēka daļu parādes, masu mītiņi un koncerti. Pilsētas un miestī, pagastu Padomes un zemnieku nami bija izgreznoti vītnēm, sarkaniem karogiem un ģīmetnēm.

Līdz ar kontrrevolucionārās armijas aktivizēšanos frontē aktivizējās arī vietējā kontrrevolūcija. Daudzi uzņēmēji, kuru fabrikas un rūpnīcas bija pakļautas nacionalizācijai, apzināti bojāja uzņēmumus, iekārtu, izsaimniekoja izejvielas, noslēpa uzņēmumu grāmatas, kapitalus utt. Tajā pašā laikā buržuāzija iepirka par spekulatīvām cenām produktus un ar nolūku slēpa tos vai sabojāja, lai tikai tie nenonāktu Padomju pārtikas sagādes organu rokās iedzīvotāju apgādei. Turīgākā Rīgas buržuāzijas daļa neuzskatīja pat par vajadzīgu sniegt ziņas Padomju nodokļu nodaļai par saviem kapitāliem, ienākumiem, par savu kustamo un nekustamo mantu. Buržuāzija sabotēja Rīgas pilsētas Strādnieku deputātu padomes lēmumu par apgērbu un apavu vākšanu armijas vajadzībām, apliekot ar apgērbu un apavu nodevu turīgākos pilsoņus. Buržuāzija atteicās dot jebko Sarka-

Latviešu strēlnieku un bruņoto spēku 1. Maija parāde Rīgā 1919. gadā.

nās Armijas vajadzībām.¹ Arī daļa buržuazisko ierēdņu, kas palika kā kalpotāji padomju iestādēs, nodarbojās ar slepenu sabotažu.

Aprīlī, izmantodami pārtikas krīzi, budži un dažādi marodieri iedzīvojās, spekulēdami ar pārtikas produktiem, slepeni pārdodami par augstām cenām normētos produktus — miltus, sviestu, putraimus. Budži pārdeva produktus tikai tiem, kas varēja maksāt cara naudā vai ar rūpniecības precēm.

Budži, lielo lauku māju īpašnieki, uzstājās kā nikni padomju varas pretinieki, it īpaši tajos pagastos, kur tiem vai viņu dēļiem, vai arī viņu rokas puišiem izdevās ielavīties Padomēs. Tā tas, piemēram, bija Cēsu apriņķa Baižkalna, Brantu un Kārļu pagastos. Tādas Padomes pajūgu klausās norīkoja tikai sīkos zemniekus un zirgus frontes vajadzībām mobilizēja no vidējiem un sīkajiem zemniekiem. No apriņķu izpildkomiteju politisko emisaru, kas darbojas atsevišķos pagastos, pārskatiem redzams, kā vairākas pagastu Padomes, kur nebija komunistu un kur ielavījās budži vai viņu rokaspuīši, bieži uzstājās pret komunistiem, nepildīja valdības pavēles par ieroču registrāciju, un vispār tur darbs veicās slikti. Cēsu apriņķa Brantu pagasta politiskais emisars D. Večers 19. maijā ziņoja Cēsu Padomes

¹ Sk. «Cīņa», 1919., 43.

politiskajai nodaļai, ka 18. maijā pagasta kopsapulcē vairākumā ieradušies saimnieki un sapulce noritējusi ļoti trokšņaini. Grupa noorganizējušos saimnieku dezorganizējuši sapulci un diskreditējuši atbildīgus partijas darbiniekus.¹

No materiāliem redzams, ka Ilūkstes apriņķī daudzās pagastu Padomēs bija ielavijušies ne mazums budžu un viņu rokaspuišu, kas jauca Padomju darbu.

Padomju Latvijā palikušie kontrrevolucionāri no Baltijas baronu, buržuazijas un budžu aprindām izvērtā ļaunprātīgu kontrrevolucionāru aģitāciju un, lai sētu masās paniku, izplatīja visādas provokatoriskas baumas. Tika arī mēģināts organizēt kontrrevolucionāras sazvērestības. Padomju Latvijā netika radītas ārkārtējās komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotažu, kā tas bija Padomju Krievijā. Cīņai ar kontrrevolūciju tika nodibināta Padome, kurā iegāja Iekšlietu komisariāta, Kara komisariāta un justīcijas pārstāvji.² Uz vietām pie Padomēm nodibināja politiskās apakšnodaļas, kuru pabeigtās izmeklēšanas lietas tika nodotas Revolucionarajam tribunālam iztiesāšanai. Sekmīgai cīņai ar kontrrevolūciju uz vietām valdība 20. februārī atļāva apriņķu Padomju politiskajām apakšnodaļām formēt savas karaspēka nodaļas.

Politiskās apakšnodaļas Padomju Latvijā veica lielu darbu kontrrevolūcijas, spekulācijas un sabotažas apkarošanā; tās bija cieši saistītas ar darbaļaužu masām, kas tām ziņoja par kontrrevolucionāro elementu noziedzīgo rīcību.

Ņemot vērā Baltijas baronu naidīgo izturēšanos pret padomju varu un visu Latvijas darba tautu, Padomju Latvijas valdība 25. aprīlī lika priekšā visiem, kuri piederēja Baltijas muižniecības kārtai, septiņu dienu laikā reģistrēties vietējās Padomēs. Valdība norādīja, ka Latvijā varēs dzīvot tikai tie Baltijas baroni, kas atteiksies no savas muižnieku kārtas, darbos pierādīs savu lojalitāti pret padomju varu un ja tiem Latvijā atļaus palikt valdība. Visiem pārējiem Baltijas baroniem kopā ar viņu ģimenēm jāatstāj Latvija uz visiem laikiem. Pagaidām tos turēs koncentrācijas nometnēs kā ķīlniekus pret vācu junkuru un viņu bandu zvērībām un nīrgāšanos par strēlniekiem un mierīgajiem iedzīvotājiem. No ieslodzījuma koncentrācijas nometnēs atbrīvoti tikai nepilngadīgie, vecie un slimie, bet viņus izsūtīs, tiklīdz izbeigsies kara darbība un Padomju Latvijas valdība to atradīs par nepieciešamu.

¹ LPSR CVA, 14. f., 2. ap., 5. l., 231. lapa.

² П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 134. lpp.

Šo Padomju valdības lēmumu tauta uzņēma ar lielu apmierinājumu.

Kontrevolucionari nekautrējās savā noziedzīgajā darbībā ievilkt arī buržuazisko un pa daļai arī sīkburžuazijas skolu jaunatni. Jau 1917. gadā Latvijā nodibinājās buržuaziskās jaunatnes sporta organizācijas — skauti. 1918. gada rudenī Cēsis darbojās skautu grupa, kurā skaitījās ap 90 zēnu; tos vadīja mācītājs Maldonis. Buržuaziskā skautu jaunatnes organizācija, maskēdamās ar audzināšanas un sporta mērķiem, vēl 1919. gadā turpināja darboties Rīgā, Cēsis un vairākās citās Latvijas pilsētās. Šīs organizācijas bija noskaņotas pret padomju varu un revolucionāro strādnieku kustību. 1918. gadā Ulmaņa valdība piedāvāja viņiem ieročus.¹ 1919. gadā buržuazija izmantoja šīs organizācijas savā kontrrevolucionarajā darbā. Tādēļ Padomju valdība 1919. gadā likvidēja Latvijā zem viena vai otra nosaukuma darbojošās skautu organizācijas, bet tās daļēji turpināja strādāt nelegāli un palīdzēt buržuazijai kontrrevolucionarajā darbībā.

Kontrevolucionāru aģitāciju pret padomju varu Latvijā piekopa arī latviešu socialistu-revolucionāru grupa «Vperjod» («Uz priekšu»). Šī sīkburžuazisko intelektuāļu grupa, cenzdamās «iesist» sev politisku kapitalu, uzstājās ar demagoģisku Padomju aparāta trūkumu kritiku, pilnīgi pie tam noklusēdama padomju varas sasniegumus un socialistiskās celtniecības grūtības. Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildkomiteja 13. maijā paziņoja, ka no 15. līdz 30. maijam notiks Rīgas Padomes pārvēlēšanas. Socialisti-revolucionāri izlaida priekšvēlēšanu uzsaukumu, kurā sludināja sīkburžuazisko «sava kaktiņa, sava stūrīša zemes» lozungu, kā arī citus sīkburžuaziskus uzskatus.

Ap zemes jautājumu demagoģisku aģitāciju pret padomju varu izvērtā ne tikai socialisti-revolucionāri, bet arī latviešu kontrrevolucionārā buržuazija. Mēs jau norādījām, ka Liepājā Ulmanis, spekulēdams uz padomju varas pielaistām kļūdām agrarajā jautājumā, apsoliņa piešķirt bezzemniekiem zemi. Tajā pašā laikā Padomju Latvijas buržuazija un budži izvērtā trokšņainu aģitāciju pret padomju saimniecībām, dēvējot tās par komunām, kādas tās faktiski nebija. Savā kontrrevolucionarajā aģitācijā viņi izmantoja tos pārspilējumus, ko dažās vietās pielaida, organizējot padomju saimniecības. Šie pārspilējumi izpaudās neuzmanīgā pieejā dažiem sīkajiem bijušās muižas zemes nomniekiem, kuru zemes gabalus, organizējot padomju saimniecības, bija jāietver dibināmo padomju saimniecību kopējā zemes masīvā.²

¹ LPSR CVA, 14. f., 2. ap., 6. l., 227. lapa.

² «Cīņa», 1919., 98.

Atsevišķi nomnieki nebija ar mieru iestāties par strādniekiem padomju saimniecībās, un tādēļ viņiem vajadzēja nomāt zemi citur, kas viņos izraisīja neapmierinātību.

Kontrrevolucionarie elementi aģitēja arī sakarā ar Padomju valdības priekšlikumu padomju saimniecību strādniekiem nodot personīgi piederošos lopus par noteiktu pārdošanas cenu padomju saimniecībām. Šīs aģitācijas rezultātā dažās vietās kalpi atteicās pildīt šo prasību. Tā Baižkalna pagasta politiskais emisars D. Večers 29. aprīlī ziņoja Cēsu apriņķa Padomes politiskai nodaļai, ka lielas domstarpības rodoties ar muižu strādniekiem, kuri negribot atdot savus lopus.¹

No politisko emisaru informācijas redzams, ka pēdējā laikā, t. i., aprīļa beigās, dažos pagastos, kā, piemēram, Mazstraupes pagastā, novērojama masu neapmierinātība, it īpaši sīko zemnieku neapmierinātība zemes jautājumā attiecībā uz «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes».²

Padomju valdība, ievērodama padomju saimniecību strādnieku neapmierinātību ar aizliegumu turēt savu govī un piemājas ģimenes dārziņu, atcēla savu lēmumu. Sākot ar 1. maiju padomju saimniecību strādniekiem bija jau tiesības turēt govī un nodotās govīs, ja tās pieprasīja, atdeva atpakaļ. Bet kontrrevolucionarie elementi, tāpat kā agrāk, turpināja izmantot šo lēmumu pretpadomju aģitācijai, vēl jo vairāk tādēļ, ka ziņa par agrākā lēmuma atcelšanu tūlīt nesasniedza zemniecības masas un it sevišķi latviešu strēlniekus frontē.

Sarkanajā Armijā iekļuvušie kontrrevolucionarie elementi arī darīja visu iespējamo, lai diskreditētu padomju varu. Daži bijušie policisti un Ūlmaņa baltgvardi, lai slēptos no padomju varas orgāniem, ielavījās Sarkanās Armijas rindās, kur atklāti nodarbojās ar kontrrevolucionāru aģitāciju. Mobilizējot četru gadagājumu vīriešus frontei, armijas rindās nokļuva arī budžu dēli, kuri savukārt izvērtā sarkanarmiešu vidū kontrrevolucionāru aģitāciju. G. Boks savās atmiņās raksta, ka 9. pulkā bijuši daudz mobilizēto un starp tiem arī budžu dēli, kuri aģitēja pret padomju varu. «Šī aģitācija atstāja iespaidu pat uz kalpiem, pusgraundniekiem un mazgruntniekiem.»³

V. Feldmanis savās atmiņās stāsta par kontrrevolucionāro aģitāciju 1. pulkā. Viņš iedala pulka sastāvu trīs daļās: 1) nelokāmie padomju varas aizstāvji, 2) neapmierinātie un 3) pretpadomju elementi. Pēdējo bijis nedaudz, atsevišķas personas, bet viņi bijuši nemierā ar visiem padomju varas pasākumiem, it sevišķi tie uzstājušies pret zemes un māju nacionalizāciju, aģitē-

¹ LPSR CVA, 14. f., 2. ap., 10. l., 34. lapa.

² Turpat, 30. l., 3. lapa.

³ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 161. lpp.

juši arī pret uzbrukumu un par pāriešanu balto pusē. Neapmierināto grupa, norāda V. Feldmanis, nebija naidīgi noskaņota padomju varai, bet budžu kontrrevolucionārās aģitācijas ietekmē viņi izfeica neapmierinātību ar to, ka padomju vara nepiešķīra bezzemniekiem muižniekiem konfiscēto zemi un neatļāva padomju saimniecību strādniekiem turēt savu govi.

Pirmā grupa — nelokāmie padomju varas aizstāvji — bija apmēram viena trešā daļa no pulka sastāva un sastādījās galvenokārt no vecajiem strēlniekiem un komunistiem.

Kontrrevolucionārā aģitācija, demagoģiski izmantojot padomju varas pielaistās kļūdas agrarajā jautājumā, atstāja zināmu iespaidu uz mazāk apzinīgākajiem Sarkanās Armijas strēlniekiem. Valmieras Padomes izpildkomiteja griezās ar atsevišķu vēstuli pie LKP CK, kurā norādīja uz radušos stāvokļa nopietnību Valmieras frontē sakarā ar kontrrevolucionāro elementu attīstīto pretpadomju aģitāciju, vērstu pret agrāro reformu, komunistiem un pulka komisariem.¹

Daļa frontē nonākušo budžu un buržuju dēlu, negribēdami karot par padomju varu, dezertēja vai arī neieradās mobilizācijas punktos. Cēsu apriņķī vislielākais cilvēku skaits, kas izvairījās mobilizācijas, bija Drustu un Gatartas pagastos. Dezertieri slēpās mežos, laupīja un uzbruka padomju darbiniekiem. Dezertieru un huliganu banda 14. maijā agrā rīta stundā piepeši uzbruka Cēsu cietumam un atbrīvoja 212 apcietinātos, no kuriem liela daļa bija notiesātie kontrrevolucionāri. Tomēr visus galvenos bandas dalībniekus, kas bija piedalījušies uzbrukumā cietumam, ātri notvēra un notiesāja. Cēsis tika nodibināts Ārkārtējais tribunals cīņai ar kontrrevolūciju.² Tajā pašā laikā LKP pastiprināja aģitācijas darbu masās, izskaidroja Padomju valdības darba grūtības un aicināja Latvijas darba tautu nepadoties buržuazijas kontrrevolucionārajai aģitācijai. LKP CK 17. maijā publicēja laikrakstā «Cīņa» uzsaukumu: «Latvijas darba tautai!»

«Biedri strādnieki, strēlnieki, Latvijas darba tauta!» lasām uzsaukumā. «Atkal un atkal tiek paceltas un paustas visādas tenkas un aplamības par to saimniecības un sabiedriskās dzīves iekārtu, kādu mēs gribam ieviest Latvijā. Kritika galvenokārt tiek vesta pret komunām...

Atjaunot dzīvi uz privatīpašuma pamatiem nozīmētu gatavoties uz jauniem kariem, uz jaunu katastrofu.»

Tālāk uzsaukumā norādīts, ka zeme nacionalizēta un bijušajās muižās nodibinātas padomju saimniecības tādēļ, lai vai-

¹ LPSR CVA, 14. f., 1. ap., 16. l., 330. lapa.

² «Cīņa», 1919., 111.

rāk varētu ražot lauksaimniecības produktus, lai vairāk varētu iegūt labības, lai zemi varētu apstrādāt mašīnām. Pie tam norādīts, ka padomju saimniecības nepavisam nav komunas, jo tajās strādnieki saņem darba algu.

«Mūsu pienākums neradīt darba tautas masu ražotāju starpā nevajadzīgu naidu un šķelšanos, pielikt visas pūles, lai sīkajai zemniecībai darītu saprotamus mūsu mērķus un uzdevumus, pievelkot viņus pakāpeniski un plānveidīgi pie socialistiskā jaunradīšanas darba ar pretimnākošu izturēšanos pret viņu vajadzībām, rīkoties pret viņu neapziņu ar idejisku pārliecināšanu, un ne viņu apspiešanu, cenšoties visos gadījumos, kur aizķertos viņu svarīgākās intereses, panākt ar viņiem saprašanos.»¹

LKP CK uzsaukums Latvijas darba tautai rāda, ka LKP centusies panākt saprašanos ar darba zemniecību, vadoties no VK(b)P VIII kongresa lēmuma, ka nepieciešams realizēt ciešas savienības politiku ar vidējo zemniecību, ka socialistiskie pārveidojumi lauksaimniecībā, organizējot komunas, lauksaimniecības arteļus, jāizdara bez jebkādas piespiešanas.

Padomju valdības lēmums ar 1. maiju atcelt kļūdaino aizliegumu padomju saimniecību strādniekiem turēt savu govi bija viens no nopietnākajiem pasākumiem pieļauto kļūdu izlabošanā. Uzsaukums Latvijas darba tautai bija domāts uz vietām pieļauto pārspīlējumu novēršanai padomju saimniecību organizēšanā.

Tas viss rāda LKP un Padomju valdības cenšanos nostiprināt savienību ar darba zemniecību. Neapšaubāmi, ja padomju vara Latvijā būtu pastāvējusi ilgāk, LKP, mācījusies no dzīves pieredzes, būtu arī tiem darba zemniekiem, kas vēlējās saņemt zemi, piešķīrusi daļu no muižniekiem konfiscētās zemes utt.

RĪGAS KRĪSANA UN PRETRUNU SAASINĀŠANĀS INTERVENTU NOMETNĒ

Kontrrevolucionāro Ziemeļu armiju Antante turpināja virzīt pret Padomju Lietuvu un Padomju Latviju. Aprīlī tika nomākta padomju vara Lietuvā un Antante steidzināja ģenerāli Golcu ātrāk ieņemt Rīgu.

Ziemeļu armijas uzbrukums Baltijai notika vienā laikā ar Antantes ielikteņa admiraļa Kolčaka uzbrukumu Sibīrijā Padomju Krievijai. Pavasarī Kolčaks ar lielu armiju aizgāja gandrīz līdz Volgai, bet 1919. gada aprīlī Samaras guberņā (tagadējais Kuibiševas apgabals) Buguruslanas apkaimē Sarkanā Ar-

¹ «Сіпа», 1919., 108.

mija to smagi sakāva, un Kolčaka baltgvardi sāka atkāpties visā frontē.

Martā pie ģenerāļa Golca griezās latviešu buržuaziskās valdības galva Ulmanis ar lūgumu ātrāk ieņemt Rīgu. Golcs apsolīja izpildīt Ulmaņa lūgumu. Bet pirms sākt uzbrukumu Rīgai viņš gribēja sev radīt drošu aizmuguri, kas bija nepieciešama Vācijas aneksijas plānu realizēšanai par Baltijas pakļaušanu Vācijai un lai pēc tam virzītos tālāk uz Padomju Krieviju. Ulmaņa valdība pēc bēgšanas uz Liepāju, bet it sevišķi pēc Ulmaņa atgriešanās no Kopenhagenas, sāka arvien atklātāk izrādīt savas simpatijas Antantei. Orientēties uz Antanti latviešu buržuazijai bija daudz izdevīgāk; Antante bija daudz spēcīgāks saimnieks nekā Vācija, un padomju varas nomākšanas gadījumā latviešu buržuazija varēja pati izmantot Baltijas vācu baroniem piederošās zemes. Baltijas baroni un Golcs, kas uzmanīgi vēroja Ulmaņa valdību, šaubījās, vai viņa pildīs parakstīto līgumu, vai tiem vācu baltgvardiem, kuri piedalīsies cīņās pret Padomju Latviju, tiks piešķirta zeme un Latvijas pavalstniecības tiesības.

Baltijas baroni turpināja lolot cerības par Vācijai padotas monarchistiskās valsts dibināšanu Baltijā. 1918. gada novembrī sakarā ar Vilhelma II gāšanu no troņa Vidzemes landmaršals Striks ieteica atteikties no Hohencoleru prinča kandidaturas Baltijas valsts tronim un tā vietā izraudzīties Meklenburgas hercogu Adolfu Fridrichu.¹

Ar Baltijas baronu piekrišanu ģenerālis Golcs gribēja sastādīt valdību, kas pilnīgi pakļautos tikai viņam vienam un kas sniegtu visu iespējamo palīdzību, lai Vācija varētu sagrabt Baltiju savās rokās. Sākumā vācu imperialisti bija nodomājuši šās valdības priekšgalā nostādīt Vidzemes landmaršalu Striku. Striks izstrādāja plānu par Baltijas monarchijas dibināšanu un par Latvijas un Igaunijas buržuazisko valdību gāšanu. Par Strika sazvērestības plāniem februārī nejauši uzzināja Ulmaņa valdība. Tā sacēla lielu troksni, apelēja pie Antantes, vāca materialus par gatavoto apvērsumu un Strika lietā arestēja kādu Štoku.

Aprīlī, pēc atkušņa izbeigšanās, Antante steidzināja Goicu, lai tas ieņemtu Rīgu. Golcs, zinādams, ka Ulmaņa valdība, kas orientējās uz Antanti, tiks viņam šķēršļus viņa plānu realizēšanā, kopā ar Baltijas baroniem, apsvēris visus apstākļus, 16. aprīlī ar landesvera palīdzību gāza Ulmaņa valdību, atbrūvoja ostā esošos latviešu zaldātus, ieņēma pagaidu valdības telpas, valsts kaši un citas valdības iestādes, atbrīvoja Strika lietā arestēto Štoku, arestēja šās lietas izmeklētājus un dažus

¹ «Cīņa», 1919., 11.

Ulmaņa valdības locekļus. Ulmaņa valdības locekļu vairākums aizbēga uz Liepājas ostā noenkuroto tvaikonī «Saratov», kur ilgu laiku atradās angļu aizsardzībā un aizbildniecībā.

Tādējādi Baltijas baroni kopā ar monarchistu ģenerāli Golcu sagrāba savās rokās visu varu Liepājas rajonā. Ģenerālis Golcs 24. aprīlī publicēja paziņojumu, kurā deklarēja: «Latvijā man vienam pieder visa virspavēlniecība par visiem karaspēkiem un visām militārām iestādēm. Kā frontes pulki, vienalga pie kādas tautības tie pieder, atrodas vienīgi zem manas virspavēlniecības, tā arī visas militārpersonas ārpus frontes, kur arī tās neatrastos un pie kādas tautības arī nepiederētu — Vācijas vācu, latviešu, Baltijas vācu vai krievu, padodas manai varai un pārziņai. Nevienam nav tiesības jebkādām karaspēka daļām vai viņu locekļiem dot pavēles, kuras tieši vai netieši runātu pretī manis izdotiem rīkojumiem.»¹ Tālāk savā paziņojumā Golcs biedē, ka katru pretošanos vai nekārtību viņš apspiedīsot bez kādas žēlastības, ar dzelzs roku.

Kā no paziņojuma redzams, ģenerālis Golcs pēc Ulmaņa valdības padzišanas centās sakoncentrēt savās rokās visu militāro varu, nodibināt neierobežotu savu diktatūru pār visām militārām personām, iestādēm, kā arī karaspēka daļām.

Tas, ka Liepājā visu varu savās rokās sagrāba Baltijas baroni ar Golcu, stipri satrauca Antanti, it sevišķi Angliju. Anglija pieprasīja Ulmaņa valdības atjaunošanu. Tomēr Amerikas pārstāvis Baltijā Grīns, kas bija proģermaniski noskaņots, mēģināja samierināt vāciešus ar latviešu buržuaziju. Grīns ieteica sastādīt valdību, kurā būtu tiklab latviešu, kā arī vāciešu pārstāvji. Golcs, pieķēries šim priekšlikumam, 20. aprīlī sastādīja valdību ar latviešu mācītāju, dedzīgo ģermanofilu Niedru priekšgalā. Šajā valdībā iegāja Baltijas baronu un ģermanofilie latviešu buržuazijas pārstāvji. Niedras valdība pēc sava sastāva bija Golcam uzticams balsts, lai realizētu Vācijas intervencionistiskos plānus Baltijā.

Golca sastādītais Niedras ministru kabinets neapmierināja Antanti. Amerikas pārstāvis Grīns, cenždamies apvienot pretpadomju spēkus cīņai ar boļševikiem, ieteica sastādīt kompromisa kabinetu, kurā Ulmaņa piekritējiem būtu vairākums. Padzītā latviešu buržuazijas valdība sacēla lielu troksni un prasīja Ulmaņa valdības atjaunošanu. Neapmierinājās arī angļu interventi. Lielbritānijas ārlietu ministrs Balfurs 1919. gada 4. maijā ar pamiera komisijas starpniecību nodeva Vācijai notu, kurā pieprasīja atcelt Golcu no 6. korpusa galvenā virspavēlnieka posteņa un vācu okupācijas karaspēku uzskatīt par Latvijas palīgkara-

¹ «Сіпа», 1919., 99.

spēku. Prasības noraidīšanas gadījumā Anglija draudēja bloķēt Liepāju no jūras.¹

Golcs saskaņoja savu rīcību ar Vācijas valdību, kura zināja par gatavoto Ulmaņa valdības gāšanu un piekrita šai rīcībai. Lai Golcu attaisnotu, vēl aprīļa beigās no Vācijas uz Liepāju izbrauca valdības komisija ar kara ministru Noski priekšgalā. Komisija pieņēma attaisnojošu lēmumu par Golca rīcību. Maijā Vācijas valdība nosūtīja atbildi uz Balfura notu, kurā atteicās to izpildīt, apstrīdējama, ka Golcs ar savu korpusu piedalījies Ulmaņa valdības gāšanā. Gadījumā, ja sabiedrotie paliks pie savas prasības, Vācija, — teikts atbildes notā, — būs spiesta atsaukt savu karaspēku no Baltijas.²

Vācu karaspēka atsaukšana no Kurzemes frontes būtu izjaukusi kontrevolucionāro uzbrukumu Rīgai un būtu radījusi labvēlīgus apstākļus Sarkanās Armijas uzbrukumam. To ievērodama, Antante, bet it sevišķi ASV, pārstāja prasīt Golca atcelšanu un steidzināja to ieņemt Rīgu.

Par uzbrukuma sākuma termiņu Rīgas virzienā interventi noteica 12. maiju. Bet uzbrukumu vajadzēja atlikt uz vēlāku laiku, jo notika kaut kas negaidīts — ulmanieši nozaga «jaunizceptās» valdības galvu — Niedru. 12. maijā notika Ulmaņa Tautas padomes otrā sesija. Padomes sesijā vairākās runās tika norādīts, ka jāatrod ceļš, kā bez asins izliešanas atbrīvoties no Niedras. 13. maijā Liepājā Tautas padomes prezidija vārdā tika izplatīts šāds paziņojums — «Paziņojums Latvijas pilsoņiem». Latvijas Tautas padomes prezidijs darīja zināmu, ka viņam no mācītāja Andrieva Niedras ienācis šāds raksts:

«Ar šo paziņoju Jums, ka sakarā ar šīs dienas Tautas Padomes lēmumu es kā Latvijas ministru prezidents nolieku savas pilnvaras un valdības varu Latvijas Tautas Padomes rokās.»

12. maijā 1919. g.

Andr. Niedra

«Tautas Padomes Prezidijs sakarā ar Tautas Padomes 12. maija lēmumu spers nekavējoši visus soļus, lai likumīgā Latvijas Pagaidu Valdība varētu stāties darbā.»³

Liepājā

*Tautas Padomes priekšsēdētāja
biedrs G. Zemgals
Sekretars E. Bitte*

¹ S p. Pa e g l e, Kā Latvijas valsts tapa, Rīgā, 1932., 283. lpp.

² V. Š t r a u s s, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija, Maskavā, 1932., 97. lpp.

³ LPSR CVA, 118. f., 1. ap., 327. l., 252. lapa.

Mēs nezinām šā A. Niedras paziņojuma rašanās vēsturi. Jāšaubās, vai Niedra devis savu parakstu zem šādas atteikšanās no ministru prezidenta posteņa, un, ja arī devis, tad droši vien tikai nolūkā ātrāk atbrīvoties no ulmaniešu gūsta, lai vācu armijas vezumos varētu doties uz Rīgu.

Kā tas arī nebūtu, vai nu šādu atteikšanos Niedra parakstījis, vai arī viņa vēstule ir bijusi viltota, Ulmaņa Tautas padomes prezidija paziņojums liecināja tikai par tā nevarību, avanturistiskajiem izlēcieniem un pierādīja, ka bez ārzemju imperialistu atbalsta tā nebūtu nekas.

Ulmaniskās Tautas padomes pirmajā sēdē — 1919. gada 12. maijā — Padomes sastāvā no jauna tika atkal uzņemti socialdemokrāti, kas tajā laikā, kamēr Ulmaņa valdība uzturējās Liepājā, bija saķīvējušies ar ulmaniešiem un pieteikuši savu izstāšanos no Tautas padomes. Faktiski viņi nemaz nebija izstājušies, jo Tautas padome Liepājā nedarbojās, līdz tam nemaz nebija sanākusi, bet 12. maijā, kad tā pirmo reizi pēc bēgšanas no Rīgas sanāca uz savu otro sesiju, socialdemokrāti lūdza ulmaniešus atļaut arī viņiem piedalīties sesijas darbā. Tautas padomes viceprezidents Zemgals un citi buržuazijas pārstāvji savās runās apsvēca socialdemokrātu atgriešanos Tautas padomē kopējā darbā ar buržuaziju. Atbildēdami uz šiem apsveikumiem, socialdemokrāti-meņševiki Fr. Menders, A. Rudevics, A. Petrevics un citi, kopskaitā 19 cilvēki, pieprasīja gāztās Ulmaņa valdības atjaunošanu. Fr. Menders savā runā teica: «Ulmaņa ministru kabinetam jāatgriežas, tikai ar to runās Tautas Padome, tam Tautas Padome dos norādījumus kā tālāk rīkoties, lai reorganizētu valdību.»¹

Latviešu kontrevolucionārā buržuazija noklausījās šīs savu sabiedroto deklarācijas ar lielu apmierinājumu.

17. maijā A. Niedram izdevās aizbēgt no ulmaniešu gūsta un atgriezties pie Golca. Tagad uzbrukuma sākums Rīgai tika saskaņots ar pretpadomju spēku galveno virspavēlnieku un noteikts uz 22. maiju. Šajā dienā Golca baltgvardu karaspēks Kurzemes frontē sāka uzbrukumu. Pēc sīvām kaujām Golca karaspēkam, kas tiklab skaitliskā ziņā, kā arī apbruņojuma ziņā bija ievērojami pārrāks par Sarkanās Armijas daļām, netālu no Rīgas izdevās pārraut Sarkanās Armijas fronti. Tajā pašā laikā uz Antantes virspavēlnieka direktīvas pamata Vidzemes frontē sāka uzbrukumu igauņu un somu baltgvardi, bet no Lietuvas teritorijas uzbruka baltlietuviešu karaspēka daļas un poļu divīzija. Interventi gribēja aplenkāt Latvijas Sarkanā Armiju un to iznīcināt. Pretinieka stiprā spiediena rezultātā un baidīdamies no ielenk-

¹ LPSR CVA, 118. f., 1. ap., 327. l., 310. lapa.

šanas, latviešu strēlnieki bija spiesti atstāt Rīgu, vēl jo vairāk tādēļ, ka baltigauņu karaspēka daļām Vidzemē izdevās pārraut fronti arī ziemeļos un 25. maijā ieņemt Pleskavu. Tomēr sarkanie latviešu strēlnieku pulki izjauca pretinieka ielenkšanas plānus un pilnā kārtībā, ar kaujām atkāpās uz Latgali, izlīdzināja fronti un ieņēma jaunas pozīcijas.

Sarkanai Armijai atkāpjoties, dažādi tās rindās nokļuvušie svešie, padomju varai naidīgi noskaņotie elementi atsijājās, palika pie baltajiem vai pārgāja viņu pusē. No bijušo strēlnieku atmiņām redzams, ka pie baltajiem pārgājuši galvenokārt komandējošā sastāva personas. Tā J. Rozums raksta, ka pēc Rīgas krišanas pie baltajiem pārgājis 4. latviešu strēlnieku pulka bataljona komandieris Šepko¹. V. Feldmanis raksta, ka 16. augustā pie baltajiem pārgājis pulka komandieris P. Pumpe, tā palīgs V. Lielbiksis, ložmetēju komandas (bij. 2. brigades komandieris) priekšnieks K. Lielbiksis, jātnieku izlūkošanas nodaļas priekšnieks Voitavs un viņa ziņneši. Viņi paņēma labākos zirgus un aizjāja it kā izlūkot balto pozīcijas.² Latviešu strēlniekiem nebija vai bija vēl ļoti maz komandieru, kas pēc savas izcelšanās būtu nākuši no viņu vidus. Latvijas Sarkanās Armijas komandējošais sastāvs komplektējās galvenokārt no personām, kas bija nākušas no buržuazijas vidus, no kuriem ne mazums Latvijas apstākļos, kad nācās arī cīnīties pret savu kontrevolucionāro buržuaziju, parādīja nenoteiktību, svārstījās, bet pa laikam kļuva arī par nodevējiem. Padomju Latvijas valdības galva P. Stučka rakstīja, ka noteikts komandējošais sastāvs «... mums nebija, gluži otrādi, mūsu buržuaziskā virsniecība vēl lielākā mērā nekā tas bija KPFSR spēlēja nodevēju lomu.»³

Daļas komandieru nenoteiktā rīcība, sliktie sakari starp atsevišķām karaspēka daļām un nodevības gadījumi izraisīja strēlniekos neapmierinātību un mazināja viņu kaujas spējas. Tas atvieglāja interventiem Rīgas ieņemšanu.

Latvijas Sarkanā Armija, neskatoties uz atsevišķu komandieru — buržuazijas un budžu dēlu — mēģinājumiem dezorganizēt tās rindas, atkāpās organizēti, Latgalē ieņēma jaunas pozīcijas, bet 1919. gada rudenī parādīja neparastu varonību un disciplīnu kaujās ar baltajiem Padomju Krievijas dienvidos.

Interventu iebrukumu Baltijā pavadīja vēl nepieredzēti zvēriska terors. Baltijas landesvers, «dzelzs divīzija» izvērta briesmīgu izrēķināšanos ar vietējiem iedzīvotājiem — dedzināja viņu mājas, laupīja mantu, apšāva tos, šāva bieži vien pavisam ne-

¹ Latvju strēlnieku vēsture, II sēj., II d., Maskavā, 1934., 100. lpp.

² Turpat.

³ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 162. lpp.

vainīgus cilvēkus, gūstekņi netika ņemti, bet tos nogalināja, sadedzināja dzīvus, meta cilvēkus akas, saspridzināja granātām, nogalināja veselas ģimenes, nesaudzēdami ne sirmgalvjus, ne bērnus. Viss ceļš no Liepājas uz Rīgu, pa kuru virzījās interventu bandas, bija liķiem klāts, visa apkārtnē izlaupīta un sapostīta. Pēc Rīgas ieņemšanas izrēķināšanās ar Rīgas strādniekiem pārsniedza katras robežas. Landesvera bandas nošāva Rīgas ielās katru strādnieku, kas tiem šķita aizdomīgs. LKP CK 28. jūnijā, kad asiņainais terors vēl nemitējās, izlaida uzsaukumu «Baltais terors Rīgā», kurā rakstīja: «Asinis līst... Straumēm līst proletariešu bērnu, sievu un strēlnieku asinis. Kā riebigas bendes Rīgā strādā zilie un pelēkie baroni un baznīcu krāpnieki ar pazīstamo mācītāju Andrievu Niedru priekšgalā. Asins izliešana Rīgā nemitējās. Kopš 22. maija katru dienu Rīgā tiek apšauti simtiem Rīgas strādnieki un nemantīgie iedzīvotāji...»

Uzsaukumā ievietota vēstule no Rīgas biedriem. Citēsim dažas vietas no šīs vēstules. Tas radīs zināmu priekšstatu par neierobežotā baltā terora šausmām Rīgā. Rīgas biedri raksta: «Pēc pilnīgi ticamām ziņām, līdz šai dienai Rīgā nošauti 4500 cilvēki... Kas ir šie upuri, — grūti pateikt, jo Rīgā palikušie biedri tika apšauti jau pirmajās dienās... Vispār paliek tāds iespaids, ka zvērā pārvērtusies buržuazija nolēmusi bez izņēmuma iznīcināt visus strādniekus. Pirmajās desmit dienās šāva visus, kas un kur vien gadījās. Minēšu dažus piemērus. Berga bazara sētā izveda nama sētnieku ar sievu un meitu un nošāva. Valsts bankā tādā pašā veidā arī nogalināta sētnieku ģimene. Pirmā Rīgas pilsētas slimnīcā visus slimos komunistus izvilka uz plaviņu un tur nogalināja. Otrajā pilsētas slimnīcā nogalināja 40 slimniekus un kalpotājus. Politiskajā nodaļā — apmēram 30 cilvēkus. Patērētāju kooperācijas «Produkts» veikalos nošauti visi palikušie kalpotāji, daži līdz ar viņu ģimenēm.

Grūti turpināt šo drūmo stāstu. Atmiņā uzaust saplosīto ķermeni kaudzes, kas veselām nedēļām (burtiski, ne mazākā mērā nepārspilējot) vājējās mēsļu bedrēs un noteku kanālos. No pilsētas centra, no Komunaru laukuma (tur mūsu biedru kapi jau pirmajā vakarā — 22. maijā — tika nolīdzināti līdz ar zemi), no centralajām ielām visus kaujās kritušos un soda ekspedīciju nogalinātos novāca jau 23. maija vakarā. Tovakar 12 vezumus liķu izgāza pie Matīsa kapu žoga. Tur tie mētājās neapglabāti vēl 4 dienas, pieejami visiem apskatīšanai. To skaits nav zināms.»¹

Baltā terora upuru kopskaits pēc padomju varas apspiešanas Latvijā pēc aptuveniem datiem sasniedza ap 15 tūkst. cilvēku.

¹ П. Стучка. Пять месяцев социалистической Советской Латвии, ч. I, 1919, 178. лрр.

Visu šo baismīgo izrēķināšanos ar mierīgo, darbu mīlošo latviešu tautu sankcionēja Antantes pārstāvji. Jau 20. aprīlī ASV pārstāvis Grīns satikās ar ģenerāli Golcu un pieprasīja, lai viņš nesaudzīgi izrēķinātos ar Baltijas darbaļaudīm.

Neraugoties uz asiņaino teroru, interventiem tomēr neizdevās apspiest latviešu tautas pretošanos. Kurzemē, okupācijas karaspēka aizmugurē, turpinājās partizaņu cīņa. Partizaņi uzbruka pretinieka vilcieniem, atsevišķām baltgvardu zaldātu un virsnieku grupām, policistiem un žandarmiem.

Pēc Rīgas ieņemšanas Golcs gatavojās virzīties tālāk un ieņemt visu Baltiju. Šajā nolūkā viņš jau Liepājā, pirms uzbrukuma Rīgai, sāka iedalīt landesverā «dzelzs divīzijas» atsevišķas daļas. Landesvers, kurā ietilpa arī dažas latviešu baltgvardu rotas, skaitījās par vietējo karaspēku, par Niedras valdības karaspēku. Golcs, paredzēdams Anglijas pretošanos vācu karaspēka tālākvirzīšanai, gribēja sagrābt Baltiju zem Niedras valdības izkārtnes. Tajā pašā laikā Golcs sāka nostiprināt Niedras valdību, likdams tam priekšā radīt Tautas padomi. Antante, vēlēdamās saglabāt vācu spēkus tālākam uzbrukumam bolševikiem un apmierināta ar Rīgas ieņemšanu, ļāva Niedram nodarboties ar Tautas padomes radīšanu, bet Anglija, kuras ietekmes sferā ietilpa Baltija, lika Golcam priekšā ieņemt ar savu karaspēku noteiktu demarkācijas līniju un tālāk uz ziemeļiem Baltijā nevirzīties, jo tur jau vairs nebija Sarkanās Armijas daļas, bet gatavot savu karaspēku karagājienam pret bolševikiem Latgales frontē.

Nedaudz citādos ieskatos bija ģermanofili noskaņotais ASV pārstāvis Grīns. Viņš piekrita Golcam, ka landesvers uzskatāms par Niedras valdības karaspēku un ka tam ir tiesības ieņemt visu Latviju. Viņš gribēja arī turpmāk atstāt Vācijas karaspēku intervencijas priekšgalā.

Izmantodams šo ASV atbalstu, Golcs ar Vācijas valdības ziņu un piekrišanu virzīja landesvera spēkus tālāk Vidzemē, virzienā uz Cēsīm. Bet pie Cēsīm Golca karaspēks sastapās ar baltigauņu un baltlatviešu karaspēka daļām, kas bija jau paspējuši ienākt Vidzemes latviešu daļā no Igaunijas puses. Pie Cēsīm notika kauja, kuras rezultātā Golca karaspēks iegāja Cēsīs. Pēc tam abas puses pieveda pastiprinājumus un gatavojās nopietnākām kaujām. ASV pārstāvis Grīns, gribēdams saglabāt interventu spēkus, sakļaut tos cīņai pret bolševikiem, steidzās abas puses samierināt Golca labā. Grīns sasauca Cēsīs Antantes, baltigauņu un baltlatviešu karaspēka daļu pārstāvju sanāksmi. Sanāksmē Grīns uzstājās, lai baltigauņu un baltlatviešu karaspēka daļas atstātu Latviju un atietu uz ziemeļiem, dodot Golcam iespēju ieņemt visu Latviju. Bet baltigauņu un baltlatviešu karaspēka daļu pārstāvji nepiekrita šim Grīna priekšlikumam, tomēr

uz pēdējā uzstāšanos starp abām naidīgajām pusēm tika noslēgts pamiers līdz 20. jūnijam.

Grīna rīcība bija pretrunā ar Anglijas imperialistiskajām interesēm un tai nebija atbalsta Antantē. Laikā, kad Grīns nodarbojās ar vāciešu samierināšanu ar baltigauņiem un baltlatviešiem, Parīzē notika Augstākās Padomes sēde, kurā nolēma sniegt Baltijas buržuaziskajām valdībām visu iespējamo palīdzību to armiju palielināšanā cīņai pret Padomju Krieviju. Vācijas karaspēkam Padome aizliedza virzīties tālāk uz priekšu ziemeļu virzienā. Par Antantes militārās misijas pārstāvi Somijā un Baltijā atceltā Grīna vietā iecēla angļu ģenerāli Gofu. Antantes baltgvardu spēku galvenais virspavēlnieks ģenerālis Fošs 19. jūnijā telegrafēja Vācijas valdībai, lai Golca spēki pārtrauktu uzbrukumu un izvāktos arī no Liepājas un Ventspils. Vācijas valdība deva formālu piekrišanu sava karaspēka izvešanai, bet slepeni ieteica Golcam iestāties ar savu korpusu Latvijas armijas sastāvā un zem Niedras valdības karoga pamēģināt okupēt Baltiju. Saņēmis tādu padomu no Vācijas valdības, Golcs pārtrauca sarunas ar Antantes militārās misijas pārstāvi Baltijā — Gofu — un gatavojās uzbrukumam. 20. un 21. jūnijā vāciešiem izdevās gūt daļējus panākumus frontē, bet 22. jūnijā baltigauņu un baltlatviešu karaspēka daļas pārgāja pretuzbrukumā un izsita vāciešus no Cēsīm. Turpmākajās dienās igauņu un latviešu baltgvardu karaspēka daļas turpināja uzbrukumu un ar angļu kara kuģu atbalstu no jūras dzina vāciešus atpakaļ uz Rīgu. Golcs redzēja, ka spēle zaudēta un ar amerikāņu misijas starpniecību griezās pie pretinieka ar priekšlikumu noslēgt pamieru.

Tā Baltijā sadūrās imperialistiskajā karā uzvarētais, bet vēl pilnīgi neiznīcinātais vācu imperialismis ar angļu imperialismu. Šis imperialistiskās pretrunas ievērojami mazināja interventu spēkus cīņā pret Padomju Krieviju. Imperialistiskā Vācija vēlreiz mēģināja realizēt savus agresīvos plānus, bet cieta neveiksmi.

3. jūlijā Strazdu muižā pie Juglas ezera tika parakstīts pamiera līgums, pēc kura vācu karaspēkam bija jāatstāj Rīga un jāatiet uz Kurzemi. Rīgā varēja palikt un ieiet tikai latviešu baltgvardu daļas. Vēl pirms pamiera noslēgšanas Liepājā palikušās dažas vācu karaspēka daļas uz Antantes pieprasījumu aizgāja uz Kurzemi; bez landesvera un vienu rezerves divīziju Kurzemes pilsētās — Jelgavā, Tukumā, Talsos u. c. salasījās ap 35 tūkst. vācu zaldātu.¹ Līdz ar vācu vezumniekiem uz Kurzemi aizgāja arī Niedra ar saviem ministriem. Rīgas civilā gubernatora pie-

¹ V. Štrauss, Padomju Latvija un starptautiskā kontrrevolūcija, Maskavā, 1932., 97. lpp.

nākumus uzņēmās angļu misijas pārstāvis Tallents, bet militārā gubernatora pienākumus — amerikāņu pulkvedis Davlejs.

Nav šaubu, ka baļtigauņu un baltlatviešu karaspēka daļas varēja padzīt vācu karaspēku no Latvijas, bet Antantes pārstāvji, it sevišķi amerikāņu misijas pārstāvis Grīns, uzstājās par viņu vajāšanas pārtraukšanu. Viņi gribēja atstāt vācu karaspēku Latvijā, pastiprināt to un saglabāt kā kaujas spēku uzbrukumam Padomju Krievijai. Neraugoties uz to, ka Sarkanā Armija 1919. gada vasarā vajāja Kolčaka karaspēku, kas panikā atkāpās Sibīrijā, interventi tomēr cerēja vēl gāzt Padomju varu Krievijā un turpināja kopot spēkus jaunam uzbrukumam. Šim nolūkam viņi atstāja Kurzemē vācu karaspēku, mēģināja samierināt latviešu buržuaziju ar vāciešiem un palīdzēja saviem ieliekteniem — Baltijas buržuaziskajām valdībām — palielināt viņu armijas.

Pēc vācu karaspēka aiziešanas no Rīgas un Liepājas uz Kurzemes vidieni saskaņā ar Anglijas valdības lēmumu 1919. gada 8. jūlijā Rīgā atgriezās Ulmaņa valdība. Interventi reorganizēja Ulmaņa ministru kabinetu, piešķirot tajā trīs vietas Baltijas baronu pārstāvjiem un vienu — vietējai ebreju buržuazijai. Tautas padomes 13. jūlija sēdē, kurā piedalījās arī Antantes lielvalstu militāro misiju vadītāji, tika apstiprināts ministru kabineta jaunais sastāvs ar Ulmani priekšgalā.

Pakļaujot no jauna savā kalpībā Ulmaņa pērkamo valdību, interventi apgādāja to ar dārgiem kredītiem, apbruņoja baltlatviešu karaspēka daļas un pieprasīja to papildināšanu cīņai ar boļševikiem. Landesveru nosūtīja uz Latgales fronti. Bet viņi cerēja, kā jau aizrādījām, vēl izmantot vācu karaspēku intervencijai pret Padomju Krieviju. Tādēļ viņi neiebilda arī pret to, ka Kurzemē ieradās no Vācijas jaunas karaspēka daļas. Vācijā un citās vietās tika no bijušajiem krievu karagūstekņiem radītas karaspēka nodaļas, kas 1919. gada vasarā nosūtītas Golca rīcībā. To priekšgalā atradās bijušais krievu cara armijas virsnieks, avanturists, grautiņu rīkotājs Bermonts-Avalovs.

Tajā laikā Antantes valstīs izvērtās darbaļaužu masu kustība Padomju Krievijas aizstāvēšanai, kas noritēja ar lozungu «Rokas nost no Padomju Krievijas!». Lai apmānītu sabiedrisko domu, Antantes Augstākās Padomes sēdēs laiku pa laikam tika pieņemti oficiāli lēmumi, kuros Vācijai lika priekšā atsaukt savu karaspēku no Kurzemes, bet neoficiālās sarunās vienmēr lika saprast, ka Padome neko sevišķi daudz neiebilst pret vācu karaspēka uzturēšanos Kurzemē.

Tomēr Vācija vēl nebija pilnīgi atteikusies no saviem plāniem sagrābt Baltiju. Golcs slepenībā gatavoja jaunu karagājienu uz Rīgu nolūkā sagrābt visu Baltiju, bet pēc tam virzīties tālāk uz Petrogradu. Paredzēdams Anglijas pretošanos un citas grūtības,

Golcs organizēja šo uzbrukumu zem krievu baltgvardu izkārtnes. Formali Golca armijas priekšgalā nostājās krievu baltgards Bermonts-Avalovs, bet īstenībā to rīkoja un vadīja pats Golcs.

1919. gada 8. oktobrī vācu karaspēks kopā ar krievu baltgvardiem, kopskaitā ap 51 tūkst. vīru, sāka uzbrukumu Rīgas virzienā. Antantes pārstāvji mēģināja pierunāt Bermontu-Avalovu atstāt Ulmani viņa vietā, bet apmierinošu atbildi nesaņēma. Vācu karaspēks nonāca pie Rīgas un ieņēma Daugavas kreisajā krastā Torņakalna rajonu. Ulmaņa valdība aizbēga atkal, šoreiz uz Cēsīm, un tūlīņ griezās pēc palīdzības pie Antantes, Baltigaunijas valdības un Polijas. Drīz pie Rīgas ieradās admiraļa Brisena komandētie Anglijas un Francijas kara kuģi un sāka no Daugavas grīvas un Rīgas jūras līča apšaudīt vāciešus, tādējādi palīdzot latviešu karaspēka daļām pāriet uzbrukumā. Vācu karaspēks atkal zaudēja kauju. Latviešu karaspēka daļu vajāti, vācieši atkāpās Lietuvas un Polijas robežu virzienā. Vēlēdamies vēl saglabāt vācu karaspēku, Antantes pārstāvji lika priekšā Ulmaņa valdībai slēgt pamieru ar vācu pavēlniecību ar noteikumu, ka vācu karaspēkam jāatstāj Baltija.

Imperialistisko pretrunu saasināšanās, šī proletariskās revolūcijas netiešā rezerve, arī šoreiz novājināja kontrrevolūcijas fronti. Antantes interventiem Anglijas un Vācijas pretrunu dēļ neizdevās Vācijas karaspēku pilnos apmēros izmantot saviem iekarošanas nolūkiem, neizdevās to sviest pret Padomju Krieviju. Cīņa ar vācu karaspēku atvilka arī ievērojamu daļu baltlatviešu un baltigaunu karaspēka no cīņas pret Sarkanu Armiju. Sabruka interventu plāni izmantot vācu karaspēku un krievu baltgvardus (kara gūstekņus) otrajā Antantes karagājienā pret Padomju Krieviju, kas sākās jau 1919. gada vasarā ar ģenerāļa Deņikina uzbrukumu Krievijas dienvidos.

Tajā laikā Padomju Latvijas valdība, kas bija apmetusies Rēzeknē, turpināja nostiprināt Sarkanu Armiju, kas atvairīja skaitliski palielinātā landesvera, latviešu, lietuvju un poļu baltgvardu daļu uzbrukumus. Augustā Sarkanā Armija atsita baltpoļu uzbrukumu Daugavpilij, nodarot tiem lielus zaudējumus.

Latvijas Padomju valdība turpināja arī aktīvi strādāt socialistiskās celtniecības jomā. Tā kā rūpniecība Latgalē bija vāji attīstīta, tad LKP un Padomju valdība galveno vērību veltīja lauksaimniecībai.

1919. gadā no 20. līdz 23. augustam notika LKP Latgales organizāciju konference, kurā galvenā vērība tika veltīta agrarajam jautājumam. Pieņemtajā rezolūcijā par agraro jautājumu konference izvirzīja kā padomju varas galveno uzdevumu uzlabot lauku trūcīgo iedzīvotāju stāvokli, pazemināt tiem nomas maksu, apgādāt tos ar sēklu u. c. Konference norādīja, ka lielāka

vērība veltījama arī vidējam zemniekam, ka pret viņu jāzturats atsaucīgāk un ka jācenšas iemantot viņa simpatijas. «Padomju iestāžu uzdevums kā centrā, tā arī uz vietām — palīdzēt sīkām un vidējām zemnieku saimniecībām pacelt ražošanu, dot vadošus norādījumus lauksaimniecības jautājumos, sniegt agronomisku palīdzību, palīdzēt ar sēklu, lauksaimniecības mašīnām un darbarīkiem.»¹

Tā kā Latgalē bija ļoti daudz trūcīgo zemnieku, tad konference ieteica dibināt uz brīvprātības pamatiem zemes kopapstrādāšanas kooperatīvus, bet pamestās, padomju saimniecībām neizmantotās muižas nodot bezzemniekiem un zemniekiem, kam bija mazi zemes gabaliņi, kopējai apstrādāšanai.²

Padomju vara Latgalē veltīja īpašu vērību pilsētu un sādžu darbaļaužu labklājības līmeņa celšanai, noteica pareizu produktu sadalīšanas kārtību pēc kartiņu sistēmas, aplika mantīgo iedzīvotāju daļu ar ienākumu nodokli. Padomju vara cīnījās pret spekulāciju, tirdzniecību ar normētiem produktiem utt.

Gādību par lauku apsēšanu, kā arī par ražas novākšanu trūcīgo saimniecībās padomju vara uzlika obščinai (kopianai). 1919. gada 29. jūnijā Rēzeknes revolucionārā kara komiteja savā pavēlē rakstīja: «Ļoti daudziem trūcīgajiem zemniekiem, kam ir dažas desetinās liels zemes gabals, nav neviena zirga, kādēļ zeme nereti paliek neapstrādāta un neapsēta. Bez tam, tuvojoties labības novākšanas laikam, daudzas saimniecības, it sevišķi sarkanarmiešu ģimeņu saimniecības, cietis no darba roku trūkuma.

Tādēļ Rēzeknes apriņķa revolucionārā kara komiteja pavēl: gādību par lauku apstrādāšanu un apsēšanu, kā arī par ražas novākšanu trūcīgo saimniecībās, kurām nav zirgu vai pietiekami darba roku, uzlikt tai kopienai, sādžai, ciemam, pusmuižai, kura rajonā minētā saimniecība ietilpst.»³

Rēzeknes revolucionārā kara komiteja uzdeva pagastu revolucionarajām komitejām un ciemu Padomēm raudzīties, lai turīgā zemniecība lauku strādāšanas laikā dotu zirgus zemniekiem, kam to nav.

Daudz padomju vara darīja Latgalē politiskās izglītības darba jomā un kulturas dzīves celtniecībā. Latgalē tika radīts plašs klubu, lasītavu, biblioteku, izglītības biedrību tīkls, kur tika lasītas lekcijas par sabiedriski politiskiem un zinātniskiem tematiem, rīkoti vispārīzglītojoši kursi, kursi laukkopības jautājumos, veikts darbs analfabetisma likvidēšanai sādžas iedzīvotāju vidū, dibināti pašdarbības pulciņi utt.

¹ LKP 25 gadi, Maskavā, 1929., 493. lpp.

² Turpat, 494.—495. lpp.

³ «Красный архив», т. 6, 1940, 53.—54. lpp.

Tajā laikā, kad padomju vara Latgalē cīnījās pret starptautiskās kontrrevolūcijas spēkiem Rietumu frontē, Padomju Krievijā Sarkanā Armija veda sīvas cīņas ar ģenerāļa Deņikina baltgvardu bandām. 1919. gada vasarā Antante organizēja otro karagājienu uz Padomju Krieviju, t. s. 14 valstu karagājienu, kuru skaitā bija arī Latvija, Igaunija, Lietuva, Polija un Somija. Šā karagājienu galvenais spēks bija ģenerāļa Deņikina baltā armija, kas 1919. gada rudenī ātri virzījās uz priekšu Maskavas virzienā, oktobrī ieņēma Orlu un devās tālāk uz Tulu.

Latgales Sarkanās Armijas kaujas vienība 1919. gada beigās.

Tajā pašā laikā, izpildot Antantes interventu norādījumus, no Igaunijas teritorijas uzbrukumā Petrogradai atjaunoja ģenerālis Judeņičs.

Deņikina ātrā virzīšanās uz priekšu radīja nopietnus draudus Padomju Krievijai. Uz Komunistiskās partijas un starptautiskā proletariāta vadoņa V. I. Leņina aicinājumu visa padomju tauta cēlās savas Dzimtenes aizstāvēšanai. Deņikina sagrāvei tika nosūtīti visi labākie Sarkanās Armijas spēki. Cīņai ar Deņikinu arī no Latgales frontes nosūtīja latviešu strēlnieku divīziju, kas tajā laikā, atbrīvojusies no pretpadomju elementiem, bija kļuvusi par nopietnu kaujas spēku. Latviešu strēlnieku divīzijas vietā aizsardzības pozīcijās stājās nesen organizētā jaunā Latgales divīzija.

Latviešu strēlnieku pulki kopā ar citām Sarkanās Armijas daļām parādīja neparastu drošsirdību un varonību cīņā ar Deņikina balto armiju. Oktobrī Sarkanā Armija sakāva Deņikinu.

Kad Sarkanā Armija ieņēma Orlu, Deņikins steidzīgi atkāpās uz dienvidiem; 1920. gada sākumā viņa armija tika galīgi sakauta.

Padomju Krievija, sasprindzinot visus spēkus cīņai ar Antantes interventiem, tajā pašā laikā tiekdamās pēc miera, griezās pie pretiniekiem ar priekšlikumu noslēgt mieru. Augustā lika priekšā Igaunijai noslēgt mieru, bet septembrī — Latvijai, Lietuvai un Somijai. Antantes lielvalstis tad vēl cerēja kopā ar krievu baltgvardiem nomākt padomju varu Krievijā, restaurēt veco Krieviju un pārvērst to savā kolonijā. Baltijas valstīm viņi vēl nedomāja piešķirt patstāvību, domādami, ka, restaurējot veco Krieviju, tās, tāpat kā agrāk, ietilps Krievijas sastāvā. 1919. gada 23. jūlijā bijušais Ulmaņa valdības pārstāvis Francijā J. Seskis ierakstīja savā dienasgrāmatā, ka viņš bijis pie franču ierēdņa Karra, kurš teicis, ka lēmums par Latvijas neatkarību vēl nav un nebūs.¹ Ameriķaņu majors Tailors sarunā ar Seski teicis, ka Baltijas valstis no ASV patstāvību nedabūs.²

Piešķirt Baltijas valstīm patstāvību nedomāja arī no Krievijas uz Franciju un Angliju aizbēgušie krievu baltgvardi, kas pretendēja uz Krievijas troni. Viņi kopā ar Kolčaku un Deņikinu prasīja vienotu, nedalāmu Krieviju.

Nodoms pievienot Baltijas valstis interventu uzvaras gadījumā Krievijai nevarēja neiedvest šaubas šo valstu buržuaziskajām valdībām. Viņus nodarbināja jautājums, vai turpināt cīņu ar bolševikiem, kad uz Krievijas troni pretendēja tādi monarchisti kā Kolčaks un Deņikins, vai arī neturpināt? Nodoms atjaunot veco nedalāmo Krieviju, kuras pastāvēšanas gadījumā Baltijā atgrieztos arī vācu baroni, kā arī smagais stāvoklis, it sevišķi Ulmaņa valdībai, kurai tad bija jācīnās divās frontēs — pret Bermontu-Avalovu un Sarkanā Armiju, piespieda buržuaziskās valdības sākt miera sarunas ar miermīlīgo Padomju Krieviju. Tomēr Antante pat dzirdēt negribēja par to, ka Baltijas valstis varētu slēgt mieru ar Padomju Krieviju. Antantes lielvalstis miera noslēgšanas gadījumā draudēja pārtraukt tām sniegt palīdzību. 13. oktobrī Seskis, kā tas redzams no viņa dienasgrāmatas, bijis pie Bartelo. Kad Bartelo uzzinājis, ka latvieši pieņēmuši bolševiku priekšlikumu sākt miera sarunas, viņš uzlēcis kājās un teicis: «Ja jūs ar lieliniekiem noslēgsiet mieru, tad no Antantes nekādu palīdzību vairs negaidiet.»³ Bet Francijas pārstāvis Baltijas komisijā Kamerers teicis Seskim: «Labāk lai lielinieki jūs padzen no savas zemes, bet tik mieru ar tiem neslēdziet.»⁴

¹ J. Seskis, Latvijas valsts izcelšanās, Rīgā, 1938., 344. lpp.

² Turpat, 345. lpp.

³ Turpat, 366. lpp.

⁴ Turpat, 382. lpp.

Ulmaņa valdība sākumā stipri svārstījās, te atlika, te pārtrauca sarunas, bet darbaļaužu masu pieaugošās kustības ietekmē, kas prasīja miera noslēgšanu ar Padomju Krieviju, 1919. gada beigās tomēr sāka miera sarunas. Tajā laikā Sarkanā Armija beidza Deņikina balto bandu sakāvi dienvidos un Anglija kļuva nedaudz pielāvīgāka Baltijas valstu miera sarunu jautājumā.

Latvijas miera sarunas ar Padomju Krieviju beidzās sekmīgi. 1920. gada 11. augustā tika parakstīts miera līgums starp Latviju un KPFSR. Padomju Krievija noslēdza mieru arī ar pārējām Baltijas valstīm.

Miera noslēgšana ar Baltijas valstīm bija liela Padomju Krievijas uzvara pār Antantes imperialistiskajām lielvalstīm. V. I. Leņins norādīja 1919. gada decembrī KKP VIII Viskrievijas konferencē, ka imperialistu plāni bija ieslēgt Padomju Krieviju mazu buržuazisku valstiņu lokā, kuras tie dibināja un uzturēja cīņai ar boļševismu. Šie plāni tagad saira. Baltijas valstis, noslēdzot mieru ar Padomju Krieviju, izstājās no to valstu grupas, kas vēl tajā laikā sapņoja par padomju varas gāšanu Krievijā ar bruņota spēka palīdzību.

Miera sarunu laikā 1919. gada beigās starp Latviju un Padomju Krieviju lieli baltpoļu bruņotie spēki, kopskaitā 20 tūkst. un 10 tūkst. latviešu baltgvaru, sāka uzbrukumu Latgalei un 1920. gada 3. janvārī ieņēma Daugavpili. Uzbrukt Latgalei buržuaziskai Latvijai nebija nekādas vajadzības tās sagrābšanas nolūkā, jo Padomju Krievija jau oktobrī bija apsolījusi atzīt Latvijas neatkarību un atdot tai Latgali. Uzbrukums Latgalei notika, lai parādītu savu pakalpību Antantei; Ulmaņa valdība to gribēja izmantot arī miera sarunās ar Padomju Krieviju nolūkā izspiest sev izdevīgākus miera noteikumus.

1920. gada sākumā padomju vara Latgalē beidza eksistēt. Padomju varas pastāvēšanai Latvijā 1919. gadā ir liela vēsturiska nozīme. Proletariskā revolūcija Latvijā 1919. gadā bija Krievijas Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas neatņemama sastāvdaļa. Latviešu darba tautas pašaizliedzīgā cīņa 1919. gadā saplūda ar Krievijas brālīgo tautu varonīgo cīņu pret kopējiem ienaidniekiem — ārzemju interventiem un iekšējo kontrrevolūciju.

Padomju vara Latvijā, kas bija ieslēgta ārzemju interventu lokā, neilgā laikā ļoti smagos apstākļos veica milzīgu radošu darbu jauna valsts aparata izveidošanā, socialistiskās rūpniecības, lauksaimniecības un transporta celtniecībā, kulturas attīstīšanā utt.

Padomju vara likvidēja Baltijas baronu kundzību, kas gadu simteņiem ilgi bija verdzinājuši latviešu tautu, tā konfiscēja baronu milzīgās latifundijas un likvidēja to privilēģijas. Tikai pēc

padomju varas nomākšanas baroni uzdrošinājās atgriezties muižās, lai no jauna verdzinātu latviešu tautu.

Padomju vara nacionalizēja zemi, konfiscēja lielos rūpniecības uzņēmumus, bankas, dzelzceļa transportu un likvidēja buržuazijas varu. Tā ievada 8 stundu darba dienu, socialo apdrošināšanu saslimšanas, invaliditātes, vecuma nespēka gadījumos, deva strādniekiem un zemniekiem plašas demokrātiskas tiesības — vārda, preses, sapulcēšanās un citas brīvības. Tikai padomju vara radīja īstu demokrātisku valsti, kur katrs darba cilvēks bija pilntiesīgs savas zemes saimnieks, kur strādnieki un zemnieki LKP vadībā paši bez kapitalistiem un muižniekiem veidoja savu dzīvi.

Padomju vara atbrīvoja latviešu tautu no nacionalās atkarības. Latvija kļuva par patstāvīgu, nacionālu valsti, kur visas tautas bija brīvas un līdztiesīgas.

Padomju Latvijā cīņai ar ienaidniekiem un uz socialistisko celtniecību celās plašas darbaļaužu masas. Tā bija īsta socialistiska tautas revolūcija.

Neskatoties uz to, ka padomju vara Latvijā tika nomākta, tai tomēr bija milzīga vēsturiska nozīme arī tajā ziņā, ka Sarkanā Armija, revolucionārie latviešu strēlnieki veselu gadu Rietumu frontē atturēja no iebrukuma Padomju Krievijā lielus labi apbruņotus ārzemju interventu spēkus, kas palīdzēja Sarkanai Armijai sakaut Kolčaka un Deņikina bandas. Kā 1917. gadā revolucionārie sīriešu un latviešu strēlnieki aizšķērsoja ceļu uz Petrogradu krievu kontrrevoluconarajām karaspēka daļām un vācu karaspēkam, tā arī 1919. gadā Latvijas Sarkanā Armija aizšķērsoja ceļu uz Petrogradu Antantes interventiem.

1919. gadā Latvijas proletariats guva bagātīgu pieredzi, kas tam nodereja tālākajā cīņā par socialismu.

Padomju vara ar savu pašai dziedīgo cīņu par Latvijas neatkarību un brīvību gadu simteņiem ilgi paliks latviešu tautas atmiņā. Latviešu tauta nekad nezaudēja cerību, ka padomju vara Latvijā tiks atjaunota, un divdesmit gadu laikā, kamēr pastāvēja buržuaziskā Latvija, turpināja cīnīties par padomju varu.

1940. gadā latviešu tauta ar krievu tautas palīdzību gāza Ulmaņa buržuazisko valdību un no jauna nodibināja padomju varu Latvijā.

V. Samsons

Latvijas PSR Zin. akad. korespondētājloceklis

SARKANO PARTIZAŅU CĪŅA PAR PADOMJU VARU KURZEMĒ 1919. GADĀ

1919. gada marta sākumā, vācu dzelzs divīzijas pārspēka māktas, latviešu strēlnieku un Kurzemes sarkano gvardu daļas bija spiestas atstāt fronti Ventas labajā krastā un atiet uz Lielupes pozīcijām. Vāciešiem izdevās ieņemt Jelgavu, Bausku un aiziet līdz Slokai. Tiešā uzbrukuma draudam tika pakļauta Rīga — revolucionarās Latvijas sirds. Vācu dzelzs divīzija un 6. korpuss uzkrāja spēkus, kas nemitīgi plūda no Vācijas. Jaunajai Padomju republikai draudēja nopietnas briesmas no trim pusēm. Ziemeļos baltigauņu un krievu baltgvardu pulki, ar dažādu Skandināvijas brīvprātīgo nodaļu palīdzību sagrāvuši padomju varu Igaunijā, februārī ieņēma Valku, Alūksni un Pleskavu. Tas apdraudēja ne tikai Latvijas Padomju Armijas labo flangu, bet arī tās tiešo aizmuguri un komunikācijas ar Krievijas Padomju republiku, kas vienīgā varēja palīdzēt Padomju Latvijai ar apbruņojumu, labību un dzīvo spēku. Trauksmi radīja arī baltpoļu un balīlietuviešu armiju aktivitāte dienvidos. Latvijas armija, kuru gan papildināja Maskavas Internacionālā divīzija, izstiepusi savus nenokomplektētos pulkus šaurā strēmelē pa milzīgo frontes loku, bija bez rezervēm, kas varēja kļūt liktenīgi frontes pārrāvuma gadījumā, kā tas arī notika vēlāk — maija mēnesī. Kara komisariats gan iesauca Sarkanajā Armijā, bet tas nedeva gaidītos rezultātus. Mobilizēto vidū bija maz apzinīgā proletariāta un padomju varai uzticīgās lauku strādniecības, kas bija pasaules kara gados izklidusi par visu Krieviju un tagad cīnījās citās pilsoņu kara frontēs. Iesaukums tādēļ nevarēja nodrošināt pilnvērtīgu maiņu izretinātajiem sarkano strēlnieku pulkiem. Iekšējā kontrrevolūcija, ārējo interventu loka iedrošināta, vietām pacēla galvu.

Latvijas Komunistiskās partijas Centralā Komiteja un Padomju valdība veica rindu pasākumu revolucionāro spēku stipri-

nāšanai un pretinieka vājināšanai. Viens no tiem bija lēmums par sarkano partizaņu kustības izvēršanu okupētajā Kurzemē.

Partijas un padomju aktīvs, kurš gan divos padomju varas mēnešos Kurzemē nebija spējis pietiekami izaugt, vācu uzbrukuma laikā bija atkāpies līdz ar strēlniekiem pāri Lielupei. Uz vietas bija palikuši nedaudzi partijas biedri, kuri dzīvoja nelegāli. Dzelzs divīzijas žandarmi, baltlatviešu un landesvera soda nodaļas un policija nežēlīgi represēja un slepkavoja padomju varas piekritējus — lauksaimniekus, bezzemniekus, strādniekus, kalpus. Nebija vēl organizēta spēka, kas stātos pretim nekaunīgi izlaidīgajiem okupantiem un kontrrevolūcijai un aizstāvētu darba cilvēkus. Tādēļ marta beigās arī tika nolemts sūtīt pāri fronte uz Kurzemi partizaņu grupas ienaidnieka aizmugures vājināšanai un darbaļaužu iesaistīšanai cīņā pret okupantiem un kontrrevolūciju. Kurzemes partizaņiem bija dots atbildīgs uzdevums Rīgas aizstāvēšanas plānā — dezorganizēt landesvera un dzelzs divīzijas tuvāko aizmuguri.

Partizaņu darbību kā iespaidīgu cīņas līdzekli pret uzbrūkošo kontrrevolūciju Latvijas strādniecība un tās avangards — socialdemokratiskā strādnieku partija jau bija izmantojusi 1905.—1906. gadā. Partizaņu cīņa sevi attaisnoja. Bruņotās «meža brāļi» nodaļas, uztverot un novirzot pret sevi satrākotās kontrrevolūcijas triecienu, lielā mērā toreiz paglāba neapbruņotos iedzīvotājus no slepkavošanas, iespējami novērsa paniku un dezorganizāciju masās, stiprināja ticību revolūcijas uzvarai nākotnē, nodrošināja revolucionārā aktīva pakāpenisku atkāpšanos pagrīdē. Tautas atriebēji sodīja spieģus, provokatorus un citus tautas nodevējus, kas lika tiem būt piesardzīgiem.

Partizaņu organizēšana un vadīšana 1919. gadā notika LKP Centralās Komitejas vadībā. Konkrētus darbus veica Latvijas armijas Revolucionārās kara padomes sevišķā nodaļa, kuru vadīja pieredzējis pagrīdnieks Zukovskis-Teodors, viens no partijas nelegālās kara komitejas locekļiem un strādniecības sacelšanās organizētājiem vācu okupētajā Latvijā 1918. gada beigās. Partizaņu organizēšanā KP Centralā Komiteja izmantoja Ukrainas, Baltkrievijas un citu sarkano partizaņu pieredzi pilsoņu kara frontēs.

Marta beigās Rīgā noformējās pirmie četri Lejaskurzemes¹ sarkano partizaņu pulciņi, vēlāk to skaits pieauga līdz 8². Katrā pulciņā bija 15 partizaņu, tā ka kopējais bruņoto cīnītāju skaits sasniedza 120. Pulciņi formējās no brīvprātīgajiem, galvenokārt Ventspils, Talsu, Tukuma un Kuldīgas apriņķu partijas biedriem

¹ Tā toreiz tika dēvēta Kurzeme atšķirībā no Augškurzemes vai Zemgales. — Red.

² LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 1. l., 13. lapa.

un padomju darbiniekiem, kuriem bija drosme un vēlēšanās atgriezties un cīnīties ienaidnieka apspiestajā dzimtajā pusē. Pulciņa dalībnieki lielāko tiesu viens otru pazina, jo nāca no vienas apkārtnes, kurā bija paredzēta šī pulciņa darbība. Pulciņa vadītāju un viņa vietnieku izvēlēja pulciņa kopsapulcē.¹

Partiņi bija apbruoti ar vācu šautenēm, «Parabelluma» un «Mauzera» sistēmas pistolēm, granatām un piroskilnu spridzināšanai, kas gan izrādījās zemas kvalitātes un pieredzējušo sapieru trūkuma dēļ netika pietiekami izmantoti. Pāris pulciņiem bija arī rokas ložmetēji jeb tā sauktās «mašīnšautenes». Apbruojuma un municijas pulciņam pietika, lai varētu cīnīties ar nelielām pretinieka nodaļām. Vairākiem partiņiem, bijušajiem strēlniekiem un sarkangvardiem, bija militara sagatavotība un kara rūdiņš. Pirmo partiņu pulciņu ar nosaukumu «Spartaks» vadīja ilggadējs partijas biedrs Jēkabs Gričmanis, vēlākais visas Kurzemes sarkano partiņu izcilais organizētājs. Par trešo pulciņa vadītāju ievēlēja partijas biedru no 1905. gada Kārli Kretuli, kura vārdu Kurzēmē vēlāk baroni un budži minēja ar bailēm.

Partiņu pulciņš jeb partiņu nodaļa, kura parasti sastāvēja no 15—18 cīnītājiem, kļuva par sarkano partiņu organizācijas pamatformu 1919. gada sākumā Kurzēmē un nedaudz vēlāk arī Vidzemē un Latgalē. Pirms pāriešanas ienaidnieka aizmugurē partiņus īsi iepazīstināja ar partiņu taktiku. Marta beigās, aprīļa sākumā viņi kopā ar strēlnieku pulku izlūkiem, darbodamies Lielupes frontes joslā, izturēja pirmo uguns pārbaudi. Šī cīņa labi raksturoja partiņu militaro un morālo sagatavotību, tāpēc der pie tās pakavēties.

Trešais un ceturtais pulciņš mēģināja pāriet fronti kopīgi Bauskas apkārtnē jau martā. Taču pavasara plūdi un pretinieka spēku koncentrācija bija padarījuši frontes joslu Zemgales zemienē par nepārejamu. Pie tam kurzemnieki slikti zināja apkārtni Zemgales līdzenumā. Tādēļ partiņi vairākas nedēļas uzturējās frontes rajonā, izlūkojot apkārtni. Izlūku ziņas noderēja gan pašiem, gan arī strēlnieku frontes daļām. Apstākļi izlūkošanas darbam bija izdevīgi — neitralā josla starp karojošām pusēm bija kādus desmit kilometrus plata, kur drosmīgākie varēja visā pilnībā parādīt savu izveicību un aukstasinību. Te bieži uzliesmoja sadursmes ar dzelzs divīzijas posteņiem un izlūku grupām. Golcs gatavoja savas daļas uzbrukumam Rīgai un tādēļ aktivizēja izlūku darbību. Kādreiz trešā pulciņa pieci partiņi, dodoties kārtējā izlūku gājienā, pamanija vācu virsniekus zirgos, kuri, iedzilnājušies apkārtnes plāna uzņemšanā, partiņus neredzēja. Partiņi ienaidnieku pārsteidza, un sadursmē krita vācu

¹ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 1. lapa.

virsleitnants, divi tika smagi ievainoti, no kuriem viens Bauskā esot miris.¹ Nedaudz vēlāk abi pulciņi pārdroši ielauzās Vecsausles muižā, kura atradās nevienam nepiederošā joslā; no muižas vācieši gatavojās izvest lielus labības krājumus. Partizāni pasteidzās pirmie, saņēma gūstā vācu feldfebeli — labības transportēšanas rīkotāju — un izveda pāri fronteī 5000 pudu labības², kuru nodeva strēlniekiem un Rīgas strādniekiem.

Baltgvardu presē parādījās ziņas arī par dzelzceļa tilta uzspridzināšanu 20. martā uz Jelgavas — Šauļu dzelzceļa līnijas pie Lapukroga.³

Frontes purvainajā ziemeļu daļā starp Tukumu, Kalncienu un Jelgavu, kur pret sarkanajiem strēlniekiem stāvēja majora Flečera landesvers un nesen noformētā Baloža baltlatviešu brigade, nebija ciešas frontes līnijas. Sarkanie partizāni un frontes izlūki šeit izdarīja dziļus iebrukumus, postot baltgvardu aizmuguri, saņemot un pārvedot pāri fronteī bagātas kara trofejas. Te darbojās vairāki pulciņi, bet starp tiem ar pārdrošību izcēlās pirmais pulciņš un tā vadītājs.

«Aprīļa kaujās pie Tukuma, — rakstīja J. Gricmanis PSRS Revolucionarajai kara padomei, — sarkanie partizāni, pārejot fronti, izdarīja tiem (baltgvardiem. — Red.) negaidītus triecienus pēc trieciena, iznīcinot telefona līnijas, sagūstot kara vezumus u. tml. Šie vezumi tika nodoti Sarkanās Armijas daļām un izrādījās tām ļoti noderīgi (rokas granatas, šautenes, lādiņi, ložmetēji u. c.).»⁴ Tiešām, apbruņojuma trūkums sarkano strēlnieku pulkos 1919. gada pavasarī bija jūtams, tā ka partizāņu trofejas tika tūdaļ izmantotas. Arī Rīgas kriminalpolicijas aktos ir saglabājies ieraksts, ka J. Gricmanis vācu laikā ar saviem partizāņiem iebrucis Tukumā un atņēmis vāciešiem kara materialus vairāku miljonu rubļu vērtībā.⁵ Minētās operācijas liecina, ka partizāņu cīņas elementi — negaidīts iebrukums pretinieka novietojumā un tikpat zibeņātra un pārdroša atkāpšanās — ir tikuši jau tad lietoti ar lielu prasmi. Te nevar nesaskatīt Latvijas 1905. gada «meža brāļu» tradīciju un pilsoņu kara sarkano partizāņu pieredzes zīmogu. Darbība frontes joslā partizāņiem izrādījās labs eksamens un treniņš gandrīz gadu ilgi darbibai ienaidnieka aizmugurē. Aprīļa vidū partizāņu pulciņi tika atsaukti no frontes uz Rīgu. To pārvietošana dziļā ienaidnieka aizmugurē notika savdabīgi, izmantojot jūras transportu. Tikko

¹ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 2. lapa.

² Turpat.

³ «Jaunākās Ziņas», 1919., 75.

⁴ LKP CK Partijas archīvs, 54. f., 1. ap., 5027. l. Bijušā Lejaskurzemes partizāņu nodaļu priekšnieka J. Gricmaņa raports PSRS Revolucionarajai kara padomei 1927. g. 28. decembrī Maskavā.

⁵ LPSR CVA, 68. f., 1. ap., 26. l., 5. lapa.

Rīgas jūras līcī ledus bija atbrīvojis ceļu, bet interventu kara kuģi vēl neiedrošinājās tajā iebraukt, neliela sarkanā flotile izdarīja vairākus reisos gar Kurzemes krastu uz ziemeļiem. Pirmais reiss notika 14. aprīļa naktī, pēdējais — 28. aprīļa naktī.¹ Partizaņu pulciņus izsēdināja Mērsraga apkārtnē, no kurienes tie izklīda pa iepriekš noteiktiem rajoniem — Talsu, Ventspils un daļēji Kuldīgas apriņķiem (skat. karti). Šajos apriņķos, t. i., Kurzemes ziemeļu daļā, arī turpmāk norisa sarkano partizaņu galvenā darbība. Līdz pat Rīgas krišanai daži pulciņi, kas atradās tuvāk krastam, kā, piemēram, trešais pulciņš, uzturēja pa jūru regulāru satiksmi ar aizmuguri, nosūtot laivās ievainotos un saņemot papildinājumus.²

Partizaņu pulciņus iesūtīja Kurzemes apriņķos galvenokārt pēc tā saucamajiem «16. aprīļa notikumiem», kad interventu vidū saasinājās pretrunas jautājumā par Latvijas tālāko likteni. Vācijas generalis Golcs, gatavodams uzbrukumu Rīgai, gribēja nodrošināt sev aizmuguri, sastādīt Latvijas valdību, kas pilnīgi pakļautos viņam un palīdzētu Vācijai sagrābt Baltiju. Golcs, zinādams, ka 1918. gada novembrī sastādītā Ulmaņa valdība orientējas uz Antanti un liks šķēršļus Baltijas pievienošanai Vācijai, 16. aprīlī ar landesvera palīdzību gāza Ulmaņa valdību un sastādīja jaunu ministru kabinetu ar ģermanofilu mācītāju Niedru priekšgalā. Niedras valdība pēc sava sastāva bija Golcam uzticams balsts. Šim apvērsumam pretojās Anglija un Francija, bet tā kā cita karaspēka Antantes rīcībā toreiz nebija, ko raidīt pret Latviju, tad pagaidām apmierinājās ar šo valdības maiņu, stingri uzraugot, vai Golcs izpilda Antantes uzdevumus, vai cīnās par Baltijas pakļaušanu Antantei un tās pārvēršanu placdarmā cīņai pret Padomju Krieviju. Mācītājs Niedra, kas, nometis talaru, baronu izlūku dienesta uzdevumā aprīļa sākumā bija pārnācis Lielupes fronti un ieradies Rīgā, vēlreiz mēroja ceļu pāri Tīreļpurvam, lai saņemtu «Latvijas valsts ministru prezidenta» amatu.

Ulmanis, kas ar saviem ministriem slēpās Liepājas ostā uz angļu kara kuģa, šo notikumu demagoģiski izmantoja, lai kaut nedaudz celtu savu prestižu, nostādīdams sevi «cietušā patriota» lomā. Ja Ulmaņa «valdībai» piekritēju bija vispār ļoti maz, tad pēc 28. decembra līguma arī no šīs valdības autoritātes nekas pāri nepalika. Pat latviešu meņševiki 30. decembrī «uz laiku» bija izstājušies no ulmaniskās Tautas padomes. Viņi saprata, ka atklāta koalīcija ar baroniem un vācu militaristiem katru partiju novestu pie pilnīgas politiskas izolācijas. Pat Niedra atzina, ka

¹ LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. arch., 35., 51. lapa:

a) LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 2. lapa;

b) Turpat, 1. l., 164. lapa.

² LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 3. lapa.

Liepājā un Kurzemē, kas bija pārcietušas trīs gadus ilgo vācu militaristu okupāciju, vietējo iedzīvotāju (pat turīgās daļas) vidū tikpat kā nevarēja atrast vācu piekritējus. «Jāievēro, — rakstīja viņš, — ka okupācijas armija savā pārvaldes darbā balstījās gandrīz vienīgi uz vācisko lielgruntniecību, ja daudz, tad retu reizi pieaicinādama klāt kā padoma devējus arī vietējus pilsoņus — vāciešus. Tādēļ viss rūgtums, kas bija sakrājies pie malas nostumtajos latviešos, vienlīdzīgi vērsās kā pret okupācijas armiju, tā arī pret vietējiem vāciešiem, it īpaši muižniekiem. Pret pēdējiem sarūgtinājums bija smeldzis jau sakarā ar senām pretišķībām. Vislielāks šis naidis pret vāciešiem bija Kurzemē.»¹ Latviešu mācītājs apiet jautājumu par šķiru cīņu pašu latviešu vidū, strādniecības un trūcīgās zemniecības cīņu pret visa veida kontr-revolūciju, tās cīņu par padomju varu. Kurzemē šajā laikā veidojās tiešām plaša patriotiska tautas pretestības fronte pret vācu iebrucējiem — militaristiem un baroniem. Un no vāciešiem «cie-tušie» ulmanieši demagoģiski centās sev iegūt politisko kapitalu, pārvilināt savā pusē iedzīvotājus, kas nīst vācu militaristus. Protams, tas viņus netraucēja iet roku rokā ar šiem militaristiem pret latviešu sarkanajiem strēlniekiem. Ne visi darbaļaudis šo viltīgo politiku pareizi izprata. Tādēļ sarkano partizaņu politiskā darbība Kurzemē šajā laikā ieguva sevišķi lielu nozīmi. Graujot vācu okupantus un baronus un saucot pret tiem cīņā tautas masas, viņiem vienlaicīgi bija jāmobilizē darbaļaudis — strādniecība un darba zemniecība — pret divkosīgo nacionalistisko latviešu buržuaziju, jāatmasko tautas acis tās nodevība.

Partizaņu izcelšanās Kurzemes krastmalā tika pamanīta. Sāka klīst baumas, ka esot izcelts sarkanarmiešu desants no 10 kuģiem un 30 laivām. Sevišķi liela panika pirmā laikā bija Talsu apriņķī. Baidoties no uzbrukuma, okupācijas iestādes bija pame-tušas pilsētu uz vairākām dienām.² Landesvera karaspēku daļu frontes aizmugurē bija maz. Šajos apstākļos partizāniem pavērās lielas iespējas efektīvai militārai darbībai — apdzīvotu vietu un pat pilsētu atbrīvošanai. Ienaidnieks gaidīja uzbrukumu Tal-siem, bet tas nenotika, jo partizāni spēkus nevis sakoncentrēja uzbrukumam, bet izklaidēja pa pagastiem. Partizaņu pulciņi pēc izcelšanās krastā sadalījās pa savām darbības vietām. Pie tam, kā lasām materialos, lielākā to daļa, izņemot, piemēram, Gricmaņa un Kretuļa pulciņus, «sadalījās pa 2—3 cilvēkiem un izklīda pa visu Kurzemi»³, lai pēc kāda laika atkal tiktos. Šādai darbības taktikai ir pozitīva nozīme, un partizaņu kustības orga-

¹ A. Niedra, Tautas nodevēja atmiņas, II sēj., Rīgā, 1926., 11. lpp.

² LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 1. l., 34. lapa.

³ Turpat.

nizēšanas periodā tā ir lietojama. Tieši tādēļ arī nedaudzajiem Kurzemes partizaņu pulciņiem isā laikā izdevās aptvert daudz pagastu Kurzemes pussalas ziemeļu daļā, mobilizējot sev daudz atbalstītāju un sacelot paniku okupantu un vietējo baronu vidū. «Drīz vienā, drīz otrā vietā parādījās partizaņi, izlaizdami uz saukumus, postīdami telegrafa un telefona vadus un ar savu ātro pārvietošanos celdami paniku.»¹ Toties plašāka militara darbība, tāpat kā 1905. — 1906. gada «meža brāļu» laikā, izpalika. Atšķirībā, piemēram, no Ukrainas, kur šajā laikā veidojās spēcīgas sarkano partizaņu militaras daļas lielu kaujas uzdevumu izpildīšanai, Latvijā organizējās nelielas grupas nelegalā masu darba veikšanai, izlūkošanai un okupācijas iestāžu darba traucēšanai (bet ne sagraušanai), nodevēju un spiegu baidīšanai. Jau nosaukumi «partizaņu pulciņš», «pulciņa vadītājs» liecināja par latviešu partizaņu organizācijas «civilo» raksturu, kaut arī partizaņu organizējošais centrs bija pakļauts armijai — armijas Revolucionarajai kara padomei. Partizaņu centrs bija orientējis cīnītājus uz sacelšanās organizēšanu Sarkanās Armijas uzbrukuma gadījumā, kā tas notika 1918. gadā, bet ne uz tūlītēju militaru vienību radīšanu, tādēļ Kurzēmē 1919. gadā bija vairāk izplatīts pagrīdes darbs; protams, Kurzemes apstākļi ievērojami atšķirās no Čapajeva, Sčorsa, Kotovska brigažu darbības apstākļiem Krievijā. Nelielajā, pustukšajā Kurzemes pussalā, no kuras kara sākumā bija evakuējušies simtiem tūkstošu iedzīvotāju, pie tam tieši politiski aktivākā daļa, lielas militaras formācijas izveidošana bija problemātiska. Bet turpmākie notikumi rādīja, ka, uzsākot darbību ar iespaidīgākām militārām operācijām, sarkanie partizaņi būtu guvuši lielākus panākumus un ievērojamāk nostiprinājuši savu kaujas organizāciju, ko vēlāk jau bija grūti izdarīt. Pie tam *izklaidus darbības* princips bija novests līdz tādai galējībai, ka pašā Kurzēmē netika paredzēts nekāds koordinējošs partizaņu centrs; tas bija tikai Rīgā.

Jau savā pirmajā atskaitē 15. maijā trešā pulciņa vadītājs Kretulis kritizēja Kurzemes partizaņu nesagatavotību plašai militārai darbībai. «Centra trūkuma dēļ mums šeit nav sakaru ar citām grupām, kādēļ atkrīt iespēja saskaņot un izdarīt ienaidniekam jūtamākus triecienus. Ievainojuma gadījumos medikamentu trūkuma dēļ nav ar ko ārstēties, jo tos te dabūt gandrīz nav iespējams.»²

Tātad jau pirmās cīņu dienas Kurzēmē izvirzīja centralizētas partizaņu darbības nepieciešamību. Šo trūkumu daļēji novērsa vēlāk paši iniciatīvie Kurzemes partizaņu komandieri, kaut gan,

¹ LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 1. l., 34. lapa.

² Turpat, 164. lapa.

organizējot Vidzemes un Latgales partizaņu pulciņus, šo kļūdu atkal atkārtoja. Jaunā līmenī centralizētas vadības principu latviešu partizāni pacēla tikai Lielā Tēvijas kara gados.

Tomēr, neskatoties uz šiem organizācijas trūkumiem, jau pirmajā posmā atsevišķu pulciņu komandieri, pareizi novērtējot stāvokli un saskatot pareizo perspektīvu, blakus plašam agitācijas darbam izvērsa saviem spēkiem samērā iespaidīgas militaras operācijas.

Aprīļa beigās pirmais pulciņš, kas darbojās Talsu apriņķa dienvidos (tagadējā Kandavas rajonā), uzbruka nelielai vācu soda nodaļai, kura bija sākusi vajāt partizaņu atbalstītājus. No septiņiem žandarmiemi divi krita un divus ievainoja, bet pirmā pulciņā vienu viegli ievainoja. Partizāni saņēma kā trofeju 3 šautenes, municiju un bez pēdām pazuda Matkules mežos.

1. maijā, kad okupanti un vietējie policisti pastiprināja ceļu apsardzību, pirmais pulciņš izgāja uz Talsu ceļa netālu no pilsetas. Partizāni apšaudīja landesvera štaba mašīnu. Šoferis krita, tika ievainoti vairāki virsnieki, taču mašīnas vadīšanu pārņēma cits, un okupanti būtu izbēguši, ja aiz pagrieziena tiem ceļu neaizsprostotu otrs partizaņu slēpnis. Krita otrais mašīnas vadītājs un 3 virsnieki. Tā kā tuvumā atradās vācu patruļas, partizāni bija spiesti atkāpties bez trofejām un štaba dokumentiem.¹

Pāris dienas vēlāk uz Tukuma ceļa Gricmaņa partizāni uzbruka vācu vezumnieku kolonai, kas veda uz fronti municiju un produktus. Abpusēja apšaudīšanās ilga trīs stundas. Pēkšņais uzbrukums deva pārsvaru partizāniem, krita 10 vācieši. Bet tā kā kolonai sekoja kājnieku rota, partizāni nepaspēja paņemt sev līdz trofejas. Izsauktie palīgspēki ielenca tuvējo mežu, bet partizāni bija jau pārgājuši uz citu mežu masīvu.²

Sestais pulciņš, kas sastāvēja no ventspilniekiem un kuldīzniekiem, aizgāja uz Abavas mežiem aiz Rendas.

Trešais pulciņš pēc izcelšanās krastā 29. aprīlī darbojās austrumos no Talsiem — Nurmuižas un Engures mežos. Partizaņu galvenā nometne atradās Nurmuižas meža «Medņu būdās». Jau otrajā dienā kāds pulciņa partizānis, kas bija aizgājis medībās, tikko paguva izbēgt no baroniem, kas arī bija izbraukuši uz medībām. Pēc pāris dienām vietējie baroni, kas kalpoja landesverā, atkal parādījās mežā. Tik uzbāzīgi kaimiņi partizāniem nebija patīkami, tāpēc 3. maija rītā partizāni izvietoja slēpnus uz visām meža takām un ceļiem. Diviem partizāniem, kas bija slēpnī pie

¹ LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 1. l., 34. lapa.

² Turpat.

Inciņu mežsarga mājām, tuvojās baroni zirgos mežsarga pavadībā. Partizāni vienu baronu ievainoja un sašāva zirgus.¹ Pēc šī atgadījuma baroni un to rokaspuīši mežam meta likumu. No 5. līdz 10. maijam pulciņš vairākās vietās izpostīja telefona līniju no Talsiem un Ventspils uz Tukuma fronti. Nedaudzo telefona līniju postījumi Kurzemē vienmēr jūtami ietekmēja vācu štabu darbību.

Izpildot iedzīvotāju prasības, tautas atriebēji sprieda taisnu tiesu par dažiem nīkņākajiem muižu īpašniekiem, kas divos padomju mēnešos pārdzīvotās bailes gribēja tagad remdināt ar strādnieku asinīm. Tautas naidis un atriebība pret šiem liekēžiem un izdzimteniem bija dibināta un taisnīga. Ir saglabājusies šāda liecība par baronu zvēriskumu: «Dursupes muižas īpašniece bendē strādniekus, pat nabagmājas vecīšus likusi slaktēt pils priekšā, lai pati varētu tiksmināties.»²

13. maijā trešā pulciņa partizāni pie Nāriņciema uzbruka barona Hāna štaba jātnieku nodaļai, kas pārvietojās no Engures uz Oktes muižu. Krita 7 virsnieki, no tiem 6 bija baroni; līdzās zilasinīgajiem aristokrātiem grāvī palika guļot tikpat tīrasinīgs «baronu ķēdes suns», kurš bija iedresēts plosīt latviešu «baurus».³ Ir saglabāties šāds sadursmes aculiecinieku pieraksts. Netālu no partizāņu slēpņa baroni esot apturējuši zirgus un nokāpuši, lai pārbaudītu dokumentus vairākām sievietēm — ceļagājējām. Tad, piedraudot ar ieročiem, veduši tās uz muižu. «Mēs ieņēmām pozīcijas nelielos krūmos un tikko kungi pienāca, atklājām uguni. Zirgi izrāvās un aizbēga vai krita, un baroniem nācās ieņemt pozīcijas seklā grāvī. Cīņa turpinājās ap 30 minutes. Gala iznākumā nošauti visi 7 baroni — komandieri no Engures karaspēka daļas. Mums divi ievainoti rokās: viens — vārīgāk, otrs — viegli. Smagāk ievainoto nācās pārvest pa jūru uz Rīgu, tādēļ ka ārstēšanai zāles bija grūti iegūt. Viegli ievainotais pārgāja veseloties uz savām mājām. Slēpjoties māju tuvumā, viņam ar piederīgo palīdzību izdevās izārstēties.»⁴ Pēc šīs operācijas trīs partizāni aizveda smagāk ievainoto biedru un tāpat svarīgos vācu štaba dokumentus uz Rīgu.⁵

Partizāņu operācijas nepilna mēneša laikā satracināja okupantus. Pirms uzbrukuma Rīgai bija nolemts «iztīrīt» aizmuguri, sūtot pret partizāņiem lielas soda ekspedīcijas, mežonīgi izrēķinoties ar arestētajiem ķilniekiem un partizāņu atbalstītājiem.

¹ LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 1. l., 164. lapa.

² Turpat, 6. l., 3. lapa.

³ Turpat, 1. l., 164. lapa.

⁴ Turpat, 6. l., 3. lapa.

⁵ Turpat, 54. f., 1. ap., 5027. l., no Gricmaņa ziņojuma PSRS Revolucionarajai kara padomei.

14. maijā no frontes uz Talsiem atsauca veselu bataljonu — 300 vācu zaldātu. 100 zaldātu nākošajā dienā ieradās Nāriņciemā.¹ Vēlāk atsūtīja palīgspēkus no Ventspils. Pēc ekspeditoru ziņām, esot ieradies vesels kājnieku pulks.²

Bezspēcīgās dusmās baroni sāka apšaut arestētos kīlniekus, arestēja cilvēkus uz aizdomu pamata, bet lauku kara tiesa paātrināja nāves spriedumu izpildīšanu. Talsu apriņķa priekšnieks Vendts 25. maijā ziņoja priekšniecībai, ka kara tiesa notiesājusi ar nāvi nošaujot 18 iedzīvotājus. Kādi juridiski motivējumi ir bijuši šiem spriedumiem? Piemēram, Godfrīds Immermanis, Silvestrs Šidlovskis, Ernests Fridrichsons un citi tika sodīti ar nāves sodu «par to, ka bijuši sarkanarmieši, bet pēc pavēles neieradās reģistrēties».³ Tātad nebija iemesla tik smagam sodam. Tas nebija nekas cits kā baltais terors.

Uz aizdomu pamata bez kādiem pierādījumiem tika iznīcinātas partizaņu tuvinieku ģimenes. Pēc minētās operācijas pret Hāna kavaleristiem bez izmeklēšanas tika nošauti Jēkabs Stūrmanis, 20 gadus vecā Lizbete Jansone, 37 gadus vecā Marija Jansone, 60 gadus vecā Anna Jansone (no Nāriņciema) un 40 gadus vecā Jete Jansone (no Nurmuižas), bet zemnieku saimniecības, tāpat kā 1905.—1906. gadā, tika nodedzinātas.⁴ Pilnīgi iznīcināta tika trešā pulciņa partizaņu vecā revolucionārā talsnieka Jansona ģimene. Viņš zaudēja sievu, māti un māsu. Boļševika J a n s o n a (P u m p u r a) dzīve ir piemērs nesavtīgai cīņai par strādniecības lietu. Kurpnieku Jansonu par aktīvu piedalīšanos 1905. gada nemieros cara tiesa notiesāja mūža katorgā Sibīrijā. Kad 1917. gada revolūcija viņu atbrīvoja, Jansons steidzās atgriezties dzimtajā pusē, lai strādātu partijas nelegalajā darbā un gatavotu masas revolucionarajam apvērsumam. 1919. gada sākumā viņš bija Talsu Padomes loceklis un strādāja revolucionārā tribunāla izmeklēšanas komisijā. Kurzemes partizaņu rindās viņš cīnījās līdz partijas CK lēmumam par partizaņu izformēšanu un 1920. gada janvarī pārgāja strādāt Talsu apriņķa partijas pagrīdē, bet vasarā — uz Rīgu strādāt nelegalās literatūras transportēšanā. 1921. gada 25. maijā Jansonu (Pumpuru) arestēja un nošāva bez tiesas sprieduma, bet paziņoja, ka «nošauts bēgot».⁵ Politpārvalde steidzās atbrīvoties no nesavtīgā cīnītāja-komunista un tādēļ nogalināja viņu bez izmeklēšanas un tiesas.

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 1. l., 1641. lapa.

² «Kurzemes Vārds», 1942. g. 4. III.

³ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 5. l., 15. lapa.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat, 4. l., 15. lapa.

Okupanti izdeva drakoniskus rīkojumus: aizliedza iedzīvotāju kustību mežu rajonos, atļāva bez brīdinājuma šaut uz katru cilvēku, kurš parādījās aizliegtajā zonā. Viens no tādiem bija jau minētais Strazdes — Nurmuižas mežu rajons, otrs — Matkules — Zemītes masīvs, kur mitinājās Gricmaņa partizāņi. Pēc tam, kad 25. maijā sadursmē ar partizāņiem pie Dzeņu kroga (austrumos no Zemītes) krita vācu zaldāts, barons Vendts to izmantoja kā ieganstu, lai izdotu tādu pašu pavēli arī par šo rajonu. Viņš rakstīja: «a) saņemti 5 cilvēki, kas uzturēja ciešus sakarus ar bandu, un visi nodoti nošaušanai; b) katram Zemītes un Matkules pagasta iedzīvotājam, kas sasniedzis 17 gadus, jānomaksā nodeva 10 «Ost» rubļu apmērā...; c) Zemītes, Aizdzīres un Aizupes muižu un tāpat Matkules valsts mežos visi ceļi, kas iet caur mežu un neattiecas uz 1., 2. un 3. kategoriju, sākot ar 28. maiju, tiek pilnīgi slēgti. Katru, ko kājām vai zirgā satiks uz slēgtajiem meža ceļiem, nošaus bez jebkāda brīdinājuma. Pa pārējiem satiksmei atļautiem ceļiem aizliegta jebkāda veida saiņu nešana. Katrs pavēles pārkāpējs tiks nošauts. Visāda veida transports, izņemot karaspēku, minētos mežu rajonos aizliegts. Nepaklausīgie tiks nošauti. Zemnieki un mežsargi, uz kuru saimniecībām ved tikai meža ceļi, nedrīkst uz laiku savas mājas atstāt.»¹

Tādi pasākumi pret partizāņiem nekad un nekur Latvijā nebija izlietoti. Pat Lielajā Tēvijas karā pret Kurzemes partizāņiem reti kad lietoja tik visaptverošas represijas. Tas tikai liecina par stāvokļa nopietnību un vācu militaristu bezspēcību cīņā pret tautas atbēdniekiem. Taču viss tas nelīdzēja. Netika pildīti arī Talsu apriņķa priekšnieka «slavenā» 16. pavēle, kurā ar augstākā soda mēra draudiem aizliedza zemniekiem jebkuru kontaktu ar partizāņiem un viņu līdzjutējiem. Iedzīvotāji pat neziņoja par partizāņu parādīšanos.

Divus gadus vēlāk ulmaniskais Talsu — Tukuma kara apriņķa priekšnieks oficiālā izziņā rakstīja, ka iedzīvotāji ļoti reti un vēlu ziņojuši par sarkano partizāņu parādīšanos: «Nereti bija gadījumi, kad iedzīvotāji nemaz neziņoja par uzbrukumiem(?) un citām bandītu (tā ulmanieši zākāja Kretuļa partizāņus. — Red.) kustībām, it sevišķi vācu valdīšanas laikā 1919. gada vidū, ar ko izskaidrojams, ka bandas gūstīšanai no vāciešiem nozīmētie 2 jātnieku eskadroni un 2 kājnieku rotas neviena bandīta nesakāra.»²

Partizāņu gūstīšanas plāni pilnīgi cieta neveiksmi. Partizāņus par spīti baltajam teroram sargāja zemniecības plašās masas. Darba zemnieki, laukstrādnieki grūtajās dienās apgādāja

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 4. l., 15. lapa.

² LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. l., 51. lapa.

partizaņus ar pārtiku, sniedza ziņas par pretinieku, slēpa viņus no vācu žandarmiem un nacionalistiskajiem uzbrūcējiem. Sarkano partizaņu darbību «atvieglāja tas apstākļi, — rakstīja otrā vācu okupācijas laikā kāds bijušais baltgvars, — ka 1919. gadā starp mums (t. i., Kurzemē. — Red.) vēl bija liels procents komunistu piekritēju, kas piegādāja tiem pārtiku, pienesa ziņas un deva nakts patvērumu. . . Tāpēc arī komunistu nodaļas varēja darboties diezgan droši un plaši. . .»¹

• Partizaņi neuzsāka meža kaujas ar lielajām soda ekspedīcijām, bet izmanevrēja, izdevīgā brīdī savukārt uzbrūkot atsevišķām soda ekspedīcijas daļām, pie tam paši zaudējumus necieta.² Ir saglabājies vienas šādas nesekmīgas «meža brāļu» jaktēšanas atstāstījums. Jūnija vidū, kad trešā pulciņa partizaņi bija uz laiku izklīduši pa mājām, vāciešu spiegiem bija izdevies atklāt Kretuļa partizaņu nometnes vietu Nurmuižas mežā. Nometnes tuvumā atradās 3 partizaņi. Agrā rītā vācu ķēde, aplencot nometni, pagāja garām partizaņiem, kuri pārcēlās uz blakus esošo uzkalniņu. No turienes viņi mierīgi vērojuši, kā notiek «meža brāļu» jaktēšana». Kad vācieši neorganizēti uzbrukuši nometnei, noribējuši vairāki šāvieni; ekspedīcijas komandieris — leitnants ticis ievainots. Šāvējs tā arī neuziets, kaut gan domā, ka tas ir bijis kāds no pašu zaldātiem.³ Esot bijuši gadījumi, kad pret soda ekspedīciju organizētājiem sacēlušies vācu zaldāti.⁴

Tieši šajā laikā, kad sarkanie partizaņi jau bija nostiprinājušies Kurzemē un sekmīgi pabeiguši sagatavošanās periodu, gatavojās centralizēti izvērst plašumā partizaņu cīņu, negaidīti un ar lieliem zaudējumiem krita sarkanā Rīga. Sarkanās Armijas daļas atkāpās aiz Lubānas ezera. Kurzemes partizaņiem pārtrūka sakari ar štabu; arī partizaņu centrs nebija spējīgs izveidoties, partizaņu grupām pat savā starpā nebija sakaru. Rīgā trakoja baltvāciešu terors, pastiprinājās represijas arī Kurzemē.

Viss tas būtiski iespaidoja tālāko Kurzemes «meža brāļu» likteni. Uzsāktā darbība it kā pārtrūka un atjaunojās tikai rudens pusē, pie tam jaunā veidā.

Pēdējām efektīvākajām sagatavošanās perioda operācijām ir pieskaitāma vācu kara ešelona uzspridzināšana uz Ventspils—Tukuma dzelzceļa līnijas. Lai atriebtu okupantiem par šausmu darbiem Rīgā, pirmais partizaņu pulciņš Stendes rajonā sagaidīja un uzspridzināja kara ešelonu. Vilciens veda kara materiālu un padzītos vācu baronus, kuri steidzās atgriezties Rīgā. Lielākā daļa vagonu ar municiju sadega, upuru skaits bija liels. Aklās

¹ «Kurzemes Vārds», 1942. g. 4. III.

² LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 1. l., 35. lapa.

³ Turpat, 6. l., 4. lapa.

⁴ Turpat, 5. l., 15. lapa.

dusmās žandarmerija arestēja vācu zaldātu grupu, kura katastrofas vietas tuvumā bija sarīkojusi iedzeršanu. Tā kā vainīgie katrā ziņā bija jāatrod, pēc kara tiesas lēmuma tika nošauti 16 vācu zaldāti... par līdzdalību katastrofā.¹

Kas tad notika Kurzemes partizaņu kustībā? Armijas Revolucionārās kara padomes slepenās daļas 7. ziņojumā LKP Centrālajai Komitejai jūnija beigās bija dots šāds secinājums, kas gan balstījās uz nepilnīgu informāciju: «Partizaņu ģimeņu un radiņieku apšaušana un citas nežēlīgās represijas, skumjā vēsts par Rīgas krišanu un sakaru trūkums ar centru vēl vairāk demobilizēja un dezorganizēja partizānus, tā kā daži pulciņu dalībnieki dezertēja; daļa pārgāja uz legalu dzīves veidu, lai turpinātu pretinieka armijas graušanas darbu no iekšienes. Tie, kam bija vismožākais revolucionārais gars, arī turpmāk palika partizaņu rindās.»² Turpat atzīmēts, ka no I pulciņa saglabājies kaujas ierindā 10 partizaņu, III — 5, VI pulciņā — 7, VII pulciņā — 6. II pulciņš esot izklīdis, jo kāds gūstā kritušais partizanis neesot izturējis spīdzināšanu un izdevis pārējo adreses, bet par IV, V un VIII pulciņiem štabā nekādu ziņu neesot.³

Arī no šīm nepilnīgajām ziņām var spriest, ka vasarā partizaņu skaits bija kļuvis krietni mazāks. Kādēļ tas tā notika? Vispār jāatzīmē, ka pirmajā organizēšanas stadijā partizaņu pulciņi neauga. Kā liecina atskaites, šādu uzdevumu par pulciņu palielināšanu partizāni vēl pat nepaspēja izvirzīt, kad jau iestājās jauni apstākļi. Bez tam, kā jau minēts, Kurzemes sarkanie partizāni zināmu apstākļu dēļ orientējās uz nelieliem cīnītāju kolektīviem, bet ne uz lielu nodaļu formēšanu.

Šajās lūzuma dienās Kurzemes partizāni atbrīvojās arī no liekā balasta, no neuzņēmīgajiem, kā arī no tiem bezpartejiskiem, kuriem pietrūka drosmes tālāk turpināt cīņu ar ieročiem rokās.

Partizaņu kustības dalībnieki ir atstājuši visai kritiskas piezīmes par partizaņu pulciņu komplektēšanu. Izrādījās, ka ne visi brīvprātīgie bija politiski nobrieduši un sagatavojušies atbildīgam tautas atriebēju darbam. Dažos pulciņos bija uzņemti pasīvi bezpartejiski cilvēki, kuri, kā sarkastiski piezīmējuši viņu cīņu biedri, uz aizmuguri gāja tādēļ, «ka mājās diezgan labi varēs dzīvot un, iestājoties partizaņu pulciņā, visizdevīgāk tikt atpakaļ uz kūtsaugšas gulēt». «Saplūstot tādām sastāvam kopā un ja arī vēl pulciņa vadītājs izrādījās neenerģisks cilvēks, pulciņš, pārejot aizmugurē, ātri izjuka.»⁴ Arī nepārdomātā taktika sadalīties sīkās

¹ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 1. l., 13. lapa.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Turpat, 6. l., 1.—2. lapa.

grupiņās, tikai paretam sapulcējoties, nikna terora un ekspedīciju apstākļos veicināja partizaņu izklišanu. Pirmais, trešais un daļēji sestais pulciņš saglabājās un sekmīgi veica kaujas uzdevumus tieši tāpēc, ka partizāņi turējās vienkopus. Kopīgās cīņas, prieki un bēdas kolektīvu saliedēja. Pat no trešā pulciņa, kurā pēc 4 partizaņu aizbraukšanas uz Rīgu sakarā ar ievainotā transportēšanu bija palikuši 9 cīnītāji, jūnija vidū četri neatnāca uz satikšanās vietu pēc divu nedēļu prombūtnes. Vairāki partizāņi, kuriem radās iespējas legalizēties, atstāja mežu ar noteiktu nелеgalās darbības uzdevumu.

Tālāko partizaņu kustību iespaidoja arī tas, ka 1919. gada vasarā Latvijā notika zināms pagrieziena šķiru cīņā. Tai padziļinoties, diferencējās pretpoli: no vienas puses, krasi nogrupējās strādniecība un bezzemnieki, no otras — mantīgie, budži un kapitalisti. Vidējā zemniecība un citi sīkburžuaziskie elementi, kā mācīja Ļeņins, pilsoņu kara laikā, kad notika cīņa uz dzīvību un nāvi par un pret Oktobra socialistiskās revolūcijas iekarojumiem, vairāk vai mazāk svārstījās atkarībā no stāvokļa kara frontēs. «Vidējais zemnieks čīnkstēja un svārstījās starp revolūciju un kontrrevolūciju, kamēr gāza buržuaziju, kamēr Padomju vara vēl nebija nostiprināta... Vidējais zemnieks sāka pievērsties mums, kad viņš sāka pārliecināties, ka buržuazija ir gāzta «pilnīgi nopietni», ka Padomju vara nostiprinās un kulaks tiek uzveikts, ka Sarkanā Armija pilsoņu kara frontēs sāk uzvarēt.»¹ Latvijā vidējā zemnieka svārstīšanās pastiprinājās tieši 1919. gada vasarā. Frontes attālināšanās no Kurzemes to vēl veicināja. Partizaņu kustība bija jāpiemēro šīm šķiru attiecībām. Tomēr, neraugoties uz šo vidējās zemniecības svārstīšanos, tās, kā arī muižas strādnieku un bezzemnieku simpatijas bija partizaņu pusē. Tas zināmā mērā izskaidrojams ar latviešu tautas naidu pret ilgo vācu baronu jūgu.

Taču ne visi partizāņi izprata šo šķiru cīņas likumību, tās tālākās attīstības tendenci. Atradās arī tādi, kuri pēc Rīgas krišanas, būdami sīkburžuazisko uzskatu valgā, partizaņu tālāko darbību Kurzemē uzskatīja par neiespējamu vai vismaz neauglīgu. Archivos atrodami dažu partizaņu ziņojumi, kuros pēc frontes pāriešanas jūlija mēnesī ir rakstīts, ka vācu ešelona uzspriecināšana esot izbeigusi partizaņu darbību Kurzemē. «Ar to, — secina nezināms autors, — viņi (partizāņi. — Red.) savu darbību ir izbeiguši.»² Patiesībā izbeidzās tikai partizaņu cīņas sākuma periods un sākās jauns — tās brieduma posms.

Jau augusta mēnesī Kurzemes sarkanie partizāņi bija ne tikai

¹ J. V. Staļins, Ļeņinisma jautājumi, 1945., 195. lpp.

² LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 1. l., 35. lapa.

atguvuši veco slavu, bet, nostiprinot savas rindas, to pat vēl pavairojuši. Skaitliskās izmaiņas nebija mazinājušas partizaņu darbības efektivitāti. Okupanti un to sabiedrotie no vietējās nacionalistiskās nometnes pat domāja pretējo. Piemēram, galēji reakcionarais «Latvijas Sargs» 23. augustā paniski kļiedza: «Talsu apriņķī darbojās boļševiku bandas — ap 200 cilvēku, kuras vada Kretulis. Viņu rīcībā ir trīs mūsu lielgabali, 3 ložmetēji, 130—150 šautenes, velosipedi. Tās sastāv no vietējiem iedzīvotājiem, kuri strādājuši pie boļševikiem.»¹ Faktiski aktīvo partizaņu skaits šajā laikā bija pat trīs četras reizes samazinājies, salīdzinot ar pavasari. Lielgabalu vispār nebija, tie bija dzimuši satrauktā kontr-revolucionāra fantāzijā. Nav šaubu, ka nacionalistiskajai lapelei nebija nekādas intereses sarkano partizaņu spēkus pārspīlēt, tā vienmēr centās notušēt viņu darbību. Partizaņu darbība bija tik iespaidīga, ka viņu skaits un darbi tautas acīs desmitkāšojās un tādēļ maldināja ienaidnieku. Kas tad bija noticis pēdējo divu mēnešu laikā? Liela nozīme bija tam, ka jūnija beigās pirmais un trešais pulciņš nodibināja sakarus un nolēma apvienoties.² Pie tam jaunā nodaļa izrādījās tik darbīga un autoritatīva, ka no tās izveidojās vadošais centrs visai Kurzemes partizaņu kustībai. Šis centrs vēlāk uzņēma sakarus ar sesto un septīto pulciņu, kā arī piesaistīja partizaņus, kuri bija izklīduši savu pulciņu vadītāju bezdarbības vai citu iemeslu dēļ. Apvienotajā partizaņu nodaļā jūnija beigās bija 21 partizanis.³ Bruņoto partizaņu skaits nodaļā vēlāk pieauga līdz trīsdesmit cilvēkiem, taču pamatkodols bija ap 20 vīru, kas saglabājās līdz pat cīņas beigām. Partijas archīvā nav saglabāties pilns Kurzemes partizaņu vārdisks saraksts. Vienīgi Jelgavas apgabala tiesas lietā par Talsu apriņķa revolucionāro tribunālu 1920. gadā ir ievietots saraksts, kurā minēti 20 partizaņu uzvārdi un pseidonimi, kas arī attiecas uz nodaļas pamatkodolu.

No jauna partizaņiem bija pievienojušās divas žandarmiem izbēgušas partijas biedrenes. Šī apvienotā nodaļa, kā raksta laika biedri, «tika saukta par kretuliešiem vai meža brāļiem un tika vadīta no Kretuļa un Gricmaņa kā grupas atamaniem».⁴ Par partizaņu nodaļas komandieri tika izvēlēts trešā pulciņa vadītājs K. Kretulis, bet politiskā vadītāja pienākumus veica J. Gricmanis.

Otrs svarīgs solis bija sakaru uzņemšana ar Rīgas komunistisko pagrīdi, kur drīz nostiprinājās nelegālās LKP Centrālā

¹ «Latvijas Sargs», 1919., 120.

² LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 3. lapa.

³ Turpat, 1. l., 35. lapa; LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 24. l., 125. lapa. Jelgavas apgabaltiesas lieta par Talsu apr. revolucionāro tribunālu, 1920. g. 30. III — 17. V.

⁴ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 3. lapa.

Komiteja. No tās nodaļa saņēma vadošos norādījumus.¹ Ar Rīgas pagrīdi partizāni uzturēja regulārus sakarus; partizāņu kurjeri te saņēma nelegālo literatūru un naudas līdzekļus.² Augustā ar LKP CK lēmumu Gricmanis tika nozīmēts par Kurzemes partizāņu vadītāju. Vienlaicīgi viņš vadīja arī Talsu apriņķa nelegālās partijas organizācijas darbu, kura, atžirgusi no smagiem zaudējumiem, nostiprinājās 1919. gada vasarā un savukārt palīdzēja partizāņiem.

Tādā kārtā rudenī izveidojās stingra partizāņu organizācija, kas bija stabili saistīta ar partijas vadošo centru un vietējām partijas organizācijām. Bija radīts vajadzīgais pamats sekmīgai partizāņu darbībai. Kurzemes sarkanajiem partizāņiem bija arī spējīgi politiskie un militārie vadītāji, kā Gricmanis un Kretulis.

K ā r l i s K r e t u l i s (dz. 1889. g.) ir KP biedrs no 1905. gada, pēc dienesta pakāpes praporščiks. Līdz Februāra revolūcijai viņš strādājis Aizkaukazes dzelzceļa militārajā kontrolē, bet pēc tam un Oktobra apvērsuma laikā darbojās 219. družinas izpildkomitejā Maskavā. Tad partijas uzdevumā atgriezās Talsos, kur bija partijas nelegālās organizācijas sekretārs. 1919. gada sākumā tika ievēlēts par Talsu Strādnieku Padomes izpildkomitejas locekli un juridiskās un administrācijas daļas vadītāju.³ Kontrevolucionāri un sabotētāji dibināti baidījās no šī revolucionārās likumības konsekventā izpildītāja.

Partizāņi pēc apvienošanās savas darbības pamatā lika aktīvu masu aģitācijas un izskaidrošanas darbu, izmantojot dažādas formas. Ieroči kalpoja paš aizsardzībai, vai izrēķinoties ar nodevējiem.

Sajā laikā pēc strīdiem un konfliktiem vietējās un ārzemju kontrevolūcijas pārstāvju starpā par oficiālu «valdību» tika uzskatīts Ulmaņa kabinets. Uz vietām sāka rīkoties centra sūtītie pārstāvji un budziskās pašpārvaldes iestādes. Pirmais pasākums Kurzemē, ko veica nacionalistiskā valdība, bija mobilizācija un rekvizīcijas baltajai armijai. Šo pasākumu izjaukšanai arī bija vērsti partizāņu, viņu atbalstītāju un partijas pagrīdes aktīva darbs.

Armijas apgērbšanai ulmanieši izsūtīja pa visu Kurzemi rekvizītorus ar plašām pilnvarām, kuri apbraukāja vilnas kārstuves un krāsotavas un patvarīgi atņēma apstrādāšanai nodoto zemnieku vadmalu. Partizāņi atbrūņoja un padzina rekvizītorus, bet vadmalu piespieda atdot atpakaļ visiem mazturīgājiem. «Lai Ul-

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 5027. l., 51. lapa.

² a) LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. l., 51. lapa;

b) LPSR CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 4. lapa.

³ LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 5027. l.—K. Kretuļa personīgā lieta.

maņa bendētāju armiju ap-
 ģērbj budži,» tā šādās rei-
 zēs teica tautas aizstāvji.
 «Šie gadījumi atstāja lielu
 iespaidu masās, ziņas par
 šādu «meža brāļu» rīcību
 izplatījās ļoti plaši un mēs
 guvām lielu piekrišanu,»¹
 atceras partizāni. Partiza-
 ņi, «nežēlojot zābaku zo-
 les», apstaigāja pagastus
 un pēc 1905. gada parauga
 izveda tautas sapulces,
 mītiņus un pārrunas mui-
 žās, pagastnamos un baz-
 nīcās, — visur tur, kur
 varēja satikties ar darba
 cilvēkiem. «Ar šiem mīti-
 ņiem sarkanie partizāni
 ieguva vietējo zemnieku un
 laukstrādnieku nedalītas
 simpatijas, kā rezultātā
 balto valdība nevarēja iz-
 vest mobilizāciju Lejaskur-
 zemē,»² rakstīja J. Gric-
 manis. Vietējo budžu paš-
 pārvalde bija tik vāja, ka nespēja «meža brāļus» traucēt; policisti
 un citi t. s. «pašaizsardznieki» tādos gadījumos piesardzīgi nolida
 malā. Desmitiem ulmaniešu partizāni atbrūvoja bez pretošanās.
 Ražas novākšanas laikā, kad cilvēkus no darba atraut nevarēja,
 partizāni palīdzējuši nopļaut laukus trūcīgajām ģimenēm, kuras
 bija zaudējušas apgādātājus.

K. Kretulis

«Brīvās Zemes» 1919. gada 4. septembra raksts «Nenormāli
 apstākļi Talsu apriņķī», autoram pašam negribot, labi raksturo
 partizāņu iespaidu zemnieku vidū. Rakstītājs šķendējas, ka «mūsu
 valdība» nesperot stingrus soļus, lai ieturētu kārtību Kurzemē.
 Talsu apriņķa priekšnieks un komendants tikai bezspēcīgi sūdzoties
 par Kretuli. Rakstā minēts, ka partizāni iepriekšējā svētdienā
 ieradusies Nurmuižā, kur bijušas noliktas vēlēšanas, un aizrai-
 dījuši mājās pagasta iedzīvotājus, paskaidrojot, ka vēlēšanas bur-
 žuaziskajā iekārtā ir muļķības. Atzīmēts arī tas fakts, ka pavisam
 nesen «20 kretuliešu jātnieki»(?) uz Talsu ceļa esot aizturējuši

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 4. lapa.

² LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 1. ap., 5027. l., J. Gricmaņa raports.

rekvizīcijas komisiju, kas vedusi no Pļaviņām un Igenes konfiscēto vadmalu un citas mantas. Partizāņi zaldātus atbruņojuši, bet vadmalu atdevuši atpakaļ trūcīgajiem iedzīvotājiem. Arī citi fakti, kurus autors min, gribēdams partizāņus kompromitēt, panāk pretējo — parāda, ka viņi ir darba cilvēka interešu aizstāvji, ka rekvizīcijas izdara tikai muižās savas apgādes nokārtošanai, tad, kad ulmanieši rekvizē no darba cilvēkiem. Piemēram, šāda epizode: «Partizāņi ienāk K. muižā. Prasa no arendatora naudu. Tas saka, ka esošā nauda jāizmaksā strādniekiem, jo tie algu vēl nav saņēmuši. Tad rekvizētāji prasa produktus. Arendators atver klēti un saka, ka palikusi tikai strādnieku deputates tiesa. Kad izsauc strādniekus, tie apstiprina arendatora vārdus. Partizāņi aiziet, apsolut atnākt, kad būs novākta jaunā raža.»¹ Pēc visa tā autors izsaka sašutumu, ka valdība nav spējīga neko iesākt un liek saprast, ka jāaicina palīgā vācu soda ekspedīcijas. «Talsu apkārtnē var uz soļa sastapt cilvēkus, kuriem nav nekāda priekšstata par mūsu valdības darbu un valdības nodomiem . . . Mūsu valdība vēl neprot parādīt, ka pastāv brīvā Latvija.»² Šim avīzes secinājumam bija taisnība tajā ziņā, ka ulmaniešu valdība tiešām bija nepopulāra Kurzemē un ka tās pārstāvjus uzņēma naidīgi. Taču «brīvā Latvija» sevi drīz parādīja visā savā «skaistumā» . . . sūtot uz Talsu un Ventpils apriņķiem specialas soda ekspedīcijas, kuras kopā ar vācu landesvera daļām vajāja sarkanos partizāņus. «Tā saformēja ap 150 ķērāju asinskārīgāko oficeru vadībā un (tie) ap augsta mēnesi sāka (partizāņiem. — Red.) ļoti uzbāzties.»³ Cīņai pret patiesajiem tautas aizstāvjiem «patriotiskie» ulmanieši katrā laikā sadevās rokās ar vācu baroniem. Šo kauna pilno sadarbību ar visu laiku niknākajiem kontrrevolucionāriem, kas līdz bezjēdzībai bija slepkavojuši latviešu revolucionārus, latviešu buržuāzisko nacionalistu virsotne vēlāk, sevišķi vācu okupācijas gados otrā pasaules karā, attaisnoja kā augstāko tikumu un nacionālās politikas kalngalu. Cīņā pret «meža brāļiem», ciniski rakstīja 1942. gadā fašistiskais «Kurzemes Vārds», «darbojās latvju partizāņi (ulmaniešu komandas. — Red.) roku rokā ar Hāna, Drachenfelsa un Engelhardta landesvera jātnieku nodaļām».

Lai ar izskaidrošanas darbu varētu aptvert pēc iespējas vairāk Ziemeļkurzemes pagastu, Gricmanis izdalīja aģitācijas darbam atsevišķu grupu, kura sastāvēja no 7—8 cilvēkiem un pārvietojās uz trofeju divriteņiem. Talsu—Tukuma kara apriņķa priekšnieks oficiāli atzina, ka partizāņu pēkšņās pārvietošanās un iedzīvotāju atbalsta dēļ partizāņus nekad nav izdevies notvert. Un tiešām — trīs rudens mēnešus partizāņi darbojās bez upuriem.

¹ «Brīvā Zeme», 1919. g. 4. IX.

² Turpat.

³ LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 6. l., 4. lapa.

«Saskaņā ar biežo valdošās varas maiņu, — rakstīja Talsu—Tukuma kara apriņķa priekšnieks Iekšlietu ministrijai, — iedzīvotāji atbalstīja kā pašreiz valdošo varu (kura piespieda sevi «atbalstīt». — Red.), tā arī Kretuli»... «Cik piepeši un negaidīti bija šie uzbrukumi, spriežams pēc tā, ka uz velosipediem nodaļa, kura pēc ievāktām ziņām atradās Ventspils apriņķa mežos, piepeši (25. IX) parādījās Talsu apriņķī ap Eriņa krogu, Jaunpagastā, apšaudīdami kareivju nodaļu, dažas dienas vēlāk (29. IX) uzbrūkdami Nurmuižas pagasta namam, atņemdami rakstāmmašīnu, 1. oktobrī nošaudami arestēto vācu žandarmu pie Talsiem u. t. t.»¹ Kādā Iekšlietu ministrijas ziņojumā ir reģistrētas šādas Kretuļa partizaņu operāciju vietas: 24. VIII — mežā pie Tupelciema, kur atbrūno vācu ierēdņi, 23. VIII — Nurmuižā, 31. VIII — Strazdes muižā, 14. IX — Rendas pagastā, 17. un 19. IX — Ugāles muižā, 29. IX — Nurmuižā, 9. X — Spāres muižā, 25. XI — Zemītes muižā, 26. XI — Aizdzires muižā (Kandavas pagastā).² Protams, šis partizaņu operāciju saraksts ir nepilnīgs un dažos gadījumos neprecīzs, bet, atzīmējot tās uz kartes, rodas diezgan pilnīgs priekšstats par Ziemeļkurzemes partizaņu nodaļas darbības pamatrajoni (skat. karti). Kurzemes dienvidu daļā un Liepājas apkārtnē šajā laikā bruņotu sarkano partizaņu pulciņu nebija. Te darbojās gan nelegalās partijas pagrīdes organizācijas. Liepājas strādnieki, kuri ziemā, gaidot Sarkano Armiju, bija sākuši veidot bruņotas grupas, frontes atkāpšanās dēļ līdz bruņotai cīņai nonāca.

Šajā laikā fronte gar Lubānas ezeru bija nostabilizējusies un tajā bija iestājies klusums. Padomju karaspēks lielu aktivitāti neizrādīja, latviešu divīzija atpūtās un pārformējās, lai dotos palīgā graut Deņikinu un ierakstītu Padomju zemes pilsoņu kara vēsturē slavenu lappusi. 1919. gada vasarā LKP Centralā Komiteja un XV armijas Revolucionārā kara padome atsāka sūtīt sarkano partizaņu nodaļas pāri fronteī interventu un baltlatviešu aizmugures vājināšanai. Tā kā Talsu partizaņu pieredze aiz frontes nebija pietiekami zināma un izanalizēta, Centralās Komitejas specialā nodaļa novērsa tikai dažus trūkumus partizaņu nodaļu formēšanā un apgādē; vāji joprojām bija nostādīta partizaņu atlase.

1919. gada 13. augusta naktī otra Kurzemes partizaņu nodaļa starp Krustpili un Livāniem forsēja Daugavu, pa kuru gāja frontes līnija.³ Nodaļā bija 27 partizāni, no tiem 10 komunisti, vairākums — bijušie zaldāti. Nodaļas uzdevums bija pāriet fronti un

¹ LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. l., 51. lapa.

² LPSR CVA, 35. f., 2. ap., 338. l., 41., 63. lapa.

³ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 1. l., 14., 154. lapa.

sākt patstāvīgi darboties pierobežas joslā gar Liepājas—Jelgavas un Liepājas—Alsungas dzelzceļiem, tos paralizējot. Tie būtu sabiedrotie Talsu partizāniem un daļēji atvilktu soda ekspedīcijas, no kuru pārspēka tiem kļuva arvien grūtāk izvairīties. Taču šis labi iecerētais pasākums beidzās pilnīgi nesekmīgi. Nākošā dienā nogurušos partizānus mežainajā purvā pie Slotenhofas apļenca vairākas vāciešu rotas, negaidīti uzbruka un pārsteidza. Partizāni, kuru vadītāji bija izgājuši izlūkos, apjuka, panikā sīkās grupiņās atkāpās, pazaudēja sakarus, daži krita gūstā. Ir ziņas, ka daži partizāni no izklīdušās nodaļas tomēr turpinājuši gājienu uz Liepāju. Tā kā frontes joslā karaspēka koncentrācija bija liela, izklīdušos partizānus savākt neizdevās, daļa no tiem individuāli legalizējās, pārējie atgriezās pāri fronteī. Protams, te daudz kas bija atkarīgs no nejaušības, taču visumā frontes pāriešana Ilūkstes rajonā bija apgrūtināta. Tā saucamā Augškurzemes partizānu nodaļa, kas ar kauju jūlijā pārgāja fronti, pastāvīgi apdraudēja vāciešus. Frontes līniju un tās tuvāko aizmuguri nepārtraukti novēroja, darbojās spiegi un ziņotāji, dežurēja neparēji un slēpņi.

Buržuaziskā prese vēlāk ziņojusi, ka 21. augusta naktī uz Jelgavas dzelzceļa līnijas, pie Krimūnu stacijas — tātad nodaļas maršruta virzienā — ticis uzspridzināts tilts. Manīti 3 privatie, kas pazuduši mežā.¹ Šī operācija, kuras veicēji netika noskaidroti, ievērojami saasināja attiecības starp vācu komandanturu, kas te saimniekoja, un vietējām kontrevolucionarajām varas iestādēm.

3. septembrī Griemaņa un Kretuļa partizāni izveda plašu operāciju, kura atbalsojās visā Latvijā.² Septembra sākumā Zvirgzdiņu mājās, ejot izlūkošanas uzdevumā, Talsu komandanturas patruļas aizturēja un ieslodzīja pilsētas cietumā divas partizānes — partijas biedrenes. Tām draudēja nošaušana, tādēļ vajadzēja atbrīvot. Partizānu spēki bija par vājiem, lai ielauztos pilsētā. Nolēma citādi rīkoties — saņemt ķilniekus un pieprasīt pret tiem izdot politīeslodzītos. Tas bija pārdrošs lēmums, bet partizāni nešaubījās, ka viņu autoritāte piespiedīs ulmanisko komandantu piekāpties. 3. septembra rītā 13. kilometrā no Talsiem uz Tukumu ceļa partizāni nocietinājās ceļmalā. Izrādījās, ka tajā dienā šķūtis bija izsūtīti apkārtējie saimnieki, lai vestu vāciešus, kuri evakuējās uz Vāciju. Partizāni braucējus aizturēja, un drīz vien mežs abpus ceļa bija pajūgu pilns kā gada tirgū. Tad uz ceļa parādījās 6 velosipedisti — partizānu ķērēji. Kad zaldāti neklausīja saucienam padoties, partizāni izšāva. Partizānu ķērāji sakrita grāvī, taču drosme pretoties drīz apsika, un tie padevās.

¹ «Jaunākās Ziņas», 1919., 75.

² «Latvijas Sargs», 1919. g. 5. IX.

Partiņāni sagūstīja arī kādu Kara un apsardzības ministrijas in-
struktoru no Rīgas. Ķīlnieku pietika. Vienu zaldātu nosūtīja pie
Talsu komandanta ar apmaiņas noteikumiem: atbrīvot partiņāņu
biedres — nelegalistes, kā arī citus politiešlodziņos, nelietojot
represijas par viņu agrāko darbību padomju varas laikā. Pa-
jūgus partiņāni palaida, bet ar gūstekņiem pārgāja citā vietā.
Apmaiņa notika otrā dienā bez starpgadījumiem. Talsu koman-
dants atbrīvoja partiņāņus un politiešlodziņos, kuri atgriezās
mājās; partiņāni paturēja tikai ķīlnieku ieročus un velosipedus kā
kara trofejas.¹ J. Gricmanis sakarā ar šo operaciju rakstīja, ka
«partiņāņu darbošanās notikusi it kā uz divu valstu robežām».²

Šajā laikā partiņāņu nodaļa no centra saņēma norādījumu
censties pievienot sev visas Kurzemē atlikušās sarkano partiņāņu
grupas un atsevišķos partiņāņus, pasivajiem atņemot ieročus, lai
tos neiegūtu pretinieks.³

Partiņāņu nodaļa devās uz Ventspils apriņķi; gāja caur Straz-
des un Rendas pagastiem uz Ugāli. 17. un 19. septembrī Ugāles
muižā partiņāni atbruņoja vairākus Ugāles stacijas komandantu-
ras zaldātus. Ugāles mežos partiņāņiem pievienojās daži sestā
pulciņa partiņāni. Taču arī te miera nebija, jo neatlaidīgi sekoja
ķērāju komanda, un drīz zaldātu rota apstājās Grīniņmuižā. Par-
tiņāni nolēma humani atbrīvoties no šīs neērtās «astes». Viņi
zināja, ka soda ekspedīcijas zaldāti — ierindnieki ir parastie
zemnieku un strādnieku jaunieši, kuru apziņā liels idejisks jucek-
lis un daudz neskaidribu, un tādēļ tie izpilda budzisko virsnieku
pavēles. Satikties aci pret aci ar zaldātiem un atmaskot ulmaniešu
un socialdemokratu-meņševiku izdomājumus par «Kretuļa
bandu», — tā nolēma «meža brāļi». Ir saglabājies šāds pieraksts
par «mitiņu Grīniņciemā».

«Apstājušies mežmalā, mēs likām ganiem pārdzīt lopus mājās
un ienest komandierim ziņu, ka viņi ielenkti, atkāpties nav iespē-
jams, un ka tādēļ lai noliek ieročus. Tādā gadījumā mēs garantē-
jam dzīvību un izlaižam no muižas. Apdomāšanās laiku devām
10 minutes. Padošanās gadījumā vajadzēja pacelt baltu karogu
un vienam iznākt uz pārrunām puslaukā. Tikko zīmīte nokļuva
garnizonā un kareivji to izlasīja, vairāki desmiti no viņiem iznāca
ārā, vecinādami baltus lakatiņus. Izrādījās, ka muižā nebija, kā
mēs domājām — 50, bet 150 kareivji, jo bija pienākuši palīg-
spēki. Parlamentarietis lūdza, lai tik bargu nosacījumu neliekot —
atdot ieročus bez ciņas. Norunājām, ka uz pārrunām muižā sūti-
sim vienu biedru, ja viņam garantē neaizskaramību. Garantiju

¹ LKP CK Partijas arhīvs. 31. f., 3. ap., 6. l., 4.—5. lapa.

² Turpat, 54. f., 1. ap., 5027. l.; J. Gricmaņa ziņojums.

³ Turpat.

saņēmām un mūsu biedrs, iegājis muižā, sasauca kareivju un muižas strādnieku sapulci.

Cik nepatīkami arī nebija komandējošam sastāvam noskatīties tādā bildē, tomēr darīt viņi neko nevarēja, jo skaitījas partizaņu ielenkti.

... Pēc satikšanās ar partizāniem, arī ķērāju armijā bija manāma sfīpra neapmierinātība un liela simpatija pret meža brāļiem. Tādēļ nostādīt savu valdīšanu uz cik necik drošām kājām (nacionalistiem. — Red.) nebija iespējams.»¹ Zaldāti atsacījās šaut uz partizāniem; virsnieki un politpārvaldes darbinieki šo nevēlamo brāļošanas nolēma izjaukt ar asiņainu provokāciju. «Ja līs asinis, tad zudīs uzticība,» tā sprieda provokāciju meistari.

3. oktobra naktī virsniekiem paklausīga instruktoru un zaldātu grupa kapsētā pie Cirkales muižas uzglūnēja un apšaudīja četrus partizānus, kuri kā parasti pa ceļu droši atgriezās no uzdevuma. Partizāni bija aizgājuši meklēt sestā pulciņa komandiera noslēpto ložmetēju. Krita partizanis Cīrulis, smagi ievainoja Žani Šteinbergu — bijušo Ventspils apriņķa izpildkomitejas darbinieku. Dzīvi palikušie partizāni, atrazdamies klajā laukā, tomēr droši atklāja uguni, un uzbrucēju grupa neiedrošinājās tiem sekot. Pārējie partizāni, kas šajā laikā atradās 5 kilometrus aiz muižas, pēc šāvieniem skriešus devās palīgā. Taču bija par vēlu: Šteinbergs jau bija noslepkavots, bet uzbrucēji aizbēguši. Ar muižas kalpu palīdzību partizāni kritušos biedrus pārveda un apglabāja K o m u n a r u k a l n i ņ ā netālu no Ugāles stacijas. Bendes neuzdrošinājās traucēt, kaut arī atradās tuvumā. Te jau atdusējās 20 sarkano gvardu, kuri bija krituši, atbrīvojot Ventspili 1919. gada sākumā.² Turpmāk ik rītus uz brāļu kapa parādījās ziedi un zaļumi.

Nodevīgais uzbrukums izsauca asu sašutumu pašu uzbrucēju vidū, daļu pat nācies aizkomandēt, jo tie esot gribējuši uz vietas izrēķināties ar slepkavām.

Pēc nedēļas paklausīgā šāvēju grupa atkal mēģināja piezāgties mājām, kurās partizāni pārnakšņoja, bet partizaņu postenis uzbrucējus pamanīja. Lai sadursmē neciestu iedzīvotāji, partizāni atkāpās mežā. Pēc tam, kad uzbrucēji, sagājuši dzīvojamā ēkā, sāka pratināt mājas iemītniekus, partizāni savukārt ielenca viensētu, nakts tumsā veikli, bez trokšņa atbruņoja un saņēma gūstā abus posteņus. Vienu no tiem sūtīja istabā, lai ielenktie padodas. Zaldāti piekrituši, bet virsnieki ar revolveriem piespieduši tos atkāpties uz sētas pusi un no turienes mežā. Parti-

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 5027. l., J. Gricmaņa ziņojums.

² LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 5027. l.

zaņi kauju neuzsāka un pat atbrīvoja otru gūstekni, un uzdeva paziņot pārējiem, ka «mēs neesam tādi bendes, kas alkst pēc strādnieku asinīm, bet esam strādnieku aizstāvji un strādnieku svēts pienākums balto armijā ir izdot darbaļaužu bendes vai pašiem spriest par tiem».¹

Šai augstsirdīgajai «meža brāļu» rīcībai esot bijis ārkārtīgs iespaids; soda ekspedīcija pārtraukusi operācijas pret partizāniem un aizbraukusi uz Ventspili. Pēc tam partizāni no Spāres stacijas veduši sarunas pa telefonu ar Ventspils apriņķa priekšnieku, lai izdod bendes. Tas atbildējis, ka neesot viņa spēkos pavēlēt ekspedīcijas karaspēkam. Partizāni, izpostījuši telegrafa līniju, devās atpakaļ uz Talsu apriņķi.

Šajā laikā uzliesmoja atkal konflikts starp imperialistiem par Baltiju. Sākās baltgvardu pulkveža Bermonta nodaļu avantūra pie Rīgas, bet Kurzeme kļuva par bermontiešu armijas aizmuguri. Talsos atkal ieradās jauna vara — Bermonta pilnvarotie, kas sāka saimniekot, bet ulmanieši bez pretošanās piekāpās un pa daļai sabēga mežos. Sarkanie partizāni šajā konfliktā nepiedalījās. Viņi turpināja izskaidrošanas darbu, norādot uz abu pie Daugavas karojošo pušu savtīgiem mērķiem, paši militaras operācijas neuzsāka, bet aktīvi aizstāvēja iedzīvotājus pret bermontiešu laupītāju bandām. Ulmanieši slapstījās. «Ulmaniešu oficiēri, — liecina kāds notikumu vērotājs, — staigāja apkārt pa saviem kandžas bružiem un raudzījās, lai bermontieši neizlaupa aparatus, bet zaldāti klejoja, lūgdami pārtiku pa mājām, un meklēja sakarus ar meža brāļiem. Bermontieši braukāja apkārt, laupīdami pēc sirds patikas, tikai sarkano partizāņu darbības rajoni palika neskārti, jo ļoti baidījās piedzīvot kritušo baronu likteni.»² Baltgvardu «patriotu» dezorganizētība un bezspēcība te novērtēta pareizi. Tiešām, sarkano partizāņu slava izplatījās šai laikā pa visu Kurzemi, jo tie kā īsti tautas atriebēji aizstāvēja iedzīvotājus pret bermontiešu bandām.

Novembra beigās, kad sāka atkal darboties «brīvas Latvijas» varasvīri, partizāni pārcēlās uz Matkules mežiem un cēla ziemas mitekļus, iegādājās produktus pirms uzsnidzis sniegs, «lai pēdas netaisītu». Taču nebija noteiktas skaidrības, kā rīkoties jaunajā situācijā. Padomju Krievijas valdība, vadoties no dažādu valstu mierīgas līdzās pastāvēšanas principa, uzsāka ar buržuaziskās Latvijas valdību miera sarunas. Arī šajos apstākļos sarkano partizāņu nodaļu kodols — ap 20 cīnītāju — palika cīņas ierindā, neizklīda, bet gaidīja partijas direktīvas. Militāro darbību pārtrauca. Partizāņu komisars J. Gricmanis pats devās garajā un bīstamajā

¹ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. lapa.

² Turpat, 31. f., 3. ap., 6. l., 6. lapa.

ceļā uz Rīgu un pēc tam pāri fronteī, lai noskaidrotu tālākos uzdevumus. Frontī viņš pārgāja decembra sākumā Lubānas apkārtņē, kur pārtraucis aktīvu darbību arī Vidzemes sarkano partizāņu centrs.¹ Saskaņā ar notiekošajām miera sarunām LK Centralā Komiteja deva norādījumu partizāņu bruņoto cīņu izbeigt.

LKP CK sēdē 1920. gada 17. janvārī nolēma izbeigt Padomju Latvijas valdības un LKP Centralās Komitejas darbību Latgalē un nodot partijas vadību nelegālās LKP CK rokās. Nolēma pārcelt pēc iespējas ātrāk nelegalajam darbam Latvijā vairākus CK locekļus, starp tiem arī Teodoru, un vispār sūtīt pēc iespējas vairāk darbinieku partijas darba veikšanai.²

Partija sāka jaunu, grūtu darba posmu, pacietīgi veidoja partijas pagrīdes organizācijas, mobilizēja un saliedēja Latvijas strādniecību un tās sabiedroto — darba zemniecību gaidāmajām cīņām par padomju varas atjaunošanu. Gandrīz divus gadu desmitus ilga šis pacietīgais un varonīgais darbs.

Latvijas strādniecības avangards nesa daudz upuru. Arī Kurzemes sarkanie partizāņi, kas bija pirmajās cīnītāju rindās par padomju varu, kļuva par tikpat pašaiizliedzīgiem pagrīdes darba veicējiem. Viņiem tika uzticēti grūtākie partijas uzdevumi, kā, piemēram, nelegalās literatūras transportēšana no Rīgas uz provinci u. tml. Viņi strādāja, tāpat kā kara laikā riskēdami ar dzīvību, jo bijušos sarkanos partizāņus sodīja kara tiesa. Tikai daļa, kas nevarēja nokonspirēties, pārgāja fronti. Pāreja no partizāņu nodaļas uz «legalu» dzīves veidu bija ļoti apgrūtināta. Slepenpolīcija kretuliešiem dzina pēdas, mēģināja uzzimēt pēc fotouzņēmumiem, aprakstiem.

Gricmanis atgriezās pāri fronteī Latvijā 1920. gada janvāra pirmajā pusē, un tikai 14. janvārī Kurzemes «meža brāļi» saņēma rīkojumu izbeigt partizāņu darbību, kā arī adreses Rīgā nelegalā partijas darba vešanai.³

Pēdējais atkāpšanās posms bija ārkārtīgu grūtību pilns — partizāņi vienā mēnesī pārdzīvoja vairāk likstu nekā visu astoņu pagājušo mēnešu laikā. Matkules meža zemnicās partizāņi kļuva nodzīvoja vienu mēnesi — līdz 20. decembrim, sazinādamies ar kurjeru starpniecību ar centru. Bet spiegi nesnauda.

Vadoties no spiegu ziņām, 23. decembrī Talsu komandantūras zaldāti ielenca partizāņu nometni Matkules mežā Dzelzkalnu māju rajonā.⁴ Taču iedzīvotāji «meža brāļus» laikus brīdināja

¹ LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 2274. 1.

² Turpat, 31. f., 1. ap., 4. l., 42.—44. lapa.

³ a) LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 7. lapa;

b) turpat, 54. f., 1. ap., 2774. l., Gricmaņa anketa.

⁴ Turpat, 31. f., 3. ap., 4. l., 15. lapa;

LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. l., 51. lapa. (Tukuma—Talsu kara aprīņa priekšnieka izziņā minēts, ka šī operācija notikusi 20. decembrī.)

par gūstītājiem. Partizāņi atstāja zemnīcas un, sniega vētrai tra-kojot, izgāja no ielenkuma, apmezdamies 4—5 kilometrus tālāk.¹ Okšķeri atrada tukšās būdas, taču nelaimīgas sagādīšanās dēļ viņu rokās krita bijušais pirmā pulciņa partizanis K r i š s Ā b o l i ņ š. Šis 19 gadu vecais jauneklis, smagi slimodams jau kopš pavasara, aktīvā partizāņu cīņā nepiedalījās. Šajā dienā, nezinā-dams par soda ekspedīciju, viņš, vijoli spēlēdam, bija nācis uz partizāņu zemnīcām, bet ieskrēja savu benžu rokās.² Slepkaņas ņirgājās, mocīja slimo jaunekli un Tukuma cietumā nosita. «... Kaušana turpinājās vairākas dienas no vietas. Apdāvinātais, bet vājais zēns to neizcieš un mirst Tukuma cietumā kā varo-nis... Tautiskie bendes izlaiž baumas, ka Āboliņš esot miris ar plankumu drudzi(?) jeb esot pakāries(!?)... bet ārsts konstatē, ka b. Āboliņš nosists.»³

Partizāņi uzcēla būdu jaunā vietā, iegādājās produktus, bet ilgi šeit nenodzīvoja, jo atkal vietu uzrādīja provokators. Parti-zāņu gūstīšanai mobilizēja lielus spēkus, jo tie par spīti visam turpināja darboties. Janvarī arī «sākās ārprātīgā mežabrāļu jaks».⁴ J. Gricmanis par to rakstīja nelegalajā «Cīņā»: «Vairāk-kārt tika sūtītas ķērāju komandas speciāli izmeklētu, «valstiski» (Brodera—Davusa garā) domājušu saimniekdēlu vadībā. Nonāca pat tik tālu, ka tika dota «visaugstākā pavēle» ķērāju bandas vadītājus nodot kara tiesai, ja līdz 15. janvarim meži nebūšot tīri. Bet ķērājiem nebija panākumu.

Janvara pirmajā pusē izsūtīja pret kretuliešiem šādus spē-kus: no Rīgas vienu rotu, no Aizputes, Tukuma, Talsiem, Sabiles un Kandavas visus komandantu rīcībā esošos spēkus.»⁵ Specialās slepenpolicistu grupas tika nosūtītas arī no Ventspils un Kuldī-gas. Pret diviem desmitiem sarkano partizāņu devās visi Kurze-mes militārie un policijas spēki.

Janvarī partizāņi dzīvoja 12 kilometrus uz dienvidiem no Sabiles—Kandavas ceļa, Buku māju rajonā.⁶

14., 15. un 16. janvarī viss soda ekspedīcijas karaspēks iz-brauca uz Matkules mežiem. Partizāņus pārsteigt neizdevās. Ap-riņķa priekšnieks ziņoja ministrijai, ka māsas Auziņas esot pa-steigušās pirmās uz Buku mājām partizāņus brīdināt.⁷ Tādēļ 15. janvarī, kad uzbrucēju rota tuvojās nometnei, partizāņi bija

¹ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 7. lapa.

² Turpat.

³ «Cīņa», 1920., 9.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

⁶ LKP CK Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 7. lapa.; LPSR CVA, 35. f., 2. ap., 338. l., 5., 8. lapa.

⁷ LKP Partijas archīvs, 31. f., 3. ap., 6. l., 7. lapa.

sagatavojušies un kauju pieņēma. Trīskārtīgā pārspēka uzbrukums tika atsists frontālā kaujā. Pēc tam partizāņi pārdroši atkāpās uz atklāto Kandavas pusi. Lamatu tieši tur nebija. Ventspils prefekts, kura slepenpolicisti arī piedalījās partizāņu gūstīšanā, vēlāk sūdzējās, ka neviens nevarējis iedomāties tādu pārdrošību.

Partizāņi tiešām rīkojās pārdroši. Otrā rītā viņi devās uz Matkules muižu, lai atbrīvotu arestēto biedru O t t o B l u m e n t ā l u, kas bija aizturēts mežā iepriekšējā dienā. Partizāņi apstājās mežmalā un izsūtīja uz muižu mežsargu ar ultimatu nekavējoties atbrīvot partizāņi. Taču tajā pašā laikā no meža izbrauca vesela pajūgu kolona, vedot ap 200 zaldātu. Lai pretinieks nevarētu uzsākt dzīt pēdas partizāņiem, kas varētu beigties liktenīgi, jo ekspedīcijas rīcībā līdz vakaram bija daudz laika, partizāņi uzbruka pirmie, lai pārsteigtu un demoralizētu pretinieku. Šādu cīņas paņēmieni spēj lietot tikai saliedēta un rūdīta partizāņu vienība; to spēja arī kurzemnieki. Manevrs izdevās. «Lai dziļā sniegā labāk varētu atkāpties, jo mums iznāca darīšana ar milzīgu pārspēku, vajadzēja iet uzbrukumā, lai izjauktu viņu plānus. Atklājām uguni, laiciņu pašāvām un atkāpāmies. Baltiem, pēc ziņām, 4 krituši.»¹ Blumentālu izglābt neizdevās. Viņš, tāpat kā Āboliņš, gāja bojā moku pilnā nāvē. «Ar tādu pat «plankumu drudzi» kā Āboliņš, — bija rakstīts «Cīņā», — dabūja saslimt... biedrs Blumentāls, īsts kretulietis — «meža brālis.»» Blumentālu daudzīja līdz nesamaņai un beigās viņam vēl izšāva lodi caur pakausi, «lai slēptu riebīgās varmācības pēdas».² Slepikas atkal paziņoja, ka Blumentāls «nošauts bēgot». Kad sabiedrībā par politpārvaldes patvarībām izcēlās sašutums, valdība inscenēja tiesas procesu, kurā šāvēji tika attaisnoti.

Augsti vērtējama Kretuļa partizāņu augstā militarā prasme un partizāņu kara taktikas radošā izlietošana. Rodoties jauniem apstākļiem, tie nešaubīdamies atteicās no vecās un izvēlējās jaunu, pilnīgāku darbības taktiku. Tā viņi rīkojās arī pēc 15. janvāra kaujas. Slepino nometņu iekārtošana ziemas apstākļos glābt nevarēja. Vispareizākais šajā situācijā bija sajaukt pēdas un atrauties no ekspedīcijas, kura bija diezgan mazkustīga. Sarkanie partizāņi ekspedīcijas nekustīgumam tiešām prasmīgi pretim nostādīja maksimālu manevrēšanu — bieži mainīja vietas, pārvirzoties izmantoja pajūgus. 15. janvarī plkst. 15.00, rakstīts Iekšlietu ministrijas pārskatā, 17 «meža brāļi» (no tiem 2 sievietes) ieradušies Aizdzires muižā, kur mobilizējuši 5 pajūgus. Plkst. 20.00 Daigones muižā partizāņi zirgus nomainījuši un aizbraukuši uz Pūres pusi. Citā ziņojumā atzīmēts šāds partizāņu tālā-

¹ LKP CK Partijas arhivs, 31. f., 3. ap., 6 l., 7. lapa.

² «Cīņa», 1920., 9.

kais maršruts: Sātu, Grenču pagasti, Vinšēņķi, Gaiķi, un pēdas... lielajos Lutriņu mežos.¹ Bet abos ziņojumos bija atrodams viens bēdīgs konstatējums — partizaņu pēdas nozaudētas. Pa ceļam partizāni bija uzdevušies par valdības zaldātiem un maskējušies ar zaldātu nozīmēm, bet, ņemot zirgus muižas, teikuši, ka tie vajadzīgi «Kretuļa gūstišanai».² Beidzot Ventspils, Talsu un Tukuma apriņķu policija bija spiesta ziņot, ka partizaņu pēdas no jauna uziet neizdodas. Tās arī nekad neatrada, jo partizāni prata pakāpeniski iziet no meža un legalizēties. Kurzemes partizaņus nesakāva, neiznīcināja un nepiespieda padoties, kā reizēm apgalvoja ulmanieši. Viņi paši izbeidza darbību saskaņā ar partijas direktīvu, pie tam meistarīgi sajaucot pēdas. J. Gricmanis sāka strādāt Rīgā, uzņemoties atbildību par sakaru uzturēšanu ar ārvalstu komunistiem. Bijušais Rīgas politpārvaldes priekšnieks Alps publicētajās atmiņās 1931. gadā rakstīja, ka no Rīgas ir bijuši sakari ar vairāku Eiropas valstu un ASV komunistiskajām partijām.

Jēkabs Gricmanis bija dzimis Talsu apriņķa Līvenhofas pagastā 1886. gadā. Partijā viņš iestājās 1905. gadā un aktīvi piedalījies revolucionarajā kustībā. Pēc Oktobra revolūcijas viņš darbojās «Iskolastrela» aģitācijas koleģijā. 1918. gadā pārgājis uz Viskrievijas ārkārtējo komisiju cīņai pret kontrrevolūciju un sabotažu, bet 1919. gadā — uz Padomju Latvijas Iekšlietu komisariata informācijas daļu par instruktoru.

1920. gada 6. martā Gricmani Rīgā apcietina. Buržuaziskā prese gaviļēja. Pat daudz pieredzējušie politpārvaldes bēdes apbrīvoja latviešu komunistu dzelžaino izturību un aukstasinību. Bijušajam sarkano partizaņu vadītājam draudēja nāves sods. Arestējot viņam rokas ieslēdza dzelžos, sita pa galvu, līdz no mutes un deguna tecēja asinis, spārdīja ar kājām.³ Taču Gricmanis, izņemot biogrāfiskās ziņas, pratinātājiem neko nestāstīja. Rīgas kriminalpolicijas aktis ir saglabāties viņa nepratināšanas 1920. gada 7. marta protokols, no kura skan nesalaužama komunistu pārlicība: «Vairāk man nav ko teikt, un es, būdams komunist, nekad savus biedrus nenodošu, ja arī tos zinātu. Esmu ar mieru, ja vajadzīgs mirt, un ja gribat, varat mani spīdzināt, bet savus biedrus neizdošu.»⁴

Nepagāja ne mēnesis, kad atkal buržuaziskā prese sāka histēriski kliegt — Gricmanis izbēdzis no apcietinājuma Baznīcas ielā. Izrādās, ka 30. martā plkst. 21.45 ieslodzītais izlīdis caur atejas logu, ar saslēgtām rokām nolaižoties pa virvi no trešā stāva.

¹ LPSR CVA, 35. f., 2. ap., 338. l., 5. lapa.

² Turnat, 8., 9. lapa.

³ LKP CK Partijas archivs, 54. f., 1. ap., 2774. l., «Izgriezumi no ķīlnieku saraksta».

⁴ LPSR CVA, 68. f., 1. ap., 26. l.

J. Gricmanis.

Politpārvaldes priekšnieks spēja tikai nesaprašnā noplātīt rokas: «Izbēgt no trešā stāva ar dzelžos sašlēgtām rokām var tikai kretulietis.»

Tai pašā vakarā Rīgā sacēla trauksmi; visām karaspēka daļām, ieskaitot policiju, bija uzdots nekavējoties izsūtīt pa visu pilsētu patruļas dokumentu pārbaudei. Arestēja visu cietumsargu nodaļu — 15 cilvēkus un Rīgas politpārvaldes priekšnieku, bet arī netika pie skaidrības, kā pagrīdes organizācijai bija izdevies sagatavot apstākļus Gricmaņa bēgšanai.

Tikai nejauša gadījuma dēļ, policijai pārbaudot dokumentus 4. maija naktī Vidzemes šosejā, Gricmani otrreiz aizturēja un pazina. 7. maijā kara tiesa piesprieda Gricmanim, Rubenim un vēl 2 citiem bijušajiem sarkanajiem partizāniem nāves sodu. Padomju valdība latviešu tautas dēlus izglāba, apmainot pret ķilniekiem — kontrrevolucionāriem.

Par J. Gricmaņa drosmi un uzņēmību 20. gados Latvijā klīda leģendas. Aculiecinieki stāsta, ka bez augstajām moralajām īpašībām viņam bijušas arī apskaužamas fiziskās dotības. Tā kādreiz, kad, caurbraucot Novosibirskai, viņam esot tikuši nozagti dokumenti un nauda, Gricmanis kautrējies iet pie paziņām lūgt palīdzību. Līdzekļus dzelzceļa biļetei viņš ieguvis savdabīgi, uzstājoties ar masku vietējā cirkā kā cikstonis. Nezināmā «Melnā maska» esot pieveikusi visus savus pretiniekus un ieguvusi skatītāju vētrainus aplausus. Cirka vadītājs palicis dziļā nesaprašnā, kad svešais «spēkavīrs» atteicies parakstīt sevišķi izdevīgu līgumu un aizbraucis.

Vairākus bijušos Kurzemes partizānus un to atbalstītājus, strādājot pagrīdē, atklāja un notiesāja katorgā, bet dažus noslepkavoja. Tā 1921. gada maijā atklāja Kretuļa konspiratīvo dzīvokli Rīgā, Suvorova ielā Nr. 42. Dzīvokļa saimnieku nošāva pēc

tiesas lēmuma. Šajā dzīvoklī, ejot uz satikšanos, 26. maiiā policijas slazdos iekrita bijušais trešā pulciņa partizanis, 22 gadus vecais Ž a n i s B a l a n d i n s, kas no 1920. gada februāra darbības pagriņķā, transportējot nelegālo literatūru no Rīgas uz Kurzemi. Partizanis aizstāvējās, tika smagi sašauts un mira.¹

1921. gadā partijas CK komandēja pāri robežai uz Padomju Savienību K. Kretuli un dažus citus pagrīdniekus — bijušos partizānus, jo aresta gadījumā politpārvalde ar tiem nežēlīgi izrēķinātos. Padomju Krievijā viņi atrada otru dzimteni. 1927. gada 28. decembra ziņojumā J. Gričmanis minēja, ka viņam esot zināmi vēl deviņi citi bijušie Kurzemes sarkanie partizāni, kas dzīvojot un strādājot Padomju zemes iestādēs un uzņēmumos, bet «ir gatavi atgriezties savos partizānu posteņos, nododot savu kaujas pieredzi jaunajiem cīnītājiem».²

Komunistiskās Internacionāles Izpildkomitejas Latsekcijas sekretariats atbalstīja J. Gričmaņa priekšlikumu PSRS Revolucionarajā kara padomē par 5 Kurzemes sarkano partizānu — Rubeņa, Krautmaņa, Kretuļa-Baumgarta, Apsīša un Auna apbalvošanu ar Sarkanā Karoga ordeni, piezīmējot, ka jautājuma pozitīvas izlemšanas gadījumā pirmkārt jāapbalvo biedrs Gričmanis «kā Lejaskurzemes partizānu pasākumu vadītājs un iedvesmotājs».³

Latsekcijas sekretariats reizē deva augstu Kurzemes partizānu darbības novērtējumu, uzsverot, ka «Lejaskurzemes sarkano partizānu nodaļa, visu laiku darbodamās LKP CK politiskā vadībā, izcēlās ar izciliem sasniegumiem pārējo Latvijas teritorijā operējušo partizānu vienību vidū». Viņi pirmie uzsāka un pēdējie izbeidza partizānu cīņu.

Buržuaziskie varasvīri un policija savos slepenajos ziņojumos rakstīja, ka «neesot noliedzams, ka daudzi iedzīvotāji simpatizēja kretulniekiem»,⁴ ka tā ir politiska rakstura kustība, kas balstās uz «nabadzīgajiem» un vēršas pret mantīgo šķiras kundzību. Viņi atzina, ka partizāni izveduši rekvizīcijas muižās un lielsaimnieku — varasvīru saimniecībās nevis savtīgos nolūkos, bet, lai nodaļu apgādātu ar produktiem, par ko tikušas izsniegtas kvītes,⁵ pie tam lielāko tiesu produktus brīvprātīgi piegādājuši darba zemnieki un laukstrādnieki.⁶ Uzsvērts arī, ka dažādi krimināli elementi, kuru kara laikā bija ieviesies ne mazums, nereti slēpušies

¹ LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 17. l., 5. lapa; LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 3. ap., 4. l., 15. lapa.

² Turpat. 54. f., 1. ap., 5027. l.

³ LKP CK Partijas arhīvs, 54. f., 1. ap., 2774. l., 16. lapa.

⁴ LPSR CVA, 35. f., 2. ap., 338. l., 9. lapa.

⁵ LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 7. l., 51. lapa.

⁶ LKP CK Partijas arhīvs, 31. f., 1. ap., 3. l., 13. lapa.

aiz partizaņu nosaukuma. Bet atklātā presē viņi visi, socialdemokratu ieskaitot, nomelnoja partizaņus, pierakstot viņu darbībai noziedzīgu, kriminalu raksturu. Tikai darbaļaudis, kas partizaņus zināja, runāja pretējo. «Masās ir palicis vislabākais iespaids no mūsu darbības sākuma līdz pat pēdējai dienai. Cik arī Ulmaņa skribenti nepūlējās nomelnot partizaņus, nostādot viņus par laupītājiem, bet tautas un visu to acīs, kuri tuvāk redzēja partizaņu darbību, tie nav nomelnojami.»¹ rakstīja partizaņi savās atmiņās. «Ziemā, kad gājām ar Ulmaņa armijas zīmēm pie cepurēm, — rakstīja partizaņi, — zemnieki negribēja ne iekšā laist, ne kaut ko pārdot, sūtīja uz pagasta māju, bet kad uzzināja, ka esam partizaņi — ar lielāko prieku paēdināja un aizjūdza zirgus.»²

Kurzemes partizaņu pareizs novērtējums tika dots «Cīņas» 1920. gada 10. marta numurā: «Patiesībā kretuļnieki uzstādīja sev par mērķi kaut vai nelielā mērā sekmēt lielo vispasaules strādnieku aktivizēšanas kustību un savu cēlo uzdevumu nav aptraipījuši ne ar vienu laupīšanu vai tamlīdzīgu nedarbu. Tikai pārtika vajadzības gadījumā ir rekvizēta no muižām, ikreizes par paņemto nododot pārskatu kalpu sapulcē. Viņu darbības svarīgākā daļa un tiešais nolūks bija nabadzīgajos iedzīvotājos izkopt šķiras apziņu, kas tika panākts ar mītiņiem, uzsaukumiem u. t. t. Vietējo iedzīvotāju vairums tos uzskatīja par visu apspiesto darbaļaužu aizstāvjiem un atbalstīja tos... Kretuļnieku pārdrošība un viņu revolucionarizējošais iespaids bija tas, kas nedeva miera «brīvas Latvijas varoņiem»...»³

Visi godīgi darba cilvēki un progresīvā inteligence aizstāvēja Kurzemes «meža brāļu» labo slavu. Tikai presē atklātā veidā to nevarēja darīt. Nemirstīgu pieminēkli dzejā sarkanajiem partizaņiem uzcēla Leons Paegle. 1922. gada 21. decembrī Rīgas Centrālcietumā viņš uzrakstīja «Meža brāļu dziesmu». Parādījās atklātībā šis dzejolis kā «1905. gada meža brāļu dziesma», kaut gan pēc satura tas ir ne tikai 1905.—1906. gada «meža brāļu», bet galvenokārt 1919. gada sarkano partizaņu pieredzes, viņu «nepāra drosmes» un slavas apdziedājums. Bet 1919. gada partizaņu kustības priekšgalā stāvēja Kurzeme. Dziesma folklorizējās, to dziedāja politeslodzītie, variējot tajās vietās, kur cenzuras dēļ dzejnieks nebija ielicis tiešos vārdus. «Meža brāļu» dziesma kļuva par izaicinoša protesta dziesmu pret visu pastāvošo buržuaziski nacionalistisko sistemu.

«Ne likums baida mūs, ne sods, ne lāsti,
Ne kareivs bruņotais, ne karogs šķelts»,

¹ LKP CK Partijas archivs, 31. f., 3. ap., 6. l., 7. lapa.

² Turpat, 8. lapa.

³ «Cīņa», 1920., 9.

tā dziedāt varēja tikai sarkanais partizanis. Paegles vārsmas lasot, darba cilvēku prātā atdzima neiedomājamas drosmes cīnītāja tēls, kas spītē varmācības pasaulei. Kā zvērasts cīņu turpināt skan pēdējais pants:

«Nekad mums neizlīgt ar varas valsti,
Kas tumsību un melus pretim dveš,
Lai cīņa deg, līdz sagraust viņas balsti,
Lai dzīvo brīvība un zaļais mežs.»

Kurzemes partizaņu tiešais revolucionarizējošais iespaids masās saglabājās ilgi. 1920. gadā pēc mobilizācijas izsludināšanas iesaucāmie sašutumā tikko neizdemolēja Talsu komandanturu un iesaukšanu atlika līdz rudenim. «Mēs neiesim karot pret brāļiem, kas Krievijā, — viņi teica, — bet gaidīsim tos atgriežamies Latvijā ar Padomju iekārtu.»

Vēl ilgu laiku pēc partizaņu izklišanas notika bezjēdzīga izrēķināšanās ar partizaņu radniekiem un atbalstītājiem. Aizdomās turētos ieslodzīja koncentrācijas nometnēs — «brīvās Latvijas» slavenajos «zvēru dārzos», un tās pašas «brīvās Latvijas» vārdā vietējie varasvīri aplaupīja apcietinātos. Jaunieceltais Talsu komandants kapteinis Opmals, kas jau no Golca un Bermonta laikiem bija pazīstams kā strādnieku slepkava un tumsonis, 1920. gada februārī izdeva rīkojumu, ka «arestējami ir visi Kretuļa bandītu piederīgie, kā arī aizdomīgie Kretuļa bandas atbalstītāji un nosūtāmi uz koncentrācijas nometni. Arestēto manta pāriet «Brīvās Latvijas» valsts īpašumā.»¹

Bet par spīti visam tam sarkano partizaņu sētā brīvības sēkla, kura bija dziļi iesakņojusies cilvēku apziņā, deva arvien jaunus asņus. Apcietināto vietā stājās jauni cīnītāji par padomju varas atjaunošanu. 1921. gada janvarī — partizaņu cīņas izbeigšanas gadadienā — Talsos pēc kārtējiem arestiem parādījās no jauna uzsaukumi: «Nost Latvijas izsaimniekotājus — Ulmaņus, Bergus, Menderus!»² Tajā skanēja darbaļaužu patiesās izjūtas — prasība pēc padomju varas, un tā no jauna uzvarēja 1940. gadā.

Kurzemes sarkano partizaņu tradīcijas, kuras droši glabāja strādniecība un tās priekšpulks — komunisti, nedeva miera nacionalistiskajiem varasvīriem arī fašistiskās okupācijas laikā. 1942. gada 4. martā «Kurzemes Vārds» publicēja lielu rakstu «Cīņa ar komunistu bandām», kurā slavēja latviešu nacionalistu sadarbību ar vācu baroniem un landesveru cīņā pret Gricmaņa un Kretuļa partizaņiem 1919. gadā. Islaicīgo klusumu, kas bija iestājies Kurzemē pēc padomju aktīva drausmīgās slepkavošanas

¹ «Talsu Vārds», 1920. g. 6. II.

² LPSR CVA, 619. f., 1. ap., 17. l., 5. lapa.

1941. gadā, latviešu hitlerieši iztulkoja kā galu katrai cīņai par padomju varu. Sarkano partizaņu Kurzemē vairs nekad nebūs, — viņi plātījās, un tādēļ aicināja vāciešus ņemt latviešu policistus sev līdzī cīņai pret partizāniem citos padomju apgabalos. Viņiem esot «labi pazīstama komunistu partizaņu darbība». Okupanti to arī darīja, un daudzi nacionalistiskie plānprātiņi saņēma sarkano partizaņu lodi Ļeņingradas mežos, Baltkrievijas purvos un Ukrainas stepēs. Padomju Latvijas darba cilvēks, palikdams uzticīgs Oktobra socialistiskās revolūcijas idejām un padomju varai, apgāza fašistu prognozes. Komunistu saukts, viņš cēlās nāves cīņā arī pret hitleriskajiem okupantiem, un vienu divus gadus vēlāk policisti jau pašā Kurzemē sauca pēc palīdzības. Lielajā Tēvijas karā sarkano partizaņu cīņa Kurzemē, tāpat kā visā Latvijā un Padomju Savienībā, sasniedza vēl neredzētus apmērus, organizētības pakāpi un efektivitāti. 1919. gada sarkano partizaņu labo slavu un tradīcijas atjaunoja un daudzkārtīgi pavairoja Abavas, Aizputes un Ventspils partizāni Lielajā Tēvijas kara laikā.¹

¹ V. S a m s o n s. Kurzemes partizāni (1941.—1945.), Rīgā, 1956.

ATMINAS
UN
MATERIALI

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

MATERIALS
ON
ATMOSPHERE

K. Gailis
PSKP biedrs no 1906. gada

ATMIŅAS PAR OKTOBRA REVOLUCIJAS SAGATAVOŠANU UN TĀS NORISI LATVIJĀ

Imperialistiskā kara pirmajos mēnešos biju administratīvā kārtā izsūtīts trimdā uz Permas gubernu. Politiskas trimdas apstākļos bija grūti aģitēt pret iesākušos imperialistisko laupīšanas karu, jo atrados stingrā policijas uzraudzībā. 1916. gada pirmajos mēnešos cara valdība sakarā ar milzīgajiem zaudējumiem frontē sāka mobilizēt armijā arī administratīvi izsūtītos politiskos. Tā kā biju mobilizējamais gados, kam līdz trimdas beigām vēl bija ilgi jāgaida, tiku mobilizēts un nosūtīts uz vietējo rezerves pulku. Rezerves pulkā nokļuvu starp mobilizētiem Permas un Vjatkas zemniekiem, galvenokārt otrās kategorijas zemessargiem, cilvēkiem, kas nebija dienējuši pat cara armijā, bet visu mūžu nodzīvojuši Permas un Vjatkas mežos, daļa pat nekur neizbraucot, un bija pilnīgi politikas neskarti. Redzot tādu vidi, sāku domāt, kā izvērst revolucionāro propagandu savu pulka biedru vidū, lai iekustinātu viņu snaudošo apziņu. Drīz vien uzzināju, ka priekšniecība mani modri uzrauga un ka rotas komandieris katru nedēļu raksta pulka komandierim ziņojumus par manu izturēšanos. Tātad no trimdas es nonācu armijā ar zināmu politisku pagātni.

Drīz pēc valdības rīkojuma mani kā latvieti pārcēla uz latviešu karaspēka daļu. Tai laikā latviešu buržuāzijas nodibinātie latviešu strēlnieku bataljoni izcēlās frontē kā bravurīgi karotāji un tos sāka papildināt ar latviešiem, kas atradās citās karaspēka daļās. Tādā veidā latviešu bataljoni tika papildināti ar revolucionāriem un no armijas priekšniecības viedokļa vispār neuzticamiem elementiem.

Sākumā uz latviešu bataljoniem raudzījies diezgan negatīvi un par savu pārcelšanu uz latviešu daļu nebiju sajūsmināts, bet tā kā man nebija iespējams nekādā veidā protestēt pret priekšniecības gribu, tad uzņemu to kā neizbēgamu ļaunumu un katrā gadījumā kā zināmu pārmaiņu.

Latviešu rezerves pulkā priekšniecība mani tik modri neuzraudzīja, kā tas bija Permas rezerves pulkā.

Bez manas negatīvās nostājas toreiz pret latviešu bataljoniem mani māca arī šaubas, vai ir mērķtiecīgi sakoncentrēt latviešus no dažādām karaspēka daļām nacionalās daļās, par cik latviešu proletariats bija revolucionāri noskaņots un latviešu zaldātu-strādnieku nosūtīšana uz latviešu bataljoniem samazinās revolucionāru skaitu citās karaspēka daļās. No otras puses, revolucionāro elementu stiprais noslāņojums latviešu daļās varēja dot ochrankai un cariskās armijas pavēlniecībai lielāku iespēju aktīvas darbības gadījumā to iznīcināt.

Braukdams uz latviešu daļu caur Petrogradu, šis savas šaubas izstāstīju Pēterim Stučkam, kas arvien bija lietas kursā par partijas darbu un toreiz uzturēja sakarus starp latviešu boļševīkiem un KSDS (b)P.

Pēteris Stučka, lai gan arī viņam stāvoklis latviešu karaspēka daļās nebija gluži skaidrs un lūdza informēt par kārtību tajās, neuzlūkoja latviešu sūtīšanu no citām daļām uz latviešu strēlnieku bataljoniem tik pesimistiski. Viņš domāja, ka boļševīkiem latviešu daļās darba pietiks. Ja lieta nonāksot līdz revolucionārai akcijai, viņš pamācīja, tad nevajagot rīkoties pēc sazvērnieku metodēm, bet izplatīt savu boļševistisko ietekmi uz blakus daļām un iesaistīt tās vispārējā revolucionārā kustībā. Bez tam viņš lūdza ņemt vērā, ka, atrodoties Latvijā, latviešu daļas un it īpaši boļševīki būšot cieši saistīti ar vietējiem iedzīvotājiem un partijas organizācijām. Palūdzis Pēteri Stučku palīdzēt nodibināt sakarus ar zaldātu partijas organizāciju, kas, pēc manām domām, latviešu daļās jau bija, es devos uz latviešu rezerves bataljonu, savu pesimistisko noskaņojumu pa daļai atmetis.

1916. gada vasaras sākumā ieradās latviešu rezerves pulkā, kas toreiz atradās Jurjevā (Tartu). Pulks bija izvietots pa atsevišķām rotām, lielāko tiesu izolēti; tikai bijušā Krasnojarskas pulka kazarmās daļa rotu atradās vairāk vienkopus. Kārtība pulkā bija tāda pati kā visās Krievijas karaspēka daļās, no kurienes bija pārcelti komandieri. Komandēja tikai krievu valodā. Vienīgā atšķirība no citām daļām bija tā, ka vakara pārbaudes laikā bez „Отче наш“ un „Боже, царя храни“ dziedāja vēl latviski.

Pētera Stučkas apsolīto palīdzību nodibināt sakarus ar pulka partijas organizāciju tik ātri nesagaidīju, un es pats sarunās ar biedriem sāku iepazīties ar cilvēkiem, cerēdams sastapt boļševīkus. Izdarot šādu iepazīšanos pēc visiem konspirācijas noteikumiem, vispirms sastapos ar E. Jureviču, mūsu rotas strēlnieku. Arī viņš izrādījās, tāpat kā es, boļševīks-vieninieks, atrauts no partijas organizācijas.

Otrs boļševiks, ko sastapu, bija mūsu rotas zaldāts J. Vilks, kam bija sakari ar partijas organizāciju. Mūsu rotā izrādījās vēl boļševiks K. Strazdiņš. Lai gan pulkā, jau atrodoties tam Tartu, bija partijas organizācija «Pelēkie», tā tomēr bija tikai atsevišķas karaspēka daļas organizācija, izolēta no citām daļām, bez sakariem ar vietējo Tartu organizāciju. Tāpat sakaru nebija arī starp strēlniekiem un vietējiem iedzīvotājiem, kas pa lielāku daļu bija igauņi. Stāvoklis pilnīgi mainījās, pārceļot pulku uz Valmieru, kur strēlnieki nonāca citā vidē. Izrādījās, ka daudzi strēlnieki agrāk bijuši Valmieras partijas organizācijas biedri, tāpat arī strēlniekiem nodibinājās sakari ar vietējiem iedzīvotājiem, sevišķi šie sakari nostiprinājās 1917. gadā, kad strēlnieki sāka ieņemt redzamu lomu revolucionarajā kustībā.

Rezerves pulka boļševistiskā organizācija, pārceļoties uz Valmieru, saplūda ar vietējo partijas organizāciju. Strēlnieki-boļševiki aktīvi piedalījās vietējo organizāciju darbā un nodibināja sakarus ar aktīvās armijas pulkiem frontē. Strēlniekiem aktīvi piedaloties, jau pirms Februāra revolūcijas notika nelegālas vietējo strādnieku un strēlnieku sapulces, kā arī partijas konferences. 1916. gadā Valmieras tuvumā mežā notika Vidienas organizācijas konference. 1917. gadā pēc Februāra revolūcijas, kad partijas darbs kļuva ievērojami rosīgāks un partijas organizācija paplašinājās, Valkā jau notika visu Latvijas lauku boļševistisko organizāciju konference.

Tā kā latviešu rezerves pulka rotas bija izkaisītas pa visu Valmieras apriņķi, tad revolucionāri noskaņotie strēlnieki attīstīja aktīvu revolucionāro propagandu vietējo iedzīvotāju vidū un izvērta ievērojamu darbu vietējo Padomju aktivizēšanā. Darbs, ko veica rezerves pulka strēlnieki, ilgu laiku atradāmies starp vietējiem iedzīvotājiem, kā arī aktīvās armijas strēlnieki, kas ieradās no frontes atpūtā, revolucionizēja masas, bija aktīvs un sekmīgs. Nāk prātā gadījums, kad Valmieras apriņķī sakarā ar kādu kampaņu vienu dienu tika noorganizēti vietējo iedzīvotāju vidū 57 mītiņi, ko galvenokārt veica strēlnieki. Dabiski, ka drīz vien pēc Februāra revolūcijas Valmieras apriņķī pagastu Padomes savā vairākumā kļuva boļševistiskas.

Februāra revolūcijas pirmajās dienās Valmieras boļševistiskā organizācija galveno uzmanību pievērsa masu aktivizēšanai, it īpaši boļševiki-latviešu strēlnieki centās iesaistīt zaldātu masu aktīvā revolucionārā darbībā, padziļināt partijas ietekmi zaldātu masās. Jau pašā Februāra revolūcijas sākumā, šķiet, 1917. gada 5. martā, notika rezerves strēlnieku pulka rotu komiteju sanāksme. Lai uzturētu sakarus ar Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomi (mēs tai laikā formāli piederējām pie Petrogradas kara apgabala), tur tika pieņemts lēmums sūtīt uz Petrogra-

das Strādnieku un zaldātu deputātu padomi delegāciju. Delegācijā no 5 cilvēkiem 4 bija boļševiki, to skaitā Vilks, Anskins, Laroze un es.

Petrogradā mēs nokļuvām tieši tai laikā, kad Ļeņins atgriezās no emigrācijas, un man laimējās būt starp klausītājiem, kad Ļeņins pirmo reizi uzstājās Taurijas pilī ar slavenajām Apriļa tezēm par revolūcijas perspektīvām. Lielais proletariāta vadonis skaidri izvirzīja jautājumu par revolūcijas pāreju uz otru posmu — socialistisko, kam jānodod vara proletariāta un nabadzīgo zemnieku rokās, un paziņoja, ka Strādnieku un zaldātu deputātu padomes ir vienīgā iespējamā revolucionārās valdības forma. Šajā runā visvairāk pārsteidza Ļeņina loģikas skaidrība un vienkāršība, ar kādu viņš izklāstīja savas domas un ar kādu izturējās sarunās ar biedriem. Kopš tā laika boļševikiem kļuva skaidri revolūcijas uzdevumi un taktiskā līnija. Mums, latviešu boļševikiem, kļuva vēl skaidrāks, ka mūsu ceļš uz revolūciju cieši saistīts ar Krievijas proletariāta ceļu, ka socialistiskā revolūcija var uzvarēt pie mums Latvijā tikai Krievijas mērogā un ka cita, īpaša, no Krievijas proletariāta atšķirīga ceļa nevar būt, bet iespējamās tikai dažas nianšes un detaļas. Taktiskie uzdevumi un gala mērķi Latvijas un Krievijas proletariātam bija vienoti un KSDS(b)P direktīvas Latvijā tika nekavējoši realizētas dzīvē.

Darbs, ko boļševiki veica Latvijā, drīz deva savus rezultātus. Latviešu strēlnieku pulki, kuros ne mazums bija boļševiku, jau 1917. gada maijā kļuva boļševistiski, par ko viņi nepārprotami paziņoja savās vairākkārt pieņemtajās boļševistiskajās rezolūcijās. Viņiem tuvākie Sibīrijas strēlnieku pulki arī ieņēma boļševistiskas pozīcijas. Tāda kompakta boļševistiska centra nebija armijā citās frontēs. Latviešu strēlnieku pulku izpildkomiteja («Iskolastrels») arī kļuva boļševistiska, un avīze «Brīvais Strēlnieks» pilnīgi pārgāja boļševiku rokās. Bez tam sāka iznākt boļševistiska avīze «Okopnaja pravda». Nav brīnums, ka buržuāziskā Pagaidu valdība, kas realizēja represiju politiku, nosūtīja uz V armiju soda ekspedīciju un sarīkoja tur revolucionāri noskaņoto daļu grautiņu, bet neuzdrīkstējās lietot masu represijas Ziemeļu frontes visrevolucionārākajā — XII armijā, kaut gan latviešu un sibīriešu pulki tai laikā atklāti uzskatīja sevi par boļševistiskiem. Pat Latvijas Sociāldemokratijas V kongress, kas sanāca 1917. gada jūlijā pēc strādnieku un zaldātu mierīgās demonstrācijas apšaudīšanas Petrogradā, notika legāli bijušajā gubernatora pilī, un tur piedalījās arī latviešu strēlnieku pulku boļševistisko organizāciju delegāti, kamēr KSDS(b)P VI kongresam, kas sanāca dažas dienas vēlāk, vajadzēja noturēt sēdes nelegāli.

Tāds stāvoklis XII armijas rajonā izskaidrojams ar to, ka XII

armijā bija diezgan spēcīgs boļševistisks centrs un piefrontes iedzīvotāji atradās boļševiku ietekmē.

Lielu interesi par latviešu revolucionarajiem pulkiem izrādīja V. I. Ļeņins. Jautājums par V. I. Ļeņina attieksmēm pret latviešu strēlniekiem līdz šim laikam nav pietiekami apgaismots ne literatūrā, ne atmiņās.

Ar V. I. Ļeņinu es sastapos vairākkārt, kad viņš atbrauca uz Krieviju pēc Februara revolūcijas. Par latviešu strēlniekiem man iznāca runāt ar viņu 1917. gada jūnijā Viskrievijas strādnieku un zaldātu deputātu I kongresa laikā.

Par delegātu uz Viskrievijas Padomju kongresu mani bija izvēlējuši Valmieras Strādnieku un zaldātu deputātu padome, kurā bija arī strēlnieki no Valmieras apkārtnē izvietotā latviešu strēlnieku rezerves pulka. Valmieras Padome ap to laiku jau bija kļuvusi boļševistiska, un abi uz Viskrievijas kongresu izvēlētie delegāti bija boļševiki, bet es izrādījos vienīgais latviešu strēlnieks, jo no XII armijas, kur vēlēšanas organizēja bēdīgi slaveņais meņševistiskais «Ikosols XII», neviens boļševistiski noskaņots strēlnieks uz kongresu netika.

V. I. Ļeņins, kas arvien uzturēja sakarus ar masām, gribēja parunāt par latviešu strēlniekiem ar vienīgo strēlnieku pārstāvi boļševiku, kas toreiz padomju kongresā izrādījās skaita ziņā lielajā boļševiku frakcijā.

Nevaru pateikt, vai saruna ar V. I. Ļeņinu notika pirms vai pēc tam, kad V. I. Ļeņins kongresā Ceretellim, kurš savā runā sacīja, ka «Krievijā neesot politiskas partijas, kas apliecinātu gatavību viena uzņēmties pilnīgi visu varu», atbildēja: «Ir!»¹ Tā ir boļševiku partija. Katrā gadījumā sarunu speciāli par latviešu strēlniekiem V. I. Ļeņins, kas pastāvīgi interesējās Viskrievijas deputātu I kongresa darbības laikā par stāvokli uz vietām, uzsāka pēc tam, kad bija pienākusi vēsts, ka visi latviešu strēlnieku pulki pieņēmuši boļševistiskas rezolūcijas.

V. I. Ļeņinu galvenokārt interesēja jautājumi, kas ir latviešu strēlnieki, uz ko pamatots viņu boļševisms un cik tas dziļš.

Ir pilnīgi saprotams, ka V. I. Ļeņinu interesēja tieši šie jautājumi, jo latviešu strēlnieki, kurus cariskās armijas pavēlniecība savā laikā cildināja kā brašus karotājus, pēkšņi izrādījās savā lielum lielajā vairumā boļševistiski, bija paziņojuši par to stingri un atklāti pieņemtajās boļševistiskajās rezolūcijās.

Es sāku savu stāstu ar to, ka tagadējie latviešu strēlnieku pulki vairs nebija tādi, kādi bija latviešu buržuazijas agrāk saformētie strēlnieku bataljoni no šovinistiski noskaņotiem bramanī-

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 25. sēj., C. lpp.

giem puīšiem, kuri neapzinīgi vadījās tikai no viena lozunga «sist vāciešus».

Pēc tam, kad cariskās armijas pavēlniecība 1916. gadā izdeva pavēli nosūtīt uz latviešu daļām visus latviešus, kas atradās krievu daļās, latviešu daļu sastāvs ievērojami palielinājās un izmainījās. Jau 1916. gada beigās atsevišķu bataljonu vietā bija astoņi pulki, saformēti divās brigādēs, ar rezerves pulku. Pulku sastāvs strauji izmainījās — nāca klāt cariskajā armijā mobilizētie rūpniecības, celtniecības un lauksaimniecības strādnieki, t. i., tie ļaudis, par kuru boļševismu V. I. Ļeņins kara priekšvakarā deva lielisku novērtējumu.

Strēlnieku pulkiem nāca klāt arī amatnieki, bezzemnieki — pusgraudnieki, sīkie nomnieki un citi pusproletariskie slāņi. Šie ļaudis, kurus armijas pavēlniecība mēģināja izmantot kā aktīvu triecienspēku, drīz izrādījās ne tie, par kādiem cara armijas pavēlniecība viņus uzskatīja. Ja ap 1916. gada beigām, kad visiem karš bija apnicis, latviešu strēlnieki, pavēlniecības spiesti, vēl mēģināja cīnīties, tad tas izskaidrojams pa daļai ar ieradumu apzinīgi izturēties pret uzlikto pienākumu, pa daļai ar latviešu tautas naidu pret tās gadsimtu verdzinātājiem — Baltijas vācu baroniem. Šo naidu pavēlniecība tad arī visiem spēkiem mēģināja izmantot karā pret vāciešiem.

Armijas pavēlniecība, redzējama, kādus viņi sev nevēlamus elementus sapulcinājuši latviešu pulkos, gribēja no tiem atbrīvoties un tāpēc bieži sūtīja latviešu daļas bīstamās vietās zem triecienuguns, kas spieda strēlniekus paš aizsargāšanās nolūkos uzsākt cīņu ar ienaidniekiem.

Rezultatā arvien vairāk pat apzinīgo strēlnieku vidū fanatisko nacionālo naidu pret vāciešiem sāka nomainīt internacionālisma idejas, kad viņi ar socialdemokratu boļševiku palīdzību īstenībā pārliecinājās, ka nosūtīti cīnīties nevis pret to vācieti — Baltijas baronu, kurš ir viņu apspiedējs, bet galvenokārt cīnās pret zaldātu šīņēļos ģērbtajiem vācu strādniekiem un zemniekiem.

Masu revolucionārā izglītošana, kas sākās jau pirms revolūcijas, jūtami pastiprinājās pēc Februāra revolūcijas. Latviešu pulkos to sevišķi labvēlīgi veicināja apstākļi, ka tur atradās šķiru cīņā rūdīti boļševiki, ka tur katrā atsevišķā karaspēka daļā bija boļševistiska organizācija ar vienotu centru un saistīta ar vietējo partijas organizāciju — pilsētas un lauku.

Latviešu strēlnieku pulku spēcīgā partijas organizācija, buržuāzisko organizāciju vājums, kurām nebija ietekmes masās, un milzīgā kara upurī noteica latviešu strēlnieku strauju boļševizēšanos.

Saruna beidzās ar to, ka V. I. Ļeņins atzina, ka latviešu strēlnieku boļševisms atrodas uz stingriem pamatiem un žēl, ka tādu pulku maz.

Vairāk līdz Oktobra revolūcijai man neizdevās runāt ar V. I. Ļeņinu par latviešu strēlniekiem, jo, kad es nākamo reizi atbraucu uz Petrogradu kā partijas VI kongresa delegāts un pēc tam uz «demokrātisko apspriedi», kur piedalījos kā LSD Centralās Komitejas pārstāvis, V. I. Ļeņinam vajadzēja slēpties dziļā pagrīdē.

Nemitīgu interesi par latviešu strēlniekiem visu laiku izrādīja arī J. M. Sverdlovs, kas bija sācis par tiem interesēties jau 1917. gada jūnijā, kad strēlnieki paziņoja par savu boļševismu.

16. oktobrī (pēc vecā stila), ierodoties Latvijas boļševiku Centralās Komitejas telpās Valkā, īsi pirms LSD XV konferences atklāšanas, es sastapu no Pēterburgas atbraukušo Antonovu-Ovsejenko, kas meklēja kādu no Centralās Komitejas locekļiem (tajā laikā biju Latvijas Komunistiskās partijas, toreiz Latvijas Sociāldemokrātijas CK loceklis).

Antonovs-Ovsejenko gribēja nekavējoties sasaukt LSD Centralo Komiteju un paziņot par KSDS(b)P Centralās Komitejas 1917. gada 10. oktobra lēmumu jautājumā par bruņoto sacelšanos. Lai gan Antonovs-Ovsejenko ļoti steidzās, lai pagūtu aizbraukt vēl uz Cēsīm un informēt par KSDS(b)P CK lēmumu arī XII armijas boļševiku organizāciju un «Iskolastrelu», viņš tomēr bija ar mieru vēl stundu pagaidīt, kamēr sanāks LSD konference, lai tad uzstātos ar paziņojumu par bruņoto sacelšanos konferencē. Apmēram pēc stundas Antonova-Ovsejenko ziņojumu visi noklausījās konferencē.

Mūsu uzdevumi KSDS(b)P CK direktīvā bija noteikti visai vienkārši — nodrošināt frontē mieru, kad notiks sacelšanās Petrogradā, latviešu strēlniekiem un revolucionarajām daļām vajadzēja stingri raudzīties, lai no frontes netiktu atvilktas kādas kontrevolucionaras daļas un nosūtītas uz Petrogradu sacelšanās apspiešanai. Lai to varētu veikt, mums vajadzēja uzturēt sakarus ne tikai ar revolucionarajām daļām, bet arī ar visām boļševistiskajām zaldātu organizācijām frontē, nodibināt kontroli pār dzelzceļiem un tikai tad, ja būtu kaut kāds kontrevolucionaras akcijas mēģinājums, veikt aktīvus piesardzības pasākumus.

Pēc konferences 17. oktobrī es devos uz Cēsīm. Antonovu-Ovsejenko tur vairs nesastapu. Armijas boļševiki KSDS(b)P CK lēmumu uzņēma ar lielu gandarījumu. Lai realizētu dzīvē KSDS(b)P CK uzdevumus un konkrēti vadītu revolucionāro cīņu, nolēmām nodibināt Revolucionāro kara padomi. Tā kā visas civilās padomju iestādes Latvijā tai laikā jau bija boļševistiskas, sarežģījumus varēja gaidīt tikai frontē. Sakarā ar to tika nodibināta XII armijas Revolucionārā kara padome. Šai nolūkā 18. oktobrī (pēc vecā stila) vēlu vakarā (pareizāk naktī) sapulcinājām visu boļševistisko organizāciju pārstāvjus Valmierā. No Valkas

atbrauca LSD pārstāvji Krūmiņš-Pilats un Peterss, no Cēsīm — es, no «Iskolastrela» — Bārda u. c., no armijas boļševiku organizācijas — Vilks, Vasiljevs u. c. Sapulcējās apmēram 15—20 cilvēku. Mēs nospraudām praktiskus pasākumus, lai nodibinātu sakarus ar revolucionārām daļām un novērotu ne visai uzticamas karaspēka daļas. Lai gan visi bijām pārliecināti, ka no frontes neizdosies atvilkt nevienu daļu, lai nosūtītu to sacelšanās apspiešanai Petrogradā, tomēr nodibinājām sakarus ar šo daļu boļševikiem. Mēs arī nolēmām Valmieras un Cēsu rajonā novietot vairākus revolucionaros pulkus, it īpaši latviešu strēlnieku II brigades daļas, bet vajadzības gadījumā atvilkt no frontes pāris latviešu pulku, lai nodrošinātu kontroli pār dzelzceļu. Vienu pulku atstājām Cēsīs kā fronteī tuvākajā pilsētā, kurā pie tam arī «Iskosols XII» diendienā gatavojās sasaukt armijas kongresu. Padomājām pat par Pleskavu, caur kuru varēja aizbraukt uz Petrogradu no V un I armijas, lai gan V armijas komiteja jau bija boļševistiska, tomēr revolucionārā izturētība, kāda bija XII un V armijā, I armijā vēl nebija pilnīgi droša, tapēc nosūtījām uz Pleskavu savu pārstāvi, kam kopā ar vietējo revolucionaro komiteju un «Iskoborsevu» vajadzēja nodrošināt kontroli pār Pērnavas dzelzceļu. Jurjevu uzskatījām par uzticamu, jo tur tai laikā atradās latviešu strēlnieku rezerves pulks. Tādējādi kontroli pār abām dzelzceļu līnijām, kas uzturēja satiksmi starp Ziemeļu fronti un Petrogradu, uzskatījām par nodrošinātu.

Revolucionārās kara komitejas nodibināšanu nolēmām uz laiku no «Iskosola XII» nokonspirēt.

Tā kā biju izvēlēts par deputatu uz Petrogradā sasaukamo Vissavienības strādnieku un zemnieku deputatu II kongresu, tad pēc revolucionārās kara komitejas sēdes un LSD CK ārkārtējās sēdes devos uz Petrogradu. CK sēde, kurā piedalījos, notika tūlīt pēc revolucionārās kara komitejas sēdes 18. oktobra rītausmā.

Saspriegtajās dienās, kad notika Padomju kongress, Ziemas pils ieņemšana un sarkano gvardu, matrožu u. c. cīņa ar junkuriem un kontrevolucionāri noskaņotajām karaspēka daļām pie Gatčinas, es strādāju revolucionārās kara komitejas štabā (tā saucamajā Podvoiska štabā) un paliku Petrogradā, jo dzelzceļi pārstāja darboties — meņševistiskais eseru «Vikžels» paziņoja uz dzelzceļiem streiku.

Tieši tai brīdī, kad es devos pie b. Podvoiska, lai viņu pārliecinātu, ka man uzticētā štaba nodaļā, kura organizē karaspēka pārvietošanu pa dzelzceļu, nav ko darīt, jo karaspēks pārvietojās visādā citādā veidā, bet tikai ne pa dzelzceļu, man pretī no sava kabineta iznāca Podvoiskis. Manu mēģinājumu pastāstīt par karaspēka pārvietošanos viņš pārtrauca ar paziņojumu, ka Vladimiram Iljičam Ļeņinam radusies ideja aicināt palīgā Petrogradas

strādniekiem un zaldātiem latviešu strēlniekus. Saņemtas ziņas par kontrrevolucionārās armijas pavēlniecības mēģinājumu sapulcināt Lugas rajonā kontrrevolucionārus spēkus, lai dotos uzbrukumā Petrogradaī (vēlāk izrādījās, ka no šā mēģinājuma nekas neiznāca), un Vladimiram Iljičam esot nodoms virzīt pret to latviešu strēlniekus. Šās sarunas laikā, kura notika Smoļņija 77. istabā, parādījās pats Vladimirs Iljičs Ļeņins. Izstāstījis īsos vārdos lietas būtību, Vladimirs Iljičs izvirzīja jautājumu, «vai latviešu strēlnieki dosies palīgā Pēterburgas strādniekiem». Es atbildēju, ka par to nevar būt šaubu, jo latviešu strēlnieki apzinās, ka socialistiskās revolūcijas liktenis izšķiras Petrogradā, bet nevis Latvijas laukos. Pēc tam V. I. Ļeņins, uzskatīdams jautājumu par principiāli skaidru un izlemtu, sāka precizēt dažas detaļas, kāpēc arī iegāja kopā ar Podvoiski un mani blakus istabā, kur strādāja Antonovs-Ovsejenko. Norunājām sūtīt sākumā vienu pulku. Novēlējis laimīgu ceļu, V. I. Ļeņins pavēlēja katru dienu sūtīt ar ziņnesi informāciju.

Tā kā dzelzceļš vēl nestrādāja, V. I. Ļeņins deva V. Bončam-Brujevičam rīkojumu sagatavot automašīnu, apgādāt to pietiekamā daudzumā ar benzīnu līdz Cēsīm un, līdzko mašīna būs sagatavota, nekavējoties doties man ceļā (saruna notika jau vēlu vakarā). Kamēr sveda kārtībā mašīnu, ienāca ziņas, ka uz Baltijas līnijas pēc stundas ies pirmais vilciens frontes virzienā. Pricīgi par tādu gadījumu, atmetām domu par tālo ceļu automašīnā, kas tagad bija vajadzīga tikai līdz Baltijas stacijai. Bončs-Brujevičs, liekas, apgādāja mani ar naudu ceļam, un pēc stundas es jau gulēju vilcienā uz cietā vagona paša augšējā plaukta. Tagad tikai atcerējos, ka ne man, ne V. Bončam-Brujevičam nebija ienācis prātā par pārtiku ceļam, kas ilga vairāk nekā diennakti. Braucot cauri Jurjevai (Tartu), atcerējos, ka atkal braucu garām saviem biedriem no latviešu strēlnieku rezerves pulka, ka es jau reiz esmu viņus piemānījis, jo neizpildīju savu solījumu, atgriežoties no «demokratiskās apspriedes» iegriezties pie viņiem un nolasīt referātu par apspriedi. Bet šoreiz nebija iespējams zaudēt laiku. Aprobežojos tikai ar pavirši uzmetu skatienu pa logu uz Jurjevas siluetu un mūsu pulka dežurantiem stacijā.

Cēsīs iebraucu 30. oktobrī vēlu vakarā. Brizdams pa rudens dubļiem un pārdomādams, ar ko sākt, sastapu uz ielas b. Vilku, kas ieteica sākt ar «Iskosola» ēdnīcu. Līdz pēdējam zaldātu deputātu armijas kongresam b. Vilks bija «Iskosolā» vienīgais boļševiks. Viņš ieveda mani «Iskosola» ēdnīcā un, cienādams ar pusdienām, pastāstīja, ka armijas kongress tikko kā beidzies ar maznozīmīgiem rezultātiem — neesot uzvarējis ne «kreisais» bloks, ne «labējais» bloks (vai kā tas pats sevi sauca — «socialistis-

kais»). Izpildkomiteja izvēlēta uz paritātes pamata. Sakarā ar tādu kongresa rezultātu bija nolemts pēc divām nedēļām sasaukt jaunu armijas kongresu. Revolucionāro daļu garastāvoklis mundrs. Revolucionārā kara padome savā vietā. Oktobra sacelšanās laikā būtisku ekscesu neesot bijis, izņemot vairāku virsnieku arestēšanu. Cēsis un Valmiera atrodoties stingri mūsu rokās, taču Valkā neesot nevienas noteiktas bolševistiskas karaspēka daļas, bet, pastāvot uz paritātes pamata izvēlētajam «Iskosolam», armijas štābs, protams, turpinot savu agrāko līniju. Mēs nolēmām V. I. Ļeņina uzdevumu veikt ar «Iskolastrela», armijas bolševistiskās organizācijas un revolucionārās kara komitejas palīdzību.

Sīs organizācijas, apspriedušas V. I. Ļeņina priekšlikumu, to vienprātīgi atbalstīja, bet, lai šo priekšlikumu realizētu dzīvē, bija nepieciešams, lai armijas štābs atzītu revolucionārās kara komitejas varu, ko tas nepavisam nedomāja darīt. Bija nepieciešams ultimātīvi pieprasīt, lai armijas štābs atzītu Revolucionāro kara padomi, bet, lai prasību pastiprinātu, novietot Valkā vismaz vienu revolucionāru karaspēka daļu.

Pēc iepriekšējām sarunām, ko Revolucionārās kara padomes uzdevumā veda b. Vasiļjevs un kas nedeva pozitīvus rezultātus, 3. novembrī (pēc vecā stila) Revolucionārā kara padome, kas toreiz saucās par «Glavkorev XII», iesniedza armijas štābam rakstiskā veidā ultimātu. Vienlaicīgi ultimāts tika izsūtīts arī visām armijas organizācijām un zaldātu masām, bet ultimāta pastiprināšanai un lai izvairītos no laika zaudēšanas organizēja karagājieni uz Valku, lai to ieņemtu un izbeigtu armijas pavēlniecības sabotažu.

^ Pēc ierašanās Cēsis es katru dienu līdz Valkas ieņemšanai sūtīju ar ziņnesi informāciju V. I. Ļeņinam uz Petrogradas Revolucionāro kara padomi.

Karagājienam uz Valku saformējām vienību no 6. latviešu strēlnieku pulka un 436. Novoladogas pulka, pievienojot tiem vēl artilērijas divizionu. Vienība, kuras politiskais vadītājs bija Revolucionārās kara padomes loceklis A. Vasiļjevs un kuru komandēja militārais instruktors (военрук) pulkvedis Vācietis (vēlāk padomju armijas virspavēlnieks), devās kājām no Valmieras uz Valku.

Strēlnieku noskaņojums bija labs, revolucionārs. Tā kā bija iespējams toreizējā situācijā sastapt bruņotu pretošanos, tad viņi devās kājnieku ierindā, lai vajadzības gadījumā tūlīt izvērstos noteiktajā kārtībā un uzsāktu kauju.

Bez Valkas ieņemšanas nebija domājams par latviešu pulku sūtīšanu uz Petrogradu. Armijas štābs, kas ap šo laiku bija paguvis pievilkt no aizmugures savas kontrrevolucionārās kara-

spēka daļas, nebūtu laidis strēlniekus Valkai cauri, arī meņševistiski eseriskais «Iskosols» neiedvesa uzticību. Bija nepieciešams ne tikai ieiet Valkā, bet arī saņemt to stingri savās rokās.

Tai laikā vēl bija sastopami boļševiku vidū skeptiķi un Valkas karagājiena pretinieki. Tā S. Nachimsons, kas tad strādāja avīzē «Okopnaja pravda» (vēlāk XII armijas komisars), lai gan tieši neuzstājās pret karagājienam uz Valku, tomēr neizrādīja arī tam savas simpatijas, ironizēja par Vasiļjevu, kas bija politiskais vadītājs un gājiena dvēsele, ka Vasiļjevs tieši «gribot iejāt vēsturē uz balta zirga». Revolucionārās kara padomes ultimatu, kas bija adresēts ne tikai armijas pavēlniekam un tā štābam, bet arī izsūtīts visām armijas organizācijām un zaldātu masām, avīzē «Okopnaja pravda» nenodrukāja, tā ka revolucionarajai kara komitejai vajadzēja to speciāli nodrukāt apmēram 20 000 tiražā un izplatīt zaldātu vidū.

Otrs, kas jau aktīvi uzstājās pret karagājienam, bija viens no kreisā bloka ievēlētajiem «Iskosola XII» priekšsēdētājiem — S. Medvedjevs (vēlāk viens no «strādnieku opozīcijas» līderiem). Medvedjevs sūtīja revolucionarajai kara komitejai telegramas, kurās, ķengādams revolucionāro karaspēku, kas virzījās uz Valku, «Iskosola» vārdā prasīja tā atsaukšanu.

Protams, šādi paņēmieni nevarēja apturēt revolucionāro kustību un gājienam uz Valku. Pēc tam armijas boļševiku kara organizācijas komitejas (vai aktīva) sēdē Cēsīs Medvedjevs kā skolnieks, piekerts nedarbos, nožēloja grēkus un sūdzējās, ka meņševiki un eseri savā vairākumā «Iskosolā» viņu samulsinājuši.

Ar Valkas ieņemšanu un armijas štāba kapitulēšanu revolucionārās kara komitejas darbs, kur bija palikuši tikai pastāvīgi dežurējošie komitejas locekļi T. Dombrovskis, J. Vilks un es, bija visumā pabeigts. Bija iespējams nosūtīt latviešu strēlnieku 6. pulku uz Petrogradu, ko jau bija atgādinājis J. M. Sverdlovs izpildīt, cik vien ātri iespējams.

Latviešu strēlnieki godam izpildīja lielā Ļeņina uzdevumu un varonīgi cīnījās pilsoņu kara frontēs. Viņi bija jaunās Padomju Sarkanās Armijas pirmās regulārās karaspēka daļas, kas bija mantotas no vecās armijas.

J. Birzgalis
PSKP biedrs no 1914. gada

ATMIŅAS PAR VALMIERAS STRĀDNIĒKU, ZALDĀTU UN BEZZEMNIEKU DEPUTATU PADOMI 1917. GADĀ

Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomei kā vienai no daudzajām Latvijas demokratiskajām organizācijām vētrīnajā 1917. gadā bija diezgan izcila loma tautas masu sagatavošanā Lielajam Oktobra apvērsumam, kā arī padomju varas organizēšanai un nostiprināšanai Ziemeļvidzemes novados.

Šī Padome bija viena no pirmajām, kura savā politiskajā darbībā jau no paša sākuma stingri un noteikti nostājās uz boļševiku partijas ideoloģiskajiem pamatiem. Tā centās izvest dzīvē V. I. Ļeņina norādījumus, kuri bija formulēti viņa ģenialajās Aprīļa tezēs.

Man kā Padomes prezidija loceklim un vienam no atbildīgiem sekretariem nācās aktīvi piedalīties šīs organizācijas darbībā. Tāpēc varu pastāstīt dažus faktus, kas raksturotu kā tā laika notikumus un vispārējo politisko situāciju, tā arī sabiedriskos darbiniekus, kas neapšaubāmi pelna ievērību.

No Petrogradas Valmierā atgriezās 1917. gada aprīļa beigās. Pirmais, kas mani pārsteidza, bija tas, ka šē vēl nebija noorganizēta Strādnieku un zaldātu deputatu padome. Citās vietās Latvijā jau pašās pirmajās dienās pēc Februāra apvērsuma radās Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomes. Tādas bija noorganizētas jau arī dažās apdzīvotās vietās Valmieras apriņķī, piemēram, Mazsalacā (14. aprīlī).¹ Latviešu strēlnieku rezerves pulks, kas toreiz atradās Valmierā un tās apvidū, jau marta sākumā bija sūtījis savus pārstāvjus uz Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputatu padomi. Šie delegāti (visi boļševiku partijas biedri) uzturēja dzīvus sakarus ar rezerves pulku un

¹ Datumi pēc vecā stila.

Valmieras darbaļaužu organizacijām. Tomēr pašā Valmierā kā apriņķa administratīvās un ekonomiskās dzīves centrā šādas Padomes vēl nebija. Izskaidrojams tas daļēji tā, ka Valmierā martā tika reorganizēta vecā pilsētas dome. Tās sastāvā papildus kooptēja pārstāvjus no vietējās strādnieku arodorganizācijas un latviešu strēlnieku rezerves pulka un viņu pārdēvēja par Valmieras pilsētas izpildkomiteju. Šī izpildkomiteja attīstīja diezgan rosīgu darbību kā saimnieciskā, tā arī kulturas laukā, lai gan tikai pašas pilsētas robežās, un zināmā mērā aizvietoja arī trūkstošo Strādnieku un zaldātu deputātu padomi.

Vienā no Valmieras partijas organizācijas biroja sēdēm maija sākumā tika pieņemts lēmums, ka politiski nepieļaujama ir vilcināšanās ar Strādnieku un zaldātu deputātu padomes organizēšanu pilsētā un apriņķī. Šinī sēdē nolasīja un apsprieda arī dažas no KSDS(b)P Viskrievijas VII konferences rezolūcijām. Vadoties no V. I. Leņina mācības par strādnieku un zemnieku savienības nepieciešamību revolucionarajā cīņā, pieņēma lēmumu organizēt Strādnieku un zaldātu deputātu padomi, kurā ielietu arī apriņķa lauku darbaļaužu pārstāvjus, ieskaitot sīkos rentniekus un pusgraudniekus. Padomi nolēma nosaukt par Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomi. Šai sēdē sadalīja uzdevumus starp partijas biedriem Padomes noorganizēšanai.

Lai labāk izprastu Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes darbību un tās nozīmi pirmsoktobra periodā, īsumā jāraksturo tie socialie šķiriskie spēki un apstākļi, kuri kā pirmskara, tā arī kara gados izveidojās Valmierā un tās apkārtnē.

Valmiera jau kopš seniem laikiem bija Ziemeļlatvijas ekonomiskais un kulturas centrs. Valmieras apriņķī ietilpa rinda pāprāvu pilsētiņu, miestu un citu apdzīvotu vietu, piemēram, Rūjiena, Mazsalaca, Limbaži, Ainaži u. c. Apriņķī 1913. gada beigās skaitījās 1195 tirdzniecības un rūpniecības iestādes ar vairāk nekā 14 milj. rubļu apgrozījumu gadā. Sakarā ar šādu samērā pāprāvu kapitalu apgrozību 1914. gada sākumā Valsts domē tika apspriests likumprojekts par kroņa rentejas atvēršanu Valmierā.¹

Valmieras apriņķa pagastos, kā arī citos Latvijas apvidos, līdz pat Oktobra apvērsumam bija saglabājušies lieli vācu muižnieku zemes īpašumi — muižas, kurās par ļoti zemu atmaksu no saules līdz saulei bija spiests strādāt daudz kalpu un sezonas rokpeļņu. Muižnieki ekspluatēja arī sīkos rentniekus un pusgraudniekus, kuri apstrādāja muižas zemes. Dažās muižās bija

¹ «Valmieras Ziņotājs», 1914., 18.

ierīkoti arī rūpniecības uzņēmumi, kuros strādāja liels skaits algota darbaspēka. Tā, piemēram, Kokmuižas alus darītava ar savu produkciju bija pazīstama tālu aiz Latvijas robežām. Šai darītavai piederēja speciali dzelzceļa vagoni, ar kuriem no Valmieras stacijas alus tika nogādāts uz dažādiem Krievijas apvidiem. Staiķelē bija ierīkota moderna papīra un kokapstrādāšanas fabrika.

Valmieras apriņķa muižnieki Vidzemes guberņas vācu landtagā jau no seniem laikiem skaitījās kā vieni no vissparīgākajiem feudalo privilēģiju aizstāvjiem un cara monarchijas balstiem. Ar savu reakcionāro darbību pirmskara gados šeit bija plaši pazīstami landrats Georgs fon Gersdorfs no Dauguļiem, tā sauktais «apriņķa deputats» barons Volfs — Dikļu muižas īpašnieks, grafi Medemi no Kaugurmuižas un baroni Levenšterni no Valmiermuižas. 1905. — 1907. gada revolūcijas laikā Valmiermuižā Levenšterni uzturēja veselu rotu zaldātu no ģenerāļa Orlova soda ekspedīcijas pulkiem. Šeit notika arī sagūstīto revolucionāru pratināšana un spīdzināšana.

Laukstrādnieku ekspluatācijā un mantrāsībā no vācu muižniekiem centās neatpalikt arī vietējie latviešu «pelēkie baroni», lauku budži — lielsaimnieki. Šie «tautiskie» darbaļaužu izsūcēji 1905. gadā zināmā mērā uzstājās pret vācu muižniekiem, bet vēlākajos gados arvien vairāk atrada kopēju valodu ar melno baronu kastu un organizēja kopēju fronti pret darbaļaužu revolucionāro kustību. Šķiru attiecības uz laukiem bija ļoti krasas un noteiktas: no vienas puses, lielas zemes īpašnieki — vācu baroni un latviešu lielsaimnieki, no otras — lielais vairums kalpu, algādžu, sezonas strādnieku, pusgraudnieku, sīko rentnieku, tie, kuriem nebija savas zemes un kuriem vajadzēja pārdot savu darbaspēku, lai varētu vilkt dzīvību. Nesamierināms antagonisms starp šīm šķirām brieda it īpaši pirmā pasaules kara gados un izveidojās asā cīņā pēc cara valdības gāšanas.

Lai gan pašā Valmierā nebija lielu rūpniecības uzņēmumu, tomēr lielam lielais vairums pilsētas iedzīvotāju piederēja strādnieku šķirai. Daļa darbaļaužu bija nodarbināta vietējās rūpniecības — Pētersona lina apstrādāšanas fabrikā, Veides vilnas fabrikā, Liča un Krēslīņa audumu krāsotavās, kā arī strādāja daudzajās amatnieku darbnīcās un veikalos. Liela daļa pilsētnieku pelnījās kā sezonas strādnieki uz laukiem, meža darbos, nodarbojās ar koku pludināšanu pa Gauju, gāja ceļu bruģēšanas darbos utt. Liels skaits vietējo iedzīvotāju tika aizņemti šaursliežu dzelzceļa būvē, kurš pirmskara gados tika celts no Smiltenes caur Valmieru uz Ainažiem.

Valmierā atradās diezgan liela vācu patriciešu grupa, kura turējās savrup un bija cieši saistīta ar muižu baronu ciltīm. Šīs

grupas priekšgalā gāja vietējie vācu pīlari — Arturs fon Vīrens, fon Erdmans (aptiekas īpašnieks) un Heinrichs Treijs (tipografijas un grāmatu veikala īpašnieks). Draudzēties un saistīties ar šo vācu patriciešu grupu par lielu godu uzskatīja jaunizkūņojušies vietējie latviešu veikalnieki un varasvīri — dažādi špilbergi, mušes, kreišmaņi, grasmaņi, apingi, pavasari u. c.

Valmieras nelielā krievu grupa rekrutējās galvenokārt no valsts iestāžu ierēdņiem, skolotājiem un vietējā garnizona virsniekiem. Šai grupā bija ļoti stipras lielkrievu — šovinistiskās tendences. Ar savu pastiprināti rusifikatorisko darbību it īpaši izcēlās vietējais pareizticīgo mācītājs Tretjakovs, Valmieras skolotāju seminara direktors Strachovičs un aprīņķa priekšnieks Ignatjevs.

Pirmsrevolūcijas gados vietējie vācieši bija noorganizējušies «Vācu amatnieku biedrībā», bet latviešu pilsoniskā iedzīvotāju daļa (veikalnieki, namsaimnieki u. c.) apvienojās «Valmieras Latviešu saviesīgā biedrībā» («Māmuļā»), kur tie aizrāvās ar kāršu spēli un iedzeršanu.

Lauku buržuazija — «pelēkie baroni» bija noorganizējušies «Valmieras Kauguru Lauksaimniecības biedrībā». Tā atbalstīja savus biedrus ekonomiski un zināmā mērā skaitījās arī par lauku buržuazijas ideoloģisko centru. Še ilgu laiku darbojās un vēlāk izkūņojās par «vadoni» pazīstamais Latvijas fašistu barvedis Kārlis Ulmanis. Biedrība vēlāk bija viena no budžu partijas — Zemnieku savienības bastioniem.

Vietējās inteliģences demokrātiskā daļa grupējās ap Kauguru izglītības biedrību «Darbs» un arī «Latviešu skolu biedrību».

Valmieras aprīņķa un pilsētas vienkāršo darbaļaužu apzinīgākajai daļai cara režīma laikā nebija iespējas atklāti organizēties un aizstāvēt savas tiesības. Viņi to varēja darīt tikai slepeni. Latvijas Socialdemokrātijas sarkanais karogs bija tas, zem kura pulcējās un organizējās arī Valmieras strādnieki un lauku darbaļaudis. Valmierā kopš pirmās Krievijas demokrātiskās revolūcijas atradās Latvijas Socialdemokrātijas Vidienas organizācijas centrs. Atsevišķi šīs organizācijas pulciņi darbojās aprīņķa pilsētās, dažos pagastos un citās tuvākās apkārtnē apdzīvotās vietās Vidienas organizācijas darbības rajonā. Vidienas organizācija attīstīja dzīvu revolucionāru darbību. Tās rindās savā laikā darbojās daudz spējīgu partijas biedru, kuri vēlākajās šķiru cīņās kaujās gāja cīnītāju pirmajās rindās, un daļa no tiem atdeva savu dzīvību par komunisma uzvaru.

Neilgi pirms pirmā pasaules kara Valmieras aprīņķī skaitījās ap 120 tūkst. iedzīvotāju, no tiem Valmierā vairāk nekā 7 tūkst. Karam sākoties un frontes līnijai tuvojoties, še vēl ieradās liels skaits kara bēgļu no Kurzemes. Valmieras apkārtnē kā piefrontes

rajonā tika izvietotas lielas karaspēka rezerves daļas (6. Sibīrijas strēlnieku korpuss u. c.); pilsēta bija pārpildīta visādiem kara nodaļu štabiem un iestādēm.

Kā izcils notikums Valmieras apriņķa sabiedriski politiskajā dzīvē ir uzskatāma latviešu strēlnieku rezerves pulka pārvietošana 1916. gada rudenī no Jurjevas uz Valmieru. Skaitliskā ziņā rezerves pulks vairākkārt pārsniedza normala pulka sastāvu. Pie katras pamātrotas skaitījās vēl divas vai trīs literrotas (papildu rotas), kuras tika komplektētas un gatavotas aktīvo latviešu strēlnieku pulku papildināšanai. Pulka daļas izvietoja ne tikai Valmieras apriņķī, bet daļēji arī Valkas un Cēsu apriņķos.

Strēlnieki komplektējās galvenokārt no latviešu strādnieku un lauku darbaļaužu dēļiem. Rezerves pulkā jau pirms Februāra revolūcijas nelegāli darbojās boļševiku partijas organizācijas pulciņš «Pelēkie». Lielākā daļa no šī pulciņa dalībniekiem bija aktīvi Vidienas partijas organizācijas biedri. Vēlāk rezerves pulkā izauga plaša socialdemokratu partijas kara organizācija, kas bija Vidienas organizācijas sastāvdaļa.

Tā arī izskaidrojams, ka pēc Februāra revolūcijas Valmierā un tās apkārtnē izveidojās ļoti aktīva politiskā dzīve. Valmieras darbaļaudis, apriņķa bezzemnieki un revolucionārie latviešu strēlnieki boļševiku partijas vadībā progresēja savā revolucionarajā attīstībā un centās būt šķiru cīņu pirmajās rindās. Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome bija viena no tām organizācijām, kas arī konkrēti pauda šo revolucionāro masu gribu un darbību.

Valmieras socialdemokratiskās partijas organizācija lielu vērību veltīja vietējo darbaļaužu zaldātu un bezzemnieku sapulču organizēšanai. Šais sanāksmēs vajadzēja izvēlēt deputātus Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomēm. Tā kā Bezzemnieku padomju organizēšana pagastos bija nozīmīga un visai atbildīga, tad partijas birojs šo uzdevumu veikšanā iesaistīja lielu skaitu partijas biedru. Gribu atzīmēt pašreizējo darbu, ko veica mūsu partijas biedri — Emma Plūme (Vētra) un Kārlis Kauliņš (V. Dvoreckis-Krauklītis). Biedrene Plūme bija viena no visaktīvākajām Vidienas organizācijas komitejas darbiniecēm. Kārlis Kauliņš — Latvijas Socialdemokrātijas Centralās Komitejas loceklis — pēc Februāra apvērsuma bija sūtīts uz Valmieru partijas darba pastiprināšanai Ziemeļvidzemē. Abi šie ar pieredzi bagātie partijas darbinieki ņēma visdzīvāko daļību Bezzemnieku padomju organizēšanā, aģitācijas un propagandas darbā. Apstaigājot pagasta centrus un apriņķa miestus (nekādu transporta līdzekļu mūsu rīcībā tad nebija), viņi sasauca

lauku kalpu un citu bezzemnieku sapulces, noturēja apspriedes un pārrunas par aktualiem sabiedriskās dzīves jautājumiem, sniedza informāciju par politisko momentu. Paraleli šiem uzdevumiem viņi organizēja arī jaunas boļševiku partijas šūniņas.

Emma Plūme izvirzījās par labu organizatori; K. Kauliņa stiprā puse bija aģitācijas un propagandas darbs ļaužu masās. Krauklītis, kā mēs viņu tad saucām, nebija aizraujošs mītiņu orators, tomēr skaidrā, loģiskā valoda, plašas, dziļas zināšanas padarīja pārrunas un lekcijas ļoti interesantas un saistošas. Biedrs Kauliņš kā partijas organizators un propagandists bija pazīstams valmieriešiem jau kopš 1911. gada, kad viņš bieži vien ieradās ar ziņojumiem no Centralās Komitejas uz Vidienas organizācijas konferencēm un Valmieras organizāciju kopsapulcēm. Vidienieši arī izvirzīja Kauliņu, ja nemaldos, par delegātu uz I Latvijas bezzemnieku kongresu un uz VII (aprīļa) Viskrievijas partijas konferenci.

Man partijas komiteja uzlika par pienākumu strādāt Pārgaujā, Karļaukā (Valmieras priekšpilsētas rajoni), un, tā kā es labi pratu krievu valodu, krievu karaspēka daļās. Vienā no Pārgaujas strādnieku kopsapulcēm mani izvirzīja par deputātu Valmieras Strādnieku deputātu padomē.

Sākumā ievēlētie strādnieku deputāti noturēja divas vai trīs sēdes, zaldātu deputātiem nepiedaloties. Šīs sēdes vadīja deputāts Rūdolfs Austrīņš, vietējās Skrastiņa tipografijas burtlicis, kas pēc Februāra revolūcijas tika atbrīvots no cietuma; cara laikā viņš bija notiesāts par pagrīdes revolucionāro darbību. Padomes sanāksmēs, kas notika maija pirmajā pusē, apsprieda kā organizatoriskos, tā arī daudzus citus strādnieku dzīves un darba jautājumus: pārtikas problēmas, dzīvokļu īres maksas, bēgļu lietas utt. Tika skartī arī politiskie jautājumi. Cik atceros, iztirzāja Pauļa Viksnes referātu par I Latvijas bezzemnieku deputātu kongresa darbību, kas notika Valmierā 16.—17. aprīlī. Paulis Viksne bezzemnieku kongresā bija ievēlēts par locekli Latvijas Bezzemnieku padomē. Debatēs vairāki deputāti norādīja, ka dažos bezzemnieku kongresa lēmumos līdz galam nav izturēta boļševiku partijas politiskā pamatlinija. Kā pozitīvas tika atzīmētas kongresa rezolūcijas par attiecībām pret Pagaidu valdību, pret karu un prasība pēc muižnieku zemes konfiscēšanas. Pārrunās tika skarts arī jautājums par pilsonisko aprindu un lauku budžu tieksmēm sagrābt valsts varu savās rokās, nodibinot Latvijas Pagaidu zemes padomi, kurā bija ielavījušies nacionalistiskās lielburžuazijas un zemes īpašnieku barveži. (Šo Pagaidu padomi izvēlēja lauku budžu kongresā, kas notika Valmierā martā.) Pēc debatēm Padome nolēma pastiprināt revolucionāro aģitāciju un veicināt Bezzemnieku padomju tālāku organizēšanu un nostiprināšanu. Pa-

dome konstatēja, ka tā sauktā Pagaidu zemes padome nav organizēta uz demokratiskiem pamatiem un sastāv no tautai naidīgiem elementiem un tādēļ nekādā ziņā nevar tikt atzīta par tautas pilnvarotu pašvaldības organu.

Paulis Viksne («Ojars») pārstāvēja Valmieras darbaļaužu masas Latvijas Bezzemnieku padomē un bija mūsu partijas organizācijā viens no spējīgākajiem organizatoriem un propagandistiem. Viņš bija arī labs orators un žurnālists. Neraugoties uz to, ka viņa darba vieta bija Rīgā, viņš uzturēja ciešus sakarus ar Valmieras partijas un padomju organizācijām un izpildīja mūsu sakarnieka pienākumus ar centralajām iestādēm un partijas preses organiem.

Minētajās Valmieras strādnieku deputātu sanāksmēs ņēma dalību apmēram 15—20 cilvēku. Lielākā daļa no tiem bija vietējās socialdemokrātiskās organizācijas biedri. Kā aktīvākos dalībniekus atceros šādus Padomes deputātus: Pēteri Grīviņu (būvstrādnieks, vietējās strādnieku arodorganizācijas vadītājs, vecs partijas biedrs), Emmu Plūmi (strādniece), Rūdolfu Austriņu (tipografijas strādnieks), Arturu Dilli (fotografs), Annu Kalniņu (strādniece-šuvēja), Annu Valci (strādniece), Emmu Zommeri (pārdevēja veikalā), Kārli Krieviņu (strādnieks), Kristīni Austriņu (strādniece-šuvēja), Kārli Liepiņu (strādnieks-maiznieks). Bija arī vēl citi, viņu vārdi izgaisuši no atmiņas. Vairāki no minētajiem Valmieras Padomes deputātiem ņēma visaktīvāko dalību turpmākajās cīņās par padomju varas nodibināšanu un nostiprināšanu. Daži no viņiem varonīgi ir atdevuši savu dzīvību par padomju varu, par komunisma uzvaru. Viņu dzīvei nevar paiet garām vienaldzīgi. Viņus nevar atcerēties bez saviļņojuma.

Arturs Dille («Rausis»), viens no izcilākajiem Valmieras socialdemokrātiskās organizācijas propagandistiem (partijā no 1912. g.) un vietējās Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes organizatori. Kad 1918. gada sākumā Vilhelma karapulki ieņēma Valmieru, vācu okupanti Dilli arestēja un pakāra uz tīrgus laukuma pie vecās Valmieras luterāņu baznīcas. (Kopā ar Dilli tika pakārti vietējās strādnieku arodorganizācijas aktīvais dalībnieks, tipografijas strādnieks Sikсна ar diviem saviem dēliem.)

Emma Plūme — dedzīga un nenogurstoša Latvijas darbaļaužu organizatore — sastāvēja arī partijas Centralajā Komitejā. 1919. gada augustā latviešu baltgvardi viņu ceļā no Cēsīm uz Valmieru sagūstīja un pie Sapas zvēriskā kārtā nogalināja.

Aktīvais Vidienas organizācijas pagrīdnieks Kārlis Liepiņš («Oksis») partijā sastāvēja kopš 1912. gada, krita čehoslovaku frontē Uralos (pie Jekaterinburgas — tag. Sverdlovskas aizstāvēšanas) 1918. gada rudenī.

No citiem valmieriešiem veciem partijas biedriem un vietējo Padomju darbiniekiem 1917. gadā, kuri vēlākajos gados ir ņēmuši aktīvu dalību padomju varas aizstāvēšanā un izveidošanā un atdevuši savu dzīvību cīņā par komunismu, vēl minami: Osvalds Lācis (partijā no 1912. g.), viens no izcilākajiem latviešu strēlnieku pulku organizatoriem Padomju laikā, kritis kaujās pie Perekopas 1920. gada vasarā; Jānis Fogelis («Asmins»), partijā no 1913. gada, bija izdienējis Sarkanā Armijā no vienkārša strēlnieka līdz ģenerālmajora pakāpei, kritis Lielajā Tēvijas karā, veddams Padomju pulkus pret hitleriešu iebrucējiem; Jānis Laroze («Mazais»), partijas biedrs no 1912. gada; Rūdolfs Austrīņš («Rozalija»), partijas biedrs no 1908. gada; Paulis Viksne («Ojars»), partijas biedrs no 1912. gada; Jānis Zirnis (partijā no 1911. g.); A. Miezis (partijā no 1912. g.); Jānis Vintēns (partijā no 1917. g.).

Šo sarakstu varētu vēl papildināt, bet, šķiet, ir pietiekams, lai saprastu kāda kaluma cilvēki ir cīnījušies un atdevuši dzīvību par darbaļaužu labāku dzīvi un laimi, par socialismu.

*   *
                  *

Latviešu strēlnieku rezerves pulka štabs bija novietojies Valmieras muižā, netālu no pilsētas. Še arī atradās pulka komiteja, kuras priekšsēdētājs bija strēlnieks Vidvuds Strautiņš, Latvijas Sociāldemokratijas biedrs.

Vienā no savām sēdēm maija sākumā pulka komiteja pieņēma lēmumu par Strādnieku un zaldātu deputātu padomes organizēšanu Valmierā. Šī lēmuma realizēšanā no strēlniekiem iekļāvās Strautiņš Vidvuds, Anskins Jānis (viņš tanī laikā ieņēma arī Valmieras rajona partijas organizācijas komitejas priekšsēdētāja posteni), Laroze Jānis, Seržants Kārlis, Vilks Jānis, Fogelis Jānis, Gailis Kārlis, Zamariters, Viksne Andrejs, Genderts Elmars.

Pirmajā apvienotajā Valmieras Strādnieku un zaldātu deputātu padomes sēdē, kas notika maija vidū Kauguru ministrijas skolas telpās (Jurģa ielā Nr. 16), tika izskatīti galvenokārt organizatoriskie jautājumi. Starp tiem bija arī jautājums par Bezzemnieku deputātu padomju un pārtikas komiteju organizēšanu pagastos. Anskins no partijas komitejas informēja par rezultātiem, kādi bija jau sasniegti Bezzemnieku padomju noorganizēšanā. Sapulce vēl noklausījās Valmieras apriņķa Pagaidu valdības komisara partijas biedra E. Karpovica informāciju par Valmierā sasaucamo laucinieku konferenci, kurā bija paredzēti apspriešanai jautājumi par pagasta pašvaldības un milicijas organizēšanu, par pārtikas lietām, skolām, zemes renti, laukstrād-

nieku algām un darba laiku. Ja nemaldos, šai Padomes sēdē par apriņķa milicijas priekšnieku izvēlēja Padomes deputātu partijas biedru Kārli Krieviņu. Šai sēdē nolēma sasaukt 27. maijā Valmieras apriņķa pilsētu Strādnieku un zaldātu padomes, kā arī pagastos noorganizēto Bezzemnieku padomju pārstāvju plenaro sapulci.

Strēlnieku rezerves pulka komitejā darbojās diezgan plašs aģitatoru kolektīvs, kurā aktīvu dalību ņēma tādi spējīgi un ar pieredzi bagāti partijas propagandisti kā J. Anskins, J. Laroze, J. Fogelis, A. Krieviņš, K. Seržants un citi. Kad noorganizējās kopējā Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome, šo aģitācijas kolektīvu nodeva Padomes rīcībā un papildināja ar partijas biedriem A. Viksnu, J. Vilku, A. Dilli, V. Jansonu, J. Rūtmani, A. Miezi, J. Zirni un vēl citiem. Aģitkolektīvs darbojās Vidienas komitejas un Valmieras rajona partijas biroja vadībā. Daudz pūļu šim darbam veltīja partijas biroja priekšsēdētājs J. Anskins («Skujietis») un propagandists K. Kauļiņš («Krauklītis»).

Man, kā Padomes darbiniekam un aģitkoleģijas loceklim, bieži nācās uzstāties krievu karaspēka daļās un reizēm braukt uz sapulcēm kopā ar meņševiku ārstu Chmeļņicki, kas arī bija Valmieras Strādnieku un zaldātu deputātu padomes loceklis. Chmeļņickis bija labs orators un sapulcēs nekautrējās izlietot visādus demagoģiskus paņēmienus pret saviem pretiniekiem. Neskatoties uz Chmeļņicka daždažādiem meņševiku stīķiem un niķiem, oratoriskiem paņēmieniem un cenšanos «spēlēt uz klausītāju jūtām», sapulcēs skaidri bija redzams, ka zaldātu masās meņševiku un eseru partiju lozungi un uzskati neatrada daudz piekritēju. Loģiski skaidrie un no pašas dzīves izrietošie boļševiku lozungi un prasības — ātrāk izbeigt asiņaino imperialistisko karu, atņemt zemi muižniekiem un nodot to zemnieku komiteju rīcībā, ievest kontroli pār rūpnīcām, valsts varu nodot Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās — atrada vienmēr atsaucību klausītāju sirdīs. Sapulcēs mēs centāmies pastāstīt arī par latviešu strēlnieku nostāju aktualos jautājumos. Krievu biedri vienmēr ar atzinību skatījās uz latviešu strēlniekiem, kuru drošsirdība, kaujas slava, demokrātiskie centieni un politiskie uzskati plaši bija zināmi karaspēka daļās.

Vienā no sapulcēm, kuras beigās izdalīja zaldātiem līdzīgi paņemtos «Okopnajas pravdas» eksemplarus, Chmeļņickis ar lielu sarūgtinājumu izteica man pārmetumu, ka es ar savu politisko nostāju un it īpaši ar «Okopnajas pravdas» izplatīšanu galīgi viņu sakompromitējot citu virsnieku vidū. Sakarā ar to viņš esot spiests savus aģitbraucienus turpmāk rīkot viens pats. Tā izbeidzās mana un arī citu manu biedru «kopdarbība» ar meņševiku partijas pārstāvi.

Dažreiz mūsu aģitkolektīva pārstāvjus karaspēka daļu priekšniecība nepielaida uzstāties zaldātu sapulcēs. Slava par Valmieras Padomes aģitkolektīva boļševistisko darbību izplatījās ne tikai pa visu apriņķi, bet nonāca arī līdz XII armijas štāba iestādēm. Kā mums kļuva zināms, meņševistiski-eseriskais armijas «Iskols» bija devis norādījumu Valmieras aģitatorus nepieļaut karaspēka daļās. Tomēr, neraugoties uz priekšniecības liktajiem šķēršļiem, zaldātu rotu komitejas pastāvīgi pieprasīja no Padomes izpildkomitejas un partijas biroja «runātājus». Dažreiz rotu komitejas sasauca zaldātu sapulces pusnelegāli, bez priekšniecības ziņas, kaut kur nomaļus mežā. Tā, piemēram, reiz mēs ar biedru Larozi runājām tādā krievu zaldātu sapulcē mežā netālu no Brenģu muižas, otrreiz kopā ar biedru Andreju Viksnu pie Ainažiem, kur jūrmalas kāpu priedēs bija sapulcējušies ap pusotra simta zaldātu no apkārtnē smago lielgabalu baterijām, kas bija izvietotas Ainažu aizsargāšanai no gaidāmā vācu desanta. Sapulces beigās visu mūsu grupu ielēca bruņota karaspēka daļa ar virsniekiem priekšgalā. Sapulces dalībniekus zaldātus pēc pierakstīšanas atļaida, bet mani ar Viksnu arestēja un aizveda uz štābu. Tikām apvainoti par kūdīšanu pret Pagaidu valdību un kā armijas dezorganizatori. Sākās pratināšana un protokolu rakstīšana. Mēs parādījām savus Valmieras Padomes dokumentus, bet atbildēt uz izmeklētāju jautājumiem atteicāmies. Tikai otras dienas pievakarē, pēc daudzkārtīgiem telefona zvaniem no Valmieras, mūs atbrīvoja.

Valmieras Padomei ar krievu zaldātu komitejām nodibinājās draudzīgas attiecības. Padomes plenarsanāksmēs ņēma dalību arī deputāti no krievu karaspēka daļām. Lielākā daļa no viņiem atbalstīja mūsu boļševistiskā garā sastādītās rezolūcijas.

Padomes aģitkolektīvs un partijas birojs diezgan daudz pasūtīja boļševiku partijas laikrakstu — «Cīņu», «Brīvo Strēlnieku», «Socialdemokratu», «Pravdu», vēlāk «Laukstrādnieku Cīņu». Periodiskie izdevumi tika plaši izplatīti kā rezerves pulkā, tā arī starp krievu karaspēka daļām un vietējiem darbaļaudīm. Avižu un citu periodisko izdevumu pasūtīšanu un izplatīšanu kārtoja partijas biedrene Bračka («Vāverīte»).

Pirmā Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes plenarsanāksme notika 27. maijā. Delegāti bija ieradušies no 23 pagastu Bezzemnieku deputātu padomēm, no Rūjienas, Strenču un Smiltenes Strādnieku un zaldātu deputātu padomēm. Latviešu strēlnieku rezerves pulka delegāti bija atbraukuši ne tikai no Valmieras apriņķi izvietotajām pulka daļām, bet arī no tām rotām un komandām, kuras atradās Valkas un Cēsu apriņķos. Apmēram 10—12 delegātu bija no krievu karaspēka

daļām. Jautājumos par attiecībām pret Pagaidu valdību un par karu un mieru nelielā meņševīku frakcija plenumā ar Chmeļņicki priekšgalā ieņēma demagoģisku pretnostāju, bet panākumus ne-guva. Pēc divu dienu ilgām debatēm Padomes plenums pieņēma boļševistiskas rezolūcijas, kuras latviešu un krievu valodā tika pa-vairotas uz hektografa un izplatītas pa visu apriņķi, latviešu strēl-nieku rezerves pulkā un arī krievu karaspēka daļās. Plenums pie-ņēma lēmumus arī par laukstrādnieku arodbiedrību organizē-šanas nepieciešamību un ekonomisko streiku kustības atbalstī-šanu uz laukiem. Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bez-zemnieku deputātu padomes izpildkomitejā plenums izvēlēja 15 cilvēkus. Tie bija V. Strautiņš (priekšsēdētājs), J. Laroze, Chmeļ-ņickis, Zamariters, J. Birzgalis, K. Austrīņa, J. Anskins, K. Ser-žants, A. Krieviņš, K. Liepiņš, E. Plūme, A. Dille, J. Fogelis, A. Kalniņa un J. Vilks. Pirmie seši bija izpildkomitejas prezidija locekļi. Vēlāk padomes izpildkomitejā ar balss tiesībām vēl tika kooptēti un pēc tam ievēlēti no rezerves pulka strēlniekiem E. Ozo-liņš (Atis), J. Zirnis, A. Viksne, E. Genderts, J. Mednis un no strādniekiem K. Kauliņš, A. Valce un J. Rūtmanis. Par delegātiem uz I Viskrievijas Padomju kongresu plenums izvēlēja Kārli Gaili (no rezerves pulka) un Jāni Birzgali.

Daži vārdi te jāmin par troksni, kuru centās sacelt buržua-ziskās un sīkpilsoniskās aprindas sakarā ar Latviešu strēlnieku pulku padomes 17. maija rezolūciju. Strēlnieku rezolūcija nozi-mēja latviešu strēlnieku vairākuma pagriezienu no tautiskām iluzijām un sīkburžuaziskiem aizspriedumiem uz noteikti prole-tariski revolucionāru ceļu. Strēlnieku rezolūcijā Pagaidu valdība tika kvalificēta kā imperialistiskās buržuazijas valdība, kura nav atbalstāma. Strēlnieki prasīja kara izbeigšanu un miera no-slēgšanu bez kontribūcijām un aneksijām uz tautu pašnoteikša-nās pamata. «Par mūsu lozungu, — bija teikts rezolūcijā, — paliek līdzšinējais revolucionārās demokrātijas aicinājums: «Visu varu Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm!» Strēlnieku padome nosūtīja arī apsveikuma telegramu V. I. Leņinam.

Šāda latviešu strēlnieku nostāja izsauca lielu neapmierinātību ne tikai Latvijas buržuazijas un budžu presē, bet arī Krievijas turīgo aprindu laikrakstos parādījās korespondences un raksti, kuros ar nožēlu tika minēts latviešu strēlnieku pagrieziens. Valmieras birģeļi šinī ziņā centās neatpalikt. Zemnieku savienības vadoņi — visādi hermaņi, ulmaņi un lapiņi, šie nākošie Latvijas fašisma barveži — centās organizēt pilsētās un laukos iedzīvotāju protesta sapulces pret strēlnieku rezolūciju. Faktiski lielākā daļa no šīm sapulcēm pārvērtās par boļševīku partijas politiskās lī-nijas piekritējām un aizstāvēm, un mūsu Padomes pārstāvji šinīs

sapulcēs guva tautas masu piekrišanu. «Tautībniekiem» neatlika nekas cits, kā steidzīgi vākties prom no šīm sapulcēm.

Daudz nopietnāka bija buržuaziski nacionalistisko elementu uzstāšanās dažās rezerves pulka daļās. Visādās skrīveru, sardzes un citās pulka komandās bija ielavījies zināms skaits budžu dēliņu un citu pret revolūciju noskaņotu elementu, kuri arī sāka pacelt galvu un parādīt savu aktivitāti. Dažās viņu sasauktajās sapulcēs ar visādiem demagoģijas un viltus paņēmieniem (sapulcēs tika uzaicināta tikai daļa no kolektīva) šiem kungiem izdevās iebiedēt un apmuļķot vienu otru no strēlniekiem, un tā radās no dažām pulka daļām protesta rezolūcijas pret 17. maija Strēlnieku padomes lēmumu. Šādas rezolūcijas bija piesūtītas «Brīvā Strēlnieka» redakcijai no rezerves pulka skrīveru komandas, satiksmes, sargu un vēl citām komandām. Lielākā daļa kadru virsnieku arī izturējās pret 17. maija rezolūciju noraidoši.

Partijas organizācijas un Padomes darbinieki visās rezerves pulka rotās un komandās sasauca strēlnieku sapulces, kurās paskaidroja boļševistisko nostāju pašreizējās politiskās situācijās un revolūcijas tālākās attīstības jautājumos. Strēlnieku masa ar lielu sajūsmu pievienojās 17. maija un Valmieras Padomes rezolūcijām. Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padome vienā no savām korespondencēm «Brīvā Strēlniekā» jūnija sākumā jau varēja paziņot, ka ar maz izņēmumiem viss latviešu strēlnieku rezerves pulks stāv uz tās pašas platformas politiskos jautājumos, uz kādas nostājās Apvienotā latviešu strēlnieku pulku padome. Tāpēc nebija nekāda pamata visām tām gaudām, kuras sacēla sašutušie uzbrukuma sludinātāji — skrīveri un kadru virsnieki, melddami, it kā Padomes locekļi nebūtu izteikuši savu vēltāju īstos uzskatus. Rezerves pulks kļuva par vienu no stiprākajiem boļševiku partijas bastioniem. Arī krievu karaspēka daļās Komunistiskās partijas un Padomes darbinieki izvērtā plašu izskaidrošanas darbu sakarā ar latviešu strēlnieku 17. maija rezolūciju.

Pēc aprīņa Padomes plenarsanāksmes mēs abi ar K. Gaili devāmies ceļā uz Petrogradu, lai kā Valmieras delegāti piedalītos Viskrievijas Padomju kongresā. Tur mums bija izdevība dzirdēt Komunistiskās partijas un darbaļaužu vadoni V. I. Leņinu, kā arī sīkāk iepazīties ar boļševiku partijas taktikas jautājumiem un nostāju revolūcijā. Kongresā bija arī citi Latvijas Socialdemokrātijas biedri. Ateros, ka no Latvijas Padomēm Viskrievijas Centralajā izpildkomitejā tika ievēlēti biedri J. Lencmanis un O. Kārklīņš, kandidatos, ja nemaldos, — K. Gailis. Valmierā atgriezās jūnija beigās.

25. jūnijā Valmierā bija notikušas pilsētas domes vēlēšanas, kurās mūsu partijas kandidāti ieguva spīdošu uzvaru. No 28 dom-

niekiem 18 bija Vidienas organizācijas uzstādītie kandidāti.¹ Starp ievēlētajiem domniekiem bija partijas biedri R. Austrīņš, F. Ūvens, E. Zommere, M. Jansone, P. Grīviņš, E. Karpovics, V. Zabeļskis, V. Jansons, J. Rūtmanis un K. Krieviņš. Citu domnieku-partijas biedru vārdus neatceros. Par Valmieras pilsētas galvu tika ievēlēts Rūdolfs Austrīņš. Arī citās apriņķa pilsētās, kur domes pārvēlēšanas notika vēlāk, mūsu partijas izvirzītie kandidāti ieguva absolūtu balsu vairākumu. Tā, piemēram, Limbažu pilsētas domē, kur vēlēšanas notika 9. jūlijā, tika ievēlēti 14 boļševiku un 6 citu partiju kandidāti.

Ievērojamu vietu partijas un Padomes darbā ieņēma zemes un laukstrādnieku jautājumu kārtošana apriņķī. Jāsaka, ka starp mūsu vietējās partijas organizācijas un Padomes vadošajiem darbiniekiem bija maz tādu, kas nebūtu jau agrāk iepazīlušies ar partijas agraro programmu, partijas kongresu un konferenču lēmumiem šais jautājumos, kas nezinātu Vladimira Iljiča Apriļa tezes. No mūsu Vidienas organizācijas pat divi delegāti (K. Kauliņš un J. Vilks) bija piedalījušies ievērojamā KSDS(b)P Viskrievijas VII (apriļa) konferencē un ņēmuši dalību rezolūcijas projekta izstrādāšanā agrarjautājumā. Mēs labi sapratām, ka agrarais jautājums ir viens no svarīgākajiem proletariskās revolūcijas jautājumiem un ka no tā, kā šis jautājums tiek nostādīts un atrisināts, atkarīga zemniecības — šī galvenā strādnieku šķiras sabiedrotā revolūcijā — revolucionarā aktivitāte un nostāja. Tāpēc arī saprotams, ka nebija gandrīz nevienas tādas Padomes izpildkomitejas sēdes, kā arī plenarsanāksmes, kuras dienas kārtībā nebūtu agrarais jautājums apriņķī. Laukstrādnieku algas jautājums, darba laika ilgums, pusgraudnieku un rentnieku lietas, vietējo Bezzemnieku padomju, laukstrādnieku arodbiedrību, pagastu pārtikas un agraro komisiju organizēšana un nostiprināšana, laukstrādnieku streiki muižās un atsevišķās budžu saimniecībās, muižu konfiscēšana un to tālākā pārvaldīšana — visi šie jautājumi tika izvirzīti un prasīja attiecīgus atrisinājumus, vadošus norādījumus un lēmumus.

It īpaši plaši Valmieras Padomēs 1. un 2. jūlija plenarsanāksmē tika apspriests laukstrādnieku jautājums. Sēdē piedalījās pārstāvji

¹ Valmieras pilsētas domes vēlēšanās bija ņēmuši dalību 3354 balsotāji. Par sarakstu Nr. 1 (nacionaldemokrātu partija — namsaimnieki, veikalnieki, ierēdņi) bija nodotas 934 balsis un ievēlēti 8 domnieki; par sarakstu Nr. 2 (tā sauktā «Pilsētas labierīcības sabiedrība») — nodotas 116 balsis, ievēlēti 1 domnieks; par sarakstu Nr. 3 (Latvijas Sociāldemokratijas Vidienas organizācija, kuru atbalstīja Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome un vietējā Strādnieku savienība) — nodotas 2157 balsis, ievēlēti 18 domnieki; par sarakstu Nr. 4 (bēgļu apgādāšanas birojs) — nodotas 197 balsis, ievēlēti 1 domnieks.

no 49 pagastu Bezzemnieku padomēm. Par šo jautājumu plenums pieņēma plašu rezolūciju, kuras teksts neizlabotā veidā bija šāds.

REZOLUCIJA LAUKSTRĀDNIĒKU JAUTAJUMĀ

«Ievērojot to,

1) ka Latvijā kapitalistiskā ražošanas kārtība zemkopībā iesakņojusies plaši un dziļi;

2) ka lauku buržuazija (saimnieki), atbalstīdamies uz 1905. gada revolūcijā iekarotām un proletariātam liegtām tiesībām, pārklājusi Latviju ar veselu tīklu savu organizāciju un uzcēlusi lielas Centralas Savienības, kuras nodrošina i viņas saimniecisko, i viņas sabiedrisko stāvokli;

3) ka, no vienas puses, kara laikā stipri pieaugusi saimnieku turība un, no otras puses, revolūcijā uzliesmojusī laukstrādnieku kustība stipri tuvina mūsu lauku saimniekus Baltijas muižniecībai, un pēdējā laikā šie faktori pat galīgi noveduši šīs abas sociālās grupas pie pilnīgas sapraššanās, tā arvienu vairāk mazinot starp šīm divām grupām pastāvošo interešu pretestību, tai pašā laikā nodalīdami lauku iedzīvotājus divos naidīgos lēģeros;

4) ka laukstrādnieku ekonomiskais stāvoklis tagad, kara laikā, sevišķi satricināts, pateicoties tam, ka darba atalgojums uz laukiem nav pieaudzis līdzīgi dzīves sadārdzināšanai un

5) ka laukstrādnieku beztiesīgais stāvoklis un organizāciju trūkums pirms kara ievādījuši laukstrādniekus tagadējā revolūcijā un viņu šķiras saimnieciskā cīņā pilnīgi nesagatavotus,

Valmieras Str., Zald. un Bezz. Padome

uzaicina pagasta bezzemnieku padomes piegriezt vairāk vērības lauku proletariāta saimnieciskā un sabiedriskā stāvokļa uzlabošanai, pastiprinot laukstrādnieku šķiras cīņu visos cīņas laukos un it īpaši saimnieciskā cīņas laukā.

A. 1) Laukstrādnieku saimnieciskā stāvokļa uzlabošanai sārīkot saimnieciskās cīņas kampaņas pa līgstamo laiku, kuļamo laiku un c., **organizēt saimnieciskus streikus, it īpaši starp muižu strādniekiem un dienas algādžiem;**

2) laukstrādnieku sabiedriskā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanai:

a) **slēgt tikai rakstiskus līgumus;** ņemt rosīgu dalību pašvaldības iestāžu, pārtikas komiteju, agraro komiteju un citu organizāciju vēlēšanās, **uzstādot šķirti no saimniekiem savus kandidātus;** vest visās iestādēs noteiktu strādnieku šķiras cīņas līniju, gan atsedzot mūsu lauku buržuazijas tiešās šķiru intereses, gan viņas divkosību, gan pieskaņojot dažādas pagastu pašvaldības iestāžu darbības nozares laukstrādnieku šķiras prasībām;

b) **dibināt un atbalstīt visiem spēkiem laukstrādnieku arod-**

nieciskās biedrības, izmantojot viņas aģitācijas nolūkiem, dažādām sabiedriskām kampaņām un citiem šķiru cīņas veidiem;

c) pēc iespējas saskaņot savu politisko cīņu ar rūpniecības proletariata cīņu šādā vai tādā veidā, atsaucoties uz pilsētu proletariata politiskās cīņas aktiem (kā 1. maijs, 9. janvaris, 4. aprīlis u. c.).

B. Sekmīgas saimnieciskās un politiskās cīņas labā jāved plaša aģitacija un jāizkopj lauku proletariata šķiras apziņa:

1) Saimnieciskās cīņas laukā:

a) jāaģitē par labākiem darba nosacījumiem, jārauga arī apziņā izcelt to lielo šķiru pretišķību, kas tiešamībā tagad ir nodibinājusies starp saimniekiem un muižniekiem, no vienas puses, un laukstrādniekiem, no otras puses;

b) pret Zemnieku Savienības politiku un aģitaciju, kuras izpaužas sīksaimniecību dibināšanā un strādnieku šķiras apziņas aptumšošanā, jāved aģitacija, kuras uzdevums būtu, no vienas puses, dragāt iluzijas par sava stāvokļa uzlabošanu ar «sava kaktiņa, sava stūriša» palīdzību un, no otras puses, — aprādīt, ka strādnieku stāvokļa uzlabošana panākama tikai kopējā, biedrotā cīņā ar saviem darba biedriem.

2) Politiskās cīņas laukā jāved aģitacija pret buržuazijas vispār un Latvijas saimniecības kontrrevolucionārām tieksmēm atsevišķi, kopojot šo aģitaciju ap konkrētiem politiskiem dienas jautājumiem un reizē saistot tos ar revolūcijas lozungiem.»

Laukstrādnieku arodbiedrības sāka organizēt apriņķa Padomi jau pirms minētās rezolūcijas pieņemšanas. To diktēja arvien pieaugošā streiku kustība uz laukiem. Visos streika gadījumos grūti bija nosūtīt Padomes pārstāvjus uz vietām. Vajadzēja no pašu laukstrādnieku masām radīt organizācijas, kuras varētu aizstāvēt savu biedru intereses un vest cīņu pret muižnieku un pelēko baronu zvērisko ekspluatāciju. Apriņķa Padomes izpildkomiteja izstrādāja arodbiedrībām specialus paraugstatutus. Un jāsaka, ka laukstrādnieku arodbiedrību organizēšanas ideja atrada diezgan dzīvu atsaukmi masās. Šādas biedrības tika noorganizētas vairākos pagastos un arī atsevišķās lielās muižās. Tā, piemēram, Kocēnu pagasta un Kokmuižas laukstrādnieku arodorganizācijā jūnija beigās skaitījās jau vairāk nekā 300 biedru. Tomēr bija arī tādi pagasti, kur ļoti kūtri veicās šis pasākums.

Lauku arodbiedrības kopā ar Bezzemnieku padomēm ņēma savās rokās iniciatīvu rakstīso līgumu noslēgšanas organizēšanā starp kalpiem un algādžiem, no vienas puses, un darba devējiem — muižu pārvaldniekiem un lielsaimniekiem, — no otras. Šādiem līgumiem apriņķa Padomē arī izstrādāja parauglīguma projektu, kurā bija paredzētas galvenās laukstrādnieku ekonomis-

kās prasības par darba laika ilgumu, algu un dzīves apstākļiem. Kā ļoti raksturīgs un interesants tā laika dokuments ir šī parauglīguma projekta teksts:

**«LAUKSTRĀDNIĒKU LĪGUMA PROJEKTS, IZSTRĀDĀTS
NO VALMIERAS APRIŅĶA STR., ZALD. UN BEZZEMNIEKU DEPUTATU
PADOMES.**

Līguma forma.

- 1) Līgumam jābūt rakstiskam.
- 2) Līgumā jāieraksta strādnieka (ces) un saimnieka vārdi, mājas un pagasta nosaukumi, līguma noteikumi un datums, kad līgums noslēgts.
- 3) Līgumiem jābūt apstiprinātiem no vietējām Bezzemnieku padomēm.
- 4) Līguma pirmais eksemplars atrodas pie strādnieka, līguma noraksts pie saimnieka.

Piezīme: Uz līguma noraksta strādnieks parakstās, ka viņš saņēmis tā pirmo eksemplaru.

- 5) Līgums jāparaksta saimniekam.

Vispārējie noteikumi.

- 6) No atalgošanas naturalā veidā pēc iespējas jāizsargājas, bet, ja zem apstākļiem tas notiktu, tad jāprasa nebojāti produkti.
- 7) Gada strādniekam alga jāmaksā katru mēnesi, mēneša un dienas algādžiem — pēc katras nostrādātās dienas.

Piezīme: Alga jāzmaksā darba laikā.

- 8) Darba devējam jāved algas grāmatiņas divos eksemplāros, no kuriem viens glabājas pie strādnieka, otrs — darba devēja.
- 9) Līgumam par darba algu, darba laika garumu u. c. darba apstākļu noteikumiem jābūt izkārtiem redzamā vietā.
- 10) Līguma laušanas gadījumā no saimnieka puses, strādnieks var aiziet katrā laikā, saņemot algu par visu nolīgto laiku.
- 11) Strādnieks no saimnieka var aiziet katrā laikā, 2 nedēļas iepriekš uzsakot.

Darba laiks.

- 12) Darba dienas garums — 8 stundas.

Piezīme 1.: Pa darba sastrēguma laiku (no 23. aprīļa līdz 23. oktobrim), sevišķi par siena un rudzu pļaujamo laiku, pielaižamas virsstundas no 2 līdz 4 stundām dienā.

Piezīme 2.: Virsstundas pielaižamas uz abpusēju vienošanos.

Piezīme 3.: Par visām virsstundām jāmaksā 100% augstāka alga nekā par tekošo darbu.

Piezīme 4.: Virsstundu var būt ne vairāk kā 200 gadā.

Piezīme 5.: Kurināmā materiāla piegādāšana, sakņu dārzu nokopšana un lopbarības nopļaušana un piegādāšana ieskaitāma tekošā darba laikā.

13) Pārtraukumus un ēšanas laikus nedrīkst ieskaitīt darba laikā.

14) Darba laikā tiek ieskaitīta aiziešana un atnākšana no darba, darba rīku novietošana, zirgu barošana, ūdens pienesana un citi mājas darbi.

15) Nedēļas svētdienas, svētku dienas (3 dienas) un strādnieku svētdienas (1. maijs, 9. janvaris, 4. aprīlis, 27. februāris u. c.) — brīvas.

16) Tur, kur brīvas svētdienas nav iespējamas, viņas jānodod citā nedēļas laikā — kā ganiem, moderēm, lopu kopējiem, ēdienu gatavotājiem.

Piezīme 1.: Svētdienas darbi tiek pielīdzināti virsstundām un atalgojami dubultīgi.

Piezīme 2.: Dubultīgs atalgojums neatņem tiesības dabūt brīvu dienu nedēļā.

17) Bez brīvajām nedēļas dienām un svētku dienām tiek dotas 2 brīvas dienas mēnesī, pēc paša strādnieka izvēles.

18) Pēc paša strādnieka izvēles saimniekam jānodod brīvajās strādnieka dienās bez atlīdzības zirgs 12 reizes gadā.

19) Strādnieks atsvabināms no darba bez algas atvilkšanas pagasta pienākuma izpildīšanai (pagasta vēlēšanās, uz Pagasta Padomes sēdēm, pārtikas komitejas sēdēm, darbībai šķīrēju tiesā, agrarkomitejā u. c.).

Darba alga.

Pie brīva uztura:

Puisim:

20) Minimalā alga 500 rubļu gadā, 60 rbļ. mēnesī, 2 rub. 50 kap. dienā.

Meitai:

21) Minimalā alga 400 rubļu gadā, 45 rbļ. mēnesī, 2 rub. 50 kap. dienā.

Piezīme: Darbi, kur sieviete izpilda vīrieša darbus, atalgojami tāpat kā vīrietim.

Kalpam saņemot diputātu:

22) 450 rbļ. naudas gadā.

23) Diputāts: 1) 60 pudu rudzu; 2) 30 pudu miežu; 3) 20 pudu auzu; 4) 20 pudu mazās labības; 5) 3 pudi zirņu; 6) 5 pudi kviešu; 7) 40 mārciņu līnu; 8) 2 govīm ganības un ziemas barību;

9) vienu trešdaļu pūrvietas sakņu dārza; 10) ceturtdaļu pūrvietas otra un astotdaļu pūrvietas pirmā āboliņa; 11) ganības un ziemas barības priekš 4 aitām; 12) puspūrvietas zemes priekš kartupeļu stādīšanas tīrumā; 13) 3 asis malkas un žagarus, cik nodedzina.

Piezīme 1.: Ziemas barība govīm: 60 pudi siena, 60 pūru kūluma salmi un pelavas (20 rudzu, 20 miežu un 20 auzu) un 2 deķus linsēklu pelavu.

Piezīme 2.: Tā kā naturalo kalpa algu var ierobežot pagasta pārtikas komitejas, tad nedabūtā naturalā alga atlīdzināma naudā.

Piezīme 3.: Saimniecībās, kur sasniegta augstāka darba atalgošanas norma par minimālo algu — alga nav samazināma.

Dzīvokļu jautājums.

24) Pārniekiem jādod atsevišķa istaba ar atsevišķu plīti, puišu un meitu dzīvokļiem jābūt atsevišķi un ne mazāk kā uz 2 cilvēkiem viena istaba.

Piezīme: Strādnieku istabās nedrīkst glabāt nekādus saimniecības piederumus.

25) Dzīvokļiem jābūt izbalsinātiem un ar dēļu grīdu.

26) Apsildīšana un apgaismošana uz saimnieka rēķina vai arī vajadzīgais apsildīšanas un apgaismošanas materials.

Piezīme: Telpas apgaismojamas ar kupola lampu.

27) Dzīvojamām telpām jābūt pietiekoši gaišām un ar veselīgiem logiem.

28) Reizi nedēļā darba devējam jādod pirts.

Citi vispārējie noteikumi.

29) Vīriešiem pie sava uztura minimalai algai jābūt 6 rubļ. dienā, sievietei — 5 rubļi.

30) Ja no kalpa ģimenes iet darbā 3 cilvēki, tad jādod barība un ganības priekš 3 govīm.

31) Kalpiem, kuriem netiek turētas govīs, jāsaņem 6 stopi piena dienā.

32) Saslimšanas un nelaiemes gadījumos ārsts un zāles uz darba devēja rēķina.

Piezīme: Pa slimības laiku jāmaksā pilna alga līdz 3 mēnešiem.

33) Par darba rīku bojāšanos strādnieks neatbild.

34) Sievietēm jādod 8 nedēļas priekš un 8 nedēļas pēc dzemdēšanas brīvas, izmaksājot pilnu algu un vajadzības gadījumā bezmaksas ārsta palīdzību.

35) Soda naudas nav pielaižamas.»

Kā no līguma redzams, mēs centāmies realizēt dzīvē arī dažus mūsu partijas minimālās programmas punktus, kā, piemēram,

par darba dienas ilgumu, dzīves apstākļu uzlabošanu utt. Šis Valmieras Padomes¹ līguma projekts ieguva popularitāti ne tikai mūsu apriņķa pagastos, to pazina un izmantoja arī Cēsu un Valkas apriņķos. Pienāca ziņas, ka arī malenieši viņu izlieto.

Līgumu noslēgšanai bija liela nozīme. Protams, muižnieki un budži visādi pretojās šādiem līgumiem, bet kalpi un algādži neatkāpās. Sākās sīva cīņa, streiki. Nebija gandrīz tāda pagasta apriņķī, kur 1917. gada vasarā un rudenī nebūtu notikuši laukstrādnieku streiki, gan baronu muižās, gan arī atsevišķās budžu saimniecībās. Sīvas un plašas cīņas notika Kokmuižas, Kauguru, Valmieras, Brenguļu, Jaunburtnieku, Dikļu, Ungurpils, Naukšēnu, Bauņu, Vilzēnu, Ozolu, Rūjienas un vēl daudzos citos pagastos.

It īpaši jāatzīmē slavenais Trikātas laukstrādnieku streiks (Valkas apriņķī), kas skāra galvenokārt pelēko baronu saimniecības. Streiks sākās jūlija beigās Trikātas pagastā. Laukstrādnieki streika vadīšanai izvēlēja specialu streika komiteju, pagasts tika sadalīts 11 rajonos. Laukstrādnieku galvenās prasības bija ņemtas no Valmieras Padomes izstrādātā parauglīguma projekta. Morālu atbalstu streikotājiem izrādīja arī Trikātā izvietotie latviešu rezerves pulka nodaļu strēlnieki. Sakarā ar to tad arī pulka priekšniecība sāka represijas pret šiem strēlniekiem. Mums nācās aizstāvēt strēlniekus. Pateicoties Valmieras Padomes atbalstam un strādnieku solidaritātei, streikotāji panāca, ka lielāko daļu viņu uzstādīto prasību apmierināja. Par šo Trikātas laukstrādnieku streiku pelēkie baroni sacēla lielu brēku un sūtīja dažādām iestādēm sūdzību peticijas.

Daudzās vietās streikotāju prasības diezgan ātri apmierināja, kā, piemēram, Mujānu, Valmieras, Dikļu, Pociema, Dūres, Ozolu, Vilzēnu un vēl citās muižās, kā arī lielsaimnieku mājās — Burtnieku pagasta Pelēdu un Rīmu mājās, Naukšēnu pagasta Andersona mājās, Ozolu pagasta Ķežu mājās u. c. Minēto muižu īpašnieki, redzēdami strādnieku kaujiniecisko cīņas garu un arī paredzēdami varbūtējo muižu konfiskāciju, laikus piekāpās un izpildīja kalpu prasības. Protams, ka ne visur lauku darbaļaudīm izdevās pilnīgi realizēt uzstādītās prasības. Bija daudz gadījumu, kur laukstrādnieki bija spiesti piekāpties un tikai daļēji izdevās prasības apmierināt. Tomēr cīņa neapsīka, tā atkal ar jaunu sparū uzliesmoja. Mūsu Padomes centās šo cīņu visādi

---

¹ Valmieras apriņķa Padomei dažreiz nācās regulēt radušos konfliktus pagastos un muižās, kuras atradās arī ārpus apriņķa robežām, piemēram, Trikātas apkārtnē, Vidagā, Strenčos u. c.

atbalstīt. Streiku kustība, kurā nācās iejaukties Valmieras apriņķa Padomei, notika arī starp fabriku strādniekiem Staicelē, Vidagā un Valmieras Līča austuves un vērpšanas fabrikā.

Viena no ļoti svarīgām agrarproblemām apriņķī bija pusgraudnieku un sīko rentnieku jautājums. Muižnieki un lielsaimnieki tikai nelielu daļu no saviem zemes īpašumiem apstrādāja ar algotu kalpu un sezonas strādnieku palīdzību. Lielākā daļa zemes platības tika izdota uz renti un pusgraudu. Šādu rentnieku un pusgraudnieku apriņķī bija tūkstošiem. Atdot pusi no ražas zemes īpašniekam vai arī maksāt augstu naudas renti bija ļoti apgrūtināši šai lauku ļaužu kategorijai. Rentnieki prasīja naudas rentes samazināšanu, bet graudnieki gribēja pāriet uz noteiktu pieņemamu naudas renti. Šajos jautājumos Valmieras apriņķa Padome, kā arī vietējās Bezzemnieku deputātu padomes, pilnīgi atbalstīja graudnieku un rentnieku prasības. Muižnieki, pelēkie baroni un viņu prese sacēla lielu protestu sakarā ar graudnieku pieteikšanu pāriet uz renti. Daži muižas īpašnieki, lai izrēķinātos ar saviem nepaklausīgajiem pusgraudniekiem un rentniekiem un padzītu tos no zemes, mēģināja savas muižas atdot uz renti frontes aizmugures karaspēka daļu dažādām apgādes pārvaldēm. Šādu nodomu realizēšanu bija iesākuši Brenguļu un Kauguru muižu pārvaldnieki. Valmieras Padomei nācās iejaukties un kategoriski aizliegt šādu muižnieku machinaciju.

Īpaši spraiga pusgraudnieku kustība bija Katvares un Rūjienas pagastos. Katvarieši — Jāņu un Katvares muižu graudnieki — pat bija noorganizējuši kaut ko līdzīgu streikam. Graudnieku prasības atbalstīja arī muižu kalpi. Muižu pārvaldnieki nepiekāpās, un galu galā no Valmieras izbraukušie mūsu Padomes pārstāvji kopā ar vietējām organizācijām bija nolēmuši šīs muižas konfiscēt. Apriņķa Padomes izpildkomiteja lēmumu apstiprināja.

Pēc lēmuma apstiprināšanas Katvares pagasta darbaļaudis pēc savas iniciatīvas ļoti plašā skaitā bija sanākuši uz pagasta kopsapulci. Sanāksmē tika apspriests jautājums par muižu, klosteru un baznīcu zemju konfiskāciju. Pēc ļoti spraigām un revolucionāri noskaņotām debatēm kopsapulce pieņēma sekojošu rezolūciju: «Apsveicam Katvares un Jāņu muižas (graudniekus) jaunos rentniekus, kā pirmos celmu lauzējus mūsu vidū, kas izved dzīvē muižu zemes atsvabināšanu, nododami to sabiedrības pārraudzībā, līdz agrarjautājuma galīgai izskatīšanai Satversmes Sapulcē. Apstiprinādami šo paziņojumu, izsakām dziļāko atziņību Katvares un Jāņu muižas jauniem rentniekiem, ka viss darīts organizēti, saziņā ar visu pagastu un viņa iestāžu ziņu, kas ir mūsu stiprākais ierocis pret dažādu melno lapu uzbrukumiem

un dubļiem apmētāšanu. Ne anarchija, bet organizēta zemes atsavināšana!»¹

Ar vietējo Bezzemnieku deputātu padomju palīdzību jau ap vasaras beigām lielākā daļa, ja ne gluži visi, apriņķa pusgraudnieku bija pārgājusi uz renti. Pie tam arī rentes nomaksas tika pārkārtotas un stipri samazinātas. Izvedot dzīvē šādu politiku, mēs noteikti iekarojām uzticību un piekrišanu lauku ļaužu aprindās. To pierādīja dažādo vēlēšanu rezultāti, kurās graudnieki un sīkie rentnieki savas balsis lielāko tiesu nodeva par Latvijas Socialdemokratijas kandidātiem.

Mūsu nolūks bija ne tikai censties uzlabot laukstrādnieku stāvokli, palīdzēt pusgraudniekiem un sīkiem rentniekiem izkļūt no muižnieku un lielsaimnieku ekspluatācijas žņaugiem, bet vajadzēja arī lauzt un dragāt feodalisma atlieku pamatus — atņemt muižniekiem zemi, lauksaimniecības inventāru, lopus un ēkas. To prasīja revolūcijas tālākā attīstība. Ļeņins savās Aprīļa tezēs noteikti uzsvēra, ka muižnieku zeme un inventārs ir konfiscējami. To pašu teica boļševiku partijas VII (aprīļa) konferences rezolūcijas un arī Latvijas I bezzemnieku kongresa lēmumi.

Mūsu Padome atradās vienā no šīs cīņas frontes pirmajām līnijām. Tai nācās šos partijas lēmumus realizēt dzīvē. Politiskā situācija, kādā nācās darboties, bija ļoti grūta un sarežģīta. Faktiskā vara apriņķī gan bija nokļuvusi mūsu partijas darbinieku rokās, tomēr centralās valdības priekšgalā vēl atradās imperialistiskās buržuazijas, muižnieku un sīkburžuazisko izlīdzēju ieliktņi. Armijā noteicošais vārds piederēja cara ģenerāļiem; armiju komitejās un arī Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēs Krievijā lielāko tiesu sēdēja vēl meņševiku un eseru ideologi. Centralās varas instances cītīgi raudzījās, lai netiktu pāri darīts mantīgajām šķirām. Viņas visiem spēkiem centās apslāpēt tautas revolūcionāro kustību.

Sādos apstākļos nācās rīkoties ar zināmu taktu. Lai gan mūsu Padomes darbinieki nebija mācījušies nekādās juridiskās augstskolās, tomēr dažus Pagaidu valdības lēmumus un cirkularus mēs pielāgojām un izmantojām savām vajadzībām. Tā, piemēram, Valmierā bija iemaldījies kāds Pagaidu valdības ministra cirkulars, kurā norādīts, ka vietējām pašvaldības iestādēm sakarā ar kara laika apstākļiem stingri jāraugās, lai visa zeme tiktu apstrādāta un raža savlaicīgi novākta. Ja tas netiktu darīts no īpašnieku puses, tad vietējām iestādēm ir tiesība zemi un saimniecību ņemt savā rīcībā. Šo cirkularu tad arī izmantojām muižu konfiskāciju noformēšanā. Streiku atbalstīšanai un muižu konfiscēša-

¹ Rezolūcijas teksts nelabots.

nai noorganizējām pie Valmieras Padomes specialu komisiju. Šī komisija tika nosaukta par «samierināšanas komisiju». Šāds nosaukums bija vajadzīgs, lai muižu konfiskācijai nepiedotu pārāk atklātu demonstratīvu raksturu. «Samierināšanās komisijā» strādāja tādi enerģiski partijas biedri kā Jānis Fogelis, Jānis Zirnis, Augusts Krieviņš un Eduards Ozoliņš. Arī vēl citi Padomes locekļi tika iesaistīti šinī darbā.

Muižu konfiskācijas procedūra notika apmēram šādi. Muižas strādnieki uzstādīja ekonomiskas prasības par algas palielināšanu, darba dienas saīsināšanu, rakstiska līguma noslēgšanu u. tml. Muižas īpašnieki atsacījās prasības pildīt. Sākās streiks. Lauku darbi apstājās. Uz vietas tika komandēts apriņķa Padomes izpildkomitejas «samierināšanas komisijas» loceklis. Šis apriņķa Padomes pilnvarotais sasauca vietējās pārtikas komitejas, Bezzemnieku deputātu padomes un pagasta valdes (dažos pagastos jaunizvēlētās pagasta valdes saucās arī par «rīcības komitejām») priekšstāvjus un organizēja kaut ko līdzīgu «šķirēju tiesai». Šī «tiesa» parasti atrada strādnieku prasības par pamatotām. Muižas pārstāvji, Zemnieku savienības vīru iedvesmoti un cerēdami uz Pagaidu valdības visvarenību, daudzos gadījumos atteicās apmierināt strādnieku prasības. Tad mūsu pilnvarotais sastādīja attiecīgu aktu, lika aprakstīt visu muižas inventāru, ēkas un pēc tam, balstoties uz apriņķa Padomes izpildkomitejas lēmumu par muižas konfiscēšanu, nodeva visu muižas zemi un saimniecību vietējās Bezzemnieku deputātu padomes un pārtikas komitejas rīcībā. Vēlāk, kad pagastos tika nodibinātas tā sauktās agrarās komitejas, arī viņas ņēma daļību konfiscēto muižu pārvaldīšanā. Vietējās iestādes iecēla muižas pārvaldnieku vai arī izvirzīja no vietējiem bezzemniekiem specialu pārvaldes komiteju. Jaunās sabiedriskās saimniecības apsargāšanai apriņķa Padome nosūtīja arī dažus apbruņotus rezerves pulka strēlniekus.

Pie reizes tika arī apmierinātas laukstrādnieku taisnīgās prasības un nokārtots muižas pusgraudnieku jautājums. Pēdējos pārveda uz renti un rentes maksu nosacīja pieņemamā samērā. Tā bija jānomaksā pagasta pašvaldības iestādēm. Tā laukstrādnieku, pusgraudnieku un rentnieku prasības apmierināja, un viņi pārliecinājās, ka tikai Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes grib un ir spējīgas likvidēt muižnieku patvarības un ekspluatāciju.

Muižnieki un budži — lielsaimnieki šādu radikālu pasākumu gadījumos parasti sūtīja uz dažādām augstākās valdības un kara vadības instancēm protestus un sūdzības par Valmieras Padomes «anarchistiskām» patvarībām. Arī lielsaimnieku un socializlīdzēju prese visādi nosodīja mūsu rīcību.

Viena no pirmajām bija Annas muiža, kuru Valmieras Padome pasludināja par konfiscētu un nodeva vietējo pašvaldības organu rīcībā; tā atradās netālu no Valmieras. Ar muižas pārvaldnieku un viņa rokaspuišiem mums bija veci rēķini. Pirms-revolūcijas gados šinī muižā dzīvoja un strādāja par muižas algādzi partijas biedre Vidienas komitejas locekle un mūsu Padomes deputate Emma Plūme. Muižas vagari bija zināmā mērā izspiegojuši E. Plūmes nelegālo darbību un ziņojuši par to policijai. Plūme 1916. gada beigās tika arestēta, pie viņas atrada kompromitējošus materialus. Šai izcilajai partijas darbiniecei draudēja ilgs cietuma sods un nometināšana Sibīrijā. Tikai pateicoties Februāra revolūcijas apvērsumam, E. Plūme tika atsvabināta. Šīs mūsu biedrenes nodošanā bija iemaisīts arī muižas pārvaldnieks.

Annas muižas strādnieki žēlojās par grūtajiem darba apstākļiem un muižas pārvaldnieka varmācībām. Tur iesākās streiks. Strādnieki pieprasīja arī muižas pārvaldnieka padzīšanu. Vairākas reizes nācās sūtīt uz turieni no Valmieras partijas organizācijas un apriņķa Padomes komisijas lietu noskaidrot un palīdzēt strādniekiem viņu cīņā. Galu galā muižu konfiscēja.

Maija beigās un jūnijā pēc ieilgušiem laukstrādnieku streikiem konfiscēja un nodeva vietējo pašvaldības organu rīcībā Dūķeru, Puiķeles, Lāmu, Jāņu, Katvares, Nurmu,¹ Šķirstiņu, Šternupes muižas; vēlāk vēl Koku, Kauguru, Jaunburtnieku un vēl citas muižas. Valmieras apriņķī pavīsam, ja nemaldos, tika konfiscētas 12—14 muižas.

Sakarā ar muižnieku sūdzībām no «Iskosola» Valmierā ieradās kaut kāds pilnvarotais, lai noskaidrotu tā sauktās «nelikumības», kuras notiekot piefrontes rajonā. Mēs paskaidrojām šim pilnvarotajam, ka vācu muižnieki, lai sasprindzinātu pārtikas problēmu šinī rajonā, samazina sējumu platību un nepamatoti izraisa konfliktus ar strādniekiem, cenšas tišām radīt grūtības ražas novākšanā. Mums bija arī daži fakti, kuri norādīja uz muižnieku spiegošanu Vācijas labā. Neatrazdams mūsu rīcībā nekā briesmīga un fronteī draudoša, šis pārstāvis aizbrauca.

Vēlāk Valmierā ieradās pats guberņas Pagaidu valdības komisars Dr. Priedkalns. Viņam no Pagaidu valdības iestādēm bija uzdots izmeklēt un saukt pie atbildības Valmieras «anarķistus», kuri konfiscējot muižas un visādi apspiežot zemes īpašniekus. Priedkalns sasauca izpildkomitejas telpās visus bijušos konfiscēto muižu pārvaldniekus un pārstāvjus no pagastu iestādēm. Bija ieradušies arī daži muižu īpašnieki. Šinī sanāsmē tika uz-

¹ Nurmuižas konfiskācijas iniciatore bija Rūjienas Strādnieku un zaldātu deputatu padome.

aicināti kā apsūdzētie arī Valmieras Padomes «grēku āži». Sākās liela izrunāšanās. Muižnieki centās uzvelt mūsu Padomes darbiniekiem visādus naives grēkus. Mūsējie centās sevi nostādīt kā «centīgus likuma kalpus», kuri it kā rikojušies tikai pēc Pagaidu valdības instrukcijas par savlaicīgu zemes apstrādāšanu un ražas novākšanu. Priedkalns nebija boļševiku partijas uzskatu piekritējs, kaut gan skaitījās sociāldemokrāts. Šinī sanāksmē viņš uzvedās diplomatiski, neizteikdamies ne par vienu, ne par otru pusi. Komisks šinī sapulcē bija Annas muižas pārvaldnieka izlēcieni, kad viņš mēģināja apgalvot, ka Kauliņš esot tumša un šaubīga persona, tāpēc ka muižas konfiskācijas protokolu viņš parakstījis kā Dvoreckis, bet šinī sanāksmē dēvējot sevi par Kauliņu. Pēc Priedkalna paskaidrojuma, kā radies Kauliņam otrs uzvārds — Dvoreckis, muižkungs aplusa. Kad visi bija pamatīgi izrunājušies, Priedkalns paziņoja, ka viņš šīs lietas vēl turpināšot noskaidrot un pēc tam tad arī paziņošot sūdzētājiem lēmumu. Ar to arī izbeidzās Pagaidu valdības Vidzemes guberņas komisara misija Valmierā.

Vēlāk Valmieras Padomes muižu konfiskācijas lietās vēl mēģināja iejaukties tā sauktā guberņas agrarvalde, kurā vairākums piederēja buržuazijai. Bet no tā arī nekas neiznāca. Lielu jautrību mūsu vidū izsauca guberņas pārtikas komitejas priešsēdētāja pilsoņa Blumberga telegrama, kurš, pēc Pagaidu valdības iestāņu norādījumiem, pavēlēja arestēt un nodot tiesai izpildkomitejas locekli Jāni Fogeli par Kokmuižas konfiskācijas akta sastādīšanu.

Pret Kokmuižas un tās alus darītavas īpašniekiem muižas kalpi un strādnieki iesāka cīņu jau tūlī pēc Februāra apvērsuma. Šī muiža piederēja vācu pavalstniekam Šrēderam. Karam sākoties, Šrēderam ar Vidzemes muižnieku landtaga palīdzību izdevās muižu pārskaitīt vietējā barona Elzinga fiktīvā īpašumā. Marta beigās, izdarot muižā kratīšanu, pie Elzinga atrada daudz kompromitējošu materialu, kuri liecināja par barona sakariem ar Vāciju un viņa spiegošanu. Barons Elzings tika arestēts un nosūtīts ar visiem atrastajiem materiāliem uz Petrogradu. Bet tur, izmantojot sakarus vadošajās aprindās un vācu landtaga atbalstu, baronam izdevās atbrīvoties. Elzings tad arī centās Petrogradā Pagaidu valdības iestādēs tēlot Valmieru kā «anarchistu līgzdu». Lūk, kādā kārtā radās telegrama par Fogeļa arestu un nodošanu tiesai. Blumbergam tika atbildēts, ka Fogelis ir rīkojies sakarā ar Valmieras Padomes lēmumiem un ka šos lēmumus atbalsta ne mazāk kā 100 000 apriņķa darbaļaužu un zaldātu, kuri ir izvēlējuši šo Padomi.

Atceroties Valmieras Padomes «agrārās lietas», jāatzīmē, ka tā sauktais jautājums par «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes», t. i.,

par zemes dalīšanu starp mūsu apriņķa lauku ļaudīm pirms-oktobra periodā, nebija aktuāls. Socialistu revolucionāru partija, kura vēlēšanu kampaņā mēģināja it īpaši izcelt šo jautājumu, lai iegūtu savai partijai piekritējus, arvien savāca vēlēšanās ļoti niecīgu balsu skaitu.

* * *

*

Savas darbības pirmajos mēnešos, t. i., līdz septembra vidum, kad tika ievēlēta apriņķa Zemes padome, Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome pievērsa diezgan lielu vērību arī tautas izglītības jautājumiem, skolu pārveidošanai uz jauniem, progresīviem pamatiem. Jūlija sākumā pie Padomes noorganizēja specialu skolu sekciju. Sakarā ar plenarsanāksmes lēmumu izpildkomiteja deva rīkojumu šādas sekcijas nodibināt arī pie pagastu Bezzemnieku deputātu padomēm. Skolu sekcijas atlaida vecos cara laikā ieceltos tautskolu inspektoros, deva norādījumus par ticības mācības izbeigšanu skolās. Iecēla specialu komisiju skolu mācību programmas pārstrādāšanai. Sakarā ar skolotāju trūkumu tika attiecīgās iestādēs ierosināts jautājums par latviešu strēlnieku-skolotāju atbrīvošanu no kara klausības. Vēlāk skolu lietas pārgāja apriņķa Zemes padomes pārziņāšanā.

Vasaras vidū ļoti svarīgs un aktuāls kļuva jautājums par Padomju tālāku nostiprināšanu un paplašināšanu Latvijā. Ciņa pēc varas notika nepārtraukti.

Jau marta vidū Latvijas buržuazijas pārstāvji sapulcējās Valmierā un izvirzīja no sava vidus tā saukto Vidzemes Pagaidu zemes padomi. I Latvijas bezzemnieku kongress, kas notika Valmierā 14.—15. aprīlī, izvēlēja savu izpildorganu — Latvijas Bezzemnieku deputātu padomi, kura vēlāk apvienojās ar Pagaidu zemes padomi vienā pašvaldības organā, paturot savu patstāvīgu frakciju. Šai apvienotajā Vidzemes Pagaidu zemes padomē īstie bezzemnieku pārstāvji nesastādīja stabilu vairākumu. Sakarā ar to tad arī politiskā loma, kura bija jāpilda izvēlētajai Bezzemnieku deputātu padomei, nevarēja tikt pienācīgi veikta.

Visādās guberņas pārtikas, agrarās un citās komitejās arī iekļuva buržuazijas un lauku budžu pārstāvji. Visas šīs centralās iestādes centās bremsēt Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomju revolucionāro darbību uz vietām. Tad vēl lauku lielgruntnieki centās noorganizēt pagastos līdzās Bezzemnieku deputātu padomēm savas, tā sauktās «Zemnieku padomes». Jūlija sākumā Zemnieku savienība deva direktīvu savām vietējām nodaļām noformēt šādas saimnieku padomes pagastos un no viņu vidus izvēlēt delegātus uz tā saukto guberņas «Zemnieku

padomju» kongresu, kurā savukārt tika projektēts izvēlēt «Vidzemes guberņas zemnieku deputatu padomi».

Valmieras SD organizācija un Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padome izprata budžu nodomus un izskaidroja tos darbaļaužu masām. Galu galā saimniekiem Valmieras apriņķī nekas neiznāca no šādu «Zemnieku padomju» organizēšanas. Lauku darbaļaudis izrādīja noteiktu pretestību Zemnieku savienības pasākumiem. Nekādas tā saukto «Zemnieku padomju» vēlēšanas Valmieras apriņķa pagastos nenotika. Tas pats laikam bija arī citos apriņķos.

Uz skali nosaukto «Vidzemes guberņas zemnieku deputatu padomju» kongresu 23. jūlijā Valkā sabrauca galvenokārt Zemnieku savienības barveži. Tā, piemēram, Valmieras apriņķa «zemniekus» šinī sanāksmē pārstāvēja vietējais grāmatu tirgotavas īpašnieks Tenis Ulmanis un pilsonis bez noteiktas nodarbošanās, kurš dēvēja sevi par «politemigrantu J. Krauzi», no Cēsīm bija ieradies melnsimtnieks mācītājs A. Niedra, Z. Meierovics u. c. Valkā šie «priekšstāvji» paplāpāja, pasūrojās par grūtiem laikiem, mēģināja nodibināt kaut ko līdzīgu Zemnieku deputatu padomei, bet tas viss palika bez kaut kādas praktiskas nozīmes. Šī epizode vēlreiz parāda, ar kādu neatlaidību un ar kādiem paņēmieniem Latvijas buržuāzija un lauku budži centās sagrābt varu savās rokās.

Mēs, vietējo Padomju darbinieki, jutām, ka ir pienācis laiks dibināt savu revolucionāru centru— Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomju izpildkomiteju («Iskolatu»). Šis jautājums tika apspriests LSD Centralajā Komitejā. Jūlija vidū vienā no Valmieras Padomes sēdēm pēc CK ierosinājuma arī tika apspriests jautājums par nepieciešamību sasaukt Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomju kongresu un izvēlēt Padomju izpildkomiteju. Sai pašā sēdē tikā izvēlēti delegāti uz I Latvijas Padomju kongresu. Visi izvēlētie delegāti bija mūsu partijas biedri: K. Kauliņš (Krauklītis), R. Kirhenšteins (profesora Augusta Kirhenšteina brālis, latviešu strēlnieku rezerves pulka virsnieks) un J. Vilks. Kongress notika 29.—30. jūlijā, kur izvēlēja Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomju izpildkomiteju («Iskolatu»).¹

¹ Seit jāmin, ka tanī laikā funkcionēja Pleskavā vēl tā sauktā Ziemeļapgabala Strādnieku un zaldātu deputatu padomju izpildkomiteja («Iskorsev»), kura skaitīja sevi par augstāko vadošo iestādi attiecībā uz Latvijas, Igaunijas un Pleskavas guberņas Padomēm. Šī izpildkomiteja bija noorganizēta birokrātiskā kārtā, bez demokrātiskām vēlēšanām, un tanī bija ielavījušies meņševiku un eseru partiju priekšstāvji. «Iskorsevam» nebija nekāda iespaids uz mūsu Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputatu padomēm. Mūsu Padomes šo iestādi pilnīgi ignorēja. Vēlāk, apmēram oktobra sākumā, «Iskorsevs» pārvēlēšanu kārtībā pārgāja boļševiku partijas priekšstāvju rokās.

Tajā no Valmieras Padomes pārstāvjiem iegāja K. Kauliņš un J. Vilks.

Pēc I Latvijas Padomju kongresa par vienu no svarīgākajiem vietējo Padomju uzdevumiem bija gatavoties gubernas un apriņķa Zemes padomju vēlēšanām. Lai sagatavotu aģitatorus un tehniskos darbiniekus vēlēšanu komisijām, Valmieras Padome augusta sākumā noorganizēja kursus pagastu Bezzemnieku deputātu padomju un latviešu strēlnieku rezerves pulka komiteju sūtītajiem pārstāvjiem. Kursos strādāja kvalificēti lektori, starp tiem bija J. Daniševskis, Kurševics, K. Seržants u. c. Vēlēšanu sagatavošanas gaitā Valmierā partijas komiteja, Padomes izpildkomiteja un vietējā Strādnieku savienība¹ noorganizēja vairākas vietējo darbaļaužu un zaldātu priekšvēlēšanu masu sapulces, kuras notika aiz Valtera kalniņa Dīvala kapsētas kalna nogāzē.

Vietējie darbaļaudis un latviešu strēlnieki sapulču beigās parasti nodziedāja «Ar kaujas saucieniem uz lūpām», bet krievu zaldāti — savu iecienīto zaldātu «Dubinušku», kuras beidzamajos pantos skanēja šādi vārdi:

За чужие захваты мы кровь проливать
Ни одной капли теперь не желаем.
И кто нас приглашает теперь наступать,
Мы с презрением их всех отвергаем...

Пусть Советы Рабочих, Солдат и Крестьян
Возьмут власть в свои крепкие руки.
И тут сгинет скорее кровавый туман,
И утихнут тяжелые муки...

Pēc tam visi sapulcējušies ar augstu paceltu sarkano karogu priekšgalā un, dziesmām skanot, ar lielu sajūsmu defilēja pa pilsētas ielām.

Arī Zemnieku savienības barveži organizēja savas priekšvēlēšanu sapulces. Tās notika slēgtās telpās. Uz šīm sapulcēm ieradās arī mūsu partijas oratori. Pēc diskusijas klausītāju vairākums arvien izteica savu piekrišanu socialdemokratu partijas runātājiem.

Nekādus līdzekļus vēlēšanu kampaņas darbam Padome nepiešķīra. Atceros šādu gadījumu. Vēlēšanu komisija uzdeva Jānim Larozem gādāt, lai tiktu izgatavoti vēlēšanu uzsaukumi. Bet papīra un naudas nebija. Domājām, ka nekas neiznāks. Tomēr Laroze bija atradis apriņķa Pagaidu valdības komisara kancelejas noliktavā kaut kādas Pagaidu valdības iestāžu instrukcijas un lozungus. Sagriežot tos mazākās loksniņēs, uz otras

¹ Valmieras pilsētas Strādnieku savienībā tanī laikā bija jau vairāk nekā 600 biedru. Savienības vadības priekšgalā tika ievēlēti partijas biedri Pēteris Grīviņš un Milda Jansone.

pusē varēja drukāt uzsaukuma tekstu. Pats būdams burtlicis, Laroze tekstu salika Skrastiņa tipografijā, kur viņš agrāk bija strādājis un kur to labi pazina, un pats arī nodrukāja uzsaukumus. Kad Jānis Laroze ieradās Padomes izpildkomitejā ar nodrukātajiem uzsaukumiem, visi ļoti izbrīnījās. Līdzīgi tam tika sagatavoti arī vēlēšanu lozungi, plakāti un vēlēšanu saraksti.

13. augustā (svētdienā) visos 52 apriņķa pagastos tika organizētas plašas masu sapulces. Man ar Larozi uzdeva uzstāties Stienes—Duntes pagasta iedzīvotāju sanāksmē. Šai pagastā bija stipra vietējā Zemnieku savienības organizācija. Izrādījās, ka uz Duntes pagasta sapulci no Rīgas jau dienu iepriekš bija atbraukuši Zemnieku savienības priekšstāvji, saimniekmeitas apstāigājušas mājas un izplatījušas aģitlapiņas un saimnieku kandidātu sarakstu, kurā kā pirmais kandidāts bija Kārlis Ulmanis, sekoja Limbažu pagasta lielgruntnieks A. Alberings, publicists Jānis Lapiņš un citi.

Izziņota bija pagasta iedzīvotāju kopsapulce. Saimnieki ar saviem piederīgajiem piebrauca atsperu ratos; kalpi, vaļinieki un citi nemantīgie ieradās kājām. Sapulci atklāja vietējais skolotājs, viens no Bezzemnieku deputātu padomes darbiniekiem. Viņš arī ievēlēja par sapulces vadītāju. Tauta nosēdās zālē muižas parkā starp kokiem. Nomaļus nogrupējās Zemnieku savienības biedri un viņu piekritēji. Pirmais runāja biedrs Laroze. Viņa runu sapulce uzņēma silti un ar aplausiem. Zemnieku savienības runātāju klausītāji pārtrauca starpsaucieniem un jautājumiem, vai došot zemi «zemes rūķiem», vai drīz izbeigšot karu utt. Runātājs apjuka. Tad sekoja mana un dažas vietējo bezzemnieku runas, kuras arī sapulce uzņēma ar sajūsmu. Runām sekoja daudz darbaļaužu jautājumu par zemi, muižu konfiskāciju, rentes maksām, darba algas paaugstināšanu, kara izbeigšanu utt. Saimniekpapi, redzēdami, ka sapulce noteikti noskaņota pret viņiem, ar saviem «lideriem» priekšgalā demonstratīvi aizgāja un noturēja savu atsevišķu apspriedi. Darbaļaužu sapulce beidzās ar rezolūcijas pieņemšanu, kurā atbalstīja LSD un Valmieras Padomes kandidātus, un revolucionāru dziesmu dziedāšanu.

Vēlēšanas uz Gubernas zemes padomi notika 20. augustā. Balsošanas rezultāti bija šādi: par LSD partijas un Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes kandidātiem bija nodotas 35 583 balsis (8 deputāti), par Zemnieku savienības sarakstu — 15 612 balsis (4 deputāti), par socialistu revolucionāru partiju — 1353 (0 deputāti). No mūsu saraksta gubernas Zemes padomē tika ievēlēti Jānis Zakis no Matīšiem, Leons Fridrichsons no Limbažiem, Voldemars Dvoreckis (K. Krauklītis) no Valmieras, Elmars Rātnieks no Braslavas, Jānis Ozols no Rūjienas, Eduards Ozoliņš (latviešu strēlnieks)

no Valmieras, Kārlis Seržants (latviešu strēlnieks) no Valmieras, Rūdolfs Kirchenšteins (latviešu strēlnieku virsnieks) no Strenčiem.

* *
*

21. augustā mūs visus pārsteidza šausmīgā vēsts par Rīgas krišanu. Armijas pavēlniecība ar ģenerāli Korņilovu priekšgalā nodevīgā kārtā atklāja fronti, pavēlēja atstāt Rīgu un atdot to vācu junkuru rokās. Frontes līnija tad nostiprinājās kaut kur ap Siguldu.

Uz Valmieru pārcēlās daļa no Rīgas iestādēm un organizācijām. Šurp atbrauca arī dažas no laikrakstu redakcijām, piemēram, «Laukstrādnieku Cīņa», vēlāk arī «Cīņa». Palielinājās bēgļu skaits kā pašā pilsētā, tā arī tās apkārtnē. Sakarā ar XII armijas daļu neorganizētu atkāpšanos un dezertieru pavairošanos piefrontes novados sākās laupīšanas un nelikumīgas rekvizīcijas. It īpaši šinī ziņā cieta Cēsu rajons kā tuvākais frontei. Arī Valmieras apriņķī notika ekscesi: tika izlaupītas Vaidavas, Pāles, Šķirstiņu, Straupes, Lenču un Ķieģeļu muižas. Daudzas zemnieku saimniecības un vairākas pagasta iestādes cieta no sirotājiem. Pārtikas stāvoklis tapa ļoti grūts. Apriņķī sāka plīsties tifs un dizenterija. Frontei tuvojoties, daļa iedzīvotāju atradās ceļa jūtīs un gatavojās bēgt.

Lai noorganizētu pilsētā un uz laukiem apsardzību, nomierinātu satrauktās ļaužu masas un ievadītu dzīvi normalās sliedēs, Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejai nācās ņemt administratīvo varu apriņķī savās rokās. Latviešu strēlnieku rezerves pulks izpildkomitejas rīcībā dažādām operatīvām vajadzībām izdalīja atsevišķu strēlnieku nodaļu. 6. Sibīrijas strēlnieku korpuss lauku centru apsargāšanai nokomandēja divus jātnieku eskadronus, kuri izvietojās Vaidavas, Matīšu, Dauguļu, Augstrozes un vēl citos rajonos. Apriņķa milicijas priekšnieks V. Šūmanis, kas gan formāli skaitījās Pagaidu valdības komisara padotībā, visus galvenos operatīvos norādījumus šinī laikā saņēma no Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejas. Tāpat arī apriņķa pārtikas komitejas priekšsēdētājs. Valmieras Padome izturēja pārbaudes eksamenu un parādīja sevi kā spējīgu valsts varas iestādi.

Septembra pirmajās dienās latviešu strēlnieku rezerves pulka apmācītās rotas tika pārvestas uz aktīvajiem pulkiem, bet strēlnieku neapmācītā daļa un pulka saimniecības nodaļas — uz atālāku frontes aizmuguri. Padomes izpildkomitejai izdevās aizturēt Valmierā tikai tos rezerves pulka strēlniekus, kuri bija

ievēlēti pilsētas un apriņķa sabiedriskajās iestādēs. Vietējie darbaļaudis silti un sirsnīgi pavadīja savas tautas dēlus. Notika atvaļināšanās mītiņi, sarkanajiem strēlniekiem pasniedza daudz puķu. Atstādami Valmieru, rezerves pulka strēlnieki bija nodrukājuši valmieriešiem speciālu uzsaukumu ar izjustu un kvēlu cīņas aicinājumu.

Kamēr partijas organizācijas biedri un Padomes izpildkomitejas darbinieki atdeva visus savus spēkus, lai izvietotu bēgļu masas, nokārtotu pārtikas, apsardzības un citus neatliekamus jautājumus, Valmieras pilsētas domes pilsoniskā frakcija savās slepenajās sanāksmēs bija noorganizējusi savu «sabiedriskās milicijas komiteju». Šī «komiteja» sāka slepeni vervēt sev uzticamus ļaudis, uzņemt sakarus ar dažiem lauku rajoniem, kur Zemnieku savienības vīri sāka dibināt kaut ko līdzīgu agrākajiem baronu «zelbstšuciem». Lauku budži slepeni iepirka ieročus no dezertieriem. Valmieras tirgoņi un namsaimnieki arī kaut kur bija sadabūjuši ieročus. Šīs bruņotās kontrrevolucionārās bandas bija domātas varas sagrābšanai un lai izrēķinātos ar strādniekiem un bezzemniekiem.

Valmieras Padome kopā ar apriņķa miliciju laikus atklāja šo Valmieras mantīgo aprindu sazvērestību. Pagrīdē nodibinātā «sabiedriskā milicija» tika likvidēta. Pie kratīšanām atrada ieročus un dažādus kompromitējošus materialus. Vienā no pilsētas domes plenarsanāksmēm, kur mūsu frakcijas locekļi izteica brīdinājumus pilsoniskai frakcijai par «melnās gvardes» organizēšanu, namsaimnieku un tirgoņu pārstāvji apvainojās un atstāja domes sēdi.

Sakarā ar vācu armijas tuvošanos daļa no latviešu pilsoniskām un lauku budžu aprindām sāka orientēties uz junkurisko Vāciju. Šo aprindu elementi Valmierā veda slepenu provācisku aģitāciju, bija pat nokārtojuši slepenu vācu laikrakstu («Neue Preussische Zeitung» u. c.) saņemšanu. Šinīs laikrakstos visādi tika reklamēta Vācijas «atsvabinātājas» misija Baltijas zemēs un arī sīki aprakstīta dažādu vācu lielmaņu un varasvīru ierašanās Rīgā, piemēram, prinča Leopolda, Vilhelma II atbraukšana un tiem par godu notikušās parādes Esplanades laukumā, mielasti Melngalvju namā utt. Klīda baumas, ka Zemnieku savienības līderis Kārlis Ulmanis palicis Rīgā, lai noskaidrotu, kādas izredzes ir latviešu buržuazijai, ja Vācija uzvarēs šinī pasaules karā.

Arī mūsu partijas organi uzturēja sakarus ar Rīgas strādnieku pagrīdes organizācijām. Mēs saņēmām ziņas par vācu junkuru šausmīgo teroru Rīgā pret darbaļaudīm un godīgiem mūsu tautas patriotiem. Mūsu partija nepadevās nekādiem šovinistiskiem novirzieniem. Mēs politisko darbu masās vedām no

proletariskā internacionālisma viedokļa, uzstājāmie kā pret vācu junkuriem, tā arī pret mūsu zemes korpiloviešiem, goldmaniešiem, ulmaniešiem un visādiem izlīdzējiem, mēs atbalstījām brāļošanas frontē ar vienkāršiem vācu ierindas zaldātiem, mēs zinājām, ka Vācijā ir Kārlis Libknechts un ka viņa daudzie piekritēji veda sīvu cīņu savā zemē pret darbaļaužu ienaidniekiem, par mieru, par socialisma uzvaru.

* * *

*

Priekšā stāvēja aprīņķa Zemes padomes vēlēšanas, kuras notika 10. septembrī. Rezultāti bija šādi: par Latvijas Socialdemokratijas un Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes kandidātiem nodotas 18 035 balsis, par Zemnieku savienības — 5162 balsis, par socialistu-revolucionaru partiju — 793 balsis un par Mazsalacas bezpartejisko grupu — 50 balsis. Tādā kārtā aprīņķa Zemes padomē mūsu kandidāti ieguva 27 vietas, Zemnieku savienība — 8 un socialisti-revolucionari — 1 vietu.¹

Šie skaitļi vēlreiz liecina, cik augsts bija šķiriskās apziņas līmenis aprīņķa darbaļaužu masās. Zemes padome, šī vietējā pašvaldības iestāde, vēlēšanu rezultātā izrādījās pilnīgi Latvijas Socialdemokratijas priekšstāvju rokās.

Pirmā Valmieras aprīņķa Zemes padomes kopsapulce notika 17. — 18. septembrī. Tur tika izvēlēta Zemes padomes valde ar V. Jansonu priekšgalā un nozīmētas dažādas sekcijas, kā, piemēram, finansu, skolu, satiksmes, milicijas, sanitarā, pārtikas, juridiskā, statistiskā, vietējo lietu un darba birojs.² Skolu sekcijā strādāja J. Anskins, pārtikas nodaļā — Augusts Krieviņš, par aprīņķa agrarvaldes priekšsēdētāju Zemes padomē izvirzīja no sākuma J. Krūzi, pēc tam V. Zabeļski. Biedrs Jansons sakarā ar ievēlēšanu Zemes padomē atteicās no aprīņķa komisara amata. Viņa vietā tika izvirzīta E. Karpovica kandidatura, bet par viņa palīgu nozīmēts Zabeļskis.

¹ Cik atceros, no mūsu LSD un Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes saraksta Nr. 1 aprīņķa Zemes padomē tika ievēlēti šādi biedri: V. Jansons, R. Drieže, J. (Ad.) Anskins, A. Krieviņš, M. Zaķis, J. Krūza, J. Rūtmanis, L. Fridrichsons, A. Viksna, R. Krastiņš, J. Brumelis, Meta Āboliņa, Miķelis Āboliņš, Rātnieks, Mežgailis, K. Bērziņš, J. Sprīngis, citu biedru vārdi izgaisuši no atmiņas; no Zemnieku savienības saraksta Nr. 2 ievēlēti — Dr. G. Apinis, T. Ulmanis, J. Krauze, A. Melnalksnis, R. Gailis, J. Jerkins, K. Rams, P. Martinsons; no Latv. rev.-soc. saraksta Nr. 3 — Druva.

² Zemes padomes valdē izvēlēja 7 locekļus: Jansons — priekšnieks, Fridrichsons un Melnalksnis — priekšnieka biedri, Rūtmanis — sekretars, Krieviņš — sekretara biedrs, Krauze — kasieris, Anskins — viņa biedrs. Valdes telpas atradās Valmierā, Gaujas ielā Nr. 13.

Sakarā ar apriņķa Zemes padomes darbības izvēšanos daudzas saimnieciskas un administratīvas funkcijas atkrita no Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes. Padome atkal varēja vairāk nodoties strādnieku, darba zemnieku un zaldātu masu organizēšanai un gatavošanai nākošajām izšķirošām cīņām par valsts varas pārņemšanu Padomju rokās. Valmieras Padome noorganizēja pilsētā strādnieku klubu Jura ielā Nr. 6. Klubā izvērsās ļoti dzīva darbība: notika lekcijas, politmācību pulciņu sanāksmes, mākslinieciskā pašdarbība utt. Austrīņa vadībā klubā tika gatavots uzvešanai Raiņa «Zelta zirgs». Arī man nācās izpildīt vienu no lugas personāža lomām un arī kārtot uzveduma dekoratīvo noformējumu.

Septembra beigās notika Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes kārtējā plenarsanāksme. Ļoti kuplā skaitā bija ieradušies pārstāvji no pagastu Bezzemnieku padomēm. Tomēr stipri izjūtams bija latviešu strēlnieku deputātu iztrūkums. Strēlnieku delegāti ienesa īpašu dzīvību un kaujas drosmi agrāko sanāksmju debatēs. Krievu zaldātu delegātiem piemita zināma kautrība — viņi neprata latviešu valodu. Izpildkomitejas vadītāji uzstājās plenumā ar plašiem atskaites ziņojumiem par padarīto darbu vēlēšanu kampaņā, agraro lietu kārtošanā, sabiedriskās drošības organizēšanā utt. Delegāti no vietām pastāstīja par vietējo organizāciju un iestāžu darbību un raksturoja politisko un saimniecisko stāvokli pagastos. Izpildkomitejas darbību atzina par apmierinošu. Plenumā par politisko momentu referēja Latvijas Socialdemokratijas CK pārstāvis.

No Padomes izpildkomitejas pēdējos mēnešos izbija vairāki locekļi, piemēram, Gailis, Chmeļnickis, Kirchenšteins, Vilks un citi. Plenums papildināja izpildkomiteju ar jauniem locekļiem un apstiprināja kooptētos. Uz nākošo Viskrievijas Padomju kongresu par delegātu ievēlēja mani. Plenums apsprieda arī jautājumu par vēlēšanām uz Satversmes sapulci. Tika izvirzīta speciāla komisija, kurai kopā ar Zemes padomes pārstāvjiem vajadzēja rūpēties par vēlēšanu kampaņas organizēšanu apriņķī.

Valmieras Padome nekādus asīgnējumus savām darba vajadzībām nesaņēma. Lai segtu neatliekamās izdevumus, Padomes darbības sākumā nācās starp strēlniekiem un pilsētas darbaļaudīm laist apkārt ziedojumu sarakstus. Tādā kārtā maija un jūnija mēnešos tika savākts apmēram pusotra tūkstoša rubļu. Padomes izdevumi šai pašā laikā (inventāra iegādāšana, karogu izgatavošana, pasta un telefona izdevumi, ceļa nauda delegātiem u. c.) sastādīja apmēram 600 rubļu. Saprotais, ka par kaut kādu algas izmaksu izpildkomitejas darbiniekiem nevarēja būt ne runas.

Sakarā ar Strautiņa saslimšanu izpildkomitejas priekšsēdētāja vietu ieņēma J. Laroze. Vēlāk par Padomes priekšsēdētāju

tika izvirzīts Jānis Zirnis. Oktobra sākumā mani ar A. Krieviņu sakarā ar gaidāmajām vēlēšanām uz Satversmes sapulci komandēja uz Valku, lai noskaidrotu dažus jautājumus, kas bija saistīti ar Valmieras un Valkas iestāžu un organizāciju darbības teritoriālo robežu precizēšanu.

Valceniēši pretendēja uz Rūjienas rajonu. Smiltenes un pa daļai arī Strenču darbinieki tiecās vairāk uz Valmieras pusi, jo šis apvidus bija izdevīgāks satiksmes ziņā. Galīgus rezultātus šo jautājumu nokārtošanā mums neizdevās panākt, tomēr aģitācijas darbības norobežošanas laukā zināma skaidrība izveidojās. Valkā tai laikā darbojās arī daži bijušie valmierieši, piemēram, J. Birkenfelds, K. Strazdiņš u. c.

Man palika tāds iespaids, ka Valkā ir izveidojusies ļoti sarežģīta politiskā situācija: bija jūtamas zināmas nesaskaņas starp latviešu un igauņu iedzīvotāju daļām, maziņu un eseru partiju iespaids uz vietējo strādnieku masām bija ļoti stiprs (Valkas Strādnieku deputātu padome atradās šo izlīdzēju partiju iespaidā), Valkā atradās XII armijas «Iskosols», kas savu mazinieciski-eserisko nostāju centās izplatīt ne tikai armijas daļās, bet arī starp civiliedzīvotājiem. Valkā bija novietojies arī Zemnieku savienības centrs un tika izdots budžu partijas orgāns «Līdums». Vietējai socialdemokratiskās partijas organizācijai, kā bija redzams, nācās šeit darboties ļoti grūtos apstākļos.

Pēc Rīgas krišanas uz Valmieru pārvietojās daudzi no vadošajiem partijas un dažādu iestāžu darbiniekiem. Daļa no viņiem ļoti aktīvi iekļāvās vietējās partijas organizācijas un Padomes praktiskajā darbā. Tas zināmā mērā aizstāja to zaudējumu, kuru mēs jutām sakarā ar strēlnieku rezerves pulka aiziešanu. Politiskā dzīve ritēja ļoti strauji. Skaidri bija jūtamas tuvojošās revolūcijas vētras pazīmes. Tika saņemtas ziņas, ka Petrogradas, Maskavas un arī citu rūpniecības centru strādnieki un zaldāti, nerunājot jau nemaz par Baltijas jūras flotes un Kronštates matrožiem, gatavojas uz cīņu pret kontrrevolucionāro Pagaidu valdību. «Visu varu Padomēm!» — bija tas lozungs, ap kuru atkal pulcējās plašas strādnieku, zaldātu un zemniecības masas. Partija gatavoja masas uz bruņotu sacelšanos. Latviešu strēlnieki un arī citas armijas daļas gatavojās padzīt no XII armijas «Iskosola» meņševiku un eseru partijas priekšstāvjus.

* * *

Oktobra pirmajā pusē izbraucu no Valmieras uz Petrogradu, lai piedalītos kā Valmieras Padomes delegāts Ziemeļapgabalu Padomju sanāksmē un II Viskrievijas Padomju kongresā. Petrogradā redzeju straujās pirmsoktobra revolucionārās dienas. Tad

vētrainās II Padomju kongresa sēdes. Vēlāk līdzdalība ciņās pret Kerenska — Krasnova kontrrevolucionarajām bandām. Viss tas aizritēja vienā trauksmē un sasprindzinātā darbībā. Apstākļi ievirzījās tā, ka man nācās palikt Petrogradā. Novembra beigās uz dažām dienām atgriezos Valmierā, lai atskaitītos par uzliktajiem pienākumiem un nokārtotu savas personīgās lietas.

Valmierā dzīve ritēja pa vecam. Tāpat kā agrāk, enerģiski darbojās Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome. Arī apriņķa Zemes padome un pilsētas dome vēl funkcionēja. No šīm pašvaldības iestādēm gan bija padzīti buržuazijas un Zemnieku savienības priekšstāvji, bet par kaut kādu šo iestāžu likvidēšanu vai reorganizēšanu vēl nebija runas. Apriņķa Zemes padome pat bija nolēmusi decembra beigās izvest pagastu valžu vēlēšanas. Nekādas lielas pārmaiņas vietējā dzīvē nebija nojauzamas, kaut gan jau bija notikusi Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija, valsts vara pārgājusi strādnieku un zemnieku rokās, iesākusies jauna era cilvēces vēsturē.

Valmieras apriņķī vara faktiski pārgāja strādnieku un darba zemnieku rokās jau dažus mēnešus pirms Lielā Oktobra apvērsuma. Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome jau no paša sākuma atradās boļševiku rokās. Pagaidu valdības apriņķa komisars un milicijas priekšnieks bija mūsu cilvēki. Pilsētas domē noteicošais vārds piederēja socialdemokrātiskās frakcijas biedriem, apriņķa Zemes padomē lielum lielais vairums delegātu tika ievēlēts no Latvijas SD un strādnieku, zaldātu un bezzemnieku kandidātu saraksta. Varas pārņemšana strādnieku un trūcīgo zemnieku rokās Valmieras apriņķī bija notikusi mierīgos, demokratiskos apstākļos. Priekšā stāvēja pārkārtošanas darbs vietējās pašvaldības iestādēs, šo iestāžu funkciju nodošana Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomei.

Neokupētajos Vidzemes guberņas apriņķos bija notikušas arī vēlēšanas Satversmes sapulcē.¹ Nodoto balsu skaits Valmieras apriņķī bija šāds: par sarakstu Nr. 1 (Zemnieku savienība) — 8258 balsis, par sarakstu Nr. 2 (socialdemokrātiskie meņševiki) — 1490 un par sarakstu Nr. 3 (Latvijas SD un Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome) — 32 566 balsis.

Tā kā es biju vecu vecais Valmieras iemītnieks, Valmieras Padomes izpildkomiteja turpināja mani uzskatīt par Padomes locekli un uzdeva, ja būs vajadzīgs, dažu Padomes lietu kārtošanu

¹ Visos neokupētajos Vidzemes apriņķos Satversmes sapulces vēlēšanās pavisam bija nodotas 136 080 balsis, no kurām par Latvijas SD partijas sarakstu — 97 781, par Latvijas Zemnieku savienības sarakstu — 31 353 un par socialdemokrātisko meņševiku — 7046. No Latvijas SD ievēlēti Satversmes sapulcē: Pēteris Stučka, Fricis Roziņš un Jānis Bērziņš, no zemnieku savienības — Jānis Goldmanis. Meņševiki nedabūja nevienas vietas.

Petrogradā. Ar saviem Valmieras biedriem es uzturēju jo dzīvus sakarus, informēju par Petrogradas dzīvi un notikumiem, sūtīju literatūru un centralās Padomju valdības oficiālos izdevumus.

Padomes priekšsēdētājs Zirnis mani informēja par II Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomju kongresu, kas notika decembra vidū Valmieras baznīcā un kur ievēlēja Latvijas Padomju Centralo Izpildkomiteju — pirmo padomju valdību Latvijā.

Visas Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes, tai skaitā arī Valmieras Padome, pēc II kongresa, skaitīdamās kā pilntiesīgi darba tautas varas organi, stājās pie dzīves pārveidošanas uz jauniem pamatiem.

Darbs drīz tika pārtraukts: vācu junkuru armijas dzelzs spēdis sabradāja jaunos asnus socialisma celtniecībā. 1918. gada 20. februārī (jaun. st.) Valmieru ieņēma vācu karaspēks. Pēc pāris dienām krita Valka.

Pirmais, ar ko īpaši izcēlās Vilhelma junkuri, bija zvēriskais terors pret Valmieras Padomes darbiniekiem. Pirmajās stundās pēc okupantu ienākšanas pilsētā tika pakārti izpildkomitejas locekļi A. Dille un citi biedri. Iesākās šausmīgais okupācijas režīms.

Partijas un Padomes darbinieki, kuri nepaspēja evakuēties, pārgāja nelegālā pagrīdes darbā (Emma Plūme, Anna Kalniņa un vēl citi). Prāvs skaits valmieriešu un arī padomju darbinieku no citiem okupētajiem Latvijas apriņķiem pārcēlās uz Petrogradu. Liela daļa no viņiem apmetās plašajās Smoļņija institūta telpās. Te novietojās arī «Iskolats». Garajos institūta gaitēnos varēja dzirdēt latviešu valodu — daudzi latviešu darbinieki ieradās šeit, lai nokārtotu savas darīšanas. Latviešu strēlniekiem tika uzticēti sardzes uzdevumi Smoļņijā, viņi apsargāja arī Ļeņina darba kabinetu. Viskrievijas Centralās Izpildkomitejas priekšsēdētājs J. M. Sverdlovs visnotaļ interesējās par Latvijas Padomju darbinieku stāvokli un vajadzībām. Viņš centās izvietot mūsu biedrus darbā.

Daudzi no partijas un Padomju darbiniekiem nelegāli atgriezās Latvijā, lai turpinātu cīņu pret okupantiem, daudzi iestājās Sarkanās Armijas rindās, lai ar ieročiem rokās aizstāvētu padomju varu. Es neatceros nevienu tādu gadījumu, kad kāds no mūsu Valmieras partijas organizācijas vai arī Padomes darbiniekiem tanī grūtajā laikā būtu kritis izmisumā un atteicies no cīņas.

Tā nobeidzās Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes pirmais darbības posms. Padomju vara Latvijā un arī Valmierā no jauna nodibinājās 1919. gadā, bet arī tad uz neilgu laiku. Tikai pēc 20 gadu ilgas buržuazijas kundzības, 1940. gadā, Latvijā no jauna tika atjaunota padomju iekārta — darbaļaužu brīvības balsts.

Jānis Biezais
PSKP biedrs no 1912. gada

BEZZEMNIEKU PADOMES VIDZEMĒ 1917. GADĀ

Bezzemnieku padomes pieder pie vēsturiski īpatnējiem Padomju Latvijas varas organiem. Tās izveidojās Vidzemē drīz pēc otrās Krievijas revolūcijas un, neskatoties uz tā laika Padomju daudzveidību, nekur citur nepastāvēja. Par Bezzemnieku padomēm un to darbību literatūrā nav atrodams neviens plašāks pētījums. Taču tām pieder ievērojama vieta mūsu vēsturē un bez sīkākas iepazīšanās ar Bezzemnieku padomju darbību nav vispār iespējams pareizi izprast ne Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanu un norisi, ne arī pirmos četrus padomju mēnešus Latvijā, precīzāk Vidzemē, jo Kurzemi toreiz šķīra ugunīgs kara aizkars pie Daugavas, bet Latgalē, kura kļuva par Latvijas sastāvdaļu tikai pēc socialistiskās revolūcijas, pastāvēja citi apstākļi.

Temats vēsturiski nozīmīgs un diezgan plašs pēc faktiskā materiāla. Daudzi tā laika vēsturiskie dokumenti nav saglabājušies. Īsā rakstā nav iespējams pilnīgi izsmelt jautājumu, it īpaši agrārās teorijas aspektā. Tas arī nav raksta nolūks.

Savam rakstam izmantoju ne tik daudz publikācijas un arhīvu avotus kā savu personīgo darba pieredzi Bezzemnieku padomēs. Domāju, ka tā varēs noderēt zinātniekiem.

Bezzemnieks nav ne īpaša sabiedriska šķīra, ne arī pilnīgi vienveidīga sociāla grupa, bet gan laukstrādnieku un trūcīgo zemnieku politisks grupējums, kuru Latvijā mēdz dēvēt par lauku darbaļaudīm.

Pēc carisma gāšanas bezzemnieki proletariāta vadībā tiecās izvest līdz galam demokratiskus pārkārtojumus. Cīņas pieredze ar kontrrevolucionāro muižniecību un buržuāziju pievieno viņus spēcīgai proletariskās revolūcijas straumei, un tie Komunistiskās partijas vadībā uztājās kā nozīmīgs Oktobra socialistiskās revolūcijas un padomju iekārtas spēks.

Kapitalisma attīstības procesā šī masa sadalījās daudzās un dažādās grupās un slāņos. Nekavējoties pie sīkākas visu bezzem-

nieku grupu un slāņu analīzes, kas visumā diezgan sarežģīta, nosaukšu trīs galvenās grupas, kas uzstājās 1917. gadā kā bezzemnieki.

Pirmo grupu sastādīja trīs galvenie slāņi: 1) dažāda veida laukstrādnieki ar noteikta termiņa nolīgumu muižās un pie saimniekiem (ar naudu atalgojamie strādnieki un deputatnieki muižās, puīši un meitas gruntnieku mājās), 2) beztermiņa laukstrādnieki (vaļinieki, būdnieki u. c.), kuri pa lielākai daļai atstrādāja īres maksu un pēc tam strādāja muižās un pie saimniekiem kā dienas un nedēļas algādži, 3) sīkie lauku amatnieki, kuri maz atšķīrās no otrā slāņa un nereti strādāja arī kā algādži. Visai šai laukstrādnieku grupai piemita tīri proletarisks raksturs un skaitliski tā sastādīja visplašāko lauku iedzīvotāju slāni. Tieši laukstrādnieki arī uzstājās kā visaktīvākais un vadošais lauku darbaļaužu spēks vēsturiskajos 1917. gada notikumos. Otrā grupa ir daudz viengabalaināka un sastāv no diviem slāņiem: 1) pusgraudniekiem, kam piederēja trūcīgi ražošanas līdzekļi (zirgs, pāris govju, dažī sīklopi un pats vajadzīgākais lauksaimniecības inventārs) un kuri saņēma apstrādāšanai sīkaku zemes gabalu, veica savu darbu zemes īpašnieka kontrolē un atdeva tam pusi ražas, 2) t. s. «zemes kalpi» vai būdnieki, kuri par muižnieku vai gruntnieku piešķirto zemes gabaliņu renti pilnīgi vai daļēji atstrādāja zemes īpašnieka darbā. Ne visiem zemes kalpiem bija zirgs un citi trūcīgie ražošanas līdzekļi. Par šo trūcīgo zemnieku grupu—pusgraudniekiem un zemes kalpiem—var teikt, ka tā izcietā sevišķi smagu ekspluatāciju, un nereti zemes īpašniekiem tie likās izdevīgāki nekā ar naudu atalgojamie kalpi.

Trešo grupu veidoja dažādi sīkie nomnieki uz muižu, baznīcu un gruntnieku zemēm. Viena daļa no tiem — sīkie rentnieki ar īslaicīga termiņa līgumiem — atšķīrās no pusgraudniekiem tikai ar lielāku patstāvību. Turpretim otrais nomnieku slānis ar plašāku zemi un ilgtermiņa līgumiem vairākumā tuvojās sīkajiem gruntniekiem ar t. s. «divzīrgu zemi» un politiskā ziņā izturējās diezgan svārstīgi, te piesliedamies bezzemniekiem, te atkal lielajiem gruntniekiem.

Bezzemniekiem pieskaitīja arī proletarisko lauku inteligenci.

Jau carisma laikā LSD uzstājās kā nedalīta laukstrādnieku vadītāja un baudīja arī pārējo lauku trūcīgo ļaužu piekrišanu. Daudzos gadījumos varēja arī novērot bezzemnieku politiskās nogrupēšanās pazīmes. Pēc Februāra revolūcijas šis politiskais grupējums kļuva par īstenību. Komunistiskā partija pavēra bezzemnieku masām plašas cīņu un uzvaru perspektīvas un ķērās pie svarīgā bezzemnieku organizācijas darba. Liela nozīme šai ziņā piederēja bezzemnieku kongresam Valmierā 1917. gada

16. un 17. aprīlī, kas sanāca ar LSD Centralās Komitejas un Rīgas Strādnieku padomes iniciatīvu.¹

Kongress un tā lēmumi iemantoja lauku darbaļaužu masās nepieredzētu autoritāti. Tas tāpēc, ka Valmieras kongress pārstāvēja lielum lielo lauku iedzīvotāju vairākumu un deva atbildi uz daudziem vitaliem tā laika jautājumiem. Valmierā sapulcējās 450 bezzemnieku ievēlēti delegāti un kādi 600 viesi no plašas apkārtnes. Delegātu vidū bija plaši pazīstamie pirmās revolūcijas cīnītāji no Vidzemes: 1905. gada pagastu delegātu kongresa prezidija loceklis un aktīvs Lielvārdes—Skrīveru kaujas dalībnieks, katrogā nosirmojušais Jānis Kroders, viens no Rūjienas kaujinieku vadītājiem Emils Aboltnišs, Malienas «meža brālis» Alfreds Lācis un daudzi citi pirmās revolūcijas un pagrīdes darbinieki, kuri tikko bija atgriezušies no katorgas un trimdas.

Ar naidīgiem starpsaucieniem un nosodošu izsmieklu bezzemnieku delegāti kongresā uzņēma buržuaziskās inteliģences pārstāvjus, kuri mēģināja izplatīt šauras reformisma un nacionālisma iluzijas. Kongress nostājās boļševistiskās partijas pozīcijās. Taču aplam būtu meklēt visos tā lēmumos līdz galam izprastu partijas nostāju. KSDS (b)P aprīļa konference vēl nebija notikusi un biedri daudz ko neizprata stratēģijas un taktikas jautājumos. Noklausoties pazīstamā LSD darbinieka Jūrmalnieka referātu par tekošo momentu, kongress nosodīja imperialistiskā kara turpināšanu un atzina, ka Pagaidu valdība sastāv no mantīgo šķiru pārstāvjiem un «nav revolucionārās tautas gribas izteicēja». Kongress pareizi novērtēja latviešu buržuazijas radīto t. s. «Dienvidvidzemes Pagaidu zemes padomi» kā lauku buržuazijas organizāciju, kas nebauda uzticību un kurai nav tiesības priest par visu iedzīvotāju jautājumiem.

Visumā kongress deva atbildi sasāpējušajā zemes jautājumā, atzīdams par vajadzīgu «konfiscēt visas privatās un mācītāju muižas bez atmaksas», un pieņēma viedokli, ka konfiscētās muižas nav jāsadala sīksaimniecībās, bet tajās jāizveido priekšzīmīgas lielsaimniecības. Vēl nozīmīgāks bija lēmums par Bezzemnieku padomju radīšanu. «Padomes sastādās katrā pagastā, — teikts kongresa rezolūcijā, — no ievēlētiem bezzemnieku pārstāvjiem, kuru skaitu noteic katra pagasta bezzemnieku sapulce.» Bezzemnieku padomju uzdevums — nekavējoties stāties pie bezzemnieku materiālā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanas, bet laukstrādnieku interesēs jārealizē astoņu stundu darba diena, darba aizsardzība, minimālā darba alga un vispārējā strādnieku apdrošināšana.

Valmieras kongress ievadīja revolucionārās jaunrades un iniciatīvas pārpilno Bezzemnieku padomju pavasari, kad aktivizējās

¹ Kongresa atreferējumu sk. «Brīvajā Strēlniekā», 1917., 5., 6.

agrāk nospiestās un pasīvās bezzemnieku masas un daudzi pasākumi labi izdevās. Pirmās bezzemnieku sanāksmes, kas notika aprīļa pirmajā pusē, sprauda sev aprobežotu uzdevumu — ievēlēt delegātus uz kongresu. Tikai retos gadījumos sīkāk apsprieda bezzemnieku prasības un sprauda noteiktus organizācijas mērķus. Stāvoklis krasi izmainījās pēc tam, kad kļuva zināmi Valmieras lēmumi un atgriezās kongresa delegāti. Sākās ātrs lauku darbaļaužu revolucionārās kustības kāpinājums. Visur izvirzīja un noformēja dažādu bezzemnieku grupu prasības, ievēlēja Bezzemnieku padomes, kuru galvenais uzdevums bija nostāties bezzemnieku priekšgalā un neatlaidīgi vadīt to prasību realizēšanu.

Nepieredzētā bezzemnieku rosība un uzstājība satrauca lauku buržuaziju. Tās kundzībai uz laukiem tuvojās gals. Lai nepieļautu vai vismaz novilcinātu Bezzemnieku padomju izveidošanu, tika lietoti daudzi un dažādi līdzekļi. Galvenais no tiem — bezzemnieku iebiedēšana. Muižnieki un budži dziļi ienīda revolūciju un vēlējās, lai tā pēc iespējas ātrāk tiktu sakauta. Savus kontrevolucionāros centienus viņi mēģināja iztēlot kā nenovēršamu nākotnes īstenību. 1905.—1907. gada revolūcijas apspiešana un soda ekspedīciju trakošana vēl dzīvoja darbaļaužu atmiņā. Tādēļ mantīgās šķiras jo plaši propagandēja to ieskatu, ka arī tagad būs tāpat kā piektajā gadā. Tas bija tāds arguments, kas spēja iebiedēt mazāk apzinīgos lauku ļautiņus.

Bez iebiedēšanas budži arī tieši aizliedza bezzemniekiem sapulcēties. Daudzās vietās pie varas vēl atradās cara laika pagastvaldes. Tās atzina bezzemnieku sapulces par nelikumīgām un mēģināja tās nepieļaut. Visai «populārs» ar bezzemnieku sapulču aizliegšanu kļuva Alūksnes iecirkņa milicijas priekšnieks. Uzstādamies pret bezzemnieku organizēšanos, budži atsevišķos gadījumos mēģināja veidot fiktīvas Padomes, kā, piemēram, Drustos, iesūtidami tajās savus ielikteņus un saimniekdēlus.

Partijas un it īpaši tās lauku organizāciju uzdevums bija izraisīt bezzemnieku masu iniciatīvu, izkopt to šķiras apziņu un izvest nepieciešamos organizācijas pasākumus. Lauku aktivisti to labi saprata un LSD Malienas organizācija jau savā pirmajā leģalajā konferencē 1917. gada 7. maijā pieņēma šādu lēmumu: «Bezzemnieku padomju jautājumu apskatot, konference atzīst lielo Bezzemnieku padomju nozīmi un uzliek par pienākumu visiem vietējiem rajoniem visātrākā laikā iesākt šo padomju nodibināšanu un gādāt, lai tās darbotos LSD virzienā. Tanī nolūkā organizācijas biedriem jāorganizē uz vietām bezzemnieku sapulču saaukšana, padomju ievēlēšana un jānoskaidro šo padomju uzdevumi.»¹ Ievērojamu darbu bezzemnieku saliedēšanā veica arī Vi-

¹ LKP CK archīvs, 5. f., 2. ap., 1. lapa.

dienas, vēlāk izveidotā Valkas—Rūjienas un latviešu strēlnieku pulku partijas organizācijas.

Darbaļaužu neatlaidība un aktivitāte salauza lauku buržuazijas kontrrevolucionāros pretošanās mēģinājumus. Jau aprīļa beigās un maija sākumā Bezzemnieku padomes nodibinājās tajos pagastos, kur pastāvēja spēcīgas partijas organizācijas. Pēc tam LSD palīdzēja organizēties vairāk atpalikušo pagastu bezzemniekiem. Beļavas pagastā, kur partijas organizācija nepastāvēja, bezzemnieku sapulce sanāca 21. maijā.

Budži mēģināja izjaukt sanāksmi, aizliedza kritizēt Pagaidu valdību un tiecās apcietināt LSD Centralās Komitejas lauku propagandistus. Taču bezzemnieki neļāvās iebaidīties un izraidīja budžus no sanāksmes. Tamlīdzīgi gadījumi atzīmēti arī dažās citās vietās.

Bezzemnieku padomes izveidojās asos šķiru cīņas apstākļos un kļuva par varenu lauku darbaļaužu spēku. Un jo noteiktāk tās nostājās Komunistiskās partijas pozīcijās un aktīvāk izvērsa savu revolucionāro darbību, jo asāka kļuva šī cīņa un gala iznākumā noveda pie Oktobra socialistiskās revolūcijas un darbaļaužu uzvaras, ko Latvijas strādnieki un bezzemnieki izcīnīja plecu pie pleca ar Krievijas proletariatu.

Jāatzīmē, ka Bezzemnieku padomju darbība noritēja īpatnējos apstākļos, kas lielā mērā noteica tās saturu un formu. Jau kopš 1915. gada vasaras Latvija kļuva par kara lauku. Frontes līnija atradās 25 kilometru attālumā no Rīgas un gāja tālāk gar pašu Daugavas krastu, atšķēldama ar ugunsjostlu Kurzemi no pārējās Latvijas. Pēc rūpnīcu un strādnieku evakuācijas uz Krievijas iekšējiem apgabaliem Rīgā palika tikai puse iedzīvotāju un pilsētas raksturs pilnīgi izmainījās.

Ievērojama loma tā laika notikumos piederēja zaldātiem. Un tas arī saprotams, jo Latvijas teritorijā atradās ievērojama daļa Ziemeļu frontes armiju. Boļševiku ietekme šajā frontē un it īpaši XII armijā, kuras sastāvā ietilpa arī astoņi latviešu strēlnieku pulki, strauji pieauga. Jau 1917. gada maijā latviešu strēlnieki nostājās uz boļševistiskās partijas platformas un atzina LSD Centralo Komiteju par savu vadītāju. Kopā ar Sibīrijas strēlnieku divīzijām un citām revolucionārām armijas vienībām latviešu strēlnieki izveidoja Vidzemē varenu revolūcijas cietoksni.

Revolucionārā karaspēka klātbūtne labvēlīgi ietekmēja Vidzemes laukstrādnieku un citu bezzemnieku cīņas. Latviešu strēlnieku organizācijas sūtīja savus pārstāvjus uz laukiem, palīdzēja izkopt lauku darbaļaužu politisko apziņu, izvedot Bezzemnieku padomes un demokrātiskās pagastu pašvaldības, salauzt muižnieku un lauku buržuazijas kontrrevolucionāro sabotažu un izvest daudzus svarīgus pasākumus. Bezzemnieku padomes saliedēja

lauku darbaļaudis un latviešu strēlniekus; tieši vai netieši atbalstītas, tās spēja realizēt pašus grūtākos uzdevumus.

Bezzemnieku padomju darbības pirmais periods bija raksturīgs ar četriem ļoti nozīmīgiem jautājumiem: 1) demokrātisko pagastu pašvaldību izveidošanu, 2) nomnieku un pusgraudnieku štāvokļa uzlabošanu, 3) pārtikas lietas kārtošānu un 4) plašajām laukstrādnieku cīņām. Visi šie svarīgie jautājumi tā vai citādi saskārās ar vispārņacionalām problemām, kuras darbaļaužu interesēs varēja atrisināt tikai asās šķiru cīņās un pārvarot niknu mantīgo šķiru pretošanās.

Tā, piemēram, pašvaldības jautājums. Nepilntiesīgie bezzemnieki pēc Februāra revolūcijas kļuva par pilntiesīgiem pilsoņiem. Taču šīs tiesības nenāca pašas no sevis. Lauku buržuāzija sīksti pretojās jebkuriem demokrātiskiem pārkārtojumiem un vēlējās saglabāt cara laika pagastvaldes un vietnieku pulku. Tā Gatartas pagasta vecākais apgalvoja, ka neesot nozīmes ievēlēt izpildkomiteju, jo tad vajadzēšot iegādāties jaunus zīmogus un pagastam celšoties lieki izdevumi. Vecpiebalgā budži neatzina jaunās iestādes un pārsūdzēja notikušās vēlēšanas apriņķa komisaram, bet, kad tas sūdzību noraidīja kā nepamatotu, atteicās nodot lietas izpildkomitejai un iesūdzēja senātam. Dikļos bezzemniekiem vajadzēja pat lūgt «Iskolastrelu» sūtīt strēlniekus palīgā pagasta darbaļaudīm, jo reakcionārie budži nevēlas demokratizēt pagasta iestādes un nekur nepieļauj bezzemnieku pārstāvjus.

Taču atklāta sabotaža reti kad deva vēlamos rezultātus. Tā tikai pavairoja bezzemnieku uzstājību un galīgi atstūma budžus no pašvaldībām. Tādēļ «pelēkie baroni» lietoja visādas viltības, lai apmuļķotu bezzemniekus un apcirtu to tiesības. Tika organizēta saimniekdēlu, tirgotāju, muižu pārvaldnieku un citu tamlīdzīgu «bezzemnieku» kandidāturu uzstādīšana un kalpu un vaļinieku atturēšana no sapulcēm. Vietalvā — Odzienā pie vēlēšanām nepieļaida bēgļus un citiem pagastiem piederošos rokpeļņus. Kenču pagastā budži mēģināja izraidīt no sapulces sievietes un 21 gadu nesasnēgušus jauniešus. Taču bezzemnieku vairākums nepieļāva un atzina, ka politiskās tiesības pieder sievietēm un arī visiem 18 gadus veciem jauniešiem. «Ja 18 gadus vecs jauneklis, — teikts sanāksmes lēmumā, — var ar šauteni rokās karā aizstāvēt kapitalistu intereses, tad vēl jo vairāk tāds jauniešis spēj aizstāvēt savas intereses.»¹ Daudzos gadījumos mantīgās šķiras mēģināja izjaukt vēlēšanu sapulces. Jau pavasarī tādi gadījumi atzīmēti Inčukalnā, Lielajā pagastā un dažos citos, bet vēlāk tas kļuva par iemīļotu budžu cīņas paņēmienu. Tikai asās cīņās ar lauku buržuāziju izdevās izveidot demokrātiskas pagastu

¹ «Cīņa», 1917., 17.

pašvaldības. Sākoties to darbībai, cīņas kļuva vēl asākas. Galvenokārt tās norisinājās vietējo nodokļu jautājumā. Budžu vadītās pagastvaldes maz rūpējās par skolām, medicīniskajām iestādēm, nespējnieku apgādi un kulturizglītības darbu. Pēc revolūcijas tas tā nedrīkstēja turpināties, un demokratiski izveidotās pagastu izpildkomitejas dedzīgi stājās pie darba. Jaunie pasākumi prasīja līdzekļus. Kā tos iegūt? Cara laikā gandrīz vienīgais pagastu ienākumu avots bija «galvas nauda». Pēc galvas naudas principa saimnieki un bezzemnieki maksāja vienādus vietējos nodokļus, bet muižas bija no tiem pilnīgi atbrīvotas. Arī pēc revolūcijas saimnieki vēlējās saglabāt galvas naudu un aplikt muižas tikai ar mērenu nodokli. Bezzemnieku padomes nevarēja ar to samierināties un parasti aizstāvēja progresīvā ienākumu nodokļa principu.

Praktiski jautājumu izlēma dažādi. Inčukalna pagasta Padome nolēma, ka līdz ienākumu nodokļa aprēķināšanai katram bezzemniekam avansā jāiemaksā 1 rublis, saimniekam — 5 rubļi, Inčukalna muižai — 300 rubļi, diviem vietējiem tirgotājiem — katram pa 100 rubļiem. Vēl radikālāk lietu nokārtoja Idus pagastā. Lūk, izraksts no 11. jūnija pagasta kopsapulces protokola: «Pagasta nodokļu lietā sapulce pieņem budžeta komisijas izstrādāto projektu, pēc kura saimnieki — zemturi maksā par pirmo pusgadu 918 rubļus un 55 kapeikas, Idus muiža — 2052 rubļus un 30 kapeikas, bet personīgais nodoklis jāmaksā pēc trīs šķirām: pirmajā šķirā katrs maksā 6 rubļus, otrajā — 4 rubļus un trešajā — 3 rubļus par pusgadu; zemes nodokļus piedzīt tūlīt. Pie tam sapulce nodokļu jautājumā pieņem sekošu rezolūciju: sapulce ir pilntiesīga aplikt ar nodokļiem un arī tos piedzīt no pagasta robežās esošajām muižām, nerēķinoties ne ar kādiem komisara priekšrakstiem.»¹ Ne mazāk konsekventi rīkojās Lubānas, Ropažu un dažas citas pagastu Padomes, tāpat nerēķinādāmās ar Pagaidu valdības norādījumiem un ievēzdamas progresīvo ienākumu nodokli tūrā veidā, atbrīvodamas no tā trūcīgos kara bēgļus un rokpeļņus, kas pārtika no savas un piederīgo darba algas.

Bezzemnieku padomju ierosinātā nodokļu politika sastapa nīknu mantīgo šķiru pretošanos un atklāja darbaļaudīm buržuāzijas plesīgo dabu. Par savu cīņas ieroci darbaļaužu ienaids izvēlējās sabotažu. Viņi labprātīgi nemaksāja nodokļus un nostādīja pašvaldības visai grūtā stāvoklī. Trūka līdzekļu skolu un nespējnieku uzturēšanai un citām neatliekamām vajadzībām. Tikai bezzemnieku vienprātīga uzstāšanās spēja salauzt budžu sabotažu. Piedalīšanās pašvaldībās deva bezzemniekiem bagātu

¹ «Cīņa», 1917., 34.

pieredzi, kā sekmīgāk cīnīties ar saviem šķiras ienaidniekiem, un pulcēja tos ap partiju un Bezzemnieku padomēm.

Nozīmīgu pieredzi deva arī sīko nomnieku un pusgraudnieku uzstāšanās. Visos pagastos nomnieki griezās pie Bezzemnieku padomēm un pieprasīja atvieglot smagos nomas noteikumus. Pēdējās parasti vadījās no tā, ka muižnieku un baznīcu zemes konfiscējamās bez jebkādas atlīdzības, un ieteica nomniekiem tūlīt izbeigt nomas nomaksu. Dažas Bezzemnieku padomes paspēja izstrādāt jaunus nomas noteikumus. Nomnieku uzstāšanās satrauca lielsaimniekus, jo arī tie daudzos gadījumos iznomāja savas zemes. Vēl lielākas bailes sacēla runas par zemes nacionalizāciju. Tādēļ saimnieki pieprasīja nomas nomaksu visiem zemes īpašniekiem, tādējādi atmaskodami sevi kā muižnieku aizstāvjus. Jāņem vērā arī tas, ka pirmā pasaules kara laikā daudzi latviešu budži kļuva par muižu arendatoriem un pārvaldniekiem.

Vēl asāk noritēja pusgraudnieku cīņas. Trūkumā nopiestie ļaudis izvirzīja ļoti mērenu prasību: pazemināt pusgraudu līdz trešajam graudam. Ar savu vienprātību bezzemniekiem izdevās sasniegt, ka trešais grauds kļuva par revolucionārā kārtā ievestu, nerakstītu likumu. Daudzās vietās jau pavasarī pusgraudniekus un zemes kalpus pielīdzināja nomniekiem un Bezzemnieku padomes aicināja pusgraudniekus, ja viņi paši atzīst trešā grauda taisnīgumu, nodod labību pārtikas komitejām.

Tas bija svarīgs ierosinājums, jo pārtikas jautājums arvien vairāk saasinājās. Bada dienas pienāca bēgļiem, vaļiniekiem, sīkajiem amatniekiem un lauku inteliģenīci. Pārtikas cenas nemitīgi pieauga, saimnieki nodarbojās ar spekulācijām un pārdeva pārtiku tikai tiem vietējiem bezzemniekiem, kas par to atstrādāja kļaušas un apsolījās atbalstīt «maizes devējus» arī politiskā laukā. Tādēļ pārtikas lietu kārtošana piederēja pie īpaši svarīgiem Bezzemnieku padomju pasākumiem. Ar pagaidu valdības rīkojumu tika izveidotas īpašas pārtikas komitejas. Tās ievēlēja arī pagastos, un starp saimniekiem un bezzemniekiem vēlēšanu sanāksmēs norisinājās asas cīņas par vadību pārtikas komitejās. Atsevišķos gadījumos, kā, piemēram, Vecgulbenē, Drustos un dažos citos pagastos, virsroku ņēma saimniekdēli, kas izveidoja īstas «bada komitejas». Taču lielumā lielā pagasta vairākumā pārtikas komiteju vadība piederēja bezzemniekiem.

Pārtikas komitejām kopā ar Bezzemnieku padomēm vajadzēja apkarot spekulāciju un apgādāt trūcīgos ļaudis ar pārtiku. Taču pārtikas jomā visasāk izpaudās mantīgo šķiru sabotaža. Lūk, Inčukalna saimnieku rezolūcija: «Atsaukt savus pārstāvjus no Pārtikas komitejas, ja nedod smalkus miltus; likt priekšā saimniekiem nedot līdzekļus produktu iegādāšanai un nevienam ne

par kādu naudu nedot zirgus produktu pievešanai, ne par kādu naudu nesniegt ne kādu palīdzību, ne zirgu bezzemniekiem viņu vajadzībām.»¹ Tā izsmiekla un draudu valodā runāja satracinātie spekulanti, kuru produktus Rīgas tirgos vairākkārt rekvizēja. Rekvizīcijas tika izdarītas arī uz laukiem un esošajos apstākļos bija spēcīgs ierocis spekulācijas apkarošanai.

Taču efektīvi lietot šo ieroci nebija viegli. Dažas Pagaidu valdības radītās apriņķu un rajonu pārtikas komitejas aizstāvēja mantīgo šķiru intereses un apkaroja rekvizīcijas. Tādēļ pagastu pārtikas komiteju orderi pie saimniekiem, kam bija pārtikas pārpalikumi, daudzos gadījumos palika nerealizēti. Tas radīja lielu sašutumu, un Stāmerienas pārtikas komiteja ievietoja «Cīņā» protestu pret Valkas apriņķa pārtikas komitejas rīcību, kas aizliedza pie saimniekiem rekvizēt labības pārpalikumu.²

Pārtikas un rekvizīciju jautājums tā saasinājās, ka to vajadzēja apspriest Vidzemes bezzemnieku delegātu konferencē 1917. gada jūnijā. Pasvitrodama, ka lauku rokpeļņi cieš badu un guberņas pārtikas komiteja neko nedara trūkuma novēršanai un pat apspiež pagastu pārtikas komiteju darbību, konference nolēma: «1) likt priekšā guberņas Pārtikas komitejai nekavējoties dot visām pagastu Pārtikas komitejām tiesību rekvizēt brīvos labības krājumus un no tiem apmierināt vispirms lauku iedzīvotāju vajadzības pēc noteiktas normas, bet atlikumu nodot rajonu Pārtikas komiteju rīcībā; 2) ja guberņas Pārtikas komiteja šo priekšlikumu neizpildītu, pagastu Pārtikas komitejām jāķeras pie labības rekvizīcijām bez atļaujas.»³

Bezzemnieku delegātu konference izraisīja Bezzemnieku padomju un vietējo pārtikas komiteju revolucionāro iniciatīvu. Neskatoties uz budžu un viņu aizstāvju niknu pretošanos, pagastos tika izdarīta pārtikas krājumu uzskaitē, vajadzīgos gadījumos izdarītas rekvizīcijas un enerģiski apkarota spekulācija. Protams, vispārējo trūkumu ar šādiem pasākumiem nevarēja novērst, tomēr to izdevās ievērojami mīkstināt.

Pagastu pašvaldību demokratizācijai, pusgraudnieku un sīko nomnieku stāvokļa uzlabošanai un pārtikas lietu kārtošanai — visiem šiem jautājumiem bija ļoti svarīga nozīme. Taču bija viens vēl daudz svarīgāks jautājums, kas vienmēr atradās Bezzemnieku padomju darbības degpunktā — laukstrādnieku cīņu vadība. Savu autoritāti un ietekmi lauku darbaļaužu masās Bezzemnieku padomes iekaroja, organizēdamas laukstrādniekus, uzstādamas viņu prasības un atrazdamas iedarbīgus līdzekļus to aizstāvēšanai un realizēšanai.

¹ «Cīņa», 1917., 34.

² Turpat, 30.

³ Turpat, 1917., 24.

Pavasara sējas laiks gandrīz visās muižās sākās ar laukstrādnieku streikiem, kuriem atsevišķos gadījumos pievienojās arī pusgraudnieki. Galvenās muižu kalpu prasības — astoņu stundu darba diena un minimalā darba alga. Daudz muižnieku un arendatoru piekāpās, jo nevarēja taču atstāt laukus neapsētus. Bet atradās ne mazums tādu baronu un kapitalistisko arendatoru, kuri tieši vēlējās, lai lauki paliktu tukši un bads salauztu strādniekus un revolūciju. Kopš 1917. gada pavasara bada stāvokļa organizēšana kļuva par kontrrevolucionārās buržuazijas un muižniecības iemīļotu ieroci visā Krievijā.

Nurmuižas arendators nevēlējās apmierināt mērenās laukstrādnieku prasības un pameta laukus neapsētus. Lubānas muižā jau jūnijā sāka pļaut rudzus. Vēl izaicinošāk rīkojās Braslavas muižas īpašnieks barons Lindenšterns. Viņš izvairījās izlīgt ar muižas kalpiem un arī pēc tam, kad tie izbeidza streiku, nepieļaida nevienu pie darba. Visu sagaidāmo labības ražu un sienu satracinātais barons pārdeva karaspēka virspavēlniecībai un stājās pie lopu un inventara izpārdošanas. Vispār karaspēka izvietojuma vietās muižnieki labi sapratās ar kontrrevolucionāriem virsniekiem: izpārdeva karaspēkam lopbarību, sienu un lopus, atdeva izmīdīšanai āboliņa laukus.

Kā Bezzemnieku padomes atbildēja uz muižnieku kontrrevolucionāro sabotāžu? Tās stājās pie tāda revolucionāra pasākuma kā muižu konfiskācija, kas atbilda arī revolūcijas vispārnacionālajiem mērķiem. Revolūcijas intereses prasīja pēc iespējas vairāk ražot labību un citus produktus, lai vismaz mīkstinātu, ja ne novērstu pārtikas krīzi. Jau sējas laikā Bezzemnieku padomes kopā ar pārtikas komitejām konfiscēja vairākus desmitus muižu un vēl lielākā skaitā muižu ievēda strādnieku kontroli. Ļoti svarīgi tas, ka šajos bezzemnieku pasākumos piedalījās latviešu strēlnieki, kas apsolinājās ar bruņotu spēku vērsties pret muižnieku sabotāžu un atbalstīt laukstrādnieku cīņu. Pateicoties tādai enerģiskai rīcībai, pavasara streiks muižās beidzās ar uzvaru. Muižu strādnieki izcīnīja senilgoto astoņu stundu darba dienu, panāca darba algas paaugstinājumu un labākus darba apstākļus.

Laukstrādnieku uzvara muižās pamudināja uz cīņu arī tos kalpus, kas strādāja saimnieku mājās. Arī viņi sāka pieprasīt astoņu stundu darba dienu, dārdzības pieaugumam atbilstošu darba algu un apdrošināšanu slimības un nelaimes gadījumos. Laukstrādnieku taisnīgās prasības satrauca saimniekus, un atsevišķos gadījumos konflikti sasniedza streika pakāpi. Taču pa daudzajām saimnieku mājām izkaisīto laukstrādnieku streika organizācija jāuzskata par ārkārtīgi grūtu pasākumu, un sējas laikā plašāki streiki saimnieku mājās nenotika. Tie izvērtās mazliet vēlāk un, piemēram, Trikātas apkārtnē, noritēja ļoti organi-

zēti. Redzēdami muižnieku neveiksmi un Bezzemnieku padomju vareno spēku, «pelēkie baroni» visumā jutās spiesti piekāpties. Protais, viņi piekāpās tikai uz laiku, cerēdami nākotnē atgūt zaudēto.

Bezzemnieku padomes nepielietoja astoņu stundu darba dienu automatiski, bet ņēma vērā īpatnējos lauksaimniecības darba apstākļus. Tā Jaunlaicenes bezzemnieku sapulce sadalīja darba laiku šādi: rudenī un pavasarī astoņas stundas, vasarā desmit stundas, ziemā sešas stundas.¹ Taču budži turpināja apgalvot, ka astoņu stundu darba diena lauksaimniecībā vispār neiespējama, un mēģināja jautājumu nokārtot ar neaprobežotām virsstundām. Reizē ar to viņi izdomāja pasaciņu par to, ka ļaudīm jācieš trūkums tāpēc, ka slinkie kalpi nevēlas strādāt.

Vispār Bezzemnieku padomju pastāvēšanas pirmie mēneši raksturīgi ar to, ka lauku darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā izvērsa plašu revolucionārās jaunrades darbu. Skardams šo jautājumu, biedrs Eferts (Klusais) savā vēstulē no Malienas rakstīja: «Aprīlī, maijā un arī jūnijā Bezzemnieku Padomes visu vēl izveda revolucionārā ceļā. Tā bija vai vienīgā autoritatīvā iestāde uz laukiem un iejaucās visur... Darbs gāja no rokas, bezzemnieki redzēja savām acīm, ko spēj darīt viņu revolucionārās padomes un grupējās kā mūris ap tām. Tie bija ziedu mēneši...»²

Otro Bezzemnieku padomju darbības periodu ievada jūlija notikumi un noslēdz Oktobra socialistiskā revolūcija (četri asām cīņām un lieliem notikumiem bagāti mēneši). Jūlija dienās buržuazija pārgāja uzbrukumā pret revolūciju un viņas vadošo boļševiku partiju. Augstākā šī uzbrukuma pakāpe bija Korņilova kontrrevolucionārais dumpis un nodevīgā Rīgas atdošana vāciešiem, kas sāpīgi skāra Vidzemes darbaļaudis un atnesa tiem jaunas ciešanas un postu. Nozīmīgs šim periodam arī tas fakts, ka latviešu buržuazija, kas pirmajos revolūcijas mēnešos bija vāji organizēta, paspēja tagad izveidot savas politiskās partijas, no kurām svarīgākā bija budziskā Zemnieku savienība.

Jūlija notikumi Vidzemē laukos noritēja īpatnējos apstākļos, un kontrrevolūcijai neizdevās šeit plaši izvērsties. Tiesa gan, atzīmēti vairāki partijas un padomju aktivistu piekaušanas un apcietināšanas gadījumi. Ropažos partijas sanāksmes kādu laiku varēja noturēt tikai nelegāli. Taču visumā notikumiem piemita lielāko tiesu atsevišķu ekscesu raksturs. Latviešu strēlnieku un citu revolucionāri noskaņoto armijas vienību klātbūtne neļāva kontrrevolucionāriem triecienniekiem un «nāves bataljoniem» izvērst plašākas pretrevolūcijas akcijas. Arī uz laukiem noteicošo

¹ «Cīņa», 1917., 26.

² «Mūsu Cīņa», 1917. g. 6. X, 3.

vietu ieņēma Komunistiskās partijas vadītās Bezzemnieku padomes un demokratiskās pagastu pašvaldības. Darbaļaudis enerģiski aizstāvēja savus ieguvumus un nemitīgi centās tos paplašināt.

Tomēr kontrevolucionaru uzstāšanās padarīja lauku buržuaziju daudz drošāku un iedvesa tai jaunas cerības. Dienu no dienas budžu avīze «Līdums» apmeloja Komunistisko partiju un Padomes un noķengāja to pasākumus. Nereti buržuaziskās avīzes pārspilēja baltgvardu akcijas un radīja pārliecību, ka revolūcijai jau pienākušas pēdējās dienas. Zemnieku savienības aģitatori plaši lietoja nekaunīgu demagoģiju un dažreiz, kā, piemēram, Baņos, mēģināja izjaukt pagastu sapulces, ja tajās vairākums piederēja bezzemniekiem. Budži un muižnieki draudēja nepaklausīgajiem gājējiem ar kazakiem.

Tāda kontrevolucionara rīcība radīja ievērojamu uzbudinājumu laukstrādnieku masās. Siena pļaujas un labības novākšanas laikā sākās plaši streiki. Atšķirībā no pavasara streikiem tagad cīņā stājās arī saimnieku mājās strādājošie kalpi, piemēram, minēšu kādu gadījumu Burtnieku pagastā.¹ Šā pagasta Vecnušēnu kalpi 17. jūlijā griezās pie saimnieka ar prasību paugstināt darba algu. Saimnieks no dusmām uzbruka kādam dienas algādzim, kuru uzskatīja par nemiera cēlāju. «Ak tu man tas esi!» viņš noskatīja to no galvas līdz kājām. «Ārā no manām mājām! Uz vietas! Pat ūdeni tu vairs nedrīksti dzert no manas akas!» Un izbļautīties pamācoši piemetināja: «Visur jau boļševikus arestē, pienāks arī tava kāрта!» Taču kalpi neļāvās iebaidīties un neatkāpās no savām prasībām. Redzēdams, ka ar ļaunu neko nepanāks, viltīgais saimnieks atrada par labāku piekāpties un gandrīz pilnīgi pieņēma gājēju prasības, liekulīgi nopūzdams: «Dievs to zin, vai spēšu tik daudz maksāt!» Dumpīgajam algādzim gan vajadzēja atstāt «piekāpīgā» saimnieka mājas.

Ļoti nozīmīgs bija Trikātas kalpu streiks, kuram līdzīgu nepazīna Latvijas laukstrādnieku kustības vēsture. Pa saimnieku mājām izkaisītie kalpi organizēti visa pagasta mērogā uzstājās pirmo reizi. Streiks izcēlās šādi. Tā kā atsevišķu gājēju uzstāšanās nedeļa vēlamus rezultātus, Trikātas pagasta laukstrādnieki 2. jūlijā ievēlēja īpašu komisiju un uzlika tai par pienākumu izstrādāt vispārējas strādnieku prasības un līgumu noteikumus ar saimniekiem. 12. jūlijā bezzemnieku sanāksme ar nelieliem grozījumiem apstiprināja komisijas iesniegumu. Galvenais prasību punkts bija astoņu stundu darba diena, minimalā darba alga, strādnieku apdrošināšana un citas prasības. Sanāksme nolēma iesniegt šīs prasības saimnieku pilnsapulcei, bet budži neatrada

¹ «Cīņa», 1917. g. 8. VIII, 69.

par vajadzīgu ierasties šāda veida sapulcē un lietoja visādu līdzekļus, lai nobremzētu laukstrādnieku kustību.

26. jūlijā notika visu Trikātas pagasta iedzīvotāju sanāksme, kurā piedalījās arī saimnieki. Laukstrādnieki mēģināja uzstādīt šeit savas prasības, bet saimnieki kategoriski atteicās tās uzklaut. Tāpēc 27. jūlijā iesākās vienprātīgs visa pagasta laukstrādnieku streiks. Ilgtermiņa puīši un meitas, dienas un nedēļas algādži saimnieku mājās izbeidza darbu. Tika ievēlēta īpaša streika komiteja, kas nosūtīja delegātus pie Valkas apriņķa Bezzemnieku padomes. Tā apsoliņa streikotājiem savu atbalstu. Trikātas piemēra pamudināti, sāka streikot arī dažu citu pagastu laukstrādnieki. Streiks turpinājās kādu nedēļu un piespieda saimniekus atzīt kalpu prasības. Vispār Trikātas streikam bija liela nozīme visā Vidzemē, jo tas visumā atnesa saimniekmāju kalpiem astoņu stundu darba dienu un minimālu darba algu.

Pēc jūlija notikumiem sarežģījās arī muižu strādnieku cīņu turpmākā norise. Baroniem tagad radās aizstāvji no budžu aprindām. Tā, piemēram, Apē Zemnieku savienība, kurai izdevās sagrābt pagasta pašvaldību, aktīvi iejaucās muižas strādnieku streikā un apcietināja vietējās Bezzemnieku padomes priekšsēdētāju Siliņu, kas atbalstīja streikotājus, un provokatoriski apvainoja viņu pretvalstiskā darbībā. Vēl nozīmīgāks atgadījums bija Alsviķu muižā. Arī šeit laukstrādnieki uzsāka streiku, un tā kā muižnieks atteicās izpildīt viņu prasības, tad ar Bezzemnieku padomes palīdzību konfiscēja muižu. Šinī gadījumā muižniekam steidzās palīgā budžu vadītā Vidzemes guberņas agrarvalde, kas pavēlēja atdot muižu tās agrākajam īpašniekam. Alsviķu bezzemnieki neatrada līdzekļus pret budžu pavēli. Taču ne visas Bezzemnieku padomes jutās tik bezspēcīgas. Arī bezzemnieku konfiscēto Lubānas muižu agrarvalde 21. jūlijā pavēlēja atdot atpakaļ tās īpašniekam, bet Lubānas Bezzemnieku padome neklausīja pavēlei un ierīkoja muižā strādnieku pārvaldāmu lielsaimniecību. Jāatzīmē, ka šī saimniecība bija viena no pirmajām padomju saimniecībām Latvijā un jau drīz vien izveidojās par spēcīgu, savā ziņā priekšzīmīgu saimniecību.

Ievērojamas pārmaiņas Vidzemei atnesa Koriņlova kontrevolucionārā uzstāšanās un ar to saistītā Rīgas atdošana vāciešiem. Šo traģisko notikumu organizētāji uzstādīja sev tālu ejošus mērķus un cerēja ar vācu imperialisma durkļiem sagraut ne tikai revolūcijas cietoksni Vidzemē, bet arī atvērt ienaidniekam ceļu uz revolucionāro Petrogradu. Nodevīgos ģenerāļu plānus izārdīja latviešu strēlnieku un citu revolucionāri noskaņoto zaldātu cīņas pie Daugavas un Juglas. Taču bēgošie ģenerāļi kopīgi ar štabiem un nāviniekiem dezorganizēto zaldātu pūļu pavadībā izlauzīja un izpostīja Rīgas un lielāko daļu Cēsu apriņķa. Un, kas

drausmīgākais, līdzīgi 1915. gada Kurzemei arī Vidzemē sāk veidoties bezcerīgais bēgļu vilnis.

Šajās traģiskajās dienās jo krasi izpaudās «pelēko baronu» naidīgā izturešanās pret latviešu darba tautu. Vaimanāja tikai tie budži, kurus tieši skāra grautiņi. Pārējie priecīgi berzēja rokas un gaidīja vāciešus. Līdzīgi korniloviešiem viņi cerēja ar imperialistiskās Vācijas palīdzību atgriezt dzīvi agrākajās sliedēs un savaldīt neapmierinātos bezzemniekus. Jebkādi demokrātijas un tautas brīvības ideāli viņiem bija pilnīgi sveši. Stulbajiem budžiem pat izlikās, ka lolotās kontrevolucionārās cerības jau kļuvušas par īstenību, un tie sāka izlietot savu iemīloto «bomju taktiku»: pieprasīja no pusgraudniekiem un vaļiniekiem izpildīt agrākos līgumus un strupi pateica kalpiem, lai aizmirst domāt par astoņu stundu darba dienu, pretējā gadījumā — ar bomi pa galvu. Un tie nebija tikai draudi. Atsevišķu kalpu piekaušana, vaļinieku un atsevišķos gadījumos arī pusgraudnieku padzīšana no mājām atzīmēta vairākos pagastos.

Vāciešu uzbrukums, Koriņlova dumpis un budžu uzstāšanās radīja zināmu apjukumu lauku darbaļaužu masās. Turīgākie nomnieki un daļa pusgraudnieku sāka svārstīties un, lai glābtu savu ādu, meklēt izlīgumu ar zemes īpašniekiem. Dažās vietās tas nelabvēlīgi atsaucās uz Bezzemnieku padomēm un it īpaši uz pagastu pašvaldību. Tā, piemēram, Gatartā tika izdarītas pagasta pašvaldības pārvēlēšanas, kur budžu kandidāti ieguva vairākumu.¹ No visām pažobelēm sāka list ārā vecās iekārtas rēģi. Lubānā sanāca uz sēdi cara laika pagasta tiesas, kas mēģināja tiesāt kādu pusgraudnieku, kas atsaucās uz Bezzemnieku padomes lēmumu un nevēlējās atdot zemes īpašniekiem pusi ražas. Protams, Lubānas Bezzemnieku padome nepielaida šādu neģēlību un padzina veco tiesu, bet tad no aizmirstības izlīda baronu ieliktenis — augstākais tiesnesis zemnieku lietās — un nodeva apgabala tiesai Bezzemnieku padomes darbinieku.

Lai izārdītu demokrātiski ievēlētās pagastu pašvaldības, kurās bezzemniekiem piederēja vairākums, saimnieku pārstāvji izstājās no tām un pieteica boikotu: nemaksāja nodokļus un atteicās izpildīt pagasta iestāžu rīkojumus. Lubānā budži sarīkoja slepenu sanāksmi un ievēlēja īpašu «saimnieku padomi», kura vāca nodokļus un vispār tiecās uzstāties kā vietējās varas iestāde. Partijas un Bezzemnieku padomju darbiniekus budži un viņu organizācijas visādi vajāja, apmeloja un Raunā pat mēģināja ar tiem fiziski izrēķināties.

Taču partijas organizācijas un to vadītās Bezzemnieku padomes nepagura. Malienas organizācijas konference, kas notika

¹ «Mūsu Cīņa», 1917., 5.

30. augustā, izklaidēja biedru bažas un aicināja tos «pēc iespējas neatstāt Latviju un izvērst visplašāko aģitāciju masās, lai visi paliek uz vietas un nerēķinās ar grūtajiem apstākļiem». Ļoti nozīmīgs konferences lēmums par aizsardzības komiteju un bruņoto vienību radīšanu, «kuras pārejas laikmetā, — teikts konferences lēmumā, — būtu pretspars laupītājiem un līdz ar to kontr-revolucionāru mēģinājumiem kaitēt masu revolucionarajām organizācijām un atsevišķiem biedriem. Aizsardzības komitejās jāievēl cilvēki, kuri ir apzinīgi un stāv savās sargu vietās bez bailēm.»¹ Aizsardzības komitejas un bezzemnieku bruņotās vienības, kuras gan izjuta ieroču trūkumu, dažās vietās nodibinājās un kļuva par pamatu Sarkanai gvardei uz laukiem.

Bezzemnieku aktivisti un partijas biedri, kur viņi arī neatrastos, stāvēja savās vietās bez bailēm un parādīja ievērojamu iniciatīvu un pašaieliedzību. Visai pārliecināti to rāda šāds fakts.² Sakarā ar vācu uzbrukumu un notikušajiem grautiņiem plašā apkārtnē evakuējās pasta iestādes un iedzīvotāji ilgāku laiku nesaņēma avīzes un vēstules. Ar to nevarēja samierināties LSD Drustu rajona komiteja un saviem spēkiem organizēja pasta piegādi četriem pagastiem. Saimnieki zirgus nedeва, kaut gan arī viņi saņēma avīzes un vēstules, un partijas biedriem un Bezzemnieku padomes aktivistiem vajadzēja iet kājām uz attālo Smilteni un nest no turienes smagās pasta somas. Biedri saprata, ka partijai un Bezzemnieku padomēm drīzumā nāksies ķerties pie vēl daudz smagākā un atbildīgā pozitīvā jaunrades darba.

Revolucionārā situācija ātri nobrieda visā Krievijā. Padomju vairākums nozīmīgākos valsts centros sekoja boļševikiem. Arī Vidzemes neokupētajā daļā — Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķos — darbaļaužu aktivitāte salauza buržuāzijas uzstāšanos. Uz laukiem izvērsās plašs politisks darbs, kas saistījās ar apriņķu Zemes padomju vēlēšanām. Vairāk nekā 70% vēlētajū nobalsoja par Komunistiskās partijas kandidātiem, bet Valmieras apriņķī par tiem nedeва savas balsis 74,2% vēlētajū. Vēlēšanu iznākumi liecināja, ka buržuāzijas uzbrukums atsists un bezzemnieki vēl vairāk saliedējušies ap Komunistisko partiju. Socialistiskās revolūcijas tuvošanās no jauna savīļņoja un iedrošināja lauku darbaļaudis.

Pirmsoktobra dienas Vidzemes neokupētajā daļā raksturīgas ar plašām tautas sanāksmēm visos pagastos. Budži gan turpināja boikotēt demokrātiskās pašvaldības iestādes, bet izturējās daudz klusāk. Taču bezzemnieki neklusēja. Dažos pagastos viņi izdzina budžus no pašvaldības, citos — meklēja efektīvākus cīņās

¹ LKP CK archivs, 5. f., 2. ap., 1. l.

² «Mūsu Cīņa», 1917. g. 28. XI.

līdzekļus ar nodokļu nemaksātājiem un pārtikas produktu slēpējiem, veidoja jaunas tiesas un tribunālus revolucionārās kārtības pārkāpēju tiesāšanai. Visur bija rosība, visur no jauna kūšāja masu aktivitāte un iniciatīva. Un visās sanāsmēs atskanēja kvēls aicinājums: «Visu varu Padomēm!» Tas nozīmēja stingru darbaļaužu apņēmību gāzt buržuazisko Pagaidu valdību un iznīcināt uz visiem laikiem kapitalistisko ekspluatāciju.

Izšķirējas kaujas Oktobra dienās norisinājās uz Petrogradas un Maskavas ielām. Apvērsums ar vispasaules nozīmi Vidzemes laukos nebija tik skaļš un dramatiskiem notikumiem bagāts kā galvaspilsētās. Bezzemnieku padomes bija šeit nostiprinājušās, un lauku buržuazijas saujņa nespēja kaut cik aktīvi uzstāties. Dažos pagastos, kā, piemēram, Kalsnavā, kur varēja sagaidīt nopietnāku budžu pretošanos, tika izveidotas īpašas revolucionāras komitejas. Bezzemnieku masas nostājās socialistiskās revolūcijas pusē un bija gatavas Komunistiskās partijas vadībā aktīvi uzstāties pret jebkuriem kontrevolūcijas mēģinājumiem.

Oktobra socialistiskās revolūcijas laikā Padomes kļuva par valsts varu. Vidzemes laukos par varas nesējām kļuva Bezzemnieku padomes. Padomju vara pārstāvēja tautas lielumu, vairākumu, un tauta to kvēli atbalstīja. Pārlicinošs pierādījums tam — vēlēšanas Viskrievijas Satversmes sapulcē, kas notika drīz pēc Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaras. Par Komunistiskās partijas kandidātiem Vidzemē savas balsis nodeva 72% vēlētāju. Satversmes sapulcē ievēlēja Latvijas Komunistiskās partijas veteranus Pēteri Stučku, Frici Roziņu un Jāni Bērziņu.¹ Jāatzīmē, ka latviešu strēlnieku pulkos vēlēšanas notika atsevišķi. Tur par boļševiku sarakstu balsoja 96,5% strēlnieku.

Trešais Bezzemnieku padomju darbības periods sākās ar Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaru un turpinājās līdz jaunam vācu imperialistu uzbrukumam 1918. gada februārī. Tas bagāts ar daudziem svarīgiem pasākumiem. Taču visu Bezzemnieku padomju darbību šai periodā caurstrāvoja divi nozīmīgi jautājumi — jauna valsts aparata uzbūve un muižu konfiskācija. Salīdzinot ar citiem Krievijas apvidiem, Vidzemes neokupētajos apriņķos pastāvēja savas īpatnības un tās noteica arī veicamā darba saturu.

Padomes sevišķi uz laukiem jau kopš 1917. gada pavasara atradās Komunistiskās partijas vadībā. Tāpat tai piederēja absolūtais vairākums gandrīz visās pašvaldībās: pilsētu domēs, guberņas un apriņķu Zemes padomēs un pagastu Padomēs, bet pēc tam, kad

¹ Vēlēšanu komisijas ziņojums, «Brīvais Strēlnieks», 1917. g. 28. XI, 29. (136.).

no šīm iestādēm kontrrevolucionaras sabotažas nolūkos aizgāja Zemnieku savienības pārstāvji, visās pašvaldības iestādēs vara piederēja darbaļaudīm.

Sakarā ar to pēc Oktobra revolūcijas uz laukiem visa vara piederēja Bezzemnieku padomēm un tās izlēma visus principālos jautājumus, aizstāvēja bezzemnieku intereses, veica politisko darbu masās. Turpretim pagastu izpildkomitejas kopā ar pārtikas un agrarajām komitejām kārtoja visu praktisko darbu. Šķita, ka viss noritēs tā, kā tas būtu domājams pēc mierīgas valsts varas pārejas Padomēs. Taču tādām iluzijām toreiz nevarēja būt vietas. Revolūcijas dienās sakautā buržuazija nebūt vēl nejutās uzvarēta. Tā meklēja sabiedrotos gan valsts iekšienē, gan arī abās ārējo imperialistu nometnēs un rosīgi gatavojās pilsoņu karam.

Pieslēdamies vispārējai kontrrevolūcijai, Vidzemes budži mēģināja radīt plaisu starp Bezzemnieku padomēm un pašvaldībām. Visiem par izbrīnu agrākie boikotētāji, kas naida pilni Korņilova kontrrevolucionārā dumpja laikā atstāja pagastu iestādes, tagad sāka atgriezties vecajās vietās, uzspiezdami bezzemniekiem savu koalīciju pašvaldībās. Budžu pārstāvji ievērojami apgrūtināja pagastu iestāžu darbību, uzsākdami bezcerīgas diskusijas, bet politiski vairāk atpalikušajos pagastos pat mēģinādami pārņemt šīs iestādes savā pārziņā. Lai atvairītu buržuazijas uzmačību, tika izstrādāts jauns pašvaldību likuma projekts un decembra beigās vajadzēja notikt pārvēlēšanām.

Taču politisko notikumu gaita pārvilka svītru tamlīdzīgiem projektiem. Ar kadetu partijas iniciatīvu, aiz kuras stāvēja imperialistiskā Antante, iesākās Kaļedina un Dutova kontrrevolucionārais dumpis, un Tautas komisaru padomes pasludināja pilsoņu kara iesācēju kadetu partiju par tautas ienaidnieci. Kadeti draudzīgi Zemnieku savienībai izsaukt dumpi Vidzemē trūka spēka, taču mēģinājumi neizpalika arī šeit. Pazīstamais latviešu reakcionārs Andrievs Niedra tiecās sarīkot dumpi Kalsnavā.¹ Slepēnā saimnieku sapulcē viņš aicināja: «Kožat un grauzat, kam ir zobi, kā vien varat un spējat tos bezzemniekus. Man nav zobu, es ar lūpām kodīšu»; viņš apsolija piegādāt dumpiniekiem ieročus, cik vien vajadzīgs. Izdarot kratīšanu, pie Niedras atrada vienu mauzeru un divus nagana sistemas revolverus. Dumpīgajam melnsvārcim vajadzēja stāties Cēsu revolucionārā tribunāla priekšā.

Pilsoņu karam sākoties, nedrīkstēja kavēties ar padomju valsts nostiprināšanu. Tādēļ Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomju kongress, kas notika Valmierā 1917. gada 16.—18. decembrī, atzina, ka revolūcija ir sasniegusi proletariāta

¹ «Brīvais Strēlnieks», 1917., 36.

diktaturas pakāpi un visai varai centrā un uz vietām jāpieder Padomēm. Turpmākā pašvaldības iestāžu pastāvēšana nav vairs pieļaujama, jo tanīs piedalās mantīgo šķiru pārstāvji. «Kara laikā, — teikts kongresa manifestā, — ne no vienas karojošas valsts nevar pieprasīt, lai tā uzņem savā štābā ienaidnieka valsts ģenerāļus. Tāpat pilsoņu kara laikā nevar prasīt no revolucionārā proletariata, lai tas pieļautu revolūcijai naidīgu šķiru pārstāvjus savās iestādēs.»¹

Savā lēmumā kongress nosprauda Padomju uzdevumus un to uzbūves principus. Tas ir pirmais Padomju Latvijas konstitucionāla rakstura dokuments. «Revolucionārās padomju varas uzdevums, — teikts šai lēmumā, — ķerties pie socialisma izvešanas, soli pa solim iznīcinot privatīpašuma tiesības uz visiem ražošanas līdzekļiem (zeme, rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumi, bankas utt.), vedot nesaudzīgu cīņu ar buržuazijas pretošanos...» Par augstāko varas organu Latvijā tiek uzskatīts deputātu kongress, kurš «pilnā saskaņā ar Tautas Komisaruru Valdību izlemj visus jautājumus, kas attiecas uz Latviju».

Kongress ievēlēja Latvijas deputātu Padomi, bet tā — savu izpildkomiteju. Vietējās Padomes baudīja autonomiju savās iekšējās lietās un darbojās saskaņoti ar Latvijas deputātu Padomi. Pēdējai piešķīra tiesības atlaist tās vietējās varas iestādes, kuras izvērsa naidīgu darbību un pretojās deputātu Padomes rīkojumiem. «Katra cita pretrevolūcijas vara, — teikts lēmumā, — kura censtos nodibināties ārpus Padomēm vai uzstāties Latvijas iedzīvotāju vārdā, nesaudzīgi jāapkaro.»²

Kongresa lēmumi noskaidroja Padomju aparata uzbūves principus un izbeidza pārpratumus un neskaidrības. Drīz pēc tam likvidējās pilsētu domes un Zemes padomes un to pienākumus uzņēmās attiecīgās pilsētu un apriņķu Padomes. Izbeidza savu pastāvēšanu arī pagastu pašvaldības. Bezzemnieku padomes un to izpildkomitejas kļuva par vienīgajām noteicējām un praktiskā darba veicējām pagastos. Visa vara uz laukiem piederēja laukstrādniekiem un trūcīgajiem zemniekiem.

Socialisma liktenis Latvijā lielā mērā bija atkarīgs arī no sekmīgas agrarās revolūcijas. Tādēļ muižu konfiskācija un zemes jautājuma atrisināšana vispār piederēja pie svarīgākajiem tā laika pasākumiem. Vajadzēja likvidēt muižnieku šķiru un izvest uz laukiem tādus dziļus agraro attiecību pārkārtojumus, kas uz visiem laikiem izbeigtu laukstrādnieku un trūcīgo zemnieku ekspluatāciju un pavērtu tiem drošas nākotnes perspektīvas.

¹ «Cīņa», 1917., 28.

² «Brīvais Strēlnieks», 1917., 51.

Attiecībā uz muižām bija jāizved līdz galam tie pasākumi, kurus bezzemnieku masas uzsāka jau 1917. gada pavasarī, bet atdūrās uz nepārvaramiem šķēršļiem. Oktobra socialistiskā revolūcija novērsa jebkurus šķēršļus un pavēra plašas iespējas zemes jautājuma radikālai nokārtošanai. 24. novembrī tika publicēts «Iskolata» lēmums¹ par muižu konfiskāciju, kas noteica, ka valsts pārņem savā īpašumā visas muižas un pie tām piederošās zemes neatkarīgi no tā, kam tās pieder. Līdz ar to jākonfiscē muižu inventārs, to kapitāli, vērtspapīri, labība, lopbarība utt., atstājot muižu īpašniekiem «tikai tās lietas (drēbes, istablietas, rotas), kuras atsavināšanas komisija atzīst par nevajadzīgām muižas saimniecības tālākai vadīšanai». Pārējās zemes palika to līdzšinējo īpašnieku lietošanā, kamēr tie izpildīja zemes apstrādes un darba noteikumus, bet inventārs tika atstāts viņu īpašumā. Muižu konfiskācijas un inventarizācijas praktiskai izvešanai Bezzemnieku padomēm bija jārada īpašas komisijas.

Konfiscētajās muižās tika paredzēts organizēt priekšzīmīgas padomju vadītas lielsaimniecības, kaut gan «Iskolata» lēmumā tas netika kategoriski pasvītrots. Saimniecību praktiskai vadīšanai bija jānodibina īpašas valdes ar Bezzemnieku padomju un muižu strādnieku pārstāvju piedalīšanos.

Īpašu vērību lēmums piegriezta trūcīgo zemnieku prasību apmierināšanai. Muižu un baznīcu izrentētās zemnieku mājas palika to agrāko nomnieku lietošanā. Pusgraudniekus un zemes kalpus atbrīvoja no agrākajām klaušām un pusgrauda un pielīdzināja pārējiem valsts zemes lietotājiem.

Pēc «Iskolata» lēmuma publicēšanas visā Vidzemē plaši izvērsās muižu konfiskācijas un inventarizācijas darbs. Bezzemnieku Padomes vien ar tādu plašu uzdevumu nespēja tikt galā. Tādēļ tām nāca palīgā «Iskolats» un apriņķu iestādes, kas sūtīja muižu konfiskācijas komisijās savus pārstāvjus, galvenokārt latviešu strēlniekus. Nedrīkstēja kavēties ne mirkli, lai nepieļautu muižniekiem un to rokaspuišiem izputināt muižu inventāru un citas materialās vērtības, kas tagad piederēja tautai. Dažās vietās viņi jau paspēja to izdarīt. Tā Sēļu pagasta konfiskācijas komisija no četrām muižām divas atrada galīgi izputinātas: Pantenes muižas kasē bija 3 rubļi un 60 kapeikas naudas, bet kūti viena govns un divi klibi zirgi; Koškeles muižā pat tā vairs nebija — viss izpārdots un klēti it kā izsmieklam atstātas 36 mārciņas labības. Jaungulbenes Braunberģu pusmuižas arendators, notverts tamlīdzīgos darījumos un sodīts ar mājas arestu, aizbēga un mēģināja organizēt uzbrukumu Bezzemnieku padomei. Vecgulbenē pārvaldnieks gāja vēl tālāk un gribēja sacelt kalpus pret

¹ «Cīņa», 1917., 17.

konfiskācijas komisiju, apgalvodams, ka pēc muižas konfiskācijas Bezzemnieku padomes nemaksāšot viņiem algu. Tādi paši gadījumi atzīmēti Alsviķu un dažās citās muižās.

Neskatoties uz sīvu muižnieku pretošanos, decembra vidū daudzas muižas jau bija konfiscētas un darbs sekmīgi virzījās uz priekšu. Tādēļ Latvijas Padomju kongress varēja pienācīgi novērtēt padarīto un, droši lūkodamies nākotnē, paziņot: «Latvijai vairs nav atgriešanās pie privatīpašuma tiesībām uz zemi. Tautas rokās pārgājušai zemei, mežiem, ūdeņiem, apakšzemes bagātībām, kā arī konfiscētam inventaram un kapitalam jāpaliek Latvijas Strādnieku, Kareivju un Bezzemnieku Padomes rīcībā.» Kongress atzina, ka «nacionalizētās zemes un inventaru nedrīkst sadalīt starp privatīpašniekiem, kooperatīviem un vietējām iestādēm». Tās izlietojamas, saglabājot līdzšinējās un nodibinot jaunas priekšzīmīgas lielsaimniecības. Atzinīgi novērtēdams Bezzemnieku padomju paveikto darbu, kongress atzina, ka arī turpmāk «jāved nesaudzīga cīņa pret visiem tiem līdzšinējiem zemes īpašniekiem, lielajiem arendatoriem un spekulantiem, kas atklāti un paslepus traucē agrarās revolūcijas izcīnīšanu, mēģinādami izbeigt savas saimniecības, izputināt inventaru un tādā kārtā apdraudēt Latvijas lauksaimniecības nākamību».

Neatļaidīgi centieni nodrošināt Padomju Latvijas lauksaimniecības nākamību bija visu šo pasākumu pamatā. Vispirms vajadzēja sadziedēt kara cirstās brūces, izveidot un nostiprināt padomju lielsaimniecības, pārvarēt drausmīgo pārtikas trūkumu. «Kongress uzdod Padomei, — teikts lēmuma noslēgumā, — pielikt visas pūles, lai nākamajā saimniecības gadā lauki tiktu kārtīgi apstrādāti. Jāreģistrē visas brīvās zemes un jā rūpējas par to pienācīgu izmantošanu. Jāizstrādā rentes normas uz izrentējamām zemēm. Jāspēr soli, lai atjaunotu saimniecību izpostītajos apgabalos un nodrošinātu darbu un uzturu no armijas demobilizētajiem laukstrādniekiem.»¹

Tas nebija viegls uzdevums, jo visapkārt valdīja posts. Tikai tās konfiscētās muižas, kuras jau pirms Oktobra revolūcijas nonāca Bezzemnieku padomju vadībā, kā, piemēram, Lubānā, vai atradās stingrā to kontrolē, kā, piemēram, Ķirbižos, Jaungulbenē u. c., atradās vajadzīgā kārtībā. Turpretim daudzas citas muižas, sevišķi frontes tuvumā, bija stingri izpostītas, un Bezzemnieku padomēm nācās iegādāties gan lopus un sēklu, gan arī daļu inventara un pārtikas laukstrādniekiem. Tā laika apstākļos šādi uzdevumi sagādāja milzīgas grūtības. Taču Bezzemnieku padomes izrādīja ievērojamu neatļaidību un iniciatīvu un veica tādus pasākumus, kas jau nākamajā pavasarī solīja labus panākumus.

¹ Brīvais Strēlnieks, 1917., 56.

Taču pieredzēt raženo padomju varas pavasārī Vidzemei neizdevās. 1918. gada februārī vācu imperialisti uzsāka jaunu uzbrukumu un okupēja ne tikai Vidzemi, bet arī Latgali, kura ar padomju valdības gādību kļuva par vienotās un nedalāmās Padomju Latvijas sastāvdaļu. Vācu okupanti uzlika darbaļaudīm militarus un politiskus žņaugus. Iebrucēji atdeva muižas atpakaļ baroniem, restaurēja cara laika iestādes un padzina Bezzemniekū padomes, vajādami tō darbiniekus kā vislielākos ienaidniekus. Taču Latvijas darbaļaudis palika uzticīgi Padomēm. Viņu sirdīs dega Oktobra revolūcijas liesmas, kas nerima kvēlot cīņā ar ienaidniekiem.

S A T U R S

	Lpp
K. Strazdiņš. Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas 40 gadi (Ievadam)	3
A. Drīzulis. Lielā Oktobra socialistiskā revolūcija Latvijā . . .	22
A. Spreslis. Latgale Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas sagatavošanas un norises periodā	87
T. Draudiņš. Latviešu strēlnieki cīņā par Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas uzvaru	109
J. Krastiņš. Padomju Latvija 1919. gadā	139
V. Samsons. Sarkanu partizāņu cīņa par padomju varu Kurzēmē 1919. gadā	222

Atmiņas un materiāli

K. Gailis. Atmiņas par Oktobra revolūcijas sagatavošanu un tās norisi Latvijā	257
J. Birzgalis. Atmiņas par Valmieras Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomi 1917. gadā	268
J. Biezais. Bezzemnieku padomes Vidzemē 1917. gadā	303

LIELĀ OKTOBRA SOCIALISTISKĀ REVOLŪCIJA UN ĀRZEMJU MILITĀRĀ INTERVENCIJA LATVIJĀ

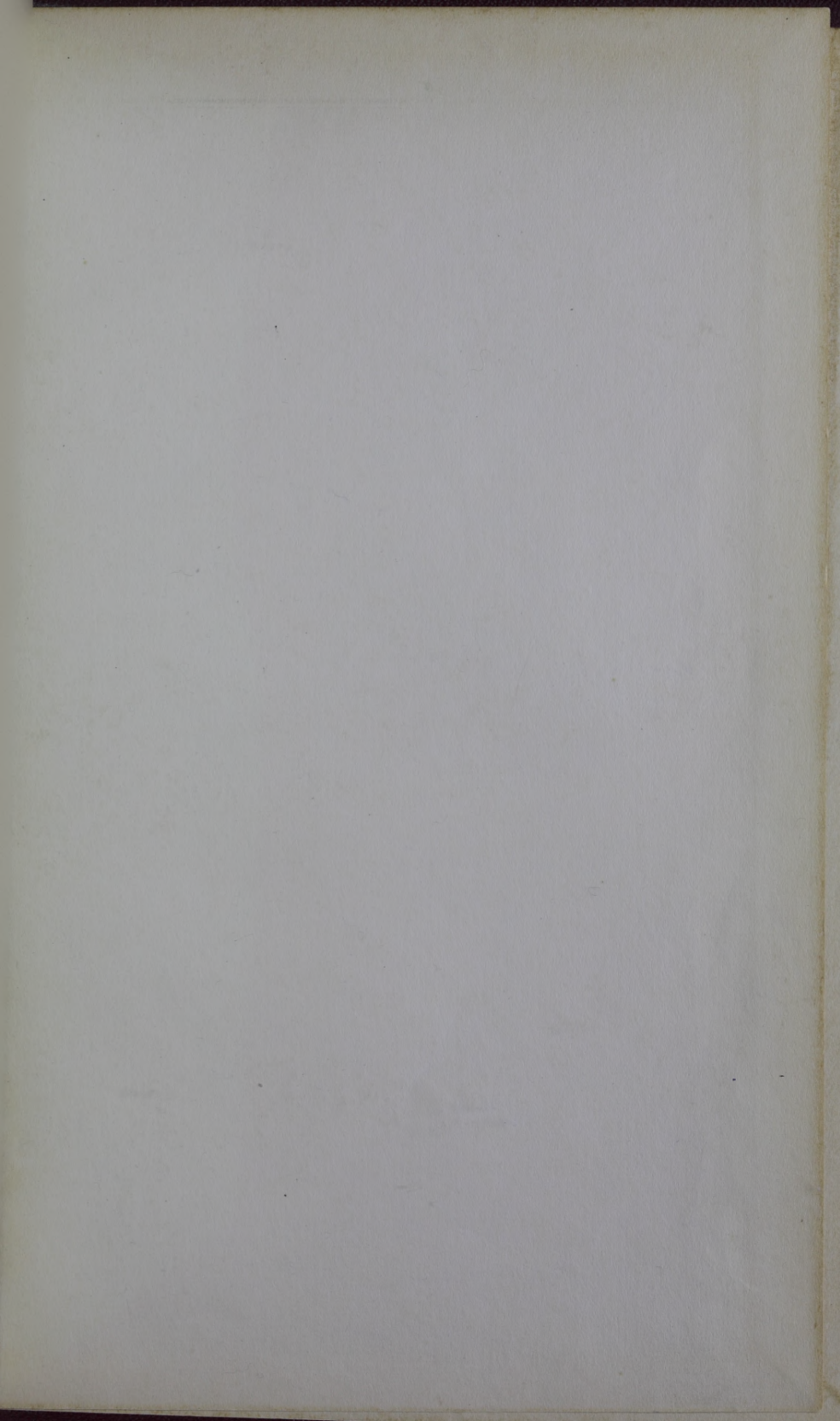
Redaktore R. Rozenberga
Techn. redaktore A. Zukovska
Korektore M. Zumberga

Nodota iespiešanai 1957. g. 16. maijā. Parakstīta iespiešanai 1957. g. 13. augustā. Papīra formāts 60×92¹/₁₆. 20,25 fiz. iespiedl.; 20,25 uzsk. iespiedl.; 22,23 izdevn. l. Metiens 2000 eks. JT 09810. Maksā 15 rbj. 35 kap.

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS IZDEVNIECĪBA
Rīgā, Smilšu ielā Nr. 1

Iespiesta Izdevniecību un poligrafiskās rūpniecības Galvenās pārvaldes Paraugtipogrāfijā Rīgā, Puškina ielā 12. Pasūt. Nr. 1195.

OBLIGĀTAIS EKSEMPLARS

1112

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309054992